

T.C.
BAŞBAKANLIK
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

V. AİLE ŞURASI
“AİLE DESTEK HİZMETLERİ”
BİLDİRİLERİ

5-7 Kasım 2008
Ankara

**T.C.
BAŞBAKANLIK
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

**V. AİLE ŞURASI
“AİLE DESTEK HİZMETLERİ”
BİLDİRİLERİ**

**5-7 Kasım 2008
Ankara**

T.C. BAŞBAKANLIK AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI

Genel Yayın No : 137
Seri : Bilim
ISBN : 978-975-19-4411-5
Yayıma Hazırlayanlar : A. R. KALAYCI
M. N. NURUAN
A. ÇİFTÇİ
R. B. ŞEN
Sayfa Düzeni ve Baskı : Afőarođlu Matbaası
425 22 44 - Ankara

SUNUŞ

Bilindiği gibi, günümüzde, ailenin desteklenmesi ve sosyal güvenlikle ailenin bir bütün olarak korunması ve geliştirilmesi anlayışı, tüm dünyada yaygınlaşmaktadır Ülkemizde ise, ailelerin sosyal refahlarını sağlamak amacıyla gerekli sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemleri kurulmuştur.

Aileyi destekleme politikalarının yaygın olarak kullanıldığı ülkelerin deneyimlerinden de yararlanıp, ülkemizde, aile yapısını daha da güçlendirici sosyal politikalar geliştirilmektedir.

Bundan dolayıdır ki, aileleri ekonomik ve sosyal risklere karşı koruyan, onları destekleme politikaları içinde en etkin politika sayılan sosyal güvenlik politikalarının, 2000’li yıllarda resmi devlet politikası haline geldiğini görmekteyiz.

Anayasasında kendisini sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlayan devletimiz, çeşitli kanunlarında, kalkınma planlarında, hükümet programlarında ve diğer mevzuatlarında ailenin korunacağı ve destekleneceği vurgusunu yapmaktadır.

Aile kurumuna devletimizin başta Anayasa, Kalkınma Planları ve Hükümet Programı olmak üzere çeşitli platformlarda verdiği önem ve Türk ailesinin bugün karşılaştığı sorunlar, aile ile ilgili bir bürokratik mekanizmanın oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur.

Bu ihtiyacın bir gereği olarak, Türk ailesinin bütünlüğünün güçlendirilmesi ve sosyal refahının artırılması için gerekli araştırmaları yapmak ve projeler geliştirmek, bunların uygulamaya konulmasını sağlamak, aile ile ilgili milli politikanın oluşmasına yardımcı olmak üzere Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı kurulmuştur.

Aile kurumunun işlevi ve konumu gereği, özel ve yeri doldurulamaz olduğu bilincinden hareketle 2004 yılında çıkarılan 5256 sayılı yasa ile kurum, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü adı altında yeniden yapılandırmıştır.

Türk ailesinin bütünlüğünün güçlendirilmesi ve sosyal refahının artırılması için gerekli araştırmaları yapmak ve projeler geliştirmek, bunların uygulamaya konulmasını sağlamak yanında aile ile ilgili milli bir politikanın oluşmasına katkıda bulunmak hedefiyle yola çıkan Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ę¼, kuruluştan bu yana geçen kısa s¼rede gerçekleştirdiği birçok etkinlikle aile kurumunu kamuoyunun g¼ndemine taşımıştır.

Kurum, sorunları aile odağında ele alan bir çok araştırma projesini tamamlamış, ¼lkemizde ilk kez aile odaklı bir yayın anlayışı içinde, aileyi ilgilendiren sorun alanlarını saptamaya ve öz¼m¼ne d¼n¼k bilgileri içeren yayınlarını kamuoyunun yararlanmasına sunmuştur.

Bilindiği gibi, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼ę¼'n¼n başlıca g¼revlerinden biri; faaliyet konuları ile ilgili alanlarda kamu kurum ve kuruluşları, ¼niversiteler, yerel y¼netimler, sosyal amaçlı vakıf, dernek ve diğer sivil toplum kuruluşları ve ¼zel sekt¼r kuruluşları ile işbirliği yapmak, bunların sosyal alandaki çalışmalarına destek sağlamak, ortak projeler gerçekleştirmek ve uygulamaktır.

Kurum, teşkilat kanununun g¼sterdięi bu g¼revi b¼y¼k bir sorumluluk olarak kabul etmiş ve kuruluşundan kısa bir s¼re sonra 1991 yılında I.Aile şurası'nı, 1994'de II.Aile şurası'nı, 1998'de III.Aile şurası'nı ve son olarak 2004 yılında ise "Yoksulluk ve Aile" ana teması ile IV.Aile şurasını gerçekleştirilmiştir.

Alanla ilgili pek çok g¼r¼ř ve ¼nerinin dile getirildiği Aile şuraları, aile politikalarının ulusal ¼lekte ele alındığı bir platform oluşturması bakımından ¼nemli bir geleneğe temel teşkil etmiştir. Bu şuralarda alınan kararlar, sonraki yıllarda Kurum çalışmalarına ışık tutmuştur.

Bu temel hedefle gerçekleştirdiğimiz V.Aile şurası'nın ana teması "Aile Destek Hizmetleri" olarak belirlenmiştir.

Aile destek hizmetlerinin ana tema olarak seçilmesindeki amaç, geniş bir sorun alanı içinde öz¼m için ¼nerilen yol ve y¼ntemlerin etkin bir hizmet sunumuna d¼n¼řmesidir.

Bilindiği gibi, ¼lkemizde s¼rd¼r¼len aile politikalarının, ¼zellikle sosyal hizmetler ve sosyal yardımların etkin bir işleyişe kavuşması için aile destek hizmetleri b¼y¼k ¼nem arz etmektedir.

Diğer yandan, günümüzde, ailenin sorun çözme kabiliyeti ile toplumsal kalkınmada oynadığı dinamik rol, onu sosyal politikalarda merkezi bir konuma getirmiştir.

Bundan dolayı, modern ailenin karşılaştığı yoğun sorun yumağı içinde işlevlerini sürdürebilmesi veya sorun çözme kabiliyetini geliştirebilmesi ancak kurumsal hizmet ağının etkinliği ile mümkün olabilmektedir.

Günümüzde, modern ailenin karşılaştığı sorunlara çözüm bulabilmesi, aile destek hizmetlerinin ulaşılabilirliği ve uygulanabilirliği ile ölçülmektedir. Bu hizmetlerin etkinliği ve yaygınlığı, getirilen çözümlerin uygulama alanı bulmasına bağlı bulunmaktadır.

Sonuçta, dünyada ve ülkemizde yaşanan hızlı değişimin, ailede yarattığı etkiler karşısında, bu kurumun desteklenmesi gereği ve önceliliği ortadadır. Bu bilinçten hareket eden kurum, “Aile Destek Hizmetleri” temalı V. Aile Şurası Bildirileri’ni kamuoyuna sunmanın kıvancını taşımaktadır.

Doç. Dr. Ayşen GÜRCAN
Genel Müdür

İÇİNDEKİLER

■ Bir Sosyal Destek Kaynağı Olarak Aile	11
■ Yerel Yönetimlerin Aile Destek Hizmetleri Çalışmaları: Kadıköy Belediyesi Örneği	20
■ Çocuğun Uyum ve Davranış Sorunlarına Aile Terapisi Yaklaşımı ve Bir Olgu	29
■ Sakarya-Karasu'da Gerçekleşen İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme ve Saha Çalışması	35
■ Dinin Aile Bütünlüğüne Katkısı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Aile Destek Hizmetleri	65
■ Sağlıklı ve Güçlü Aileler İçin Aile Eğitimi ve Sivil Toplum Kuruluşları	71
■ Aile Danışmanlığında Aile İçi İletişim ve Kültürel Farklılıklar	76
■ Aile Destek Hizmetleri Yerel Yönetimlerin Rolü ve Akdem Örneği	84
■ Türkiye'de Ruh Sağlığı Hizmetinde Mevcut Durum	88
■ Aile Eğitimi ve Önemi	93
■ Çocuğun Eğitiminde Ailenin Önemi	99
■ Aile Eğitimi	105
■ Türkiye'de Aile Eğitimi ve Yerel Yönetimler/Sivil Toplum Örgütleri İçin Uygulamalı Bir Model Önerisi	114
■ Ailelere Yönelik Madde Bağımlılığı Önleme Eğitimleri Uyma Projesi Örneği	128

■ Yoksulluk ve Sosyal Yardım Kavramı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları	131
■ Dünyadaki Gelişmeler Çerçevesinde Ülkemizdeki Sosyal Yardımları İyileştirme Çalışmalarının Değerlendirilmesi	140
■ Yoksullukla Mücadelede Temel Yöntemler	154
■ Sosyal Yardımların Sunumunda Yeni Bir Yaklaşım Olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri ve Yoksullukla Mücadeledeki Etkisi	161
■ “SYDGM’nin Sosyal Yardımların ve Proje Desteklerinin Etki Analizi Projesi Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”	179
■ Yoksulluk ve Aile Üzerindeki Etkileri	184
■ Aile Destek Hizmeti Bağlamında Sosyal Yardımların Kent Yoksulluğu ile Mücadeledeki Önemi -Silvan İlçesi Örneği-	192
■ Bakım Hizmetlerinde Fizyoterapistlerin Ve Ergoterapinin Rolü	207
■ Ailedeki Yaşlı Bireyler	222
■ Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakım Merkezleri İşletiminde Yaşanan Sıkıntılar ve Karşılaşılan Zorluklar	232
■ Ekran İle Monitör Arasında Çocuklar	237
■ “Bilişim/Bilgi Teknolojileri ve Türkiye” “Bir Çerçeve Denemesi”	248
■ Yeni Bilgi İletişim Teknolojileri ve Aileye Etkileri	259
■ 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun Değerlendirilmesi	271
■ Ailenin Korunmasına Dair Kanunun Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri	283
■ Çocuk Koruma Kanunu ve Eğitim Tedbirinin Uygulanması Van Örneği	294

- Aile Mahkemesinde Görevli Aile Mahkemesi Hakimi ve Uzmanlar İçin Çalışma Modeli 307
- 4787 Sayılı Aile Mahkemeleri'nin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun Ve Uygulamada Aksayan Yönler 348
- Türkiye’de Suç Mağdurlarının Haklarının Korunması Alanında Yeni Düzenleme ve Yapılanma İhtiyaçları 353
- Aile Destek Hizmetinde Aile Mahkemesi Uzmanlarının Rolü ve Karşılaştıkları Engeller 374

BİR SOSYAL DESTEK KAYNAĞI OLARAK AİLE

Binay Bilge ERMİŞ*

I. SOSYAL İLİŞKİLER

Günümüzde sosyal ilişkilerin niteliği ve niceliği hızla değişmektedir. Geçmişten beri süregelen, toplumumuzun geleneksel kültüründen kaynaklanan; destekleyici, paylaşımcı, dayanışmacı ilişkilerin yerini daha fazla ben merkezci, izole ve kopuk sosyal ilişkilerin aldığı gözlenmektedir. Toplumda çalışma hayatının, yaşam felsefesinin ve iletişim şeklinin değişmesine paralel olarak, sosyal destek kaynaklarımızın da değiştiği söylenebilir. Öteden beri toplumumuzda aile, akrabalık ve komşuluk ilişkilerine verilen değer, mağdurlara ve güçsüzlere destek verilmesi gibi özellikler eski önemlerini hızla yitirmektedirler. Kopuk ilişkilerin, sanal ve yüzeysel bir iletişimin, çalışma hayatının yoğunluğunun, paylaşımcı sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilediği izlenimi artmaktadır.

İnsanlar sosyal bir yapıda, sosyal ilişkiler içinde hayatlarına devam etmektedirler. Kurduğumuz sosyal ilişkiler hayatımızı olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Bu yazıda sosyal ilişkilerin olumlu bir yönü olan “Sosyal Destek” özellikle de “Aileden Algılanan Sosyal Destek” ele alınacaktır.

Sosyal desteğin ve sosyal ağın çeşitli parametrelerinin, yaşamdan alınan doyum ve yaşam kalitesi üzerinde etkisi bulunduğu ortaya çıkmıştır. Kişilerin yaşamlarını olumlu yönde değerlendirmeleri, yaşamlarını kaliteli bulmaları, yaşamları hakkında pozitif duygulara sahip olmaları, sahip oldukları ilişkilerin besleyici özelliklerinden etkilenir. Kişiler; sosyal çevrelerinde aile, akraba ve arkadaş ilişkilerinde destek aldıkları oranda yaşamlarını daha pozitif yönde değerlendirebileceklerdir. Sıkıntılı yaşam olaylarıyla başa çıkma ve stresin zararlı etkisini telafi etmede, sosyal ağ ve sosyal desteğin rolleri bilinmektedir. Tüm bunlar yaşamın pozitif yönlerinin artmasına katkıda bulunmaktadır.

1.1.Sosyal destek nedir?

Hayatımızın zor ve stresli dönemlerinde örneğin hastalık, boşanma, sevilen kişinin kaybı, maddi sıkıntılar yaşadığımız süreçlerde daha çok desteğe ihtiyacımız olduğu ve bu destek sayesinde bu dönemleri daha kolay atlatabildiğimiz bir gerçektir.

* Binay Bilge ERMİŞ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Peki sosyal destek nedir? Sosyal desteğin çeşitli tanımları yapılmaktadır. Barrera ve Ainlay (1983) sosyal desteği, gereksinim duyan bireye yardım edecek kişilerin sayısı olarak ele almışlardır. Başka bir tanıma göre ise sosyal destek, bireylerin ilişkide bulunduğu kişilerin sayısından çok, sırlarını paylaşabileceği, güven duyduğu ve kendisi açısından önemli gördüğü kişiyle kurduğu bağıdır (Cohen ve Wills,1985). Cobb (1976) sosyal desteği , bireyin sevildiğini, gözetildiğine, değer verildiğine, bir iletişim ve karşılıklı yükümlülükler ağının bir parçası olduğuna dair diğer kişilerden edindiği bilgi olarak tanımlamaktadır. Cohen (2004) tarafından yapılan son tanım ise; sosyal destek bireyin stresle başa çıkma yeteneğine katkıda bulunan psikolojik ve araçsal kaynakların bütünüdür.

Sosyal desteğin farklı işlevlere sahip olduğuna dair görüşler vardır. Literatürde sosyal destek işlevleri; araçsal destek, duygusal destek, saygı desteği, bilgisel destek ve sosyal arkadaşlıklar başlıkları altında yer alır. Çevremizde bize destek sağlayan insanlar farklı sosyal destek işlevlerini yerine getiriyor olabilirler. Örneğin; bir kanser hastasının eşi ve çocukları gösterecekleri sevgi ile ona duygusal destek sağlarken hastalığının seyri hakkında bilgi veren doktoru ya hemşiresi ona bilgisel destekte bulunabilir. Onun ilaçlarını almasına yardım eden akrabası ona araçsal destek sağlarken, ziyaret eden onunla zaman geçiren arkadaşları sosyal arkadaşlıklar işlevini sağlayabilirler. Ya da yaşamımızda bir kişi aynı anda bütün destek sistemlerini yerine getiriyor olabilir. Bebeklik dönemimizde sosyal destek işlevlerini yerine getiren kişi annelerimizdir. İlk ve en önemli sosyal destek kaynağımız olan ailemizin, bizimle doyurucu ve güvenli ilişki kurması ve yeterli sosyal destek sağlaması ilerleyen süreçte bizim de çevremizle sağlıklı ilişkiler kurmamızda etkilidir. Çocukluk dönemimizle birlikte yakın çevremiz (oyun ve okul arkadaşlarımız, öğretmenlerimiz) yeni sosyal destek kaynaklarımız olmaya başlar. Zamanla sosyal destek kaynaklarımızı çeşitlenir ve artar.

1.2. Sosyal destek nasıl etkilidir?

Sosyal desteğin yaşamımızı, özellikle stresli yaşam olaylarıyla karşı karşıya kaldığımızda nasıl etkilediğini dair iki model söz konusudur. Bu modellerden biri olan “Tampon etki modeli” sosyal desteğin stresli yaşam olaylarında etkili olduğunu, örneğin sevilen birinin kaybı ya da boşanma gibi çevresel streslere karşı bireyi koruduğunu ve bu streslere karşı tampon etkisi yaptığını, yaşanan probleme çözüm sağlayarak bireyin dikkatini başka bir yöne çekerek stresin etkisini azaltmayı sağladığını savunur.

İkinci model ise “Temel etkiler” modelidir. Sosyal destek stres verici yaşam olaylarının olduğu ve olmadığı her iki durumda da sağlıklı olmayı desteklemektedir. Bu model, alınan pratik, maddi ve duygusal yardımın bazı stresli yaşam olaylarını önleyebileceğini ya da azaltabileceğini, ait olma duygusu sağlayabileceğini ve yaşam

doyumunu artırmayacağını varsayar. Sosyal desteğin etkisiyle bireyler daha az fiziksel ve psikolojik problemler yaşar.

1.3.Aile ve Sosyal Destek

Toplumun en küçük ve en önemli yapı taşı olan aile, kişilerin fiziksel, duygusal, sosyal ihtiyaçlarını karşıladıkları bir birimdir. Ailenin bireyin yaşamı üzerindeki önemi göz ardı edilemez bir gerçektir. Özellikle bireyin yaşamına yön veren yaşamın ilk yıllarında bireyler ilk sosyalizasyonu ailelerinde yaşar. Bu sosyalizasyon ilerleyen yıllarda aile dışı ilişkilerimizi, kimlik kazanmamızı, sosyal yeterliliğimizi, kişilik gelişimimizi ve topluma uyum sağlamamızı doğrudan etkiler.

Anne babanın çocuğuyla kurduğu ilişki anne babanın kendi arasındaki ilişkiyi, birbirlerine verdikleri destekten, kişiliğinden, eğitim düzeyinden, sosyal ilişkilerinden, ekonomik durumlarından, kendi anne babalarıyla olan ilişkilerinden, yetiştirilme tarzlarından, çocuklarına ayırdıkları kaliteli zamandan, vb. durumlardan etkilenir.

Bireyin yaşamında bu denli önemli olan aile nasıl bir sosyal destek kaynağıdır? Literatürde ailenin önemli bir destek kaynağı olduğunu gösteren araştırmalar söz konusudur. Bu araştırmalarda evli bireylerin özellikle uyumlu evliliklere sahip bireylerin daha yüksek düzeyde sosyal destek kaynağına sahip oldukları, evli bireylerde en fazla destek algılanan kaynağın eş olduğu, üniversite öğrencileriyle ve hamile ergenlerle yapılan çalışmalarda da en fazla sosyal destek algılanan kaynağın aile olduğu, evli insanların yaşam doyumlarının yüksek olduğu bulunmuştur (Ünsal,1996; Taysi 2000, Pugliesi ve Shook 1998, Okanlı ve ark., 2003; Turner ve ark.,1990; Annak, 2005). Aileyi etkileyen bir rahatsızlık olan alkol kullanım bozukluğunda da evli bireylerin bekar kişilere oranla daha fazla aile desteği aldığı bulgulanmıştır(Yüncü ve ark,2005) .

Richman, Rosenfeld ve Lawrence (1998), yaptıkları araştırmada, risk altındaki hem ortaokul hem de lise öğrencilerinin en büyük destek kaynağı ailelerinden ve bakıcılarından aldıkları bulunmuştur. Ailelerin özellikle takdir desteği, meydan okuma desteği, duygusal destek, duygusal meydan okuma desteği, gerçeği doğrulama desteği ve kişisel yardım desteği ihtiyaçlarını karşıladıkları belirlenmiştir(Akt:Karadağ)

Çakır ve Palabıyıköğlü'nun araştırmasında belirli yaş gruplarında destek alınan kişinin değiştiği; 12–14 ve 18–22 yaşlarında en fazla desteğin aileden, 15–17 yaş grubunda diğer önemli kişilerden algılandığı görülmüştür. 15-17 yaş grubunda ki ergenlerin ergenlik döneminin karmaşık ve yoğun bir dönemini yaşadıkları düşünüldüğünde bu dönemi yaşayan çocuklara sahip ailelerin ergeni fazla sınırlandırmadan ancak kontrol ederek, destek olma işlevini yerine getirmeleri gerekmektedir.

Çocuk sayısına değinen araştırmalarda; iki kardeşi olan öğrencilerin, çok kardeşi olan öğrencilerden daha çok başarılı oldukları, tek ya da iki kardeşi olan öğrencilerin akademik başarı ve uyum düzeyleri arasında olumlu bir ilişki olduğunu(Saral 1993) bulgulanmıştır Aksoy ve arkadaşları (2008) tarafından lise öğrencileriyle yapılan araştırmada 4 yada daha çok çocuğa sahip annelerin çocukların 2 yada daha az çocuğa sahip annelere oranla daha az sosyal destek verdikleri belirlenmiştir.

Öğrencilik hayatında aile desteğinin önemli olduğunu, ailesinden destek alan öğrencilerin akademik başarılarının, problem çözme becerilerinin, atılganlık düzeylerinin yüksek olduğu anksiyete(kaygı) düzeyinin ve diğer ruhsal belirtilerin daha az, yalnızlık düzeyleri daha düşük olduğu bulgulanmıştır (Budak,1999; Okanlı,1999; Bayram 1999; Erdeğer,2001,Yıldırım ve Ergene; Güngör ,1996; Güçray 1998).

Karadağ'ın (2007) yaptığı çalışmada akademik olarak başarılı öğrencilerin akademik yönden başarısız olan öğrencilere göre, derslerinde başarılı ya da başarısız olduklarında, ailelerinden her zaman olumlu tepkiler aldıkları,ailelerine kendileriyle ya da okulla ilgili her konuyu anlatabildiklerini, aileleri için önemli olduklarını hissettiklerini, ailelerinin gerçekten kendileriyle ilgilendiklerini, ailelerinin kendi verdikleri kararları desteklediklerini, ayrıca ailede karar alınırken kendi düşüncelerinin de alındığını daha fazla ifade ettikleri belirtmişlerdir. Ayrıca akademik çalışmalarında ara sıra düşük notlar alsalar bile aileleri tarafından kızılmayacağı ve onların kızmayacaklarını bildikleri ve bu yüzden çok rahat olduklarını ifade etmişlerdir.

Ayrıca ekonomik düzeyi yüksek ailelerin ve demokratik tutuma sahip, uyumlu ailelerin ailelerin çocukların ailelerini ekonomik düzeyi düşük, otoriter aile, ve boşanmış ya da çatışma yaşayan ailelerin çocuklarına oranla daha yüksek düzeyde sosyal destek algıladıkları belirlenmiştir (Budak,1999; Okanlı,1999;Bayram 1999; Erdeğer,2001)

1.4.Boşanma ve Sosyal Destek

Türkiye’de son yıllarda başlıca büyük kentlerde olmak üzere boşanma davalarında önemli ölçüde artış kaydedildiği bilinmektedir. Nitekim Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, son on yılda boşanma davalarının yüzde 72 oranında arttığını göstermiştir. Araştırmalar kapsamında boşanmış çiftlerin yüzde 25’i bir çocuk, yüzde 17,5’i iki çocuk, yüzde 7’si ise üç çocuk sahibi bulunmaktadır. Yine DİE araştırmalarına göre her yıl yaklaşık 105.000 çift boşanmak üzere mahkemeye başvururken, eşlerin eğitim düzeyi ve endüstriyel yönden gelişmişliğin paralelinde yükselen refah düzeyi gibi faktörlerin boşanma olaylarının artmasında etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden sosyal bir olgu olan boşanmanın özellikle daha zayıf konumdaki çocuk ve anne için artık bir ceza olmaktan çıkarılarak yeni toplumsal destekler sağlanması sadece dava ve sonucun adaleti için değil ayrıca çağdaş sosyal hedeflere ulaşmak için de

gerekli kabul edilmektedir. (Aytaç, Mehlika) Günümüzde hızla artan boşanma oranları göz önünde bulundurulduğunda bu durumun sosyal desteği nasıl etkilediği önemli bir tartışma konusudur. Anne babanın boşanma sonrası devam eden çatışması nedeniyle çocuk, destek kaynaklarından birini kaybeder. Hatta boşanma sonrası birlikte yaşadığı ebeveyninin, boşanmanın olumsuz maddi ve manevi etkileriyle uğraşması nedeniyle yeterli destek görmeyebilir. Bu süreçte akraba ve arkadaş desteği olsa dahi bu desteğin çocuk tarafından ne kadar yeterli ve anlamlı algılandığı şüphelidir.

İstenen süreç boşanma sonrasında da ebeveynlerin çocuklarına destek olmasıdır. Ne yazık ki bu istendik durum gerçekleşmemektedir. Boşanma sonrası ebeveynlerden birinin hatta bazen her ikisi de çocuklarının sorumluluklarını almak istememekte ve destek olmamaktadır. Ebeveynlerin bu sorumluluğu almaması nedeniyle boşanma sonrası babaanne ya da anne anneleriyle yaşayan çocukların sayısı hızla artmaktadır

Boşanma sonrası çocuklarıyla birlikte yaşayan yalnız annelerin, evlilere göre daha az sosyal destek aldığı ve bu annelerin daha fazla kronik gerginlik yaşadıkları bulunmuştur. Boşanmadan bir yıl sonra evli annelerle karşılaştırılan boşanmış annelerin daha anksiyöz(kaygılı), depresif ve sinirli oldukları görülmüştür. Aynı zamanda, çocuklarıyla daha az ilgilendikleri ve çocuklarını daha fazla cezalandırdıkları ve disiplin yöntemlerinin daha sert olduğunu gösteren araştırmalardan söz edilmektedir (Amato,1993 Aktaran; Özgidener)

Özgider(2006) yaptığı araştırmada anne-baba arasındaki çatışmanın, hem annelerin hem de babaların çocuklarına karşı daha reddedici davranmalarına yol açtığını aynı zamanda evli iken babaların çocuğun psikolojik uyumu üzerinde en az anneler kadar etkili olduğu; ancak, boşanma sonrasında babaların çocukları üzerindeki bu etkisinin oldukça azaldığı ve çocuğun yaşamına annenin daha fazla damga vurduğunu bulgulamıştır. Araştırma ile, çocukların ruhsal gelişimi için en ideal ortamın anne-baba arasında çatışmanın olmadığı evlilikler olduğunu; bunun dışındaki tüm durumlarda (çatışmalı evlilik, çatışmasız veya çatışmalı boşanma) çocuklar psikolojik açıdan örselendiğini ortaya koymuştur.

Yapılan diğer araştırmalarda da çatışma yaşayan ya da boşanmış anne babaları olan çocukların, anne babası çatışmayan ve boşanmamış olan çocuklara oranla, algılanan sosyal destek düzeylerinin yüksek olduğu ayrıca anne-baba arasındaki evlilik uyumunun azalmasıyla çocuklardaki uyum problemlerinin ve psikolojik sorunlarının artması arasında ilişki olduğu bulunmuştur. (Şirvanlı,1999,Özen,1998, Sendil,1999)

1.5 Aile Her Zaman Sosyal Destek Sağlar mı?

Aile her zaman sosyal destek kaynağı olmadığı gibi aile bireylerinin sorun yaşamasına neden olabilir. Sorumluluğun aile bireylerinden birine yüklendiği ya da

yoğun sosyal destek kaynağı olmak zorunda bırakılan birey bu konuda tükenmişlik yaşayabilir.

Örneğin; geniş ailede yaşayan kadınlar, yoğun ev işleriyle uğraşan, eşi çalışmayıp ekonomik kazanç sağlaması beklenen kadınlar, aile içinde şiddet gören kadınlar ailelerinden sosyal destek almak bir yana sürekli sosyal destek olmak zorunda bırakılmaktadırlar.

Çocuklar ise okula gitmek ya da çocukluğunu yaşamak yerine, çalışmak zorunda bırakılmakta ya da suça itilmektedirler. Ne yazık ki bu çocuklar ailelerinden destek almak bir yana küçük yaşta ailelerine destek olmak zorunda bırakılıyor. Şiddet gören çocuklar, boşanmada araç olarak kullanılan çocuklar, aile içi tacize uğrayan çocuklar, erken evlendirilen çocuklar ilerleyen süreçte hayatlarına büyük ve kapatılması izlerle devam etmek zorunda kalmaktadırlar.

Ailesi olan ancak yatılı okulda okuyan gençlerle yapılan bir çalışmada gençlerin özellikle genç kızların, yatılı okumayan gençlere oranla ailelerinden daha az destek algıladıkları belirlenmiştir(Çakır ve Palabıyıkoğlu,2003) Ailesi olan çocuklarda yatılı okudukları için daha az sosyal destek aldıkları algısı varsa Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı yurt ve yuvalarda kalan çocukların sosyal destek algıları nasıldır? Muhtemelen aile ve akrabalarından yeterli desteği görmemiş, geçmişte yaşadığı travmatik olaylar nedeniyle daha çok desteğe ihtiyacı olan bu çocuklar kuruluş çalışanlarından ve aynı durumda olan arkadaşlarından destek görmektedirler. Burada başka bir soru daha ortaya çıkıyor yeterince sosyal destek almayan bu çocuklar ve gençler nasıl sosyal destek kaynağı olabilirler?

Geçmişte akrabalık ilişkileri daha sıkı iken zamanla bireyselleşme ve ekonomik koşullar nedeniyle akrabalık bağları kopuyor. Bu nedenle anne ve babasını kaybeden ya da ailesinden destek görmeyen çocuklara geçmişte yakın akrabaları destekte bulunurken şimdi bu görev her gün artarak SHÇEK’e düşüyor. Ülkemizde SHÇEK yeterli aile desteği olmayan çocuklara, yaşlılara, kadınlara ve engellilere destek vermeye çalışıyor. Ailenin vermediği desteği başka bir kaynaktan sağlamak oldukça güçtür. Çocuğa ailenin vermediği desteği vermek zor, ailenin belki küçük bir desteği çocuk için yeterli olurken SHÇEK çalışanları bu desteği vermek için daha çok çaba sarfetmek zorunda kalmaktadırlar. SHÇEK’in çalışmaları gün geçtikçe artmakta ancak parçalanmış ve sorunlu aile sayısı artmaktadır dolayısıyla hizmet bekleyen kişi sayısı da artmaktadır bu artış karşısında SHÇEK çalışmaları da güçleşmektedir.

II. SONUÇ

Yapılan araştırmalar ve gözlemlerin de desteklediği gibi aile desteğinin öncelikle çocuklar için olmak üzere tüm bireyler için önemli olduğunu bilinen bir gerçektir. Çocuk sayısı, boşanma, aile içi çatışma, ailenin ekonomik durumu, ailenin çocuk yetiştirme stili, geniş aile, tek ebeveyni aile, parçalanmış ailenin; aileden algılanan sosyal desteği etkilediği bulgulanmıştır. Bu nedenle ailenin daha iyi bir sosyal destek kaynağı olmasının sağlanması ve aile desteği almayan bireyler özellikle çocuklar için yeni destek kaynaklarının belirlenmesi uygun olacaktır.

Öncelikle iyi evliliklerin yapılması için toplumda gerekli çalışmaların yapılması, bu evliliklerde karşılaşılan sorunların çözümlerini kolaylaştıran merkezlerin kurulması böylelikle evlilikte karşılaşılan sorunların çözümlenmesine, eşlerin birbirini desteklemesine, sorun yaşamayan ve birbirini destekleyen çiftlerin de çocuklarını destekleyen aileler olmasına neden olacaktır. Evlilik boşanma ile sonuçlansa bile her iki ebeveynin de çocuklarına sosyal destek olmaya devam edecek bilinçlilikte olması için gerekli çalışmaların yapılması, boşanmanın çocuk üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirecektir.

III. ÖNERİLER

1. Evlenecek çiftler (nişanlı-sözlü) için Kamu kuruluşları ve Sivil Toplum Kuruluşları tarafından evlilik eğitimi verilmesinin (etkili iletişim, aile planlaması, sağlıklı aile vb. konuların işlendiği),
2. Belediyelerin ve okulların düzenlediği Ana baba okullarının özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeyde olan mahallelerde yaygınlaştırılmasının,
3. Aile hekimi uygulaması gibi aile avukatı ya da aile danışmanı hizmetinin verilmesi bu hizmetlerin profesyonel olmayan ancak bu konuda eğitim almış kişilerin yetkin kişilerin danışman olarak belirlenmesinin,
4. Aile planlaması konusunda çalışmaların yapılması, insanların destek olabilecekleri sayıda çocuk sahibi olmaları konusunda bilinçlendirilmelerinin,
5. Medyada ailenin önemi, aile içi yaşanılan sorunlar ve çözümlerine dair programlar yapılmasının,
6. Ekonomik nedenlerle çocuklarına bakmakta güçlük çeken ailelere istihdam edilmesinin,
7. İhmal eden ebeveynin ihmal durumu ortadan kalkana kadar yeni çocuk sahibi olmaması yönünde yönlendirilmesinin,

8. Problemlı ailelerin tespit edileceği ve bu ailelerin sorunlarını çözecek birimlerin kurulması özellikle tek ebeveynli aileler için destek sağlanması, önleyici çalışmalara ağırlık verilmesinin,
9. SHÇEK yurt ve yuvalarında kalan çocuklarımız için Koruyucu aile ve Eve Dönüş Projeleri çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bu çalışmaların daha geniş kitlelere duyurulmasının,
10. Ailelerin ekonomik, toplumsal, kültürel ve psikolojik sorunlarla baş edebilmeleri için korunması, desteklenmesi ve güçlendirilmesi amacıyla açılan SHÇEK’e bağlı Aile danışma merkezlerinin tanıtılmasının ve tanıtılmasının
11. Hızlı toplumsal değişme, kentleşme ve göçün yarattığı sorunlar doğrultusunda, bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumun sorunlarla baş edebilmeleri ve bireylerin katılımcı, üretken ve kendine yeterli hale gelmesi amacıyla; koruyucu-önleyici, eğitici-geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici işlevlerini, bir arada ve en kolay ulaşılabilir biçimde, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve gönüllüler ile işbirliği ve eşgüdüm içinde sunan Toplum Merkezlerinin sayılarının arttırılmasının
12. Eşlerin ayrılık sonucunda ortaya çıkan velâyet, şahsî ilişki kurulması haklarıyla, malî konular başta olmak üzere aile bireyleri arasındaki uyuşmazlıkların dostane bir yaklaşımla çözümlenmesi ve bu suretle ailevî uyuşmazlıkların özellikle çocuklar olmak üzere aile bireyleri üzerinde üzücü etkilerinin azaltılması veya önlenmesi ve aile bireyleri arasında iletişimin artırılarak sevgi bağlarının sürdürülmesini amaçlamayan Aile Ombusmanlığı sisteminin kullanılması ve yaygınlaştırılmasının (Aytaç, Mehlika).
13. Çalışan kadınların iş gücüne katılımlarını desteklemek için işyerlerine bağlı kreşlerin yaygınlaştırılmasının; ailesinden ve çevresinden yeterli sosyal destek alan sağlıklı bireyler yetişmesine, birbirini destekleyen bireylerden oluşan ailelerin de sağlıklı toplumu oluşturmasına katkıda bulunacağı kesindir.

KAYNAKÇA

- Annak, Binay Bilge (2005) “Sosyal Destek, Sosyal Ağ, Yaşam Kalitesi ve Yaşam Doyumu: Duygu-Durum ve Anksiyete Bozukluğu Tanısı Alan Kişiler ve Düzenli Hemodiyaliz Tedavisi Gören Hastalar Açısından Bir Karşılaştırma” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin

- Aytaç, Mehlika “ Aile Ombusmanlığı Hakkında Avrupa Konseyi No.R(98) 1 Sayılı Tavsiye Kararı Üzerinde Bir İnceleme “ www.yayin.adalet.gov.tr/6_sayi
- Bayram, Derya (1999) “Bir Grup Gençte Ruhsal Belirti ile Sosyal Destek İlişkisi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Budak, Bülent, (1999), Lise Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek Düzeyi ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
- Cohen, Sheldon(2004) “ Social Relations and Health” American Psychologist 59 (8) 676-684
- Çakır, Yelda; Palabıyıkoglu Refia (2003) “ Gençlerde Sosyal Destek- Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Güvenirlilik ve geçerlik Çalışması” Kriz Dergisi, 5 (1): 15-24
- Güngör,Derya(1996) Turkish University Students Relationship with Their Friends and Families; Social Support, Satisfaction and Loneliness, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Karadağ, İmer (2007) “İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Sosyal Destek Kaynakları Açısından İncelenmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana
- Okanlı, Ayşe. (1999), Hemşirelik Öğrencilerinin Aile ve Arkadaşlarından Algıladıkları Sosyal Destek ile Anksiyete Düzeyi Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi,Erzurum.
- Öngider, Nilgün(2006) “Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumunu Üzerindeki Etkileri” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir
- Pugliesi,Karen; Shook, Scott,L(1998) “ Gender Ethnicity, And Network Characteristics Variation in Social Support Resources” Sex Roles. 38,215-238
- Saral, Şaduman . (1993), Özel Trabzon Ata Koleji öğrencilerinin uyum düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin araştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Taysi, Ebru (2000) “ Benlik Saygı, Arkadaşlardan ve Aileden Sağlanan Sosyal Deste: Üniversite Öğrencileriyle Yapılan Bir Çalışma” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Torun,Alev (1996) “Tükenmişlik, Aile Yapısı ve Sosyal Destek İlişkileri Üzerine Bir İnceleme” IX. Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmalar Kitabı, Boğaziçi Üniversitesi İstanbul, Türk Psikologlar Derneği, 1998, 1. Baskı Editör Prof Dr.Güler Okman Fişek 307-314
- Uzman, Ersin (2002) “ Sosyal Destek Düzeyleri Farklı Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Kimlik Statüleri” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

YEREL YÖNETİMLERİN AİLE DESTEK HİZMETLERİ ÇALIŞMALARI: KADIKÖY BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

İnci BEŞPINAR*

Birçok nedenle oluşan iç göç kentlere her yıl yeni mahalleler eklenmesine neden olmaktadır. Kadıköy de iç göç alan önemli nüfus-yoğun ilçelerdendir.

1970’li yıllara kadar birçok mahallesi sayfiye yeri olarak kullanılan Kadıköy, çevre ilçelerin sanayi bölgesi olarak konumlanması nedeniyle yoğun iç göçle karşılaşmış ve yapısı değişmeye başlamıştır. Bu yıllardan sonra da göçe bağlı nüfus artışı hızla devam etmektedir.

İç göç ile birlikte kadınlar, çocuklar ve hatta erkekler, en küçük toplumsal birim olan aile ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Eğitim, sağlık, istihdam ve kente uyum bu sorunların en belirgin olanlarıdır. İstihdam artırıcı çalışmalar kadının ve çocukların durumunu iyileştirici programlar aile bütünlüğünün sağlanmasında, niteliğinin geliştirilmesinde etkili olmaktadır. İhtiyaç tespit edilen bölgelerde belediyelerce sunulan; eğitim, sağlık ve destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması sosyal içermede önemli bir işlev olarak değerlendirilmektedir. İnsani kalkınma süreçlerinde yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir.

1984 yılında kurulan Kadıköy Belediyesi özellikle göçle oluşan yeni mahallelerinde yurttaşlara çağdaş, sosyal belediyeçilik anlayışı ile insani yoksullukla ve gelir yoksulluğuyla mücadele perspektifine sahip olarak hizmet üretmektedir.

Belediyemiz **1994** yılında ilçede faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri tüm kamu kurumları ve üniversitelerle işbirliği yaparak mevcut sorunlara çözüm önerileri geliştirmiştir. Türkiye’de yerel yönetimlerde çağdaş bir yorumla ilk gönüllülük organizasyonu gerçekleştirilerek hizmet sunumunda temel oluşturmak amacıyla **aile danışma merkezleri** kurmaya başlamıştır.

Kadıköy Belediyesi Aile Danışma Merkezleri- Aile Destek Hizmetleri

Aile danışma merkezlerinde hizmetin planlanması ve üretimi süreçlerine belediye liderliğinde sivil toplum kuruluşları, üniversitelerle gönüllü uzman veya sosyal çalışmacılar katılmaktadır.

---

* İnci BEŞPINAR, Kadıköy Belediyesi Başkanlığı

Kadıköy ilçesinde 10 aile danışma merkezi bulunmaktadır. Merkezlerin bulunduğu bölgelerdeki ihtiyaçlar şu şekilde tespit edilmiştir.

- Gelir Yoksulluğu
- İnsani Yoksulluk
- Eğitim ve öğretime ulaşmada yetersizlik
- Sağlık hizmetlerine ulaşmada yetersizlik
- Cinsiyet eşitliğinde yetersizlik
- İnsan hakları ve uygulamasında yetersizlik
- Yoksullarla ilgili kuruluşlarda yetersizlik

Sorunların çözümü olarak aşağıdaki hedefler belirlenerek çalışmalar planlanmıştır.

- Okur-yazarlık düzeyinin yükseltilmesi
- Vatandaşlık bilinci geliştirme
- Kentlilik bilinci geliştirme
- Hizmet talebi oluşturma konusunda doğru bilgilendirme ve yönlendirme
- Yetişkinlerin istihdama yönelik mesleki eğitim ihtiyacının karşılanması
- Yetişkinlerin sürekli eğitimlerinin desteklenmesi
- Çocukların örgün eğitimlerinin desteklenmesi
- Kadın ve çocukların koruyucu sağlık hizmetleri ve –Sosyal Güvenlik Sistemi dışında kalanların- ayaktan tedavi hizmetlerinin karşılanması ve/veya yönlendirme
- Kültür hizmetlerine katılımın desteklenmesi
- Sosyal ve ekonomik açıdan güçsüz grupların her türden danışmanlık hizmeti ihtiyacının karşılanması
- Kadına ve çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi çalışmalarının kurumları harekete geçirerek yapılması
- İstihdamın desteklenmesi - sosyal kooperatifler-çalışan kadınlara ücretsiz kreş hizmeti gibi.

Aile Danışma Merkezleri Temel Alınarak Yapılan Çalışmalar

Alt Yapı

Birimler; karşılama, eğitim ve danışmanlık odalarından oluşmaktadır. Bölge ihtiyacına göre kimi birimlerde sağlık/ muayene/ diş tedavi odası/ engelli çocuk eğitim hizmeti/ engelli meslek atölyesi/ bilgisayar,internet eğitim odaları, kütüphane ve çamaşırhane ve çocuk odaları bulunmaktadır.

1994'ten bu yana yoksullukla mücadele en önemli sorun olması nedeniyle, merkezlerin hemen yanında birer sürekli eğitim merkezi oluşturulmaya başlanmıştır.

Hizmet Alanları

- Eğitim hizmetleri
- Sağlık hizmetleri
- Kültür hizmetleri
- Danışmanlık hizmetleri
- İstihdam hizmetleri
- Sosyal yardım ve destek hizmetleri

1. Eğitim Hizmetleri

Eğitim hizmetlerinin planlanması ve sunumunda halk eğitim merkezleri, sivil toplum örgütleri, Türkiye İş Kurumu ve üniversiteler ile işbirliği yapılmaktadır. Bu işbirliği kamusal sorumluluk, sivil katılım ve akademik bilginin birlikte sunulmasını sağlamaktadır.

1.1 Yetişkin eğitimi

1.1.1. Okur-yazarlık eğitimi

Okur-yazar olmayan yetişkinlerin eğitimleri için öğretmen sağlanmakta ve merkezde oluşturulan sınıflarda yaygın eğitim kapsamında eğitim çalışmaları yürütülmektedir. Her yıl ortalama olarak 800 kişi bu hizmetten yararlanmaktadır.

1.1.2.1. Mesleki eğitim

Bölge koşullarına uygun olarak gelir getirici iş bulmayı sağlamak amacıyla talep oluşan mesleklerde ve/veya iş görmeyi artırmak üzere gelişim amacıyla sınıflar açılmakta, makine ve teçhizatları sağlanarak eğitimler yürütülmektedir. Yılda ortalama 2000 kişi bu hizmetten yararlanmaktadır.

- Eğitim başlıkları aşağıdaki gibidir.
- Bilgisayar Kursu
- Ön Muhasebe
- Diksiyon
- İngilizce
- Büro Yönetimi
- Bilgisayarlı Modelistlik
- Girişimcilik Eğitimi
- İletişim
- Sinema ve Tiyatro Yazım Kursu
- Turizm ve Otel Personeli Eğitimi
- Hasta Destek Elemanı Eğitimi

- Çocuk Bakımı ve Eğitimi
- Makine Nakışı
- Dikiş -Giyim
- Mefruşat
- Oya ve Örgü
- Mum Batık (Kumaş Boyama)
- Takı Tasarımı
- El Sanatları
- Kuaförlük
- Manikür – Pedikür
- Cilt Bakımı, makyaj, masaj
- İnternet Cafe
- Tiyatro atölye eğitimleri ve uygulama

1.1.2.2. Engelliler İçin Eğitim Çalışması (Bedensel engelli Görme ve işitme engelli)

Galoş atölyesi

Bilgisayar eğitimi

1.1.3. Vatandaşlık Eğitimi

Kadıköy Kadın Platformu ve Marmara Üniversitesi ile tüm birimlerde her yıl ortalama olarak 2700 kişiye çağdaş vatandaşlık eğitimi verilmektedir. Eğitim kapsamında;

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Demokrasi ve Çağdaş Devlet, Temel Vatandaşlık Bilgileri, Medeni Kanunda Kadın, Tüketici Hakları, Çevre ve Tüketim Bilinci, Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması, Dengeli Beslenme, Genel Sağlık Bilgileri, Kalıtsal ve Bulaşıcı Hastalıklar, Aile İçi İletişim, Ahlak Bilgisi, Ailede Şiddetin Önlenmesi, Belediyelerin Görev ve Yetkileri ile ilgili konular yer almaktadır.

1.1.4. Aile İçi İletişim Eğitimleri

Çağdaş Eğitim Vakfı ve Kadıköy Gönüllüleri ile her yıl yaklaşık olarak 1600 kişi/kadın aile içi iletişim eğitimlerinden yararlanmaktadır.

Evlilik Öncesi Üreme Sağlığı Danışmanlığı Projesi kapsamında 14040 kişiye ulaşılmış olup aile ve iletişim konularında eğitim verilmiştir.

Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Projesi kapsamında 910 kadın danışmanlık ve eğitim almıştır.

1.1.5. Diğer eğitim programları

- Anne – Çocuk Eğitim Programları: Marmara Üniversitesi, Halk Eğitim Merkezi ve Kız Meslek Okulları işbirliği ile tüm birimlerde yılda ortalama 210 kişiye eğitim verilmektedir.
- Engelli Aileleri Eğitim Programı: AB Projesi ve gönüllüler ile, yılda ortalama 1.400 kişiye tüm birimlerde eğitim verilmektedir.
- Engelliler için Hukuk ve İstihdam eğitimi: AB Projesi ve Gönüllüler yılda ortalama 2.450 kişiye, tüm birimlerde eğitim verilmektedir.
- Temel İnsan Hakları İçin Bireysel İletişim Eğitimleri: AB Projesi İnsanca Yaşam Projesi ve gönüllüler ile, yılda ortalama 520 kişiye tüm birimlerde eğitim verilmektedir.
- Evlilik Öncesi Üreme Sağlığı Danışmanlığı Eğitimleri: AB Projesi, Belediye doktorları ve gönüllüler ile, tüm birimlerde yılda ortalama 1600 kişiye eğitim verilmektedir.

1.2. Çocuk Eğitiminin Desteklenmesi

1.2.1. Okul Öncesi Çocuğun Eğitimi ve Bakımı

Ailede çocuk bakımı kadının toplumsal cinsiyet rollerinden biri olması nedeniyle kadınlar, eğitim ve çalışma yaşamına katılımda çocuklarının bakım sorumluluğunu devredemeyerek yoksun kalmaktadırlar. Bu nedenle hizmet sunumunda kadının bu durumu dikkate alınmakta, eğitim programına katılan kadınların çocuklarını bırakabilecekler çocuk birimleri aile danışma merkezleri içinde oluşturulmuştur. Çocukların eğitim ve bakımını eğitimli öğretmenler üstlenmektedirler. Dar gelirli çalışan kadınların çocuklarını bırakabilecekleri bir ücretsiz yuva da 40 çocuğa hizmet sunmaktadır.

1.2.2. Örgün Eğitimdeki Çocukların Desteklenmesi

İlköğretim öğrencilerine etütler (Türkçe, Matematik ve İngilizce) gönüllüler tarafından desteklenmektedir.

Lise ve üniversite öğrencilerine hazırlık kursları: Marmara Üniversitesi öğrencileri tarafından yürütülmektedir.

Yaz okulları: Üniversite öğrencileri ve gönüllüler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Başarılı liseli kızlara burs desteği: Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği ile organize edilmektedir.

İlköğretim ve Üniversite öğrencilerine burs desteği: KASDAV ve Aile Danışma Merkezleri Gönüllülerinin desteği ile sağlanmaktadır.

Kütüphane Hizmetleri, Dönem Ödevi desteği: Görevli ve gönüllüler tarafından hizmet sunulmaktadır.

Bale Eğitimi: Özel bale okulları ile dayanışma sonucu sürdürülmektedir.

Basketbol, Tenis, Futbol: Spor kulüpleri desteği ile sürdürülmektedir.

Yüzme, basketbol, futbol, voleybol: Spor Kulüpleri desteği ile bir grup başarılı öğrenciye her yıl düzenli olarak sağlanmaktadır.

2. Sağlık Hizmetleri

Sosyal güvenlik kapsamı dışında olan kadın ve çocuklar için koruyucu ve birinci basamak tedavi hizmetleri sunulmaktadır. Bunlar psikolojik danışmanlık ve dış sağlığı hizmetlerini de kapsamaktadır. Toplam 51.323 kişiye hizmet verilmiştir.

3. Kültür Hizmetleri

Birçok kadın ve çocuk çeşitli nedenlerle evinden veya yaşadığı mahalleden dışarı çıkamamaktadır. Sosyal katılımları geniş aile görüşmeleri dışında sınırlı kalmaktadır. Kadın ve çocukların sosyal katılımlarını arttırmak üzere il içi, il dışı kültürel geziler (Anıtkabir, Çanakkale Şehitliği, müzeler, tiyatrolar, konserler ve piknikler) düzenlenmektedir. Yurt dışı bağlantılar oluşturularak çocukların işbirliği yapılan ülkeleri ziyareti sağlanmaktadır.

4. Danışmanlık Hizmetleri

Ekonomik, eğitim ve kültürel sınırlılıklar bir çok kişinin uzmanlara ulaşımını ve doğru yönlendirmeler almasını engellemektedir. Aile bireylerinin sorunlarının çözümü için gerekli uzmanlık desteğinin olmayışı sosyal bir sorun olarak topluma yansyabilmektedir. Bireyler kamu kurumları karşısında güçsüz kaldıkları durumlar yaşabilmektedir. Veya çeşitli sorunlarının çözümünü bulmada psikolojik olarak destek ihtiyacı içinde bulunduğu halde ekonomik ve kültürel nedenlerle hizmet alınmamaktadır. Bu nedenlerle aile danışma merkezlerimizde vatandaşlara ücretsiz olarak hukuk, sağlık, eğitim, psikolojik danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır. Bunun için profesyonel ve gönüllü istihdamı yanı sıra Baro ile işbirliği sağlanarak özellikle kadınlar için Baro Kadın Hakları Merkezi aracılığı ile hizmet sunulmaktadır. Engelliler için ayrıca engelli hakları konusunda uzmanlaşmış hukukçu tarafından danışmanlık ve takip hizmetleri yürütülmektedir.

5. İstihdam Hizmetleri

Eğitim seviyesindeki düşüklükler ve mesleki beceri eksikliği kentte yaşamayı her gün zorlaştırmaktadır. Bunun yanında eğitim sisteminde yer alındığı halde niteliği düşük eğitim almak ve mesleki eğitim almamış olmak da istihdam edilebilirliği düşürmektedir. İleri yaşlarda mesleki beceri kazanılması istihdam edenlerce kabul görmektedir. Kamu kurumları bile istihdamda yaş sınırı getirmektedir. Bu durum daha iyi yaşam koşullarına ulaşma amacıyla göç edenler için ciddi bir sorundur. Aileler gelir getirici faaliyete çocukları kanalıyla yönelme eğilimine girmektedir. Çocuk işçiliği yasalara aykırı ve haklarla bağdaşmayan aynı zamanda ahlaki bir sorun olarak yönetimleri zorlamaktadır. Belediyemiz ailenin geçimini sağlayacak çalışmalar başlığında yaygın eğitimi desteklemekle birlikte bireylerin farklı ekonomik modellerle de desteklenmesi gereği üzerinde çalışmaktadır.

5.1. Kadın emek pazarı

Mesleki eğitimle desteklenen kadınlar piyasaya uygun üretim yapıp pazara kıt kaynakları ile ulaşabilmeleri için belediyeden destek almaktadır. Bu çalışmaya sivil kadın kuruluşları da katılmaktadır. Merkezi bir yerde belediye tarafından belirlenen stantlarda el emekleri üretici kadınlardan tüketiciye ulaştırılmaktadır. Üretici kadınlar el emeği ürünlerini haftanın belli günlerinde ücretsiz olarak kullandıkları stantlarda satabilmektedirler.

5.2. Kadın Yemek Atölyesi

Aşçılık eğitimi alan kadınlar gönüllü çalışan kadınların rehberliğinde bir araya getirilmekte, kooperatifleşmeleri özendirilmektedir. Başlangıç için alt yapı hizmetleri belediye tarafından sağlanmaktadır. Benzer bir çalışma engellilerin mesleki eğitimleri ve istihdamı için yürütülmektedir. Mesleki beceri kazanan engellilerin kooperatifleşme yolu ile kendi istihdamlarını artırmaları desteklenecektir.

5.3. Gönüllü Faaliyetleri İle İstihdam

Mesleki beceri kazanan vatandaşlar merkezlerde çalışan gönüllülerle iletişim içinde kalmakta, en yakın çevreden başlanarak uygun iş aranmakta bununla birlikte İş Kurumu ile haberleşme ve dayanışma sağlanmaktadır.

6. Sosyal Yardım ve Destek Hizmetleri

İhtiyaç sahiplerine sosyal yardımın ulaşabilmesi için kamu kurumları, sivil toplum ve yerel yönetim olarak birlikte hareket edilmektedir. Kamunun ve sivil toplumun ayırdığı kaynakların en çok ihtiyacı olana ulaştırılması çalışması organize edilmektedir. Bu kapsamda ikinci el eşya organizasyonu, yakacak, ilaç ve tıbbi malzeme desteği sağlanmaktadır.

6.1. Aşevi Hizmeti

Gönüllü ve yardımsever dayanışması ile üretilen sıcak yemeğin yoksul, yalnız, engelli ve loğusa gibi ihtiyaç sahibi kişilere ulaşması organize edilmektedir.

6.2. Şiddetle Mücadele Çalışması

Kadınların aile içindeki durumlarının iyileştirilmesi için iki türlü çalışma yapılmaktadır.

6.2.1. Kadın Sığınma Evi

Aile içi şiddet mağduru kadınlar için sığınma evi 2005 yılında faaliyete başlamıştır. Sığınma evi, evini terk etmek durumunda kalan kadınlar, kız çocukları ve 12 yaş altındaki erkek çocukları ile birlikte kullanabilmektedir. Ülke genelinde başvuru kabul eden kurumun 40 kadın ve 20 çocuğa kadar hizmet sunabilme kapasitesi vardır.

Sığınma evine kabul olan kadınlar sağlık, psikolojik destek, mesleki eğitim, ve yeni yaşama başlama konusunda desteklenmektedir.

6.2.2. Aile Danışma Merkezleri Psikolojik Danışmanlık Hizmeti

Şiddet yalnızca fiziksel yaşamı tehdit ettiğinde kadınlar evden ayrılmaktadır. Oysa ki şiddetin pek çok türü ile evde baş etmek durumundadırlar. Çocukluklarından itibaren öğrenilen şiddet içerikli davranış kalıplarını kendileri de çocuklarına uygulamaktadırlar. Toplumsal iyileşmeyi sağlamak üzere bölgesinde aileye odaklanan belediyemiz, gelecekte şiddetin azaltılması için çocuğa yönelik şiddette kadını fail durumundan çıkarmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Kadının davranışlarının farkında olması için psikologlar bire bir ve grup çalışmaları uygulamaktadır. Bununla birlikte çocuklarla da çocuk psikologları ile çalışılarak şiddetin azaltılması ve etkilerinin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadıköy Belediyesi toplum refahı için bireyden başlayarak aile için bir çok sosyal çalışma sürdürmektedir.

Kadıköy Belediyesi 1994 yılında ilk kez aile danışma merkezlerini faaliyete geçirmiştir. 07.10.2007 yılında çıkarılan aile danışma merkezleri yönetmeliği kurumun resmileşmesini ve hizmetin ülke genelinde yaygınlık kazanmasını sağlamıştır.

Yerel yönetim, gönüllü ve sivil toplum katılımı ile ilk yerel idarede yönetim kavramı 1994 yılında Kadıköy’de uygulamaya girmiştir. Burada edinilen olumlu deneyimlerin ilgili kurumlarla paylaşılması sonucunda merkezi idarece ülke genelinde

uygulanması için gönüllülük –gönüllü katılım yönetmeliği 09.10. 2005 yılında çıkarılmıştır.

2002 yılında yapılmaya başlanan kadına yönelik şiddetin önlenmesi için kadın sığınma evi çalışmasında yerel yönetim olarak olumlu deneyimler merkezi idareye aktarılmış, nüfusu 50 bini aşan belediyelerin sığınma evi açma sorumluluğu yerel yönetim yarasında yer almıştır.

Belediyelerin çağdaş belediyeçilik anlayışı ve kamusal sorumluluk bilinci ile sosyal çalışmaları geliştirerek yapma ihtiyacı devam etmektedir. Sosyal çalışmaların merkezi yönetimler tarafından da sahiplenilerek devam etmesi ve belediyelerin bu konuda desteklenmesi daha iyi sonuçlar almak için gerekli görülmektedir.

Yönetimde toplumsal aktörlerin (kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, gönüllüler) işbirliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi yönünde çalışmalar yapma ihtiyacı devam etmektedir. Bu ihtiyaç dikkate alınarak hizmetin planlanması toplumsal kazancı artırabilir. Merkezi yönetimin bu alanda yapacağı planlama ve destek yerel yönetimler için ön açıcı olacaktır.

ÇOCUĞUN UYUM VE DAVRANIŞ SORUNLARINA AİLE TERAPİSİ YAKLAŞIMI ve BİR OLGU

Fatih KILIÇARSLAN*

GİRİŞ

Ülkemizde meydana gelen toplumsal değişme, kentleşme, sanayileşme, iç göç hızının artması, gecekondulaşma ile aile kurumunun çözülmesine paralel olarak ebeveyn tutum ve davranışlarında sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Uyuşturucu ve madde bağımlısı ergenlerde ebeveynlerin çocukluk dönemi, gelişim sürecinde olumsuz, yanlış yaklaşımlar gösterdikleri belirlenmiştir. Ebeveynlerin tutumlarının konuşulması, değerlendirilmesi özellikle çocuğun aile ve topluma kazandırılmasında, ana-babanın nasıl bir rol alacağı, tutum ve davranışları yeniden nasıl yapılandıracağı hususu ailelerle yürütülen terapötik yaklaşımlarla belirlenir.

Karı-koca iletişim içerisinde olmazsa, aralarında uyum(ahenk) sağlanamaz ise, çocukların doğumuyla birlikte ortaya çıkan anne ve babalık rolünü de olumsuz etkilemektedir.

Uyum sorunu yaşayan ebeveynler, çocuklarının doğmasıyla birlikte olumlu ve sağlıklı iletişim gerçekleştirememektedirler. Bunun sonucu olarak aile yaşam döngüsünde, çocuklarıyla yaşadıkları kriz ve çatışma, çocukta uyum - davranış bozukluklarına yol açmakta ya da çocuk sokağa yönelmektedir.

Çocuk ailede bulamadığı ilgiyi ve desteği sokakta arkadaş grupları içerisinde sağlamaya çalışmaktadır. Sokakta arkadaş grupları içinde onay gören çocuk, sokak yaşamını bağımlılık haline getirerek kimlik ve güç kazanmaktadır.

Aile içinde onay görmeyen, gelişim süreci desteklenmeyen, otoriteyle ya da koruyucu anne-baba tutumları ile bastırılan çocuk, sokakta arkadaş grubu içerisinde bağımsızlaşarak “sokağın çocuğu” olmaktadır. Çocuk, aileden koparak sokak kültürünün bir parçası haline gelmektedir. Sokak yaşamında merak, ilgi, arkadaş ve çıkar grupları çocuğu maddeye yönlendirmekte, madde bağımlısı olma riskini arttırmaktadır.

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Başhekim Yardımcısı.

Aile terapisi, aile gruplarının tedavisidir. Tedavi ailelerin işleyiş biçimi, aile üyelerinin birbirleriyle ilişkilerini ve iletişimlerini ele alır. Aile tedavileri yaklaşım biçimleri ve temel aldıkları noktaların neler olduğuna göre farklılıklar gösterir.(1)

YÖNTEM VE METOD

Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, ÇEMATEM servisinde uçucu madde kötüye kullanımı tanısıyla tedavi gören Y.Ü’ün ailesine, 2003- 2004 Mart ayından itibaren haftada bir seans olmak üzere toplam 13 seans sistemik aile terapisi modeli uygulanmıştır. Aile terapisi, ayaktan tedavi olarak yürütülmüştür.

OLGU

Y.Ü. 16 yaşında erkek, 4-5 yıldır madde kullanan, zaman zaman sokakta yaşayan, okula ve işe gitmeyen bir ergendir. İlköğretim yedinci sınıftan öğrenim hayatını sonlandırmış, işsizdir. ÇEMATEM servisine altı kez yatarak tedavi görmüştür.

Aile, 5 kişiden oluşmaktaydı. Anne ev hanımı, baba mobilyacı olarak çalışıyordu. Bazen iş almamış olabiliyordu. Sıklıkla alkol kullanımı vardı. . Alkol bağımlılığı nedeniyle daha önce AMATEM kliniğinde yatarak tedavi görmüştür. Halen alkol kullanımı sürmektedir. Abla; 22 yaşında evli, aileden ayrı bir semtte yaşıyor. Seanslara katılmamıştır. Küçük kardeş; 3 yaşında, erkek çocuktur. Özellikle anne, aile terapilerine gelme konusunda çok kararlıydı.

AİLE TERAPİSİ SEANSLARI

1. SEANS SÜRECİ

- ❖ Y.Ü nün yoğun öfke çıkışları“tiner döker yakarım” “götürürüm bu çocuğu sokağa bir daha bulamazsın” diyerek kardeşini alıp dışarı çıkmıştı. Bu sözlerle anneye yönelerek bağırıyordu. Anneden para istiyor ve gideceğini söylüyordu. “Evi tiner döker yakarım” gibi söylemleri sıkça yoğun kızgınlık ile ifade ediyor, bağırarak/ yoğun öfke ve tehdit ile seansı terk ediyor tekrar geliyordu. Y.Ü. kapıdan çıkarken annenin de arkasından çıkma isteği oluyordu. Terapistler sakin kalmaya özen gösterip durduruyordu.

I. seans da; bütünlüğü koruyan, çocuğun aileyi organize etmesine izin verilmeyen kısmı oluşturuyordu. Terapi terapistlerin, terapiyi bitirmesi ile sonlandırıldı. Aileye bu seansta olduğu gibi, Y.Ü nün onları organize etmesine izin vermemeleri ve Y.Ü terapiye gelme de anne ve babayı mutlaka sonraki seansa beklediğimiz iletili.

II. SEANS SÜRECİ

- ❖ Y.Ü nün “bıçakla keserim” tehdidine karşı anne bütün bıçakları saklıyor. Anne ile baba tehdit ve korku içinde. Anne, evden uzaklaşıyor. Y.Ü tiner içmeye devam ediyor. 2–3 gün sonra kendini ölecek gibi hissedince, annesini çağırıyor. Tiner kullanımını bırakıyor. Anne eve gelince Y.Ü ye karşı “beni kaybedersin, beni bulamazsın, alır başımı giderim” diyerek tehdit ediyor. Baba, ancak soru sorulunca cevap veriyordu. Görüşmede aktif değildi. Y.Ü “Beni yatırın” takıntılı bir şekilde bunu tekrar ediyordu. Seansta iletişime geçmiyordu. Göz iletişimi kurmuyordu.

III. SEANS SÜRECİ

- ❖ Sakin bir seanstı Y.Ü, seansta konuşulanlarla ilgileniyordu. İşe girdiğini söyledi. Okula devam etmeyeceğini belirtti. Baba geçen seansa göre daha aktifti.

IV. SEANS SÜRECİ

- ❖ Bu seansta Y.Ü, işten sıkıldığını ifade ediyordu. Tiner kullanma isteği vardı. Anne ise, amcaoğluna söylerim diyerek onu durdurmaya çalışıyordu.

V. SEANS SÜRECİ

- ❖ Bu seansta sadece baba, gelmişti. Y.Ü, iki gün işe gitmediği için bu hafta terapiye gelmek üzere izin alamadıklarını belirtti. Annede küçük kardeş hasta diye gelememişti.

VI. SEANS SÜRECİ

- ❖ Bu seansta Y.Ü, annesine kızgındı. Terapiye gelmesini istememişti. Annesi o nedenle gelememişti. Babanın, Y.Ü ile beraber bir kez bira kullanımı vardı. Y.Ü nün baba ile iletişimi artmıştı ve daha yakındı. Anne dışlanmıştı.

VII. SEANS SÜRECİ

- ❖ Küçük kardeş, daha çok babanın kucagındaydı. Y.Ü, anne tehdidinden bunalmış, babam ile daha iyi anlaşıyorum diyordu. Anne, baba ile Y.Ü yakınlaşmasından endişe duyuyordu. Otoriteyi yitirmekten, ailede gücünün azalacağından ve babanın Y.Ü ye alkol alıştıracağından korkuyordu. Anne sık sık “beni kaybedersin, giderim” “amcanın oğluna söylerim” dediğini Y.Ü, gülerek söylüyordu ve anne gülümseyerek dinliyordu.

VIII. SEANS SÜRECİ

- ❖ Bu seansta, Y.Ü yoktu.” İçeceğim” diyerek gittiği söylendi. Ebeveynlerle model olma, iletişim konuşuldu. Babanın, alkol alımı konuşuldu. Baba, tekrar alkol ali-

minı sıklaştırmış ve öz bakımı kötüydü. Annenin, Y.Ü tehdidi artık etkili değildi. Anne ve babanın sözcükleri Y.Ü tarafından kopya edilip aynı konuşma ve davranış sergileniyordu.

IX. SEANS SÜRECİ

- ❖ Bu seansta, Y.Ü yoktu. Babanın, öz bakımı kötüydü. Y.Ü, geçen hafta madde almamış ancak 2–3 gün sonra madde almıştı. Amcaoğluna dövdürülüyordu. Dövme sonrası, Y.Ü daha saldırgan oluyor. Anneyi eve kabul etmiyordu. 3–4 gün sonra babayı da eve kabul etmiyor. Maddeye başlayınca eski sokak elbiselerini giyiniyordu. Y.Ü, aile sisteminin dışına çıkmıyor. Sistemin içinde kalıp anne babayı uzaklaştırıyordu. Otoriteyi ele geçiriyordu. ”Ben istersem eve gelebilirsiniz ”Y.Ü nün madde kullanımı babanın alkol kullanımı için boşluk doğuruyordu. Anne, babadan enerjisini alıp Y.Ü ile uğraşıyordu. Baba, rahat kalıyordu ve suçluluk duygusu aşağı çekilmiş oluyordu. Evdeki suçlu, Y.Ü haline geliyordu.

X. SEANS SÜRECİ

- ❖ Y.Ü yoktu. Babanın öz bakımı iyiydi. Y.Ü nün ilgiyi sürekli olumsuz tutumlarla oluşturduğu, ilgiyi nasıl olumlu tutumlara dönüştürülebileceği konuşuldu.

XI. SEANS SÜRECİ

- ❖ Baba alkol alımını sıklaştırmıştı. Y.Ü madde almıyor, işe gitmiyordu.

XII. SEANS SÜRECİ

- ❖ Y.Ü ile anne yakınlaştı. Anne ile iletişimi uygun tarzda kurabiliyorlardı. Y.Ü, işe gidiyordu.

XIII. SEANS SÜRECİ

- ❖ Y.Ü, kendisine aldığı saati övünçle gösteriyordu. Ek olarak yaptığı konser güvenlik işinde kavga çıkaranları durdurmaya çalıştığını heyecanla anlatıyordu.

SONUÇ ve YORUM

- ✓ “Y.Ü, gelmesede sizleri her hafta mutlaka bekliyoruz.” Bu söz, aile tarafından önemsendi. Y.Ü, madde kullansa bile aile bir arada olmaya devam etti. Ailenin çözüm kaynakları/tedavi edici gücü harekete geçirildi. Aile içi bütünlüğü sağlandı. Ailedeki üyeler bir arada olmaya başladı. Anne yalnız değildi. Y.Ü nün seansı organize etmesine izin verilmedi. Döngüsel sorulama ile aile içi iletişim arttırılıyordu. Empati oluşturuluyordu. (Sistemik yaklaşım tekniği)Ailede yeni organizasyon oluşturuldu. Çocuk otoritesi yerine anne baba otoritesi oluşturuldu. (Munic-

hin yapısal modeline benzer)Y.Ü nün aileye yakınlaştığı sembolik olarak terapide oturma biçiminde gözlenmiştir. Giderek aile üyelerine yakın oturmuştur. Y.Ü, 9 aydır madde kullanmamaktadır. Ailesi ile birlikte yaşamını sürdürebilmekte, öfke duygusunu kontrol edebilmekte, işine devam etmektedir.

Seans sonrası terapistlerin ve tedavi ekibinin gözlem ve düşünceleri

- ✓ Zaman zaman öfkeden kendimizi arındırmamız zorlaşıyordu. Y.Ü ile iletişim kurmakta güçlük çekiyorduk.Tehditlere dayanabilmek güçleşiyordu.Seanslardan (özellikle ilk seanslar) sarsılarak çıkıyorduk.

TARTIŞMA

“Aile terapisi”(Family Therapy), terapistle birlikte anne, baba ve çocukların ve ailedeki diğer kişilerin katıldığı grupça yapılan bir psikoterapi yaklaşımıdır. Aile üyelerinden bir veya bir kaçının tutum ve davranışlarının aile düzenlerini, ilişkilerini, geçimini bozacak ölçülere vardığı durumlarda, danışma ve terapi amacı ile yapılmaktadır.(2)

Aile terapisi, kapsam ve niteliği bakımından grup terapisi ve çocuk terapisi gibi diğer modern psikoterapi dallarına göre, onlardan farklı bir yöntemdir. Ackerman (1958) tarafından “aile terapisi”ni, eşlerden her birinin belirli hatalarını kapsaması, ailenin doğal bir grup olarak, aile üyeleri ilişkileri ve sorumlulukları ile bir “sistem” oluşturması gibi nitelikler ile “bireysel terapiden ve rastlantısal olarak bireylerin bir araya getirildiği “grup terapisinden” farklı ve daha avantajlı yaklaşım olduğu belirtilmektedir.(3)

Ülkemizde aile terapisi uygulamaları yeni gelişmekte olup, ailenin tedavi sürecine katılmasıyla özellikle madde bağımlısı ergenlere uygulanan tedavi programları verimliliği arttırmaktadır. Y.Ü.’ aile terapi süreçlerinde, hasta ve aile içi ilişkilerde meydana gelen çatışmalar, iletişim kalıpları, ebeveynlerin yaklaşımları terapistlerle birlikte değerlendirilmektedir. Ebeveynlerin, hasta ile ilişkilerinde uygun tutumlar belirlemesine, iç görü ve farkındalık’larının artırılmasına katkı sağlanmıştır. Ebeveynlerin tedavi sürecine katılımını sağlayarak ailenin tedavi gücü harekete geçirilmektedir. Böylece tedavide ailenin rol almasında yardımcı olunarak, aile içi ilişkileri yeniden yapılandırılmaktadır. Ebeveynlerin çözüm kaynakları harekete geçirilip, ergenin ailesinin desteğiyle toplumsal yaşamda tüketen birey konumunda üreten bir değer olarak hayata uyumu ve adaptasyonu geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Y.Ü aile terapisi uygulamasında sistemik aile terapisi yöntemi terapistlerce uygulanmıştır. 1967de Milano’da Aile Çalışmaları Enstitüsü kurulmuştur. 1972 ve 74 yıllarından itibaren Enstitü’deki uzmanlar paradox ve karşıt paradox konusundaki görüşlerini geliştirmişlerdir. 1975’ten itibaren ise hiyerarşi kavramını reddetmişler,

aile ve kişilerin birbirlerine döngüsel bir yapı içerisinde nasıl farklı düzeylerde anlam aktardığını incelemiştir. Burada uzmanlar, yapı yerine örüntüler ve bilgilenme üzerinde durdular. Bu grup sistemik ya da Milano grubu olarak tanındı. (4)

Sistemik yaklaşıma göre (Bloch, 1989), ailede ana-baba alt sisteminin lider konumunda olduğu varsayılır. Alt sistemler arasında, hiçbir fark gözetilmeksizin tüm aile bireyleri birbirine kaynaştığında ya da bunun tersi olarak, her birey kendi alt sistemini oluşturup aile tamamen parçalandığında patolojik bir aile ortaya çıkar. Aile terapisi, birbiriyile uyum içinde çalışan, bağımsız alt sistemlerin gelişebilmesini, bunun için de ailede yapısal değişikliği amaçlar. Bu değişimler, bireyler ve alt gruplar arasında iletişimde bazı değişikliklerin yapılmasıyla sağlanır.(5)

Aile terapisi olgu sunumunda, Y.Ü.’ nün tedavi sürecinde anne ve babasının işbirliği, koalisyon içerisinde yer almaları desteklenmiş, sürece aktif katılan baba, anneyle işbirliği içerisinde terapilere katılmıştır.

Ebeveynlerin sağlıklı rol model olması desteklenmiş, terapi sürecinde aile içi iletişim değerlendirilerek yeniden yapılandırılmış, ebeveynlerin tutum ve davranışlarında değişim meydana gelerek Y.Ü’ye uygulanan tedavi programı etkinleşmiştir. Tedavide ailenin katılımıyla birlikte Y.Ü toplumsal hayatta rol almış, üreten bir değer olarak madde kullanımından uzaklaşmıştır.

KAYNAKLAR:

- Kerimoğlu, Efser. Aile Tedavileri, Ankara Üniversitesi Çocuk Psikiyatrisi Bilim Dalı Yayınları: Ankara;1996.
- Özgüven, İbrahim Ethem. Evlilik ve Aile terapisi. PDREM Yayınları; Ankara, 2000
- Ackerman,N.W. “Expanding Theory and Practice in family Therapy” family Service Association of America, New York 1966.
- Kerimoğlu, E. Aile Tedavileri. Ankara,1986
- Bloch, S.”Psikoterapilere Giriş” Çeviren; Engin Eker, Cerrahpaşa yayın Birliği, İstanbul, 1989.

SAKARYA-KARASU’DA GERÇEKLEŞEN İNTİHAR GİRİŞİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME VE SAHA ÇALIŞMASI

Rahime BEDER ŞEN*

Ercan ŞEN**

I -İNTİHAR: SORUNUN GENEL GÖRÜNÜMÜ, TANIMLAR

Tarih boyunca toplumlarda farklı sıklıklarla görülen intihar olayları, sadece ruh sağlığı uzmanlarını ilgilendiren bir sorun olmayıp, ekonomik, kültürel, toplumsal yönleri de bulunan bir olgudur. Tarihte çeşitli toplumlar tarafından farklı anlamlar yüklenen intihar olgusu, 19.yüzyılın sonlarında bilimsel olarak ele alınmaya başlamıştır. Tamamlanmış intihar ve intihar girişimlerinin, sosyolojik ve sosyo-psikolojik yönleriyle ele alınması, toplumsal politikaların geliştirilmesinde, icra makamlarına daha yol gösterici bir yaklaşım olacaktır.

A-Sosyal Bir Olgu Olarak İntihar

Fonksiyonel olması açısından bazı psikoloji kökenli izahlara bakacak olursak örneğin Köknel (1987:399), intiharı saldırgan dürtülerin, isteklerin bastırılması ve insanın kendi öz benliğine yönelmesi sonucu ortaya çıkan bir eylem biçimi olarak tanımlar. Bu davranışın ortaya çıkmasında ve eyleme dönüşmesinde, benlikle üstbenlik arasındaki çatışmadan kaynaklanan kaygı önemli bir rol oynamaktadır.

İnsanın kendi canına kıymayı düşündürecek kadar güçlü zorlamaları Coleman üç grupta toplar; kişinin **a)** ilişkilerinde ortaya çıkan bunalımlar, **b)** yenilgiye uğrayarak kendi gözünde değersizleşmesi, **c)** yaşamının anlamını ve umudunu yitirmesi (Coleman’dan aktaran Gençtan 1995: 165).

İntiharı sosyal bir vaka olarak tespit ve analiz eden modern sosyolojinin kurucularından Emile Durkheim ise intiharı; bir insanın doğuracağı sonucu bilerek olumlu ya da olumsuz bir eylemle doğrudan doğruya ve araçlı olarak kendi kendini ölüme sürüklemesi olarak tanımlar.

* Rahime BEDER ŞEN, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Araştırma Uzmanı

** Ercan ŞEN, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Araştırma Uzmanı

Durkheim 1887’de yayımlanmış olduğu “Le Suicide” (İntihar) adlı ünlü monografisinde, bu sorunu istatistik verilerle ve toplumsal yönleriyle geniş ve ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Durkheim, üç intihar tipi belirler.

a-Bencil intihar

b-Elcil intihar

c-Anomik intihar

Bencil intiharlar; bireyi topluma bağlayan herhangi bir bağın kalmamasıdır. Birey topluma ailesi, dini ya da politik grubu ile bağlı olabilir. Eğer bu bağlar zaman içerisinde çeşitli sebeplerle zayıflarsa bencil intiharlar görülür. Bu konuda Durkheim şu sonuca varmaktadır: İntihar sayısı bireyin dine, aileye, devlete olan bağlılığı ile ters orantılıdır.

Elcil intiharlar; bireyin içinde yer aldığı topluma çok bağlı olmasından kaynaklanan intiharlardır. Örneğin Hindistan’da ölen kocasının ardından kadının kendisini öldürmesi zorunlu olmaktadır. Toplumda hakim değerlere boyun eğmesi bireyi intihara zorunlu kılmaktadır. Got’larda yaşlılıktan normal ölüm ayıp olduğu için ilerlemiş yaşta olanlar kendilerini öldürmeyi seçmek zorunda kalmışlardır. Bu intihar türünde; kendini öldüren birey toplumsal bir ödevi yerine getirmek için ölümü seçmektedir.

Anomik intiharlar ise, toplumsal bunalımlardan kaynaklanmaktadır. Toplumun yapısında meydana gelen bir değişme bireylerde uyum bozuklukları meydana getirmektedir. Bireyin hayat koşullarını, manevi değerlerini alt üst eden bu değişiklik intihara kadar gidebilmektedir. Durkheim aynı çalışmasında; ekonomik bunalım ya da savaş yenilgisi sonrası gibi toplum değerlerinin bozulduğu dönemlerde de intihar olaylarının arttığını saptamıştır. Durkheim bu bulgulardan, kişinin özdeşleştiği toplum grubuyla olan bağlarının zayıflamasının ve gruba yabancılaşmasının intihar olaylarında başlıca etmen olduğu sonucuna varmıştır (Durkheim, 2002).

B. İntihar Olgusuna Dair Bilimsel Tespitler

İntihar olaylarının ekonomik bunalımlar döneminde arttığı, ülkelerin gelişme dönemlerinde ya da savaş gibi herkesin ortak bir amaç çevresinde toplandığı durumlarda azaldığı gözlenmiştir. Bu veriler Durkheim’in görüşlerini doğrulamaktadır.

Sainsbury tarafından 1956 yılında Londra’da yapılan çalışmada intihar olaylarında toplumdan kopma duygusunun etken olduğu bulunmuştur. Yap’ın ise, 1958’de Hong Kong’da yaptığı çalışmasının bulguları özellikle kırsal bölgelerden göç etmiş kişiler arasında intihar etme oranının daha yüksek olduğunu saptayarak toplumsal etmenlerin önemini bir kez daha doğrulamıştır (Aktaran Gençtan, 1995:164).

ABD’de intiharların yüksek olmasını araştırmacılar parçalanmış aile yapısı, dini inanç azlığı, silahların kolay elde edilmesi, madde kullanımı ve bağımlılığı ile açıklamaktadırlar.

ABD’de yapılan çalışmalar intiharın; beyaz erkeklerde, intihar girişiminin ise kadınlar arasında yüksek olduğunu göstermiştir. Yine araştırmalar, duygusal zorluklar yaşamış sorunlu bireylerin intihara tanıklık etmesinin, daha kolay intihara yol açtığını ve medya da görülen intiharların da taklit edildiğini göstermektedir.

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, tüm dünyada 2000 yılında her 40 saniyede 1 kişi intihar ederek ölürken her 3 saniyede 1 kişi de intihara teşebbüs etmektedir. **Son 45 yılda tüm dünyada intihar oranları % 60 artmıştır.** İntihar, günümüzde tüm ülkelerdeki ölümlerin ilk 10 nedeni arasında sayılırken; Amerika Birleşik Devletlerinde 8. sırada yer almaktadır. Yine ABD’de 15-24 yaş arası ölümlerin üçüncü önemli nedeni intihardır. Dünyada ise beşinci sırada yer almaktadır. Bu eğilim, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde benzerlik göstermektedir. **Geleneksel olarak en yüksek oranlar hala yetişkin erkeklerde görülmekteyse de 15-24 yaş arası gençlerde artış gösteren intihar oranları dikkat çekici bir problem haline gelmiştir.** 1957’den 1987’e yılına kadar gençler arasındaki intihar oranı üçe katlanmıştır. 1980’li yıllardan başlamak üzere intihar oranı yüz binde 10.8’de seyretmektedir.

Avrupa ülkelerinde intihar görülme sıklığı yüzbinde 25 ile en yüksek oran İskandinav (Baltık) ülkelerinde, en az yüzbinde 10 ile İspanya’da görülmektedir. Genellikle Avrupa’nın kuzeyinde daha yüksektir.

Türkiye’de ise intihar oranı yıllara göre bir artış eğilimi göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, intihar oranı 1987’de 100 binde 1.92 iken, 1990 yılında bu oran 2.42’ye 1997’de 3.30’a kadar yükselmiştir. 2005 yılında ise 3.85 oranına ulaşmıştır. **Ayrıca 15-24 yaş grubu, intihar oranı en yüksek olan yaş grubu olarak saptanmıştır.**

Dünyada yapılan araştırmalarda erkeklerde intiharın, kadınlarda ise intihar girişimlerinin daha sık olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ülkemizde yapılan araştırmalarda, intiharların en önemli nedeni % 36’lık bir oranla hastalık olarak bulunmuştur. İntihar nedenlerinde aile geçimsizliği ve geçim zorluğu ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır.

C - İntiharlarda Sıklıkla Kullanılan Yöntemler

Ülkemizde intiharların yüzde 51’i kendini asma, yüzde 17’si ateşli silah kullanma, yüzde 13’ü de kendini yüksekten atma şeklindedir.

İntihar girişimlerinde ise ilaç veya toksik madde kullanmak ön plana çıkmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütünün istatistiklerine göre ası ve silahla kendini vurma erkeklerde daha sık rastlanan intihar yöntemleridir. Kadın ve erkeklerde uyku hapı olarak girişimde bulunma oranı yüzde 90’dır. İlaç, öncelikle de uyku hapı olarak yaşamına son vermenin acı vermeyeceği inancı nedeniyle yeğlendiği düşünülmektedir. Yüksek yerden atlama (ülkemizde Boğaz Köprüsü), kendini uçurumdan atma, tabanca ile kendini vurma, bilek

damarlarını kesme, tren ya da tramvayın önüne atlama, boğulma, havagazıyla zehirlenme her ülkede çok yaygın uygulanmaktadır. Almanya’da son zamanlarda banyoya girip suya saç kurutucusu ile elektrik akımı vererek yaşamına son verenler bulunmaktadır (Aktaran Alptekin, 2002: 22). Kadınlar, erkeklere oranla daha az şiddet içeren (ilaç, karbonmonoksit zehirlenmesi gibi) yöntemlere başvururlar. Erkekler ise ateşli silah ve ası gibi daha fazla şiddetli yöntemleri kullanırlar (Aktaran Alptekin, 2002: 22). İntiharlarda yöntem seçiminde uygulama ve intiharın gerçekleştirildiği materyallere (ilaç, silah gibi) ulaşmanın kolaylıklarının da etkili olduğu bilinmektedir.

D-Türk Toplumunda Yıllara Göre İntihar Vakaları

Türk toplumunda intihar oranları pek çok topluma göre düşüktür. 1962 yılından beri toplanan istatistiklere göre Türkiye’de 1974-1999 yılları arasında 26 yıllık zaman diliminde tamamlanmış intiharların ortalaması yüzbinde 2.28’dir. Bu yıllarda toplam intihar oranı ortalaması en düşük seviyesine 1978’de yüzbinde 1.45; en yüksek seviyesine ise 1997’de yüzbinde 3,17 ile ulaşmıştır. Özellikle 1996-1999 yılları arasında intiharların yavaş ama giderek artan bir eğilim içinde olduğu görülmektedir. 2006 yılı itibarıyla ülkemizde intihar hızı yüzbinde 3.88 olarak kaydedilmiştir.

TABLO 1:YILLARA GÖRE İNTİHAR ORANLARI

YILLAR	İNTİHAR HIZI (Yüzbinde)
1999	2.79
2000	2.67
2001	3.78
2002	3.32
2003	3.85
2004	3.80
2005	3.75
2006	3.88

İntihar davranışı kişiyi ve çevresini etkilemesi yanında, sonraki nesiller ve toplum üzerindeki etkileri nedeniyle de büyük bir toplumsal sorundur. İntihar şiddetin iç yönelimiyle bireysel planda dehşet verici ve yıkıcı etkileri olan, aynı zamanda sosyal sonuçları da olan bir eylemdir. İntihar olgusunun sosyolojik açıdan önemi ise sosyolojik olayları olgusal olarak yordayabilme ve kontrol sağlayabilme, tedbir alabilme imkanı vermesidir.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü uzmanları daha önce Batman intiharlarını inceleyerek bu konuda kurum bünyesinde ilk intihar çalışmasını başlatmışlardır. Türkiye İstatistik Kurumu 1962 yılından beri tamamlanmış intihar istatistiklerini tutmakta, fakat intihar girişimi istatistiklerini tutmamaktadır. Yapılan görüşmeler sonucunda 2008 yılından itibaren intihar girişimi istatistiklerinin de tutulacağını kurum yetkilileri beyan etmektedir.

Tablo 1 ve 2’de Türkiye’nin 1998-2006 yılları arası genel görünümü ortaya konmaktadır.

1998-2006 yılları arası Türkiye geneline bakıldığında 15-24 yaş grubu devamlı olarak intihar vakalarının en yoğun olarak yaşandığı yaş grubu olarak görülmektedir. Aynı şekilde intihar girişimi vakaları için de bu yaş grubunda yüksek oranlara rastlanmaktadır. Bu yaş grubu tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de risk altındaki gruptur. 1999-2001 yılları arasında genç kız intiharlarında bir artış görülürken 2001 yılından sonra az da olsa bir düşme eğilimi yaşanmaktadır (46.09’dan 38.97’ye gerilemiştir).

TABLO 2: TÜRKİYE’DE YAŞ GRUBU, CİNSİYET VE NEDENE GÖRE İNTİHARLAR (DİE, 1998)

Yaş Grubu		Hastalık	Aile Geçims.	Geçim Zor	Tic Boz.	Hissi İliş.	Öğ. Boz	Diğer
Toplam	Toplam	597	502	277	114	247	79	74
	Erkek	348	207	238	114	131	39	48
	Kadın	249	295	39	-	116	40	26
-15	Toplam	9	33	-	-	8	13	3
	Erkek	2	14	-	-	-	4	2
	Kadın	7	19	-	-	8	9	1
15-24 *	Toplam	63	68	43	8	115	43	22
	Erkek	54	49	43	8	97	34	21
	Kadın	59	154	5	-	93	31	13
25-34	Toplam	115	131	85	33	37	1	16
	Erkek	65	62	66	33	25	1	11
	Kadın	50	69	10	-	12	-	5
35-44	Toplam	82	77	89	36	9	-	13
	Erkek	47	44	79	36	8	-	7
	Kadın	35	33	10	-	1	-	5
45-54	Toplam	80	37	39	30	2	-	5
	Erkek	47	22	36	30	-	-	4
	Kadın	33	15	3	-	2	-	1
55-64	Toplam	64	16	12	7	-	-	1
	Erkek	38	13	10	7	-	-	1
	Kadın	26	3	2	-	-	-	-
65-74	Toplam	81	4	4	-	1	-	2
	Erkek	56	2	4	-	1	-	2
	Kadın	25	2	-	-	-	-	-
75-+	Toplam	53	1	-	-	-	-	-
	Erkek	39	1	-	-	-	-	-
	Kadın	14	-	-	-	-	-	-

* Aile ve Toplum Dergisi Cilt 1, sayı 4 s.31 bu veri sehven yanlış verilmiştir. Doğrusu düzeltilerek tabloya ilave edilmiştir.”1995-2000 Yılları Resmi Kayıtlarından Batman’da Gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme” 2001, İdris Deniz, Dr. Aysel Günindi Ersöz, Nihal İldeş, Dr. Nesrin Türkarlan

D-1-Bölgelere Göre İntihar Oranları ve Artış Hızı

TABLO 3. BÖLGELERE GÖRE 1994-99 İLE 2000-2006 YILLARI ARASINDA ORTALAMA İNTİHAR ORANLARI VE KARŞILAŞTIRILMASI (Yüzbinde)

BÖLGELER	1994-99	2000-2006	Artış oranı	%	Sıra
Ege	3.60	5.18	1.58	1.43	3
Marmara	3.15	3.47	0.32	1.10	6
Akdeniz	3.12	3.20	0.08	1.02	7
İç Anadolu	2.99	3.34	0.35	1.11	5
Doğu Anadolu	2.23	3.93	1.70	1.76	2
G.doğu Anadolu	2.00	2.84	0.84	1.42	4
Karadeniz	1.74	3.16	1.42	1.81	1

Bölgelere göre ortalama intihar oranlarına bakıldığında 1994-99 yılları arasında Ege bölgesinde yüz binde 3.6 Marmara bölgesinde yüz binde 3.15, Akdeniz bölgesinde yüz binde 3.12, İç Anadolu bölgesinde yüz binde 2.99, Doğu Anadolu bölgesinde yüz binde 2.23, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüz binde 2.0, Karadeniz bölgesinde yüz binde 1.74 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2000-2006 yılları arasında ise ortalama intihar oranları Ege bölgesinde yüz binde 5.18 Marmara bölgesinde yüz binde 3.47, Akdeniz bölgesinde yüz binde 3.20, İç Anadolu bölgesinde yüz binde 3.34, Doğu Anadolu bölgesinde yüz binde 3.93, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüz binde 2.84, Karadeniz bölgesinde yüz binde 3.16 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

İki dönem arasındaki artış hızlarına bakıldığında en yüksek oransal artışın Doğu Anadolu bölgesinde (1.70) gerçekleştiği görülmektedir. İkinci sırada Ege bölgesi (1.58), üçüncü sırada ise Karadeniz bölgesi (1.42) gelmektedir. Bu tabloda Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde yüksek artış gözükmektedir.

Yine bu tabloya göre Karadeniz bölgesindeki intihar oranlarındaki ivme en üst sırayı göstermekte, ardından Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gelmektedir. Tablonun daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir. Örneğin Güneydoğu Anadolu’da Batman ve Van intiharları ortalamaı yükseltirken, Karadeniz bölgesi konusunda hangi merkezlerde yoğunlaşmanın olduğu incelenmelidir. Bu şimdye kadar belki de medya dikkat çekmediği için gözden kaçmış bir husustur.

2003 yılı verilerine göre Sıtkı Karadeniz’in yaptığı tasnifte intihar hızında ani artış yaşanan iller, Aydın (20 kişiden 68 kişiye), Denizli (31’den 65’e), Kayseri (27’den 48’e), Konya (41’den 84’e), Tekirdağ (26’dan 45’e), Uşak (2’den 24’e), Van (25’ten

58’e) ve Batman (6’dan 20’ye) olarak tespit edilmiştir. Türkiye’nin bütün bölgelerinde görülen bu ani artışlar, buralarda intiharların dönemlerine ilişkin yapılacak araştırmalarla mercek altına alınmalıdır. Yine kadın intihar oranının erkeğinkinden fazla olduğu tespit edilen iller olarak da, Denizli (25 erkek, 40 kadın), Diyarbakır (20–30), Isparta (13–17), Kars (8–11), Muğla (42–104)* Rize (6–8), Siirt (1–8), Van (18–40), Kırıkkale (9–14), Batman (8–12), Şırnak (3–12), Düzce (1–4), Bolu (5–7) ve Erzurum (10–12) dikkat çekmektedir. Ani artış gösteren illerle beraber, bu farka sahip olan illerde de kapsamlı ve karşılaştırmalı bir araştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmalardan çıkacak sonuç, **intiharların ani artışı ile yaşanan toplumsal değişim, kadın-erkek oranının bu olağandışı niteliği ile bu kentlerin yapıları arasında bir ilişki kurulup kurulamayacağını gösterebilecektir.** Mesela demografik açıdan Batman’dan daha küçük ve Batman’dan sosyo-politik açıdan daha az hareketli sayılabilecek Van’da, bu ciddi artışı ve intihar eden kadınların oranını neye yormak gerekmektedir?(Karadeniz, 2007: 68).

2006 yılı itibariyle ülkemizde ortalama intihar oranı yüzbinde 3.88 olarak TÜİK tarafından saptanmıştır. Sayıl ve Devrimci-Özguven (2000)’in belirttiğine göre ülkemizde intihara girişen ve intiharı gerçekleştirenlerin oranı Avrupa’ya göre daha düşüktür. İntiharı gerçekleştirenlerin Avrupa’da daha çok 40 yaş ve üzeri bireyler olduğu görülmektedir. Buna karşın ülkemizde yaş düşmekte ve intihar edenlerin 15-24 yaş arasında yoğunlaşması dikkat çekmektedir. Ayrıca ülkemizde de Avrupa’da olduğu gibi erkekler arasında intiharı gerçekleştirme, kadınlar arasında ise girişim riski daha yüksek olarak görülmektedir (Aktaran Korkut ve Diğ, 2004:2). Bilici, Bekaroğlu, Hocoğlu ve arkadaşlarının Trabzon’da yaptıkları araştırmada, intihara girişen ve gerçekleştirenlerin oranının her 100.000 kişide sırasıyla 31.5 ve 2.6 olduğu” saptanmıştır (Bekaroğlu ve Diğ., 1999).

Yapılan araştırmalar; özellikle gençlerin intiharında üç temel sebep üzerinde durmaktadırlar.

1. Ruhsal rahatsızlık
2. Biyolojik etmenler
3. Taklit ve/veya bulaşma

Batı’da yapılan çalışmalarda % 80’lere varan oranda intihar eden gençlerin psikiyatrik hastalık hikayelerine sahip oldukları bulunmuştur. Fakat Türkiye örneğinde durum böyle değildir. Karasu’da gerçekleştirilen araştırmada da böyle olmadığı görülmüştür. Bu olgu sosyolojik perspektifle yaklaşılabileceği konusunda bir başka önemli bulgudur.

* Ancak Muğla’ya ait istatistiklerin de, Oktik’in (2005) araştırması göz önünde bulundurulduğunda, pek sağlıklı olmadığını ifade etmek zorundayız.

Genelde intihar araştırmacıları, intiharın bulaşıcı ya da taklit etkisini de önemli görmekte-dirler. Bazı araştırma sonuçları intiharın medyada yer alması sonrası intiharlarda artış olabileceğini göstermiştir. Karasu araştırmasında bu yönde bir bulguya rastlanmamıştır.

Dünya Değerler Araştırması'nın verilerine göre, Türkiye dünya ülkeleri arasında güven düzeyinin en düşük olduğu ülkelerden biri. Ve bu durum son 15 yılda kayda değer bir biçimde daha da artmıştır. Örneğin 1990'da yapılan araştırmada “çoğu insana güvenirim” diyenlerin oranı yüzde 10 düzeylerindeyken 1997'de yüzde 6.5'a gerilemiştir. Türkiye, bu araştırmanın verilerine göre Brezilya'dan sonra insanların birbirlerine en az güvendiği ülke konumundadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri de, sivil toplumsallaşma örüntülerinin gittikçe azalması ve her türlü aile, cemaat, dernek, birlik gibi sivil ilişkilerin tutunamaması olarak gösterilmektedir. Devlet merkezileştikçe, ara mekanizmalarla temasını azalttıkça ve üstelik bireylere milliyetçiliğın ilk zamanlarında sahip olduğu heyecan ve morali aşılamakta yeterince başarı kaydetmedikçe, toplumsal çözölme çok ilginç bir hal almaktadır. Bu güven ortamı, her türlü şiddetin ve doğal olarak da kendi nefesine karşı da şiddetin en önemli kaynağı olmaktadır (Aktay, 2001).

E-İntiharlarda Batman Örneği Ve Bazı Sonuçlar

Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de intihar oranları yıllara göre artış göstermektedir (Sayıl, 1997). Batman'da yapılan intihar çalışmasında, özellikle 2000 yılının ikinci yarısında ulusal medya gündemine giren ve mahalli basında da sıkça yer alan intiharlar için yapılan ön inceleme sonucunda, intiharlarda 1999 yılından önceki yıllara göre sayısal bir artış, intihar oranlarının Türkiye ortalaması üzerinde seyrettiği ve kadın intiharlarının daha fazla olduğu görölmüştür. Bu çalışmaya göre; 1995 ve 2000 yılları arasında Batman ili ve ilçeleri genelinde resmi kayıtlara geçmiş, 191 intihar ve intihar girişimi kaydına ulaşılmış ve kayıtlarda var olan bazı özellikler açısından incelemeler yapılmıştır. Güvenlik kuvvetleri tarafından rutin bir kayıt sistemi ile tutulan olgular intihar ve girişimler hakkında deskriptif bir analize fırsat verecek tutarlık, güvenilirlik ve kapsam kriterlerini karşılamaktan oldukça uzaktır. Bu yüzden elde edilen bulguların açıklayıcı gücü kısıtlı olmakta, intiharların altında yatanları ve bağlantılı değişkenleri incelemek için daha ileri düzeyde çalışmalara gereksinim duyulmaktadır (Deniz ve Diğ., 2001).

Bölgede yetişmiş ve bölgeyi iyi tanıyan sosyolog Sıtkı Karadeniz olayları tamamen modernleşme bağlamındaki sosyal değişmenin çok hızlı olması ve bunun sonucundaki kuşak çatışmasına bağlamaktadır. Karadeniz'e göre **kuşak çatışması olarak adlandırılabilir bu durum, Batman'da en sert haliyle yaşanmış ve hala da yaşanmaktadır. Özellikle belli bir dönemin gençlerinin, varlığını hissedecek-**

ri bir normatif bağlayıcılığın olmamasının rahatlığıyla, daha politik bir duruş sergiledikleri ve daha yaşlı kuşağın politik tercihlerini bile, büyük oranda bu gençlerin belirlediği de söylenebilir. Ancak bunun, bir çözülmeyi engellemediği ve hatta çoğu kez artırdığı görülmektedir. Böylesi bir çözülmeye ise, kaybolan ilk şey, “otorite”³ olmaktadır. İşte ikinci dalga göç akınına maruz kalan Batman, zaten bir şehir kültürü ve ruhuna sahip değilken ve böyle bir kültürü henüz oluşturamamışken; toplama kamplarını andıran fizikî ve sosyal görünümle “köksüz ve toplama” bir kent olma kaderini yaşamıştır. Bu nedenle, kırılan ve çözülen geleneksel otorite yapılarının yerine, kentin koyabileceği herhangi bir otorite de söz konusu olamamıştır. Bu boşluğun, bir süreliğine, sert siyasal ideoloji ve örgütler tarafından doldurulmuş olduğu söylenebilir. Bunun da, geleneksel değer atfetme tarzından, modern bir algılama ve anlamlandırma biçimi olan “ideolojiler”e geçiş gibi, farklı bir kırılmaya karşılık geldiği görülmektedir. Ancak eski “form” a yeni “muhteva”nın yerleştirilmesi, mentalite ve hayatı anlamlandırmada bir değişimi doğurmamıştır. Bunun yerine, sabık Batman Barosu Başkanı Av. Sabih Ataç’ın dediği gibi, siyasal anlayışlar “inanç” telakkisiyle benimsenmiş veya inançlar siyasallaştırılmış ve doğal olarak malum sert çatışmalar yaşanmıştır. Sonuç olarak ise, Aktay’ın ifadesi ile, “şiddet, başlı başına bir gündelik hayat kültürü haline gelmiş” oldu. Böyle bir kültüre gözlerini açan bir nesil için ölüm, hayatın sıradan bir ritüeli olarak kendini göstermektedir. Ama bu şiddet kültürünün, neden erkeklerden çok, kadınları intihara sürüklediğini Aktay: “Kuşkusuz, Güneydoğu özelinde modernleşme sürecinin kadınlar üzerinde kendine özgü sonuçları olmaktadır” şeklinde açıklamaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki, şiddetin bir türü olan intiharı geniş anlamıyla aldığımızda, erkeklerin daha az intihar etmedikleri söylenebilir. Şiddetin bir gündelik hayat kültürü olarak yaşandığı 15-20 yıllık bir sürede “yaşamaktan vazgeçme”nin tek yolunun kendini öldürmek anlamında intihar olmadığını, erkeklerdeki intihar oranının, kadınlara nispetle, intihar olaylarındaki ortalama değerlerden daha düşük olmadığını görebiliriz. Gerçi, Durkheim’ın şekillendirdiği intiharın sosyolojik terminolojisinde, ucunda ölümün kayda değer bir ihtimal olarak bulunduğu bir işe girişmenin de bir çeşit intihar sayıldığını biliyoruz. Bencil olarak nitelendirdiği, tamamen kişisel acılara ve hayatın katlanılmazlığına karşı ortaya çıkan türüne karşılık, kendini toplumsal bir değer veya amaç için fedâ etme kültürü

3 Burada kullanılan “otorite” kavramı, Hannah Arendt’in kullandığı şekliyle anlaşılmakta ve “güç, kuvvet, iktidar ve şiddet” kavramlarından farklı anlamda kullanılmaktadır. Arendt’e göre, “otorite, örneğin ana/baba-çocuk ya da öğretmen-öğrenci ilişkisinde olduğu gibi kişilere ait olabilir; ya da Roma Senatosu’nda veya Kilise’nin hiyerarşik makamlarında olduğu gibi makama ait olabilir. Otoritenin en önemli belirtisi, baskı ya da iknâya gerek olmaksızın, itaat etmesi istenenlerin verilen kararı sorgusuz sualsiz kabul etmesidir. Bir baba, çocuğunu dövdüğünde ya da onunla tartışmaya başladığında otoritesini yitirebilir. Otoriteyi korumak için, kişi ya da makama duyulan saygıyı ayakta tutmak gerekir” (Arendt, 1997: 51). Otorite biraz da, bize hükmetmesine izin verdiğimiz bir şeydir. Dolayısıyla otoritenin, günlük kullanımına yerleşen “baskı unsuru” şeklindeki olumsuz anlamından ziyade, merkezinde “saygı”nın olduğu ve değerini benimseyip önemsemekten alan, kişi, makam, değer ve inanç gibi “bağlayıcılık” gerektiren bir kavram olduğu söylenmelidir.

de bir çeşit intihardır (Elcil intihar). Bu da Zizek’in bahsettiği “simgesel çıkmaz” durumunda kalmış olmaktan dolayı değil, aksine “yoğun bir simgeselleştirme” ortamından kaynaklanan bir intihar biçimidir. Yoğun, hatta aşırı simgeselliğin, simgesel çıkmazla aynı ölçüde hayatın şartlarını zorladığı veya bu şartlardan koptuğu anda, ölüm, şehitlik söylemleri aracılığıyla estetik bir seçenek olarak hayatın en normal seçenekleri arasındaki yerini alır. Güneydoğu’da her iki durumda, ya simgesel yoğunluktan veya simgesel çıkmazdan beslenen intihar kültürü, kadın ve erkekler arasında en fazla intiharın gerçekleşme biçimi itibarıyla bir fark gözetir (Aktay, 2001: 40). Böylece Batman, son yirmi yıl içerisinde, huzurunu ve yetmişmiş insanını “bir şekilde” kaybetmiş oldu. Yaşanan şiddet eksenli olaylar esnasında, kimilerini toprağa verdi; kimilerini de göçe zorladı. Kalanlarının ise, ne kadar hassas ve kırılgan bir sınırdan yaşamakta olduğunu, katlanarak artan “intihar” ve intihar teşebbüsleri göstermektedir (Karadeniz, 2007).

Ünsal, “ergen intiharları risk faktörleri”ni, Batman örneğinde araştırdığı çalışmasında, iletişim sorunu yaşayan ergenlerin, intihar eğiliminin arttığını, dünyada yapılan araştırmalara dayanarak dile getirmektedir (Ünsal, 2002: 8). Bir intihar eden yakını, “birey kendisine, Batman dışarıya, aileler de sokağa kapalı. Sorunlar hep içeride birikiyor,” derken başka bir intihar edenin yakını da “Batman’da anne-baba-çocuk arasındaki iletişim sıfır noktasında. Herkes kendi dünyasını yaşıyor. İç dünyasına çekilen insanlarda da ruhsal bozukluklar oluşuyor.” diyerek (Halis, 2001: 40, 67), iletişimsizliğin boyutlarını gözler önüne seriyor. İletişimsizliğin bu boyutta olmasında, yaşanan sosyal travmanın büyük etkisi olmakla birlikte, değişen yaşam tarzları ve kırılan kültürel kodların da önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

Bütün bu mülahazalar gösteriyor ki Batman, Durkheim’in tanımladığına rahmet okutacak bir “anomi” yaşamakta ve hızlı modernleşmenin bütün özelliklerini üzerinde taşımaktadır. Bizzat bunun doğal sonucu olarak bile, gerçekleşen intiharlar ve teşebbüsler normalin altında sayılmalıdır.

İşte, bireysel, ya da sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve sair unsurların gerisinde yatan daha makro bir yapısal dönüşüm, burada söz konusudur. Bu dönüşümün lokomotifini, diğer yerlerden farklı olarak Batman örneği için, “zorunlu göçün” doğurduğu çok hızlı kentleşme ve gelinen kentin, yani Batman’ın bu esnada henüz bir kent olmayı başaramamış olması ve zaten “gelenek” sahibi bir kent olmayışını göstermiştik

F-İntihar Girişimleri

Daha çok ölümle sonuçlanmayan intihar davranışı olarak tanımlanan intihar girişimleri altında yatan nedenler ve hem intihara benzeyen hem de benzemeyen özellikleriyle değişik bir tablo sergilemektedir.

Son 20-30 yıllık süre içerisinde ölümcül olmayan intihar davranışına karşı bir çok Avrupa ülkesinde ilginin arttığını belirten Brahe (2001) bu durumu; içerisinde ölüm isteği olmayan, başarısızlıkla sonuçlanan yeni bir tür intihar davranışı olarak değerlendirmektedir.

Sayı ve arkadaşlarının (1995), Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz ve Uygulama Merkezi'ne intihar girişimleri nedeniyle yapılan başvuruları değerlendirdikleri araştırmada bulgular, intihar girişimlerinin neredeyse tamamına yakın bir kısmında bireyin kendini yok etme isteğinin aslında olmadığına işaret etmiştir. Bu sonuç, intiharların çoğu noktada bir yardım arayışı anlamını koruduğunu, iletişimde güçlük çekilen pek çok düşünce, duygu, dürtü ve isteklerin bu davranışta yoğunlaştığını göstermektedir (Aktaran Alptekin, 2002 : 27).

Ölümlerle sonuçlanan her bir intihar olgusuna karşılık en az 30 intihar girişimi ile karşılaşmakta ve yapılan araştırmalarda intihar girişim oranının kadın ve gençlerde yüksek olduğu görülmektedir. **A. Dilsiz ve F. Dilsiz (1996) çocuk-ergen ve genç intihar girişimlerinde; ailevi sorunların, fiziksel cezalara maruz kalmış olmanın ve alkol-madde bağımlılığının, etkili olduğunu belirtmişlerdir.**

Bir çok ülkede güvenilirlik ölçütleri farklı olmakla birlikte-intihar kayıtları bulunmasına karşılık, intihar girişim kayıtlarının bulunmadığı ya da çok yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu nedenle intihar girişimlerini sayısal olarak tanımlamak mümkün değildir. Bu durumun ülkemiz için de geçerli olduğunu söylemek pek yanlış olmaz. Sayıl ve arkadaşları (2001) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Adıyaman, Batman ve Diyarbakır illerindeki intihar ve intihar girişimlerini araştırdıkları çalışmalarında bu üç ilin ilgili resmi kurumlardaki kayıtların hem çok yetersiz hem de çok düzensiz olduğunu belirtmişlerdir.

Halen bir çok Avrupa ülkesinde intihar girişimlerine ait ulusal istatistiklerin bulunmaması nedeniyle Brahe ve ark. 1989 yılından itibaren Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa Bölgesel Ofisi ile işbirliği içerisinde Avrupa'daki intihar girişim sıklığını, risk faktörlerini, yüksek risk grupları ve intihar girişimlerinin karakteristik özelliklerini ortaya çıkarma amacıyla uzun süreli bir çalışma başlatmışlardır. Bu çalışmaya halen içerisinde Ankara'nın (Mamak İlçesi) da bulunduğu 24 Avrupa kenti veri göndermektedir. İlk beş yılda (1989-1993) 15 merkezden toplanan veriler 1994'te yayınlanmış ve ilk beş yıldaki sonuçlara göre erkeklerdeki intihar girişim yaş grubunun (25-34), kadınlarınkinden (15-24) yüksek olduğu görülmüştür. Her iki cinsiyette de yaşın ilerlemesi ile birlikte oranlar birbirine yaklaşmış ve hızla düşmüştür. 1989-1995 yılları arasında çalışmaya katılan Avrupa ülkeleri içerisinde cinsiyete göre erkek/kadın intihar girişim oranları en yüksek Tallin-Estonya (1,48; 278/188) ve Helsinki-Danimarka'da (1,18; 272/232); en düşük oranlar ise Bem-Isviçre (0,51; 60/117) ve Padua-İtalya'da (0,60; 51/86) bulunmuştur.

Brahe ve arkadaşlarının (2001) araştırma sonuçlarına göre araştırmaya veri gönderen kentlerdeki intihar yöntemi seçimi de farklıdır. Ancak genelde en çok kullanılan yöntem yüksek dozda ilaç olarak uygulanan zehirlenmedir (kadın %80, erkek %62). Kesi, ası ve atlama intihar girişimlerinde kullanılan diğer yöntemlerdendir. Çalışmalarında sosyo-demografik karakteristiklerden boşanma ile destek alınan kişi sayısında yüzde 95 düzeyinde anlamlı bir korelasyon bulan Brahe ve arkadaşları; **işsizlik ve alkol bağımlılığının intihar girişimi ile ilişkisinin bulunamamasını “şaşırtıcı bir sonuç” olarak değerlendirmişlerdir** (Aktaran Alptekin, 2002 : 27).

F-1-İntihar girişimiyle ilgili özellikler

“Manisa İli Kent Merkezinde İntihar Düşüncesi ve Girişimi Yaygınlığı” adını taşıyan çalışmada (1086 kişilik örneklem), intihar girişimi olgularının yüzde 88’inde girişimi güdüleyen bir yaşam olayı saptanmıştır. İntihar girişimini güdüleyen yaşam olayları içinde eş ile geçimsizlik (% 44) en sık neden olarak bulunmuştur. Diğer nedenler arasında kaynana ile çatışma (%12), ekonomik güçlük (%12), anne ile çatışma (%8), eş yitimi (%4), ölüm görme (%4), arkadaşı ile çatışma (%4) olarak saptanmıştır. İntihar girişimlerinin %64’ünün plansız olduğu, %92’sinde intihar notunun yazılmadığı saptanmıştır. İntihar davranışını önceden haber vermenin %88’inde intihar olmadığı gözlenmiştir. İntihar girişimlerinin %88’i evde gerçekleştirilmiştir. İntihar girişimi yöntemi incelendiğinde %64 ‘ünün aşırı doz ilaç, %16’sının kesici alet, %8’inin yüksekten atlama, %8’inin ateşli silah, %4’ünün ası-boğulma yolu ile intihar girişiminde bulunduğu saptanmıştır. İntihar girişiminde bulunanların % 24’ünde önceden intihar girişimi, %16’sında ailede intihar girişimi, %40’ında yakın çevrede intihar girişimi olduğu saptanmıştır. İntihar girişiminde bulunanların yüzde 12’sinin çocuklukta ailesinin parçalanmış olduğu, yüzde 4’ünün suç kaydının bulunduğu, yüzde 8’inin çocukluk çağı kötüye kullanımını yaşadığı saptanmıştır.

F-2-Sosyodemografik Değişkenler ve Kişisel Sağlık Durumunun İntihar Düşünce ve Girişimine Etkisi

Manisa ili kent merkezinde intihar düşüncesi ve intihar girişimi yaygınlıkları (%6.6 ve %2.3) literatürdeki, özellikle Batı ülkelerindeki oranlardan düşük bulunmuştur. İntihar düşüncesi “hiç intihar etmeyi ciddi olarak düşündüğünüz oldu mu?” ve intihar girişimi “hiç intihar girişiminde buldunuz mu?” soruları ile sorgulanmıştır. Bu iki soru belirlenirken Kessler ve arkadaşlarının (1999) araştırmasında intihar düşüncesi ve girişimi yaygınlığının belirlenmesi amacıyla deneklere sorduğu sorulardan yararlanılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ‘ndeki Ulusal Komorbidite Araştırmasında toplam 5877 kişi ile görüşme yapılmış, intihar düşüncesi yaygınlığı % 13.5 ve intihar girişimi yaygınlığı % 4.6 olarak bulunmuştur (Kessler ve ark. 1999). Weissman ve arkadaşlarının (1999) ABD, Kanada, Porto Riko, Fransa, Almanya, Lübnan, Tayvan,

Kore, Yeni Zelanda'dan oluşan toplam dokuz ülkeden 40.000 kişiden oluşan bir örneklem üzerinde yaptıkları araştırmada intihar düşüncesi ve girişimi yaygınlığı ile birlikte risk etmenlerinin araştırılması amaçlanmıştır. Genel popülasyonda yapılmış ilk çok merkezli araştırma olarak kabul edilen bu araştırmada dokuz ülkedeki yaşam boyu intihar düşüncesi yaygınlığının % 10-18, intihar girişimi yaygınlığının % 3-5 arasında olduğu bildirilmiştir. İntihar düşüncesinin yaşam boyu yaygınlığı Beyrut'ta % 2.09 iken Yeni Zelanda'da % 18.51; intihar girişimi ise Beyrut'ta % 0.72 iken Porto Riko'da % 5.93 olarak dünyanın değişik bölgelerinde bulunan ve kültürel farklılıklar gösteren bu ülkelerin çoğunda kadın ve boşanmış olma ortak risk etmeni olarak saptanmıştır. Bazı toplumlarda görüldüğü gibi bizim örneklemimizde de intihar girişimi yaygınlığının düşük olması sosyal destek sistemlerinin yeterliliği, aile bağlarının kuvvetli olması, zor durumdaki insanlara yardımcı olma gibi kültürel ve dinsel nedenlerle açıklanabilir.

Bu araştırmada kadınların daha fazla intihar düşüncesi içinde bulunduğu saptanmıştır. Bu bulgu literatürdeki “kadınlarda erkeklere göre daha fazla intihar düşüncesi ve girişimi olmaktadır” bilgisini desteklemektedir (McClure 1984, Hawton 1987, Kessler ve ark. 1999, Hirschfeld ve Russell 1997).

İntihar girişimlerinin % 25'inin yinelendiği ve bu yinelemelerin % 30'unun ölümlerle sonuçlandığı bilinmektedir (Goldstein ve ark. 1991). İntihar girişimini izleyen ilk 6 ay en riskli dönem olarak bildirilmektedir (Rygnestad 1997, Tejedor ve ark. 1999, Cheng ve ark. 2000). Özellikle erkeklerde ilk yıl içinde intihar girişimi riskinin daha fazla olduğu belirtilmektedir (Suokas ve ark. 2001). Genellikle ciddi yöntemlerle intihar girişimi olduğunda ölüm riskinin arttığı, kadın olmanın riski azalttığı bilinmektedir (Dingman ve McGlashman 1988). Bu araştırmada da intihar girişiminde bulunanların % 24'ünde önceden intihar girişiminin olduğu gözlenmiştir. İntihar girişimi öyküsünün varlığı intihar girişimi için önemli bir yordayıcı etken olarak düşünülmelidir.

Bu araştırmada intihar girişiminde bulunanların büyük çoğunluğunun önceden haber vermediği (% 88), plansız girişimde bulunduğu (% 64) ve not bırakmadığı (% 92) saptanmıştır. Plansız ve dürtüsel şekilde ortaya çıkan bu intihar girişimleri özellikle bir yaşam olayına tepki olarak açıklanabilir. Bunu doğrulayan bir bulgu da büyük oranda intihar öncesi girişimi güdüleyen bir yaşam olayının bulunmasıdır (% 88). İntihar girişiminde bulunan hastalar genellikle olgunlaşmamış, ben-merkezci, fazla bağımlılık gereksinimleri olan, dürtü kontrolleri zayıf bireylerdir (Mann ve ark. 1999, Foster ve ark. 1999). Bu özellikleri taşıyan B kümesi kişilik bozukluklarına sahip intihar girişimli bireyler daha fazla depresif, anksiyöz ve dürtüsel olmakla birlikte intihar girişiminin öldürücülüğünün daha az olduğu saptanmıştır (Stanley ve ark. 2001, Roy 2000, Siever ve Davis 1991).

Türkiye’de yapılan araştırmalarda da intihar girişiminin ekonomik olarak bağımsızlığı olmayan ev kadını, öğrenci gibi kişilerde daha sık görüldüğü bildirilmektedir (Sayıl ve ark. 1993, Çayköylü ve ark. 1997).

Bu araştırmada intihar düşüncesi olanlarda sigara ve alkol kullanımının, intihar girişi olanlarda sigara kullanımının istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha fazla olduğu saptanmıştır. İntihar düşünce ve girişimlerinin madde kullanımında sık görüldüğü bilinmektedir (Borges ve ark. 2000, Cheng ve ark. 2000). Bekaroğlu ve arkadaşlarının (1999) araştırmasında, intihar eden kişilerde düzenli alkol kullanımına ait verilerin elde edildiği bildirilmektedir. Alkol bağımlılığı, uzamış bir intihar eylemi olarak değerlendirilmektedir (Sayıl, 2002). Alkol bağımlılarının işlerine, bedenlerine ve ilişkilerine karşı gösterdikleri yıkıcı tutum gizli İntihar eğilimlerinin belirtisi olarak anlaşılmaktadır. Alkol, sigara ve diğer madde bağımlılarının doğrudan intihar eylemi yerine bu maddeleri alarak yavaş yavaş kendini öldürme yolu seçtikleri belirtilmektedir.

Daha önce yapılan araştırmalarda, ülkemizde intihar ve intihar girişimi hızlarının son 10 yılda hızla artıyor olmasına rağmen dünya geneline göre alt sıralarda yer aldığı bilinmektedir. Welch (2001)’in bildirdiğine göre dünya genelinde farklı ülke ve kültürlerde intihar girişimi sıklığı 2.6-1100/100.000 arasında değişmektedir. Sayıl ve Devrimci-Özgülven (2002)’in araştırmasında Ankara’da 1988 ile 1998 yılları arasında tamamlanmış intiharların % 25 arttığı bildirilmektedir. Trabzon’da 1995 yılı intihar sıklığı 2.6/100.000 ve intihar girişimi sıklığı 31.5/100.000 (Bekaroğlu ve ark. 2000) olarak belirtilmektedir.

Ankara-Mamak’ta 1998-2001 yılları arasında intihar girişimlerinin sıklığını saptamak amacıyla yapılan 4 yıllık bir araştırmada ilk yıl 57.9/100.000 olan yıllık hız, dördüncü yılda 112.1/100.000 olarak bildirilmektedir (Devrimci-Özgülven ve Sayıl 2003). (Manisa İli Kent Merkezinde İntihar Düşüncesi ve Girişimi Yaygınlığı)

II- KARASU’DA İNTİHAR GİRİŞİMLERİNİN SOSYAL, EKONOMİK, PSİKOLOJİK VE KÜLTÜREL YÖNLERİ

A-Karasu’nun Coğrafi, Tarihi, Nüfus ve Sosyal Yapısı

Marmara Bölgesi’nde, Sakarya il merkezine 52 km uzaklıktaki ilçenin yüzölçümü 788 km² olup, toplam nüfusu 25.000’dir. Karadeniz ikliminin hakim olduğu Karasu ilçesinde genelde her mevsim yağışlı geçmektedir. İlçede kalkınmaya yönelik çeşitli endüstriyel gelişimler (liman ve tersane inşaatı, fabrikalar, demir-çelik yatırımının yan ürünlerinin işlenmesi) istihdam açığı oluşturacağı için yakın bir zamanda bölgenin işgücü göçü alacağı beklenmektedir. 2010 yılına kadar en az 5 bin kişilik ilave istihdamın doğacağı tahmin edilmektedir. Yetkililerle yapılan görüşmeler sonucunda edinilen bilgiler ışığında yörenin ekonomik yapısındaki bu değişikliklerin şimdiden

göz önüne alınarak sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişikliklerin planlanması gereği ortaya çıkmıştır.

Karasu ilçesi merkez nüfusunun yaz mevsiminde 100 bini aştığı düşünülmektedir. İlçede yaz sezonu için yapılmış fazla bina stoğu bulunmaktadır. Emlak piyasası da oldukça gelişmiştir. Kışın ilçede yaşayan 25 bin kişi bulunmaktadır.

İlçeden en fazla Hollanda'ya işgücü göçü gerçekleşmiştir. Hollanda'da yaşayan işçiler Karasu'ya Hollanda tipi evler yapmaktadırlar. Genellikle yaz mevsimini Karasu'da geçirmektedirler.

İlçede Sakarya Üniversitesi'ne bağlı 1200 öğrenci kapasiteli Turizm ve Bilgisayar Programcılığı Meslek Yüksekokulu bulunmaktadır.

Yetkililerden alınan bilgilere göre ilçede yetişkin ve genç erkekler arasında alkol ve madde kullanımı oldukça fazladır.

B- Çalışmanın Yöntem ve Süresi

Bu çalışma, 29 Ocak - 01 Şubat 2008 tarihleri arasında Sakarya ili Karasu ilçesinde :

- a) Veri toplanması, (İlçe Emniyet Müdürlüğü ve İlçe Jandarma Komutanlığı'nda bulunan vukuat raporları),
- b) İntihar girişiminde bulunmuş 9 denekle yüz yüze mülakat ve anket uygulaması,
- c) Genç kızların aileleri ile görüşülmesi,
- d) Üç genç kızın ev ortamında ziyareti sonucu elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucu oluşturulmuştur.

Karasu İlçe Kaymakamının basiretli ve öngörülü bir idareci olması neticesinde saha çalışma şartları ideale yakın bir biçim ve süreçte gerçekleşmiştir. İntihar girişiminde bulunan genç kızlarla yapılan anket ve görüşmelerden elde edilen bilgiler SPSS for Windows (15. versiyonu) programı ile analiz edilmiştir. Bu gibi saha araştırmalarından yola çıkarak küçük ölçekte uygulanabilir bir araştırma modeli oluşturulmaya çalışılmıştır.

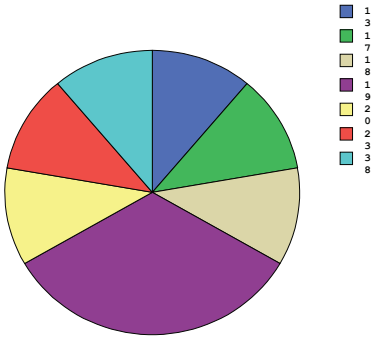
C - Çalışma Bulguları

Sakarya ili Karasu ilçesinde genç kızların intihar girişimleri ile ilgili olarak yapılan araştırmada intihar girişiminde bulunan genç kızlardan 12'si ile iletişim kurulmuş; ikisi ile randevu saatleri kısıtlılığı nedeniyle görüşülememiştir. Birisiyle yapılan görüşme ileri düzeyde psikolojik sorunlar yaşadığı için iptal edilmiş, 9 kişi ile derin-

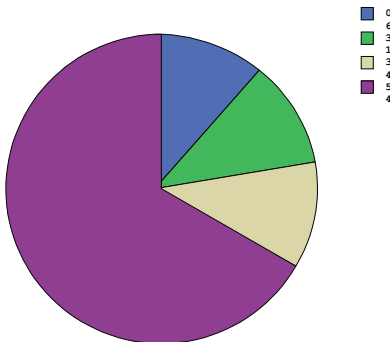
lemesine görüşme imkanı bulunmuştur. Genç kızlardan her biri için ortalama 50-70 dakika zaman ayrılmış ve bu çalışma için önceden hazırlanan bir anket formunun yanında ayrıntılı bilgi almak amacıyla hazırlanan bir de derinlemesine görüşme formu uygulanmıştır. Ayrıca genç kızların aile bireyleri (anne, baba, ağabey, eş, kayınvalide, elti) ile de görüşülmüştür (Anket formu daha sonraki çalışmalarda da kullanılmak üzere geliştirilmiştir).

Anket formundan elde edilen bilgilerin SPSS analizinden ortaya çıkan sonuçlara göre görüşme yapılan kişilerin yaş dağılımı 15 yaş ile 38 yaş arasında değişmektedir. Çoğunluğunun (bir kişi 38 yaşında) gençlik döneminde bulunduğu ve ergenlik dönemi özellikleri gösterdiği gözlemlenmiştir. Şekil 1’de görüldüğü üzere görüşülen kişilerin çoğunluğu 19 yaşındadır.

ŞEKİL 1. YAŞ DAĞILIMI

ŞEKİL 2. DOĞUM YERİNE GÖRE DAĞILIM

Çalışma kapsamında görüşülen genç kızların doğum yerlerine bakıldığında (Şekil 2) çoğunun (6 kişi) Sakarya-Karasu doğumlu olduğu tespit edilmiştir. Doğum yeri bilgisinde yerleşim yeri özelliklerine bakıldığında ise genç kızların 2’si metropolde (İstanbul ve Ankara) doğduklarını belirtmiştir. Sakarya doğumlu olanların ise ilçe ve köyde (Karasu) doğdukları öğrenilmiştir.

Karasu’da yaşanan süreye bakıldığında genç kızların 2’sinin en az 3 yıl, diğerlerinin ise doğduklarından itibaren Karasu’da yaşadıkları görülmüştür. Soru formunda genç kızlara Karasu’ya nereden geldiklerine ilişkin olarak sorulan sorudan alınan cevaplara bakıldığında çoğunluğun (5 kişi) Karasu ilçesinin köylerinden geldikleri öğrenilmiştir. Karasu’ya bağlı köyler, tam bir köy özelliği göstermeyip ilçeye kaynaşmış bir belde özelliğine sahiptir. Bu sonuçlara göre sözkonusu genç kızların intihar girişimlerinde göçün bir etkisinin olmadığı düşünülmektedir.

Görüşülen genç kızların eğitim düzeylerine bakıldığında çoğunun lise mezunu olduğu görülmektedir. İkinci sırada liseye devam edenler yer almaktadır. Üniversite eğitimine devam eden bir kişi bulunmaktadır.

Karasu’da intihar girişiminde bulunan genç kızların çoğunluğu bekarıdır. Görüşülen genç kızlardan sadece 2’si evlidir. Evli olanların eşlerinin eğitim düzeyine bakıldığında ise birisinin ortaokul, diğerinin ise lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada eşlerin meslek bilgileri de öğrenilmiştir. Eşlerden birisi uzun yol şoförü, diğeri ise işsizdir.

Evli olup da intihar girişiminde bulunan iki kişiden alınan bilgilere göre eşin işsiz oluşu da bu girişimde önemli bir etkidir.

Anket Formunda genç kızların babalarının eğitim düzeyleri bilgisi de yer almaktadır. Buna göre çoğunluğunun (5 kişi) babası ilkokul mezunudur. Diğerleri (2 kişi) okuryazar ama okula gitmemiş, birisi ortaokul, birisi de lise mezunudur. Babalarının mesleklerine bakıldığında çoğunun (3 kişi) babasının esnaf olduğu, ikisinin işçi, birisinin memur, birisinin memur emeklisi, birisinin işçi emeklisi, birisinin de çiftçi olduğu görülmektedir. **İntihar girişiminde babanın eğitim düzeyinin düşük oluşu önemli görülmektedir.**

Karasu’da intihar girişiminde bulunan genç kızların annelerinin çoğunluğunun (5 kişi) ilkokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. 2 kişi okuryazar ama okula gitmediği, diğer 2 kişinin ise okuma-yazma bilmediği öğrenilmiştir. Annelerin hepsinin ev hanımı olduğu görülmektedir. **Annelerin eğitim düzeyinin düşük oluşu nedeniyle hızlı toplumsal değişime ayak uydurmakta güçlük çekmeleri, kızları ile iletişim sorunları yaşamalarına yol açmaktadır. Genç kızlardan alınan bilgilere göre anne ile yeterince paylaşımda bulunamamak birtakım sıkıntıları beraberinde getir-**

mektedir. Bu durum genç kızların intihar girişiminde bulunmalarında önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir.

Görüşülen kişilere halen evlerinde kimlerle yaşadıkları da sorulmuştur. Alınan cevaplara göre aile biçimleri genellikle çekirdek aile tipindedir. Genç kızlardan birisi annesi, ağabeyi ve yengesi ile birlikte yaşamaktadır. Halen evli olanlar kayınvalide ve kayınpederleri ile aynı evi paylaşmaktadırlar. Bunun nedeni olarak da birisinin eşinin uzun yol şoförü olması, diğerinin eşinin ise işsiz olması gösterilmiştir.

Sahip olunan kardeş sayılarına bakıldığında ise genç kızlardan sadece birisinin hiç kardeşi bulunmamaktadır. En fazla kardeş sayısı 6’dır. Genellikle 5 kardeşleri bulunmaktadır.

Genç kızların “Ailede kaçınıcı çocuksunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara göre çoğunun (4 kişi) ailenin en küçük çocuğu olduğu görülmektedir. Büyük çocuk olanlar ise 3 kişidir. Bir kişi tek çocuk iken diğer biri de ortanca çocuktur.

Genç kızların kardeşlerinin cinsiyetlerine bakıldığında 2’si hariç diğerlerinin ağabey ya da erkek kardeşleri bulunduğu görülmektedir. **Genç kızlardan bazıları evde ağabey baskısı yaşadıklarını belirtmişlerdir.** 6 kişinin de kız kardeşi ya da ablası bulunmaktadır. Soru formunda yer alan “kardeşlerinizin sayısının daha fazla olmasını ister miydiniz?” sorusuna kardeşi olmayan genç kız dışında herkes “Hayır” cevabını vermiştir.

Görüşülen genç kızların birisi hariç hepsi evlerinin mülkiyetinin ailelerine ait olduğunu belirtmişlerdir. Genç kızların büyük çoğunluğunun (6 kişi) kendisine ait bir odasının bulunduğu tespit edilmiştir. Odası olmayanlara (3 kişi) yöneltilen “Kendinize ait bir odanız olmasını ister miydiniz?” sorusuna 2 kişi “Evet” cevabını verirken bir kişi bir odasının olmasını istemediğini söylemiştir.

Genç kızların başka bir şehirde yaşamayı isteyip istemedikleri de sorulmuştur. Kızların çoğu (6 kişi) başka bir şehirde yaşamak istemediklerini belirtmiş, 3 tanesi ise başka bir şehirde yaşamak istediğini söylemiştir. Bu kişilere hangi şehirde yaşamak istedikleri sorulduğunda verilen cevaplar çoğunun kendi şehirlerinde (Adapazarı) yaşamayı istedikleri ortaya çıkmıştır. Bir kişi de İzmir’de yaşamak istediğini söylemiştir.

Genç kızların boş zaman değerlendirme biçimlerine bakıldığında **çoğunun televizyon izlediği, bir kısmının kitap okuduğu, bilgisayarda oyun oynamanın da önemli bir boş zaman uğraşı olduğu görülmektedir.** Sinemaya gitmek, müzik dinlemek, spor yapmak, komşuya gitmek, arkadaşlarıyla gezmek, eliş/nakış/dikiş yapmak, internet kafeye gitmek, Kur’an Kursuna gitmek gibi faaliyetler boş zaman uğraşı olarak genç kızların hayatında daha az yer almaktadır.

Televizyonda en çok hangi programları izlediklerine ilişkin soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde dizi filmler ve müzik, eğlence programları ilk sırayı paylaşmaktadır. Türk filmleri ise genç kızlar arasında hiç tercih edilmemektedir.

Genç kızlar en çok hoşlandıkları müzik türünün Türkçe pop müziği olduğunu belirtmişlerdir. İkinci sırada arabesk, üçüncü sırada yabancı müzik yer almaktadır. Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği ve Yerel Halk Müziği ise genç kızların hoşlandıkları müzik türleri arasında yer almamaktadır.

En çok beğenilen ses sanatçıları sırasıyla Sezen Aksu, İsmail YK, Tarkan, Ferdi Tayfur, Şebnem Ferah, Adnan Şenses, Ebru Gündeş, Gülben Ergen, Doğuş, Haluk Levent ve Nev’dir.

Genç kızların en çok beğendikleri film sanatçıları sırasıyla Halil Ergün (Yaprak Dökümü’nde baba) (6 kişi), Erdal Özyağcılar (2 kişi), Türkan Şoray (2 kişi), Gülşen Bubikoğlu (1 kişi), v.d. En çok beğenilen sanatçılar arasında genç kızların modern, açık fikirli, kızları ile sürekli ve sağlıklı bir iletişim kuran baba rolündeki Halil Ergün’ün çoğu genç kız tarafından belirtilmesinin bir rastlantı olmadığı düşünülmektedir. Genç kızlar böyle bir baba modelini arzu etmektedirler. **Kendi babaları ile iletişimlerinin “Yaprak Dökümü” dizisinde olduğu gibi olmasını istemektedirler.**

“Kendi geleceğinizle ilgili duygularınızı nasıl tanımlarsınız?” şeklinde sorulan soruya 3 kişi “Karamsarım”, 2 kişi “İyimserim”, 2 kişi “Bilmiyorum”, bir kişi “Çok karamsarım”, bir kişi de “Karamsar değilim” diye cevap vermiştir.

Kendi başlarına çözemedikleri bir sorunları olduğunda, görüşülen gençlerin çoğu arkadaşlarına ya da akrabalarından birine gideceklerini belirtmişlerdir. **Annesine gideceğini söyleyen 2, babasına gideceğini söyleyen bir kişi vardır.** Evli olanlardan biri eşine açılacağını söylerken diğeri devletin kurumlarını tercih etmektedir. Genç kızlardan biri de bir sorunu olduğunda hiç kimseye gitmeyeceğini belirtmiştir.

Bütün genç kızlar ilçelerinde Yerel Yönetim tarafından kurulacak bir Aile ve Gençlik Danışma Merkezine ihtiyaç olduğunu düşünmektedirler. Gençlerin ve ailelerin eğitimine yönelik bir Aile ve Gençlik Danışma Merkezinin bulunması halinde bütün gençler, buraya başvuracaklarını belirtmişlerdir.

Genç kızlara göre yaşadıkları yerin en önemli sorunu cahillik ve eğitimsizliktir. İkinci sıradaki sorun işsizlik iken aile içi problemler ve spor alanları/merkezlerinin bulunmaması da önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Genç kızların çoğu önemli görülen bu sorunların 6-10 yıl içinde hallolacağını tahmin etmektedir. Bir kısmı ise hiç bir zaman hallolmayacağını düşünmektedir (3 kişi). Bir kişi de bu soruya “Bilmiyorum” diye cevap vermiştir. Aynı soru ile ilgili olarak önemli görülen bu sorunların hallolması için kimin daha çok çalışması gerektiği ko-

nusundaki çözümlere bakıldığında çoğunluğun devletin çalışması gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Ardından işadamlarının, siyasetçilerin, kendimizin ve halkın da çalışması gerektiği vurgulanmaktadır.

Evlilikle ilgili düşünceleri öğrenmek üzere de bazı sorular sorulmuştur. **Evlenecek kişinin sahip olması gereken özelliklerle ilgili olarak genç kızların çoğu erkeğin iyi bir iş sahibi olması konusunda hemfikir**dir. İkinci olarak iyi bir aileden olması önemlidir. Sırasıyla tahsilli olması, dindar olması, yakışıklı olması, ahlaklı/iyi huylu olması, cömert olması, zengin olması da tercih edilmektedir. Genç kızlardan sadece birisi evleneceği kişiye aşık olmasının yeterli olduğu görüşündedir.

Evleneceği kişiye 2 kişi babasının karar vermesinin uygun olacağını, 2 kişi de annesinin karar vermesi gerektiğini belirtmiştir. **Fakat çoğunluğu kendisinin anlaşılarak evlenmesinin uygun olacağı düşüncesindedir.**

“Evleneceğiniz kişiyle önceden görüşmeniz gerekir mi?” sorusunun cevaplarına bakıldığında herkesin mümkün olduğu kadar görüşüp önceden tanımak gerektiği konusunda hemfikir oldukları görülmektedir.

Genç kızlara evlenen insanların kaç çocuğu olmasının daha iyi olacağı sorularak bu konudaki düşünceleri öğrenilmiştir. 6 kişi “2 çocuk”, 3 kişi de “3 çocuk” da karar kılmıştır.

İntihar girişiminde bulunan genç kızlardan halen evli olanlara (2 kişi) çocuk sayıları sorulmuştur. Bu kişilerden birisinin 2 çocuğu vardır. Çocuklar arasındaki yaş farkının bir yaş olduğu ve annenin de erken denilebilecek bir yaşta (17 yaşında) anne olduğu öğrenilmiştir. Anneliğe hazırlıksız ve erken bir dönemde adım atması, kısa süre sonra tekrar çocuk sahibi olması ve eşinin işi (uzun yol kamyon şoförü) nedeniyle sıkça ayrı kalmaları kişinin depresyona girip intihar girişimine neden olmuştur.

Genç kızlara sorulan “Bir ailenin çocuk sayısı çok olmalı mıdır?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında sadece kardeşi olmayan genç kızın bu soruya “Evet” cevabını verdiği görülmüştür. Bunun nedenini ise “Çocuk ileride insana destek olur” diyerek açıklamıştır. **Geriye kalan 8 kişi bir ailenin çok çocuğu olmaması gerektiğini savunmuş ve neden olarak da 2 kişi ilgilenmenin ve eğitmenin zor olacağını belirtirken, 6 kişi de çocuk yetiştirmenin masraflı olduğunu, maddi durumun müsait olmadığını ifade etmiştir.**

Genç kızların 2’si aileleri ile birlikte oldukları zamanlarda evde oturup televizyon seyrettiklerini, 2’si yazın çay bahçesine gittiklerini, 2’si yazın pikniğe ve denize gittiklerini, biri akrabalarını ziyaret ettiklerini, biri tarlada/bahçede çalıştıklarını söylemiştir. Genç kızlardan biri de hiçbir şey yapmadıklarını hatta birbirleriyle kavga ettiklerini söylemiştir.

“Sizce bir kızın/kadının dışarıdaki giyimi nasıl olmalıdır?” sorusuna çoğu (5 kişi) “Başı açık ama giyimine dikkat etmeli” derken, 4 kişi de “İstedığı gibi giyinebilir” cevabını vermiştir.

“Kız çocukları ne kadar okumalıdır?” sorusuna bütün genç kızlar “Okuyabildiği kadar okumalıdır” cevabını vermişlerdir.

İntihar girişiminde bulunan genç kızlara “Sizce yaşadığımız yer hangi mevsimde daha güzeldir?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya 4 kişi ilkbahar, 3 kişi yaz, bir kişi kış, bir kişi ise bütün mevsimler cevabını vermiştir.

“Kızların/kadınların para kazanmak için çalışması sizce doğru mu?” sorusuna bütün kızlar aynı cevabı vermişler ve bunun doğru olduğunu belirtmişlerdir.

Genç kızların dini yaşayış biçimleri ile ilgili olarak yaptıkları ibadetler sorulmuştur. Genç kızların hepsi oruç tuttıklarını söylemişlerdir. 5 kişi namaz kıldığını belirtmiş, 4 kişi de Kur’an/meal okuduğunu söylemiştir.

Görüşülen genç kızlara “Dini bilgiyi nereden aldınız?” şeklinde sorulan sorunun cevapları değerlendirildiğinde çoğunluğunun “Kur’an kursundan” cevabını verdiği görülmektedir. Birisi ailesinden aldığını belirtmiş, birisi “Kur’an mealinden”, diğeri ise kitaplardan aldığını ifade etmiştir.

Görüşülen kişilere yöneltilen “Dini bilgileri nereden almak daha güvenilirdir?” sorusuna 7 kişiden cevap alınmıştır. Çoğunluğu (4 kişi) “Kur’an kursundan” cevabını vermiş, bir kişi aileden almanın güvenilir olduğunu belirtmiş, bir kişi “Kur’an mealinden”, diğer kişi ise hiçbirinin güvenilir olmadığını söylemiştir.

“Özel radyolara veya televizyonlardaki canlı yayınlara veya yarışmalara katılmayı hiç düşünüp teşebbüs ettiniz mi?” şeklinde sorulan soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde 3 kişi “Teşebbüs ettim ama katılamadım”, 2 kişi “Teşebbüs ettim ve katıldım”, 4 kişi de “Hiç teşebbüs etmeyi düşünmedim” demiştir.

Görüşülen kişilerin yarısından fazlası sigara kullandıklarını belirtmiştir. “Bağımlılık oluşturan herhangi bir madde ya da ilaç kullanıyor musunuz?” sorusuna sadece 2 kişi “evet” cevabını vermiştir. Bu kişiler ilaç kullandıklarını belirtmişlerdir.

Anket formunun sonunda yer alan “Bu anketi cevaplarken kendinizi nasıl hissettiniz?” sorusuna çoğunluk “Rahat” cevabını vermiş, bir kişi tedirgin olduğunu belirtmiş, bir kişi sıkıldığını söylemiş, bir kişi de heyecanlandığını ifade etmiştir.

Görüşülen genç kızlara ikinci olarak bir mülakat formu uygulanmıştır. Anket Formu Mülakat Formu ekte verilmiştir.

Bu sorulara verilen cevaplar ışığında ergenlik döneminde bulunan genç kızların bu dönemin getirdiği özel durumları, kaygıları ve bunalımları yansıttıkları, aile içi ilişkilerde sorunlar yaşadıkları, özellikle de iletişim sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Hızlı toplumsal değişime kendileri ayak uydururken içinde yaşadıkları aile ve çevrenin bu konuda geri kalması sıkıntıya düşmelerinde bir neden olarak görülmektedir.

Karasu’da görüşme yapılan intihar girişiminde bulunan genç kızların birisi bileklerini keserek diğerleri ise ilaçla bu eyleme kalkışmıştır. İntihar girişimlerinde kurtulma olasılığı yüksek olan ilaç almak daha fazla kullanılmaktadır. Görüşmeler sonucunda da elde edilen bilgiye göre genç kızların hiç biri ölmek istememiştir. Hatta pişman olduklarını dile getirmişlerdir. Genç kızların çoğu dış görünüşleri itibariyle karşıdaki kişiler üzerinde olumlu etki bırakacak durumdadırlar. Bu da intihar girişimlerinin dikkat çekmek ve dolayısıyla yardım çağrısı için yapıldığını göstermektedir.

D-KARASU’DA İLÇE EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ VE İLÇE JANDARMA KOMUTANLIĞI VUKUAT RAPORLARINA GÖRE İNTİHAR VE İNTİHAR GİRİŞİMLERİ

TABLO 4. KARASU’DA YILLARA VE YERLEŞİM YERİNE GÖRE TAMAMLANMIŞ İNTİHARLAR

YILLAR	SAYI	YER	YAŞ	CİNSİYET	ARAÇ	NEDEN
2003	1	Darıçayırı Beldesi	44	E	İlaç	Psikolojik Bunalım
2004						
2005						
2006	1	Küçükkarasu Köyü	53	E	Av Tüfeği	Psikolojik Baş Ağrıları
2007	1	Tepetarla Köyü	45	E	Tabanca	Aşırı Borç
TOPLAM	3			3		

Karasu’da 2003-2007 yılları arasında gerçekleşen üç tamamlanmış intihar vakası tespit edilmiştir. İntihar edenlerin hepsi erkektir. Bunların ikisinin ateşli silah kullandığı, bir kişinin ise aşırı ilaç kullanımı sonucu intihar ettiği görülmektedir. Tamamlanmış intiharların yaş dağılımı görüldüğü gibi 15-24 yaş grubunun dışındadır. Tamamlanmış intihar vakalarının aksine Karasu’da intihar girişimlerinde genellikle ilaç alındığı tespit edilmiştir. Tüm ülkelerde intihar girişimlerinde eğilimin ilaç kullanımı yönünde olduğu bilinmektedir.

TABLO 5. KARASU’DA YILLARA VE YAŞ GRUPLARINA GÖRE KADINLARIN İNTİHAR GİRİŞİMLERİ (Jandarma Bölgesi)

YILLAR	YAŞ GRUPLARI							
	Sayı	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	53
2003	3		1			2		
2004	1		1					
2005	12	1	2	4	3	1	1	
2006	12		9	1	1			1
2007	11		6	3	1		1	
TOPLAM	39	1	19	8	5	3	2	1

Karasu’da İntihar girişiminde bulunan erkek sayısı (Jandarma bölgesi)

2003 1

2004 7

2005 5

2006 4

2007 3

Evrensel olarak kadın intihar girişimleri (İG) daha fazla olduğundan burada analizler kadınlar üzerinden yapılmıştır. Tablodan görüldüğü üzere İG’nin artışa geçtiği 2006 yılında 15-24 yaş grubunda 10 vaka tespit edilmiştir (% 83). 2007 yılında da 15-24 yaş grubunda 9 vaka tespit edilmiştir (% 81). İntihar girişim vakaları çoğunluğu 15-19 yaş arasında olmak üzere 15-24 yaşları arasında gerçekleşmektedir.

2008 yılı Ocak ayında ise 8 kişinin intihar girişiminde bulunduğu tespit edilmiştir (Ayrıntılı bilgiler henüz elimize ulaşmamıştır). Sonuç olarak intihar girişim vakalarının da 2004’ten itibaren giderek hızlı bir artış görülmektedir.

TABLO 6. KARASU’DA YILLARA VE YAŞ GRUPLARINA GÖRE KADINLARIN İNTİHAR GİRİŞİMLERİ (Emniyet ve Jandarma Bölgesi Toplamı)

YILLAR	YAŞ GRUPLARI							
	Sayı	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-53
2003	3		1			2		
2004	1		1					
2005	12	1	2	4	3	1	1	
2006	29	-	16	4	3	1	2	3
2007	28	1	15	7	1	1	3	
TOPLAM	73	2	35	15	7	5	6	3

Emniyet bölgesinde 2003, 2004 ve 2005 yıllarına ait kayıt tutulmamıştır.

Karasu’da 2006 ve 2007 yıllarında kadın intihar girişimleri genellikle 15-24 yaşları arasında gerçekleşmektedir. Bütün intihar girişimleri içinde bu yaş grubunda gerçekleşen kadın intihar girişimlerinin oranı yüzde 68’dir.

2006 yılında Karasu’da toplam 39 kişi intihar girişiminde bulunmuş (29 kadın, 10 erkek), bir kişi de (erkek) intihar etmiştir. İntihar girişimlerinin intihara oranı 1/39 olarak bulunmuştur. 2007 yılında ise 28’i kadın, 8’i erkek olmak üzere 36 kişi intihar girişiminde bulunmuş, bir erkek de intihar etmiştir. Burada ise oran 1/36’dır. 2003 yılında ise 6 kadın intihar girişimine karşılık 1 erkek intiharı tespit edilmiştir. 2003’te intihar girişimlerinin intihara oranı 1/6’dır. Bu sonuçlardan da anlaşıldığı gibi Karasu’da son iki yılda intihar ve intihar girişimlerin de önemli bir artış meydana gelmiştir. Karasu’nun nüfusu 25 bin olduğuna göre intihar girişim hızı 2007 yılı için yüzde 144’dür. 2006 yılı intihar girişim hızı ise yüzde 156’dır. Bu durum daha önce değinilen araştırmalara göre Karasu’da intihar girişim hızının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

2003 yılında Karasu Jandarma bölgesinde intihar girişiminde bulunanların yaş ortalaması 29.75’tir. 2004’de yaş ortalaması biraz yükselerek 33.62’ye ulaşmış, 2005’ten itibaren ise yaş ortalamasında giderek bir düşüş kaydedilmektedir (27.05). 2006’da yaş ortalaması 22.62, 2007’de ise 21.9 olarak tespit edilmiştir. Buna göre Karasu’da intihar girişimlerinde yaş ortalaması giderek düşme eğilimindedir.

İlçe Jandarma Komutanlığı’nda düzenlenen “Asayiş Olayı Vukuat Raporları”nda olayların nedeni ruhi bunalım olarak açıklanmaktadır. Bununla birlikte olayların gerçek nedenleri olarak ergenlik döneminin özelliğinden kaynaklanan kimlik çatışmalarının aile tarafından hoşgörü ile karşılanmaması ve aile ilgisizliği olarak düşünülebilir.

İlçe Emniyet Müdürlüğü’nün ve Jandarma Komutanlığı’nın “Vukuat Raporları”ndan edinilen bilgilere göre de son bir yıl içinde 36 kişi intihara teşebbüs etmiştir. Bunların sadece 8’i erkektir. Büyük çoğunluğu ilaç içmek suretiyle intihara teşebbüs etmiştir.

Dünyada, kadınlar erkeklerden daha fazla (yaklaşık üç kat) intihar girişiminde bulunmaktadırlar. Karasu’da da 2003-2008 yılları intihar girişimlerinde kadınlar erkeklerden daha fazla intihar girişiminde bulunmuştur. Bu oranlar, ölümlü intihar oranlarına oldukça benzemektedir. Dünyada, kadınların erkeklerden daha fazla intihar girişimine rağmen erkeklerin tamamlanmış intihar oranı açısından kadınların üzerinde olması erkeklerin daha öldürücü ve vahşi intihar yöntemleri (ateşli silah gibi) kullanması ile açıklanabilir.

Ülkemizde, intihar eden nüfusun 15-34 yaş grubunda yoğunlaştığı ve kadınların erkeklere nazaran daha genç yaşta intihar ettiği gözlenmektedir. İntihar eden erkek-

lerin yaklaşık yarısı 35 yaşından, kadınların ise yaklaşık yarısı 25 yaşından daha küçüktür (DİE, 1998) .

E - GENEL DEĞERLENDİRME

- Karasu’da intihar girişimi olaylarında özellikle 2005 yılından itibaren ivmeli bir artış gözlenmektedir. Bu artış dikkat çekmektedir.
- İntihar girişimleri ile tamamlanmış intihar oranları 1/40 civarında olağanüstü bir oran vermektedir.
- İntihar girişiminde bulunanların çoğu genç kızdır. Bu sonuç, dünya ülkelerinde görülen eğilimle benzeşiklik göstermektedir.
- 2003-2007 tarihleri arasındaki süreç incelendiğinde kadınların erkeklere oranla çok daha fazla intihar girişiminde bulunduğu görülmektedir. Bu sonuç diğer ülkelerde görülen kadın/erkek oranları ile benzerlik göstermektedir.
- İntihar girişiminde bulunan genç kızların çoğu (% 75) bekarlıdır.
- İntihar girişiminde bulunan genç kızların intihar girişimlerinin akşam saatlerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir.
- İntihar girişimde bulunanların öğrenim düzeyi ortaokul ve lise düzeyindedir.
- İntihar girişimlerinde daha çok (% 90) ilaç kullanılmaktadır.
- İntihar nedenleri arasında psikolojik ve psikiyatrik nedenler dışında genç kızlarda aile içi iletişim sorunları, baba-kız iletişimsizliği, evlilerde ise eşin işsizliği gibi nedenler öne çıkmaktadır.
- İntihar girişimde bulunan genç kızların ebeveynlerinin eğitim düzeyi düşüktür.
- Ailelerin gelir kaynaklarına bakıldığında dar gelirli oldukları görülmektedir.
- İntihar girişiminde bulunanların %68 i 15-24 yaş (risk) grubundadır.

Karasu’da artma eğilimi gösteren intihar olaylarının nedenlerini ve intihara götüren süreci anlayabilmek için detaylı, derin ve sorunun psikolojik, psikiyatrik, sosyolojik, antropolojik boyutlarını, uygun tekniklerle ortaya çıkaracak araştırmalara ihtiyaç vardır. Bütün bu analizlerin Karasu ve çevresinin sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik sorunlarıyla birlikte ele alınması zorunluluğu da bulunmaktadır.

1- Sosyal Faktörler

Daha önceki yapılan çalışmaların bulguları ile karşılaştırıldığında Karasu intiharlarının hızlı toplumsal değişmeden etkilendiği sonucuna varılmıştır. Özellikle maddi değerlerin manevi değerlere göre daha hızlı değişmesi yani sosyolojik anlamda bir kültürel gecikmenin yaşanması intiharları etkileyen başlıca faktörlerden birisidir. Aile içi iletişimsizlik ve medyanın da etkisiyle metropolle kasaba arasında kalmış bir kimlik problemi yaşanmaktadır.

2- Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörlerin intihar girişimlerine etkisine Karasu örneğinde sadece tekil bir örnekte rastlanmıştır.

3- Kültürel Faktörler

İntiharlarda kültürel faktörlerin de etken olduğu görülmüştür. Kadın intihar girişimlerinin yüksekliği Karasu’da “kadın olmanın” ne demek olduğunun irdelenmesini zorunlu kılmaktadır.

4- Psikolojik Faktörler

Ailelerin ortalama çocuk sayısı göz önüne alındığında ailelerin çocuklarına yeterince sevgi vermesi ya da ilgilenmesi mümkün görünmemektedir. Bazı araştırmacılar böyle ortamlarda büyüyen çocukların istenmedikleri duygusuna kapılmalarına bağlı olarak intihara kalkışabildiklerini belirtmektedirler. Yine kitle iletişim araçları ile gelen yoğun mesajlar içselleştirilememesi sonucu karamsarlığa kapılarak intihar etme davranışı gözlenebilmektedir. İnsanlar içinde buldukları güç koşulların gün gelip sona ereceğini ve birçok şeyin düzeleceğini umut edebildikleri sürece yaşamlarını sürdürmek için çaba gösterirler. Bu durumun da önemli olduğu düşünülmektedir.

Karasu’da özellikle gençlere ilişkin sosyal kuruluşlara yatırım yapılmasının önemli olduğu, bu konuda kaymakamlık ve yerel yönetimin işbirliği yapabileceği düşünülmektedir.

F-TÜRK TOPLUMU BAĞLAMINDA İNTİHARIN SOSYOLOJİSİ

1980 sonrası yeni tüketim kalıpları ile tanışan Türk toplumu, hala daha yeni davranış kodları aramaktadır. Kültürel, sınıfsal hiyerarşileri altüst eden anarşik piyasa bireyciliği buna bir örnektir. (Göle, 1993a: 132).

Ancak bu iktisadi sistemin ideolojisini oluşturan, herhangi bir ahlâk kuralı, dini sistem, değer ve inançlar bakımından aynı dozda manevi bir temellendirmenin devreye konulmaması kısa bir süre içinde maddi yapı ile manevi yapı arasında bir bütünleşmenin sağlanamayışına yol açmıştır. Dolayısıyla bu durum, Orgburn’un “kültürel gecikme” veya “kültürel boşluk” olarak nitelendirdiği duruma, ya da Merton’un ifade ettiği gibi de, sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk sonucu meydana gelen “anomi” durumuna yol açmıştır.

80 sonrası serbest piyasa ekonomisi uygulamasına giren Türkiye, medyanın da yönlendirmesiyle gelişmiş kapitalist tüketim toplumlarının tüketim kültürünü yaşamaya başlamıştır. Bu ekonomik gelişim ve dönüşüm, Ülgener’in ifadesiyle; Batı toplumlarıyla bütün farklılığımıza rağmen ortak yanımızın, öz varlığına ve değerlerine yabancılaşmış bir dünyanın insanları olmakta birleşmemizdir. (Ülgener, 1981: 112).

Türk toplumunun bu geçici yapısı ortalama bir Türk tanımını yapmayı güçleştirmektedir. Batılı değerlere doğru hızlı bir değişimin yaşanmasına karşın Türk kültürü, misafirperverliği, dost canlılığı, çocuklara ve yaşlılara karşı duyarlılığı gibi kolektivist yapısını ön plana çıkaran özelliklerini korumaya çalışmaktadır.

Sürekli devam eden ekonomik bunalımlar Türk halkını oldukça fazla strese sokmaktadır, buna rağmen halkın büyük bir çoğunluğu herhangi bir profesyonel yardım almadan bu stresle birlikte yaşayabilmektedir. Yapılan araştırmalar bunu sebebinin Türk insanının büyük bir çoğunluğunun harici yerlerdeki güçlere sıkı bir inancı veya bağlılığı olduğunu göstermektedir. Buna örnek olarak; şansa ve kadere olan inanç, Tanrı'ya, devlete ve yönetenlere, orduya, aileye vb. olan bağlılığı gösterebiliriz (Mocan-Aydın, Gül Türkiye'deki Batı Kaynaklı Psikolojik Danışma, Psikoterapi Yöntemleri ve Kültürel Sınırlılıklar). Bu bağlılıklar bazen dini bilgi olarak bazen de kültürel değer olarak öne çıkmakta ama intihar girişimlerdeki önleyici etkisi üzerinde ayrıca model çalışma yapılmalıdır.

Durkheim'in intihar analizlerinin önemli bir bulgusu, modernleşmenin veya kentleşmenin yarattığı normsuzluğun, başlıbaşına toplum içinde varolan intihar potansiyelini açığa çıkarttığı yönündeydi. Modernleşmenin, hele hızlı modernleşmenin doğal sonucu, bireyin hayatını anlamlandırdığı simgesel çerçeveleri silip süpürmesiydi. Dolayısıyla, modernleşme her şeyden önce geleneksel toplumsal ilişki örüntülerini çözmek suretiyle intihar potansiyelini açığa çıkarır (Aktay, 2001).

III- SONUÇ VE ÖNERİLER

İntihar edenlerin çoğu psikiyatrik hastalar ve yaşlılardır. Bu nedenle intiharların topluma ekonomik bir yük getirdiği söylenemez (Sayıl, 2000-a).

Ancak intihar girişimleri için durum farklıdır. İntiharlardan ortalama 30 kat daha fazla kişi intihar girişiminde bulunmaktadır. Girişim sonrası bakım ve tedavisi masraflıdır. Buna kaybedilen üretken yaşam yıllarını da ekleyince bunun devletlere verdiği yük daha da artacaktır. Sonuç olarak yalnızca hümanistik nedenlerle değil ekonomik nedenlerle de intiharı önleme çalışmalarının önemi yadsınamaz (Sayı, 2000-a).

İntiharı önleme çalışmalarında girişilecek her türlü müdahalenin önceden yapılmasını hiç şüphesiz büyük kolaylıklar sağlayacaktır

Türkiye 1983'ten sonra telekomünikasyondaki gelişimlerden sonra Batı ve Doğu arasında değerler, tutumlar, yaşam biçimleri açısından bir geçiş süreci yaşamaktadır. Bu geçiş geleneksel değerlerden batı değerlerine kayma ve batılı yaşam tarzını daha fazla benimseme doğrultusundadır (Mocan-Aydın, 2000). **Son yıllarda çocukların ve gençlerin toplumsal ve yaşamsal deneyimleri oldukça değişmiştir.** Ailelerin üzerindeki sosyal ve ekonomik baskının artması, toplumsal geleneklerin öğrencilerin sosyal, duygusal ve ahlaki

gelişimlerini zayıflatması ve medyanın öğrencilerin hayatına girmesiyle sağlığa ve davranışlarına zarar vermesi bu değişimlere örnek olarak gösterilebilir. Bu anlamda batıdaki değerleri almanın getirdiği uyum süreci gençler arasında bazı sorunların artmasına yol açabilmektedir. Genelde önleme programları yaşam ya da güvenlik tehdit altına girildiğinde istenmektedir. Bu istekler bir çok kurban verildiğinde ya da tehditler nedeniyle potansiyel kurbanlar bulunduğu daha da belirginleşmektedir (Gibson ve Mitchell, 1995). O nedenle, risklerin sorunlara yol açmasını beklemek yerine, bazı önleme çalışmalarına başlamak akılcı bir yol olarak görülmektedir. Araştırmacıların ve uygulamacıların yıllarca “önleme” çalışmalarının önemi üzerinde durmalarına rağmen bu konuda gerçekçi çalışmalar son zamanlarda yapılmaktadır. “Önleme” psikoloji, halk sağlığı, eğitim, psikiyatri, sosyal hizmetler, tıp, hemşirelik, sosyoloji, ekonomi gibi disiplinler tarafından benimsenen disiplinler arası bir bilim haline gelmiştir (Altındağ Araştırması, Weissberg ve Diğ., 2003).

İntiharları Önlemede İzlenecek Stratejiler

İntiharlar sadece bu davranışa yönelen kişiyi ve yakın çevresini değil olaya tanık olanları, bunu bir haber olarak duyan ve okuyanlar gibi geniş bir çevreyi etkileyebilen bir olgudur. Bu temel düşünce doğrultusunda toplumun tüm birimlerini kapsaması gereken intiharları önleme çalışmalarının amacı intihar krizlerinde ve ruh hastalıklarında intiharla ilgili davranış örüntüsünü açığa çıkarmak, müdahale teknikleri geliştirmek ve korunmayı sağlamak olmalıdır.

“İntihar eden ve intihar girişiminde bulunan kişiler birbirinden farklıdır. İntihar edenler; genellikle gençlerden oluşan alkol, ilaç ve madde bağımlıları, depresif; özellikle tekrarlayan depresif bozukluğu olanlar, yaşlı, yalnız yaşayan, sakat, evsiz ve azınlıklara mensup kişilerden oluşur. Bu risk gruplarının sosyal problemlerini çözmek için geniş bir psikososyal yardıma ihtiyaç vardır. Eş güdümlü ve sürekli bir yardım çeşitli kurumların ve uzmanların ortak çalışmaları sayesinde gerçekleştirilebilir. Bu sayede yardım arayanlar ve yardım sunanlar arasındaki sosyal mesafede en aza indirgenmiş olur. Yüksek risk altındaki gruplar, sınırları belirli olan bir alanda daha kolay tanımlanıp ortaya çıkarılabilirler. Böylece krizin ortaya çıktığı yerde yardım etme şansı doğar. Krizdeki kişilerle çalışan herkesin bir intihar tehlikesine karşı tetikte olması ve böyle durumlarda yapılması gerekenleri bilmesi gerekir” (Sonneck ve ark., 1993).

Bütün intiharları önlememizin mümkün olmadığını belirten Rihmer (1996) intiharları önlemede “sağlık koruması”na (health care) odaklanmayı önermektedir. Rihmer intiharları %15 azaltmanın mümkün olabileceği görüşündedir:

İntiharları önleme çalışmalarında bir diğer önemli konu kurumsallaşmadır. Kurumsallaşmanın tamamlanması, kurumlar arası eşgüdüme dayalı hizmet ağı oluşturulması ve bunların sürekli kılınması intiharı önleme çalışmalarının altyapısını oluşturmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi intiharlar kurban ve yakınlarıyla sınırlı kalmayıp geniş bir çevreyi de etkilemektedir. Bunda günümüzde kullanım ve etki alanları bir hayli artmış olan kitle iletişim araçlarının (basın, televizyon, telefon, internet-web siteleri vb. gibi) payı büyüktür. İntihar haberi aktarımında toplumun doğru bilgilendirilmesi, gerekli kuralların ve kriterlerin oluşturulmasında kitle iletişim araçlarını elinde bulunduran kurum ve kuruluşlarla işbirliğine yönelmek intiharları önleme faaliyetlerinde izlenecek temel stratejilerden biri olmalıdır.

Bu nedenle intiharlarda koruyucu psikiyatrik yaklaşım çerçevesinde girişimden önceki dönemde korunmaya yönelik çalışmalar, intihar davranışını kendi ilgi-çalışma alanında gören psikoloji, sosyoloji, antropoloji, kriminoloji, aile hekimliği, sosyal hizmetler ve halk sağlığı gibi pek çok disiplinle işbirliği içerisinde yürütülmelidir. (Alptekin, 2001:50)

KAYNAKÇA

- AKTAY, Yasin (2001) “Güneydoğuda İntihar: Kalan Sağlar Kimindir?”, **Tezkire Dergisi**, Sayı:18, Aralık- Ocak 2000-2001, Ankara.
- AKTAY, Yasin (2002), “Batman İntiharlarının Paylaşılamayan Mirası”, **Karizma Dergisi**, Ankara.
- ALPTEKİN, Kamil (2002), **1974-1999 Yılları Arası Türkiye’de Tamamlanmış İntiharların Coğrafi Yerleşim Birimleri ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- BAĞLI, Mazhar (2004), “Batman İntiharları Bağlamında Özgürlüğün Ve Geleneksel Toplumsal Yapının Kentsel Kurgusu”, Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi, **Kriz Dergisi**, Cilt 12, Sayı:1, Bahar.
- BEKAROĞLU, Mehmet ve Diğ., (1999) “Trabzon’da 1995 Yılı İntihar İnsidansı”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, Sayı:10 (3), 190-200.
- DENİZ, İdris ve Diğerleri (2001), “1995-2000 Yılları Resmi Kayıtlarından Batman’da Gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme”, **Aile ve Toplum Dergisi**, Cilt.1, Sayı:4, Eylül-Aralık 2001, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (1998) **Hayati İstatistikler** Ankara: DİE Web Sayfaları.
- DEVECİ, Artuner ve Diğerleri (2005), “Manisa İli Kent Merkezinde İntihar Düşüncesi ve Girişimi Yaygınlığı”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 16, (3): 170-178, 2005.
- DURKHEIM, Emile (2002) **İntihar**, Çev. Özer Ozankaya, Cem Yay. Ankara.

- Emniyet (2008), **2005-2007 Yılları Karasu Emniyet Bölgesi Vukuat Raporları**, İlçe Emniyet Müdürlüğü, Karasu.
- ERKAN, Rüstem (2003) “Batman İlindeki Kadın İntiharlarının Sosyolojik Çözümlemesi”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, Bahar.
- GEÇTAN, Engin (1995) **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HALİS, Müjgan (2001) **Batman’da Kadınlar Ölüyor**. Metis Yay. İstanbul.
- Jandarma (2008), **2003-2007 Yılları Karasu Jandarma Bölgesi Vukuat Raporları**. İlçe Jandarma Komutanlığı, Karasu.
- KARADENİZ, Sıtkı (2007) “Trajik Bir Kentleşmenin Sonucu Olarak Batman’daki İntiharlara Sosyolojik Bir Yaklaşım Denemesi”, **Tezkire Dergisi**, Sayı:45, 2007, Ankara.
- KORKUT ve Diğerleri, (2004). “Altındağ İlçesi Gençliğin Olumlu Gelişimini Sağlama ve Sorunlarını Önleme Projesinin Pilot Uygulaması”.
- KÖKNEL, Özcan (1987) **Zorlanan İnsan** İstanbul: Altın Kitaplar
- SAYIL, Işık (1994) “Türkiye’de İntihar Sorunu”, **Kriz Dergisi**, 2, (2),Ankara,
- SAYIL, Işık ve Tuğcu, Hüseyin (1988) “Toplumumuzda İntihar ve Adam Öldürme Üzerine Kıyaslamalı Bir Çalışma”, **XXIV. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi**, 19-23 Eylül, 1988, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2008) **Hayati İstatistikler** Ankara: TÜİK Web Sayfaları
- ÜNSAL, Sevim Terzi (2002) **Ergen İntiharlarındaki Risk Faktörleri, Bir Psiko-Sosyal Modelin Sınanması (Batman İli Örneği)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.
- WHO (2000) **İntihar İstatistikleri** Dünya Sağlık Teşkilatı Web Sayfası.

DİNİN AİLE BÜTÜNLÜĞÜNE KATKISI VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI’NIN AİLE DESTEK HİZMETLERİ

Hicret K. TOPRAK*

Din, geçmişten-günümüze kişi ve toplumların hayatında rol oynayan en önemli olgulardan biridir. Denilebilir ki, toplumların sahip olduğu değerler manzumesinin en ince ayrıntılarında din kaynaklı öğretiler bulunmaktadır. Kişi ve toplumların dindarlık tarzları, dinî inanç ve pratikleri değişebilir; ancak dinin toplumsal değerleri belirleme-deki bu hayatî fonksiyonu değişmemektedir.

Farklı inanç, düşünce, tutum ve davranışların birarada, kavgasız ve yek diğerini ötelemeden yaşayabilmesine duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da derinden hissedilmektedir. İslam dini, bu ihtiyacı bütün incelikleriyle karşılayacak öğretilere sahiptir¹. Nitekim, bugün bütün dünyada genel olarak dinlere ve manevî deneyimlere, özel olarak İslam dinine yöneliş artmış; sosyal bilimciler araştırma sahalarını dinlerin çağın yaralarına merhem olacak konularına kaydırmaya başlamışlardır. Bunlar arasında psikoloji biliminin bu tebliğin amaç ve içeriği açısından özel bir yeri vardır. Zira psikoloji bilimi, bireylere ve ailelere sunulan destek hizmetlerinde merkezî bir konuma sahiptir.

Dinin insan psikolojisi üzerindeki etkisi ve psikoloji bilimi içindeki yeri özellikle 20. yy.’ın son yarısında tartışılmaya başlanmıştır. Bireylerin dine yönelişlerinin artması ve birtakım dinî ritüellerle rahatlama istekleri; genel psikoloji bilimi içinde dine karşı dışlayıcı tutumun bırakılmasını, bu dönemden itibaren giderek dinin, imkanlar sunan bir kaynak olarak düşünülmesini beraberinde getirmiştir. Gerek psikoloji, gerekse psikiyatri biliminin metafizik ve mistik tecrübeye atıfta bulunan yeni yaklaşımları ve farklı yöntemleri yine bu dönemden sonra ortaya çıkmıştır².

Sonuç olarak pozitivist anlayışın, bilimsel öğretiler ve dinî öğretilerin ilişkisi bakımından öngördüğü çatışmacı yaklaşımın zihinsel birtakım varsayımlara dayandığını ve bu varsayımların bugün artık yavaş-yavaş terk edilmeye başlandığını söylemek yerinde olacaktır³. Bu yeni yaklaşımın ülkemizdeki yansımaları ise oldukça sınırlı düzeyde kalmaktadır.

* Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara İl Müftülüğü, Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Koordinatörü

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Aile Destek Hizmetleri

Aile ve ailenin korunmasına ilişkin öğretiler, İslam dininin en önemli mesajları arasında yer almaktadır. İslam dini, ahlak merkezli bir dindarlık modelinin temel referanslarını Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in örnek uygulamalarında göstermiştir. Her çağda inanırlarınca yeniden üretilmesi gereken bu öğretilerin nihai hedefi, insanlığın ortak huzurunun temin edilmesidir. Ancak ne yazık ki insanlık, bugün de İslam dininin aile ve sorunlarına ilişkin öngördüğü hedeflerin oldukça gerisinde bulunmaktadır. Kız çocuklarının doğdukları günden itibaren uğradıkları her türlü ayrımcılık, aile-içi şiddet, töre ve namus cinayetleri, çocuk istismarı gibi günümüzde aileyi tehdit eden birçok problemin aşılmasında ve toplumsal duyarlılığın geliştirilmesinde dini değerlerin sağlıklı ve doğru bir biçimde topluma ulaştırılması büyük bir önem arz etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hizmet politikalarına ışık tutan bu dinî değerlerin; müftü, vaiz, imam, Kur’an Kursu öğreticisi, müezzin gibi din hizmeti kadroları aracılığı ile toplumumuza ulaştırılmasına çalışılmaktadır. Halkımızla birebir ilişki içinde bulunan ve ülkemizin en ücra köşesine kamu hizmeti götüren sözkonusu kadrolar irşat hizmetleri esnasında yapmış oldukları öğretici/bilgilendirici ve yönlendirici işlevleriyle önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Bugün ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı din hizmetleri kadrosunda 76.443 personel çalışmaktadır⁴. 31.12.2007 tarihi itibarıyla ülkemizde 76.096 cami⁵, 6770 Kur’an Kursu⁶ bulunmaktadır. Yalnızca Cuma namazlarında hitap edilen erkek cemaat sayısı ortalama 18 milyon kişidir. 2006-2007 öğretim yılında Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Kur’an kurslarına devam eden 231.818 kişiden 144.341’i kadın, 11.590’ı erkek olmak üzere 155.938 kişi mezun olmuştur⁷. Başkanlığımız, gerek Kur’an Kursları eğitim müfredatında gerekse camilerde Cuma namazı öncesi verilen hutbeler ile hem kadın hem de erkek cemaate ulaşan vaaz ve irşat hizmetleri sunarken İslam dininin öğretilerine uygun olarak ahlaki değerler üzerine inşa edilen, karşılıklı saygı ve güven esasına dayalı bir aile modelini sunma ve aile bütünlüğünün sağlanmasına katkı sağlama gayreti içindedir.

Modern kurumlar, toplumsal değişmeye paralel olarak ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara uygun birimler oluşturma yönünde adımlar atmaktadır. Örneğin Türk toplumunda özellikle son 20 yıl içindeki hızlı sosyo-kültürel değişmeye paralel olarak 1989 yılında Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı⁸, 1990’da Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı⁹ kurulmuş; Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü’ne bağlı Aile Danışma Merkezleri 1997 yılında¹⁰, Kadın konukevleri 1998 yılında¹¹, toplum merkezleri 2000 yılında hizmete açılmıştır¹². Özel hukuk tüzel kişileri ile kamu kurum ve kuruluşları da bu işbirliğine katılarak 2001 yılından itibaren kadın konukevleri açmaya başla-

mıştır¹³. Bunlardan başka kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin aile destek hizmetlerinde küçümsenemeyecek birçok hizmetinden söz edilebilir. Bütün bu gelişmeler, ülkemizde aile destek hizmetleri konusunda artan ihtiyaca paralel olarak gelişen duyarlılığı göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı da yasa tanımına uygun olarak il ve ilçe müftülükleri bünyesinde ailelerin dini konudaki ihtiyaçlarına cevap vermek üzere Aile İrşat ve Rehberlik Büroları oluşturmuştur¹⁴. 2008 yılı Kasım ayı itibariyle 49 ilde vatandaşlarımıza hizmet sunulan sözkonusu bürolarda, halen Başkanlık bünyesinde vaiz, din hizmeti uzmanı, din eğitimi uzmanı gibi kadrolarda çalışan personelden istifade edilmektedir. Aile odaklı konular hakkında vatandaşlarımıza dini bilgi açısından rehberlik eden ve varsa yanlış dinî anlayışları gideren Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu görevlileri, gerekli durumlarda aileye yönelik hizmet üreten resmî ve sivil kurumlara yönlendirmelerde bulunmaktadır¹⁵. Bu anlamda sözkonusu bürolarda sunulan aile destek hizmetinin önemli bir yüzü, toplumu aileye yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar hakkında bilgilendirmek ve uygun yönlendirmeleri yapmak olarak açığa çıkmaktadır.

Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına müracaat eden vatandaşlarımızın ağırlıklı olarak 25-40 yaş arası evli kadınlardan oluştuğu görülmektedir. 2007 yılında Türkiye genelinde 35 Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna yapılan 2086 başvurudan % 82’si kadınlar tarafından yapılmıştır. Müracaatçıların %74’ü evlidir. Başvuranların % 51’i 25-40 yaş, %26’sı 41-60 yaş, %11’i 16-24 yaşlar arasında, %10’u ise 16 yaş ve altındadır. Eğitim durumlarına bakıldığında ise her eğitim seviyesinden bireylerin bu bürolara başvurdukları göze çarpmaktadır. Müracaatçıların % 34’ü ilkökul, %9 ‘u ortaokul, %34’ü lise, % 11’i üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise % 4’tür¹⁶.

Yine 2007 yılı içinde Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına müracaat eden vatandaşlarımızın %34’ü dinî bilgilendirme talebinde bulunmuş ve fıkıh sahasına ilişkin sorular sormuştur. Aile-içi ilişkiler hakkında soru soranların oranı %21, nikah konusunda soru soranların oranı % 15’tir. Diğer başvuruların %9’u evlilik, %7’si sağlık, %5’i cinsellik, %5’i ise sosyal konulardadır. Buna göre Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının, müftülüklerin “fetva” birimleri olarak da işlev gördüğü anlaşılmaktadır¹⁷.

Vatandaşlarımızın aile ile ilgili sormuş oldukları soruların alt başlıklarına bakıldığında; aile-içi iletişim problemleri, nikahla ilgili dini tören ve uygulamalar, aldatma, aile-içi şiddet, alkol ve madde bağımlılığı, kadının sosyal statüsü, televizyon ve internet bağımlılığı, çocuğun eğitimi, kadın ve üreme sağlığı, cinsel istismar gibi çok çeşitli konularda “din”in ve “din görevlisi”nin görüşüne müracaat edildiği anlaşılmaktadır¹⁸.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın aile destek hizmetlerinin önemli bir yüzünü de kadın ve aile konularında güncel problemlere ilişkin yapılan bilgilendirmeler oluşturmakta-

dır. Aile içi şiddet¹⁹, çocuk istismarı²⁰, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi²¹, çok eşlilik²², töre cinayetleri²³, kız çocuklarının eğitim haklarının engellenmesi,²⁴ ve kadına yönelik ayrımcılık ve hak ihlalleri²⁵ gibi birçok güncel konuda Başkanlığımız halkımızı ilgili konuların dini yönü hakkında sağlıklı bilgi ile buluşturarak aile kurumunu tehdit eden sorunlar konusunda toplumsal duyarlılığın geliştirilmesi için çaba sarf etmektedir.

Sonuç

Görüldüğü gibi ülkemizde dinî inançlar, bireylerin ve ailelerin hayatının en ince ayrıntılarına kadar nüfuz etmekte; bu durum gerek Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına, gerekse kurumun hizmet götürdüğü geniş sahada din görevlilerimize yöneltilen sorularda açığa çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, aile destek hizmetlerinde gerek önleyici/koruyucu, gerekse yönlendirici ve bilgilendirici hizmetleriyle önemli bir güce sahiptir. Bu gücün etkin bir biçimde kullanılabilmesi için aşağıdaki teklifleri sunmaktayız:

Ulusal ve uluslar-arası projelerde aile destek hizmetlerinde din görevlilerinin önemi kavranmalı, bu projelerde din görevlilerine etkin rol verilmelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aileye yönelik çalışmaları desteklenmeli; gerekli kadro ve bütçe desteği sağlanmalıdır.

Ülkemizin en ücra köşesine kamu hizmeti götüren bütün din hizmetleri sınıfı, aile destek hizmetlerinin doğal bir ayağı olarak gerekli hizmet-içi eğitimlerden yararlandırılmalıdır.

Kurum-içi danışma birimleri olarak hayata geçirilen “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları”nın hukuki statüsü geliştirilmeli, bu bürolarda istihdam edilen ve topluma yönelik dinî bilgilendirme de yapmak durumunda olan İlahiyat Fakültesi mezunu kadroların, din bilimleri açısından sahip oldukları formasyon yanında ulusal ve uluslararası geçerliliğe sahip psikolojik danışmanlık ve rehberlik eğitimi almaları da sağlanmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aile destek hizmetlerine katkısını geliştirmek amacıyla danışman kadrolar oluşturulmalıdır (psikiyatr, psikolog, sosyolog, hukuk danışmanı gibi).

Din ve din algısının aile kurumu üzerindeki etkileri hakkında ülke genelinde saha araştırması yapılarak, araştırma bulgularından elde edilecek sonuçlar, öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere aile destek hizmeti sunan kurumların hizmet politikalarına yansıtılmalıdır.

Aile destek hizmetlerinin her zaman bir ekip çalışması içinde yürütülmesi gerektiği unutulmamalı, gerek resmi gerekse sivil örgütlerin işbirliğinin daha etkin bir biçimde hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

Dipnotlar

- 1 Bu konuda güncel bir makale için Bkz. Aydın, M. Şevki, “Açık Toplumun Öz-Yönetimli Dindarını Yetiştirmek”, Diyanet Aylık Dergi, Ekim 2008, s. 20-23.
- 2 Din psikolojisinin genel psikoloji bilimi içindeki yerini değerlendiren müstakil bir çalışma için bkz. Aydın, Ali Rıza, “Çağdaş Araştırmalar Işığında Din Psikolojisine Bir Bakış”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV (2004), s. 49-59.
- 3 Bkz. Aydın, agm.
- 4 http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/1_personel/1_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniflamasına_ve_kadrolarına_gore_personel_sayisi_Muhtulukler.xls
- 5 http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/2_cami/2_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniflamasına_gore_cami_sayisi.xls
- 6 http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/3_Kur'an_kursu/3_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniflamasına_gore_Kuran_kursu_kursiyer_ve_bitiren_kursiyer_sayisi.xls
- 7 http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/3_Kur'an_kursu/3_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniflamasına_gore_Kuran_kursu_kursiyer_ve_bitiren_kursiyer_sayisi.xls
- 8 2004 yılında Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü olarak son şeklini almıştır.
- 9 2003 yılında Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü olarak son şeklini almıştır.
- 10 Bkz. 6.06.1997 tarih ve 23011 sayılı Resmi Gazetede yayımlananan 572 sayılı kanun hükmünde kararname ile 2828 No'lu kurum kanununun 3. maddesinin “e” bendinin 8. fıkrası.
- 11 Bkz. 12.07.1998 tarih ve 23400 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na Bağlı Kadın Konukvevleri Yönetmeliği”.
- 12 Bkz. 2828 sayılı kurum kanununun 9. maddesinin “j” bendi ile 15. md.
- 13 Bkz. 8 Mayıs 2001 tarih ve 24396 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren “Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılan Kadın Konukvevleri Yönetmeliği”.
- 14 Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, Diyanet İşleri Başkanlık makamınının 15 Nisan 2002 tarih ve B.02.1.DİB.0.10.070-199 sayılı onayı ile hizmet vermektedir. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği’nin 30. maddesinde 22/12/2006 tarih ve 100 sayılı onay ile “Camilerin içinde ve dışında toplumun din konusunda aydınlatılması, vatandaşlara vaaz ve irşat yoluyla din hizmetini götürülmesi ile ilgili iş ve işlemleri yapmak, bu maksatla İrşat ve Rehberlik Merkezleri oluşturmak”, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı İrşat Hizmetleri Şubesi Müdürlüğü’nün görevleri arasında zikredilmektedir.
- 15 Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Ankara: 08.11.2006) , 8. Md.
- 16 Bkz. 18.02.2008 tarih B.02.1.DİB.0.12.01/204 sayılı Valiliklere gönderilen “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Raporu/2007, s. 2-4”.
- 17 Bkz. 18.02.2008 tarih B.02.1.DİB.0.12.01/204 sayılı Valiliklere gönderilen “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Raporu/2007, s. 5”.
- 18 Bkz. 18.02.2008 tarih B.02.1.DİB.0.12.01/204 sayılı Valiliklere gönderilen “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Raporu/2007, s. 6”.
- 19 Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Van: 27.05.2008) , 9. Md.
- 20 Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Van: 27.05.2008) , 9. Md, aynı yerde. Ayrıca Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Antalya: 13.11.2007) , 11. Md.: “Çocukların pek çok bakımdan istismar edildiği günümüzde, ülkemizde çocuklara yönelik projelerin geliştirilmesi ve çocuk istismarına karşı İl ve İlçe Müftülükleri bazında çeşitli faaliyetlerin yürütülmesi gerekmektedir. Müftülüklerimiz, çocuk istismarına karşı ailelerin ve toplumun tüm kesimlerinin bilinçlenmesi için, vaaz ve irşat faaliyetleriyle olduğu kadar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile işbirliği içinde, Müftülüklerde ve Kuran Kurslarında ailelere yönelik yürütülecek rehberlik faaliyetleriyle de katkıda bulunmaya devam edilecektir. Ayrıca bkz. Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (İzmir: 14-16.03.2007) , 7. Md.

- 21 Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Van: 27.05.2008) , 6. Md.: “... çok az da olsa bazı yörelerimizde genç kızlarımızın çocuk sayılabilecek kadar erken yaşlarda zorla evlendirildiği ve bu uygulamanın dine dayandırılmaya çalışıldığı esefle müşahade edilmektedir. Bu yaklaşımın ilmi ve dinî bir temeli yoktur. Öte yandan, evliliğin hiçbir zorlama olmaksızın tarafların özgür iradeleriyle gerçekleşmesi ve denklik de dahil kadınların her türlü hakkının gözetilmesi, ailede kalıcı huzuru ve mutluluğu sağlamanın önemli bir yolu olduğu kadar, İslâm dininin genel ilkelerinin ve Hz. Peygamber’in sünnetinin gösterdiği bir duyarlılığın da gereğidir”.
- 22 Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Van: 27.05.2008) , 7. Md.: “...Başkanlığımız, Kur’an’ın ilgili ayetinin (en-Nisâ 4/3) çok evliliği değil tek eşliliği teşvik ettiğini, hukuken ve toplumsal genel kabul yönüyle tek evliliğin esas olduğu ülkemizde, kadının hakkı korunmadığı, çocukların nesebi ve mirası gibi konularda haksızlıklar söz konusu olduğu ve neticede kadın mağdur edildiği için ikinci evliliğin dinen de pek çok sakıncalar taşıdığını her vesileyle ifade etmektedir”.
- 23 Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (İzmir: 14-16.03.2007) , 1. Md.: “...Başkanlığımız, toplumun manevî hayatını olumsuz yönde etkileyen aile içi sorunlar, kadının maruz kaldığı ayrımcılık, toplumun âdeta her bir katmanında farklı şekillerde tezahür eden şiddet, töre cinayetleri, insan hakları ihlalleri, çevreye karşı ilgisizlik, kötü ve zararlı alışkanlıklar gibi ortak duyarlılık ve çözüm gerektiren sosyal konularda dinî bilgi açısından topluma rehberlik etmeyi, bu alanda varsa yanlış dinî anlayışları gidermeyi, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde hareket etmeyi bir görev bilmektedir. Başkanlığımız, İslâm’ın asıl kaynakları ve istikrar bulmuş dinî tecrübeden yararlanarak toplumu din alanında bilgilendirmeye çalışmakta ve buna olan ihtiyacın günümüzde daha da arttığı görülmektedir”.
- 24 Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Ankara: 08-11.09.2007) , 5. Md.: “Başkanlığımız, kadın-erkek ayırımı yapmadan, herkesi öğrenmeye teşvik eden ve doğru bilginin peşinde olmayı emreden yüce dinimizin öğretilerini, her fırsatta sadece halkımıza aktarmakla yetinmemiş, personelinin maddi destekleriyle okullar inşa etmiştir. Aynı şekilde bu yıl da “eğitime katkı seferberliği” ne yürekten destek vererek “kız çocukları okulsuz kalmamasın” çağrısını yapmayı onurlu bir görev bilmektedir. Bu çağrımızın bir parçası ve yol açıcı bir davranış olması umuduyla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere, il müftülüklerimiz buldukları illerde, personelimizin katkılarını da alarak, ailelerinin ekonomik durumu iyi olmayan belli sayıda kız öğrencinin temel eğitim giderlerini üstlenmeye karar vermiştir”.
- 25 Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Antalya: 28.02.2006) , 11. Md.: “...Kur’an vahyinin tamamlanmasının üzerinden on dört asır geçmesine rağmen kadın hakları ve kız çocuklarına karşı izlenen haksız ayrımcılık konusunda hâlâ Yüce Yaratıcının kınadığı bazı tavır ve örneklerin Müslümanlar arasında devam ettiriliyor olması gerçekten esef verici ve düşündürücü bir olaydır. Kur’an’ın bütün uyarıları ve Hz. Peygamberin örnek kişiliğine rağmen, 21. yüzyıla girdiğimiz bu dönemde kadın hakları ihlalinin, töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi, kız çocuklarımızın ve kadınlarımızın eğitilmeleri ve iyi yetiştirilmeleri konusunda hepimize düşen farklı sorumlulukların bulunduğu açıktır. Ülkemizdeki kadın sorunlarına karşı duyarlı olmayı ve bunların çözümünde aktif rol almayı kalıcı bir politika olarak benimsemiş bulunuyoruz.” Ayrıca bkz. . İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Antalya: 28.02.2006) , 11. Md. ve İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Bolu: 26-30.06.2005): Kadın Hakları.

SAĞLIKLI ve GÜÇLÜ AİLELER İÇİN AİLE EĞİTİMİ ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Dr. Gülsen ATASEVEN*

Funda OZAN AKYOL**

GİRİŞ

Toplumun en temel ve doğal sosyal birimi olan ailenin, güçlü ve sağlıklı olması, aynı şekilde toplumun da güçlü ve sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Bireyler, toplum içinde, karı-koca, anne-baba, gelin-damat, ebeveyn-çocuk/genç vb. birçok rol üstlenmektedir. Sağlıklı ailelerden bahsedebilmemiz için üstlenilen bu rollerde, iletişim ve empati becerileri etkin olarak kullanılmalı; anlayış, saygı ve sevgi çerçevesinde hareket edilmelidir. Bu noktada hayat şartlarının zorluğu, modern yaşam ve popüler kültür unsurlarının mahremi kuşatması, çocukluktan itibaren bireylerin bilinçaltına yerleşen evlilik ve aile ile ilgili yanlış mesajlar, olumsuz etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle son yıllarda, ülkemizde sosyal devlet politikaları çerçevesindeki uygulamaların birçoğu aile odaklı olarak yürütülmektedir. Devlet Bakanlıkları, Genel Müdürlükler, Sosyal Dayanışma Vakıfları, ailelere yönelik sağlık, eğitim, hukuk, ekonomi vb. alanlarda aile destek hizmeti üretmektedir. Kamu kurumlarınca yürütülen çalışmaların yanı sıra, STK’ların da bu alanda önemli bir fonksiyon icra ettiğinden söz etmek mümkündür. Resmi olarak kayıtlı 83.813 dernek ve vakıf ile binlerce yurttaş girişimi, toplumun farklı sorunlarına cevap vermek amacıyla çalışırken, faaliyetlerinin önemli bir bölümünde de aile ya da aile bireylerine odaklanmaktadır. Aileye yönelik eğitim faaliyetleri de STK’ların bu kapsamda yürüttüğü önemli çalışmalarındır.

STK’LARIN AİLE EĞİTİMİ KAPSAMINDAKİ ÇALIŞMALARI

TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün 17–20 Aralık 1990 tarihinde düzenlediği I. Aile Şurası’nda, ‘Aile Eğitimleri’ şöyle tanımlanmıştır: “Aile kurumunun devamını, bireylerinin sağlıklı gelişimini, toplumun uyumlu, sorumlu üyesi olmalarını sağlamak amacıyla yapılan her tür ve düzeydeki eğitim sürecidir.”¹ Aile eğitimleri, koruyucu, önleyici ve geliştirici bir faaliyet biçimi olarak

* Gökkuşluğu İstanbul Kadın Kuruluşları Platformu Kurucusu ve Danışmanı

** Gökkuşluğu İstanbul Kadın Kuruluşları Platformu Genel Koordinatörü

1 TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, I. Aile Şurası Raporlar, Görüşmeler, Kararlar, Ankara, 1990, s-118

nitelendirilebilir. Aile eğitimi bireyin her yönüyle gelişmesinde, toplum değerlerinin sürekli kılınmasında ve gelecek nesillere beğenip benimseyip, geliştirecekleri yeni değerlerin oluşturulup, kazandırılmasında son derece etkili bir süreçtir.²

Eş seçiminde aileler ve gençler, daha çok maddi beklentiler içinde olmakta, evlilik hazırlığı dendiğinde de maddi şartların olgunlaşması akla gelmektedir. Dolayısıyla evlilik öncesi bedenen ve ruhen yapılması gerekenler noktasında bireyler gerekli adımları atmamakta, böyle bir ihtiyacın farkında dahi olmamaktadırlar. STK’lar aile eğitimleri aracılığıyla bu eksikliğin fark edilmesini sağlamaktadır.

STK’lar aile eğitimi kapsamında farklı etkinlikler (seminer, panel, konferans vb.) düzenlemekte ve projeler yürütmektedir. Bu tebliğde ağırlıklı olarak aile eğitimine yönelik seminerler ele alınmıştır. Aile eğitimi seminerlerinin sayısında son yıllarda önemli bir artış gözlenmektedir. Bu artışı etkileyen iki önemli ve temel sebep bulunmaktadır:

Toplumsal sorunların çözümü noktasında ailenin önemli fonksiyonu fark edilmiş ve özellikle son dönemde ailelerde hızla artan çözümleri engelleyebilmek için bu konuda çalışma yürüten STK’ların sayısı artmıştır.

STK’lar son dönemde yapılan yasal düzenlemelerle önemli bir serbestlik elde etmiştir. Bu serbestlik seminer faaliyetlerinin organizasyonuna da yansımış ve sonuç olarak aile seminerlerinin sayısında önemli bir artışa sebep olmuştur.

Aile seminerlerine katılım profiline bakıldığında, kadınların ilgisinin erkeklere oranla daha yoğun olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum kadınların STK etkinliklerine daha rahat zaman ayırabilmesi, ailelerine verdikleri önem ve yaşadıkları sorunlara çözüm bulma konusundaki azimleriyle yakından ilgilidir.

STK’lar farklı konularda aile seminerleri düzenleyebilmektedir. Bu programlardan bazı örnek başlıklar: Sağlık, cinsel eğitim, hukuk, afete hazırlık, annelik/babalık seminerleri, yeni doğan bakımı, ev ekonomisi, güzellik-bakım, dekorasyon, iletişim vb. STK’lar tarafından düzenlenen aile seminer programlarında hedef kitle, eş, eş adayı ve diğer aile fertleri olarak ele alınmaktadır.

Burada doğrudan aile eğitimi ile ilgili olmadığı halde ailenin birlik ve bütünlüğüne katkı sağlayan seminer programlarından da bahsetmek gerekir. Bazı eğitimler, “aile semineri” başlığı altında olmadığı halde dolaylı olarak aileye destek çalışması niteliği taşımaktadır. Kişisel gelişim, sorun çözme vb konu başlıklarını bu programlara örnek olarak verebiliriz.

ÂİLE EĞİTİMİNDE STANDARTLAR ve ETİK KURALLARIN BELİRLENMESİ

Sivil alanda gerçekleşen seminer programlarında bir standardizasyondan söz etmek mümkün değildir. STK’lar faaliyet gösterdikleri alanlarda kanunla yasaklanmamış konu başlıklarında seminer programları organize etmektedirler. Bu yasal serbestlik elbette ki kalite standartlarından ödün vermek anlamına gelmez. Ancak STK’ların organize ettiği eğitim seminerleri için kalite ölçütlerinin belirlenmesi ve yaygınlaştırılması konusunda yapılan çalışmalar yetersizdir.

Standart bir seminer programının oluşturularak ülkemiz genelinde uygulanması gibi bir talep bize göre fazlaca ütopyk olacaktır. Ancak aile eğitimi konusunda bir kamu kurumu başkanlığında uzmanlar tarafından rehber kitaplar hazırlanabilir, tavsiye niteliği taşıyacak etik ve kalite standartları belirlenebilir. Bu noktada ASAGEM’in önemli bir fonksiyon icra edeceği düşüncesindeyiz.

ÂİLE EĞİTİM ÇALIŞMALARINDA DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR ve YAŞANAN GÜÇLÜKLER

Aileler, yukarıda da bahsedildiği gibi birliğini sağlıklı bir şekilde koruyabilmek için birçok sorunla baş etmek durumundadır. Birbirinden farklı birçok problemle karşılaşan aileler, destek hizmeti veren kurum ve kuruluşlardan yardım almaktadır. Aile eğitimi bunlardan yalnızca bir tanesidir. Aileye yönelik seminer çalışmaları, zor, karmaşık ve sonuçları hemen ölçülemeyen uzun vadeli toplumsal bir yatırım özelliği taşımaktadır.

Bireylerin, ailelerin ve bunların ihtiyaçlarının tek tip olduğundan söz etmek mümkün değildir. Yaşadıkları coğrafya, eğitim, gelir durumu, sağlık vb. birçok faktör, duyulan eğitim ihtiyacını etkileyecektir. Ayrıca bu seminerlerin hedef kitlesi, evlilik yaşına gelmiş bireyler, nişanlılar, evliler ve boşanmış aile bireyleri gibi birbirinden oldukça farklı gruplar olabilmektedir. Bu durum salt konu başlıklarını değil seminerin dilinden materyaline kadar uzanan bir dizi farklılığı da beraberinde getirecektir. Bu açıdan seminer çalışmalarının başarısını sağlamak için hedef kitlenin derinlemesine analizi yapılmalıdır.

Aile seminerlerinin içeriğinin ve dokümanlarının hazırlanması ile seminerlerin kim tarafından verileceği hususu son derece önemlidir. Maalesef her STK’nın maddi sorunlar nedeniyle bu çalışmayı yürütecek uzman kadro istihdamı yapması mümkün olmamaktadır. Bu durumda hem seminer içeriği hem de eğitici yetersiz kalabilmektedir. Bu noktada kurumlar arası işbirliğinin önemi devreye girmektedir. GİKAP katılımcılarının aile eğitimi çalışmalarındaki dayanışması önemli bir örnek niteliği taşımaktadır. Özellikle kadın meslek grupları (sağlıkçılar, hukukçular, psikologlar vb.)

eğitim materyallerinin hazırlanması ve uzman konuşmacı talebinin karşılanmasında bir STK dayanışmasına imza atmaktadır.

Aile seminerlerine katılan bireylerin davranış ve beklentilerinde bir değişiklik yaşanmaktadır. Ancak, eşi, nişanlısı, anne, baba veya evladı aynı seminer programına katılmadığı takdirde ailenin bütününde hedeflenen değişim gerçekleşmemektedir.

Aile eğitiminin önemi ve gerekliliği konusunda duyarlılık erkeklere oranla kadınlarda daha çok gözlenmektedir. Ancak yine de kadınların ilgisi dahi yeterli olmamaktadır.

Toplumsal yapımızda hala erken yaşta ya da çiftin rızası dışında evlilikler (berdel, taygeldi vb.) gerçekleşebilmektedir. Ayrıca akraba ve sosyal çevrenin müdahalesinin yoğun olduğu evliliklerden de söz etmek mümkündür. Bu durumda ailenin kuruluşundan başlayan yapısal sorun çok daha derin olabilmekte, aile seminerlerinin mevcut durumu değiştirme ihtimali oldukça zayıf olmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Aile destek hizmetleri arasında eğitim programları önemli bir yer arz eder. Aile eğitiminin geniş kitlelere ulaşması noktasında STK’lar oldukça etkin görev yapmaktadır. Ancak çözüm odaklı çalışmak için aile destek hizmetlerine bir bütün olarak bakıp, bu hizmetler arasında entegrasyon sağlamak gerekmektedir. Aşağıda, bize göre sağlıklı ve güçlü bir topluma ulaşmak için aile eğitimi çalışmalarında STK’ların ve kamunun birlikte yapması gerekenler özetlenmiştir:

- Aile destek hizmeti üreten kurumların akredite olacağı entegre çalışma zeminine sahip “Aile Merkezleri”nin kurulması son derece önemlidir. Hâlihazırda çeşitli belediyelerde bu isimle hizmet veren birimler de revize edilerek sisteme dâhil edilmelidir. Aile Merkezleri aynı zamanda konu çerçevesinde ülkemizde yapılan farklı çalışmaların arşivlendiği bir Bilgi ve Belge Merkezi niteliğinde olacak ve bu alanda çalışan kurum ve kuruluşlar için yol gösterici özellik taşıyacaktır. Aile merkezlerinde resmi, özel kurumların ve aile destek hizmetleri üreten STK’ların entegrasyonunu sağlamak hedeflenmelidir. Böylece ailelere bütüncül bir anlayışla hizmet verilecektir.
- Aile destek hizmeti üreten kurum ve kuruluşlar arasındaki iletişim ve işbirliğini sağlamlaştırmak amacıyla ASAGEM önemli çalışmalar yapmaktadır. Bu noktada V. Aile Şurası da etkili bir fonksiyon icra edecektir. Son derece önemli bu çalışmaların artarak devam etmesi gerekmektedir. ASAGEM de bu alanda öncü rol üstlenmelidir. Örneğin ASAGEM tarafından aile eğitimi konusunda farklı disiplinlerin işbirliği sağlanarak model projelerin hazırlanması ve STK’lar aracılığıyla yaygınlaştırılması, rehber kitap ve görsel materyal (film, web sitesi vb.) oluşturulması vb.

- Modernleşme, kadının ekonomik hayata katılması, iletişim teknolojilerinin hayatımızı kolaylaştırması ve kuşatması, göç vb. birçok faktör dolayısıyla Türk aile yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Mevcut bu durumun sebep olduğu sorunlara uzmanlarca geliştirilen çözüm önerileri hedef kitlenin özelliklerine göre aile eğitim programlarına yansıtılmalıdır.
- Aile seminerlerine daha çok kadınlar katılmaktadır. Erkeklerin ilgisinin yetersizliği seminerlerin başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada kampanyalar ve çeşitli çalışmalarla erkeklerin de ilgisi sağlanmalıdır.
- Örgün eğitim kurumlarının müfredatında aileyle ilgili konulara daha fazla yer verilmelidir. Eğitim kurumları erken eğitim sağlamanın yanı sıra özellikle erkek çocuklara ulaşmak için çok önemlidir.
- Çocuk sahibi çiftlerin evlilikleri bittiğinde başta çocuklar olmak üzere aile bireylerinin daha az zarar görmesini sağlayacak seminerler geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu seminerlerin organizasyonunda Aile Mahkemeleri ile işbirliği yapılmalıdır.
- Televizyonda özellikle gündüz kuşağında yayınlanan kadın programlarında, birçok aile, sağlık, hukuk, eğitim vb. alanlardaki problemlerine çözüm aramaktadır. Bu noktada önemli bir paydaş olarak karşımıza çıkan medyanın, aile konusunda bilinçli bir tavır sergilemesini sağlamak gerekmektedir. Kamudan veya STK’lardan uzman konuşmacıların medyada yer alması, paket halinde televizyon diline uyarlanmış aile eğitim programlarının yayınlanması işbirliği alanlarına örnek olarak gösterilebilir.
- Küçük yaştan itibaren birçok kanaldan ve özellikle medyadan kadının cinselliği ve toplum içindeki rolü ile ilgili yanlış mesajlar alınmaktadır. Bu mesajlar aileyi ve evlilik kurumunu zedelemektedir. Bu noktada medya ve kamuoyuna yönelik çalışmalar yürütülmelidir.

Kaynakça

- TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, I. Aile Şurası Raporlar, Görüşmeler, Kararlar, Ankara, 1990
- Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Aile Yazıları 1-2-3-4 TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1990
- TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, III. Aile Şurası Tebliğleri, Ankara, 1998
- TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aile ve Toplum Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran 2007

AİLE DANIŞMANLIĞINDA AİLE İÇİ İLETİŞİM VE KÜLTÜREL FARKLILIKLAR

Prof. Dr. Aliye Mavili Aktaş*

Günümüzdeki hızlı toplumsal değişim ve küreselleşme evliliğin ve ailenin kuruluşundan itibaren yaşanan pek çok aşamayı farklılaştırmıştır. Daha kapalı, bilindik bir çevrede, geleneksel formlarıyla (kız isteme, söz kesme, nişan, düğün) yaşanan süreçler, daha az bilindik, hatta birbirlerini hiç tanımayan kültürel özelliklere sahip aileler arasında yürütülmektedir. Farklı kültürel özellik ve özgeçmişlere sahip karma evliliklerin ülkemizde ve dünyada çok yaygınlaştığı söylenebilir. Bu durumun kültürü zenginleştiren, destekleyen yanları olduğu kadar tarafları zorlayan, zaman zaman sıkıntıya düşürdüğü de olmaktadır. Bu tarz evliliklerde eşlerin sürekli olarak birbirini anlamaya çalışması, kabulü ve desteğinin sürmesinin sağlanması beklenir. Aile üyeleri evliliklerinin başında birbirini kabul ve destekte daha özenli olurken, kriz durumlarında bu desteği sürdürmekte zorlanmaktadırlar. Aile danışmanlarının bu süreçte katılımında ve desteğinde önemli olan noktalar bu çalışmanın temel odağıdır.

Çalışmada farklı kültürel özellikler ve çalışma alanlarının değerlendirmesi yapılacak, aile danışmanlığının kimi boyutları irdelenecektir. Aile danışmanlığında, aile üyelerinin psikolojik deneyim ve özgeçmişleri kadar kültürel özgeçmişlerin de önemli olduğu bilinen bir gerçektir.

Günümüz koşullarında en kapalı kültürel ve sosyolojik gruplarda bile, farklı kültürel gruplarla evliliğin sıkça görüldüğünü söylemek mümkündür. 1960-1970 dönemlerinden başlayarak günümüze değin hızla derinleşip, farklılaşarak yaygınlaşmıştır. 60'lı yıllarda farklı kültür gruplarıyla evlilik nadiren görülürken, dış göç ve iç göç bu evliliklerin artışının başladığı yıllar olmuştur. Bu dönemlerde ailenin sosyal destek gücünün de daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Ailenin kontrol alanının geniş ve güçlü olduğu bu dönemlerde görücü usulü evlilikler de daha yaygındı. Hızlı toplumsal değişim ve kentleşme, göç, eğitim düzeyinin yükselmesi, kadının istihdama katılımı, evliliklerde de tanışma ve anlaşmalı evlilikleri artırmaya başlamıştır. Gençler, bazen, yüksek öğrenimleri için gittiği yerlerde ya da iş yaşamında tanıştıkları, kendi seçtikleri kişilerle evlenmeye başlamışlardır. Eş seçimindeki bu alternatifler ve yeni durum, çok kültürlü karma evliliklerin sayılarının ve oranlarının daha da arttığı günümüzde, ana-babanın çocuğunun eş seçimine etkisini de zayıflatmıştır. Ancak

* Selçuk Üniversitesi Konya Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü

tarafının kendi özgür iradeleriyle kurdukları evlilikte de kültürel özgeçmişlerinin ne denli etkili olduğu hepimizin bildiği bir gerçektir. Gençler, ister eğitimleri sırasında, ister iş yaşamlarında “davul dengi dengine” gibi kültürel geçişlerinin etkisinde kalarak seçim yapmaktadırlar. Evlilik aşamasına gelmeden önceki söz, nişan, arkadaşlık döneminde taraflar birbirlerini, ailelerini, yaşam tarzlarını, kültürlerinin kendilerinden ve eş adaylarından beklentilerini öğrenmeye çalışırlar. Birbirlerine ve karşı tarafa tanışık ve bildik hale gelme, iki tarafı ve aileyi hoşnut ettiğinde evlilik aşamasına geçilmesi beklenir. Bu süreçlerde tarafların bütün özelliklerini ve kültürel geçişlerini bütünüyle tanınması mümkün değildir. Ancak makul ölçüdeki güven hissi ve anlama, anlaşılma duygusu yaşanmış olursa, evliliğin sonraki aşamalarında tarafların karşılaşma çıkacak durumlarla baş etmesi kolaylaşır.

Karı, kocanın kültürel özellikleri, onların günlük yaşam alanlarını doğrudan etkiler. Yemek türlerinden, yeme içme alışkanlıkları ve onları sunum tarzları, giyim tarzları, tutum ve davranışlar (büyüklerle ilişkiler vb.) doğrudan doğruya kültürel geçişlerle aktarılır. Taraflar bulunduğu çevreyle iletişimi ve medya aracılığıyla kültürel özgeçmişinde pek çok değişiklik ve düzenleme yapar. Bu düzenlemelerin, aile birliğini güçlendiren ya da zenginleştiren bir özelliği olması söz konusudur. Aile bu alanlarda duruma uygun, yerinde ve zamanında uygun düzenleme yapamaz ya da bu değişimlere karşı çıktığında dağılma riskiyle karşı karşıya kalabilir. Aile danışmanlık hizmetleri, böylesi bir değişim ve dönüşüm içinde, kültürel unsurları da çok gerçekçi ve doğru anlamaya çalışır. Bu yolda sarf edilen çabalar da danışma sürecinin bir parçasıdır. Ancak bu alanda çalışan bazı aile danışmanları kültürel unsurlara odaklanmanın çalışma alanını genişletmekten başka bir işe yaramadığını söylerken; bir grup danışman da, kültürel özgeçmişini önemsemekte ve bu boyutun dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Danışma sürecinde çatışma alanlarını ve anlaşmazlıkları anlamlandırırken eşlerin/tarafların kültürel farklılıklarının ve grup bağlılıklarının etkilerini anlamalarının sağlanması önemlidir. Söz gelimi evliliklerinin birinci yılındaki bir çiftte kadın ve erkek farklı kültürel ortamlarda yetişmiş ve bu ortamlara ilişkin farklı bağlılık düzeylerine sahipti. Aynı iş ortamında tanışarak evlenen bu çiftin aile bağlılıkları yüksek, ancak kültürel ortamla ilgili özgeçmişlerinde değer ve normlar oldukça farklıydı. Erkeğin kendi yöresinden bir büyüğü yaşadıkları yere geldiğinde onu ziyaret etmek veya evlerinde ağırlamak, giderken yolcu etmek önemli bir gelenektir. Erkeğin aile ve akrabalık sisteminde çocuklara konan isimler de birbirine haber verilererek konuyordu. Aynı isimde bir başka kişi yoktu. Ya da koymak istese de koyamama gibi bir yükümlülükleri vardı. Daha esnek ve karma bir kültürel özgeçmişine sahip kadının bunları anlaması ve öğrenmesiyle ilgili büyük çatışma alanlarının çıkmamasının nedeni, erkek eşin karısına gösterdiği sevgi, ilgi ve destekti. Ona ailesinin kurallarını buyurgan bir tutumla değil, eğlenceli bir keşif gibi anlatımıyla paylaşıyordu. Aile danışmanlığında eşlerin kültürel özgeçmişlerine gösterdikleri sevgi ve saygının geliştire-

rilmesini sağlamak önemlidir. Çünkü bilindiği gibi her bireyin kültür olarak belli bir referans çevresi vardır. Karı/kocanın tarafsız olamayacağı bir aile ve sosyal çevresinin olduğunun bilinmesi ve kabulü oldukça önemlidir. Bu konunun belirlenmesi gelin-kaynana, damat-kayınbaba ilişkilerinin ve konumlarının da kabullenilmesini gerektirir. Eşlerin kültürel özgeçmişlerinde bu rollerle ilgili beklentiler ve tutumlar nasıl belirlenmişse onlar hakkında bilgi vermek ve bu rolün gereğini ona göre yerine getirme konusundaki çaba ve emekleri görebilmek önemlidir.

Aile danışmanlarının, eşlere bu alanda yardım ederken, kendi kültürel özgeçmişleriyle ilgili farkındalığı önemlidir. Çünkü danışmanın kendi kültürel özgeçmişleriyle ilgili farkında lığı, farklı kültürel özgeçmişler hakkındaki önyargıları ve yerleşik fikirleriyle yüzleşmesini gerektirir. Aile danışmanlarının danışma süreciyle ilgili benimsedikleri değerlerden bağımsız yaklaşımın bazı çelişkiler doğurması mümkündür. Çünkü danışmanlığı değerlerden bağımsız olarak yürütmek, bu alanı değerler ötesi bir konuma yerleştirmeye neden olur. Bu da, bazı kültürlerle, grup yaşantılarıyla ilgili stereotipik düşünce ve tutumların kabulüne neden olabilir. Bu noktada en net ve saydam tutum, her bireyin (danışmanın kendisinde) kültürel özgeçmişleriyle ilgili yansız olamayacağını, çünkü bir ailesi ve bağları olacağını, bunlarla ilgili farkındalıklarının artmasının, diğerleriyle ilgili etiketleme ve kalıplaşmış düşüncelerden arınmalarını kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Toplumda kültürel özgeçmişlerin farklılığına, danışmanların göstereceği merak ve saygı ailelere yardımda önemli yol göstericilerden olabilir. Danışmanlar kendi yaşam deneyimlerinin mercekleri ile aileleri ele aldıkları durumlar olabilir. Ya da bu gerçeklikten bütünüyle uzak ve tarafsız olamayacakları söylenebilir. Danışmanlar kendi referans çerçevelerinin ne olduğunu anlamadan ilişkide oldukları aileyi anlamada zorlanabilirler. Bu durum anlaşıldığında, onların bağımlılıkları ya da kafa karışıklığı içinde buldukları gibi tanımlamaktan uzaklaşabilirler.

Kültürel karşı aktarımların tehlike ve tuzaklarından uzak kalabilmek için danışmanların etkili katılımcı-gözlemci olması beklenir. Bu rolle danışmanlar antropolog, sosyolog, psikolog ve psikiyatrist, sosyal hizmet uzmanı rollerine daha kolay uyum sağlayabilir. Aile danışmanının her kültürün uzmanı olmasına gerek yoktur. Anlamaya yönelik merak, kabul ve saygının yerinde yol göstericiliği olacaktır.

Toplumsal yapımız tarihsel ve kültürel özgeçmişleriyle pek çok kültürel norm ve kalıbı içinde barındırmıştır. Ailenin ilişkileri, ailenin bağlanma düzeyi ve kaynaşmışlığı, cinsiyet rollerine ilişkin yaklaşımları duyguların ifade biçimleri yöresel açıdan farklılıklar içermektedir. Bu farklılıkların zenginlik ve tarz olarak anlaşılmasının, ortaya çıkan çatışma alanlarının tanımlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

KÜLTÜREL FARKLILIKLAR VE ÇALIŞMA ALANLARI

Bilindiği gibi, kültürel norm ve kodlar yaşantımıza ve davranış şekillerimize kapsamlı bir şekilde etki etmektedir. Doğumdan itibaren annenin çocuk bakım tarzı, iletişimi, kokusu, ailenin ev işlerini yürütme tarzı, yemek yeme alışkanlıkları, duyguların ifade biçimi ve yolları, görgü kuralları, misafirlik alışkanlıkları vb. pek çok alanın işleyişi aile üyelerinin referans olarak aldıkları kültürel özgeçmişlerinin etkisi altındadır. Bu arada aile üyeleri içinde yaşadıkları ortamla da kültürel alışverişlerde bulunur. Dış çevreyi etkileyip ona kendisinde olan unsurlardan bir şeyler katarken, medya, komşuluk ilişkileri, iş ve okul çevrelerinden de bir şeyler öğrenir ve bu alanlardan aktarılanlardan da kendi kültürel unsurlarıyla yeni bir sentez yapabilir. Bu canlı dinamik ve değişim içindeki yapının, aile içindeki bireylerin erken yaşlarda içselleştirip kabul ettiği norm ve kurallarıyla birlikte düşünüldüğünde ne denli çeşitlilik ve özellik gösterdiği açıktır.

Sözelimi yeni evlenen bir çiftin tarafları birbirlerinin gelenek ve görenekleriyle yaşam tarzlarını, farklı kültür kalıpları kullandıkları ve bununla ilgili bir iletişim tarzına sahip oldukları gibi bir varsayımı olmazsa, eşinin kendisinden farklılığını “kaba” ve “bencil” gibi yargılayıcı tanımlamalarla değerlendirebilir.

Karı koca adaylarının evlilik öncesi evlilik hazırlık eğitim programlarına katılmış olmaları böylesi bir anlayışı kolaylaştırabilir. Çocuk yetiştirme yöntemlerinde böylesi bir anlayışın kazandırılması da kültürel kalıplarla ilgilidir. Çünkü bireyler iş, aile ve arkadaş ilişkilerinde içselleştirmiş olduğu bu kültürel normları yaşam pusulası gibi kullanabilir. Bu normların katı ve değişmez bir anlayışla benimsenmiş olması, ilişkilerde de esnek olmayan bir yaklaşım ve tutum içinde olunmasına neden olabilir.

Aile bireylerinin içinde bulunduğu kültürel normları Yalom ve Kessler (2006, 101-138) şu ana başlıklar altında incelenmektedir:

1. Ailenin kaynaşmışlığı
2. Duyguların ifadesi
3. Kişiler arası ilişkiler
4. Cinsiyet rolleri
5. Zaman
6. Evrenin doğası

Kendi çekirdek ailelerini oluşturan karı-koca, kendilerinin ailelerinden ve kültürlerinden aldıkları mirasla ve kişilik özellikleriyle yeni bir form oluştururlar. Bu form kendi özgeçmişlerine, kişilik özellikleri ve çevreleriyle (kendi çekirdek aileleriyle, iş ve okul çevreleriyle vb.) olan ilişkileriyle yenilenir, desteklenir ve yeni bir forma kavuşur. Sistemik ve böylesi bir dinamik yapı, kendinden sonraki kuşaklara da bu mirastan bir dizi unsur aktarır.

1. Ailenin kaynaşmışlığı

İçinde bulunduğumuz dönemde ailenin kaynaşmışlığının derecesi küresel arenadan ve sosyo-ekonomik koşullardan da etkilenmektedir. Toplumumuzda kent ve kır ortamında, hatta bazı kentlerin büyüklüğü ve gelişmişliği bu alanlarda sürekli değişen bir yapı ortaya koymaktadır. Ailenin kaynaşmışlığını 3 ana başlıkta ele alabiliriz.

a) İçi-içe geçmiş sarmal yapı: Böyle bir yapıda bireyin ailesinden ayrı olması, kendi aile büyüklerinden bağımsız olması çok zordur. Bireyler ailesi olmadan bir parçasının olmadığı duygusunu bile yaşayabilirler. Ev içi harcamalardan, giyim, kuşam tarzına değin her şey aile büyükleri tarafından belirlenir. Karı-koca çocuklarını göndercekleri okulu bile onların seçimine göre belirler.

b) Karma yapı: Tarafların aile ihtiyacı ve bireysel ihtiyaç ve seçimler dengelenmiştir. Bireysel insiyatıfın belirgin olduğu dönemler ve alanlar vardır. Ancak bazı ekonomik harcamalarda (iş ortaklığı varsa) alan ve odak seçimi de bağımlılık içinde yürür.

c) Özerk ve bağımsız yapı: Aile üyeleri eş seçiminden aile yaşam tarzına ve alışkanlıklarına değin bir sürü alanda özgürdür. Bireysel ihtiyaçlar ve istekler her şeyin üstündedir. Bu alanlarda eşlerin farklı kültürel özgeçmiş ve kodlara sahip olmaları, kriz anlarında veya olağan durumlarda ayrı ve uzlaşmaz dünyaların insanları gibi nitelermelerine neden olabilir.

2. Duyguların ifadesi :

Bireylerin duyguların ifadesiyle ilgili öğrendikleri kadar, kişilik özelliklerinin de etkisi büyüktür. Aynı ana babanın çocuklarının farklı duygusal ifade biçimlerini benimsemesinde genetik özellikler, sosyalleşme sürecinde kazandıkları vb. pek çok bireysel unsur etkilidir. Ancak birçok kültür bu alanda duyguların yönetimi ve ifadesiyle ilgili bir ana çerçeve de sunabilir. Bu alanla ilgili sınıflama da 3 ana başlıkta yapılabilir.

a) Yoğun ve açık: Bu tarz kültürde duyguların açıklanması ve gösterilmesi teşvik edilir. Her durumun duygusal analizi ve paylaşımı teşvik edilir. Öfkeden, sevgiye değin pek çok duygu ifadesinde coşku vardır.

b) Karma: Burada belli durumlarda bazı duyguların ifade edilmesinin uygun olmadığı görüşü benimsenmiştir. Her şeyi yerli yersiz ifadede taşkınlıklar olmaması için böyle bir sınırlama tercih edilir. Bireyler zamana ve duruma göre ifade biçimini düzenler.

c) Resmi ya da formal: Duygusal kontrol önemlidir. Duygular özel alandır ve bireysel olarak içten yaşanması uygundur. Davranışlara ve ilişkilere yansımaya gerek yoktur.

3. Kişilerarası ilişkiler:

Kişilerarası ilişkilerin kültürel normlardan etkilenen boyutu kadar kişilik özellikleri ve sosyoekonomik yapıdaki hızlı değişim ve medyanın etkisinin en yoğun alan olduğu söylenebilir. Bireylerin iş ve aile ilişkileri çevrelerinden edindikleriyle çocuklarından paylaşım ile öğrendikleri bu alanı sürekli değişim içindeki bir alan haline getirmiştir. Ana hatlarıyla bu alan da üç ana başlık altında sınıflanabilir.

a) Hiyerarşik: Otorite ve geleneğe saygı önemlidir.

b) İşbirlikçi: Grubun ihtiyacı ve istekleri bireyin ihtiyacının üzerinde bir etkiye sahiptir.

c) Bireyci: Her birey kendinden sorumludur. Ülkemizde kent ortamlarında genç gruplar için daha serbest ve bireyci ilişkilerin egemen olmaya başladığı gruplar yaygınlaşmaya başlasa da, gençlerin istihdamı ve sosyo-ekonomik düzeyinin daha belirleyici olduğu söylenebilir.

4. Cinsiyet rolleri:

Toplumumuzun hızla değişen yapısı ve küresel ilişkiler, yasal düzenlemeler bu alanda da önemli değişimler yaratmaya başlamıştır. Ancak bunların yaygınlık düzeyi ve davranış ve tutumlara yansıyan boyutu henüz belirgin değildir. Yani eşitlikçi değer sistemi düşünsel olarak benimsenmiş olsa dahi, davranışta yaşanan ayrımcılık devam etmektedir. Bu alanla ilgili sınıflamayı da 3 ana başlık altında yapabiliriz:

a) Eşitlikçi: Kadın erkek eşittir. Herkes istediğini yapabilir.

b) Kısmen eşitlikçi: Farklılıkların farkında olmak önemlidir. Ancak kısmen eşitlikçilik benimsenebilir.

c) Farklı: Kadın ve erkek dünyası tamamıyla farklıdır. Onları ayrı tutmak önemlidir.

5. Zaman:

Toplumların zamanla ilgili kültürel kodu dini inanç sisteminden de etkilenir. Her kültürün değişen bir esneklik içinde bulunduğu söylenebilir. Konjüktür, olaylar ve kodlar toplumun ve aile bireylerinin zamana ilişkin tercihlerini etkileyebilir. Söz gelimi, savaş, deprem gibi ölümcül olaylar zamana ilişkin kavramlaştırmaları etkiler. Bu alanla ilgili sınıflamaları da 3 ana başlık altında toplayabiliriz.

a) Gelecek: Yarın için plan yapılmalıdır.

b) Şimdi: Bugün eğlenmek, anı yaşamak anlamlıdır.

c) Geçmiş: Ailen ve kültürel geçmişle gururlanmak, onurlanmak önemlidir.

Gerçekte aile içinde tarafların duruma özgü (şimdiye) paylaşımlarda bulunmaları oldukça önemlidir. Şimdinin hakkını verebilmek geçmişi yok sayıp geleceği göz ardı etmek anlamına gelmez. Geçmiş değiştirilemez, gelecek öngörülemez ancak anın gereği yerinde ve duruma özgü paylaşımlarla hakkını vererek yaşanabilirse anlamlı hale gelir. Şimdiye odaklanmak anı zevk ve eğlence ile yaşamak anlamını taşımaz. Çocuklarını büyütürken onların ihtiyaçlarını (duygusal, maddi vb) karşılamada yeterli olabilmeyi gerektirir. Sevgi ve emek gösterimini yerinde ve zamanında yapabilmektir. Tarafların bu konulardaki farklı yönelimleri aile içi ilişkilerde önemli sorun alanlarından olabilmektedir. Aile grupları biçimindeki grup paylaşımları çiftler için önemli gelişim repertuarı sunabilir.

6. Evrenin doğası:

Bu alanla ilgili kültürel kod da dini inanç ve birikimlerle, kişilik özelliklerinden oldukça fazla etkilenir. Ancak bu alandaki etiketleyici tanımlamalar ve steoretipik düşünceler kesin inançlılığa dönüşebilir. Evrenin doğasına ilişkin iyi-kötü kavramlaştırmalarının hangi referans çerçevesinden yapıldığı çok önemlidir. İnsan ve çevresiyle ilgili, yaşamla ilgili bu değerlendirmeler de 3 ana başlık altında toplanabilir.

a) İyi: Yaşam ve insanlar iyidir. Ancak onları olumsuz etkileyen ya da yoldan çıkaran durumlar vardır.

b) Orta: Yaşam özünde ne iyi ne de kötüdür. Onu iyi yapmak bizim elimizdedir.

c) Kötü: İnsan yaşamı korunmaya ihtiyaç gösterir. Bütün insanların iyi olduğuna güvenilmez.

SONUÇ

Aile içi iletişimde bireylerin kültürel özgeçmişleri de bireysel özgeçmişleri kadar etkili bir unsurdur. Kültürel özgeçmişler tarafların algılama ve kavramlaştırma biçimlerini de etkileyebilir. Taraflar birbirlerinin davranışlarını anlamak ve öğrenmek yerine, etiketleme ve ayırıştırma yönünde bir eğilim içinde olduklarında birbirlerini ötekileştirmeye başlarlar. Bu durum aile içi çatışmaların yaygınlaşmasına neden olur. Bu durum da evlilik birliği açısından riskli bir durumdur.

Aile danışmasında, danışmanın bu süreçlerin etkili bir gözlemcisi olması beklenir. Danışmanın bu süreçte bütünüyle yansız olması beklenemez. Ancak kendi kültürel özgeçmişinin farkında olmak, bu alandaki subjektif yanlılığın önüne geçer. Danışma sürecindeki bütün profesyonellerin, psikiyatir, psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarının ailenin dinamik ve yapısal unsurlarının etkili gözlemciliğine ve anlama becerisine ihtiyaç vardır.

Ailenin kültürel özgeçmişini etkileyen ailenin kaynaşması, aile ilişkileri, duyguların ifadesi, cinsiyet rolleri, zaman ve evrenin doğasına ilişkin kültürel özgeçmişle ilgili doğru inceleme ve ele alış, bu alanlardaki değişim ve dönüşümün yerinde ve zamanında yapılmasını kolaylaştırır. Aile bütünlüğünün sağlanmasında kültürel unsurların ayrıştırıcı değil, zenginleştirici unsurlar olarak algılanması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Giddens, A. **Modernity and Identity: Self and Society in Late Modernity**: Palo Stanford University Pres. Bruner. 1991.

Kessler, H., Yalom, I. **Evlilik Terapisi**. Çev. Yeşim Özkardeşler. Şall. Prestij Yay. 2006.

Mavili Aktaş, A. **Aile İçi Şiddet, Kadının ve Çocuğun Korunması**. Elma Yayınevi. 2006.

AİLE DESTEK HİZMETLERİ YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ VE AKDEM ÖRNEĞİ

Ayşe Hacer TONGUÇ*

Ayşe AKŞENER**

Gelişen sosyal belediyecilik anlayışı ile ilçe sakinlerinin sosyal, kültürel, sportif ve benzeri ihtiyaçlarını dikkate alan ve gerekli hizmeti sunan, sosyal hizmetlerde öncü rol alan, halkla iç içe ve halkın yanında olan bir belediyecilik anlayışı gelişmiştir. Zeytinburnu Belediyesi ilçe halkının mevcut durumunu ve ihtiyaçlarını belirlemek üzere 2005 yılında bir sosyal doku araştırması yaptırmıştır. Araştırmadan çıkan sonuçlar; ilçe halkının sadece %2,5’inin üniversite mezunu, %14,5’inin lise mezunu ve % 58,2’sinin ilkokul mezunu olduğunu göstermiştir. Eğitimde cinsiyet dağılımlarına baktığımızda kadınların erkeklerden çok geride olduğu göze çarpmıştır.

Sosyal belediyecilik anlayışına sahip Zeytinburnu Belediyesi, aile yapısını güçlendirip sağlıklı olarak ayakta tutmak, aile bireylerini bilinçlendirip, onlara farkındalık kazandırmak, aile içi problemleri çözmek ve birçok konuda yönlendirmeye yardımcı olmak amacı ile bir merkez kurma kararı almıştır. Bunun için yurt içi ve yurt dışında benzer uygulamalar üzerine çalışan merkezler, faaliyetleri ve bu merkezlerin verimlilikleri araştırılmıştır. Bu amaçla kurulmuş birçok merkez, vakıf ve dernek olduğu görülmüş, ancak verilen hizmetler birbirinden bağımsız ve dağınık olduğundan aile bireylerinin çok verim alamadığı gözlemlenmiştir. Ancak biz biliyoruz ki, ailelerin yaşadığı sorunlar, birbirlerine bağlı hatta birbirlerini tetikleyen niteliktedir. Örneğin eşi ile ciddi problemleri olan, ayrılmak isteyen bir kadının hem hukuki ve psikolojik desteğe hem de eğitim desteğine ihtiyacı vardır. Aile içi iletişim bilgisini, problem çözme becerilerini, yaşadığı problemlerden çocuğunu nasıl uzak tutabileceğini, alacağı eğitimler ve seminerlerinden öğrenecek olan bir eş, psikolojik problemlerini psikologla, eşi ile arasındaki problemleri de avukat ile ve özürü çocuğu veya ailedeki bireylerin sağlık problemlerini de bu alandaki uzmanların yardımları ile çözebilecektir.

Tüm bunlardan hareketle, **Zeytinburnu Belediyesi** güçlü bir aile yapısı oluşturmak, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanmasına destek olmak, toplumun sağlık problemlerinin ve özürü vatandaşlarımızın problemlerinin en aza indirilmesine katkıda bulunmak, kadının problemlerine ortak olmak, çözüm üretmek ve kadından hareketle aileyi güçlendirmek için hukuki, psikolojik, tıbbi ve eğitim

* Zeytinburnu Belediyesi, AKDEM Merkez Sorumlusu

** Zeytinburnu Belediyesi, AKDEM Merkez Sorumlusu

desteğinin bir arada verildiği bir merkez kurma kararı alır ve **AKDEM** uygulamaya konulur.

AKDEM sağlıklı, mutlu ve huzurlu bir toplum için, aileden yola çıkarak ailelerin sadece var olan problemlerine değil, gelecekte karşılaşılabileceği problemlerine de çözüm üretmeyi hedefler.

Bu nedenle sorunu olan ailelere çözüm üretmek, sorunu olmayanlara da önceden yol göstermek üzere çeşitli konularda bilinç yükseltici eğitimler verir. Bu sayede kadımların, hem ailesi ve yaşadığı toplum içindeki edilgen durumundan özneye geçişi hem de sorun çıkarıcı konumundan sorun çözen konumuna yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca merkez diğer ilgili kurumlarla beraber çalışarak, onların faaliyetlerini takip ederek, ailelerin sosyal hayata ve karar alma süreçlerine katılımını artırmak üzere gerekli koordinasyon ve yönlendirmeleri de yapar.

AİLE EĞİTİM VE DANIŞMANLIK BİRİMİ

Aile Eğitim ve Danışmanlık Birimi 24 Nisan 2007 tarihinde Zeytinburnu İlçesinin Çırpıcı mahallesinde hizmete girmiştir. Bu birim, ailelere psikolojik, hukuki ve eğitim hizmetleri konusunda destek olmaktadır. Tüm aile bireylerinin her konuda bilinçlendirilerek ailenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

• Eğitim Hizmetleri;

AKDEM öncelikli olarak aile bireylerinin bilinç seviyesini yükselterek, kendi ayakları üzerinde durabilen ve kendine güveni olan bireylerle aileyi ve toplumu güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle, Aile Eğitim ve Danışmanlık Birimi; Aile içi iletişim, girişimcilik, evlilikte mutluluk, aile için temel eğitim (hamilelikten ergenlik sonuna kadar gereken bilgiler), okul başarısında ailenin rolü ve önemi, yaşlı bireylerin aile içindeki yeri ve önemi, öfke kontrolü (aile içi şiddet), eşler arası geçimsizlik, güzel konuşma ve hitabet, ilk yardım, özürülü yakını olmak, boşanma ile gelen sorunlar, ergen problemleri vs... konularda seminer ve eğitim hizmetlerini kapsar. Ayrıca halkı bilgilendirmek amacı ile çeşitli konularda aylık bülten ve seminerler öncesi dağıtılmak üzere notlar hazırlar.

• Psikolojik Destek;

Merkeze danışanlardan eşi ile geçim ve uyum problemi yaşayan bireylere sağlıklı iletişim kurabilme, özeleştirme yapabileme, anlayış ve sorumluluk duygusunu geliştirebilme, bireyler ve cinsiyetler arası farklılıkları ve yaklaşım metotlarını yakalayabilme, fikrinsel ve duygusal uyumu artırabilme amaçlı danışmanlık hizmeti. Merkezimize en

çok, depresyon eşler arası geçimsizlik, obsesif kompulsif bozukluk, panik atak, ve ergenlik konularında başvuru olmuştur.

• **Hukuki Destek;**

Aile bireylerinin her türlü hukuki (boşanma, aile içi şiddet, borç, miras vs davaları) problemlerini çözmeye yönelik hukuki danışmanlık ve insan hakları, aile içi şiddet, 4320 sayılı ailenin korunmasına dair kanun vs. hukuki konularda vatandaşları bilgilendirmeye yönelik hizmetleri içerir.

• **Evde Bakım Hizmeti;**

Evde bakım hizmeti, hasta, özürlü veya bakıma muhtaç kişilere kendi evlerinde eğitilmiş ve deneyimli personel tarafından rehabilitasyon, bakım, psikolojik destek ihtiyaçlarının sunulduğu ve hasta bakımı konularında aile bireylerinin bilgilendirildiği bir hizmettir.

Evde bakım hizmetinde amaç, bakım sürecinde ihtiyaçlının yaşam kalitesini yükseltmek ve bakımını üstlenen kişinin de soluklanmasını ve kendi sosyal hayatına zaman ayırmasına olanak sağlamaktır.

• **Sosyal Destek Hizmetleri;**

Ailelerin, özellikle de kadınların sosyal hayata katılımını artırmak, sıkıntılarından uzaklaşıp rahat bir soluk aldirmek ve kültürel anlamda da katkı da bulunmak amacı ile, çeşitli geziler (Karaca Arboretum, Darıca Hayvanat Bahçesi, Tıbbi bitkiler bahçesi ,İslam bilim teknoloji müzesi), tiyatro seyirleri, huzur evi ziyaretleri ve doğa gezileri düzenlenmektedir. Gerekli görülen durumlarda sosyal işler müdürlüğüne yönlendirme veya sığınma talebinde bulunanları da sığınma evine yerleştirme gibi hizmetler sunulmaktadır.

HİZMETTE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER VE ÖNERİLER

Günümüzde toplumsal alanda yapılan gelişmeler, özellikle yaygınlaşan ve geçmişe nispeten daha etkin çalışmalar yapan STK’lar ve toplum merkezli yerel yönetim çalışmaları sayesinde aile bireylerinin sosyal hayata katılımı ve ailelerin sorunlarına profesyonel yardım alma rakamları artmaktadır. Ancak AKDEM olarak tespit ettiğimiz öncelikli problem, çalışma alanı aile olan merkezlerin yalnızca kadın merkezi olarak algılanması ve dolayısıyla erkeklerin yeterli katılımının sağlanamamasıdır. Ancak aile bir bütündür ve aile içinde yaşanan sorunların genelinin erkek egemen düşünceden ileri gelmesinden dolayı danışmanlık ve eğitim hizmetlerine erkeklerin yeterli katılım göstermemesi sonuç almada başarıyı azaltmaktadır. Bu anlamda medyada, devlet kurumlarında, özellikle eğitim kurumlarında; kadın erkek herkesin her

hangi bir konuda uzmanlardan danışmanlık alabileceği vurgusu yapılmalıdır. Ayrıca TV dizi filmleri ve sinemalarında psikolojik danışmaya ihtiyacı olan ailelerde terapinin faydalı olabilmesi için tüm aile bireylerinin terapilere katılmasının gerekli olduğu vurgulanarak güzel uygulama örnekleri gösterilmelidir.

Karşılaşılan bir diğer sorun, kadın hakları, aile içi iletişim, genel iletişim becerileri konusunda ne kadınların ne de erkeklerin yeterli bilgiye sahip olmadıklarıdır. Bu konuda sadece kadınların bilgi sahibi olmaları sorunları çözmede yeterli olmadığı gibi geç yaşlarda öğrenilen bilgiler de ne kadınlar ne de erkekler tarafından çok önemsenmemektedir. Bu nedenle, ilköğretimde verilen vatandaşlık dersi müfredatında kadın hakları konusu genişletilip üstünde durularak işlenmesi, buna ek olarak aile içi ve çevreyle iletişim, diksiyon, aile bireylerinin rol ve sorumlulukları gibi konular erken yaşlarda gençlerimize verilerek, toplumun şu an sahip olduğu bakış açısı ve zihniyet değiştirilmeli. Ancak bunlar sadece müfredatta kalmamalı fiili olarak derslerde üzerinde durulması için öğretmenler de bu konularda dönem dönem eğitimlere tabi tutulmalıdır. Medya yolu ile de halk bilgilendirilmelidir ancak, bu konular işlenirken tek yanlı bir yaklaşımdan ziyade, kadının haklarının genel toplum düzenini sağlayan toplum normları, insanlar arası saygı ve doğru iletişimi sağlayan genel dinamikler olarak ele alınması hakların işlevsellik kazanması açısından daha etkin olacaktır.

Üçüncü bir sorun olarak aile okulları, anne eğitimleri isimleri ile bir çok eğitim farklı farklı kanallar, merkezler aracılığı ile verildiğinden ortaya çok farklı aile motifleri çıkabilmektedir. Ancak bu tür eğitimlerin Türk aile yapısına uygun olacak şekilde tek merkezden (Aile ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü veya Milli Eğitim Müdürlüğü olabilir) ve bu yetkili merkezin belirleyeceği müfredat çerçevesinde verilmesi daha sağlıklı olacaktır.

Bir diğer sorun da çalışan annelerin karşılaştığı kreş sorunu. Ailelerde yaşanan depresyon, şiddet gibi bir çok sorun derinine inildiğinde ekonomik problemler ortaya çıkıyor. Ekonomik problemden dolayı çalışan annelerde ise çocuklarını güvenle bırakabilecekleri ve onları yeniden bir ekonomik sıkıntıya sokmayacak kreş ihtiyacı gündeme geliyor. Bunun için de devlet belli bir sayıda işçi çalıştıran iş yerlerine bünyelerinde kreş açma zorunluluğu getirebilir. Hali hazırda bulunan bu kreşlerden de diğer çalışan kadınlar çok cüzi miktarlarda ücret ödeyerek faydalandırılabilirler.

Son olarak, herkesin bildiği gibi toplumumuzun şu an karşılaştığı sorunlar eğitimsizlikten ve öğrenmeye ilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle eğitim sistemi ve öğretmenlerin eğitiminde yapılacak köklü değişimler ile okulda verilen eğitim öğrencilere yetecek seviyeye getirilmeli ve aileler dersane, özel öğretmen, hafta sonu kursları gibi ek masraflardan kurtarılmalı.

TÜRKİYE’DE RUH SAĞLIĞI HİZMETİNDE MEVCUT DURUM

Uzman Dr. Hülya Ensari*

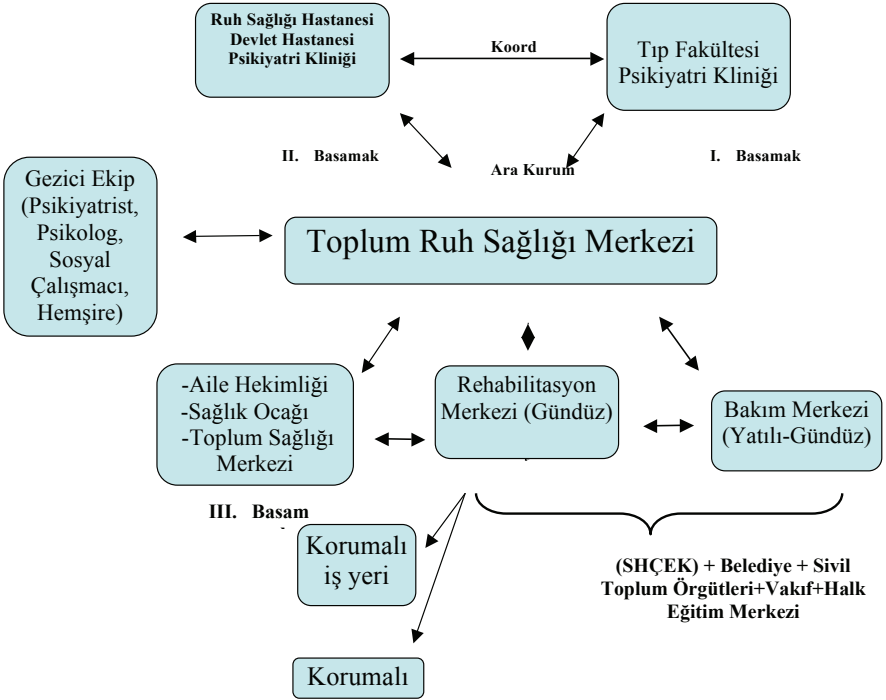
Türkiye’de ruh sağlığı hizmeti kurumsal zeminde, hastane merkezli olarak verilmektedir. Oysa tüm dünyada toplum tabanlı ruh sağlığı hizmeti verilmekte ve koruyucu ruh sağlığı ile rehabilitasyon hizmeti bunun vazgeçilmez bir parçasını teşkil etmektedir.

Toplum temelli ruh sağlığı modelinde;

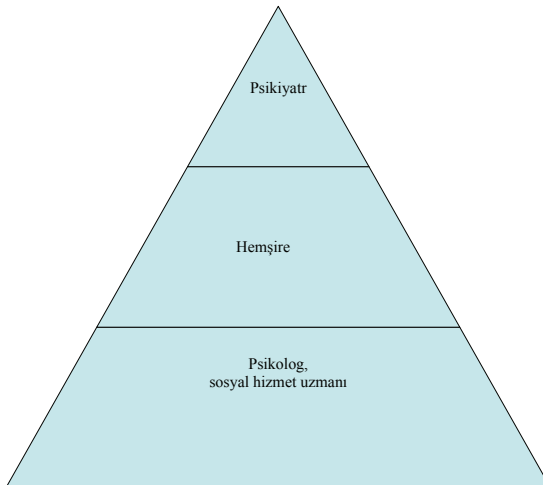
1. Basamak (Aile Hekimliği), 2. Basamak (Devlet Hastanesi, Ruh sağlığı Has.) , 3. Basamak Sağlık Hizmetleri (Üniversite), koordinasyon içinde olup tedavi olan hastalar toplum ruh sağlığı merkezine yönlendirilmektedir. Toplum ruh sağlığı merkezinde psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, hemşire ve uğraşı terapisti birlikte ekip halinde çalışarak; ruhsal hastalığı olanlara psiko-eğitim, aile eğitimi ve sosyal beceri eğitimi verilerek; rehabilitasyonları ve topluma yeniden adaptasyonları sağlanmaktadır. Burada yeterince sosyal beceri kazanan kronik ruhsal hastalığı olan hastalar (ruhsal özürlüler) korumalı ev veya korumalı işyerlerine yönlendirilerek, istihdam edilebilmekte; ayrıca kimsesiz hastalar da bakım merkezlerine yerleştirilmektedir. Kurumlar arası koordinasyonu toplum ruh sağlığı merkezleri sağlamakta; gerektiği hallerde ev ziyaretleri psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve hemşireden oluşan gezici ekiplerle sağlanmaktadır.”

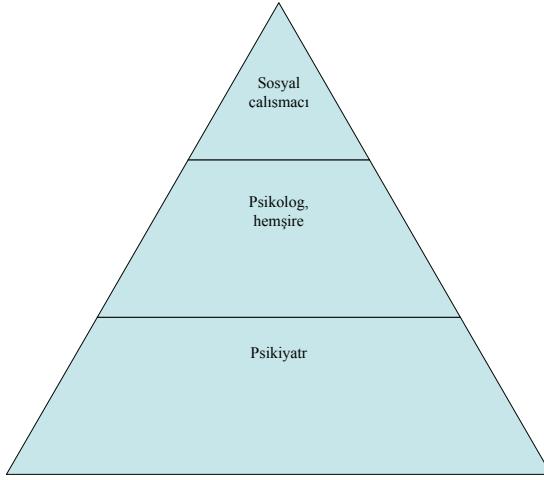
* Bolu İzzet Baysal Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Başhekimisi

Toplum temelli ruh sağlığı hizmet modelinin uygulandığı ülkelerde ekip içinde yer alan mesleklerin görev dağılımı piramidi aşağıdaki gibidir. Yani sahada en yaygın çalışan psikolog, sosyal hizmet uzmanları ve hemşireler iken; psikiyatrlar piramidin en tepesinde organizasyon, koordinasyon ve tedavide en belirgin rol ile yer almaktadır.

Türkiye’deki ruh sağlığı hizmetindeki görev dağılımı ise ne yazık ki tam tersine, ağırlıklı olarak psikiyatristler üzerinden yürütülmekte olup; piramitte meslek dağılımı yer değiştirerek aşağıdaki gibi yer almaktadır:

BOLU’DA MEVCUT DURUM

- ❖ Toplum temelli ruh sağlığı hizmeti pilot proje uygulaması devam ediyor. 90 yataklı Ankara, Zonguldak, Kırıkkale, Düzce, Karabük ve Bartın illerine hitap eden bölge hastanesi mevcut.
- ❖ Türkiye’de ilk kez mahalle içinde toplum ruh sağlığı merkezi açıldı(mayıs,2008). Psikiyatrist, psikolog, iki hemşire, iki halk eğitim merkezi öğretmeni ile birlikte kronik, ruhsal hastalığı olanlara psiko-eğitim, aile eğitimi ve sosyal beceri eğitimini de kapsayan rehabilitasyon ve topluma yeniden adaptasyon çalışması yapılıyor. Kurumda
  - Rehabilitasyon hemşiresi,
  - Özel Eğitimli Psikiyatri Hemşiresi,
  - Uğraşı terapisti yok.
  - Rehabilitasyon çalışmalarının ücretlendirilmesi ne yazık ki mevcut yönetmelikte yok.
- ❖ Gezici ekip (1 psikolog, 1 hemşire, 1sağlık memuru ve şoförden oluşan 4 kişilik ekip) oluşturuldu. Gezici ekiple kendiliğinden hastaneye başvurmamayan hastaların evde ziyareti yapılmakta, hastaya ve aileye gerekli bilgilendirme yapıldıktan sonra; toplum ruh sağlığı merkezine hastalar davet edilmektedir.

- ❖ Aile hekimleri ile işbirliği yapıp; mahalle bazında ruhsal hastalığı olanlar hakkında aile hekimleri bilgilendirilip, eğitilerek; koruyucu ruh sağlığı hizmeti sağlanması hedeflenmiştir. Proje hakkında aile hekimlerine 20’şer kişiden oluşan gruplar halinde eğitim verilmeye başlanmıştır. Her aile hekiminin mahallesinde ikamet eden ruhsal hastaları tanımaları ve tedavilerini yakından takip etmeleri hedeflenmiştir.
- ❖ Üniversite psikiyatri birimiyle ortak protokol yapılarak işbirliği sağlandı.
- ❖ Belediye ile işbirliği yapılarak rehabilitasyon hizmeti için gelenlere iş üretecekleri ve istihdam edilecekleri korumalı işyeri açılması planlandı.

RUH SAĞLIĞI HİZMETLERİNDEKİ SORUNLAR

1. Henüz Türkiye’de ruh sağlığı yasası yok.
2. Türkiye’de kurumlara dayalı ruh sağlığı hizmeti devam ediyor. Toplum tabanlı ruh sağlığı hizmet modeli sadece pilot uygulamalarla devam ediyor.
3. Toplum ruh sağlığı merkezleri yok (Mayıs 2008’den itibaren Bolu’da pilot proje uygulanmaktadır).
4. Korumalı işyeri örneği yok.
5. Ruh sağlığı hizmeti veren gezici ekip (Kasım 2008’de Bolu’da örnek uygulamaya başlandı).
6. Rehabilitasyon merkezleri yaygın değil (Gündüz hastaneleri uygulaması ve Bolu’da toplum ruh sağlığı merkezi uygulaması).
7. Ruhsal özürülere yönelik bakım merkezi çok yetersiz.
8. Psikiyatrist, çocuk psikiyatristi, psikolog, sosyal hizmet uzmanı sayısı yetersiz.
9. Psikiyatri hemşireliği, rehabilitasyon hemşireliği özel eğitimi yok.
10. Uğraşı terapisti eğitimi yok.
11. Ruh sağlığı alanında hizmet veren tüm meslekler grubunda (psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı) standart eğitim yok. Bu kurumlardan mezun olan uzmanların saha deneyimi yok.
12. Psikiyatri ihtisasında standart bir psikoterapi eğitim programı yok.
13. Ruh sağlığı hizmet alanında Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, yerel İdareler, sivil toplum örgütleri ve vakıflar arasında yeterince sağlıklı diyalog ve koordinasyon eksikliği mevcut.

RUH SAĞLIĞI HİZMETLERİNDEKİ ÖNERİLER

1. Toplumı oluşturan en küçük birim aile olduğundan, aile içindeki tek tek bireylerin ruhsal ve sosyal sorunları çözülmediği takdirde; bu aile içi soruna, ardından toplumsal soruna dönüşeceğinden; aileye yönelik destek çalışmalarında **toplum temelli ruh sağlığı hizmet modeli** benimsenmelidir.
2. Mevcut ruh sağlığı eylem planı çerçevesinde ruh sağlığı yasası çıkarılmalıdır.
3. Psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı sayısında artış sağlanmalı,
4. Yine psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı eğitimlerinde standardizasyon sağlanmalı ve eğitimlerin içine mutlaka klinik uygulamalara yer verilmelidir.
5. Mevcut üniversite eğitim programlarına psikiyatri hemşireliği, rehabilitasyon hemşireliği, uğraşı terapisti eğitim programları eklenmeli.
6. Sağlık Bakanlığı, Sosyal Hizmetler, Milli Eğitim Bakanlığı, Halk Eğitim merkezleri, belediyeler, sivil toplum örgütleri ve vakıflar arasında etkili işlevsel koordinasyon en kısa zamanda sağlanmalı.
7. Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinde sağlık bakanlığı tedavi boyutu ile, Milli Eğitim Bakanlığı aile eğitimlerinin, ruhsal özürülere yönelik özel eğitimlerin, rehabilitasyon ve uğraşı terapisi konusunda yeni eğitim programlarının oluşturulmasında, eğitimlerde standardizasyonun sağlanmasında; sosyal hizmetler il müdürlüğü, sivil toplum örgütleri ve vakıfların ise rehabilitasyon ve bakım merkezi gibi fiziki ünitelerin yapılmasında ve işletilmesinde etkin rol alarak; ruhsal problemlerin aile üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin ortadan kalkmasını; koruyucu, tedavi edici ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanmasını ve toplum için tehdit oluşturan şiddet, intihar gibi olayların önlenmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA:

1. RCHP (Reviews, cases and hypotheses in psychiatry) Psikiyatride derlemeler, olgular ve varsayımlar, özel sayı: Ekim 2007: Türkiye Ruh Sağlığı Sistemi Üzerine Değerlendirme ve Öneriler, Doç. Dr. Medaim Yanık.
2. Health in Finland – STAKES, Mayıs 2006 .
3. Atlas of Mental Health (Statistics from Finland)
4. Facts-about Finish Social Welfare and Health Care 2004, STAKES.
5. Niemikoti Foundation “Step by step rehabilitation model”.

AİLE EĞİTİMİ VE ÖNEMİ

Emine KIRAÇ*

Kamu ve özel sektörün ara kademede ihtiyaç duyduğu alanlara, nitelikli insan gücü yetiştirmekten sorumlu Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı dört ana hizmet biriminden biri olan Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü’nün öncelikli sorumluluğu genç kız ve kadınların, toplumdaki konumlarının güçlenmesi için gerekli eğitim politikalarını oluşturmak ve bu doğrultuda eğitim öğretim hizmetleri sunmaktır.

Yaşadığımız toplumun ve gelişen dünyanın ihtiyaçları doğrultusunda oluşturduğumuz eğitim programlarına baktığımızda; Cumhuriyetin ilk yıllarında Kız Teknik Öğretim okulları iyi bir anne, iyi bir ev kadını yetiştirmek amacıyla açılmakta iken bugün; iyi bir üretici, bilinçli bir tüketici, nitelikli iş ve meslek kadını yetiştiren dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden kurumlar haline gelmiştir.

Bu gelişmeler, 1900’lü yılların birinci yarısından sonra, dünyada, özellikle Avrupa’da sosyal politikaların gelişmesine paralel olmuştur. Günümüzde demokrasi ile yönetilen ülkelerin sosyal, siyasi ve kültürel yaşamlarını şekillendiren en temel ilke “eşitlik” ilkesidir.(Aksoy, 2006)

Dünyada kadın-erkek (cinsiyet) eşitliğini güçlendirmek üzerine, deklarasyonlar, konferanslar, düzenlenmiş ve bu doğrultuda Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği sözleşmeler hazırlamışlardır.

Ulusal programlarımızda yer alan; “Tüm Bireylerin Ayrım Yapılmaksızın Temel Hak ve Özgürlüklerden Tam Olarak Yararlandırılmasıdır.” ve Türkiye cinsiyet eşitliği ile ilgili uluslararası belgelerin çoğunu imzalamıştır.

Birleşmiş Milletler nezdindeki Kadının Statüsü Komisyonu (1946), Dünya Kadın Konferansları, Birleşmiş Milletlerin en geniş katılımlı sözleşmelerinden biri olan (CEDAW) Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi gibi birçok platformda ele alınan Cinsiyet Eşitliği kavramı içinde kadının haklarını ve toplumsal cinsiyet perspektifini oluşturmak adına yapılan stratejiler, programlar, eylem planları, protokoller kurumumuzca yakından takip edilmekte stratejik hedeflerimizde, eylem planlarımızda yansımaları yer almaktadır.

Genel Müdürlüğümüz cinsiyet eşitliğinin gereklilik olduğu hususunda toplumun bilinçlendirilmesi, özellikle kadınların eğitimi üzerine;

* MEB Kız Teknik Öğretim Genel Müdürü

-Kadının ve dolayısıyla toplumun ilerlemesi ve güçlendirilmesi için eğitim almış, meslek sahibi kadınların ekonominin içinde üreten birey olarak yer almasının gerekliliği hususunda toplumsal farkındalık yaratmak,

-Eğitime erişebilirlikteki engellere yönelik stratejiler geliştirerek mesleki eğitimde piyasanın ihtiyaç duyduğu yeterliliklere sahip insan gücünü yetiştirmek için değişime ve gelişmeye açık program çalışmaları yapmak,

-Özellikle kadının istihdam edilebilirliğine yönelik hayat boyu öğrenme ilkesi doğrultusunda Girişimcilik, Bilişim Teknolojileri vb eğitim stratejileri geliştirmiştir.

Dezavantajlı gruplar olarak nitelediğimiz kadınlara yönelik resmi kurum, kuruluşlar, STK'larla da birçok çalışma yapılmakta ve proje yürütülmektedir.

UNICEF le yürütülen “0-6 Yaş Benim Ailem Eğitim Programı” Milli eğitim Bakanlığı Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğünün eğitim hizmetleri verdiği programa Genel Müdürlüğümüz 75 Çocuk Gelişimi öğretmenleriyle katılmış 1288 anne-baba, 1435 çocuğun bu kapsamdaki eğitimi gerçekleştirilmiştir. Bu eğitimler sürdürülmektedir.

Genel Müdürlüğümüzün yürüttüğü Anne Baba Çocuk Eğitimi Projesi; bağlı okullarımızda, görevli yönetici ve öğretmenlerin sorumluluğunda okulun tüm imkânları kullanılarak yürütülen proje devamlılık arz etmektedir. Periyodik olarak alınan sayısal ve eğitim konularıyla ilgili veriler Genel Müdürlüğümüzce değerlendirilmektedir. 1997-1998 öğretim yılında başlatılan projede 2008 Temmuz ayı sonu itibariyle 2.167.292 kadın, 703.303 erkek olmak üzere toplam 2.870.595 kişiye ulaşılmış ve katılım belgesi düzenlenmiştir.

Anne Baba Çocuk Eğitimi Projesi Sayısal Verileri

Yıllar	Eğitim Verilen Kadın Sayısı	Eğitim Verilen Erkek Sayısı	Toplam
1998-1999	71.307		71.307
1999-2000	187.411		187.411
2000-2001	213.810	65.053	278.863
2001-2002	225.631	85.175	310.806
2002-2003	281.330	109.769	391.099
2003-2004	229.561	81.905	311.466
2004-2005	226.730	91.780	318.510
2005-2006	227.320	98.332	325.652
2006-2007	327.961	111.575	439.536
*2007-2008	176.231	59.714	235.945
Toplam	2.167.292	703.303	2.870.595

*2008 Temmuz ayı sonu rakamlarıdır.

Anne Baba Çocuk Eğitimi Projesinde Verilen Bazı Konu Başlıkları

1-Evlilikte eş seçimi ve eş seçimine etki eden etmenler,	30-Çocuğun kişilik, dil ve zeka gelişimi,	59-Gençlerin kötü alışkanlıklardan korunması,
2-Akraba evliliği ve sakıncaları ve genetik hastalıklar,	31-Çocuklarda uyum ve davranış bozuklukları,	60-Çocuk, okul ve çevre,
3-Erken evlilikler, sakıncaları,	32-Çocuklarda sorumluluk duygusunun geliştirilmesi,	61-Kız ve erkek arkadaşlığı,
4-Eşler arasındaki ilişkiler ve uyum,	33-Hastalıklardan korunmada aşımın önemi,	62-Stresle başa çıkma yolları,
5-Aile planlaması,	34-Oyun ve oyuncakların önemi ve çocuktaki etkileri,	63-Sınav heyecanı ile baş edebilme,
6-Aile içi iletişim	35-Okul öncesi dönemde çocuğun eğitimindeki sevgi ve kararlılığın önemi,	64-Verimli ders çalışma yöntemleri,
7-Aile içi şiddet,	36-Okul öncesi eğitimin önemi,	65-Başarının artırılmasında veliye düşen görevler,
8-Aile yapıları, evlilik ve çocuk,	37-Çocuk eğitiminde sevgi, disiplin, ödül ve ceza,	66-Okul başarısızlığında ailenin rolü,
9-Anne-baba tutumları,	38-Çocuğun eğitime hazırlanması,	67-Karne döneminde anne ve babanın yaklaşımı,
10-Ailede rol kavramı,	39-Öğrenme güçlüğü çeken çocuklar,	68-Mesleklerin tanıtımı ve mesleğe yönlendirmenin önemi,
11-Ailede dayanışmanın önemi,	40-Çocuk eğitiminde disiplinin rolü,	69-Çalışan anne ve çocuk,
12-Boşanma ve çocuk, boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri,	41-Çocuğun eğitiminde ailenin rolü,	70-Dilimizin kurallara uygun kullanılması,
13-Gebelik, doğum, loğusalık, emziklilik,	42-Ergenlik döneminin fiziksel ve fizyolojik özellikleri,	71-Ateşli ve buluşacı hastalıklardan korunma yolları,
14-Doğum kontrol yöntemleri,	43-Ergenlik psikolojisi,	72-İş başvurusu yaparken dikkat edilecek noktalar,
15-Gebelik ve oluşumu,	44-Ergenlik döneminde gelişim,	73-Çocuk ve gençleri sokakta bekleyen tehlikeler,
16-Gebelikten korunma yöntemleri,	45-Ergenlik döneminin sorunları,	74-Madde bağımlılığı ve tedavisi,
17-Hamilelikte beslenme,	46-Ergen ile aile arasındaki iletişimin önemi,	75-Sigara ve alkolün zararları,
18-Rh faktörü ve kan uyumsuzluğu,	47-Okul-aile işbirliğinin önemi,	76-Cinsel yolla bulaşan hastalıklar,
19-Doğum sonrası bakım ve beslenme,	48-Çocuk ve gençlerde cinsel eğitim,	77-AIDS, hepatit, tüberküloz
20-Anne sütü ve anne sütüyle beslenmenin önemi,	49-Bedenen ve ruhen sağlıklı bir çocuğun yetişmesinde ailenin rolü,	78-Trafik ve çevre eğitimi,
21-Yeni doğan bebeğin özellikleri, bakım ve beslenmesi,	50-Türkiye’de bebek ve çocuk ölümleri,	79-Aile hayatına ve çocuklara zarar veren yayınlar,
22-Bebeğin gelişimini etkileyen faktörler,	51-Menstruasyon ve karşılaşılan sorunlar,	80-Sosyal yaşamda iletişimin önemi,
23-Bebeklik döneminde sosyal, duygusal ve psikomotor gelişim,	52-Tek çocuk,	81-Kazalarda ilk yardım,
24-Tuvalet alışkanlığı,	53-Kardeş ilişkileri ve kardeş kıskançlıkları,	82-Aktif dinleme yöntemleri,
25-Çocuk eğitiminde dikkat edilmesi gereken ilkeler,	54-Kişisel temizlik ve hijyen,	83-Ekonomik sorunların çocuklar üzerindeki etkileri,
26-Siit çocuğu, oyun çocuğu, okul çocuğu ve ergenlik döneminde beslenme,	55-Ağız ve diş sağlığının önemi,	84-Doğal afetler ve alınması gereken önlemler,
27-Çocuklarda beslenme alışkanlıkları,	56-Kadının toplumdaki yeri ve önemi,	85-Yaratıcı çocuk etkinlikleri,
28-Çocuk hastalıkları ve korunma yolları,	57-Gençlerin toplumdaki yeri ve önemi,	86-Üniversitelere hazırlık süreci ve genç üzerindeki etkileri,
29-Üniversite sınavına girenlerin meslek seçiminde rehberlik,	58-ÖSS ve sınavsız geçişler,	

Tabloda verilen konular okulun yaptığı ihtiyaç analizine göre bölgesel olarak değişkenlik göstermektedir. Okullar her yıl konularını yeniden belirleyerek programlarını oluşturmaktadır.

Her iki projede de anne ve babalara ulaşılmaya çalışılmış ve ülke genelinde bir program izlenmiştir.

AÇEV'in baba destek programı (BADEP) katılımcı babalara çocuk gelişimiyle ilgili bilgi aktarımında bulunulan seminer programlarıdır.

Bu örneklerin dışında kurum ve kuruluşlarca farklı çalışmalar yapılmaktadır. Okullarımızın tamamı doğan ihtiyaçlar doğrultusunda bölgesel programları ve velilerin bilgilendirilmelerine yönelik rehberlik faaliyetlerini yürütmektedir.

Eşitlik teması temel alınarak toplumda farkındalık yaratmak için toplumumuzun genelinde dominant grup olan erkeklerin ve özellikle babaların eğitilmesi üzerine geliştirmekte olduğumuz **Benim Babam En Büyük!** Projesi, yeni bir bebek dünyaya geldiğinde “Anneli babalı büyüsün” sözünden yola çıkılarak geliştirilmiştir.

BENİM BABAM EN BÜYÜK!

Aile, toplumun en küçük birimidir ve anne-baba-çocuklardan oluşur. Bu tanımdaki anne evin temeli, baba evin çatısıdır. Baba, ailesini kötülüklerden ve zorluklardan koruyan, güven veren, gücün temsilcisi ve çocuklarının gözünde çok önemli bir “KAHRAMAN”dır. Bu kahraman uzun yıllar boyunca kız ve erkek çocukları için ayrı anlamlar ifade etmesine rağmen hep vazgeçilmez bir kişidir. Babanın varlığı evdekilere güven verir, çoğu zaman da korkuyla karışık saygı görür. Geleneksel Türk aile yapısına baktığımızda baba; evde her şeye karışmayan, ağır, saygı duyulan, hatta korkulan, çocuklarıyla iletişimi yüz-göz olmak şeklinde algılayan, çocuklarıyla ilgili kararlarda ve olaylarda asla ön plana çıkmayan genelde anneyi aracı olarak kullanan bir figür olarak karşımıza çıkar. Bu geleneksel yapı, toplumdaki gelişime paralel olarak bugün epey değişmiştir. Artık annenin de iş yaşamında olması, babanın bu rolleri üzerinde oldukça değişim sağlamıştır. En azından artık babalar da çocuklarını dinlemekte, ihtiyaçları olduğunda çocuklarıyla birlikte olabilmekte, anlamaya çalışmaktadırlar.

Etkin bir baba rolü çocukların her türlü gelişimlerine olumlu etki etmektedir. Babanın çocuğu ile ilişki kurma biçimi çocuğun kişiliğini etkiler. Örneğin aşırı otoriter tavır ve ilgisizlik çocukların utanç, çekingenlik gibi kişilik özellikleri geliştirebilmelerine neden olabilmektedir. İlgili ve sevgi dolu bir tavır ise çocukların sosyal uyum yeteneklerinin artmasına, liderlik özellikleri geliştirebilmelerine etki etmektedir. Babanın sağlıklı bir otorite sağlayamadığı, disiplinsiz ve aşırı hoşgörülü bir tutumda olması ise çocukların bazı uyum ve davranış bozuklukları yaşama olasılığını artırmaktadır.

Aynı şekilde kız çocuklar için de babanın rolü, karşı cinsi anlaması, kendine güven geliştirebilmesi açısından önem taşımaktadır. Babayla iletişimde bulunarak erkeklere

nasıl tepkide bulunacaklarını ve erkeklerin kendi cinsiyetlerine nasıl tepkide bulduklarını öğrenmektedirler. Yetersiz baba modeli ya da baba yoksunluğu kız çocukları özellikle ergenlik döneminde etkilemekte ve ergenlik sıkıntılarının daha şiddetli yaşanmasına neden olabilmektedir.

Çocuğun büyümesinde ve gelişmesinde babanın çok önemli bir rolü vardır. Etkin bir baba rolü, çocuğun her türlü gelişimine olumlu yönde etki etmektedir. Babanın çocuğu ile ilişki kurma biçimi, çocuğun kişiliğini etkiler. Babasından ilgi ve sevgi gören çocukların arkadaşları ile ilişkilerinde daha uyumlu, liderlik özellikleri gelişmiş, yetenekleri artmış çocuklar olduğu gözlenmiştir. Anne ve babanın birbirine uyumlu ve dengeli olması, çocuğun yetiştirilmesinde tüm gereksinimlerin karşılanmasında sorumluluk alması, çocuğun kendisiyle ve dünya ile barışık, mutlu bir birey olmasına katkıda bulunur.

Baba, çocuğun gereksinim duyduğu uyarınları sağlayan en önemli kişilerden biri olması nedeniyle, çocuğun zihinsel gelişiminde de etkili olur. Baba sadece doğrudan davranışıyla değil, çevre düzenlemeleriyle de çocuğun zekâ gelişimine katkı sağlar. Baba; çocuğun bağımsız davranmasını, çevreyi keşfetmesini destekleyen, cesaretlendiren bir tutum içerisinde olduğunda, çocuğun zekâ gelişimi olumlu yönde etkilenmektedir. Babanın çocuğa oyun arkadaşı olması, konuşması, kitap okuması, dokunması çocuğun zekâsını olumlu yönde etkilemektedir.

Babanın en önemli rollerinden biri de çocuğun cinsel gelişimi üzerindeki etkisidir. Kız ve erkek çocuğu doğuştan getirdiği kendi cinsiyet rolüne ait özellikleri, ancak sağlıklı modelin izlenmesi ve taklit edilmesi yoluyla geliştirebilmektedir. Babanın aile içindeki tavrı, fonksiyonu, çocuğuyla kurduğu yakın, açık ve güvenli bir ilişki, özellikle erkek çocuğunun baba ile özdeşleşmesini kolaylaştırmakta ve kendi cinsiyet rolünü geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Erkek çocuğunun taklit edebileceği ya da yakın ilişki kurarak özdeşleşebileceği bir modele ihtiyacı vardır.

Aynı şekilde kız çocukları için de babanın rolü, karşı cinsi anlaması, kendine güven geliştirebilmesi açısından önem taşımaktadır. Babayla iletişimde bulunarak, erkeklere nasıl tepkide bulunacağını öğrenmektir.

Çocuğun gelişiminde, hayata hazırlanmasında uygun disiplin yöntemlerinin kullanılmasının önemi büyüktür. Disiplinin oluşturulmasında babaya önemli görevler düşmektedir. Babanın kızan, bağırın, otoriteyi temsil eden, kendisinden korkulan ve tehdit unsuru olarak kullanılan rolde olmaması gerekir. Babanın çocuğuyla açık, tutarlı ve belli esneklikleri olan bir ilişki kurması sağlıklı bir baba-çocuk ilişkisinde önemli bir rol oynar.

Bu gerekçeler göz önüne alındığında, Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü olarak, çocuklarımızın olumlu kimlik gelişimi sergilemelerinin, Türk ailesinin, eğitiminin, geleceğinin en önemli yapı taşları olduğunu düşünmekteyiz. Buna dayanarak “Benim Babam En Büyük!” projesiyle üniversite, ilgili kurum ve kuruluşların STK’ların ortak olacağı projemizde, 7 coğrafi bölge yedi farklı gelenek ve göreneğin olduğu il ve bu illerde erkeklerin yoğunlukta çalıştığı iş yerlerinde pilot uygulamalarla başlatılacaktır.

Pilot uygulamalardan alınan geri bildirimlerin değerlendirilmesi sonucu yaygınlaştırma yapılacaktır.

KAYNAKLAR

- AKSOY,Nurgül,”Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Ve Kadın Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü”(T.c.Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Uzmanlığı Tezi),Ankara, 2006
- DPT,Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- ERSOY,Ö.ŞAHİN,F:T.”0-6 Yaş Döneminde Anne-Baba Eğitiminin Önemi”(Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi.Cilt:1,sayı:158-62),Ankara,1999
- HAMAMCI,Zeynep,”Anne Babaların Çocuk yetiştirmeye İlgili Bilgi Kaynaklarının ve Öğrenme Yöntemlerinin İncelenmesi”(Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi.Cilt:8Sayı:1523-39)

ÇOCUĞUN EĞİTİMİNDE AİLENİN ÖNEMİ

Prof.Dr. Mehmet Zeki AYDIN*

Aile, kan veya akrabalık bağıyla birbirine bağlı olan, aralarında toplumca belirlenmiş hak ve ödevlere sahip bireylerin oluşturduğu bir kurum, ortak değerleri olan bir gruptur. Genel anlamda aynı soya mensup veya birbirlerine evlilik bağı ile bağlı bulunan kişilerin tümüdür. Daha dar anlamda bir erkek ile kadın ve varsa çocuklarından oluşan toplumun en küçük birimi ve kurumudur.

Aile toplumun temelidir. Aile, içinde yaşanan toplumda, devlete kadar uzanan kurumlar zinciri içinde, diğer kurumların güçlü ve sağlıklı olmasını sağlayan en önemli birimdir. İnsanoğlu kendi neslini mükemmel bir şekilde ancak evlilik yolu ile koruyabilir. Ailenin en önemli işlevi, insan neslinin devamı için çocuk meydana getirip yetiştirmektir.

Çocuğun ahlâk eğitiminde en önemli kurum ailedir. Aile, ahlâkî duyguların uyanıtılması, uygulanması ve ahlâkî bilgilerin kazandırılması yoluyla ahlâk eğitimi görevini yerine getirir. Aile bu görevlerini informal bir ortamda gerçekleştirir. Eğitimin mekânı her yerdir (okul, aile, toplum), fakat bütün eğitimin temeli ailededir.

Bilgi, beceri ve kişilik kazanmada çevrenin rolü büyüktür. Çocuk önce farkında olmadan taklit eder, zamanla bu davranışlar alışkanlık hâline gelir; böylece bilgi dağarcığı ve kişiliği oluşur. “İnsan bulunduğu kabın şeklini alan sıvı gibidir.” benzetmesiyle kişiliğin oluşmasında çevrenin önemine dikkat çekilmiştir.

Çocuk, sosyal hayata uyum sağlayacak davranışları küçük yaşlarda öğrenir ve öğrenmeler kolay sökülüp atılamayacak kadar derin bir şekilde yerleşir. Günlük hayatta “huy” dediğimiz karakter vasıflarının pek çoğunun temeli çocuklukta aile vasıtasıyla atılır. Çocuk sadece insanlarla değil, eşya ile olan ilişkilerinin esasını da burada öğrenir. Cömertlik, cimrilik, temizlik, düzenlilik, dağınıklık, çekingenlik ve sosyallik gibi alışkanlıkların kazanılması hep çocuklukta eğitime bağlıdır.

Eğitimciler, çocukların gelecekte uyumlu ve başarılı olabilmeleri için en sağlıklı eğitim yollarının geliştirilmesi çabası içerisindeyler. Her ne kadar kişilik gelişiminin insanın hayatı boyunca süregeldiğini kabul etsek de kişilik gelişmesi ve yapılanmasında temelin çocukluk döneminde atıldığı gerçeği geçerliliğini korumaktadır.

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sosyal uyum üzerine yapılan çalışmalar, ailenin çocuk üzerindeki ilk etkilerinin son derece önemli olduğunu göstermiştir. Anne babanın ve ailenin diğer bireylerinin çocukla olan etkileşimi, çocuğun aile içindeki yerini belirlemektedir. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır, ilk yaşantıların örölmesinde büyük önem taşımaktadır. Okul öncesi dönemde çocuk, sosyal birey olmayı öğrenirken aynı zamanda özdeşim yapacağı bir modele ihtiyaç duyar. Kişilik oluşumu için gerekli olan özdeşim, büyük ihtimalle aile içindeki yakın bir üye ile gerçekleşmektedir. Genellikle özdeşim nesnesi anne baba olmaktadır, fakat ağabey, teyze, hala, dayı ya da amca gibi aile içinden bir erişkin de özdeşim nesnesi olabilir. Bu üyelerin bozuk bir kişilik yapısına sahip olması hâlinde, olumsuz davranış örneğinin çocuğa yansıma ihtimali artmaktadır.

Eğitimin en iyi gerçekleştirileceği yer ailedir. İnsanlar, temel değerlerini yeni nesillere aile aracılığı ile aktarır. Birey, ilk dinî ve ahlâkî bilgi ve tutumları ailesinden öğrenir. Çocuğun eğitimi her şeyden önce temel ruhî ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Bunlar sevgi, disiplin ve özgürlüktür. Bu üç ihtiyaç, birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır ve birlikte karşılanır. Bebeklikte sevgi ihtiyacı yoğundur, ileri yaşlarda ise sevgi ihtiyacının yanında özgürlüğü sağlama ve disiplin verme gereği de ortaya çıkar. Çocuk için ailenin önemi, sadece onun maddî ihtiyaçlarını karşılamaktan kaynaklanmamaktadır. Çocuğun maddî ihtiyaçları şu veya bu şekilde karşılanabilir. Ancak aile içinde sağlanan sevgi ve güven ortamını başka yerlerde sağlamak oldukça zordur. Çocuk için özellikle anne sevgisi çok önemlidir. Anne sevgisinden mahrum kalan çocuk, diğer ihtiyaçları giderilse bile, dokunma ve sevme ihtiyacı doyorulamadığı için, psikolojik açıdan tutarsız davranışlar gösterebilir. Yetiştirme yurtlarında yapılan araştırmalar bu durumu açıkça göstermektedir. Çocuk sevgiyi ailede öğrenmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği’nde Stalin döneminde aileyi ortadan kaldırma girişimleri istenilen sonuçlar doğurmamış, tekrar ailenin güçlendirilmesine dönülmüştür.

Çocukta kişiliğin gelişmesinde, objelere oranla, kişilerin daha çok etkisi vardır. Özellikle, çocuğun, aile üyeleriyle, anne babası veya kardeşleriyle sıkı ve sürekli teması, değerlerinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Etkisi en derin ve en kalıcı izlenimler, hayatın ilk beş yılında aile hayatında yaşanan ilk izlenimlerdir. Bu nedenle, kültür edinme süreci evde başlamalı ve ailenin hâkim işlevi, eğitim olmalıdır. Aile yaşayan bir organizmadır, tüm organizmalarda olduğu gibi aile içindeki bireylerden birinin sorunu tüm aileyi olumsuz etkiler. Anne babanın kişilik yapıları, çocuk yetiştirme tutumları, çocuğa yaklaşım tarzları çocuğu birinci plânda etkiler. Ayrıca anne babanın yaşı, sağlık durumları, birbirine sevgi, saygı ve güvenleri, çocuğun cinsiyeti, doğuş sırası vb. etkenler de aile içi iletişimi ve dolayısıyla çocuğu etkileyen etmenlerdendir. Çocuklar ebeveynler arasındaki iletişim şeklini ve davranışlarını gözlemleyerek taklit eder ve içselleştirir.

Türkiye’de tüm sorunlarına rağmen, aile kurumunun çok güçlü olduğu söylenebilir. Yapılan bir araştırma, bekârların da evliler gibi büyük çoğunlukla aile kurumunu benimsediğini ve sahiplendiğini, fakat evlilere göre evliliği sahiplenme düzeylerinin anlamlı düzeyde düşük olduğunu göstermiştir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Ancak bu durum, genç kesime aile konusunda bilgilendirici ve bilinçlendirici çalışmaların yapılması gereğini ortaya koymaktadır. Ailenin önemi, insanın hayatının ve eğitiminin dayandığı temel kurum olduğundan ileri gelmektedir. Birey ve toplum arasındaki olumlu ilişkiler aile aracılığıyla kurulabildiğinden, aile temel toplumsal bir kurumdur. Toplumlar, temel değerlerini aile aracılığı ile yeni kuşaklara aktarırlar. İçinde bulunduğumuz kültürel atmosfer bize, kişiliğimizin gelişmesi, ahlâkî karakterimizin olgunlaşması imkânını sağlar.

Her ailenin, çocuğun eğitimiyle ilgili mutlaka doğru bilgilere sahip olması gerekir. Bu husus hiçbir şekilde ihmal edilmemelidir. Anne babaların çoğu, ebeveynlerinin kendilerini yetiştirme tarzından şikâyet ederken kendi çocuklarını nasıl yetiştirmek istedikleri konusunda ya fazla fikirleri yoktur ya da bu konuda düşünmeye vakit bulamazlar. Hayatlarını devam ettirirken ebeveynliğin kendiliğinden olacağını zannederler. Bu “pasif ebeveynlik tutumu” içine düşme hatası herkesin başına gelebilir. Ebeveynlik sadece olunan bir şey değil, yapılması gereken bir görevdir. Anne baba olmak, boş zaman olduğunda yapılan basit bir iş olarak değil, aktif bir öncelik olarak seçilmelidir. Herkes iyi bir anne baba olabilir. Bu sadece ebeveynlik yapmaya hayatta öncelik vermeyi istemekle sağlanabilir. Çocukların, hayatı, anne babalarıyla birlikte aktif bir şekilde yaşayarak öğrenmeye, tanımaya ihtiyaçları vardır ve onlardan ayrı olarak, pasif bir şekilde bu, mümkün değildir. Yasalar da çocukların yetiştirilmesi görevini aileye vermiştir.

Çocuğun bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimi sevgi dolu sıcak bir ortamda yetişmesine bağlıdır. Böyle bir ortamı sağlayan ilk ve temel topluluk kuşkusuz ailedir. Herkes, ailesinin bedensel özellikleri gibi, düşüncelerini, inançlarını, tutumlarını da taşır. Çünkü bütün bunları çoğu zaman bilinçsizce, ailenin hayatından, uygulamalarından alır.

Günümüz eğitim anlayışında çocuk eğitiminde anne babaya düşen görevler şunlardır:

- Çocuğa ve onun geleceğine ilişkin ilgi
- Çocuğa ve onun geleceğine ilişkin sorumluluk
- Çocuğun gelişim özelliklerini bilme, onu tanıma ve anlama
- Zengin ve tutarlı ilişkilerin olduğu bir çevre sağlama
- Birey olarak çocuğa saygı duyma.

İhtiyaçlar giderilip, sorumluluklarımız bilinçli bir dikkatle yerine getirilmeye çalışılırsa, sonuçlar çok daha güzel olacaktır inancındayız.

Ailenin yani anne babanın çocuğunun eğitiminde bazı görevleri vardır. Bu görevlerinin başında çocuğun maddî ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra onun sosyalleşmesi gelmektedir. Sosyalleşme, toplum içinde yaşayabilmek demektir. Bunun için toplumun kuralları bilinmelidir. Toplumda insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hukukî düzenlemelerin yanında ahlâkî kurallar önemli bir yer tutar. O hâlde aile, çocuğuna ahlâkî kuralları öğretmelidir.

Okullar eğitim için çok önemli, vazgeçilmez ve yeri doldurulamaz kurumlar durumundadırlar. Okulları örgün eğitim kurumları olarak nitelendirir, onları yaygın eğitimden ayırırız. Bu ayırım, aslında okulu daha yakından tanımak ve onunla özel olarak meşgul olmak kolaylığı sebebiyledir. Okullar kadar yaygın öğretim hizmeti yapan kurum var mıdır acaba? Okullar, özellikle ilköğretim okulları vatandaşın ayağına kadar gitmekte, zorunlu oluşu sayesinde de yetişmekte olan yeni nesle, ortak değerleri kazandırmaktadır. Ailelerin bir kısmı çocuklarının okula gitmesi ile, onlarla birlikte okulun verdiklerinden etkilenmekte, yararlanmaktadır.

Her ümidi, örgün eğitim kurumlarına, okullara bağlamak doğru bir düşünce değildir. Okul bilgi verir. Bilginin davranış hâline dönüşmesi, bilgili kişinin iyi ahlâklı, karakterli kişi olması, o bilgilerin duygularla bütünleşmesine bağlıdır. Duygular ise, okul çağından çok önce insanda vardılar ve belli yönlerde şekil almaya başlamışlardır. Eğitim için okul çağını beklemek, okulun başarısını tehlikeye atmak demektir. Eğer okul öncesinde duygular geliştirilmemiş ve doğru yönlendirilmesine çalışılmamışsa, okulun verdiği bilgiler büyük çapta eğreti kalacak, çocuk onları ezberleyecek, fakat kendisine mal edemeyecektir. İyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış, güzeli-çirkini teorik olarak öğrenip kuralları, kanunları ezberlediği hâlde, yalan söylemeyi, rüşvet almayı, çalmayı, kişisel çıkarını her şeyden üstün tutmayı, başkalarını bertaraf etmek için onlara iftiralar atmayı, ayıplarını araştırarak, hilelerle onlara zarar vermeyi sürdüren, hatta bunları başarı sayan kimselerin varlığı, onların öğrendiklerini benimseyememiş olmalarındandır.

Çocuk eğitiminde annenin rolü inkâr edilemez. Çocuğun eğitiminde annenin çok etkili olması, babanın çocuk eğitiminde sorumluluğunun az olduğunu göstermez. Sınıldığı gibi, babanın çocuğu ile ilgilenmesi için onun büyümesini beklemek gerekmez.

Geleneksel olarak annelerin çocuk bakımında önemli rolü vardır. Buna rağmen çocuk eğitimi ve bakımı anne babaların her ikisinin de karşılıklı sorumluluk paylaşımı ile yürütmesi gereken bir durumdur. Özellikle annenin bebeklik dönemindeki yeri tartışılmaz olmakla birlikte uygun baba modelinin varlığı çocuğun her dönem için sağlıklı, gelişmesine yardımcı olacaktır.

Çalışma ve şehir hayatında babaların çocuklarını az görmesi, çocukların eğitim ve bakımını tamamen annenin üzerine bırakması hem anneler hem çocuklar açısından

büyük sorunlara yol açmaktadır. Anneler bu durumda çocuğa uygun eğitim ve disiplini vermekte zorluk çekerken (babanın desteği olmadığı için), çocuklar da babalarını seyrek gördükleri ve babanın etkinliğini hissetmedikleri için bazı psikolojik sorunlara girmektedirler. Bu durum anneyi ve çocuğu etkilemektedir. Anneler evin sorumluluğu, çocuğun bakımı gibi konularda yalnız kalıp strese girmektedirler. Ayrıca sürekli duygusal destek, sevgi ihtiyacı hisseden çocukta da bazı davranış ve duygusal sorunlar oluşabilmektedir. Mümkün olduğunca babanın da hamilelikten itibaren bu konuda anneye gerekli psikolojik destek sağlaması gerekir. Babanın anneye verdiği destek, çocuklara ayırdığı zaman, çocuk eğitimine doğrudan veya dolaylı katılımı birçok sorunu oluşmadan engellemektedir.

Çocuğun babasıyla olan ilişkisi, özellikle hayatının ilk beş yılında çok önemlidir. Çoğu baba, küçük bebekten ürker ve bu yüzden uzak durmaya çalışır. Hâlbuki babalık da annelik gibi çocuğun doğduğu andan itibaren başlar. Baba da ilk günden itibaren çocukla ilgilenmeli, onu sevmeli ve duygusal bir bağlantı kurmalıdır.

Baba ile çocuk arasında iyi ilişkilerin temeli, bebeklik döneminde atılır ve bu günler bir daha geri gelmez. Baba, “Şimdi zamanım yok, daha sonra onunla ilgilenirim.” derse, kendini aldatmaktan başka bir şey yapmış olmaz. Göz açıp kapayana kadar “ufacık bebek” okula başlayıverecek, birinci sınıfa başlayacak ve birden yetişkin bir genç oluverecektir. Ergenlik ve gençlik yaşında da çocuklar, babalarıyla pek yakın ilişkiye geçmek istemezler. Artık çok geç kalınmıştır. Baba, çocuğu ufakken onunla ilgilenmediği için, çocuk da büyüdüğü zaman babasının sözleriyle ilgilenmeyecektir. Baba ile çocuk, birbirlerine yabancı olacaklardır. Baba ile gençlik dönemindeki çocuğun arasındaki gelişecek bağ, büyük ölçüde çocuğun okul öncesi yıllardaki ilişkiye bağlıdır. Bu da daha bebeklik dönemindeki ilişkiyle belirlenir.

Bir çocuğun, babasıyla birlikte yapmaktan hoşlanacağı çok çeşitli şeyler vardır. Siz bunların içinden, yapmaktan hoşlanacağınız şeyleri seçin. Zevk almadan yapacağınız şeyler, çocuğa o aradığı “birliktelik” duygusunu vermeyeceği için, boşuna zaman harcamış olursunuz. Çocuğunuzla birlikte yapabileceğiniz birkaç şey şunlardır: resim yapmak, kumla oynamak, parka veya çocuk bahçesine gitmek, denize gitmek, sandala binmek, arabayla gezmek, alışverişe çıkmak, sokakta dolaşmak, yerden taş vb. toplamak, karıncaları seyretmek, hayvanat bahçesine gitmek.

Baba çocuk ilişkisinin en iyi olduğu yerlerden biri de çocuk parklarıdır. İşin tuhafı, çocuk parklarında genellikle anneler vardır da, babalara pek rastlanmaz. Oysa çocuğunuzun parka babanın götürmesi çok daha akla yatkındır, Siz kitabımızı, derginizi okurken çocuğunuz da oyun oynayacak ve sizin orada olduğunuzu bilmek bile onu mutlu etmeye yetecektir. Üstelik demirlere tırmandığı, sallandığı, kaydırdan kaydığı zamanlar, “Baba, bak ne yapıyorum!” diye başarısını size kanıtlayabilmesi çocuğun kimlik duygusunu geliştirecektir.

Günümüz şartlarında babalar öyle yoğun bir çalışma içine girdiler ki, çocuklarına hemen hiç zaman ayıramaz oldular. Babalar genellikle şöyle düşünüyorlar: “Bunca

çalışmamın nedeni, aileme iyi bir hayat düzeni sağlamak. Çocuklar biraz daha büyüsünler, o zaman durumumuz da daha düzelir ve onlarla ilgilenirim.” Oysa çocukla asıl ilgilenilmesi, ilişki kurulması gereken yaş, okul öncesi yaşlarıdır.

Çocuk farkında olmadan anne babasını örnek alır. “Bugün babamın izin günü. Onu iyice gözlemleyeyim de ondan sonra taklit edeyim.” diyen bir çocuk yoktur. Babanın işi ne kadar başından aşarsa aşsın her akşam oğluna on dakika masal okumalıdır. Aynı şekilde cumartesi veya pazar günü bir saatini oğluna ayırmalıdır. Çocuğuyla beraber olmalıdır baba. Bunun en iyi yolu ikinizin birlikte yapacağınız “bir şeyler” dir. Bu “bir şeyler” her babanın tavrına, hayat biçimine, beğenilerine göre değişebilir, ama mutlaka vardır. Oğlunuzla beraber alışverişe çıkmak bile çocuk için büyük deney ve gözlem konusudur. Hafta sonları da çocuğunuzu bir yerlere götürün. Bu gezmeler hem aranızdaki ilişkiyi güçlendirir, hem de onun bilinçli olmadan sizi örnek almasını sağlar. Hafta sonları bir saatinizi ayırıp çocuğunuzu götürebileceğiniz yerler itfaiye istasyonu, polis karakolu, matbaa, kaynakçı dükkânı, kitaplık, banka, pazar, havaa-lanı, ayakkabı tamircisi, dökümhane, pasta fırını, postane gibi yerlerdir. Çocuğunuzu mutlaka götürmeniz gereken yerlerden birisi de kendi işyerinizdir. Çocuğunuza çalıştığınız yeri gösterin. Fabrika, çiftlik, devlet dairesi gibi gezilebilecek bir yere dolaştırın. Ne iş yaptığınızı üç yaşındaki bir çocuğun anlayacağı bir dille anlatın. Çocuk, annesiyle birlikte olduğu için gün boyunca onun ne yaptığını bilir. Babasının da ne iş yaptığını, bu işin nasıl olduğunu bilmesi gerekir.

En meşgul babalar bile öğle tatilinde veya kısa bir aralıkta eve telefon ederek çocuklarıyla birkaç şey konuşabilirler. Bu onların çocuklarıyla ilgilendiklerini, onu sevdiklerini çocuğa kanıtlayan bir olaydır. Çocuğunuza kartpostal da gönderebilirsiniz. Küçük çocuklara postadan bir şey gelmesi kadar sevindirici ve kişilik verici bir durum olamaz. Babalar genellikle bir başka şehre gittiklerinde çocuklarına kartpostal yollamayı ya da telefon etmeyi düşünürler. Halbuki sabahları evden işe giden babalar da çocukların gözünde “başka bir yere gitmiş” tirler. Bu ufak ve zaman almayacak bilgiler çocuğunuzla sağlam bir ilişki kurmanızı sağlar.

Çocuk eğitiminde anne baba eşit sorumluluktadır ve bunu paylaşmalıdırlar. Ancak, anneyle düşen rolün babanınkinden ayrıldığı durumlar da vardır. Böyle durumlarda anne ile baba birbirlerinin yerini tutamazlar. Yetişmekte olan bir çocuğun örnek alabileceği bir “kadın”, bir de “erkek” modeline ihtiyacı vardır. Anne veya baba, bu rollerin ikisini birden oynayamaz. Çocuk yetiştirirken, sadece babanın yapabileceği bazı şeyler vardır ki, baba bunları yerine getirmedeği takdirde, karısı -ne kadar iyi bir anne olursa olsun- bu görevi üstüne alamaz.

AİLE EĞİTİMİ

Güler MERT*

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

“Madde 41 - Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.”

Kadının en büyük(asli) görevi, analıktır. Erkeklerle dahi ilk öğüdü, ilk eğitimi veren ve onun üzerinde ilk analık egemenliğini ve etkisini kuran, kadındır. Türk kadını dünyanın en aydın, en erdemli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağırılık sıklette değil; ahlâkta, erdemde ağır, ağırbaşlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının görevi, düşünüş biçimiyle, kol gücüyle, kararlılığıyla koruma ve savunmaya gücü yeter kuşaklar yetiştirmektir. Milletin kaynağı, sosyal yaşamın esası olan kadın, ancak erdemli olursa görevini yapabilir. Bu sebeple kadınlarımız, hattâ erkeklerden daha çok aydın(münevver), daha çok verimli, daha fazla bilgili olmak zorundadırlar.

Eğer gerçekten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.

“Medeniyetin esası, ilerleme ve kuvvetin temeli aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, kesinlikle sosyal, iktisadi, siyasi güçsüzlüğe sebep olur. Aileyi oluşturan kadın ve erkek unsurların doğal haklara sahip olmaları, aile görevlerini yerine getirmeye yetenekli bulunmaları gerekir.” (1924) 1928 (Atatürk’ün S.D. II, s. 151-152)

GİRİŞ

Her insan bir toplum içinde doğar; orada ya kendi yeteneklerini becerilerini, duygularını geliştirme olanak ve fırsatını bulur. Bu yeteneklerin gelişiminde en etken iki faktör anne ve babadır. Anne ve babaların bilişsel, duyuşsal, devinişsel ve sezgisel alanlarla ilgili yetenek, bilgi, beceri ve duyuşlarını geliştirip gerçekleştirmesi için, eğitim sürecine girmesi gerekebilir. Bazen anne ve babalar dünyaya getirecekleri yeni bir bireyi nasıl eğitecekleri yönünde kendilerini geliştirmek için gayret sarfederler ama bunu bazen tam anlamıyla beceremeyebilirler. Bu açıdan bakıldığında en geniş anlamıyla eğitim kişiyi toplumsallaştırma süreci olarak düşünülebilir. Kişinin top-

* Bolu İzzet Baysal Halk Eğitimi Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdür Yardımcısı

lumsallaştırılması için toplumca başat kabul edilen değerlerle donatılması gerekir. Bu değerler bazen yazılı kaynaklarda bulunur ama bazen de dilden dile dolaşarak geleneksel halde kuşaktan kuşağa geçmeye çalışır. Bu açıdan kişide gözlenecek istedik davranışların bilim, sanat, felsefeye, inanç, doğaya, kişinin hazır bulunuşluk düzeyine, toplumsal gerçeklerin diğer ölçütlerine de uyması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

Ülkemizde Aile Eğitimleri ile ilgili olarak Kamu Kurumları (Halk eğitim Merkezleri-Toplum Merkezleri), Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler (belediyeler) birtakım kurs, seminer çalışmalarıyla konuyu ele alsalar da sistemli bir çalışma görülememektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı Çıracılık Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Aile Eğitimleri Konusunda 4 tür program yürütmektedir. Halk Eğitimi Merkezlerinde Uygulanmakta olan “BENİM AİLEM” (UNİCEF DESTEKLİ), “ANNE –ÇOCUK EĞİTİMİ 0-6 YAŞ” –BABA DESTEK EĞİTİMİ (BADEP) -(AÇEV DESTEKLİ) ve ÇOCUK BAKICILIĞI KURS PROGRAMLARI hala yürürlüktedir. Bu programlarda zamanın gelişen ihtiyaçlarına göre zaman zaman revizyon edilmektedir.

1-ANNE ÇOCUK EĞİTİMİ (AÇEP PROGRAMI)

ANNE-ÇOCUK EĞİTİMİ VAKFI (AÇEV) DESTEKLİ

Anne Çocuk Eğitimi Programının amacı; çocuğun çok yönlü gelişimini, onun en yakın çevresi olan anne yoluyla desteklemektir. Program, Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü taşra birimleri olan halk eğitimi merkezlerince kurslar yoluyla uygulanmaktadır. Bu kurslara 0-6 yaş grubunda çocuğu olan anneler katılmaktadır. Anneler; çocuklarının bakımı, gelişimi, beslenmesi, hastalıklardan korunması, önlenbilir kazalar, ilkyardım, kadın üreme sağlığı, ve aile planlaması, anne-baba-çocuk ilişkileri konularında bilgilendirilerek; çocuk gelişimi ve eğitiminde daha başarılı, kendilerine güvenen, sorunlarıyla başa çıkabilen bireyler olarak yetiştirilmektedir.

Program, okul öncesi eğitimi hizmetlerinden yararlanamayan ve içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle risk içinde bulunan anneler ve çocuklarının gelişimini desteklemektedir. Çocukların, olumsuz çevre koşullarına rağmen ev merkezli olarak yürütülen bu programda aldıkları okulöncesi eğitimle bilişsel, sosyal, duygusal gelişmeleri sağlanmakta, okul başarıları artmaktadır.

Programa katılan annelerin, çocuklarının gelişimine karşı daha duyarlı oldukları, çocukları ile daha iyi ilişkiler kurdukları ve çocuklarının geleceğine ilişkin yüksek beklenti ve arzular taşıdıkları araştırmalar sonucunda belirlenmiştir.

Yapılan bu eğitim faaliyeti, okulöncesi eğitimi verdiği desteğin yanısıra, eğitimde fırsat eşitliğini sağlama açısından da önemli bir faaliyettir.

Programın anneler ve çocuklar üzerindeki etkileri araştırılmış; ilköğretime başlamadan önce okula hazır olma, zihinsel gelişim ve sosyal beceriler açısından anneleri programa katılan çocukların, programa katılmayan annelerin çocuklarına göre daha üstün oldukları kanıtlanmıştır. Ayrıca, annelerin çocuklarını yetiştirme yöntemlerinde, çocuğun öğrenimine gösterdikleri ilgi ve kendi özgüvenlerinde gelişmeler meydana gelmiştir. AÇEP, ülkemizin de imza koyduğu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çerçevesinde ülkemizin yerine getirmesi gereken taahhütlere büyük ölçüde yer vermektedir. Bu nedenle toplumsal gelişmemize hız vermesi yönüyle önemli bir programdır.

<http://cygm.meb.gov.tr/hem/acep.pdf>

2-BİR ERKEN ÇOCUKLUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ROGRAMI

BENİM AİLEM PROGRAMI

UNİCEF DESTEKLİ

Programın Amacı Nedir?

0-6 yaş arasında çocuğu olan ve okul öncesi eğitimden yararlanamayan çocukların aileleri, anneleri ya da bakıcıları aracılığı ile desteklenmesidir.

Programın Hedef Kitlesi Kimlerdir?

Çocuğu okul öncesi eğitimden yararlanamayan ve sosyal desteğe ihtiyacı olan ailelerdir.

İşbirliği Yapılan Kurumlar Hangileridir?

- Unicef
- Devlet Bakanlığı
- (SHÇEK - Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Vb.)
- İşçileri Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- Adalet Bakanlığı
- Jandarma Genel Komutanlığı
- Sivil Toplum Kuruluşları

- Benim Ailem Programı - 1
- Benim Ailem Programı - 2
- Birlikte çalışalım - Sorularla benim ailem
- Bütüncül Yaklaşımla Benim ailem
- Benim Ailem Programı Uygulama Yönetgesi 0-6 Yaş
- Benim Ailem Araştırma Raporu
- Benim Ailem Programının Uygulandığı HEM' ler

<http://cygm.meb.gov.tr/halkegitim/benimailem.htm>

3-BABA DESTEK ROGRAMI

AÇEV VAKFI DESTEKLİ

Ülkemizde aileye büyük önem verilmektedir. Ailenin anne, baba ve çocuklardan oluşan bir bütün olduğunu düşünürsek, çocuk eğitiminde annenin olduğu kadar babanın da en az anne kadar önemli olduğu ortadadır.

Bu amaçla Millî Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı arasında Baba Destek Programı “BADEP” işbirliği protokolü imzalanmıştır.

Programın Amacı Nedir?

Baba Destek Programı ile çocuğun gelişiminde anne kadar önemli rol oynayan babanın çocuk gelişiminde kendi önemini fark etmesi, çocuk gelişimi konusunda yaygın eğitim yoluyla bilgilendirilmesi, çocuk istismarının önlenmesi, evde gerek çocuğa, gerekse eşine karşı uygulayacağı demokratik yöntemleri öğrenerek, mutlu bir aile yapısına ve topluma ulaşılması amaçlanmaktadır.

<http://cygm.meb.gov.tr/halkegitim/badep.htm>

Fakat bu çalışmaların yaygınlaştırılması için bu eğitimlerde görev alacak personel sayısının artırılması gerekmektedir. Bu zamana kadar branşında kurs açamayan öğretmen, kadrolu usta öğreticiler bu çalışmaları yürütmüş olup emeklilik, tayin ve işten ayrılma gibi durumlarla giden öğreticinin yeri doldurulamadığından bu alanda yapılan çalışmalarında yaygınlaşması mümkün olamamaktadır. Bu nedenle; üniversitelerimizde sadece Okul Öncesi Öğretmenliğinden başka 6 yaş öncesi anne ve babayı eğitecek düzeyde branş öğretmenini yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu konuyla ilgili ya mevcut programlara dersler ilave edilmeli yada farklı bölümler açılarak ailelerin eğitimine destek olunmalıdır.

4- TEMEL EĞİTİME DESTEK PROJESİ KAPSAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDAN DESTEKLENEN; EĞİTİCİ A 0-3 ve 3-6 YAŞ EV, KREŞ, YUVA ÇOCUK BAKICILIĞI) KURSL İLE AİLE EĞİTİMİ, AİLE İÇİ İLETİŞİM KURSLARI MODÜL PROGRAMLARI

MEB Çıraklık Yaygın Eğitimi Genel Müdürlüğünce Halk Eğitimi Merkezlerinde ; Temel Eğitime Destek Projesi Kapsamında Avrupa Birliği Destekli 2 adet

Ev,Kreş,Yuva Bebek Bakıcı ve Eğiticiliği Modül Programları kapsamında kurslar düzenlenmektedir.Bu programların birincisi 0-3 yaş Ev,Kreş,Yuva Bebek Bakıcısı ve Eğitici Yetiştirmeye yönelik, ikincisi ise 3-6 yaş Ev,Kreş,Yuva Bebek Bakıcısı ve Eğitici Yetiştirmeye yöneliktir.Ayrıca yine Temel Eğitime destek projesi kapsamında Aile İçi İletişim Kursu ve Aile Eğitimi Kurslarında düzenlenmektedir.

0-3 YAŞ EV,KREŞ,YUVA,BEBEK BAKICISI VE EĞİTİCİSİ MODÜL PROGRAMI

Programın Genel Amaçları: Bu kursla ilgili eğitim ve öğretim etkinliklerini başarıyla tamamlayan kursiyer

- 0 - 3 yaş bebeğin bakımını kurallara uygun olarak yapabilecektir.
- 0 - 3 yaş bebeğin gelişim özelliklerini takip edebilecektir.
- 0 - 3 yaş bebeğini besleyebilecektir.
- 0 - 3 yaş bebek hastalıklarının takibini yapabilecektir.
- Oyun ve müzikle çocuğun gelişimine katkıda bulunabilecektir .
- 0 - 3 yaş bebeğinin yaşam ortamını güvenli hale getirebilecektir.
- 0 - 3 yaş bebeği ile doğru iletişim kurabilecektir.

ÜNİTE DAĞILIM TABLOSU

Ünite Adı	Süre (Saat)
Bakım Kurallarını Uygulama	40
Gelişim Özelliklerini Takip Etme	40
Besleme	35
Hastalıkları Takip Etme	30
Oyun ve Müzikle Çocuğun Gelişimine Katkıda Bulunma	30
Yaşam Ortamının Güvenliğini Sağlama	30
Doğru İletişim Kurma	35
Toplam	240

3-6 YAŞ (EV, KREŞ, YUVA) BEBEK BAKICI VE EĞİTİCİLİĞİ MODÜL PROGRAMI

Programın Genel Amaçları:

Bu kursla ilgili eğitim ve öğretim etkinliklerini başarıyla tamamlayan kursiyer:

- 3 - 6 yaş çocuğunun bakımını kurallara uygun olarak yapabilecektir.
- 3 - 6 yaş çocuğunun gelişim özelliklerini takip edebilecektir.
- 3 - 6 yaş çocuğunu sağlıklı besleyebilecektir.

- 3 - 6 yaş çocuğunun hastalıklarının takibini yapabilecektir.
- 3 - 6 yaş çocuğuna tuvalet alışkanlığı kazandırabilecektir.
- 3 - 6 yaş çocuğuna cinsel eğitim verebilecektir.
- 3 - 6 yaş çocuğunun gelişimini oyun ve müzikle destekleyebilecektir.
- 3 - 6 yaş çocuğunun yaşam ortamını güvenli hale getirebilecektir.
- 3 - 6 yaş çocuğu ile doğru iletişim kurabilecektir.

ÜNİTE DAĞILIM TABLOSU

Ünitenin adı	Süre
Bakım kurallarını uygulama	20 saat
Gelişim özelliklerini takip etme	40 saat
Besleme	30 saat
Çocuğun Sağlık ve hastalıklarını takip etme	25 saat
Tuvalet alışkanlığı kazandırma	12 saat
Cinsel eğitim verme	12 saat
Oyun ve müzik yoluyla gelişimini destekleme	30 saat
Yaşam ortamının güvenliğini sağlama	35 saat
Doğru iletişim kurma	40 saat
Toplam	244 Saat

MEB Çıracılık Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğünce Halk Eğitim Merkezlerinde uygulanmak üzere “Aile Eğitimleri” ile ilgili yine Temel Eğitime Destek projesi kapsamında Avrupa Birliği desteğiyle hazırlanmış “Aile Eğitim Modül Programı ve Aile İçi İletişim Modül Programı “ mevcuttur.

AİLE EĞİTİMİ MODÜL PROGRAMI

Programın Genel Amaçları:

Bu kursla ilgili eğitim ve öğretim etkinliklerini başarıyla tamamlayan her kursiyer:

- Aile yapısının önemini kavrayabilecektir.
- Çocukların gelişim evrelerini takip edebilecektir.
- Anne baba çocuk ilişkisini sağlıklı ve etkili kurabileceklerdir.
- Çocuklardaki uyum ve davranış bozukluklarının farkında olabilecektir.
- Ders çalışma alışkanlığı kazandırabilecektir.
- Çocuğa vatandaş olma bilinci kazandırabilecektir.
- Madde bağımlılığı tehlikesinin farkında olabilecektir.

Ünite Dağılım Tablosu

Ünite Adı	Süresi	
	Teorik	Pratik
Aile Yapısının Önemi	12	30
Çocuğun Gelişim Evrelerini Takip Etme	12	30
Anne Baba Çocuk İlişkisi Kurma	12	30
Çocukta Uyum ve Davranış Bozukluğunun Farkında Olma	12	30
Ders Çalışma Alışkanlığı Kazandırma	12	30
Vatandaş Olma Bilinci Kazandırma	9	--
Madde Bağımlılığı Tehlikesinin Farkında Olma	11	30
Toplam	80	180
Genel Toplam	260	

AİLE İÇİ İLETİŞİM MODÜL PROGRAMI**Programın Genel Amaçları:**

Bu kursla ilgili eğitim ve öğretim etkinliklerini başarıyla tamamlayan her kursiyer:

Aile bireyleriyle etkili iletişim kurabilecektir.

Anne-baba-çocuk ilişkisini sağlıklı ve etkili kurmak için çaba sarf edebilecektir.

Anne-baba-ergen ilişkisini sağlıklı ve etkili kurmak için çaba sarf edebilecektir.

Anne-baba-sosyal çevre ile sağlıklı ve etkili iletişim kurmak için çaba sarf edebilecektir.

Ünite Dağılım Tablosu

Ünite Adı	Süresi	
	Teorik	Pratik
Aile Bireyleriyle İletişim Kurma	10	12
Anne – Baba – Çocuk İlişkisi Kurma	10	12
Anne – Baba – Ergen İlişkisi Kurma	10	10
Anne – Baba – Sosyal Çevre İlişkisi Kurma	8	8
Toplam	38	42
Genel Toplam	80	

ÖNERİLER

- Üniversitelerde Aile Eğitimi Öğretmenliği bölümleri açılmalı veya mevcut Eğitim Fakültelerindeki programların kapsamına Aile Eğitimleri ile ilgili dersler eklenmelidir.
- MEB Çıracık Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı Halk Eğitim Merkezlerin de Aile Eğitimleri faaliyetlerinin yaygınlaşması için gerekli personelin istihdamı sağlanmalıdır. (bu konuda öğretmen atamalarının norm kadrolarının çoğaltılması)
- SHÇEK lere bağlı Toplum Merkezlerinde de verilen Anne Eğitim Programlarının yaygınlaşması için gerekli personel istihdamı (sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve çocuk gelişim uzmanlarının sayılarının) artırılmalıdır.
- Aile Eğitimlerinin yaygınlaştırılmasında yerel yönetimlerin yasalarla desteğinin sağlanması için gerekli önlemler alınmalıdır.
- Aile Eğitimlerinde bütün kamu, kurum, kuruluş, vakıf, dernek ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği halinde çalışmaları sağlanarak; Aile Eğitimleri daha da yaygınlaştırılmalıdır.
- Kırsal kesimde uygulanacak Aile Eğitimleri ile ilgili faaliyetler için gerekli ödenekler sağlanmalı, özendirici faaliyetler planlanmalıdır.
- Aile Eğitimi veren kurumlardaki öğretmen ve yöneticilerin nitel(kariyer özellikleri) ve nicelikleri(sayıları) artırılmalıdır.
- Gelişmiş ülkelerdeki Aile Eğitim Politikaları izlenmeli yerel ve ulusal düzeydeki projelerle desteklenerek paylaşılmalıdır.
- Sağlık Bakanlığı bünyesinde illerde oluşturulan Aile Hekimliği nasıl genetik olarak aile içindeki bütün bireylerde yaşanan hastalıkların raporunu tutabiliyorsa, Aile Eğitimi veren kurumlarda da rol alacak soysa hizmet uzmanları, psikologlar, ve çocuk gelişim uzmanları birlikte çalışarak aile içinde yaşanan yanlış davranışların analiz ve tahlillerinin yapılarak daha sağlıklı bireylerden oluşan toplum bilinci oluşturma yolunda yenilikçi çalışmalar yapılmalıdır.
- Aile Eğitim Programlarının yaygınlaştırılabilmesi için; mutlaka her halk eğitim merkezi bünyesine nüfus oranına paralel olarak; Çocuk Gelişimi branşında öğretmen atamaları yapılmalıdır.
- Belediyelerle işbirliği yapılarak yasal düzenlemelerle evlenecek her çift için Aile Eğitimleri zorunlu olarak verilmelidir.

SONUC

Eğer ruh aydınlanmışsa, insanda güzellik vardır.
Eğer insanda güzellik varsa, evde uyum vardır.
Eğer evde uyum varsa, ülkede düzen vardır.
Eğer ülkede düzen varsa, DÜNYADA BARIŞ VARDIR.

Çin Atasözü

KAYNAKÇA

-TC ANAYASASI

-1928 (Atatürk'ün S.D. II, s. 151-152)

-<http://cygm.meb.gov.tr/hem/acep.pdf>

- <http://cygm.meb.gov.tr/halkegitim/benimaimem.htm>

-<http://cygm.meb.gov.tr/halkegitim/badep.htm>

-[hemprogram\[1\].rar\hemprogram - RAR arşiv, paketsiz boyut 27.238.912 bayt](#)

TÜRKİYE’DE AİLE EĞİTİMİ VE YEREL YÖNETİMLER/ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İÇİN UYGULAMALI BİR MODEL ÖNERİSİ*

Rahime BEDER ŞEN**

Semra DEMİRKAN***

Giriş

Toplumların çekirdeğini oluşturan aile, neslin devamı, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi, yeni nesillere kültürel kimliğin, dinî ve ahlakî değerlerin kazandırılması, tarihsel ve toplumsal bilincin aktarılması, sevgi, saygı ve hoşgörü esasına dayanan tutum ve değerlerin yerleştirilmesi gibi temel fonksiyonları üstlenen ve yerine getiren evrensel bir kurum olma özelliğiyle toplumda ikamesi olmayan hayati öneme haiz bir birim olarak, her çağın ve her toplumun en temel sosyal bir kurumu olarak varlığını sürdürmektedir.

21. yüzyılda yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sanayileşme, büyüyen şehirleşme, iç ve dış göç hareketleri, toplumsal hayatta birçok sorunu çözerken, birçoğunu da beraberinde getirmektedir. Aile kurumu bu değişimler karşısında yer yer zayıflama eğilimi bazı koşullarda da parçalanma süreci yaşamaktadır. Temel fonksiyonlarını yerine getiremeyecek kadar zayıflayan aile yapısının toplumsal yapıya olan etkilerinden bahsetmemek mümkün değildir. Ailelerin parçalanması, tek ebeveynli ailelerin artması, boşanma oranlarının artması, evlilik dışı beraberliklerin çoğalması, adolesan çağıdaki gebeliklerin artması, terk edilen bebekler ve sokak çocuklarının artması, uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması, kültürel ve ahlakî değerlerde yozlaşma, suç oranlarının artması, kadın ve çocuklara ilişkin hak ihlallerinin varlığı, bireysel ve toplumsal şiddetin yaygınlaşması, kimlik bunalımı, psikolojik rahatsızlıklar gibi, insanı, aileyi ve dolayısıyla toplumu tehdit eden sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Toplumumuzun yaşadığı hızlı toplumsal değişme; sosyal, politik, ekonomik ve eğitimle ilgili pek çok şeyi değiştirmektedir. Dolayısıyla ailelerin gereksinimleri de farklılaşmaktadır. Bu nedenle hızlı değişim içerisinde ailelerin gereksinimlerini karşılayacak ve toplumun her kesimine kolayca ulaşabilecek farklı aile eğitim programlarının geliştirilmesine ve bu programların işlerlik kazanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

---

* Aralık 2004 tarihinde hazırlanan paket program Mamak Belediyesi ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından uygulanmıştır.

** Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanı

*** Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanı

Ayrıca toplumumuzun bu konuda bilinçlendirilmesi ve programların yaygınlaştırılması da önem kazanmaktadır. Geleceğin ve toplumun temeli olan ailelerin eğitiminden geçirilmesinin sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum yapısına ulaşmada son derece önemli olduğu yapılan bilimsel çalışmalarda da kanıtlanmıştır (Navaro, 1987; Üstünoğlu, 1991; Öztop ve Telsiz, 1996).

Son yıllarda toplumların değişen doğasında aileler daha zor şartlarda hayatlarını devam ettirmekte ve çeşitli nedenlerle desteğe ve yardıma gereksinim duymaktadırlar. Bu nedenlerin başında geçmişte kolaylıkla ulaşılan informal sosyal destek ve bilgi kaynaklarına ulaşımın güçleşmesi gelmektedir. Çocuk yetiştirmek için tüm ailelerin hem duygusal olarak hem de uygulamada desteğe gereksinimi bulunmaktadır. Aynı zamanda aileler çocukların gelişimleri ve eğitimleri konusunda hem spesifik hem de temel bilgilere, tavsiyelere, geri bildirimlere ve aile içindeki problem durumlarında bilgi alabilecekleri bir kaynağa gereksinim duymaktadırlar. Geçtiğimiz yıllarda aileler genellikle bu bilgileri, informal yolla alabilmekte idiler. Geleneksel olarak aileler, ebeveynlik ve çocuk yetiştirme ile ilgili bilgileri, geniş aile içindeki büyüklerden ve arkadaşlardan, komşular arasındaki diğer yaşlı ailelerden, köylerin yaşlılarından ya da din adamlarından almaktaydı (akt. Şahin, 2007).

Günümüzdeki sosyo-ekonomik ve demografik değişiklikler, teknolojik gelişmeler, göç ve kentleşme ile birlikte nüfus hareketliliğinin artması, aile ve sosyal etkileşim çevresinin hızla değişerek aile kurumunun bunalımına ve bireylerinin de baş edemeyecekleri sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Akrabalık, hemşehrilik ve komşuluk gibi sosyal çevrelerde ailelerin ve çocukların birbiriyle işbirliği ve sorumluluk içinde hareket etmesi azalarak sosyal kontrolün de çözülmesine neden olmuştur.

Endüstrileşme ile birlikte yaşanan hızlı sosyal değişim, ailenin kuruluş aşamasından itibaren bireylerin aile kurma ve aile olma, çocuk yetiştirme ve sorun çözme kabiliyetinin edinilmesinde, evlilik okulu, aile okulu, ana-baba okulu eğitimlerini gerekli hale getirmiştir. Aile kurumu dinamikleri itibariyle toplumlar için geçmişten geleceğe kurulan bir köprüdür ve değişimler karşısında muhafazakar olmakla birlikte değişimden en fazla etkilenen bir yapıya da sahiptir. Aile eğitimleri, sorunların aile temelinde bütüncül bir yaklaşımla çözümüne imkan sağlamaktadır. Türk toplumu için aile çağlar boyunca kuşatıcı ve derin temelleri olan bir özelliğe sahiptir. Bu durumda çağın gereksinimlerini karşılayan temel bir kurum olan ailenin bireylerinin eğitim yoluyla desteklenmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile eğitim programlarına duyulan gereksinimin nedenlerinden birisi de ebeveynlikle ilgili bilgilerin ve bilgi kaynaklarının da değişmiş olmasıdır. Günümüzde ebeveynlik artık nesilden nesile, annesinden kızına veya babasından oğluna aktarılan yaşanmışlıklardan/öğrenilmişliklerden elde edilenlerle yerine getirilecek bir sorumluluk

olmaktan çıkmıştır. İletişim teknolojilerinin kullanımının artması, medya kanalı ile bu bilgilerin paylaşılması yanında ailede çocukların merkeze oturtulduğu bir yapının hakim olması günümüzde artık bilgiye ilişkin talebin artışına zemin hazırlamıştır. Bu gün hala birçok aile, çocuklarının her türde ihtiyacına karşılık verememekte ve gerektiği gibi iletişim kuramamaktadır. Üstelik sosyal değerlerde yaşanan hızlı değişimin karşısında ailede eşler arasında ve çocuklarla ilişkilerde bir kargaşa yaşanmaktadır. Özellikle ergenlik çağındaki çocuklarla iletişim ve ilişki kurmada birçok sorunlar yaşanmakta ve sonuçta ailede kuşak çatışması kendini göstermektedirler. Bunun sonucunda aileler suçluluk, yetersizlik ve beceriksizlik duygularına kapılabilmektedirler.

Aile eğitim programları, ailelerin ebeveynlik becerilerini ve bilgilerini geliştirme, çocuk gelişimi ve ailelerin yaşadığı sorunlarla pozitif yollarla başa çıkabilme ile ilgili öğrenme deneyimlerini geliştirmeye odaklanmış programlardır. Aile Eğitimi, aile bireylerinin beden ve ruh sağlığı gelişimini, aile içi ilişkileri ve etkileşimi desteklemeyi, iyileştirmeyi ve sürdürmeyi sağlayan bir süreç ve hizmettir. Bu bağlamda bakıldığında; aile bireylerinin her birinin etkili yaşam becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Nitekim Anayasa da devlete aileyi destekleme görevini vermektedir. Her ne kadar aile eğitimi devlet tarafından desteklense de toplumda aileye yönelik tüm sorumlu kesimlerin aileyi geliştirme ve eğitime sorumlulukları vardır. Ülkemizde aile eğitimi ile ilgilenen kurum, kuruluş ve akademik birimlerin geliştirdikleri çeşitli programlar mevcuttur. Ancak aile kurumunun toplumlar için önemi ve aile kurma bilinci ve ailenin yaşatılmasına ilişkin değer aktarımının yoğun olarak işlendiği bir programın gerekliliği üzerine makaleye konu olan bu program hazırlanmıştır.

Bu yazıda gerekçeleriyle birlikte ele alınan ve geliştirilen “Aile eğitimi paket programı”nın yerel yönetimler/sivil toplum örgütleri için uygulamalı bir model önerisi şeklinde olması tasarlanmıştır. Bu çerçevede geliştirilen paket programın, aynı zamanda, giderek karmaşıklaşan günümüz dünyasında karşılaşılan sorunları çözmekte yetersiz kalan aile kurumu ile ilgili sorunların etkili, verimli ve birlikte yaşam kalitesini üretecek yeterliliklerin kazandırılmasını hedefleyen bir formatı içermesi hedeflenmektedir.

Aile Eğitimi Paket Programının Amacı

Günümüzde aileyi ve bireylerini etkileyen sorunların başında, ailede etkili iletişimin yetersizliği, ailede ortak değerlerin oluşturulamaması, ailede çözümlerin artması, ailede sahip olunan kaynakların farkında olunmaması ve bilinen kaynakların akılcı kullanılmaması, ailelere yönelik rehberlik ve danışma hizmetlerinin ülkemizde sınırlı sayıda olması, risk altındaki ailelerin ruh sağlığını koruyucu ve önleyici hizmetlerin sınırlı olması, ve bu ailelerin bilinçlendirilmesi ve eğitiminin yetersiz olması gibi hususlar nedeniyle ailelerde bir çözümlenme yaşanması, ailenin korunması ve güçlendirilmesini sosyal politikaların temelinde ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Toplumun çekirdeğini oluşturan aile, Birleşmiş Milletlerin tanımına göre “kan, yasa ve evlilik yoluyla birbirlerine belirli derecelerde akrabalıkları bulunan hane halkı üyelerinden oluşmaktadır”. Yapısı ve işleyişleri bakımından bazı farklılıklar göstermekle birlikte bütün toplumlarda var olan aile kurumu, günümüz toplumlarında işlevlerinden bazılarını diğer kurumlara devretmesine karşılık, başka bir şekilde yerine getirilmesi mümkün olmayan temel işlevleri nedeniyle varlığını ve önemini sürdürmektedir. Bununla birlikte hızlı değişim sürecine bağlı olarak gelişen yeni toplumsal şartlar içinde aile kurumunu çeşitli yönlerden etkilemekte ve aileler çeşitli destek mekanizmalarına ihtiyaç duymaktadırlar.

Günümüz toplumlarının yaşamakta oldukları değişimin etkileri hem aile bireyleri arasında hem de kuşaklar arasında yaşama tarzına ve alışkanlıklara dair farklılıkları arttırıcı yönde olmuştur. Yaşama ilişkin bilginin kaynağı değişmiş ve kuşaklar arasında diğer dönemlerle kıyaslanamayacak kadar derin farklılıklar yaşanmıştır.

Öte yandan, hızlı kentleşme süreci ailelerin sosyal, ekonomik kültürel yönden çeşitli sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Toplumda meydana gelen hızlı değişimle birlikte, ana-babalığa ilişkin bilgi ve becerileri edinme, günümüzde yaygın olan çekirdek ailede geçmişteki geniş aile ortamına göre daha önem kazanmıştır. Kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir işlevi olan aile, çocuğun ve gencin sosyalleşmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Bu nedenlerle aile bireylerinin aile olmanın bilinciyle ve karşılaştıkları sorunları en aza indirebilmeleri, gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları için bazı sosyal hizmet ve destek mekanizmalarına gereksinim duyulmakta; bu konuda kamu kurumlarına, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına çeşitli görevler düşmektedir.

Günümüzün sosyal devlet anlayışı, sosyal gerçekliği içinde ele aldığı aileye çeşitli kurumlar aracılığıyla birtakım hizmetlerin verilmesini amaçlamaktadır. Kırsal ve kentsel alandaki farklı boyutları ve oluşumları yönünden “geleneksel aile”, “geçiş ailesi” ve “çekirdek aile” gibi çeşitli adlarla nitelendirilen aile kurumu günümüz şartlarında çeşitli sosyal yardım ve sosyal hizmet mekanizmalarına ihtiyaç duyabilmektedir. Bu yöndeki sosyal hizmetlerden birini aile eğitimi oluşturmaktadır. Bilindiği gibi günümüzde, örgün eğitim kurumlarının yanı sıra yaygın eğitim ve yetişkin eğitimi de özel bir önem taşımakta ve bu amaca dönük çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bunların içinde aile eğitimiyle ilgili bazı çalışmalara rastlanmakla birlikte bu çalışmaların az sayıdaki bazı uygulamalarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Oysa aile kurumu, toplum için hayati önemde olan görevleri yerine getirmekte, bireyleri topluma hazırlamaktadır. Dolayısıyla toplum için en temel görevleri üslenen aile kurumunun başta çocuk eğitimi olmak üzere yeni toplumsal şartlar içerisinde ihtiyaç duydukları bilgi ve becerilere edinme yollarıyla ilgili olarak eğitim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Aile Eğitimi Modeli projesinde temel amaç, aile bireylerine çağa uygun, kişisel ve duygusal gelişimlerini olumlu yönde etkileyen bilgi, beceri ve davranış geliştirmelerini sağlamaktır. Toplumun ailenin önemine dikkatini çekmek, aile içi iletişimden çocuk eğitimine kadar uzanan geniş bütünlükte aile üyelerinin gerekli donanımının sağlanması ve aile kurumuna sorunların çözüldüğü temel bir merkez olarak bakılması gerektiği ortadadır. Bu amaçtan hareketle aile kurumunun üstlendiği fonksiyonlarla özel ve yerinin doldurulamayacak bir kurum olduğu teması ile birlikte aile kurumunu geleneksel rollerinden biri olan sorun çözmeye yönelik niteliğinin kazandırılması çok önemlidir. Sorunlar aile içerisinde çözümlenebildiği oranda toplumsal yapıda ani ve hızlı değişimlere uyum ve gelişme patolojik hale gelmeyeceği açıktır.

Aile eğitim programları, aile eğitimi için birçok farklı yollar takip etse de özünde aynı amaca hizmet etmektedir. Bu programlar, ailelerin ebeveyn olmadaki sorumluluklarını kazanmalarına yardımcı olmak, aile bağımlı güçlendirmek, çocuk eğitimi ve gelişimi konusunda aileleri bilgilendirmek, destek olmak (özellikle dezavantajlı çocuklar ve aileleri) ve çocukları okula başlarken öğrenmeye hazır hale getirmek gibi hedeflere sahiptirler. Başlangıçta toplum temelli küçük tanıtım programları olarak başlayan aile eğitimi ve destek programları daha sonra hem içerik hem de sayıca genişlemiş, karmaşıklaşmıştır. Bazı bölgelerde bu programlar geniş bir alana yayılarak o bölgeden finansal destek de almaya başlamıştır (akt. Şahin, 2007).

Aile eğitimlerinde temelde üç amaca hizmet edilmesi hedeflenmektedir. Birincisi ailenin psikolojik ve sosyal açıdan bulunduğu yaşam şartlarına uyum sağlayabilmesine yardımcı olmak; diğeri çocukların eğitimlerinde aile faktörünü güçlendirmek; üçüncüsü de hem bölgesel ve yerel bazda hem de ülke genelinin ihtiyaç analizi kapsayacak bir müfredat ve materyal üretimine yönelik programların geliştirilerek aile kurumunun ve toplumun korunması, güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Geliştirilen aile eğitim programlarının, çocuk eğitimi ve bakımı konusunda ebeveyn eğitimine büyük etkisi olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalar aile eğitim ve destek programlarına katılan ailelerde çocuklarda kendilerine güven duygusunu geliştirme, aile ve çocuk arasında olumlu ilişkiler kurma, çocukların okula karşı daha pozitif bakma ve okul başarısı gibi konularda etkili olduğunu ortaya koymuştur (akt. Şahin, 2007).

Aile Eğitimi Paket Programının Gerekçesi

Aile, birey ve toplum hayatı için zorunludur. Günümüzde sosyo-kültürel ve ekonomik alanda dünya genelinde rastlanan makro ve mikro ölçekli değişimler aile algılamalarında ve aile içi ilişkilerin yapısında da farklılıklar ortaya koymuştur. Bu farklılıklar, bilgilerin yenilenmesini zorunlu kılmakta, şimdiye kadar kazanılan tecrübelerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Anne babaların yalnız çocuklarını değil, kendilerini de daha iyi anlamak için yeni bakış açılarını kazanmaları şeklinde

bir anlayış önem kazanmıştır. Aile bireylerinin aile olmanın bilinciyle ve sorunların birlikte sağlıklı ve bilinçli çözümü için uzman kişilerle işbirliği yapmaları ve gerekli eğitimi almaları toplumda sağlıklı bireylerin yetişmesi için önemlidir. Bu çerçevede, Türk ailesinin bu ülkenin geleceğini düşünen herkesin vazgeçilmez önceliği olduğu inancından hareketle, Ana-Baba Okulu gibi projelerle, ailenin önemi, aile değerlerinin korunması, ailede sağlıklı iletişim kanallarının kurulması, sağlıklı nesiller yetişmesi ve aile içinde tüm bireylerin rol ve sorumluluklarının bilinmesi konularında eğitim programları yapmanın, zaruri olduğu aşıkardır. Bu tür programların kamu işbirliği ile öncelikle sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler tarafından uygulanmasının geniş kitlelere ulaşabilmek için önemli olduğu görülmektedir.

Herkesin bildiği bir söz vardır: “Eğitim ailede başlar ve ömür boyu devam eder”. Her aile eşlerin mutlu ve sağlıklı birlikteliği ile birlikte başarılı çocuklar yetiştirmek ister. Bunu gerçekleştirmek için çocuğuna her türlü imkanı hazırlar. Ancak günümüzün karmaşık ve hızlı değişim ortamı çoğu zaman ailelerin çeşitli sorunlarla karşılaşmasına yol açmaktadır. Aynı çatı altında ortak yaşam sürdürmek aile olmak için yeterli değildir. “Aile olmak” birbirini anlamak, duyguları, düşünceleri paylaşmak, birbirine yakın olmak, birbiriyle iletişim kurmak demektir. Ailede çocukların bakımı ve beslenmesi kadar önemli olan, huzurlu bir ortamın sağlanmasıdır. Aile kurumunun devamının sağlanması bireylerinin sağlıklı gelişimine bağlıdır. Toplumla uyumlu, sorumluluk almaktan kaçınmayan, dinamik, bilinçli, başarılı ve mutlu bireyler yetiştirmek amacıyla yapılan her tür ve düzeydeki eğitim “aile eğitimi” kapsamına girer. Özellikle iletişim kaynaklı sorunların ailede yaşanması olağandır. Önemli olan ana babaların çocuklarına yönelik bilinçli yaklaşımlarıdır. Çocuğun içinde bulunduğu dönemi nasıl atlattığı çocuğun hayatta kazanacağı başarıları kadar önemlidir. “Bilinçli Evlilik, Bilinçli Ebeveynlik” olarak özetlenen, yaşamı en iyi şekilde yürütmek, en doğru kararları vermek, sonuçta mutlu ve başarılı olmak, “Ben yerine Biz” olabilmeyi başarmak yolunda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlara iyi ve doğru çözümler üretebilmek için de donanıma sahip olmak gerekmektedir. “Aile Okulu, Aile Eğitimi, Ana-Baba Okulu” diye adlandırılan yaygın eğitim programları aile üyelerinin ihtiyaçlarını, taleplerini, sorunlarını karşılayabilecek bir formatla hazırlanmaktadır. Tüm dünyada ve özellikle de gelişmiş ülkelerde tüm kamu ve sivil kuruluşlar bu formatlara göre aile iletişimde profesyonel çözüm için gerekli desteklerin ve hizmetlerin ailelere ulaştırılması yolunda çalışmalar yapmaktadır.

Aile programları, ulusal kalkınma stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Günümüzün sosyal devlet anlayışı, aileyi sosyal gerçekliği içinde ele alarak toplumda çeşitli kurumlar aracılığıyla aileye birtakım hizmetlerin verilmesini amaçlamaktadır. Milli eğitimin bir parçası olarak görülen aile eğitiminde temel amaç, aile bireyelerine çağdaş uygun, kişisel ve duygusal gelişimlerini olumlu yönde etkileyen bilgi, beceri ve davranış geliştirmelerini sağlamaktır. Ayrıca aile eğitimi gelecek kuşaklara manevi ve kültürel değerlerin kazandırılmasında son derece etkili bir süreçtir. Ailenin korunması

Anayasamızın 41. maddesi ile teminat altına alınmıştır. İnsan Hakları ve Çocuk Hakları Sözleşmeleri, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi de dahil olmak üzere pek çok uluslararası sözleşmeyi ülkemiz imzalamış bulunmaktadır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin ülkemizin 2. ve 3. Birleştirilmiş Dönemsel Ülke Raporunda “Komite, Türk Hükümetini kadın ve erkeğin aile ve çocuk büyüme sorumluluklarını paylaşacak tarzda eğitmeye davet eder.” denilmektedir. Ülkemiz, gerek hükümet programlarında, gerekse kalkınma planlarında belirtildiği üzere okul öncesinden başlayarak emeklilik sonrasına kadar her düzeydeki eğitimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla, tüm kesimlerin harekete geçirilmesini hedeflemiş bulunmaktadır.

Toplumunu oluşturan bireylerin sahip olduğu beceriler o toplumun niteliğinin göstergesidir. Aile olma bilincine ve becerisine sahip bireyler ülkenin refaha ve sosyal barışa yönelik gelişimine temel oluşturmaktadırlar. Bu nedenle aileye yapılan her türlü yatırım, ülkeye huzur, mutluluk, barış ve gelişmişlik olarak geri dönecektir.

Literatür

Son yirmi yıldır evlilik kurumunun sağlıklı işleyişi konusunda çok sayıda kitap ve makale yayınlanmaktadır. “Aile Okulu, Aile Eğitimi, Ana-Baba Okulu” diye adlandırılan yaygın eğitim programları aile üyelerinin ihtiyaçlarını, taleplerini, sorunlarını karşılayabilecek bir çerçevede hazırlanarak sunulmaktadır. Benzer programlar, radyo ve televizyonlarda gazete köşelerinde ve eklerinde de periyodik olarak sürdürülmektedir. “Bilinçli Evlilik, Bilinçli Ebeveynlik” temasını hedefleyen bu programlar, seminerler ve kitaplar, aile bireylerinin aile olmanın bilinciyle karşılaştıkları sorunları en aza indirebilmeleri, gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları için kamu kurumlarınca, yerel yönetimlerce, sivil toplum kuruluşlarınca ve kişisel gelişim sektöründe hizmet veren şirketler aracılığıyla ailelere sunulmaktadır (Özdoğan, 2006).

Ülkemizde sistemli ve programlı Anne-Baba Okulu modeli 1982 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü tarafından başlatılmıştır. İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü'nün 23 yıldır sürdürdüğü “Ana-Baba Okulu” projesi, 1989 yılından itibaren 27 ilde gerçekleştirilerek toplam 17 000 aileye ulaşmıştır. Ülkemizde, ortalama hane halkı büyüklüğü 5 olarak kabul edilmektedir. 2000 yılı genel nüfus sayımı kesin sonuçlarına göre yaklaşık 68 milyon (67.803.927) olan nüfusumuzda yine yaklaşık 14 milyon aile bulunmaktadır. 23 yıldır sürdürülen “Ana-Baba Okulu” projesi ile ulaşılan toplam rakama bakıldığında 14 milyon ailenin halen ulaşılmayı beklediği gerçeği de ortaya çıkmaktadır.

Tüm dünyada bireylerin bilinçli evlilikler ve bilinçli aile oluşturmaya, ailenin uyum becerileri ve düzeninin sağlanmasında yardımcı ve destek olacak uzmanlaşmış danışmanlara ihtiyaç artmaktadır. Aile bağlarını güçlendirmek, boşanmaları ve

kuşaklar arası çatışmayı önlemek için 1880 yılından beri ABD’de, 1929’dan beri ise Fransa’da uygulanan ‘Ana-Baba Okulu Projesi’ Malezya, Kore ve Endonezya’da devlet politikası haline getirilmiştir. Malezya, Kore ve Endonezya gibi ülkelerde 2 ay süren eğitimlere katılmayan gençler evlendirilmemektedir. Toplumumuzun yaşadığı hızlı toplumsal değişme; sosyal, politik, ekonomik ve eğitimle ilgili pek çok şeyi değiştirmektedir. Dolayısıyla ailelerin gereksinimleri de farklılaşmaktadır. Bu nedenle hızlı değişim içerisinde ailelerin gereksinimlerini karşılayacak ve toplumun her kesimine kolayca ulaşabilecek farklı aile eğitim programlarının geliştirilmesine ve bu programların işlerlik kazanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca toplumumuzun bu konuda bilinçlendirilmesi ve programların yaygınlaştırılması da önem kazanmaktadır. Geleceğin ve toplumun temeli olan ailelerin eğitimden geçirilmesinin sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum yapısına ulaşmada son derece önemli olduğu yapılan bilimsel çalışmalarda da kanıtlanmıştır (Navaro, 1987; Üstünoğlu, 1991; Öztop ve Telsiz, 1996). Eğitim alan anne babalarla eğitim almayan ve bu tür eğitim programları dışında kalanlar arasında çocuk yetiştirme metotları ve sonuçları açısından yapılan değerlendirmelerde bu tür programların sağladığı olumlu katkılara ışık tutmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1989; Sucuka ve diğerleri, 1997; Kağıtçıbaşı, 1990).

Türkiye’de gerçekleştirilen programlara bakıldığında dört ana başlıkta toplanacaklarımız programların yanında çeşitli dernek, vakıf ve belediyelerce uygulanan programların da varlığından söz etmek mümkündür.

Tüm bu programlarda hedefler ve amaçların ortak olduğu bulgusuyla birlikte, her bir programın modülleri ve temel aldığı teorik yaklaşımları itibarıyla farklılaştığı görülmektedir. Bunları uygulama yöntemleri açısından dört ana grupta toplayabiliriz (Temel ve Ömeroğlu, 1993; Temel, 1998):

1. Evde aile eğitimi yaklaşımı,
2. Eğitim merkezlerinde aile eğitimi yaklaşımı,
3. Kurumsal okulöncesi eğitim ile kaynaştırılmış aile eğitimi yaklaşımı,
4. Basın yayın araçları ile uzaktan öğretim yoluyla aile eğitimi yaklaşımı.

Bu programlarda bilinçli ebeveynlik ve bilinçli evlilik ana başlığı etrafında temel hedefler şunlardan oluşmaktadır:

- Ailelerin çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilgilendirilmelerini sağlamak,
- Her yaşın gelişim özelliğine göre çocuklarını tanımalarında yardımcı olmak,
- Çocuğun her alandaki gelişimini desteklemelerine ve hızlandırmalarına doğrudan katılımlarını sağlamak, özellikle zihinsel ve dil gelişimlerini desteklemek,
- Ana babayı, çocukla sağlıklı bir iletişim kurmanın önemi ve çocuk yetiştirme tutumları konusunda bilgilendirmek,

- Çocukların davranış ve alışkanlıklarını değiştirme yollarını öğretmek,
- Ana baba adaylarını eğitmek,
- Evlat edinen ailelere, üstlendikleri ana baba rollerini benimsetmek,
- Ailelere çocuk sağlığı ve beslenmesi konusunda yardımcı olmak,
- Aileleri kendi hakları ile ilgili olarak bilinçlendirmek,
- Sağlıklı ve güçlü bir aileye sahip olmanın önemli bir ayrıcalık olduğu, ailenin yerinin doldurulamayacağı ve taşıdığı değerlerin başka hiçbir kurum tarafından ikame edilemeyeceği gibi gerekçelerle toplumun ailenin önemine dikkatini çekmek
- Ailede bireyler arası ilişkilerin sağlamaştırılması, sorunların çözümü ve muhtemel sorunların ortaya çıkmasını engellemek için rehberlik etmek,
- Aileleri yeni toplumsal şartlar içinde çeşitli konularda bilgilendirmek ve hangi bilgi ve hizmetleri nerelerden edinebilecekleri konusunda rehberlik etmek,
- Ailelere, çocuğunu kendi kendine kararlar alabilen ve aldığı bu kararların sorumluluğunu taşıyabilecek, özdenetim sahibi, girişken, hem kendi haklarına hem de başkalarının haklarına saygılı, duygu ve düşüncelerini rahatlıkla söyleyebilen, yeteneklerini kullanabilen, kültür değerlerine sahip, ruhsal ve bedensel bakımdan sağlıklı bir kişi olarak yetiştirmeleri için gerekli bilgileri vermek (Üstünoğlu, 1990).
- Anne ve baba adaylarını eğitmek, evlat edinmiş ya da edinecek ailelerin anne-babalık rolleri ile ilgili bilgi, beceri ve sorumluluklarını geliştirmek
- Babaların da anneler kadar çocuk bakımı ve eğitiminde bilgi ve beceri kazanmasını sağlamak.

AİLE EĞİTİMİ VE YEREL YÖNETİMLER/SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İÇİN UYGULAMALI BİR PAKET PROGRAM ÖNERİSİ

➤ DERS KONULARI VE İÇERİKLERİ

AİLENİN ÖNEMİ VE FONKSİYONLARI (2 Ders)

- ❖ Ailenin evrenselliği,
- ❖ Temel yapı, köprü olma ve sosyalleştirme özelliği,
- ❖ Mutluluk ve huzur verme özelliği,
- ❖ Sevgi, saygı, hoşgörü, sadakat ve sorumluluk kazandırma özelliği,
- ❖ Psikolojik doyum özelliği,
- ❖ Sorun çözme ve dayanışma özelliği,
- ❖ “Ben” duygularının “biz”e dönüşme özelliği,
- ❖ Alternatifsiz tek kurum olma özelliği,
- ❖ Sağlıklı ailenin bireysel ve toplumsal sonuçları
- ❖ Ailenin temel ve evrensel fonksiyonları

- ❖ Kültür, Biyolojik, Psikolojik, Eğitim, Koruyuculuk, Dini, Sosyal Statü, Eğlenme ve Dinlenme Fonksiyonları

AİLE İÇİ İLETİŞİM (3 Ders)

- ❖ Aile içi iletişim,
- ❖ İletişim engelleri ve etkin dinleme becerisi kazanma
- ❖ Karşılıklı anlayış ve empati kurma,
- ❖ Birbirini gerçekten dinlemenin önemi,
- ❖ Sağlıksız iletişimin aile bireyleri üzerine etkisi,
- ❖ Sağlıksız iletişimin sonuçları: Yabancılaşma, Mesafe Koyma, Baskı, Kabalaşma ve Şiddet
- ❖ Evlilik Yaşamında Uyumun Temel Şartları
- ❖ Mutlu ve Huzurlu Bir Yuvanın Nitelikleri, Sevginin ve Saygının Gücü
- ❖ Evlilik Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları
- ❖ Eşler Arası İletişimde Erkeğe Düşen Görevler
- ❖ Eşler Arası İletişimde Kadına Düşen Görevler
- ❖ İletişim Sorunlarında Başvurulacak Danışma ve Tedavi Merkezlerinin Tanıtımı

ÇOCUKLARIN PSİKO-SOSYAL GELİŞİM DÖNEMLERİ (3 Ders)

- ❖ Yaş Dönemleri ve Özellikleri :
- ❖ Bebeklik Dönemi (0 -2 Yaş)
- ❖ Okul Öncesi Dönemi (3 – 6 Yaş)
- ❖ Son Çocukluk Dönemi (6- 12 Yaş)
- ❖ Ergenlik Dönemi
- ❖ Çoklu Zeka Teorisi
- ❖ Yardım Alınabilecek İlgili Birimler

KUŞAKLAR ARASI ÇATIŞMA (1 Ders)

- ❖ Bireysel Farklılıklar,
- ❖ Toplumsal Yaşayış Farklılıkları,
- ❖ Kuşaklar Arası İletişim Sorunları
- ❖ Kuşaklar Arası İletişimde Kullanılacak Sağlıklı İletişim Kanalları,

ÇOCUKLARDA UYUM VE DAVRANIŞ SORUNLARI (1 Ders)

- ❖ Farklı Ana-Baba Tutumlarının Çocuklarda Oluşturduğu Uyum ve Davranış Bozuklukları

- ❖ Kardeş Kıskançlığı, Kardeşlerarası Çatışma ve Dayanısmada Aile Tutumu
- ❖ Çocuklarda Özgüven
- ❖ Duygusal Etkileşim Eksikliği/İletişim Engelleri
- ❖ Tek Çocuk Sendromu

ÇOCUKLARLA SAĞLIKLI İLETİŞİM KURMA YOLLARI (1 Ders)

- ❖ Ana-Baba-Çocuk İlişkisinde Tutarlılık
- ❖ Etkin Dinlemenin Önemi
- ❖ Çocuğa Sorumluluk Kazandırma Teknikleri
- ❖ Başarılı ve Bilinçli Ana-Baba-Çocuk İlişkisinin Kuralları

OKUL BAŞARISININ YÜKSELTİLMESİNDE AİLENİN ROLÜ (1 Ders)

- ❖ Okul Çağı Çocuğunda Görülen Uyum ve Davranış Sorunları
- ❖ Doğru Çalışma Davranışı
- ❖ Yanlış Çalışma Davranışı/Eğitim Hataları
- ❖ Aile İçinde Uyum ve Okul Başarısı
- ❖ Strese Karşı Ailece Direnmenin Yolları
- ❖ Öğrenme Güçlüğü Karşısında Alınabilecek Tedbirler
- ❖ Cezanın ve Ödülün Eğitimdeki Yeri

TELEVİZYON VE ÇOCUK (1 Ders)

- ❖ Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Olumlu Etkileri
- ❖ Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri
- ❖ Televizyonun Olumsuz Etkileri ve Çözüm Yolları
- ❖ Çocuklara Televizyon İzleme Alışkanlığı ve Program Seçme Davranışının Kazandırılması Hakkında Öneriler

ÇOCUKLAR VE KAZALAR (1 Ders)

- ❖ Çocukların Evde Karşılaşabilecekleri Kazalar
- ❖ Ev Kazaları ve Alınacak Tedbirler
- ❖ Çocukları Ev Dışında Karşılaşabilecekleri Kazalar
- ❖ Çocukları Kazalar Konusunda Bilgilendirme

AİLENİN KURULUŞU: EVLİLİK (2 Ders)

- ❖ Evlilikte Eş Seçimi
- ❖ Eşlerin Birbirini Tanımasının Önemi, Bilinçli Eş Olma Kuralları
- ❖ Ailenin Kurulması Aşamasında Sorunlar ve Çözüm Yolları

- ❖ Evliliğe İlk Adımda Başvurulacak Uzman ve Danışma Birimlerinin Tanıtımı
- ❖ Evlilik Yaşamında Uyumun Temel Şartları, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları
- ❖ Mutlu ve Huzurlu Bir Yuvanın Nitelikleri, Sevginin ve Saygının Gücü
- ❖ Türk Medeni Kanunu, Aileye Yönelik Mevzuat Hakkında Bilgilendirme

AİLEDE ZAMANI DOĞRU KULLANMA VE SERBEST ZAMAN FAALİYETLERİ (1 Ders)

- ❖ Zamani Doğru Kullanma Tanımı Ve Teknikleri
- ❖ Zamani Doğru Kullanmanın Aile İçi İletişime Etkisi ve Sonuçları
- ❖ Aile Üyelerinin Serbest Zaman Faaliyetleri Hakkında Öneriler-Ailede “Sohbet Saati” Kavramının Yerleştirilmesi

AİLEDE YAŞAM VE SORUN ALANLARI (3 Ders)

- ❖ Evliliğin Kurulması ve İşleyişine İlişkin Sorunlar,
- ❖ Boşanma İle Başgösteren Sorun Alanları,
- ❖ Kitle İletişim Araçlarının Etkileri,
- ❖ Sosyo-Ekonomik Sorunlar,
- ❖ Engelli ve Özel İlgi Gerektiren Bireye Sahip Ailelerin Sorunları, Başvurulacak Birimler
- ❖ Ailede Tüketim Alışkanlıkları ve Sonuçları,
- ❖ Ailede Madde Bağımlılığı, Alkol, Sigara gibi Zararlı Alışkanlıkların Yarattığı Sorunlar,
- ❖ Ahlaki ve Kültürel Değerlerde Yaşanan Erozyonun Etkileri,
- ❖ Akrabalık ve Komşuluk İlişkilerinin Olumlu ve Olumsuz Etkileri
- ❖ Aile İçi Şiddet ve Toplumsal Alanda Şiddetin Tanımı ve Etkileri
- ❖ Çalışan Annelerin Sorunları

AİLEDEKİ YAŞLI BİREYLER (1 Ders)

- ❖ Yaşlılık Dönemine Ait Özellikler
- ❖ Yaşlılıkla Birlikte Gelen Yeni Yaşam Biçimleri
- ❖ Yaşlı Bireylerin Aile İçindeki Yeri ve Önemi
- ❖ Yaşlı Bireylerin Sorunlarına Çözüm Yolları, Yardım Alınabilecek İlgili Birimler

AİLENİN TÜKETİM KÜLTÜRÜ (2 Ders)

- ❖ Günümüzde Ailelerin Tüketim Davranışları
- ❖ Tüketimde Karşılaşılan Sorunlar ve Aile İlişkilerine Etkileri

- ❖ Tüketimi Teşvik Eden Mekanizmalar ve Çözüm Yolları
- ❖ Tüketicuyu Koruma Yasası

BESLENME VE SAĞLIK (2 Ders)

- ❖ Aile Sağlığı ve Beslenme Konusunda Faydalı Bilgiler
- ❖ Beslenmenin Çocuk Sağlığına Etkileri
- ❖ Çocukları Düzenli ve Sağlıklı Beslenme Konusunda Bilinçlendirmenin Yolları

KAYNAKLAR

- Kağıtçıbaşı, Ç. 1989. “Okulöncesi Eğitimi ve Bir Erken Destek Modeli Olarak Anne Eğitimi” YA-PA 6. Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul, s.23-28.
- Kağıtçıbaşı, Ç. 1990. “Çocuk Gelişiminde Erken Destek Projesi: Türkiye Örneği” Erken Çocukluk Eğitiminde Farklı Modeller Semineri. Editör: Sevda Berkman. Eylül 10-14, İstanbul, s.41-59.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Kuşçul, H., Özkök, Ü.S., Sucuka, N., 1995. Zihinsel Eğitim Programı. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Özkök, Ü.S., Kuşçul, H., 1995. Anne Destek Programı El Kitabı. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları I, İstanbul.
- Navaro, L. 1987. “Çağdaş Anne Baba Eğitimi Neleri Kapsayabilir?”. YA-PA 5. Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, 7-12 Eylül, s.43-47.
- Öztop, H. ve Telsiz, M. 1996. “Ana-Baba Eğitimi” Yaşadıkça Eğitim. 46, s.4-7.
- Özkök, S., Sucuka, N., 1994. “Anne Çocuk Eğitim Programının Okulöncesi Eğitim Sistemi İçindeki Yeri.” 10.YA-PA Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri. Ankara, s. 307-312.
- Özdoğan, F. 2006. “Türkiye’de Uygulanan Ana Baba Eğitim Programları” I. Uluslararası Sosyal Hizmetler Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Antalya,
- Sucuka, N., Özkök, S.Ü. ve Vardar, B. 1997. “Anne Çocuk Eğitim Programı: Uygulama ve Değerlendirme” Okulöncesi Eğitim Sempozyumu “Okulöncesi Eğitimde Yeni Yaklaşımlar” 30-31 Mayıs 1996, Ankara, s.51-83.
- Şahin, Fatma Tezel ve ÖZBEY Saide, 2007. “Aile Eğitim Programlarına Niçin Gerek Sinim Duyulmuştur” Aile Eğitim Programları Neden Önemlidir?”, Aile ve Toplum Dergisi, cilt:3, sayı:12, ASAGEM yayımı, ss.7-13.
- Temel, F. ve Ömeroğlu, E. 1993. “Türkiye’de Okulöncesi Eğitimin Yaygınlaştırılmasında Aile Eğitimine Dayalı Modeller”. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitim Genel Mdr. Okul öncesi Eğitimi, Nisan, Ankara.

- Temel, F. 1998. “Anne-Çocuk Eğitim Programı ve Yaygınlaştırılması” Çağdaş Eğitim. 247, Ekim, s.8-10.
- Turan, E., Şahin, F., Turla, A., 1996. “Okulöncesi Eğitimin Yaygınlaştırılmasında Bir Model Önerisi: 0-4 Yaş Çocuk Gelişiminde Anne Eğitimi Projesi.” II. Ulusal Eğitim Sempozyumu, İstanbul.
- Turan, E.Ö., Şahin, F.T., Turla, A. ve Can, M. 1997. “Çocukluk Döneminde Ev Ortamının Çocuğun Eğitimine Etkisi”. I. Ulusal Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi. 28-30 Mayıs, Ankara, s.316-335.
- Üstünoğlu, Ü. 1990. “Ailelerin Okulöncesi Dönemin Önemi Konusunda Bilinçlendirilmesi”. Türkiye Aile Yıllığı. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları Genel Yayın No:10, Ankara, s.49-55.
- Üstünoğlu, Ü. 1991. “Aile Eğitiminde Farklı Yaklaşımlar”. Aile Eğitimi. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları. Ankara, s.80-89.
- Yavuzer, H., 1992. Ana Baba Okulu. Remzi Kitabevi, İstanbul.

AİLELERE YÖNELİK MADDE BAĞIMLILIĞI ÖNLEME EĞİTİMLERİ UYMA PROJESİ ÖRNEĞİ

Tülay YİĞİT*

GİRİŞ

İKAD-DER (İstanbul Kadın ve Kadın Kuruluşları Derneği); kadın STK’ların (dernek, vakıf ve girişim grupları) başkan ve yöneticilerinin kadın ve ailenin statüsünü yükseltmek amacıyla oluşturduğu bir kadın kuruluşları birliğidir. Çalışmalarını üyesi kuruluşların koordinasyon ve entegrasyonunu sağlayarak proje bazlı yapmaktadır. İKADDER tarafından aile destek hizmetleri kapsamında iki proje yürütülmektedir: EVTEM Projesi (Ev ve Evlilikte Temel Bilgiler Projesi) ve UYMA Projesi (Aile ve Gençleri Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığından Koruma Projesi)

Bu tebliğin konusu, farklı bölgelerde uygulanmasını sağlamak amacıyla UYMA Projesinin alana kattığı yenilikler ve geliştirdiği model hakkında bilgi vermektir.

2006 yılında Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü koordinasyonunda, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve Diyanet İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın katkılarıyla “Sağlıklı Gelecek Maddeye Değil Sevgiye Bağlı” sloganı başlığı altında bir kampanya başlatılmıştı. Kampanya kapsamında yurt çapında kurum ve kuruluşlara madde bağımlılığı ile mücadele alanında proje üretmeleri için çağrıda bulunulmuştu. Derneğimiz de bu ulusal kampanyaya katkı sağlamak amacıyla UYMA Projesini geliştirmiştir.

PROJE MODELİ

Yapılan araştırmalar dünyada ve ülkemizde bağımlılık yapan maddelerin kullanımında artış olduğunu göstermektedir. Madde bağımlılığının topluma ve bireye verdiği zararlar göz önüne alındığında bireylere, ailelere, STK’lara, özel kuruluşlara ve kamuya önemli vazifeler düşmektedir. Bu noktada sosyal sorumluluk bilinciyle İKADDER olarak, ailelere ve topluma karşı bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. UYMA Projesinin etüt çalışmalarını yürütürken salt bilgi aktarımına dayanan çalışmaların, madde bağımlılığın önlemede yeterli olamadığı saptanmış ve bu bağlamda aşağıdaki modeli geliştirilmiştir.

* UYMA! Proje Koordinatörü

Proje kapsamında farklı disiplinlerden uzmanların katılımıyla bir Danışma Kurulu oluşturulmuştur. (Psikiyatr) Prof. Dr. İlhan Yargıç, (Eğitimci) Doç. Dr. Osman Sezgin, (Sosyolog) Doç. Dr. Ergun Yıldırım, (Sosyal Hizmet Uzmanı) Fatih Kılıçarslan, (Başkomiser) Zafer Ercan, Danışma Kurulu Uzmanları olarak projenin farklı aşamalarında eğitici ve danışman olarak destek sağlamışlardır. UYMA Projesinin döngüsünü şöyle özetleyebiliriz:

- Danışma Kurulu rehberliğinde eğitim materyalleri oluşturulmuştur.
- Proje, direk halka seminer vermeyi değil, halkla birebir çalışmalar yapan STK'larda, uzman personel yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu noktada İstanbul'da sosyal hizmet alanında çalışan STK'lara çağrı yapılmış, madde bağımlılığı ile mücadele alanında görev yapabilecek gönüllü/üye veya personellerini, proje eğitimlerine yönlendirmeleri talep edilmiştir.
- Mülakat yöntemiyle projede görev alacak STK temsilcileri belirlenmiş, STK'larla projenin standartlara göre yürütülmesi için protokol imzalanmıştır. STK temsilcileri, Danışma Kurulunun geliştirdiği ve eğitici olarak katıldığı 18 Saatlik programa eksiksiz katılarak sertifika almışlardır. Ayrıca görev alan kişilere çalışmalarında kullanmak üzere eğitim materyalleri (genç ve yetişkin sunum slaytları, CD'ler, projede kullanılacak olan doküman; form, eğitim öncesinde ve sonrasında hedef kitleye uygulanacak testler, şablon vb) teslim edilmiştir.
- Uyma Projesinde görev alan gönüllülerin çalışmalarını desteklemek amacıyla yıl içinde Geliştirme Programları düzenlenmiştir.
- Gençlere ve çocuklara yönelik uygulama programlarını spor, müzik, gezi, sosyal hizmet çalışmaları gibi faaliyetler eşliğinde yürütmeleri için alternatif etkinlik önerileri sunulmuştur.
- Proje kapsamında bilgilendirme programlarına katılan ve madde bağımlılığı konusunda yüksek risk taşıyan, özellikle dezavantajlı gruplar ve yoksul aile fertleri belirli periyotlarla Uyma Proje Gönüllüleri tarafından evlerinde ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretlerde hedef kitle, bağımlılık açısından gözlemlenmekte, bilinçlendirme çalışmaları devam etmektedir. Bütün bu çalışmalar ve elde edilen verilerin yorumlanması UYMA Projesi standartlarına göre yapılmaktadır.
- Proje kapsamında psikologlardan oluşan bir destek grubu bulunmakta, gerekli durumlarda STK temsilcilerine ve hedef kitleye danışmanlık yapmaktadırlar.

SONUÇ

Görsel ve yazılı medyada akademisyenlerin ve uzmanların dile getirdiği gerçekler göz önüne alındığında;

- Ülkemizde madde bağımlılığının her geçen gün yaygınlaştığı;
- Kullanım yaşının oldukça düştüğü;
- Kullanıcıların tedavilerinde yeterli merkez bulunmadığı ve merkez tedavilerinin de bağımlılığı önlemede çoğu zaman yetersiz kaldığı;
- Bilinçsizliğin madde bağımlılığının artmasında önemli rol oynadığı bir kez daha görülecektir.

Buradan hareketle UYMA Projesi kapsamında öncelikle dezavantajlı gruplara, bütün aile fertlerini kapsayacak şekilde bilgilendirme yapılarak süreç ve sonuçları takip edilmekte; böylece bilgisizliğin madde kullanımını tetiklemesi ile mücadele edilmektedir.

YOKSULLUK ve SOSYAL YARDIM KAVRAMI, SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA VAKIFLARI

Esin POLAT*

GİRİŞ:

Kavram olarak yoksulluk, maddi nitelikteki yoksunluklar nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine ulaşamamak, böylece asgari yaşam düzeyini sürdürecekteliririden yoksun bulunma halidir. Yoksulluk sadece gelir azlığı nedeni ile temel gereksinimlerin karşılanamama durumu değil, aynı zamanda alt sosyal statülü mahallelerde yaşama, sağlıksız çevre koşullarında barınma, adalet, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamama ya da daha az yararlanma, yeterli güvenliğe sahip olamama ve bu sebeplere bağlı olarak kent mekânında tutunamama gibi durumlarla iç içe yaşama biçimidir (Bilsel, Polat, Çalışır, 2002).

Türkiye açısından yoksulluğa ilişkin verilere baktığımızda görünen durum pek iç açıcı değildir. DİE'nin Yoksulluk Araştırmasına göre (2002) Türkiye'de hane halklarının %1'i oldukça yoksul, %12'si üst düzey yoksul sınıfındadır. Hane halklarının toplam olarak %43'nün yoksul olduğu ülkemizde bu yoksul hane halklarına ek olarak %12 hane halkı da yeterince beslenemeyenler grubuna girmektedir.

Yoksulluğun nedenlerini kısaca hızlı nüfus artışı, işsizlik, istihdam olanaklarının yetersizliği, göç ve çarpık kentleşme, doğal afetler gibi nedenlerle açıklayabiliriz. Yukarıda belirtilen yoksulluk nedenleri ise muhtaç kişilerin artmasına ve birçok sosyal sorunun da bir arada yaşanmasına neden olmaktadır.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile yakından ilintili olan yoksulluk kavramı sadece geri kalmış ülkelerde değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de varlığını sürdüren bir olgudur.

Buna paralel olarak konu bütün ulusların, uluslararası kuruluşların gündemine gelmekte çözümüne yönelik çabalar da artış göstermektedir. Bu çerçevede de ülkemizde yoksulluk önemli bir artış göstermiştir. Ancak; son yıllarda yaşanan ekonomik krizlere rağmen toplumsal olarak yoksulluk, tehlike sınırını geçmemiş ise bu aile ve akrabalık temelinde var olan geleneksel yardımlaşma türünden dinamiklerin etkisi sayesinde olmuştur. Kurum olarak aile burada tampon mekanizma işlevi görmüştür.

* Ankara Valiliği SYDV Sosyal Hizmet Uzmanı

İşte bu noktada sosyal yardım ilkesine kısaca değinmek gerekir; Sosyal yardım temelinde insan olan, insanlık tarihiyle de çok yakından gelişme gösteren bir olgudur.

Sosyal Yardım; Kişilerin kendi ellerinde olmayan nedenlerle mahalli ölçüler içerisinde asgari seviyede dahi geçinme imkanı bulamayan insanları muhtaçlık araştırmalarına dayalı olarak en kısa sürede kendi kendilerini yeterli hale getirme amacını taşıyan karşılıksız mahiyetteki parasal ve sosyal destek sağlamak için yapılan kamusal faaliyetler bütünüdür.

Devletin anayasal görevi olan Sosyal yardım ilkesini ise; kamu alanında devlet adına en iyi icra eden kurumlardan birisi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'dür. 1986 yılında 3294 sayılı yasa kapsamında Başbakanlığa bağlı Genel

Sekreterlik olarak faaliyetlerini sürdürmüş, fakat 2004 yılından itibaren faaliyetlerine Genel Müdürlük statüsünde devam etmektedir. 81 İl ve 973 ilçe de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıyla geniş bir örgütlenme ağına sahiptir. 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanununun ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının amacı; herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabii olmayan ya da yeşil kartı bulunan, sosyal ekonomik yoksulluk yaşayan vatandaşların temel ihtiyaçlarını (yakacak, gıda, giyim, eğitim, barınma, sağlık vb.) karşılamak özürülü kişilerin eğitim ve rehabilite giderlerine katkı sağlamak kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan vatandaşların gelirlerini artırma ve sürekli bir işe sahip olmalarına yönelik hazırlanan projelere destek vermektir. Yoksulluğun azaltılmasında ya da mücadelede vakıfların diğer bir amacı ise; yoksul kişileri tüketici konumdan üretici hale getirmek, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek, sosyal barışı sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusunu pekiştirmektir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında aynı zamanda yoksulluğun ortaya çıkardığı sosyal sorunların çözümüne ilişkin çalışmalar yapılmakta ve projeler uygulanmaktadır.

Bu amaçla kurulan Vakıfların karar organları Vakıf Mütevelli Heyetleridir. Yardım programları, Mütevelli Heyetlerinin kararları doğrultusunda uygulanır. İllerde Vali başkanlığındaki Vakıf Mütevelli Heyeti Üyeleri; Belediye Başkanı, İl Emniyet Müdürü, Defterdar, İl Millî Eğitim Müdürü, İl Sağlık Müdürü, İl Sosyal Hizmetler Müdürü, İl Müftüsü, STK'ların kendi aralarından seçtikleri bir STK Temsilcisi ve hayırsever vatandaşlar arasından İl Genel Meclis Üyelerinin seçtiği iki kişi ile ayrıca Mahalle muhtarlarının seçimini kendilerinin yaptıkları bir Muhtardan oluşur.

İlçe Vakıf Mütevelli heyetleri ise; Kaymakam Başkanlığında, İlçe Belediye Başkanı, İlçe Emniyet Müdürü, Mal Müdürü, İlçe Millî Eğitim Müdürü, İlçe Sağlık Müdürü, İlçe Sosyal Hizmetler Müdürü, İlçe Müftüsü, STK'ların kendi aralarından seçtikleri

bir STK Temsilcisi ve hayırsever vatandaşlar arasından İl Genel Meclis Üyelerinin seçtiği iki kişi ile ayrıca Mahalle muhtarlarının seçimini kendilerinin yaptıkları bir Muhtardan oluşur.

ANKARA VALİLİĞİ

SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI'NA BAŞVURU

YAPAN ve YOKSULLUKTAN EN FAZLA ETKİLENEN RİSK GRUPLARI

Valilik Vakfının temel amacı; sosyal ekonomik yoksulluk yaşayan, yeşil kartı bulunan ve sosyal güvenceden yoksun vatandaşlarımızla sığınmacı ve mülteci statüsüyle ülkemize kabul edilen grupların 3294 sayılı yasa kapsamında desteklenmesidir. Risk grupları;

- Cezaevlerinden tahliye olmuş hükümlüler,
- İl dışından ilimizdeki Hastanelere tedavi amacıyla gelmiş yeşil kartlı veya sosyal güvenceden yoksun hasta ve refakatçileri,
- Eğitimine devam etmekte zorlanan yoksul öğrenciler
- İşsizler (günlük işlerde dahi çalışamayacak ölçüde vasıfsız, düşük eğitimli ya da okuryazar olmayan)
- Çalışamayacak durumdaki, yeşil kartlı ve 2022 yasa kapsamındaki özürülüler, yaşlılar ve hastalar,
- Barınma, sağlık ve temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan evsizler,
- Ruh sağlığı bozuklukları sağlık raporuyla belgelenmiş olan ve genelde madde bağımlısı (alkol, hap bağımlılığı) olanlar,
- Boşanmış veya fiziksel şiddete maruz kalmış ve yakınları tarafından desteklenmeyen evsiz kadın ve çocukları,
- Mülteci ve sığınmacı gruplardan oluşmaktadır.

Belirtilmiş olan grupların özelliklerine ve yaşadıkları sorunlara göre vakıf bünyesinde danışmanlık ve rehberlik hizmetleri verilmekte olup, bu kişiler aynı ve nakdi yardımlarla desteklenmektedir.

YAPILAN YARDIMLAR, YOKSULLUKLA MÜCADELEDEKİ ÖNEMİ ve YOKSULLAR ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Gıda Ve Yakacak Yardımları

Gıda yardımları, ilçe Kaymakamlıkları bünyesinde hizmet veren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yapılmaktadır. Vakıfların birçoğunda yoksullara gıda çeki verilmektedir. Gıda çeki uygulaması doğrudan gıda paketi dağıtımından daha modern bir uygulamadır. Gıda çeki uygulamasında ailenin yoksulluk düzeyi ve çocuk sayısı baz alınmaktadır. Fakat hala birçok STK'lar, yerel yönetimler ve vakıflar tarafından yoksul ailelere dağıtılan gıda paketleri uzun süreli dayanan gıda

maddelerine yönelik olduğundan (bakliyat, un, şeker, makarna, salça vb) tektip beslenmeyi desteklemekte malnütrisyon (beslenme yetersizliği) obezite gibi beslenmeye bağlı sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Çünkü yoksul ailelerin büyük bir çoğunluğu yaşamını aldıkları gıda yardımları ile sürdürmektedir (SYDV. Kayıtları). Ayrıca gıda paketlerinin dağıtımında çağdaş toplum görünümüne uymayan görüntüler oluşmaktadır.

Yakacak yardımları ise Ankara Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı koordinatörlüğünde, kaymakamlıklarca yoksul kişi ve ailelere ulaştırılmaktadır. Yapılan kömür yardımları ile yoksulların kış mevsiminde ısınmaları sağlanmakta ancak yoksul ailelerin bir bölümü gecekondü yerleşim merkezleri dışında kalan apartman dairelerinde barınmaktadır. Apartman dairelerinde barınan yoksulların büyük bir bölümü ise doğalgazla ısınmaktadır. Doğalgazın ise pahalı bir ısınma aracı olması nedeniyle özellikle bu kesim ısınma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Eğitim Yardımları

Ekonomik yoksulluk yaşayan öğrencilerle ve 24 ilçe sınırları içerisinde eğitim veren YİBO' lar, aynı ve nakdi yardımlarla desteklenmektedir. Ayrıca eğitim yardımlarından Ankara dışından ilimize okumak için gelen üniversite öğrencileri, yabancı uyruklu öğrenciler ve Ankara içinde ikamet eden yoksul aile çocukları yararlanmaktadır. Diğer ilçe vakıflarında ise ilköğretim ve ortaöğretime devam eden yoksul aile çocuklarına şartlı nakit transferi kapsamında eğitim bursu verilmektedir. Ailede okuyan çocuk başına yapılan eğitim yardımlarının günün ekonomik koşulları göz önünde bulundurularak miktarının artırılması gerekmektedir.

Yoksullukta mücadelede eğitimin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Yoksul bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirmek özellikle yeterli eğitimi alamayan dolayısıyla iş piyasının aradığı nitelikleri taşımayan kişilerin mesleki formasyon kazanmalarında mesleki eğitim programlarının önemli bir katkısı vardır. Bu bağlamda sosyal güvenceden yoksun işsiz yoksullar, meslek edindirme kurslarından yararlandırılmakta, kurs ücretleri, işe giriş sürecine kadar periyodik nakdi destek vakıf kaynaklarından sağlanmaktadır. Ancak mesleki eğitim programları ile desteklenen yoksulların istihdamında güçlükler yaşanmaktadır. Bu süreçte İŞKUR'un istihdam geliştirme programlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Yoksullukla hane halklarının eğitim düzeyi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. TÜİK'in 2006 yoksulluk verilerine göre hane halkının eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk düzeyi azalmaktadır.

İş Kurma Yardımları

Yoksul grupları içinde barından önemli sosyal sorunlardan birisi de işsizliktir. İşsizlikle yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. İşsiz insan temel ge-

rekisimlerini karşılayacak gelirden yoksundur. İşsizlik aile içi sorunların başlıca nedenlerinden biridir. Ailede anne ya da babanın işsiz olması kişinin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyerek aile içi çatışmaya neden olur ve ailenin boşanma sürecine girmesine katkı sağlar. Ailenin çok nüfuslu olması da işsizlikle birlikte diğer sorunları da beraberinde getirir. Bir toplumda işsizliğin fazla olması o toplumda diğer sosyal sorunların artmasına neden olur. Aile içi ilişkiler bozulur, uyuşturucu - alkol kullanımı artar. Suça yönelim ve benzeri toplumsal düzeyde huzuru bozacak davranışlar gelişir. Çünkü işsizlik; kişilerin yalnızca geçimini sağlayacak bir gelirden yoksun kalması anlamına gelmez. Çünkü her insan çalışma hayatına girmekle yeni bir sosyal kimlik ve statü elde eder. İşsizlik ise sosyalleşmeyi olumsuz yönde etkileyerek, yalnızca kişinin yaşamı için gerekli maddi koşulları elde etmesini engellemekle kalmaz, aynı zamanda iş yaşamının kişiye kazandıracığı sosyalleşme sürecinin de dışında kalmasına neden olur.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında iş yaratma programları ve yerel girişimlere destek projeleriyle yoksul ailelere ve kişilere sağlanan kredilerle bireylerin üretken hale gelmeleri amaçlanmaktadır. Bu noktada iş kurma yardımlarından önce-likli olarak tahliye olmuş hükümlüler, evsizler ve diğer işsiz yoksul yetişkinler ile kadın konuk evlerinden ayrılan şiddet mağduru kadınlar yararlanmalıdır. Adı geçen risk gruplarının istihdam olanakları sağlanması sürecinde ayni ve nakdi olarak desteklenmesi önemlidir. Çünkü yoksullukla mücadelede doğrudan yapılan nakdi yardımlar bazı yoksul gruplar için gerekli olmakla birlikte kalıcı bir çözüm değildir. Çeşitli kurumlarca yapılan sosyal yardımlar bazı yoksul grupları tembelleştirmekte ve üretim faktörlerine erişmesini engellemektedir. Bu insanların yaşamlarını bağımsız idame ettirmelerini sağlayacak bir ortamın oluşturulmasında istihdam politikalarının geliştirilmesi gereklidir. Kişinin istihdam edilmesi onu sadece gelir sahibi yapmakla kalmaz aynı zamanda iş sahibi olan kişinin toplumsallaşma sürecine de katkı sağlar.

Ayrıca, iş edinen yoksul aileler; kendi temel ihtiyaçlarını gidereceklerinden dolayı devlet bütçesinden yoksullara aktarılan önemli ölçüde büyük bir kaynak tasarrufu sağlanacak böylece yeni istihdam olanakları oluşturulacaktır.

Sağlık Yardımları

Yoksulların sağlık sorununa çözüm bulabilmek için genel sağlık sigortası uygulaması başlatılmıştır (Yeşil Kart). Vakıflar bünyesinde, yeşil kartlı yoksullara yapılan sağlık yardımlarını ilaç, hastane masrafları, tıbbi cihaz, medikal, cenaze masrafları, ambulans ve uçakla sevki gereken hastaların giderleri oluşturmaktadır. Sağlık yardımlarından öncelikle tedavi amacıyla diğer illerden ilimize gelen hasta ve refakatçilerinin yanı sıra mülteci ve sığınmacı gruplar ve sosyal güvenceden yoksun kişiler yararlanmaktadır. Hastanelerin Sosyal Servisleriyle iş birliği içerisinde sosyal inceleme rapor-

ları ile muhtaçlığı belirtilen hasta ve refakatçileri nakdi yardımlarla desteklenmekte ve bunun yanı sıra yol giderleri de vakıf kaynaklarından karşılanmaktadır. Sosyal güvencesi bulunmayan, madde bağımlısı olan ve tıbbi tedaviyi kabul eden kişilerin sosyal rehabilitasyonlarını sağlamak amacıyla, tedavi süresince hasta ve refakatçilerinin de temel ihtiyaçları Ankara Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfınca karşılanmaktadır. Ayrıca Ankara il sınırları içinde ikamet eden Yeşil Kartlı yoksul kişi ve ailelerin ilaç reçete bedellerinin %20 si de vakıf tarafından ödenmektedir.

Barınma Yardımları

Barınma yardımlarından, ilimizde tedavi amacıyla bulunan hasta yakını ve ayakta tedavi edilen hastaların yanı sıra, özellikle bulaşıcı hastalığı bulunan ve ayakta tedavi gören hasta ve yakınlarına hizmet veren diğer barınma merkezlerine kabulü yapılmamış kişiler yararlanmaktadır. Diğer evsiz ve yetişkin kadınlar, yetişkin erkekler, çocuklar SHÇEK bünyesinde hizmet veren merkezlere yönlendirilmektedir.

Yoksullukla birlikte ortaya çıkan sorunlardan birisi de “barınma” gibi en temel ihtiyacını karşılayamayan evsiz yoksullardır. Evsizlerin sayısı artan diğer sosyal sorunlarla birlikte çoğalmaktadır. Evsizler ya da sokağın insanları dediğimiz bu yoksul grup, yaşamlarını daha çok otobüs terminallerinde, tren garlarında, hastane acil servis bölümlerinde yazları ise parklarda sürdürmektedir.

Evsizleri cinsiyet özelliklerine göre kadınlar, erkekler ve eviyle bağımlı koparmış çocuklar oluşturmaktadır. Ayrıca aile birliği bozulmuş işsiz/yalnız yaşayan yoksul çocuklu kadınlar da kira giderlerini karşılayamadıklarından barınma sorunuyla karşı karşıya kalmakta ve evsizler grubuna eklenmektedir. Yetişkin erkek grubundaki evsizlerin önemli bir çoğunluğu madde bağımlısı ya da ruh sağlığı bozulmuş ve tamamen sosyal yönden kopma noktasına gelen, suça yönelmiş veya suça itilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan kişilerdir. Yetişkin evsiz kadınlar ise cinsel istismar, tecavüz, fuhuşa zorlanma gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Çocuklara gelince; aile bağımlı tamamen koparmış ve sokakları kendilerine mesken edinmiş, Sokağın çocuklarında suça, uçuç ve uyuşturucu madde kullanımına yönelme yanında bu çocuklar uyuşturucu ve insan tacirlerinin hedef noktası olmakta ve bu çocuklar sokağın tüm riskleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Yoksulluktan en fazla etkilenen diğer bir risk grubu da mülteci ve göçmen sığınmacı ailelerdir. Bu gruptakiler çalışma/oturma izni gibi yasal zorunlulukları aşamadıklarından temel ihtiyaçlarını karşılayamamakta, sağlıksız çevre koşullarında barınmakta, bulaşıcı hastalık ve suça yönelme riski taşımaktadırlar. (SYDV Kayıtları ve görüşme raporları)

Yukarıdaki risk gruplarının barınma sorunlarına çözüm bulmak amacıyla bu kişilerin öncelikle rehabilitasyon merkezlerinde tedavileri sağlanmakta ve yeniden toplumsallaşma süreçlerinde STK’ların desteği alınarak sorunları giderilmeye çalışıl-

maktadır. Barınma desteği verilen bu gruplara diğer destek hizmetlerinin de birlikte sunulması gerektiğinden sektörler arası hizmet ağının oluşturulmamasından kaynaklı olarak bu hedef grubuna yönelik verilen hizmetler, lokal çözümler içermektedir.

Periyodik Yardımlar

Temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde yoksulluğu sosyal incelemesi yapılarak tespit edilmiş, Ankara ilinde ikamet eden acil olarak temel ihtiyaçları karşılanması gerekli görülen aileler belli bir süre nakdi yardımlarla desteklenmektedir. Periyodik yardımlarımızdan, herhangi bir geliri olmayan ya da temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük yaşayan aileler, yaşlılar, özürllüler, parçalanmış aileler, kadın konuk evlerinden ayrılan ve aile desteği almayan şiddet mağduru kadınlar ve çocukları yararlanmaktadır. Diğer müracaatçı yoksul gruplar ise Kaymakamlık bünyesinde hizmet veren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına yönlendirilmektedir.

Periyodik destek verilen bu gruplara diğer destek hizmetlerinin (eğitim/iş/sağlık/beslenme/barınma) birlikte sunulması gerektiğinden sektörler arası hizmet ağının oluşturulmamasından kaynaklı olarak bu hedef grubuna yönelik verilen hizmetler lokal çözümler içermektedir. Verilen yardım miktarı, bir ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmalıdır.

Yol Yardımları

İl dışından tedavi amacıyla hastanelere gelen yeşil Kartlı ve sosyal güvencesi olmayan kişilerin tekrar memleketlerine dönüş bilet bedelleri vakıf kaynaklarından karşılanmaktadır. Ayrıca diğer illerden iş bulmak amacıyla ilimize gelen ve iş bulamayıp sokakta kalan vatandaşlar, kadın konuk evlerinden ayrılan kadınlar, eğitimini güçlüklerle sürdüren öğrenciler, ceza evinden tahliye olmuş hükümlüler yararlanmaktadır.

Yol yardımlarının memleket dışına iş arama umuduyla çıkan işsizlere verilmesi bu yardımların suistimaline neden olmakta, yoksulluk kısır döngüsünü tetikleyerek özendirici olmaktadır. Bu kişilerin kendi memleketlerinde istihdam edilmeleri yönünde sosyal politikalar geliştirilmelidir.

ÖNERİLER

- Yoksulluk- işsizlik ilişkisini değerlendirdiğimizde asgari ücretin bile yoksulluk sınırının altında kaldığı düşünülecek olursa, işsizlik sigortasının kapsam ve koşullarının yetersizliği işsiz kalan bireyleri daha da yoksullaştırmaktadır. İşsizlik sigortasının yeniden gözden geçirilerek işlevsel hale getirilmesi önemlidir.
- Yoksul gruplara sosyal yardım sürecinde verilen hizmetler psiko-sosyal destek hizmetleriyle birlikte verilmeli yaşadıkları sosyal sorunlar göz önüne alınmalı ve

bu doğrultuda verilecek yardım türleri yoksulların sosyal sorunlarının çözümüne katkı sağlamalıdır.

- Ülkemizde sosyal yardımların en geniş örgütlenme ağını SYDV’ler oluşturmaktadır. Ülke düzeyinde vakıflar arası otomasyon sisteminin kurulmuş olması kaynakların yerinde kullanılması ve mükerrer yardımların önüne geçilmesi açısından önemlidir. Ancak SYDV’lerin birçoğu kurumsal yapı olma özelliği kazanamamıştır. Öncelikle yoksullara verilen yardımların hak temelli bir yaklaşımla verilmesi sağlanmalı, SYDV’lerde çalışan personelin profesyonel sosyal yardım konusunda eğitilmiş kişiler olmasına dikkat edilmelidir.
- Muhtaçlık kriterleri net olmalı, yoksulluk ölçütleri geniş bir perspektifle değerlendirilmelidir. Çünkü yoksulluk göreceli ve heterojen bir sorun alanıdır. Birçok farklı sosyal sorunu içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk tespitinde sosyal inceleme raporları önemli bir yer tutar. Sosyal inceleme raporları, sosyal hizmet mesleğinin temel unsurlarından birisidir. Hane halkı yoksulluk tespitinde sosyal incelemelerin sosyal hizmet uzmanlarınca yapılması önem taşımaktadır. Çünkü sosyal incelemeyi yapan sosyal hizmet uzmanı ailenin güçsüzlük odaklarını tespit eder ve çözümüne yönelik psiko-sosyal destek hizmetleri sunar. Hane halkının güçlendirilmesinde rehberlik ve danışmanlık hizmeti verir.
- SHÇEK bünyesinde hizmet veren toplum merkezleri, aile danışma merkezleri, çocuk ve gençlik merkezleri ile SYDV’ler arasında işbirliği olmalı ve koordinasyon sağlanmalıdır. Çünkü belirtilen merkezlerde gecekondü ailelerine, çocuklara yönelik eğitim programları uygulanmakta, ailelerin kente uyum süreçlerinde destek hizmetleri verilmekte, sosyal sorunlara yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar yapılmaktadır. Bu nedenle SYDV’ler ile adı geçen merkezler arasında hizmet ağının oluşturulması önemlidir.
- İstihdam sübvansiyonları arttırılmalıdır.
- Sosyal yardımlar muhtaç yoksul vatandaşlar için bir hak, devlet için ise kamu görevi olarak algılanmalıdır. Sosyal devlet olmanın ön koşulu ise, yapılan sosyal yardımların hak temelli bir yaklaşımla verilmesi koşulunu gerektirir. Avrupa’da uygulanan sistemin ülkemizde de uygulanması, yoksul kişiler için “vatandaş aylık hesabı” açılması, bu sistemin hayata geçirilmesi sonucunda kişilerin yardım kuruluşları önünde örselenmesi engellenecektir. Bu noktada belirlenecek muhtaçlık kriterleri, hane halklarının tespiti önemlidir. Ayrıca yardım süreci profesyonel meslek elemanlarınca değerlendirilmelidir.
- Sosyal yardım temelde devletin üstlendiği bir yükümlülük olarak görülse de toplumsal maliyetler dikkate alındığında STK’lar gibi toplumun her kesiminin duyar-

lılık gösterdiği bir olgudur. Ancak kamu kurum ve kuruluşları ile STK’lar arasında işbirliği ve koordinasyon eksikliği mevcuttur. Bu nedenle STK’lar ile kamu sosyal yardım kuruluşları arasında ortak bir veri tabanı oluşturulmalıdır.

- Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler tek çatı altında toplanmalıdır. Kaynakların eşit dağılımı, dağınkılığın önüne geçilmesi, kaynakların birleştirilmesi açısından önemlidir.

SONUÇ

Yoksullukla mücadelede devlete büyük görevler düşmektedir. Ancak yoksulluk uzun vadede çözümlenecek bir sorun olarak düşünölmelidir. İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yapılan çalışmalar her kesimin duyarlılık göstereceği bir dava haline dönüşmelidir.

Bu nedenle yoksulluk etkilerinin azaltılmasında veya önlenmesinde kamu ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte eşgüdüm içerisinde çalışmalar yapılması ve bu bağlamda yeni sosyal politikalar oluşturulması gerekli görölmektedir.

KAYNAKLAR

- ÇENGELCİ, Ethem, “Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi” H.Ü.S.H.Y.O. Dergisi Cilt.11
- AKTAN Coşkun Can, Yoksulluk Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri yayınları, İstanbul, 2003.
- GÜNDOĞAN Naci, Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü ve Önemi. Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri yayınları, İstanbul, 2003.
- 1986 Tarih ve 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu.
- SGK, Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Sosyal Yardım Sistemi Çalıştay Raporu, Ankara, 2008.

DÜNYADAKİ GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE ÜLKEMİZDEKİ SOSYAL YARDIMLARI İYİLEŞTİRME ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Selim COŞKUN*
Samet GÜNEŞ**

1. Giriş

Refah devletindeki radikal değişim, artan kronik işsizlik, aile yapısının değişmesi, nüfusun hızla yaşlanması gibi gelişmeler sosyal yardımların önemini artırmaktadır. Sosyal yardımlar aileleri ve bireyleri aşırı ekonomik zorluktan ve sosyal dışlanmadan koruyan son çare önlemleridir. Bu nedenle sosyal yardımların özellikle kriz dönemlerinde daha etkin bir şekilde yönetilmeleri adete bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı dünyadaki gelişmeler ışığında ülkemizdeki sosyal yardımları ele almak, yardımların daha etkin ve koordineli olarak yönetilmesine yönelik olarak geliştirilen projeleri değerlendirmektir. Bu doğrultuda, çalışma öncelikle sosyal yardımlar ve başlıca amaçlarını kısaca açıklamakta, daha sonra da dünyadaki sosyal yardımlardaki genel eğilimleri sosyal yardım rejimleri bağlamında irdelemektedir. Ayrıca, çalışma ülkemizdeki sosyal yardımlarla ilgili kurumların faaliyetlerine yer verilmekte, nihai olarak da ülkemizdeki sosyal yardımların sorunları ışığında iyileştirme çabalarını ele almaktadır.

2. Sosyal Yardımlar ve Amaçları

Sosyal yardım kavramının herkes tarafından kabul edilen evrensel bir tanımı bulunmamaktadır. Sosyal Yardım tanımı yapılırken genel olarak ilk adım olarak devletin birey veya hane halklarına kaynak aktarımındaki üç farklı yöntemin arasındaki farklar ele alınmaktadır. Bunlardan ilki evrensel veya durumsal yardımlar olup, gelir veya istihdam statüsüne bağlı olmaksızın belli bir sosyal kategoriye giren sosyal gruplara verilmektedir. İkinci grupta sosyal güvenlik yardımları yer almakta olup, yararlanma durumu istihdam statüsü veya katkı durumuna bağlıdır. Üçüncü grupta “ortalama testi” veya gelire/mal varlığına bağlı yardımlar yer almaktadır. Bu yardımlardan yararlanma şartı kişilerin mevcut veya son zamanlardaki gelir ve/veya malvarlığı durumuna bağlıdır.

Bu son gruptaki sosyal yardımları üç genel kategoride ele almak mümkündür:

---

* Başbakanlık, Danışman

** SYDGM, Sosyal Yardım Uzman Yardımcısı

- **Genel Yardımlar:** Belli bir gelire sahip olan tüm kişilere yapılan nakit yardımları içeren yardım şemalarıdır. İngiltere ve Belçika’daki gelir yardımları bu gruba dahil edilebilir.
- **Kategorik Yardımlar:** Belli, tanımlı bir gruba yapılan nakit yardımlar bu gruba girmektedir. İngiltere’deki Aile Kredileri, Almanya ve Hollanda’daki işsizlik yardımları, İtalya’daki sosyal yardımlar gibi.
- **Bağlı/ Şartlı Yardımlar:** Belli bir mal veya hizmete erişimi sağlayan yardım grubudur. Konut yardımı ve okullarda verilen ücretsiz öğle yemekleri bu gruba girmektedir (Ditch, 1999: 59).

Literatürde sosyal yardımların iki önemli amacından bahsedilmektedir. Sosyal yardımların en önemli amacı yardımlardan başka gelir kaynağı olmayan kişileri aşırı ekonomik ve sosyal zorlukların risklerinden korumaktır. Buradaki sorun kabul edilebilir asgari gelir düzeyinin ne olacağı konusunda bir operasyonel tanımın olmamasıdır. Bu nedenle yardımlar ve yardım miktarları yoksulluk tanımına ve ülkelerin mali imkanlarına göre ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Yardımların ikinci amacı sosyal marjinalleşme ve dışlamaya engel olmaktır. Sosyal dışlanma kavramı yoksulluk kavramına göre daha kapsamlı ve çok boyutlu olarak ele alınmakta; eğitimden sağlığa, çevreden kendini gerçekleştirebilme imkanına kadar kişilerin hayatlarının tüm boyutlarını kapsamaktadır. Özellikle bu ikinci amaca ilişkin uluslar arası literatürde artan bir ilgi ve araştırma mevcuttur (Ditch, 1999: 60).

2. Sosyal Yardım Rejimleri

Dünyada tek bir sosyal yardım sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Sosyal yardım sistemlerinin miktarı, türleri, idari yapısı, yardımlardan yararlanma şartları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte, sosyal yardım şemaları, bütüncül refah rejimlerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Esping-Andersen, “refah kapitalizminin üç dünyası” tipolojisinde sosyal yardım ve yoksul yardımını büyük ve ayırıcı bir boyut olarak tanımlamıştır (Esping-Andersen, 1990; 1999). Bindiği gibi refah devleti rejimleri genel olarak dört grupta ele alınmaktadır: Liberal refah rejimi, muhafazakar refah rejimi, sosyal demokrat refah rejimi ve nihai olarak Akdenizli refah rejimi.

İsveç ve Finlandiya genel olarak sosyal demokrat tip refah rejiminin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Refah devleti, kadın ve erkekler için tam istihdama yönelik güçlü bir taahhüt içermektedir. Aynı şekilde, bu ülkeler gelir destek yardımlarını kapsayan evrensel bir sisteme de sahiptir. Bu sistem kamu sosyal hizmet sektörü tarafından sağlanmaktadır (Esping-Andersen, 1990, 1999; Timonen, 2003). Bu genel çerçeveye göre sosyal yardım artıksal; ancak vatandaşlık temellidir. Yani, sosyal yar-

dımlar kısa süreli acil durumlar için geçerlidir. Genel sosyal riskler ise birincil kurumlar tarafından karşılanmaktadır (Eardley et al., 1996). Bütün ihtiyaç sahibi vatandaşlar hak olarak verilmiş tek bir genel şema ile kapsamaktadır. Haklar, ulusal bir çerçeve yasası ile temellendirilmiş olup, belediyelerce küçük farklılaştırmalarla uygulanabilmektedir (Aust and Arriba, 2004).

İngiltere ise liberal tarzda bir refah rejiminin temsilcisi konumundadır. Bu rejim, pek çok liberal değere vurgu yapmaktadır. Bu değerler, kişisel sorumluluk ve piyasaya olan güçlü güvendir. Liberal rejimin ana elemanları aşağıda ifade edilmiştir:

- 1) Artıksal olması: Yoksulları hedefleyen ve ortalama testi (means-tested) içeren yapıdadır.
- 2) Kısıtlayıcı olması ki bu durum kamu kurumları tarafından giderilmesi gereken bir sosyal risk teşkil etmektedir.
- 3) Sosyal refahın sağlayıcısı olarak piyasayı teşvik etmektedir (Esping-Andersen, 1999: 74–77; Eardley et al., 1996).

Almanya ve Fransa ise genellikle muhafazakâr refah rejimleri bağlamında ele alınmaktadır. Bismarkçı sistemde, eve ekmek getiren erkeğin statüsünü koruyan bir sosyal sigorta sistemi söz konusudur (Esping-Andersen 1990; 1999; Eardley et al., 1996). Bu iki ülkedeki sosyal yardım şemaları “ikili bir sosyal yardım” yapısını esas almaktadır. Fransa’da kategorik şemalar rağbet görürken; Almanya’da genel yardım (HLU, Hilfe zum Lebensunterhalt) ile özel yardımlar (HLB, Hilfe in besonderen Lebenslagen) arasında ayırım bulunmaktadır. Almanya, 1961 yılında tüm yardımlar için yasal hak teşkil eden genel bir sosyal yardım şeması oluştururken (Sozialhilfe), Fransa’nın 1980’lere kadar bu tarz genel bir sosyal yardım şeması bulunmamaktaydı. Fransız sistemi genel anlamda kategorik şemalardan oluşmakta ve sosyal gruplar bazında özelleştirilmiş durumdadır. Bu anlamda, daha ziyade Güney Avrupa ülkelerine yaklaşmaktadır. Minimum Gelir Desteği (Revenu Minimum d’Insertion (RMI)), alabildiğine seçici olup, 25 yaş altı kişileri dışlamaktadır. Sosyal yardım şemaları tüm ülkelerde bütüncül refah yapısının üzerine inşa edilen yan bir kurum olarak rol oynamaktadırlar. Yardım düzeyi Almanya’da Fransa’ya göre daha fazladır (Aust and Arriba, 2004).

Güney Avrupa ülkelerinde ülkelerde sosyal yardım gelişmemiş bir örgütsel yapıya sahiptir. Bu ülkelerde genel bir sosyal yardım anayasalarda yer alsa da, bağlayıcı ve yaptırıma dayalı bir ulusal çerçeve kanunu bulunmamaktadır. Buna ek olarak yerel düzeyde uygulama farkları ortaya çıkmaktadır. İspanya’da Minimum Gelir Desteği (RMI) şemalarının bölgesel bazda uygulanması için 1980’lerin sonunu beklemek gerekmiştir. Sonuçta, tüm şemalar özel kurumsallaşmış ihtiyaçlara sahip olup, sistemi seçiciliğe zorlamaktadır. İspanya’da uyumsuzluk kuralı geçerli olup, aileden

bir kişinin sosyal yardım alması diğerlerinin dışlanmasını beraberinde getirmektedir. (Heikkilä et al. 2001: 22) Bu nedenle sosyal yardım alanların sayısı gayet azdır ve genele göre tümel harcamalar nispeten düşüktür.

Yukarıdaki sınıflamadan farklı olarak, Eardey vd. yirmi dört OECD ülkesini sosyal yardımların kapsamı, harcama miktarı, yardım miktarı, idare yapısı, çalışanların inisiyatif düzeyi gibi başlıca özelliklerine göre ele almaktadır. İnceleme sonucunda ülkelerin sosyal yardım rejimlerini başlıca yedi grupta toplamıştır;

- Seçici refah sistemleri: Avustralya, Yeni Zelanda
- Kamu yardımları devleti: ABD
- Entegre güvenlik ağlarına sahip refah devletleri: İngiltere, Kanada, İrlanda, Almanya
- İkili sosyal yardım sistemi: Fransa, Benelüks ülkeleri
- Gelişmemiş (rudimentary) sosyal yardım sistemi: Güney Avrupa ve Türkiye
- Artıksal (Residual) sosyal yardım sistemi: Kuzey ülkeleri
- Oldukça merkezi fakat yerel düzeyde inisiyatif sağlayan sosyal yardım sistemi: Avusturya, İsviçre (Eardly vd, 1997).

Yazarlara göre “Gelişmemiş Sosyal Yardım sistemi” Türkiye ve Yunanistan gibi Güney Avrupa Ülkelerinde uygulanmaktadır. Kategorik sosyal yardım şemaları yaşlı ve özürülüler gibi (biz buna kadın ve çocukları da ekleyebiliriz) belli grupları kapsamaktadır. Yardımlar çok yüksek düzeyde olmayıp, yerel yönetimler, dini ve hayır sever kuruluşlarca yerine getirilmektedir (Eardly vd., 1997: 169).

3. Dünyadaki Eğilimler

Dünyadaki son gelişmeler sosyal yardımların önemini daha artırmıştır. Bu gelişmeler arasında refah devletindeki radikal değişiklikler sonucu piyasa ekonomisinin yaygınlaşması, işsizlik oranındaki artışlar ve kitlesel işsizlik, geleneksel aile yapısının parçalanması ve tek ebeveynli ailelerin artması, nüfusun hızla yaşlanması gibi faktörler yer almaktadır. Hiç şüphesiz ki son dönemlerdeki küresel mali kriz de sosyal yardımlara ihtiyacı olacak kişilerin sayısını artıracaktır.

Yukarıda bahsedildiği gibi dünyada tek bir sosyal yardım politikasından bahsetmek mümkün değildir. Ülkelerin sosyal yardım politikaları her ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel ve yapısı sonucu oluşan refah devleti geleneğine göre değişiklik göstermektedir. Bununla beraber sosyal yardım politikalarındaki genel eğilimlerden bahsedilebilir.

Bu eğilimlerden birisi 1990’lı yıllarda gerçekleşen radikal refah devleti reformları ile birlikte sosyal yardımların pek çok ülkede bir hak (entitlement) olmaktan çıkmış olması, sosyal yardımların daha öncesine göre daha fazla şartlara bağlı hale getirilme-

sidir. Bu çerçevede, refah devletindeki politika değişiklikleri farklı isimler almaktadır; öncelikle iş (work first), aktif refah devleti (workfare), aktifleştirme (activation), refahtan işe geçiş (move from welfare to work) vb. Bu politikalar hem sosyal vatandaşlık kavramının anlamında hem de sosyal refahın yönetiminde önemli değişikliklere işaret etmektedir. Durağan ekonomi, uzun dönemli işsizlik, istihdam piyasasındaki değişim, refah devleti uygulamalarının artan maliyetlerinden dolayı pek çok politik lider ve toplumun bir kesimi aşırı cömert refah devleti imkanlarının insanların çalışmasını önlediği, “bağımlılık kültürü“ oluşturduğu sonucuna vardılar. Bu görüşü savunanlara göre istihdamın artması için istihdam piyasası daha esnek hale gelmeli, refah devleti pasif halden aktif hale geçmelidir. Bu görüşlerin doğruluğu tartışmalı olmakla beraber, pek çok ülkenin bu görüşler doğrultusunda politikalar oluşturduğu bir vakaıdır (Handler, 2003). Bu politikaların bir sonucu olmak üzere başta ABD olmak üzere pek ülkede sosyal yardımlar daha sıkı şartlara bağlanmış, yardımlardan yararlanma süreleri kısıtlanmıştır.

Son yıllarda sosyal yardımlarla ilgili yaygın bir eğilim iş ve iş arama şartlarının öne çıkmış olmasıdır. Eardley vd.’lerinin (1996: 147) raporlarına göre 1990’lı yıllarda ülkelerin büyük çoğunluğunda iş testi (work test) sosyal yardımlardan yararlanmanın ön şartı olarak uygulanmaya konulmuştur. Benzer olarak Lømedel ve Trikcey’in (2000: xi) yapmış olduğu araştırma kapsamına giren bütün ülkelerde zorunlu iş aktiviteleri sosyal yardımların bir unsuru haline gelmiştir. İlke olarak sosyal yardımlardan yararlanma şartsız bir uygulama değildir.

Yukarıdaki gelişmelerin bir sonucu olarak, 1980 ve 1990’lı yıllarda sosyal yardımların hem GSMH’e oranı hem de sosyal güvenlik harcamalardaki payında bir artış gözlemlenmiştir. Örneğin İngiltere’de sosyal harcamalar GSMH’nin yaklaşık yüzde 4 oranında artmıştır. Sosyal yardımlarla ilgili diğer bir eğilim özellikle 1990’lı yıllarda sosyal yardımlardan yararlananların sayılarının artmasıdır. Örneğin pek çok AB ülkesinde 1980’den ve 1992’e sosyal yardımlardan yararlananların sayısı nüfusa oranla iki katı artış göstermiştir: Yardımlardan yararlananların oranı Belçika’da 1980’de yüzde 1.9’dan 1992’de 3.6’a, Finlandiya’da yüzde 3.5’ten 9.2’ye, Fransa’da yüzde 0.8’den 2.3’e, Almanya’da 4.0’dan 6.8’e, İrlanda’da 8.8’den 12.’2, İngiltere’de 8.6’dan 15.3’e, İsveç’te 4.1’den 6. ‘e yükselmiştir (Aust ve Arriba, 2004; Ditch, 1999: 62.)

4. Ülkemizde Sosyal Yardımlar ve Sosyal Yardım Kuruluşları

Bazı özellikleri açısından, Türk refah rejimi Güney Avrupa tipinin özelliklerini taşımaktadır (Gough, 1996). Sistematik sosyal yardım şeması olmaması nedeniyle risk durumunda pek çok kişi aile yardımları ile ayakta durmaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle aile temelli olması Türk sosyal yardım sisteminin en belirgin özelliklerinden

birisidir. 1976’da yürürlüğe giren Emekli Sandığına bağlı olan Özürlüler ve Yaşlılık Yardımı rejimi bunu açık bir şekilde göstermektedir. Yardımlardan yararlanabilmenin şartları bir güvenlik sistemine dâhil olmama, gelir getirici mülkü veya başka bir geliri olmama ve kendine bakacak bir yakını olmama olarak belirtilmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere yaşlının yakınları ona bakmakla yükümlü addedilmektedir. Buğra ve Keyder’e göre Türkiye’nin hem kapsam hem de bütçe olarak sosyal yardıma alanında en önemli kurumu olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonunun (SYDF) kuruluş ve işleyişinde de aile temel alınmaktadır (Buğra ve Keyder, 2006: 222).

Türk sosyal yardım sisteminin diğer bir belirgin özelliği çok parçalı bir yapıya sahip olmasıdır. Bu alanda aşağıda ele alındığı üzere çok sayıda kurum faaliyet göstermektedir. Bu kurumlar arasında yeterli eşgüdümün olmaması ve bunun bir sonucu olarak yardımlardaki mükerrerlikler Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu raporları, Orta Vadeli Programlar ve Ortak İçerme Belgesinde (JIM) gibi resmi belgelerde ele alınmaktadır Yukarıda değinildiği gibi pek ülkede sosyal yardımların GSMH’ye oranı ve yararlanıcı sayısında bir artış olmuştur. Ülkemizde de sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyaç, göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı ve işsizlik gibi nedenlerle artarak devam etmektedir. 2004 yılında toplam kamu sosyal yardım harcamalarının GSYİH’ya oranı yüzde 0,66 iken, bu oranın 2006 yılında yüzde 1,09’a yükselmiştir Sosyal yardımlar kapsamında değişik kurumlar tarafından ihtiyaç sahibi gruplara (yaşlılar, özürlüler, çocuklar ve yoksul aileler vb.) eğitimden sağlığa, gıdadan proje desteklerine kadar pek çok yardım ve sosyal destek sağlanmaktadır (2007 Yılı Programı, 2006).

4.1. Kurumlar

Yukarıda da belirtildiği üzere sosyal yardım alanında çok sayıda kurum faaliyet göstermektedir. Bu kurumlar ya doğrudan doğruya sosyal yardım ve hizmet alanıyla görevlidir ya da kendi görev alanlarına ek olarak parasal transferler yaparak yoksullukla mücadele etmekte çalışmalarında bulunmaktadır. Bu kurumların isimleri aşağıdaki gibidir:

- Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
- Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü
- Yerel Yönetimler
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı

4.1.1. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) hem kaynak bakımından hem de yardım ve projelerinin kapsadığı kesimler açısından sosyal yardım alanında Türkiye'nin en önemli kurumudur.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF), 3294 Sayılı Yasa ile 1986 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. SYDT Fonunun faaliyetleri, kurulduğu 1986 yılından 2004 yılı sonuna kadar, Başbakanlık bünyesinde faaliyet gösteren “ Genel Sekreterlik” tarafından, hem Başbakanlık personeli hem de diğer bakanlık ve kurumlardan görevlendirilen personel marifetiyle yürütülmüştür.

Fonun kuruluş amacı, 3294 sayılı Kanunun 1 inci maddesinde;

“Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, yoksulluk içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici önlemler alarak, gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek” şeklinde hükme bağlanmıştır.

Bu yasayı uygulamak amacıyla 5263 sayı ve 01.12.2004 tarihli Kanunla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Genel Müdürlük, taşradaki sosyal yardım faaliyetlerini ülke genelinde tüm il ve ilçe bazında oluşturulmuş toplam 931 adet Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Söz konusu Vakıflar, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun amacına uygun çalışmalar yapmak ve ihtiyaç sahibi kimselelere yardım yapmakla görevlendirilmişlerdir. Bu kapsamda anılan yasanın 7nci maddesi uyarınca, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunda toplanan kaynağın ülke çapında ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi ve ayni olarak dağıtılması Vakıflar tarafından yapılmaktadır.

Vakıfların yürütme organı olan Mütevelli Heyetlerinin yönetim modeli esasına göre kamu görevlileri, yerel yönetim temsilcileri, STK temsilcileri ve hayırsever vatandaşlardan oluşmaktadır. Vakıfların kurulu bulunduğu yerin Mülki İdare Amirleri Vakfın tabi başkanı olup, Mütevelli Heyeti illerde; Belediye Başkanı, Defterdar, İl Millî Eğitim Müdürü, İl Sağlık Müdürü, İl Tarım Müdürü, İl Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Müdürü ve İl Müftüsünden oluşmaktadır. İlçelerde ise; Belediye Başkanı, Mal Müdürü, İlçe Millî Eğitim Müdürü, Sağlık Bakanlığının İlçe Üst Görevlisi varsa İlçe Tarım Müdürü ve İlçe Müftüsü Vakfın Mütevelli Heyetini teşkil etmektedir. Ayrıca gerek il gerekse ilçelerde her faaliyet dönemi için; Köy ve Mahalle Muhtarlarının kendi aralarından seçecekleri birer muhtar üye, ilde/ilçede kurulu ve

3294 sayılı Kanunda belirtilen amaçlara uygun faaliyette bulunan Sivil Toplum Kuruluş yöneticilerinin kendi aralarından seçecekleri temsilci (ilde 2, ilçede 1 temsilci) ve hayırsever vatandaşlar arasından İl Genel Meclisinin seçeceği iki kişi Vakıfların Mütevelli Heyetinde görev almaktadır.

SYDGM'nin SYD Vakıfları eliyle yürüttüğü sosyal yardımlar eğitimden sağlığa, gıda yardımından yakacak yardımına kadar pek çok alanı kapsamaktadır. Ayrıca, ihtiyaç sahibi vatandaşlarımızın kendi ayakları üzerinde durması amacıyla yönelik olarak sosyal proje destekleri de verilmektedir. Bu projeler, hayvancılık, istihdam eğitimi, geçici istihdam, iş yeri açma ve tarım gibi pek çok alanı kapsamaz. Vakıfların cari harcamaları ile ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşlarımızın temel ihtiyaçlarının yerinde karşılanmasına çeşitli sosyal yardımların yapılması amacıyla il/ilçe SYD Vakıflarına Fon'dan her ay periyodik olarak kaynak aktarılmaktadır. Bu aktarmalar TÜİK tarafından belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre yapılmaktadır. Daha açık bir deyişle sosyo-kültürel açıdan daha az gelişmiş bölgelere nüfusuna oranla daha fazla kaynak aktarılmaktadır. Bu kapsamda Doğu ve Güney Doğu Bölgelerine % 50 daha fazla periyodik aktarma yapılmaktadır (SYDGM, 2008; 41-47).

4.1.2. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK)

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, kanunla kendine verilen sosyal hizmet faaliyetleri dışında, Ayni-Nakdi Yardım Yönetmeliğine dayanarak sosyal yardım faaliyetlerinde de bulunmaktadır. Genel Müdürlükçe, yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük seviyede dahi sürdürmekte güçlük çeken kişilere ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde ayni ve nakdi yardımlar yapılmaktadır.

SHÇEK tarafından sağlanan yardım türleri geçici ayni-nakdi yardımlar, 6 ay süreli nakdi yardımlar, 1 yıl süreli nakdi yardımlar, uzun süreli nakdi yardımlardan oluşmaktadır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından kişi başına aylık olarak yapılan nakdi yardım miktarı kişi başına 2005 yılı başında 76,19 YTL iken, 2006 yılının ikinci yarısında 170,03 YTL'ye yükseltilmiştir. Ayni-Nakdi Yardım Yönetmeliği doğrultusunda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından 2005 yılında yaklaşık 20 bin kişiye toplam 16 milyon YTL tutarında ayni-nakdi yardım ödemesi yapılmıştır (2007 Yılı Programı,2006: 213-214).

4.1.3. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü

8 Haziran 1984 tarih ve 227 Sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurumsal bir yapıya kavuşturulan

Vakıflar Genel Müdürlüğü Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olup, söz konusu kanundan aldığı yetkiyle Sosyal Hizmet ve Yardımlar alanında da faaliyetlerde bulunmaktadır.

227 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 9’uncu maddesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün ana hizmet birimleri düzenlenmiştir. Söz konusu daire başkanlıklarından bir tanesi de Hayır İşleri ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı’dır.

Aynı KHK’nin 13’üncü maddesinde Hayır İşleri ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı’nın görevleri sayılmıştır. Bu görevler “vakfiyelerde yer alan hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek” ve “gerekli yerlerde öğrenci yurtları, aş ocağı, eğitim tesisleri açmak, yönetimini sağlamak, imkânları ölçüsünde muhtaç sakat ve âmâlara aylık bağlamaktır.

227 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 13’üncü maddesine dayanılarak “Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmaret Yönetmeliği” çıkarılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğünce, vakfiyelerde yer alan hayır şartlarının yerine getirilmesi amacıyla kanunda belirtilen şartlara haiz ihtiyaç sahiplerine Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmaret Yönetmeliği hükümlerine göre aylık bağlanmaktadır. 227 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmaret Yönetmeliği hükümleri uyarınca, 2006 yılında 5 bin muhtaç, özürlü ve yetime aylık 218,84 YTL ödenmektedir. Ayrıca, Türkiye genelinde toplam 94 imarette 51.705 kişiye kuru gıda ve sıcak yemek hizmeti verilmektedir (2007 Yılı Programı, 2006: 213).

4.1.4. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı

25 Mart 1997 tarih ve 571 sayılı “Özürülüler İdaresi Başkanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile kurulan Özürülüler İdaresi Başbakanlığa bağlı şekilde faaliyetlerini yürütmektedir.

Özürülüler İdaresi doğrudan parasal transfer yapmamakla birlikte, verdiği “özürlü kimlik kartı” ile özürlü vatandaşlara yardım yapılmasını sağlamaktadır. Söz konusu karta sahip olan vatandaşlarımıza 2022 sayılı “ 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” gereğince Emekli Sandığı vasıtasıyla 3 aylık maaş ödenmektedir.

4.1.5. Yerel Yönetimler

Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinde önemli bir olgu olarak karşımıza çıkan Yerellik (Subsidiarity) kavramı kamu hizmetlerinin sunulmasında halka yakınlığı esas almakta ve söz konusu hizmetlerin sunulmasında yerel yönetimleri “genel yetkili” kılmaktadır.

Bu ilkenin ülkemizdeki yansımaları yerel yönetim reformu olarak bilinen ve Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediye Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu’nda değişiklik yapılması ile kendini göstermektedir. Söz konusu kanunlarda yapılan değişikliklerle yerel yönetimlere sosyal yardım ve hizmet alanlarında da görevler verilmiştir.

07.12.2004 tarihinde kabul edilen 5272 sayılı Belediye Kanununda belediyenin görevlerinin tanımlandığı 14’üncü maddede “Belediye, mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla,.....sosyal hizmet ve yardım....yapar ve nüfusu 50 bini geçen belediyeler, çocuklar ve kadınlar için koruma evleri açar” denilmekte ve devamında da “.....Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumunda uygun yöntemler uygulanır” ifadesi kullanılarak belediyelere dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri yapma sorumluluğu verilmektedir.

Ayrıca aynı kanunun 38. maddesinde belediye başkanının görev ve yetkileri tanımlanırken “Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özörlülere yönelik hizmetleri yürütmek ve özörlüler merkezi oluşturmak” görev ve yetkisi verilerek belediyelere sosyal yardım yapma görevi verilmiştir. Yine belediye giderlerinin tanımlandığı 60’ıncı maddede “dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özörlülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” yer almaktadır.

22 Şubat 2005 tarihinde çıkarılan “İl Özel İdaresi” yasasında da sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin maddeler bulunmaktadır. Belediye yasasına benzer şekilde İl Özel İdaresi yasasının da 6’ıncı maddesinde Özel İdarenin görev, yetki ve sorumlulukları sayılırken “ İl Özel İdaresi mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla;.....sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları açılması” göreviyle sorumlu kılınmıştır. Özel İdare bütçesinde gider kalemi olarak sayılmış olan yoksul ve muhtaç vatandaşlara yönelik sosyal yardımları yapma yetkisi Valiye verilmiştir. Aynı düzenlemeler 10 Temmuz 2004 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediye Kanunu’nda da bulunmaktadır.

4.1.6. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2022 sayılı 65 Yaşımı Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümleri uyarınca sosyal yardım yapmaktadır. 2002 yılı sonu itibarıyla 24,48 YTL olan aylık ödeme tutarı, 2006 Temmuz ayı itibarıyla 67,78 YTL’ye yükseltilmiştir (2007 Yılı Programı, 2006).

4.1.7. Sağlık Bakanlığı

18.06.1992 tarihli ve 3816 sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması Hakkında Kanun” kapsamında hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan ve bu

kanunun öngördüğü usul ve esaslar çerçevesinde belirlenecek aylık geliri veya aile içindeki gelir payı 1475 sayılı İş Kanununa göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan ve Türkiye’de ikamet eden Türk vatandaşlarının Türkiye’deki yataklı tedavi kurumlarında yatarak görecekları tedavi hizmetlerini ve her türlü masrafları yer almaktadır.

Öte yandan, herhangi bir sağlık güvencesi altında olanlara bağımlı olarak sağlık hizmetlerinden yararlanması gerekenler, silâh altında bulunanlar ve sağlık güvencesi olan yüksek öğrenim öğrencileri bu Kanun kapsamı dışındadır. 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun uyarınca, Sağlık Bakanlığı tarafından muhtaç vatandaşlara sağlık yardımları yapılmaya devam edilmektedir. 2005 yılında yeşil kart sahipleri için yapılan toplam harcama miktarı 1.701 milyon YTL’dir. 2006 yıl sonu itibarıyla toplam yeşil kart harcamasının 2.835 milyon YTL olması beklenmektedir (2007 Yılı Programı, 2006: 213–214)

5. Sosyal Yardımların İyileştirilmesi Çabaları

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’de sosyal yardım alanında faaliyet gösteren çok sayıda kurum olup, sosyal yardım sistemi çok parçalı bir görünüm arz etmektedir. Beş yıllık Kalkınma Planları, Özel İhtisas Komisyonu Raporları ile çeşitli ulusal program ve belgelerde ülkemizdeki sosyal yardım uygulamalarında karşılaşılan sorun alanları olarak:

- Ülkemizde sosyal yardımlara ilişkin çok fazla sayıda yasa bulunması, bu yasalar kapsamında yapılan yardımların isimleri sosyal yardım olmasana karşın, içerik yönünden sosyal yardım niteliğini taşıması,
- Bu yasal düzenlemelerin doğal sonucu olarak sosyal yardım uygulayan çok fazla kurum ve kuruluşun varlığı ve buna bağlı olarak uygulamada çok başlılığın ve hizmette mükerrerliğin ortaya çıkması,
- Sosyal yardımlardan yararlanan bireylere ilişkin bir merkezi bilgi ağı olmaması
- Her kurum veya kuruluşun yardımdan yararlanacak olanlara yönelik önceliklerinin farklı olması; ortak norm ve standartlar bulunmaması
- Türkiye ölçeğinde mutlak yoksulluk tanımlarının bilimsel ölçütlere göre belirlenmemiş olması,
- Sosyal politikada yerel uygulayıcıların yetersiz kalması ve
- Yardımların günün koşullarına göre yetersiz kalması gösterilmektedir.

Son yıllarda daha etkin bir sosyal yardım sistemi oluşturulması yönünde önemli projeler geliştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi Bilgi Toplumu Stratejisi kapsamında Yüksek Planlama Kurulunca kabul edilerek resmi gazete yayınlanan 2006- 2010 dönemi Eylem Planında yer alan “Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri” Projesidir. Söz konusu projenin sorumluluğu SYDGM’ye verilmiş olup, pek çok kuruluş projenin paydaşları arasında yer almaktadır. Bu kurumlar; İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, TÜİK, Sağlık Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, SHÇEK, Valilikler, Yerel Yönetimler ve diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili Sivil Toplum Kuruluşlarıdır (DPT, 2006: 20). Söz konusu çerçevede;

- Devlet tarafından verilen tüm sosyal yardımlar tek çatı altında toplanması,
- Sosyal yardımlarla ilgili veri tabanları entegre edilerek hane halkı yaklaşımı geliştirilmesi,
- Özürlüler veri tabanı da dahil olmak üzere veri tabanları arasında bilgi paylaşımı ve etkin denetim sağlanması,
- Vatandaşlara sosyal yardımlarla ilgili tüm bilgilerin tek noktadan ulaştırılması, böylece sosyal yardım konusunda etkin yönlendirme yapılabilmesi,
- Oluşturulacak karar destek sistemi ile sosyal güvenlik politikalarının desteklenmesi hedeflenmektedir (Dayanışma: 2008).

Yardımların daha etkin yapılmasına ilişkin diğer bir proje “Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesidir.” Projenin Başlıca amacı oluşturulacak bir puanlama formülü ile sosyal yardım ve proje desteklerden yararlanacak vatandaşların objektif kriterlere göre belirlenmesidir.

6. Sonuç

Ekonomik, sosyal ve demografik alanlardaki gelişmelerin bir sonucu olarak başlıca fonksiyonları aile ve bireyleri aşırı ekonomik zorluktan ve sosyal dışlanmadan korumak olan sosyal yardımlar son yıllarda daha da önemli hale gelmiştir. Pek çok ülkede sosyal yardımların GSMH’ya oranı son otuz yılda önemli ölçüde artmıştır. Benzer olarak, sosyal yardımlardan yararlananların sayısında hemen her ülkede artış gözlemlenmektedir. Dünyadaki diğer bir eğilim refah devleti anlayışındaki değişimin bir sonucu olarak yardımların hak olmadan çıkıp daha sıkı şartlara bağlanmasıdır. Yeni uygulamalarda vatandaşların haklarına vurgu yapan refah devleti yerine vatandaşların hak ve sorumluluğunu dengeleyen bir anlayış hakimdir.

Dünyada birden fazla refah rejimi mevcut olup ülkelerin sosyal yardım sistemleri büyük ölçüde bu refah rejiminin bir parçasıdır. Ülkemizin refah rejimi genel olarak

Akdeniz refah rejimi grubuna dahil edilmekte; sosyal yardımlar büyük ölçüde aile dayanışmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda devletin dağıttığı sosyal yardımlarda önemli artışlar olmuştur. Ülkemizdeki sosyal yardım alanında faaliyet gösteren çok sayıda kamu kurumu mevcuttur. Sosyal yardımların daha etkin ve eşgüdümle yönetilmesi gereği bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde genel olarak ortaya bir problem çıktığında çözüm olarak kanun çıkarmak ve yeni bir kurum oluşturmak yoluna gidilmektedir. Bu durum esasında bizim mevzuatçı ve kurumsal kamu yönetimi anlayışımızın bir sonucudur. Bu anlayışın problemlerimizi çözmeye ne derece başarılı olduğu konusu tartışmalıdır. Bu anlayışın alternatifi bütüncül bir program ve projeler çerçevesinde yönetimin iyileştirilmesi yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda mevcut kurumsal yapılar korunarak daha fazla işbirliği ile etkin bir yönetim geliştirilmesi esastır. SYDGM'nın sorumluluğunda, diğer ilgili tüm paydaşların katılımı ile gerçekleştirilmesi planlanan “Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi” işte bu anlayış doğrultusunda geliştirilmiştir. Söz konusu proje gerçekleştirildiğinde sosyal yardımların daha fazla eşgüdümle ve etkin olarak dağıtılması beklenmektedir. Yardımların etkin dağıtılmasının diğer önemli bir ölçüsü de yardımların objektif kriterlere göre hakkaniyete uygun olarak gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasıdır. Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi de bu amacın yerine getirilmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- 2007 Yıllık Programı (2006), 19 Ekim 2006 Gün ve 26324 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan 16 Ekim 2006 Gün ve 2006/11105 Sayılı 2007 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı.
- Aust, A. ve Arriba, A. (2004), Policy Reforms and Discourses in Social Assistance in the 1990s, Towards Activation?, Paper presented to the ESPAnet conference, Oxford, 8-11, September.
- Buğra A., Keyder, K. (2006), “The Turkish Welfare Regime in Transformation”, Journal of European Social Policy, 16 (3), pp. 216-228.
- Dayanışma (SYDGM yayın organı) (2008), Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi Çalıştay Toplantısı Yapıldı, Sayı: 1, No:1, ss. 10-12.
- Ditch, John. (2006), “The Structure and Dynamics of Social Assistance in the European Union”, European Foundation, Linking Welfare to Work, Dublin, pp. 59-70.
- DPT, (2006), Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı 2006- 2010, DPT, Ankara, Yayın no: 2698

- Eardley, T, Bradshaw, J., Ditch, J. and Whiteford, P. (1996), *Social Assistance in OECD Countries: Volume I, Synthesis Reports*: Department of Social Security Research, Report No: 46, HMSO, London.
- Esping-Andersen, G. (1999), *Social Foundations of Post-industrial Economies*, Oxford University Press, New York.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990), “The Three Worlds of Welfare Capitalism”, Polity Press, Cambridge.
- Gough, I. (1996), “Social Assistance in Southern Europe”, *South European Society and Politics*, 1 (1), pp. 1-13.
- Handler, J.F. (2003), “Social Citizenship and Workfare in the US and Western Europe: From Status to Contract,” *Journal of European Social Policy*, Vol. 13, no: 3, pp. 229- 243.
- Heikkilä, M., Friberg, T. and Keskitalo, E. (2001), “Guaranteed Minimum Income - Recent Trends and Socio-political Discussion”, Heikkilä, M. and Keskitalo, E. (Eds.), *Social Assistance in Europe. The Role of Social Assistance as a Means of Social Inclusion and Activation*, STAKES, Helsinki.
- <http://www.fh-muenchen.de/fb11/Lehrmaterial/Elsen/Download/ESPING.DOC>.
- Lømedel, I, and Trickey, H. (2000), *An Offer You Can't Refuse: Workfare in International Perspective*, Polity Press, Bristol.
- SYDGM (2008), *Stratejik Plan 2009- 2013*, İsmat Matbaacılık, Ankara.

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE TEMEL YÖNTEMLER

Ferhat ODABAŞI *

Yoksulluk ile yoksulluğun nedenleri ve sonuçları üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalar, söz konusu nedenler ile sonuçların yakından ilişkili olduğunu ve yoksulluk ile mücadelede kullanılacak yöntemlerin bu çerçevede geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Yoksulluğun mikro düzeyde temel nedenleri incelendiğinde,

- Eğitim yetersizliği,
- Ekonomik yetersizlik,
- Sosyal imkanlardan yoksun olma,
- Yaşlılık,
- Engellilik,
- Beceri yetersizliği,
- Hayatta yalnız kalma (eş ölümü, terk edilme vb.)
- Eski hükümlü olmak,

vb. durumlar ile karşılaşılmaktadır. Yukarıda söz edilen nedenlerden bir kısmı aynı zamanda yoksulluğun sonuçları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçta ifade edilen sıkı neden-sonuç ilişkisi de bu noktadan ortaya çıkmaktadır. Bu durumun, taşıdığı bütün olumsuzluğa rağmen aynı zamanda bir fırsat olarak değerlendirilmesi de mümkün görünmektedir. Şöyle ki, belirtilen hususlardan sonuç niteliğinde olabilecek bir nokta üzerinde durularak alınacak tedbirler aynı zamanda bu noktada yoksulluğun nedenini de ortadan kaldırmaya etki edecektir.

Yoksullukla mücadeledeki temel yöntemleri, yukarıda belirtilen çerçevede, yoksulluğun sonuçlarının yoksul kişi/aile/haneler üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik uygulamalar ile yoksulluğun nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalar olarak sınıflandırmak doğru olacaktır.

Yoksulluk durumunun acilen önlem alınmasını gerektirici “insani açıdan” oldukça olumsuz sonuçları olabilmektedir. Tahmin edilebileceği gibi yoksul kişilerin öncelikli olarak gıda, barınma, giyim ve ısınma ihtiyaçları karşılanmalıdır. Bu ihtiyaçları aynı zamanda yaşamsal ihtiyaçlar olarak değerlendirmek mümkündür. Sosyal devlet ilke-

---

* Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

sinin de bir gereği olarak yoksul durumdaki kişilerin bu imkanlara kavuşturulması yoksullukla mücadelenin ilk ve olmazsa olmaz adımımızdır.

Söz konusu sosyal yardımlar ile yoksulluğun hedef kitle üzerindeki etkilerinin hafifletilmesi sağlanabilir. Bununla birlikte yoksullukla mücadelede kalıcı adımlar atabilmek için yoksulluğun nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik destekler kritik öneme sahiptir. Bu tür desteklerin temelde aile odaklı olarak yürütülmesi, hem ihtiyaç içindeki daha geniş bir kitleye ulaşılmasında, hem toplumun yapı çekirdeğini oluşturan aile kurumunda birliktelik duygusunun güçlendirilmesinde hem de Türkiye gibi güçlü aile yapısına sahip toplumlarda daha net sonuçların alınmasında etkili olacaktır.

Bu kapsamda yoksul kesim içindeki çalışabilir nüfusun istihdam ve üretime teşvik edilmesi önem taşımaktadır. Nitekim Dokuzuncu Kalkınma Planının “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” başlığı altında, sunulan hizmetlerin yoksulluk kültürünü önleyici ve yoksul kesimin üretici duruma geçmesini sağlayıcı nitelikte olmasının önemine vurgu yapılmaktadır. (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006:89) Gelir getirici projeler ile yoksul birey ya da hanelerin kendi geçimlerini sağlayacak işleri kurmaları, gelir elde etmeleri, başlattıkları çalışmalarını uzun süre devam ettirebilmeleri ve sosyal güvenlik şemsiyesi altında yer almaları amaçlanmalıdır. Bu doğrultuda kentsel ve kırsal konularda kişileri kendi işlerinin sahibi yapmaya yönelik desteklerin ödemeli olarak gerçekleştirilmesi, hem kişilerin motive edilmesinde hem de bu tür desteklerinin başarısının ölçülmesinde önemli rol oynayacaktır. Proje sahibi kişilerin bir borç ve sorumluluk altına girmeleri, bir müteşebbis olarak iş sahibi olmaları da kendilerine olan öz güvenlerini artıracaktır. Dolayısıyla, yoksullukla mücadelede karşılıksız yardımlarla birlikte çalışabilir nüfus için gelir getirici proje destekleri de yoksullukla mücadeledeki yerini alacaktır. Birden fazla kişinin ortak olarak gerçekleştirdiği faaliyetlerde ise kişilerin birbirine müteselsil kefalet yoluyla bağlanmasının sürdürülebilirliğe olumlu katkı yapacağı düşünülmektedir. Grup bazlı projelerde iş bölümü ile ilgili somut ayrımların oluşması gerekmektedir. Ancak geri ödemelerin zamanlaması noktasında söz konusu faaliyetin gelir getirme dönemi ve miktarı göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin meyvecilik gibi daha geç gelir getiren faaliyetlerde bu dönemin nispeten uzun olmasında fayda olacaktır.

Gelir getirici içerikteki projelerin başarısının ölçülmesinde,

- Söz konusu faaliyetin devam edip etmediği,
- Birden fazla ortaklı ise ortak sayısının düşüp düşmediği ve düştüyse nedenleri,
- İş sahiplerinin gelir düzeyleri ve sosyal yardımlar için talepte bulunup bulunmadıkları,
- Söz konusu işin geliştirilmesine yönelik olarak ilave yatırım yapılıp yapılmadığı

hususları değerlendirmeye ışık tutabilecek önemli noktalar. Bu değerlendirmelerin en az altı aylık periyotlarla gerçekleştirilmesi daha sistematik bir izlemeye imkan tanıyacaktır.

Aynı yörede desteklenecek gelir getirici proje ve uygulamaların kimi zaman aynı konuda yoğunlaşması projelerin birbirlerinin pazarını daraltmasına ya da genişletmesine neden olabileceğinden bu ayırım dikkatle yapılmalıdır. Örneğin sadece yöredeki yaşayanları müşteri edinen çok sayıda proje birbirinin pazarını daraltabilecek iken yöre dışına ürünlerini pazarlayabilecek birden fazla proje o yörenin bu ürün açısından bir cazibe merkezi olmasını sağlayabilir.

Gelir getirici uygulamalarda, iş sahibinin söz konusu işle ilgili tecrübesinin bulunması önemli olup, bu konu ilgili sertifikalar veya belgeler yoluyla tespit edilebilir. Gerekli durumlarda yararlanıcılara girişimcilik ve pazarlama eğitiminin de verilmesi projelere olumlu katkı yapabilecektir.

Özellikle tarımsal alana yönelik olarak gerçekleştirilen uygulamalarda, proje konusu faaliyette işbirliği yapılan kurum/kuruluşların vereceği destekler önemlidir. Örneğin hayvancılık, seracılık veya meyvecilik gibi projelerde tarım il/ilçe müdürlüklerinin verecekleri teknik destekler proje sürdürülebilirliğine çok önemli katkılar sağlamaktadır. Yine meyvecilik projelerinde üretici firmadan fidanların kurmasına karşı garanti ve satış sonrası teknik destek (pazarlama, paketlenme, bakım, koruma vs.) sağlanması da bu kapsamda düşünülebilir. Hayvancılık ve arıcılık gibi projelerde alımlara konu malların belirlenmesinde teknik açıdan tespit yapabilecek uzman kişilerin de bulunması gerekmektedir. Arıcılık desteklerinde sertifikası olmayan yararlanıcılar için eğitim düzenlenerek sertifika ve işbaşında uygulamalı eğitim verilmelidir. Tarımsal makine/alet alımına yönelik projeler kapsamında çapa makinesi, el traktörü, küçük çaplı tarımsal mekanizasyon aletlerine destek verildiğinde ise proje yararlanıcıları bu ekipmanlar ile hem kendi üretimlerinde verimliliklerini artırabilmekte hem de yevmiyeli olarak diğer üreticilerin işlerinde çalışabilmektedir.

Yoksullukla mücadeledeki en önemli araçlardan birisi de istihdama yönelik eğitim uygulamalarıdır. Bu kapsamda özellikle yoksul ve işsiz gençlere, kadınlara, beceri ve nitelikleri çerçevesinde, piyasanın talepleri de göz önüne alınarak, iş sahibi olacakları alanlarda kısa süreli mesleki eğitimler verilmelidir. İstihdam amaçlı eğitim projelerinde temel amaç kişilerin beşeri sermayelerinin artırılması ve böylelikle istihdamlarının kolaylaştırılması olmalıdır. Beşeri sermayeyi, doğrudan ya da dolaylı olarak gelir elde edilmesini sağlayan ekonomik faaliyetlere katılan bireylerde oluşan bilgi, beceri ve diğer nitelikler olarak tanımlamak mümkündür. (Gümüş, 2005:20)

Eğitimlerde benzer konularda çalışmalar yapan kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılmalıdır. Bu işbirliği mekanizması istihdam güvencesi sağ-

lanmasında da devreye sokulmalıdır. Özellikle son yıllarda gemi kaynakçılığı, özel güvenlik elemanlığı, bilgisayarlı muhasebe ve doğalgaz tesisatçılığı gibi alanlarda piyasada istihdam açığının olduğu bilinmektedir.

İstihdama yönelik eğitim içerikli uygulamalarda,

- Kursiyerlerin İŞKUR’a kayıtlarını yaptırmaları,
- Proje başlangıcında kursiyerlerin yarıdan fazlasının istihdam edileceğine ilişkin taahhütlerin temin edilmesi,
- Kursiyerlerin ferdi grup kaza sigortaları yaptırılması,
- Proje koordinatörü ve benzeri personel giderlerinin yerel dinamiklerle karşılanması,
- Kurs programının proje başlangıcında belirlenmesi,
- Eğitim sonunda kursiyerlere eğitime katıldığına dair geçerliliği olan sertifika, belge verilmesi,
- Proje sonrasında kursiyerlere mümkünse staj imkanı sağlanması,
- Kursiyerlerin işe yerleştirildikten sonra bu işlerde süreklilik sağlamalarına katkıda bulunacak olan kişiler arası iletişim, stres yönetimi, profesyonel davranış, günlük giyim kuşam, pazarlama, çalışma bilinci, çalışma sorumluluğu vb. konularda da eğitim almalarının sağlanması,

vb. hususlara dikkat edilmesi projelerin başarısını doğrudan etkileyecektir.

İstihdam eğitiminden faydalanan kişilerin işe yerleştikten sonra istihdamdaki devamlılık süreleri ve elde ettikleri gelirleri ise projelerin başarısına ışık tutacaktır.

Cezaevlerindeki hükümlü ve tutukluların daha sonra istihdam piyasasında yaşadığı zorluklar ve bu durumun da yoksullukla yüzleşmelerine ve belki de tekrar suçta yönelmelerine neden olabileceği dikkate alınarak, hem mesleki bir alanda eğitimlerine hem de rehabilitasyonlarına yönelik faaliyetlerin desteklenmesi gerekmektedir. Böylece projeden faydalanan kişilerin cezalarını tamamlamalarının ardından sosyal hayata uyum sağlamalarına katkı yapacağı düşünülmektedir.

“Yoksulluğun yalnızca ekonomik bir sorun olmaması, sosyal ve ahlaki boyutları da olan karmaşık bir sorun olarak ortaya çıkması, zaman içerisinde yoksulluğu ortadan kaldırmak ya da en azından azaltmak için girişilen çabaların da değişik biçimler almasına yol açmaktadır.” (Kalaycıoğlu, 2007:1)

Yoksulluk döngüsünün kırılmasında hiç şüphesiz en önemli araçlardan biri de eğitimidir. Bu kapsamda okul öncesi çağından üniversite eğitimin sonuna kadar yoksul öğrencilerin desteklenmesi ve eğitimde sürekliliklerinin sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda dünya genelinde ve ülkemizde Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) programları uygulanmakta ve eğitimde süreklilik amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda kız çocuklarına erkek çocuklardan daha çok ve ortaöğretim öğrencilerine ilköğretim öğrencilerinden daha çok destek verilmesi uygulamanın istenen amaçlara ulaşmasında doğru görünmektedir.

Diğer yandan eğitim kapsamında okul öncesi eğitim konusu özel önem taşımaktadır. Yoksul kişilerin ekonomik yetersizliklere bağlı olarak “okul öncesi eğitim” alamayan 5 – 6 yaşlarındaki çocuklarının, erken yaşta eğitim sürecine adım atabilmelerini temin etmek amacıyla okul öncesi eğitime yönelik projeler desteklenmelidir. Söz konusu projelerde temel amaç yoksul hedef kitlenin okul öncesi eğitimi alamamadaki temel eksikliklerini gidermek olmalıdır. Bu kapsamdaki projelerde çocukların yemek, kırtasiye ve ulaşım gibi alanlarda okula gidemeyiş nedenlerini ortadan kaldıracak nitelikte destekler ile ileriye yönelik önemli bir yatırım yapılmış olacaktır. Ayrıca, özellikle hayata atılmanın arifesinde bir sıçrama tahtası niteliğindeki Öğrenci Seçme Sınavına katılacak olan ancak ekonomik yetersizlikler nedeniyle sınava yeterince hazırlanma imkânı bulamayan öğrencilerin il ve ilçelerde gönüllü öğretmenler vasıtasıyla kurs almalarını sağlamak da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Dokuzuncu Kalkınma Planında, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında olanların yaşam kalitelerinin yükseltilmesine değinilirken özürülüler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve göç edenler gibi dezavantajlı kesimlerin eğitim, sağlık, barınma, sosyal hizmetler ve istihdama yönelik hizmetlere erişimlerinin kolaylaştırılacağına işaret edilmektedir. (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006:89)

Bu bakımdan, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz veya bu risk altında olan birey ve grupların sosyal hayata katılımlarının artırılmasına, yaşam standartlarının yükseltilmesine ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasına yönelik sosyal hizmet/yardım içerikli projelere de destek verilmesi zaruri görülmektedir. Ayrıca sosyal hizmet projeleri, yoksulluk döngüsünün kırılması ve sosyal içermenin sağlanması noktasında da özel önem taşımaktadır.

“Sosyal hizmetlere yer vermeyen maddi anlamda tek taraftı yardım anlayışı ve uygulaması, yoksul fertlerin bireysel ahlak ve kimliğini yozlaştırabileceğinden, yoksulları bağımlı hale getirebileceğinden, belki de psiko-sosyal birçok sorunun ortaya çıkmasına yardımcı olabileceğinden çok yönlü sosyo-kültürel programların devreye sokulması gerekmektedir.” (Seyyar, 2004:221)

Bu bağlamda sosyal hizmet projeleri kapsamında, sokakta çalışan/yaşayan çocuklara, engellilere, yaşlılara (yaşlı ve hastaların evde bakımı), korunmasız kadın ve erkeklere (sığınma evleri), işsiz gençler ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması için toplum merkezleri, gençlik merkezleri, sosyal marketlerin açılması ve böylece dezavantajlı grupların dışlanma riski en aza indirilmesi ve sosyal adaletin tesisine katkı sağlanması sağlanabilecektir.

Sosyal hizmet/yardım içerikli uygulamalarda,

- Söz konusu faaliyetin sürdürülebilirlik noktasında sağlam kaynaklara (finans, insan kaynakları vb.) dayanması,
- İlde/ilçede mevcut sosyal hizmet merkezleri ve faaliyetleri ile ilişkilendirilmesi,
- Proje kapsamında gerçekleştirilecek faaliyette görev alacak personelin sayı, nitelik bakımından dikkatle belirlenmesi,

vb. hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Desteklenecek toplum merkezi projeleri ile söz konusu il/ilçede sosyal adaletin tesisine ve hedef kitleyi teşkil eden dezavantajlı kesimin sosyal rehabilitasyon ve entegrasyonlarına katkı sağlanması amaçlanmalıdır. Bu doğrultuda gerçekleştirilecek faaliyetlere ilişkin hedef kitle ve konu hedeflemesinin doğru yapılması, hedef kitleye yönelik faaliyetlerin çeşitlendirilerek zenginleştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda söz konusu merkezlerde öncelikli olarak erken çocukluk eğitimi, mesleki ve istihdama yönelik kurslar, gençlere yönelik sportif/sosyal etkinlikler vb. konulara önem verilebilir.

Bu merkezlerin sürdürülebilirliğin işbirliği yapılan kurumlar tarafından sağlanması, merkezlerin aktif tutulması ve işbirliği yapılan kurumlarca tarafından düzenli olarak denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca söz konusu merkezlerde nitelikli personel görevlendirilmesine özen gösterilmeli, yararlanıcılardan ücret alınmamalı, merkezin hedef kitlesindeki mümkün olduğunca çok kişiye ulaşabilmek için gayret sarf edilmeli, paydaş kurumların desteği alınmalı ve proje paydaşları ile diyalog ve işbirliği kanalları sürekli açık tutulmalıdır.

Sosyal yardım/hizmet içerikli projelerde ise proje protokollerine tarafların uyup uymadıkları ve gerçekleştirilen faaliyetlerin yararlanıcılarda olumlu davranış değişikliği sağlayıp sağlamadığı uygulamaların başarısı açısından fikir verebilecektir.

Yoksullukla mücadelede sonuç alabilmek için tebliğ boyunca söz edilen tüm uygulama, proje ve programlar ile birlikte sürekli yeni arayışlar içinde olunması, güncel gelişmelerin takip edilmesi ve dünya genelindeki uygulamalar hakkında da bilgi sahi-

bi olunması zorunluluğu vardır. Bu çerçevede, yoksullukla mücadele alanında faaliyet gösteren tüm kurum ve kuruluşların nitelikli personel yönünden güçlendirilmesi, bu kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği altyapılarının tesis edilmesi ve tam bir kararlılık içerisinde yoksullukla mücadele faaliyetlerine devam edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü 2006 ve 2007 Yılı Faaliyet Raporları, internet adresi: <http://www.sydgm.gov.tr/sydtf/web/gozlem.aspx?sayfano=54>
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Proje Değerlendirme ve İzleme Dairesi Başkanlığı, Proje Destek Esasları
- Kalaycıoğlu, Sibel (2007), Yoksulluk Nasıl Anlaşılmalı? Temel Tanımlar, Yaklaşımlar, SYDV Yoksulluk Üzerine Seminerler Dizisi, Ankara, 1-12.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013), Ankara, sayfa: 89.
- Gümüş, Seda (2005). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma, Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960 – 2002), İstanbul, s.20.
- Seyyar, Ali (2004), Yoksul Ailelere Dönük Politikalar, IV. Aile Şurası, Aile ve Yoksulluk Bildirileri, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, s.221.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT), Ankara, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>

SOSYAL YARDIMLARIN SUNUMUNDA YENİ BİR YAKLAŞIM OLARAK SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ PROJE DESTEKLERİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELEDEKİ ETKİSİ

Samet GÜNEŞ*

ÖNSÖZ

Yoksulluk insanlık tarihi kadar kadim olan ve üstesinden gelebilmek için ilkel olsun modern olsun, değişen niteliğine rağmen, tüm toplumların mücadele ettiği bir olgudur.

Yoksulluk denilince aklımıza çoğu zaman fakirlik, sefalet, açlık, yokluk, muhtaçlık, hayatta kalma savaşı, temel ve zorunlu ihtiyaçlarını yeterince karşılayamama, yeterli varlığa sahip olmama, düzenli gelirden mahrum olma ve beklenilmeyen durumlarda ortaya çıkan maddi zorluklardan dolayı sıkıntı çekme hali gelmektedir (Seyyar,2003:40).

Bir başka tanımla yoksulluk, insan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında yaşama ve maddi yönden yetersiz olma durumudur.

Yoksulluk söz konusu tanımlardan çıkarılabileceği üzere, gerek içeriği gerekse sonuçları bakımından “negatif” bir olgu olup bireyler, toplum ve devlet açısından “risk” faktörü taşımaktadır. Bu nedenle tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de devletler çeşitli enstrümanlarla yoksullukla mücadele etmektedir. Yoksullukla mücadelede son yıllarda en sık kullanılan sosyal politika araçları ise “sosyal yardımlar” dır.

1986 yılında çıkarılan 3294 sayılı yasa ile oluşturulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla faaliyetlerini sürdüren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) bir yandan yaptığı doğrudan yardımlar (gıda, eğitim, sağlık, barınma, özel amaçlı, periyodik vb.) ile yoksulluğun etkilerini hafifletirken diğer yandan da yoksulluğun bizzatı kendisini ortadan kaldırmak amacıyla bireylerin sürdürülebilir gelir elde etmeleri, üretken duruma geçirilmeleri ve topluma entegre edilmelerini sağlamak için “**proje destekleri**” vermekte ve kapsa-

* TC Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uzman Yardımcısı

yıcı sosyal yardım programları (Şartlı Nakit Transferi, İlköğretimde ders kitaplarının ücretsiz karşılanması vb.) yürütmektedir.

Bu çalışmada bir yoksullukla mücadele aracı olarak SYDGM Proje Destekleri ele alınarak güncel verilerle birlikte uygulamaya ilişkin bilgiler verilecek olup; SYDGM tarafından yapılan sosyal yardımlar içinde proje desteklerine ayrılan payın her geçen yıl artması ile kendini gösteren ve temelde yoksul kesimin üretken duruma geçirilmesine yönelik bir anlayış ve politika değişikliğini içeren yaklaşım ele alınacaktır.

1. GİRİŞ

1982 Anayasasının birinci kısmında Türkiye Cumhuriyetinin temel niteliklerinden biri olarak sayılan “sosyal devlet ilkesi” devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayış olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal devlet, herkese insan onuruna yaraşır asgari bir hayat seviyesi sağlamayı amaçlayan bir anlayış olarak tanımlanabilir (Sabuncu, 2003:133).

Sosyal devlet ilkesini hayata geçirmenin çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar gibi bazı araçları ve gerekleri vardır. Ülkeler içinde buldukları konjonktür, dünya uygulamaları ve ekonomik durumları çerçevesinde söz konusu gerekleri yerine getirirken dönem dönem bazı araçlara öncelik verebilmektedir. Ancak hangi araç kullanılırsa kullanılsın yoksul ve muhtaç kesimlerin çeşitli yardımlarla desteklenmesi sosyal devlet ilkesinin olmazsa olmaz bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yoksul ve muhtaç kesimlere yardım yapılarak söz konusu kesimlerin güçlendirilmeleri, ekonomik/siyasi doktrin ve yaklaşımlardan ziyade insanlığın adalet duygusunun bir gereğidir.

Anayasa Mahkemesi de çeşitli kararlarında sosyal devlet ilkesini yorumlamak suretiyle bu gereği vurgulamıştır:

“Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir... Anayasa'nın Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer verdiği sosyal hukuk devletinin dayanaklarından birini oluşturan sosyal güvenlik kavramının içerdiği temel esas ve ilkeler uyarınca topluma yoksul ve muhtaç insanlara Devletçe yardım edilerek onlara insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlanması, böylece, sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkelerinin gerçekleşmesine elverişli ortam yaratılması gerekir” (1988/19 esas ve 1988/33 sayılı karar).

Muhtaç ve yoksul kesimleri koruyarak toplumsal denge ve adaleti sağlamada son yıllarda kullanılan en önemli sosyal politika aracı kuşkusuz “sosyal yardımlar”dır.

Sosyal yardım, toplum örgütlenmesiyle doğrudan ilintili olarak ortaya çıkan “yoksunlaşma” olgusunun hafifletilmesine, geciktirilmesine, (geçici olarak) giderilmesine karşı insani bir hizmet alanı olup;en geniş anlamda, yerel ölçüler içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere, resmi kuruluşlar veya kanunların verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve kişileri en kısa sürede kendi kendilerine yetecek hale getirmek amacını taşıyan parasal ve nesnel (aynı) sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanıdır (Çengelci, 1993:22).

Diğer bir ifadeyle sosyal yardım, kendi ellerinde olmayan sebeplerden dolayı fakir olarak doğan veya sonradan yoksulluğa düşen ve dolayısıyla mutlak veya nispi olarak yardıma muhtaç hale gelen kişilere, insanlık haysiyetine yaraşır düzeyi sağlamak için çoğu kez devlet bütçesinden veya bu amaçla oluşturulmuş özel fonlardan tek taraflı olarak yapılan karşılıksız (veya kişinin durumunun iyileşmesi halinde daha sonra geri ödeme şartına bağlı olarak yapılan) maddi desteklerdir (Seyyar,2003:50).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılabilceği üzere sosyal yardımlar fakir ve muhtaç durumda bulunan kişilere yönelik verilen genellikle **kısa süreli** ve kişileri içine düştikleri olumsuz durumdan kurtararak en kısa sürede **kendi ayaklarının üstünde durmalarını** hedefleyen katkılar olarak kendini göstermektedir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı çalışamayacak durumda bulunan ve muhtaçlığı uzun süre devam eden bireylere **muhtaçlığı sürdüğü sürece** karşılıksız verilerek yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesine yönelik olarak da kullanılabilir. Diğer yandan sosyal yardımlar muhtaç durumda bulunmakla birlikte yapısal bazı sorunları nedeniyle çalışma hayatının dışında kalan ancak çalışabilecek durumda bulunan bireylere **geri ödeme yapma şartıyla** da verilebilmektedir. Bu noktada en dikkat çekici yöntemler kişilerin kendi hesabına çalışmalarını ve kendi gelirlerini temin etmeleri maksadıyla onlara sermaye sağlamak veya danışmanlık hizmetlerine ücretsiz ulaşmalarını sağlamak ve niteliklerinin güçlendirilerek piyasanın talep ettiği konularda mesleki yeterlilik kazandırmalarını sağlamaktır. Böylelikle yoksulluğun bizatihi kendisi azaltma veya yok etme fırsatı ortaya çıkmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), 1986 yılında çıkarılan 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile oluşturulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla, yine aynı yasaya göre her il ve ilçede oluşturulan ve başkanlıklarını Mülki İdare Amirlerinin yaptığı 931 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığı ile yasanın hedef kitlesinde bulunan sosyal güvencesi bulunmayan fakir ve muhtaç vatandaşların temel ihtiyaçlarının (gıda, giyim, eğitim, sağlık, yakacak, barınma, afet, aşevi gibi) karşılanmasına yönelik doğrudan sosyal yardımlar yapmak suretiyle yoksulluğun etkilerini

hafifletmekte diğer yandan; çalışabilecek durumda bulunan bireyleri üretken kılmak ve dezavantajlı toplum kesimlerini ekonomik ve sosyal hayat entegre etmek için gelir getirici projeler, istihdam amaçlı eğitim projeleri, işbirliğine dayalı sosyal yardım/ sosyal hizmet projeleri, toplum kalkınması projeleri ve geçici istihdam projeleri için destekler vermek suretiyle yoksullukla mücadele etmektedir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) , gerek Dokuzuncu Kalkınma Planında **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele** başlığı altında yer alan “**Yoksulluğun azaltılmasına yönelik hizmetler, yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici ve yoksul kesimin üretici duruma geçmesini sağlayıcı nitelikte olacaktır**”(DPT,2007) ifadesi, gerekse Hükümet Programı çerçevesinde **yardım politikalarını, vatandaşlarımızı pasif alıcı durumunda bırakan karşılıksız, günlük ihtiyacı karşılayan yardım biçiminden; sürdürülebilir gelir elde etmeye yönelik ve onları üretken kılabilecek kalıcı proje desteklerine ağırlık verecek şekilde** düzenleme yolunda adımlar atmaktadır. Ayrıca Planda “**Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi**” gelişme ekseninin **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele bölümünde** yoksulluk ve sosyal dışlanma riski taşıyan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayatta yer almalarının sağlanacağı ve yaşam kalitelerinin yükseltileceği hedefi yer almaktadır. Bu çerçevede, Fon kaynakları ile yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz veya bu risk altında olan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasına ve böylelikle sosyal adaletin tesisine katkı sağlamaya yönelik olarak sosyal hizmet/yardım içerikli proje destekleri de verilmektedir.

SYDGM'nin kullandığı kaynaklar içinde proje desteklerine ayrılan payda meydana gelen artışa bakıldığında yoksullukla mücadelede hem politika yapıcılar hem de uygulayıcılar açısından bir anlayış değişikliğine gidildiği ve söz konusu anlayış değişikliğinin yoksul kesimleri üretken kılma amacına hizmet ettiği söylenebilir. Zira SYDGM tarafından SYD Vakıflarına aktarılan kaynak içinde proje desteklerinin aldığı pay 2003 yılında sadece %1,6 iken bu oran 2007 yılında %22,5 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu proje desteklerinin büyük bir bölümünün (yaklaşık %80) geri ödemeli olarak verildiği göz önünde bulundurulacak olursa sosyal yardımların etkisiz şeklide dağıtıldığı, vatandaşları yardıma alıştırdığı ve tembelliğe sevk ettiği eleştirisinin yersiz olduğu görülecektir. Çünkü söz konusu destekler vatandaşlarımıza üretim sürecine katılmaları ve sürdürülebilir gelire kendi emekleri ile kavuşmaları amacıyla verilmekte olup; vatandaşlarımız belirli bir zaman sonra aldıkları proje desteğini geri ödemektedirler. Söz konusu proje desteklerinde meydana gelen talep artışı vatandaşlarımızın yardıma alışmak ve tembellik yapmak bir yana kendi emekleri ile geçinme konusunda irade gösterdiklerini ortaya çıkmaktadır.

Proje destekleri kapsamında 2003 yılından 2007 yılı Aralık ayı sonuna kadar 12.212 projede 686.091 kişi için yaklaşık 630 milyon YTL kaynak sağlanmıştır.

2. SYDGM TARAFINDAN DESTEKLENEN PROJELER

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun kapsamını düzenleyen ikinci maddesinde yer alan “geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir” hükmünden alınan dayanak ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonunun kurulduğu 1986 tarihinden itibaren Fon kaynakları ile ekonomik ve sosyal yoksunluk içerisinde bulunan vatandaşlarımızı üretken duruma geçirecek gelir getirici ve istihdam eğitimi proje destekleri verilmiş olup; 2001 yılında Dünya Bankası ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan İkraz Anlaşması çerçevesinde yürütülmeye başlayan Sosyal Riski Azaltma Projesinin(SRAP) Yerel Girişimler Bileşeninde yer alan alt bileşenler çerçevesinde sadece gelir getirici ve istihdama yönelik proje destekleri değil, sosyal adaletin tesisine katkı sağlamaya yönelik sosyal hizmet, geçici istihdam ve toplum kalkınması projelerine de destek verilmiştir. 2007 yılı mart ayında Sosyal Riski Azaltma Projesinin sona ermesinden sonra da aynı alt bileşenler altında Fon kaynaklarıyla artan bir ivmeyle proje destekleri verilmeye devam etmektedir.

SYDGM tarafından desteklenen projeler iki ana başlık altında yer almaktadır. Bu projeler:

- A) SYD Vakıfları tarafından gerçek kişiler, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurum kuruluşlarının talepleri doğrultusunda yerel ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilen projeler: Genel Proje Destekleri (Gelir Getirici, İstihdam Eğitimi, Sosyal Hizmet, Geçici İstihdam, Toplum Kalkınması), Diyarbakır İş Destek Projesidir.
- B) Genel Müdürlük tarafından ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğine gidilerek merkezi düzeyde oluşturulan ve SYD vakıfları aracılığıyla uygulanan **tip projeler**: Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP), Sertifikalı Tarım İşçileri Projesi (SETİP) ve Bilişim Çırakları Projesidir.

2.1. SYD Vakıflarınca Oluşturulan Projeler

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca oluşturulan projeler Genel Proje Destekleri ve Diyarbakır İş Destek Projesi'dir. Söz konusu projeler yerel ihtiyaçlar doğrultusunda ilgili Vakıflarca oluşturularak internet bazlı sistem üzerinden SYDGM'ye gönderilmekte ve SYDGM tarafından hızlı bir şekilde değerlendirilerek sonuçlandırılmakta ve ilgili Vakfa kaynak aktarımı yapılmaktadır.

2.1.1. Genel Proje Destekleri

a) GELİR GETİRİCİ PROJELER

Sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan vatandaşlarımızın toplumsal ihtiyaçları karşılanarak topluma entegre olmaları ve ekonomide aktif üretken duruma geçerek, sürdürülebilir gelire ulaşmaları amacıyla, kentsel alanda iş kurmaya yönelik, kırsal alanda yöre şartlarına uygun, sürdürülebilir faaliyetlere yönelik gelir getirici proje desteklerine özel önem verilmektedir.

Gelir getirici projelerin amacı, yoksul birey ya da hanelerin kendi geçimlerini sağlayacak işleri kurmaları, gelir elde etmeleri ve başlattıkları çalışmalarını uzun süre devam ettirebilmeleridir. Uygulanacak projelerin teknik ve ekonomik olarak yerel koşullara uygunluğunun yanında üretilecek ürün veya hizmetin yöresel satış ve pazarlama olanaklarının bulunması da gerekmektedir.

Bitkisel - hayvansal üretim, tarımsal ürün işleme, hediyeleşim-turistik eşya üretimi, market işletmeciliği, kuaförlük, terzi, elektronik eşya satışı, el sanatları, mobilya üretimi ve satışı, konfeksiyon, çiçekçilik, lokantacılık, kırtasiyecilik, elektrikçilik, tornacılık, gümüş eşya üretimi, doğalgaz – sıhhi tesisatçılık vb. konulardaki projelere destek verilmektedir.

Gelir getirici projeler için kır-kent ayrımı gözetilmeksizin kişi başına en fazla **15.000.-YTL** destek sağlanmaktadır.

Gelir getirici projeler, **faizsiz** 5 yıl vade ile geri ödemeli olarak uygulanmaktadır. **Geri dönüşler, verilen proje desteğinin;**

- İlk yıl ödemesiz,
- İkinci yıl verilen %20'si,
- Üçüncü yıl %20'si,
- Dördüncü yıl %30'u,
- Beşinci yıl %30'u şeklinde düzenlenmiştir(SYDGM,2007).

2003-31.12.2007 yılları arasında **7.681** gelir getirici projeden **54.350** aile yararlanmış ve bunlara yaklaşık **147 milyon YTL** kaynak aktarılmıştır.

Gelir getirici proje uygulamalarında aylık olarak ortalama **300** gelir getirici proje için **2,5 milyon YTL**'den fazla kaynak aktarılmakta olup söz konusu projeler Vakıflara gönderilen “Proje Destek Esasları” çerçevesinde uygulanmaktadır.

Gelir getirici projelerde konu sınırlaması bulunmamaktadır. Ancak Genel Müdürlük tarafından belirli dönemlerde Fon Kurulu kararları doğrultusunda belirli konularda proje alımları durdurulabilmektedir.

b) İSTİHDAM EĞİTİMİ PROJELERİ

İstihdam eğitimi projelerinin amacı, yoksul kadınlara, işsiz gençlere, düzenlenecek kısa süreli kurslarla çeşitli teknik ve sosyal beceriler kazandırılması ve bu kişilerin daha nitelikli iş bulmalarının sağlanmasıdır. Eğitimlerde benzer konularda çalışma yapan kamu ve sivil toplum kuruluşları (Vakıflar, dernekler, sanayi, ticaret ve esnaf odaları, kooperatifler, birlikler vb.) ile işbirliği yapılarak istihdam güvencesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Ahşap, taş, toprak, metal işleme, dokumacılık, terzilik, elektronik eşya tamiri, fork lift operatörlüğü, gemi kaynakçılığı, sekreterlik-ön muhasebe, tesisatçılık, yaşlı bakıcılığı vb. konulardaki projelere destek verilmektedir.

Söz konusu projelerde, **150.000.-YTL'nin** altında kalan projeler Proje Değerlendirme ve İzleme Dairesi Başkanlığı tarafından değerlendirildikten sonra kaynak gönderilmekte; **150.000.-YTL'yi** aşan projeler ise Fon Kuruluna sunulmaktadır. İstihdam Eğitimi projelerinde üst limit bulunmamaktadır.

2003-31.12.2007 arasında **10.946.942-YTL** kaynak aktarılan **439** Projeden toplam **14.395** kişi faydalanmıştır.

c) SOSYAL HİZMET PROJELERİ

Fon kaynakları ile yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz veya bu risk altında olan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasına yönelik sosyal hizmet/yardım içerikli proje destekleri de verilmektedir.

Sosyal hizmet projelerinin amacı, sokakta çalışan/yaşayan çocuklara, engellilere, yaşlılara, korunmasız kadın ve erkeklere, işsiz gençler ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması için toplum merkezleri veya sosyal amaçlı merkezlerin kurulması veya mevcut merkezlerdeki programların çeşitlendirilmesidir.

Bu kapsamdaki projelerde öncülüğün sivil toplum kuruluşları ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından yapılması beklenmekte ve söz konusu kurum ve kuruluşlar ile işbirliği içinde projeler yürütülmektedir.

2003-31.12.2007 yılları arasında **2.545** projede **552.653** fayda sahibi için **41.858.546 YTL** kaynak ayrılmıştır. Sosyal hizmet projelerinde fayda sahipleri projeden doğrudan ve dolaylı olarak yararlanan kişileri ifade etmektedir.

Genel Müdürlüğümüzce sosyal hizmet projeleri kapsamında engelli vatandaşlarımıza yönelik talepleri öncelikli olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal Hizmet Projeleri kapsamında desteklenen proje konuları:

- Engellilere yönelik projeler,
- Dezavantajlı kadınlara yönelik danışma merkezleri ve sığınma evleri,
- Toplum Merkezleri,
- Gençlik Merkezleri,
- Yaşlı ve hastaların evde bakımı,
- Sosyal Marketler,
- Okul Öncesi Eğitim Projeleri,
- Çocuk Yuvası ve ana-çocuk sağlığı projeleridir.

d) TOPLUM KALKINMASI PROJELERİ

Toplum kalkınması projelerinin amacı, entegre bir yaklaşımla geniş alanlarda birbirini tamamlayıcı birden fazla projenin birlikte uygulanması ve bu kapsamda toplum kalkınmasına yönelik çalışmalar ile gelir getirici, eğitim içerikli ve sosyal hizmet projelerinin birlikte uygulanabilmesine olanak tanınmasıdır.

e) GEÇİCİ İSTİHDAM PROJELERİ

Geçici istihdam projelerinin amacı, toplumun ortak yararı için uygulanacak çeşitli projelerde ihtiyaç duyulan işgücünün kısa süreli istihdamla karşılanması, yoksul işsizlerin çalıştırılması ve bu kişilerin geçici de olsa para kazanıp aile geçimine katkı sağlamasıdır.

Söz konusu projelerden gelir getirici projeler geri ödemeli olarak uygulanırken; diğer projeler geri ödemesiz (hibe) şekilde uygulanmaktadır.

2.1.2. Diyarbakır İş Destek Projesi

3294 sayılı Yasa'nın hedef kitesinde yer alan yoksul vatandaşlarımız için sürdürülebilir gelir oluşturulması amacına yönelik olarak, Diyarbakır Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından hazırlanan “İş Destek Projesi” kapsamında, **94** projede yer alan **172** kişi için toplam **2.518.019,80.-YTL** destek sağlanarak proje tamamlanmıştır.

Proje ile, market işletmeciliği, kuaförlük, terzilik, elektronik eşya satışı, lokantacılık, mobilya üretimi ve satışı, konfeksiyon, pimapen-pvc imalatı vb. konularda gelir getirici projeler hayata geçirilmiştir. Proje pilot uygulama niteliği taşımakta olup yerel dinamiklerin harekete geçirilmesinde ve yerel işbirliğinin tesisinde güzel bir örnek teşkil etmektedir.

2.2.SYDGM Tarafından Oluşturulan Tip Projeler

2.2.1. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) içerik itibarıyla gelir getirici bir proje olup; 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile sınırları çizilen, ülkemizde herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmayan sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan ve tarımsal üretim için yeterli kaynağa sahip olmayan vatandaşlarımız projenin hedef kitesini oluşturmaktadır.

Projenin uygulanması ile kırsal alanda yaşayan ve tarımsal üretim yapabilmek için yeterli kaynağa sahip olmayan, süt sığırcılığı, koyunculuk ve seracılık yaparak gelir elde etmek isteyen vatandaşların **kooperatifler aracılığıyla** örgütlenerek desteklenmeleri hedeflenmektedir. Hedef kitlenin belirlenmesi ve proje için kooperatif şeklinde koordine edilmesi Vakıflar ile İl Tarım Teşkilatı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Proje kapsamında kooperatif üyesi yoksul vatandaşlarımıza süt sığırcılığı konusunda en az 50 en fazla 120 ortak için 2’şer baş süt ineği; koyunculuk konusunda 50 ortak için 25’er baş koyun 1 koç ve seracılık konusunda ise en az 50 en fazla 120 ortak için 500’er metrekaşe sera şeklinde destek verilmektedir. Ayrıca işletme binası inşaatı ve ahır yapımı, süt toplama tankı ve makine ekipman alımı, işletme sermayesi ve hayvan hayat sigortası gideri verilmek suretiyle entegre bir hayvancılık işletmesi oluşturulmaktadır. Böylelikle kırsal alanda yaşayan vatandaşlarımızın güç birliği yaparak gelir elde etmesi sağlanmaktadır.

Proje kapsamında fayda sahiplerine verilen destek faizsiz olup; fayda sahipleri ilk iki yıl ödeme yapmamakta üçüncü, dördüncü ve beşinci yıl üç eşit taksit halinde geri ödeme yapmaktadırlar. Ödeme konusunda üçüncü yılın sonuna kadar vade olması nedeniyle projenin üç yıl ödemesiz olduğu söylenebilir.

Kırsal alanda dağınık, düzensiz imkânları birleştiren ve güçlendiren kooperatifçilik modeli üzerine kurulan proje ile daha önce sütlerini toplu olarak satamayan üreticiler kooperatif çatısı altında sütlerini daha yüksek fiyatlarla büyük işletmelere satmakta; sürekli gelir elde etmekte ve modern tekniklerle hayvancılık yapmaktadırlar.

2003 yılından 2007 yılı sonuna kadar **812 Kooperatif** programa alınmış, programa alınan **689 kooperatifte 51.621 aileye toplam 412.659.758-YTL kaynak aktarılmıştır**. Böylelikle halen uygulanmakta olan proje ile bir yandan kırsal kesimde yaşayan vatandaşlarımızın yerlerinde kalmaları ve gelir elde etmeleri sağlanmış diğer yandan da kırsal kalkınma örneği ortaya koyularak yoksulluğun azaltılması için önemli bir adım atılmıştır.

2.2.2. Bilişim Çıraqları Projesi

Bilişim Çıraqları Projesi içerik itibarıyla istihdam amaçlı eğitim projesidir. Söz konusu proje ile 3294 sayılı yasanın hedef kitlesi içinde tanımlanan lise mezunu 1006 işsiz gencin dış ticaret ve yabancı dil bilgisi temel eğitiminden sonra ara eleman olarak ilgili KOBİ’lerde istihdam edilmeleri hedeflenmiştir. Proje, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ve Türkiye İhracatçılar Meclisi’nin (TİM) işbirliği ile gerçekleştirilmiştir.

İhracat potansiyeli yüksek ve KOBİ’lerin yoğun olduğu 14 ilde (Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Mersin, Sakarya, ve Trabzon) uygulanan ve 2006 Mayıs ayında sona eren projede eğitimini tamamlayan 1006 kursiyer 4 adet sertifikaya (muhasabe, bilgisayar, dış ticaret ve yabancı dil) hak kazanmıştır.

Proje kapsamında, SYDGM tarafından, vakıflar aracılığı ile hedef kitlesindeki (vakıflardan yardım alan veya yardım alma durumunda bulunan dar gelirli ailelerin) lise mezunu çocukların belirlenmesi ve bilgi teknolojileri konusunda eğitim maliyeti üstlenilmiştir. KOSGEB, eğitimde başarılı olan gençleri istihdam edecek KOBİ’leri ve bu işletmelerin 6 ay boyunca istihdam maliyetini karşılamış; TİM ve İŞKUR da projenin uygulama – izleme – değerlendirme aşamalarında aktif destek sağlamıştır.

3294 Sayılı Yasa kapsamında olan, herhangi bir yüksek öğretim kurumuna devam etmeyen lise mezunu işsiz gençler eğitim süreci sonunda, herhangi bir ülkeden bilgisayar başında alım satım yapabilecek donanım kavuşturulmuş, hayatları boyunca sürdürülebilir bir gelir elde edebilmeleri için ilk anahtar verilmiştir. Mevcut durumda, eğitimden yararlanan 1006 kursiyerden 447’si işe yerleştirilmiştir. Proje için toplam **4.045.153.-YTL** kaynak aktarılmıştır.

Proje ile SYDGM yoksullukla mücadelede aktif istihdam politikaları uygulamak için tecrübe kazanmış ve etkin bir işbirliği modeli ortaya koymuştur.

2.2.3. Sertifikalı Tarım İşçileri Projesi (SETİP)

Sertifikalı Tarım İşçileri Projesi (SETİP), “**istihdam amaçlı eğitim**” projesidir. SETİP’in amacı, kırsal alanda yoksul ve işsizler için istihdam oluşturmaya yönelik tarımsal faaliyetler konusunda eğitim kursları düzenleyerek yoksullukla mücadele etmek, tarım işçilerinin iş görme kabiliyetini yükseltmek ve hizmetlerde kalite ve istikrar sağlamaktır.

Proje, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) işbirliğinde gerçekleştirilmiştir.

Bu çerçevede, SYDGM, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığı ile başvuruların kabulü ile eğitimcilerin ders ücretlerinin ve eğitim – kırtasiye masraflarının karşılanmasından; İŞKUR, kursiyerlerin cep harçlıklarının ödenmesinden, 12 ağır ve tehlikeli meslek sınıfına giren mesleklerde ferdi kaza grup sigortası prim bedelinin ödenmesinden, işgücü yetiştirme kurslarının denetlenmesinden, başarılı kursiyerlere işgücü yetiştirme belgesinin verilmesinden ve iş ve meslek danışmanlığı servislerinin mevcut olduğu il müdürlüklerinde kursiyerlere iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri verilmesinden; TİGEM, kursiyerlerin belirlenmesinden, eğitimle ilgili faaliyetlerin gerektiği gibi gerçekleşmesinin sağlanmasından, başarılı kursiyerleri aldıkları eğitimle ilgili işkollarında öncelikli olarak çalıştırmak üzere işçi temini ihale şartnamelerine hüküm koyarak dolaylı olarak (müteahhitler aracılığı ile) istihdamı sağlamaktan sorumludur.

Proje, 18 – 45 yaşları arasındaki, en az ilköğretim mezunu (8 yıllık eğitimden önceki dönem için ilkokul), işsiz ve herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında olmayan, 3294 sayılı Kanun kapsamındaki vatandaşları kapsamaktadır.

Proje ile 2006 yılı eğitimleri kapsamında çeşitli alanlarda (sulama, hayvancılık, traktör sürücülüğü ve bakımı, tohum hazırlama ve selektör bakımı) yaklaşık **1.100** kursiyer eğitim olarak sertifikalandırılmıştır.

Bu kursiyerlerin eğitim sonunda aldıkları sertifikalarda belirtilen eğitim alanlarda TİGEM işletmelerinde, TİGEM tarafından hizmet satın alımı yoluyla müteahhitler aracılığı ile istihdam edilmeleri sağlanmaktadır. Sertifikalı işçilere hem işe alınmada öncelik verilecek hem de diğer işçilere göre **%20** daha fazla ücret ödenecektir. **374.915,70.-YTL** kaynak aktarılan Sertifikalı Tarım İşçileri Projesi (SETİP) 2006 yılında eğitim gören 3294 sayılı Kanun kapsamındaki kursiyerlerden **300 – 350 kişi**, mevsime göre sayıda değişimler olmakla birlikte, Tarım İşletmelerinde çalışmaya başlamışlardır.

3. YOKSULLUKLA MÜCADELE ARACI OLARAK SYDGM PROJE DESTEKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

SYDGM proje desteklerine bir bütün halinde bakıldığında 3 önemli nokta ön plana çıkmaktadır:

1. SYDGM tarafından yoksullukla mücadelede ve sosyal yardım uygulamalarında bir anlayış değişikliğine gidildiği,
2. Söz konusu anlayış değişikliğinin sosyal yardım yararlanıcıları tarafından benimsendiği,
3. Uygulanan projelerin başarı oranının yoksullukla mücadele açısından umut verici olduğudur.

SYDGM'nin proje desteklerine ve sosyal yardımlara ilişkin uygulamalarına bakıldığında temelde **yoksul kesimin üretken hale getirilmesine** yönelik bir anlayış değişikliği olduğu söylenebilir. Kuşkusuz bu anlayış değişikliği her yoksulun üretken kılınması anlamını içermemektedir. Zira sosyal yardımlar ve yoksullukla mücadele alanında az çok kafa yoran herkesin de söyleyebileceği üzere çeşitli nedenlerden dolayı çalışamayacak durumda olan kesimlerin doğrudan sosyal yardımlarla desteklenmesi mutlak bir zorunluluktur. Ancak çalışabilecek durumda bulunan bireylerin ya kendi hesaplarına çalışmalarını için desteklenmesi ya da çeşitli mesleki kurslar düzenleyerek piyasa mekanizması içinde iş bulmalarına olanak sağlayacak teknik bilgi ve beceri ile donatılmaları gerekmektedir.

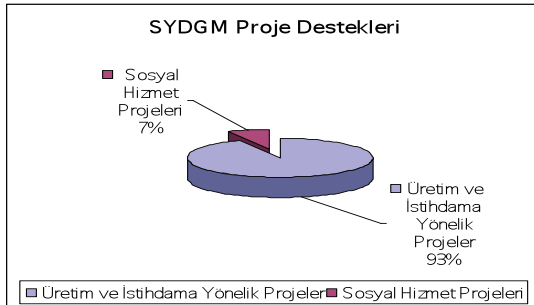
SYDGM'nin faaliyetlerinden, sosyal yardımlara ilişkin mali verilerden ve uygulama sonuçlarından söz konusu anlayış değişikliği açıkça okunmaktadır. Bu anlayış değişikliğinin göstergeleri şu şekilde ortaya koyulabilir:

a) Proje desteklerinin sosyal yardımlar içinde aldığı pay

SYDGM bilindiği üzere her il ve ilçede kurulu bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla sosyal yardım faaliyetlerini yürütmekte ve kaynak aktarımı yapmaktadır. SYDGM tarafından SYD Vakıflarına aktarılan kaynak (sosyal yardım) içinde proje desteklerine ayrılan paya baktığımızda yıllar itibarıyla gözle görülür bir artış olduğu söylenebilir. Zira söz konusu oran 2003 yılında %1,6 iken; 2005 yılında %14,6 olmuş ve 2007 yılında rekor bir artışla %22,5'e ulaşmıştır.

b) Proje desteklerinin kendi içindeki kategorik dağılım

Kuşkusuz sosyal yardımlar içinde proje desteklerinin aldığı payın artmış olması tek başına bir anlayış değişikliğini göstermez. Ancak projeler türleri itibarıyla kategorik bir tasnife tabi tutulduğunda proje destekleri kapsamında aktarılan kaynağın %93'lük kısmının üretime ve istihdama yönelik projelere; %7'sinin ise diğer sosyal hizmet amaçlı ve toplum kalkınmasına yönelik projelere ayrıldığı görülecektir.

Şekil 1. SYDGM Proje Desteklerinin Kategorik Dağılımı

c) Gelir getirici projelerin geri ödemeli olarak verilmesi ve geri ödemeli projelerin tüm proje destekleri içindeki oranı

Yukarıda da ifade edildiği üzere sosyal yardımlar içinde proje desteklerine aktarılan kaynağın oranının artması tek başına bir anlayış değişikliğini göstermez. Ancak söz konusu proje desteklerinin türlerine göre kategorik bir ayrıma tabi tutulduğuna üretim ve istihdama yönelik projelerin oranının tüm projeler için **%93** olması ve yine tüm proje destekleri içinde geri ödemeli projelerin oranının **%89** olması anlayış değişikliğinin bariz göstergesi niteliğindedir.

2003-2007 yılları arasında desteklenen projeler için aktarılan kaynak **628.553.594.-YTL** olup; söz konusu kaynağın **561.976.673.-YTL'lik** kısmı Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, Diyarbakır İş Destek Projesi ve Gelir Getirici (iş kurma projeleri) gibi **geri ödemeli** projeler için kullanılmıştır.

Yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlar alanındaki anlayış değişikliğinin belki de en bariz göstergesi yukarıda bahsi geçen proje desteklerinin **geri ödeme yapma şartıyla** veriliyor olmasıdır. Söz konusu proje desteğinden yararlanan kişiler belirli bir zaman diliminden sonra sıfır faizli olarak taksitler halinde aldıkları finansman desteğini geri ödemekle yükümlüdürler. Esas itibarıyla SYDGM açısından proje destekleri de birer **sosyal yardımdır**. Bu noktada SYDGM açısından geri ödemeler verilen iş kurma desteğinin sürdürülebilir olup olmadığı(başarılı olup olmadığı) görülmesi ve fayda sahibinin işi sahiplenmesi açısından anlam taşımaktadır. Ayrıca sosyal yardımların karşılıksız olarak verilmesinin bireyleri tembelleğe sevk ettiği, pasif-alıcı konumda bıraktığı ve ekonomik olarak verimsiz ve etkisiz olduğu yolundaki eleştirilere karşı cevap niteliği taşıdığı da savunulabilir. Kuşkusuz geri ödemelerle oluşan kaynak, daha fazla sayıda yoksul ve muhtaç bireyi üretime yönlendirme açısından da önem taşımaktadır.

d) Gelir getirici projelerden yararlanan kişilerin sosyal güvenceye kavuşturulması

Gelir getirici proje desteklerinden yararlanarak kendi işlerini kuran bireyler Bağ-Kur kaydı yaptırmak suretiyle sosyal güvenceye kavuşturulmaktadır. Bireylerin sosyal güvenceye kavuşturulması yoksullukla mücadele açısından büyük önem taşımaktadır. Sosyal güvenceye kavuşan bireylerin hem kendileri hem de aileleri, sağlık hizmetlerinden yararlanabilmekte hem de geleceğe yönelik olarak yatırım yapma fırsatı yakalayabilmektedir.

Ancak hemen bu noktada vurgulanması gereken husus, sosyal güvenlik mevzuatında muafiyet veya istisna hükümleri bulunmadığı için, kendi işini kuran ve ayakları üzerinde durma çabası içinde bulunan fakir ve muhtaç bireylerin sosyal güvenlik

primlerini ödeme konusunda yaşadıkları zorluklardır. Bu nedenle yoksullukla mücadele kapsamında proje desteği alarak kendi işini kuran bireylerin, sağlık güvencesinden yararlanmak şartıyla, en azından iki yıl süreyle prim ödemelerinden muaf olması gerekmektedir.

Görüldüğü üzere gerek mali tablolara ilişkin oransal veriler gerekse belli başlı uygulamalar (projelerin geri ödemeli olması ve sosyal güvenlik kaydı gibi) SYDGM'nin sosyal yardımlara ilişkin bakışında ve yoksullukla mücadele anlayışından bir değişiklik olduğunu göstermektedir. Bu noktada önemle üzerinde durulması gereken sevindirici husus ise söz konusu anlayış değişikliğinin **sosyal yardım yararlanıcıları** tarafından da benimsenmiş olmasıdır.

Yukarıda ayrıntılı şekilde bahsi geçen anlayış değişikliğinin **sosyal yardım yararlanıcıları** tarafından benimsenmiş olduğunun göstergeleri ise şunlardır:

a) Geri ödemeli projelere olan talebin sürekli olarak artıyor olması

Herhangi bir politikanın veya uygulamanın başarıya ulaşması, söz konusu politika veya uygulamanın yöneldiği hedef grup tarafından benimsenmesi ile doğru orantılıdır. Bu durum sosyal yardımlar ve yoksullukla mücadele alanında anlayış değişikliğine giden SYDGM açısından da aynı şekilde düşünülebilir. Sevindirici olan husus ise doğrudan sosyal yardımların hedef kitlesi olan bireylerin her geçen yıl artan bir şekilde geri ödemeli proje desteğinden yararlanarak kendi emekleri ve çabaları ile geçinme konusunda gösterdikleri kararlılıktır.

Zira 2003 yılında desteklenen geri ödemeli proje (gelir getirici) sayısı **265** iken; 2005'te **1.695** olmuş ve 2007'de ise **2.535** olmuştur.

Bu durum yardıma alışmakla, tembellik yapmakla, arsızlık yapmakla ve sırtını devlete dayamakla itham edilen kişilerin esasında kendi ayakları üzerinde durma konusunda irade sahibi olduklarının ve gerekli olanakların hazırlanması durumunda topluma ve kendilerine faydalı olabileceklerinin göstergesidir.

b) Geri ödemeli projelerden yararlanan kişilerin geri ödeme yapma oranı

2003 yılından itibaren verilen gelir getirici proje desteklerinde geri ödeme oranı 2007 Mart ayı verilerine göre **%68**'dir. Bu oran proje desteği almadan önce doğrudan sosyal yardımların hedef kitlesi olan kişilerin yeni yaklaşımı benimsediklerinin bir göstergesi olarak algılanabilir.

Görülen o ki, SYDGM özellikle 2003 yılı sonrasında sosyal yardımlar ve yoksullukla mücadele konusunda bir anlayış değişikliğine gitmiş ve bu anlayış fayda sahipleri tarafından da benimsenmiştir. Peki temelde muhtaç kesimin üretken hale

getirilmesi ve sürdürülebilir gelire kavuşturulması hedefine yönelik bu yaklaşım yoksullukla mücadelede ne denli etkilidir?

Bu sorunun cevabını verebilmek için şu göstergeler kullanılabilir:

a) Etki değerlendirme sonuçları

SYDGM tarafından 2004 yılında yaptırılan ve geri ödemeli projelerin etkilerinin analiz edilmesine yönelik araştırmaya göre:

- Proje desteği alan kişilerin %60,8’inin faaliyetini sürdürdüğü görülmüştür,
- Proje desteği alan kişilerin %91,7’si verilen destekten memnun olduğunu ifade etmiştir,
- Proje desteği alan kişilerin %29’u işini geliştirdiğini/büyüttüğünü ifade etmiştir,
- Proje desteği alan kişilerin %14,8’i geçimlerini sağlamanın ötesinde tasarruf ettiklerini ifade etmişlerdir,
- Proje desteğinden yararlanan kişilerin %38,2’si söz konusu desteğin sosyal yaşamlarına olumlu etki ettiğini ifade etmiştir(SYDGM,2004).

Yine SYDGM tarafından 2006 yılında projelerin etkisini ölçmeye yönelik yaptırılan araştırmaya göre:

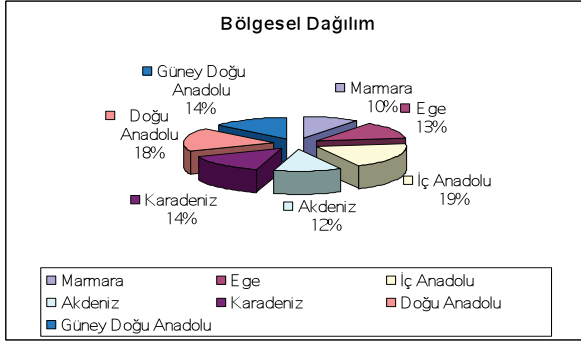
- Proje desteği alan kişilerin yaklaşık %70’inin faaliyetini sürdürdüğü görülmüştür,
- Devam eden projelerin yararlanıcılarının %89,7’si haneye giren düzenli gelir olarak proje kapsamında kurdukları işten elde ettikleri geliri göstermişlerdir,
- Proje desteği alan kişilerin %68,2’si söz konusu destekten sonra yaşam kalitelerinde bir düzelme/iyileşme olduğunu düşünmektedir,
- Proje desteği alan kişilerin %16,9’u tasarruf yapabildiklerini ifade etmiştir(SYDGM, 2006).

b) Geri ödemeli projelerden yararlanan kişilerin geri ödeme yapma oranı

2003 yılından itibaren verilen gelir getirici proje desteklerinde geri ödeme oranı 2007 Mart ayı verilerine göre %68’dir. Söz konusu oran, proje desteğinden yararlanan kişilerin gerek beşeri sermaye gerekse maddi olanaklar açısından toplumun en alt kesiminde yer aldığı düşünülecek olursa son derece yüksektir. Kuşkusuz sadece geri ödeme oranı proje desteklerinin başarısını ölçmez. Bu oran yukarıda bahsi geçen etki analizi verileri ile birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı hale gelmektedir.

c) Proje desteklerinin bölgesel dağılımı

SYDGM proje desteklerinin bölgesel dağılımına bakıldığında şu şekilde bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2. 2003-2007 yılları arası proje desteklerinin bölgesel dağılımı

Bölgelerin Türkiye genelinde proje desteklerinden aldıkları pay sırasıyla şu şekildedir:

1. İç Anadolu Bölgesi (%19)
2. Doğu Anadolu Bölgesi (%18)
3. Güneydoğu Anadolu, Karadeniz Bölgeleri (%14)
4. Ege Bölgesi (%13)
5. Akdeniz Bölgesi (%12)
6. Marmara Bölgesi (%10)

Ortaya çıkan bu tablo Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi ile büyük ölçüde örtüşmekte olup, görece yoksul yörelere daha fazla kaynak aktarıldığı ve yoksula ulaşma konusunda iyi bir hedefleme yapıldığı sonucunu doğurmaktadır.

SONUÇ

Tarihi insanlık tarihiyle özdeş kabul edilen yoksulluk olgusuyla mücadelede son yıllarda en sık kullanılan ve en çok ses getiren sosyal politika aracı “sosyal yardımlar”dır.

1982 Anayasasında “sosyal bir hukuk devleti” olarak tanımlanan Türkiye Cumhuriyeti de çeşitli kurumları vasıtasıyla sosyal yardım faaliyetleri yürütmekte ve yoksullukla mücadele etmektedir. Kuşkusuz sosyal yardım faaliyeti yürüten kurumlar

arasında en geniş ağa sahip olan kurum Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğüdür.

SYDGM bir yandan doğrudan-karşılıksız sosyal yardım faaliyetleri yürütürken diğer yandan ulusal plan ve programlar ile hükümet programı çerçevesinde çalışabilecek durumda bulunan yoksulların üretim sürecine katılmalarına olanak sağlama adına proje destekleri verilmesini içeren bir anlayış değişikliğine gitmiştir.

Bu anlayış değişikliğinin göstergeleri, sosyal yardımlar içinde projelere ayrılan payın her geçen yıl artması; proje destekleri içinde üretim ve istihdama yönelik projelerin aldığı payın yüksekliği; üretim ve istihdama yönelik projelerin ise büyük bir bölümünün geri ödeme şartıyla verilen gelir getirici projeler olması ve gelir getirici projelerden yararlanan kişilerin sosyal güvenceye kavuşturulmasıdır.

Bu anlayış değişikliği sosyal yardımların hedef kitlesi tarafından da geniş bir kabul görmüştür. Geri ödemeli gelir getirici projelere olan talebin her geçen yıl artması ve geri ödeme yapılma oranı söz konusu kabulün bariz kanıtı niteliğindedir.

Özünde yoksul kesimin üretken kılınması ve sürdürülebilir gelire kavuşturulması bulunan anlayış(politika) değişikliği doğrultusunda verilen proje desteklerinin, yoksullukla mücadelede etkin oldukları yapılan etki değerlendirme (analizi) araştırmaları sonucunda ortaya koyulmuştur. Zira 2006 yılında yapılan araştırmaya göre proje desteği alan kişilerin **%70'i** faaliyetlerini sürdürdüklerini söylerken; **%68,2'si** söz konusu destekler sonrası **yaşam kalitelerinde artış** olduğunu ifade etmiştir.

Bu durum aynı zamanda yardıma alışmakla, tembellik yapmakla ve sırtını devlete dayamakla itham edilen kişilerin esasında kendi ayakları üzerinde durma konusunda irade sahibi olduklarını ve gerekli olanakların hazırlanması durumunda topluma ve kendilerine faydalı olabileceklerinin de göstergesidir.

KAYNAKÇA

- ÇENGELCİ, Ethem (1993), “Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi”, Sosyal Hizmetler Yüksek Okul Dergisi, C.11, S.1/2/3,s.9-35,
- DOĞAN, İbrahim (2007), “Devlet Balık Tutmayı Öğretiyor”, Aksiyon Haftalık Haber Dergisi, Sayı: 681, 24 Aralık 2007,
- DPT (2007), “Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013”, Ankara,
- DPT (2007), “Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: 2729-ÖİK:681, Ankara,

- DPT (2007), Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: 2742-ÖİK:691, Ankara,
- GÜNDOĞAN, Naci (2003), “Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü ve Önemi”, Yoksulluk 1. Cilt, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul,
- SABUNCU, Yavuz (2003), “Anayasaya Giriş”, İmaj Yayıncılık, Ankara,
- SEYYAR, Ali (2003), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, Yoksulluk 1. Cilt, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul,
- SYDGM (2004), “Geri Dönüşümlü Proje Desteklerinin Etki Değerlendirme Araştırması”, Ankara,
- SYDGM (2006), “Sosyal Riski Azaltma Projesi Yerel Girişimler Alt Projeleri Değerlendirmesi”, Düzeltilmiş Son Rapor, Ankara,
- SYDGM (2007), “Proje Destek Esasları”, Ankara,
- 1986 tarih ve 3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu”.
- <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/kararlar/IPTALITIRAZ/K1988/K1988-33.htm>

“SYDGM’NİN SOSYAL YARDIMLARIN VE PROJE DESTEKLERİNİN ETKİ ANALİZİ PROJESİ SONUÇLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME”

Ersin BİÇER*

Ahmet Fatih ORTAKAYA**

Bu bildiri, T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı tarafından finanse edilen ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından Olgu Araştırma Ltd Şirketine yaptırılan, “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün, Sosyal Yardım ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırma Projesi” verileri doğrultusunda, **Sosyal Yardım Uzman Yardımcıları Ahmet Fatih ORTAKAYA ve Ersin BİÇER** tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye’nin en yaygın sosyal yardım ve sosyal destek uygulamaları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nce (SYDGM) yürütülmektedir.

İhtiyaç sahibi vatandaşlarımıza yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici önlemler olarak gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlamak ve sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek amacıyla 1986 yılında 3294 sayılı Kanunla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuştur.

9 Aralık 2004 tarih ve 5263 sayılı SYDGM’ nin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile, SYDTF kurumsal bir yapıya kavuşturulmuş ve mevcut sosyal yardım programlarının vatandaşlarımıza daha etkin ve hızlı bir biçimde ulaştırılmasına imkan sağlanmıştır.

Fon’un karar organı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu’dur. Fon Kurulu, Başbakan tarafından görevlendirilen Devlet Bakanı’nın başkanlığında Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı, Vakıflar Genel Müdürü ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürü’nden oluşmaktadır. Kurul kararları, Başbakan’ın onayı ile yürürlüğe girmektedir. SYDGM, Fon’un yürütme organı niteliğindedir.

* Ersin BİÇER, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

** Ahmet Fatih ORTAKAYA, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

3294 sayılı Fon Kanunu ile bütün il ve ilçelerde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kurulmuştur. SYDV başkanları, vali ve kaymakamlardır. SYDV’ ler tarafından yürütülecek faaliyetlere, mahallindeki kamu üst düzey görevlileri ile belediye başkanları, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, muhtarlar ve hayırsever vatandaşların da aralarında bulunduğu mütevellî heyetlerince karar verilmektedir.

Fon’da toplanan kaynağın SYDV’ lere transferi yoluyla, 3294 sayılı Kanun’da belirlenmiş olan hedef kitlede yer alan vatandaşlarımıza, kendi ikamet yerlerinde ve yerel ihtiyaçlar doğrultusunda vakıflar kanalı ile çeşitli sosyal yardımlar ulaştırılmaktadır.

Genel Müdürlük ile 973 SYDV arasında bulunan bu kurumsal bağ, devlet ile vatandaş arasında bir köprü oluşturmakta ve devlet tarafından sunulan sosyal yardımların hedef kitleye doğrudan ve zamanında ulaşmasını sağlamaktadır. Halka en yakın noktada hizmet vermeye imkân sağlayan bu sistemde, merkezi idarenin uygun politikaları belirlemesi, yeterli kaynakları tahsis etmesi, yapılan yardımların izleme ve değerlendirmesini etkin bir biçimde gerçekleştirmesi ve yerel yöneticilerin de gayret ve hassasiyetleri büyük önem taşımaktadır.

SYDGM’ nin yoksullukla mücadelede belirlediği strateji, politika ve uygulamaları ile 9. Kalkınma Planı’nın sosyal içerme ve yoksullukla mücadele hedefleri doğrultusunda daha etkin sosyal yardım ve proje destek programları oluşturulması ihtiyacı, sosyal yardımların fayda sahipleri üzerindeki etkisinin ölçülmesine yönelik araştırmanın genel gerekçelerinin başında yer almıştır. Bu çalışmada, SYDGM’ nin, son beş yıl içinde SYDV’ ler aracılığıyla ve diğer kamu kurumları ile işbirliği içinde yürüttüğü sosyal yardım ve proje desteklerinin, fayda sahipleri üzerinde yarattığı etki araştırılarak Genel Müdürlüğün faaliyetlerinin yoksulluğun azaltılmasında ne derecede başarılı olduğunun ortaya çıkartılmasına yönelik bir araştırma organizasyonu gerçekleştirilmiştir.

Araştırma, Hacettepe Üniversitesi İstatistik Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hül-ya ÇINGİ’ nin ve Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. İsmail GÜVEN’ in danışmanlığında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bütün süreçleri Sosyal Yardım Uzmanı Selim COŞKUN ve Sosyal Yardım Uzman Yardımcıları Ersin BİÇER, Ahmet Fatih ORTAKAYA, Pınar GÜNAL, Ferhat ODABAŞI ve Caner ESENYEL tarafından izlenmiş ve kontrol edilmiştir.

Çalışma toplam 6012 kişilik bir örneklem üzerinde yapılmıştır. Araştırma kantitatif ve kalitatif yöntemler kullanılarak 3 boyutta gerçekleştirilmiştir. Öncelikle araştırma kapsamındaki SYD Vakıflarından seçilen fayda sahiplerinin dosyaları incelenmiş, bu fayda sahiplerine anket uygulanmış ve son olarak da açık uçlu yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden (300 kişi) yararlan-

nılmıştır. Elde edilen veriler belli başlıklar altında toparlanmış ve istatistiksel olarak çözümlenmiştir. Saha çalışması tüm Türkiye’de ön hazırlıklarıyla birlikte 10 Eylül-22 Ekim 2007 tarihleri arasında bazı bölgelerde eş zamanlı, bazı bölgelerde ise ardışık olarak yürütülerek tamamlanmıştır.

Araştırma kapsamında örnekleme dahil edilen fayda sahiplerinin yerleşim yerlerinin dağılımına bakıldığında %68’ e yakının il ve ilçe merkezlerindeki gecekondularda oturduğu ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak fayda sahiplerinin %73,3 ‘ü çalışmamakta ya da mevsimlik işçi olarak hayatını idame ettirmeye çalışmakta, dolayısıyla bu hanelerin düzenli bir gelir kaynağı bulunmamaktadır. Genel olarak bakıldığında fayda sahiplerinin %60’ından fazlasının 250 YTL ve altında aylık geliri olduğu göze çarpmaktadır. Haneye gelir getiren kişi sayısına bakıldığında ise çalışmıyan hanelerin oranı %25,2 iken 1 kişi çalışmıyan bulunan hanelerin oranı ise %62,97 ‘dir. Bu sonuçlara göre fayda sahiplerinin büyük bir bölümü gecekondularda oturmakta, düzenli aylık gelirleri bulunmamakta ve hane gelirlerini evde tek kişi sağlamaktadır. Toplumunu oluşturan en ufak birimin aile olduğu, ailenin de yaşam koşullarının iyileştirilmediği sürece bu aile içerisinde yetişecek fertlerin yoksulluğun ekonomik, sosyal ve psikolojik etmenlerinden olumsuz yönde etkileneceği açıktır. Yaşanılan ve yaşanılması muhtemel bu olumsuzluklar söz konusu hanelerden sonraki nesillere aktarılarak yoksulluğun kalıcı etkilerini daha da pekiştirmektedir.

Bu olumsuzlukları gidermek ve fayda sahibi hanelerin sosyo-ekonomik durumlarını fark edilir düzeyde yükseltmek için öncelikle bu kişilerin barınma koşullarını iyileştirmek ve SYDV’lerin barınma yardımları konusundaki yürüttüğü çalışmaları daha da ön plana çıkarmanın gereği düşünülebilir. Bunun yanında bu kişilerin kışlık yakacak, eğitim ve temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması da sosyal yardımlarda hane halkı yaklaşımına doğru atılan önemli adımlar olarak düşünülebilir. 2008 Haziran ayından itibaren alınan Fon Kurulu kararı ile gıda yardımları kapsamında yılda iki defa yapılan aktarımlar bu karar neticesinde 3 aylık periyotlarda yılda 4 defaya çıkarılmış, aktarılan kaynak miktarı da artırılmıştır. SYD vakıfları bölgesel ve yöresel ihtiyaçlar ve mütevellî heyet kararı doğrultusunda gıda yardımlarını, aynı ya da nakdi (sosyal yardım çeki v.b.) olarak fayda sahibi vatandaşlara ulaştırmaktadır. Gıda yardımlarından faydalananların %80’inden fazlası genel olarak gıda yardımlarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Benzer bir şekilde yakacak yardımları da aile yardımları içerisinde en çok tercih edilen yardım türlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Yakacak yardımları sayesinde kağıt ve tezek gibi yanıcı niteliği kömüre göre daha zayıf olan maddelerin kullanımı istatistiksel olarak fark edilir düzeyde azalmıştır.

Fayda sahipleri ile yapılan görüşmelerde bu kişiler hizmet ve ürünlere fiziki olarak erişimde zorlandıklarını, dolayısıyla yapılacak sosyal yardımı aynı olarak tercih ettiklerini vurgulamışlardır. Söz konusu durum, araştırmada özellikle gıda ve yakacak yar-

dımlarındaki memnuniyeti önemli derecede artıran bir etmen olarak göze çarpmıştır. Gıda ve yakacak ihtiyaçlarının SYD vakıfları tarafından karşılanması ile fayda sahibi kişiler bu alanda yapacağı harcamaları başka alanlarda kullandıklarını belirtmişlerdir. Örnek olarak fayda sahiplerinden elektrik ve su faturalarını yakacak yardımları öncesinde ödeyemeyen %10,45’lik bir kesim bu yardım sonrası söz konusu faturalarını ödeyebildiklerini belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında yapılan hane ziyaretlerinde ortaya çıkan diğer bir bulgu da sosyal yardımlardan faydalanan kişilerin başında %60 ‘lık bir oranla kadınların geldiğidir. Özellikle boşanmış, dul ve çalışmayan ev kadınları yardımlar sayesinde çeşitli olumsuzlukları aştıklarını belirtmişlerdir. Yardımı alanların yaş, sosyo-ekonomik durum ve diğer göstergelerine baktığımızda aslında çoğunun çaresiz ya da çalışma konusunda yeterli olmadığı görülmektedir. Derinlemesine görüşmelerde eşlerini kaybetmiş ya da eşlerinden ayrılmış olan kadınların hem çocuklarına bakmak hem de çalışmak zorunda olmaları gibi sorunların yoksulluk risklerini artırdığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca söz konusu durum neticesinde bu kadınların sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaları ve topluma uyum sağlamada zorlandıkları da açıktır. Orta Vadeli Programın “3. Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” bölümü iii) maddesinde; *“Yoksulluğun azaltılmasına yönelik hizmetler, yoksulların durumuna göre çeşitlendirilerek yoksulluğun nesiller arası aktarımını ve yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici nitelikte olacaktır. Bu kapsamda, çalışmayacak durumda olan yoksulların düzenli yardım mekanizmalarından yararlanmaları sağlanacak,”* ifadesi de çalışmayacak durumda bulunan kişilerin düzenli olarak sosyal yardımlardan faydalandırılmasını desteklemektedir.

SYDT Fonundan yapılan Eğitim yardımları; eğitim materyali yardımı, ücretsiz kitap yardımı, şartlı nakit transferi eğitim yardımı, öğle yemeği yardımı, yüksek öğrenim bursları, öğrenci barına yardımı ve özürü öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması projesi kapsamında verilen destekler olarak 7 ana başlıkta toplanmaktadır. Fon eliyle yürütülen eğitim yardımları yoksulluğun kalıcı etkilerinin azaltılması ve çocuk işçiliğinin önlenmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle eğitim yardımları bileşenleri içinde en fazla yararlanan yardım türü olan Şartlı Nakit Transferi Eğitim Yardımı yoksulluğu giderme ve özellikle çocukların okula devam etmesinde önemli bir işlevi yerine getirdiği görülmektedir.

Etki Analizi Araştırma Projesinin 22-23 Temmuz Dedeman Otelde gerçekleştirilen çalıştayında da, eğitim yardımları konusunda bu yardımlarının yoksullukla mücadeledeki önemi göz önünde bulundurularak, kapsam ve içeriğinin genişletilmesi; özellikle eğitim desteği/ŞNT alan aileler için bu ailelere istihdamdan soğutmayacak gelir desteği uygulamalarının da gerçekleştirilebilmesi, okul öncesi eğitim programlarının da ŞNT sistemine dahil edilmesi ve bu programlarda eğitim görececek çocuklar

için verilen destek miktarının daha yüksek tutulması yönünde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca ŞNT yardımlarının doğrudan kadınlara yapılmasının kadınların toplumsal hayata katılımını artırdığı da belirtilmiştir.

Sosyal yardımlar içinde önemli yardım türlerinden birisi de sağlık / özürlü yardımı kategorileridir. Bu yardım kategorisinin altına, sağlık yardımı, gebelik yardımı, şartlı nakit transferi sağlık yardımı, diğer sağlık yardımları girmektedir.

Genel olarak sağlık yardımdan yararlananların %76’sı yaşamlarının rahatladığı yönünde cevap vermişlerdir. Sağlıkla ilgili özürlü yardımlarından memnun olanların oranı %82’dir.

Sonuç olarak, SYDGM, gıda, yakacak, sağlık, barınma gibi vatandaşların temel ihtiyaçları olan alanlarda yoksullukla mücadelede önemli bir rolü üstlenmektedir. Bu yardımlardan özellikle dul, yaşlı ve özürlü gibi dezavantajlı grupların faydalanması sağlanarak Sosyal Hukuk Devletinin gerekleri yerine getirilmektedir. Eğitim yardımları ile çocukların okula gitmesi teşvik edilmekte, böylece beşeri sermayenin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede yoksulluğun nesilden nesile aktarılması engellenmektedir. SYDGM hali hazırdaki yardım ve destek programlarıyla yoksullukla mücadelesine devam etmektedir. Yapılan araştırma projeleri ile mevcut yardım ve destek programları geliştirilmekte, başta dul kadınlar olmak üzere toplumun en dezavantajlı gruplarına yönelik yeni yardım ve destek programları oluşturulmaya çalışılmaktadır. TÜBİTAK ve DPT işbirliğinde yürütülen çalışmalarda devlet eliyle gerçekleştirilen yardımlarda mükerrerliğin önlenmesi suretiyle kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasıyla SYDGM’ nin yoksullukla mücadeledeki yeri güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

YOKSULLUK VE AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Şebnem AVŞAR KURNAZ*

1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluğun farklı boyutları dikkate alınarak çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bu tanımlardan en geçerli ve ülkeler arasında karşılaştırma yapılmasını mümkün kılan tanımlar Dünya Bankası tarafından yapılmıştır.

Dünya Bankası'nın 1990 yılında yayınladığı kalkınma raporunda iki temel tanım yapılmıştır (World Bank, 1990; akt. İnel, 2001:64). Dünya Bankasının yapmış olduğu “mutlak yoksulluk (absolute poverty)”, bir kişinin veya hane halkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari temel ihtiyaçlarının tespit edilmesinin ardından, bu temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelirin belirlenmesiyle tanımlanmaktadır (İnel,2001:64; Erdoğan,2004:24; Aktan ve Vural, 2002:43). Dünya Bankasının yapmış olduğu bu tanımın kökenlerinin 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayandığı belirtilmektedir (Şenses,2001:62). Bu çalışmalara göre “mutlak yoksulluk”, insanların asgari ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu” olarak tanımlanmaktadır (Alagh, 1992:109;akt. Şenses, 2001:63). Bu tanımın insanın biyolojik özelliklerini esas alarak yapılmış olması ona “mutlaklık” özelliği vermiştir (Sapancalı, 2003:47; akt. Çamur Duyan, 2006:8)

İnsanların sadece gıda gereksinimleri olmadığından hareketle;

- Yaşamını insani şartlarda sürdürebilmeye yetecek gıdayı temin edemeyen, karnı doymayan,
- Kendini dış etkenlerden koruyacak bir barınağa sahip olmayan,
- Temiz içme ve kullanma suyuna erişemeyen,
- Asgari sağlık hizmetlerinden yararlanamayan,
- Temel eğitim göremeyen,

insanların “mutlak yoksul” olarak nitelendirilebileceği belirtilmiştir (Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi, 1995:41; Kabasakal, 1998:32).

Dünya Bankasının yapmış olduğu “görelî yoksulluk (relative poverty)” tanımı ise yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sa-

* Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

hip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade etmektedir (Dumanlı, 1995a:213; Erdoğan, 2004:24).

Mutlak ve görelî yoksulluk farkı yoksulluk sınırının belirlenmesi sırasında ortaya çıkmaktadır. Mutlak yoksulluk bireylerin yaşamlarını sürdürmek için gerek duyduğu en asgari gereksinimler üzerinden bir çizgi ile belirlenirken, görelî yoksullukta toplumun ortalama gelir düzeyi temel alınarak onun belli bir oranı yoksulluk sınırı olarak belirlenmektedir (Gürsel, 2000:311; akt. Çamur Duyan, 2006:8).

Bir diğeri yoksulluk tanımı olan “gelir yoksulluğu” ise yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak ifade edilmektedir (Aktan ve Vural,2002:44; Ünal, 2004:14; Dumanlı, 1996:7; Özbek, 2001:54).

Sen (1992,1999; akt. Wagle, 2007:1) yoksulluk sorununa sadece ekonomik açıdan bakan geleneksel yaklaşımlara farklılık getirerek çok boyutlu yaklaşımını benimsemiştir. Çok boyutlu yaklaşım insani yoksulluk endeksi, sosyal dışlanma, gibi kavramları gündeme getirmiştir (Wagle, 2007:2).

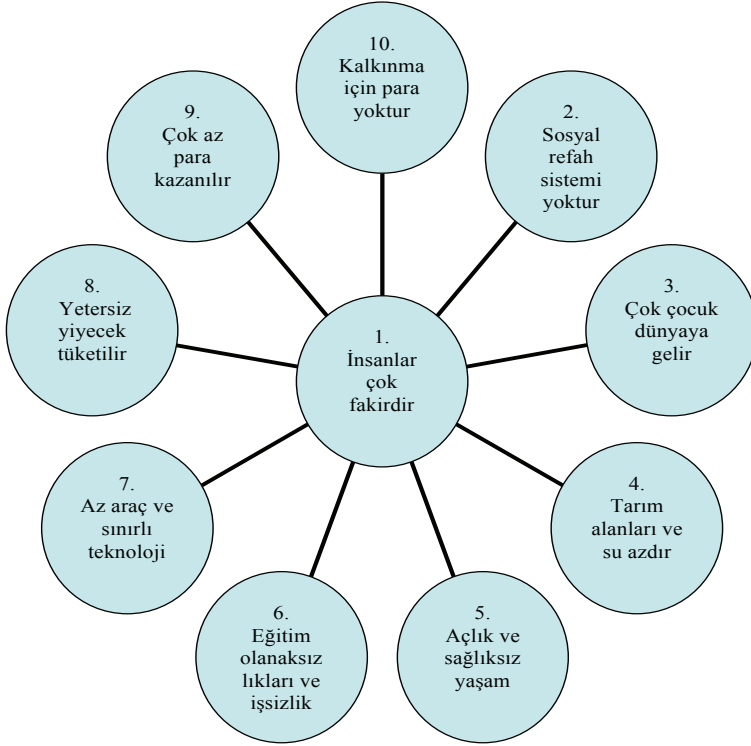
Sen’in çok boyutlu yaklaşımına uygun olarak “İnsani Yoksulluk” kavramı Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen yeni bir yoksulluk tanımıdır. İnsani yoksulluk bireylerin insanca yaşama sahip olamamalarını ifade etmektedir (Şahin ve Yıldırım, 2007:567; Aktan ve Vural, 2002:45). İnsani yoksulluğu belirlemek ve değerlendirmek için insani gelişme kavramı kullanılmaktadır (Kabasakal, 1998:32).

2. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenleri oldukça çeşitlidir. Zastrow’a göre yoksulluğun nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır (1991:311-312):

- Fiziksel, zihinsel, yaşa bağlı yetersizlikler
- Eğitim ve öğretimden dolayı beceri yokluğu veya eksikliği
- Kültürel eksiklik
- Yeteneksizlik
- Güvencesizlik
- Kişilik Bozukluğu
- Ekonomik kriz
- İş olanaklarının azlığı
- Toplu işten çıkarılma
- İş yeri kapanması

Watson (2004) yoksulluğun nedenlerini “yoksulluk döngüsü” şemasında ifade etmektedir. Yoksulluk döngüsünü bir kuşaktan bir sonraki kuşağa geçen yoksulluk sorunu olarak tanımlayan Watson , bu kısır döngüyü şu şekilde göstermektedir

Bu döngüye bakıldığında yoksulluğun sadece bireysel çabalarla aşılmasının zor olduğu açıkça görülmektedir.

Küresel bağlamda yoksulluk; kaynakların kıt olmasının sonucu olarak değil daha çok paylaşımındaki sorunlar ve işsizliğe, emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Chossudovsky,1999: 29). Küreselleşme yoksulluğun nedenleri arasında yer almakla birlikte yoksulluk sorununun çözümünde de imkan ve fırsat olarak görülmektedir (Chossudovsky,1999: 31).

Buğra'ya (2005:2) göre günümüzde sosyal bir sorun olarak tartışılan yoksulluğun nedenleri; tarımın ticarileşmesi, kırsal alanda geçimlerini sağlayamayan insanların şehre göç etmeleri, istihdam düzensizliği olarak sıralanmaktadır.

3. Yoksulluğun Aile Üzerindeki Etkileri

Aile, toplumun temel taşıını oluşturmaktadır. Tarihin en eski kurumu olarak kabul edilen aile, çocuk açısından, sosyal yaşama katılmak için hazırlıkların yapıldığı bir ortam; yetişkinler açısından ise mutluluğun hakim olduğu, şiddetli gerilim ve sıkıntılar karşısında da dayanışmanın en iyi şekilde elde edildiği bir sığınma yerini ifade etmektedir (Karataş, 2001:90). Ailenin yerine getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel, eğitsel ve psikolojik fonksiyonlar, aileyi toplum ve toplumsal yapının vazgeçilmez yapmaktadır (Şentürk, 2008:10).

Hızlı sosyal, ekonomik ve yapısal değişimler tüm toplumsal kurumlarla beraber ile aile kurumunu da etkilemektedir Aile kurumunun en temel fonksiyonlarından birisi olan ekonomik fonksiyon da bu değişimlerden payını almaktadır. (Bener, 2004:149).

Ailenin yoksullaşması, ailenin toplumsal konumunu, aile içi rolleri, ailenin çevre ile ilişkisini ve toplumsal yaşama katılımını etkilemektedir. Ailenin ekonomik açıdan kriz yaşaması, yaşam koşullarının değişmesi iletişim sorunlarının yaşanmasına, ev içi rollerin değişmesine, kendi içlerindeki güç ilişkilerinin farklılaşmasına neden olabilmektedir (Cılga, 2001:135; Bener, 2004:150).

Ekonomik sorunlar, eşler arası ilişkileri bilişsel, duygusal ve davranışsal açıdan etkilemektedir (Dakin ve Wampler, 2008:300). Dakin ve Wampler (2008) , 51 düşük gelirli, 61 orta gelirli çiftin evlilik hayatında yaşadıkları sorunların ekonomik sorunlarla ilişkisini araştırmıştır. Araştırmaya göre, düşük gelirli çiftler evlilik hayatında daha fazla sorun yaşamaktadır. Bu çiftlerde, aile gelirinin yükselmesi amacıyla tam zamanlı iş bulma arayışı önemli bir baskı unsuru olmakta ve aile içi ilişkilerde stres yaşamalarına neden olmaktadır.

Kentlerde yaşanan yoksulluk en büyük olumsuz etkiyi yoksul mahallelerde yaşayan işsizlik sorunu yaşayan aileler üzerinde göstermektedir. Bu bağlamda “kentli yoksul aileler” kötü ve dengesiz beslenme, düşük yaşam standardı, aile içi şiddet gibi birçok sorunu bir arada yaşayabilmektedir (Erjem, 2003:127).

Yoksul ailelerin birbirinden farklı özellikleri olduğu gibi bazı özellikleri benzerlik taşımaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanmaktadır (Çoban, 2003:199) :

- Sosyal ve kültürel düzeylerde çeşitlilikleri deneme şans ve fırsatları ve sosyal rolleri oldukça sınırlıdır. Basit düzeyde akraba ve komşu ilişkileri dışında dış dünyaya açık değillerdir.

- Güçsüz ve çaresizdirler. Eğitim fırsatlarından yararlanamadıkları için iş imkanlarını da sınırlıdır. Düzenli ve kaliteli işleri yoktur.

- Yoksunluk çekerler. Amaçları yoktur.

- Güvensizdirler. Hastalık, iş kaybı, yasal sorunlar gibi önceden tahmin edilemeyen durumlar başlarına geldiğinde alt üst olurlar.

Gönen ve arkadaşlarına göre (2002) yoksulluğun aileler ve çocukları üzerinde etkileri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Yoksul insan için kendi işgücü en önemli kaynaktır. Gerçek geliri düşük olan yoksul hane halklarında kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere her bireyin işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır.
2. Yoksul hane halklarının genellikle eğitimsiz ya da eğitim düzeylerinin düşük olması, nitelsiz işgücü olarak görülmesi yoksulluklarını pekiştirmektedir.
3. Şiddetli yoksulluk koşulları sonucunda hane halkları barınma da dahil pek çok hizmetten yararlanamamaktadır.
4. Yoksulluk yaşlılar, özürülüler, kadınlar ve çocuklar gibi toplumun özel gruplarının hane sorunlarını daha da derinleştirmektedir.
5. Yoksullar ailelerde çocuk ölümü oranları, yetersiz beslenme, sürekli sağlık bozukluğu ve eşit biçimde eğitimden yararlanamama yaşanan sorunların başında gelmektedir.

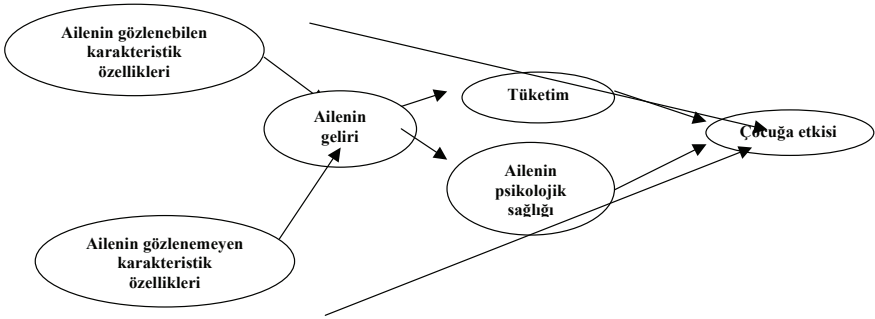
Çocuğun sağlıklı ve dengeli yetişmesinde ailenin tartışılmaz önemi vardır. Bu bağlamda ailede yaşanan yoksulluk çocukların gelişimini de etkilemektedir. Ailelerin gelir durumu ile çocukların fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı yetişmesi arasında ilişki olduğu bilinmektedir. Bu konuda çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bu teorilerden biri “yatırım teorisi (investment theory)” dir. Diğeri ise “iyi aile teorisi (good-parent theory)” dir (Mayer, 2003:114).

Yatırım teorisine göre aileler çocuklarına hem genetik özelliklerini hem de yaşadıkları kültürel ortamın özelliklerini aktarırlar (Mayer, 2003:115). Aileler çocuklarının kapasitesini geliştirmek için maddi imkanlarını kullanırlar. Yatırım teorisine göre sağlıklı iletişim kurarak verimli zaman geçirmek de çocuğa yapılan bir yatırımdır. Ailelerin çocuklarına sunduğu eğitim, sağlık, iyi bir ev gibi imkanların çoğu ailenin ekonomik durumuna göre değişmektedir. Yatırım teorisine göre çocuğun hayatta başarılı olma ihtimali tüm bu imkanlara sahip olmasına göre değerlendirilmekte ve bu imkanlara sahip olan çocukların daha başarılı olacağı düşünülmektedir (Mayer, 2003:115). Gelir durumu iyi olan aileler çocuklarına maddi açıdan daha fazla yatırım yapmaktadır. Yoksul ailelerde ise maddi imkansızlıklar aile ortamının daha stresli olmasına neden olmaktadır. Stresli aile ortamı çocukların gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Yatırım teorisine göre, devletin yoksul ailelere gelir desteği vermesi, çocukların eğitimini desteklemesi ekonomik durumu iyi olan ailelerde yetişen çocuklar ile yoksul ailelerde yetişen çocuklar arasındaki farkı azaltabilecek bir unsurdur (Mayer, 2003:115).

İyi aile teorisine göre düşük gelirli aileler çocukları ile iletişim kurmakta zorlanmaktadır. Çünkü düşük gelirli olma ile aile hayatında farklı stresler oluşmaktadır (Mayer,2003: 116). Yoksul ailelerde genellikle birçok sorun yaşanmaktadır. İşsizlik, uygun olmayan ev şartları, sağlık sorunları, eğitim sorunları aile ortamının stresli olmasına neden olmaktadır. İyi aile teorisine göre bu sorunlar aile içi iletişimi ve dolayısıyla çocuğun duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ailenin sahip olduğu gelirin çocuklarını nasıl etkilediğine dair açıklama yapan teoriler şu şema ile özetlenmektedir (Mayer,2003:121) :

Yatırım teorisi gelir düzeyinin ailenin tüketim ve çocuğu için yaptığı yatırımları etkilediği için çocuğu etkilediğini savunmaktadır (Mayer, 2003). İyi aile teorisi ise ailenin gelirinin ailenin psikolojik sağlığını etkilediğini belirtmektedir (Mayer, 2003).

4. Sonuç

Yoksulluğun nedenleri incelendiğinde, neden ve sonuçların genellikle iç içe girdiği görülmektedir. Bu durum “yoksulluk döngüsü” olarak tanımlanan bir kısır döngü yaratmakta ve yoksulluğun kuşaklararası transferine neden olmaktadır. Yoksulluk döngüsünün sadece bireysel çabalarla aşılması oldukça zor olup, yoksul bireylerin belirtilen döngüden kurtulması ancak dışsal müdahalelerle mümkün olabilmektedir.

Ailenin yoksullaşması, ailenin toplumsal konumunu, aile içi rolleri, ailenin çevre ile ilişkisini ve toplumsal yaşama katılımını etkilemektedir. Kentlerde yaşanan yoksulluk en büyük olumsuz etkiyi yoksul mahallelerde yaşayan işsizlik sorunu yaşayan aileler üzerinde göstermektedir. Bu bağlamda “kentli yoksul aileler” kötü ve dengesiz

beslenme, düşük yaşam standardı, aile içi şiddet gibi birçok sorunu bir arada yaşayabilmektedir. Bu sorunların çözümünde ailelerin desteklenmesi, ailenin bütünlüğünün korunması ve işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktan,C.C. ve Vural,İ.Y.(2002) “Yoksulluk: Terminoloji,temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri” Aktan,C. (Yayına Haz.),*Yoksullukla Mücadele Stratejileri*,ss.39-70,Ankara: Hak-İş Sendikaları Konfederasyonları.
- Bener, Ö.(2004). “Yoksulluğun Ailede Kadın Üzerinde Etkileri”. *IV. Aile Şurası Aile ve Yoksulluk Bildirgeleri*, ss. 143-157, Ankara :T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları
- Buğra, A. (2005) “*Yoksulluk ve Sosyal Haklar*”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu
- Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi-IMF ve Dünya Bankası reformlarının iç yüzü*, İstanbul: Çiviyazıları
- Çoban,İ.A.(2003). “Yoksulluğun Aile Sistemi Üzerindeki Etkileri ve Yoksul Ailelere İlişkin Sosyal Hizmet Müdahalesi ” Onat,Ü.(Yay.Haz.)*Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler*,ss.196-205,Aydınlar Matbaacılık,Ankara.
- Dumanlı, R. (1995b). *Yoksullukla Mücadelede Yeni ve Etkin Bir Sistemin Kurulması*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Dakin, J., Wampler, R. (2008). “Money Doesn’t Buy Happiness, But It Helps: Marital Satisfaction, Psychological Distress, and Demographic Differences Between Low and Middle Income Clinic Couples”, *The American Journal of Family Therapy*,36,300-311.
- Duyan,Ç.G. (2006). “*Sosyal Hizmet Bakış Açısından Yoksul Kadınlar: Altındağ Örneği*” Yayınlanmamış Doktora Tezi , Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi (1995). Dünya Sosyal Kalkınma Eylem Programı, Kopenhag.
- Erdoğan, G. (2004). “Yoksulluk Tanımları ve Yoksulluk Araştırmaları”. *IV. Aile Şurası Aile ve Yoksulluk Bildirgeleri*, ss.23-37 Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları: Ankara
- Erjem, Y.(2003). “Türkiye’de büyük kentlerde sokakta çalışan ve/veya yaşayan çocukların sokaka inme nedenleri üzerinde yoksulluk ve aile dinamiklerinin etkileri.” Onat,Ü.(Yay. Haz.)*Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler*,Aydınlar Matbaacılık,Ankara.

- Gönen,E.,Hablemitoğlu,Ş. Ve Özmete,E. (2004). “*Yoksulluk ve Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi için Sosyal Hizmetler*”,www.geocities.com/hablemitoglu/yoksulluk.htm.
- İnsel, A. (2001). “İki yoksulluk tanımı ve bir öneri”, *Toplum ve Bilim*, ss.62-72.
- Kabasakal, M. (1998). “Türkiye’de yoksulluk, sosyo-ekonomik politikalar ve sivil toplum”. *Yoksulluğu Önleme Stratejileri Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu*, İstanbul: Boyut Yayınevi.
- Karataş,K. (2001). “Toplumsal Değişme ve Aile”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2 .
- Mayer, S. (2003). “What Money Can’t Buy: Family Income and Children’s Life Changes”. *Wealth and Poverty in America*. Ed. Conley,D. Chicago: The University of Chicago Pres.
- Özbek, O. (2001) “*Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluğun Analizi ve Çözüm Önerileri*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, L., Yıldırım, K. (2007). “Yoksullukla Mücadele Mikro Kredi Modeli: Bangladeş ve Türkiye Uygulamaları” *Cahit Talas Anısına Güncel Politika Tartışmaları*, ss.601-610, Berrin Ceylan Ataman (Yayına Haz.), ,Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şentürk, Ü. (2008). “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”, *Aile ve Toplum*, c.4, sayı:14,ss.7-32.
- Ünal, G. (2004). “Türkiye’de Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Araştırmaları”. *IV. Aile Şurası Aile ve Yoksulluk Bildirgeleri*, ss.13-22, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları
- Wagle, U.R. (2007). *Multidimensional Poverty: An alternative measurement approach for the United States*, *Social Science Research*, www.elsevier.com/locate/ssresearch,1-22.
- Watson,S. (2004) *Improving the quality of life*. Tayland: The Creative Company Pres.
- Zastrow,C.(1991). *Social Problems: Issues and Solutions*,Chicago:Nelson-Hall.

AİLE DESTEK HİZMETİ BAĞLAMINDA SOSYAL YARDIMLARIN KENT YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDEKİ ÖNEMİ -SİLVAN İLÇESİ ÖRNEĞİ-

Doç. Dr. Dolunay ŞENOL*

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, özellikle kent yoksulluğu ile mücadelede sosyal yardımların önemini ve fonksiyonlarını ortaya koymaktır. Bu amaçla sosyal hizmet ve yardımların tanımlanması, Türk toplumunda sosyal yardımların kısaca tarihsel geçmişi, bu türden yardımların gerekliliği ve ailenin korunması için sosyal yardımların önemi gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca konu ile ilgili olarak Diyarbakır İli Silvan İlçesi’ne ait son 4 yıllık sosyal yardım verilerinden hareketle bu ilçenin sosyal yardım profili ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Şüphesiz ki, sosyal hizmet çalışmaları; sürekli gelişen, değişen, karmaşıklaşan toplumlar için adaleti sağlama, insani yaşamaya imkân sağlamak ve toplumda huzur ve adaleti dengeye oturtmak amacıyla vazgeçilmez uygulamalardır. Bugünün karmaşık toplumunda eğitilmiş insanlarla eğitimsizler, zenginlerle yoksullar, gençlerle yaşlılar vs. aynı şartlarda yaşam mücadelesi vermekteler. Bu mücadelede sosyal hizmet görevini üstlenen örgütlü ve bireysel sosyal hizmet uygulamalarına çok önemli görevler düşmektedir.

Sosyal Hizmet Nedir?

Öncelikle sosyal hizmet kavramının ne anlama geldiğine bakmak gerekmektedir. 1983 yılında çıkan SHÇEK kanununda *sosyal hizmet*; “kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartları sebebiyle ortaya çıkan veya kontrolleri haricinde oluşan maddi, manevi sosyal yoksullukların ve ihtiyaçlarının giderilmesi, sosyal problemlerinin önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunması, hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesine hizmet eden sistemli ve programlı hizmetler bütünü” biçiminde tanımlanmaktadır.

Çengelci (1993:3) de sosyal hizmetleri; yoksulluk sebebiyle veya başka sebeplerle toplumdaki mevcut ortalama yaşayış ve algılayış seviyelerine, ellerinde olmayan

* Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

sebeplerle süreli yada süresiz olarak ulaşamayan, sosyal ve ekonomik yönlerden desteklenme ihtiyacı duyanlara karşılıklı veya karşılıksız olarak sunulan maddi ve nesnel hizmetler olarak tanımlanmaktadır.

İnsanın sosyal bir varlık olduğu temel kabulünden hareket ettiğimizde, insanın tek başına kendisine yeterli bir varlık olmadığını ve ancak diğer insanlarla bir arada ve onlarla yardımlaştığında gerçek mutluluğa erişebileceği kabul edilmektedir. Sosyal bir varlık olan insan doğduğu andan itibaren diğer insanlara ihtiyaç duyar. Büyüme ve gelişme aşamasında başkalarından gelecek beslenme, yönlendirme ve korunmaya ihtiyaç duyar. Bu ölçüde insanın hayat boyu fiziksel ve ruhsal olarak ayakta kalabilmesi, diğer insanların karar ve eylemlerine bağlıdır (Duyan, 2003:4). İnsanların sosyal fonksiyonlarını arttırmalarının yolu, birbirlerine bağlı ve karşılıklı dayanışma içinde olmaları ve sosyal ilişkilerinin de gücü, insanların bu etkileşim ve ilişkilerinin nitelik ve etkinliğini geliştirmelerine yardım eder.

Duyan’a göre (2003:4); insanın sosyal ve kişisel gelişimini sağlamada ve problemlerini çözmeye bu derece etkili olan sosyal hizmet uygulamalarının amaçlarına bakıldığında dört temel esasta toplandığını görüyoruz: Sosyal hizmet çalışmalarının öncelikli amacı insanların problem çözme, problemle mücadele edebilme ve gelişme kapasitesini arttırmaktır. Daha sonraki amacı kaynak, hizmet ve imkân sağlayabilecek sistemlerle müracaatçıları karşılıklı olarak bir araya getirmektir. Üçüncü adımdaki amaç, sistemlerin etkili ve insancıl olarak fonksiyon görmesini sağlamaktır. Dördüncü ve son aşamada da sosyal politikaların gelişimi ve ilerlemesi için katkıda bulunma yönünde çalışmalar yapmaktır.

Sosyal hizmetler; yoksul, kimsesiz, yaşlı ve korunmaya muhtaç durumdakilere yardım yaparken kuruluş amacını gözden uzak tutmamalı, onların yaşam kalitelerini yükseltebilmek için sistemli çalışmalar yapılmalıdır. Sorunun esaslı bir şekilde çözümü için sosyal politikalara ve somut düzeyde program ve projelere ihtiyaç duyulmaktadır (Işıkhana, 2004:49). Aksi halde köklü çözümlere ulaşabilmek son derece uzun süre alacaktır.

Türk Toplumunda Sosyal Yardım Çalışmaları

Türk sosyal hayatında sosyal yardımların önemli bir yeri bulunmaktadır. Türklerin ilk yazılı belgelerinden olan Orhun Kitabesi yazıtında sosyal hizmet çalışmalarına dair belgeler bulunmaktadır.

Göçebe ve savaşçı Türklerin en değerli varlıkları hayvanları olduğu için, M.Ö 3000’lerde çeşitli sosyal güvenlik kurumları yanında, hayvanları korumak için de vakıflar kurmuş oldukları görülmektedir. Cengiz Han’ın 12.Yüzyılda koyduğu yasakların 31.maddesi yoksul ve yaşlıları korumayı, aksi halde ceza-i müeyyide uygulamayı taahhüt ediyordu.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması çalışmaları ile birlikte insanı korumaya, sosyal hayatı desteklemeye yönelik çalışmalar yoğunluk kazanmaya başlıyor. Selçuklularda sosyal hizmetler daha yaygın ve örgütlü, özellikle de dinsel vakıflara yönelik yardımlar daha örgütlü hale geliyor. Bu vakıflar özellikle dul, yoksul, düşkün ve sakatlara yardımlar yapmak amacıyla hayratlar oluşturmuştur (Tomanbay, 1991:209).

Yine aynı şekilde 18. Yüzyıla gelinceye kadar Anadolu esnaf ve sanatkârları önceleri Ahilik, daha sonra da Gedik-Lonca teşkilatı ismi altında bugünkü meslek dallarının sendikalarının ve sosyal sigorta kurumlarının işleyiş amacı doğrultusunda üyelerini bir çatı altında toplamak ve korumak amacıyla çalışmalar yapıyorlar.

Bu teşkilatlar, üyelerinden almış oldukları periyodik ödemeleri orta sandığında toplamakta ve biriken bu paraları ihtiyacı olanlara sosyal yardım amaçlı yönlendirmektedirler. Zamanlarının sosyal ve ekonomik amaçlarını karşılamak için kurulan bu kuruluşlar, yoğun bir İslami sosyal yardımlaşma ve dayanışma örgütüdürler (Tomanbay, 1991:210). Bu tür teşkilatlar sosyal düzeyde oluşturulmuş sosyal teşkilatlardır. 4. Yüzyıldan başlamak üzere düşkünlere, yolculara, hastalara, dul, düşkün, öksüz ve yetimlere, öğrencilere yapılan yardımların sürekliliği, bu işlerle ilgili kurumların geliştirilmesiyle sağlanmaya başladı ve bu çerçevede halk mutfakları, şifanhaneler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, imarethaneler ve yetim evleri kuruldu ve finanse edildi.

18. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde sosyal kurumlaşma iyice artıyor ve ilk kez hayvanlardan, ticari eşyalardan, taşınmaz mallardan, oşür ve medreselerden sosyal yardım amaçlı vergi toplanıyor. 19 Yüzyılda II. Mahmut'un reformlarıyla, sosyal hizmetler örf ve adetlere bağlı olmaktan çıkarılıp yasal olarak devletin kurumsal düzenlemelerine doğru geçiş başlamıştır. Buna göre Darülaceze, Daruşşafaka, Darüleytam ve şimdiki adıyla Kızılıyapı kurulmuştur.

Zamanın sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkan bu sosyal yardım ve dayanışma örgütleri yanında bireysel düzeyde yardımlar da mevcuttur. İslam'da, Müslüman'ın vicdanına yaptırım uygulamak suretiyle oluşturulan ve malın helalliğini sağlamak amacıyla her yıl kırkta birinin yoksullara dağıtılması esasına dayanan zekât ibadeti söz konusudur. Diğer sosyal yardım örgütlerine ihtiyaç duyulmadan, aracı konulmadan, zekât, fitre, sadaka vb. uygulamalarla, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır. Buna göre veren taraf kendisini vermekle mükellef görürken, alan tarafın da kendisini hiçbir mihnet altında hissetmeden alıp ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir sistem kurulmuştur.

Bu noktada şunu da unutmamak gerekmektedir. Yoksullara yapılan yardım sadece yoksullara hizmet etmemekte, aynı zamanda yardımı yapanlara da hizmet etmektedir. Yani yardım çift yönlü bir süreçtir. Yardımı alan kadar yardımı yapan da haz duymak-

tadır. Aynı zamanda Müslüman bir insan için bu durum ibadet olarak değerlendirilmekte, veren elin alan elden üstün olduğu kabul edilmektedir.

Aslında sosyal hizmetlerin hem kurumsal hem de bireysel boyutu layıkıyla işleyecek olduğunda ihtiyaç sahiplerinin yok denilebilecek düzeye inmemesi neredeyse imkânsız görülmektedir. Böyle bir sistemin içinde hala bir ihtiyaç sahibi varsa, bunun sebebinin sistem değil sistemi, işleten bireyler olduğu düşüncesi kabul görmektedir.

Yardıma Muhtaç Kimdir?

Yoksulluk, birçok sebebe bağlı olarak ortaya çıkan bir sorundur. Yoksulluk, birey tarafından istenilen, tercih edilen bir durum değildir. Çünkü hiç kimse bilerek veya isteyerek zor şartlar altında yaşamak, acı çekmek, çaresizliği kabullenmek, sefalet çekmek istemez. İnsanlar çoğunlukla ellerinde olmayan sebeplerle yoksul düşerler, yine bu sebepler onların yoksul bir şekilde hayatlarını sürdürmelerine, bu çemberi kıramamalarına neden olur.” Ülkemiz açısından bakıldığında bireyler üzerinde yoksulluğa yol açma yönünden etkili olan bu nedenler arasında işsizlik, eşit olmayan gelir dağılımı, yolsuzluk, yetersiz geliri olan veya marjinal işlerde çalışma, hayat pahalılığı nedeniyle alım gücünün zayıflaması, özürli olma, sürekli bir hastalığa sahip olma, yaşlılık, ailede kalabalık nüfus vb. birçok neden sayılabilir.” (İkizoğlu 2002:87).

Yoksulluğun ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlere bakıldığında; bireyin toplumda üretken olmaması, yeterli bir gelir elde edebileceği bir işte çalışmaması, yeterli bir gelir elde edebileceği işlere girebilecek nitelikte olmaması, bir işi sürekli olarak devam ettirebilecek sağlık şartlarına ve iş disipliniyi sahip olmaması şeklinde özetlemek mümkündür.

Yoksullara yardım, tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar çeşitli şekillerde sürdürülmüş ve kurumsallaştırılmıştır. Bu kurumsallaşmada, yardımın yapıldığı sosyo-ekonomik ve kültürel yapılar ve olağanüstü durumlar belirleyici olmuştur.

Bilinmesi gereken bir gerçek varsa o da yoksullukla mücadelede sadece yardım programlarının yeterli olmadığı, makro düzeydeki güçlü, sosyal ve ekonomik politika önlemlerinin uygulanmasının gerekliliğidir.

Yoksullukla mücadelede en etkin yöntem makro düzeydeki çalışmalardır. Ancak yoksulluğun yaşanıldığı dönemde yoksul bireylerin makro boyuttaki önlemlerin geliştirilip, uzun vadede köklü çözümler ortaya koyulup, yoksulluğa etkin çözümler bulunmasını bekleyebilecek kadar zamanları bulunamayabilmektedir. Gelir seviyesi çok düşük veya hastalık vb. sebeplerle hiçbir geliri olamayanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için acil olarak sosyal yardıma ihtiyaçları olabilmektedir. Özellikle de bu insanlar, köyden kente göç etmiş, dost ve akrabalarının yardımından uzak yaşıyorlarsa, bu durumdaki insanlara sosyal yardım götürülmeli ve yardım almasını gerektirecek

özel durum ortadan kalkıncaya kadar mutlak surette desteklenmeli ve gelir güvencesi sağlanmalıdır. Aksi bir durum yoksul insanları içinden çıkılmaz durumlara sürükleyip hem o insanların insanca yaşamak gibi en temel haklarını ihlal hem de uzun vadede ülke geleceğinde önemli bir engel ve önemli bir problem olarak karşımıza çıkacaktır.

Böyle bir durumla karşılaşmamak için ülkemizde yoksullara hem devlet tarafından hem de sorumluluk duygusu gelişmiş insanlar ve bu tür insanların kurmuş olduğu sivil toplum kuruluşları tarafından çok çeşitli yardım çalışmaları yapılmaktadır.

Devletin yasal dayanağı olan sosyal yardımların yanında, ulusal düzeyde Kızılay, Yardım Sevenler Derneği gibi gönüllü kuruluşların, ulusal ve yerel dernek ve vakıfların, yoksullukla mücadeledeki rolünü azımsamamak gerekir. Ülkemizde yoksullukla mücadelede bireysel düzeyde yapılan yardımların oranı hiç de küçümsenebilecek düzeyde değildir. İnsani kaygılarla dünyanın dört bir tarafındaki insanlara yardım edenler olduğu gibi, bunlara ilave olarak; dini inanç, bireysel kaygı ve istekle doğrudan yoksul bireylere yardımlarda bulunanların sayısı oldukça yüksektir.

Sosyal yardımın belirli ölçütleri yoktur. Yardım talep eden ailenin veya kişinin geçimini sağlayıp sağlamadığına dışarıdan bakarak karar verebilmem mümkün değildir. Yerel ölçütlerin değerlendirmesi ile yapılacak değerlendirmeler çok daha etkili olacaktır.

Devlet eli ile yapılan yardımlar, devlet bütçesinden, sosyal yardımlar için ayrılan paydan karşılanır ki bunların da kaynağı vergilerdir (İkizoğlu, 2002:92). Ancak yardımın kapsamında sadece para değil aynı zamanda yiyecek, giyecek, yakacak, konut, sağlık harcamaları vb. gibi ihtiyaçların da karşılanması söz konusudur.

Bazı ihtiyaç sahipleri için her iki yardımın aynı anda yapılması da büyük önem arz etmektedir. Kamunun yapmış olduğu yardımlar genellikle nakdi yardım şeklinde ve düzenli aylık ya da haftalık yapılanlar şeklinde olmaktadır. Nakdi yardımlar bazen de önceliği tespit edilen elektrik, su, kira vb. şeklindeki bazı ödemelerin sosyal yardım kurumu tarafından düzenli olarak ödenmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Ülkemizde; 2022 sayılı 65 yaşını doldurmuş muhtaç kimsesiz ve öksüzlere aylık bağlanması hakkındaki kanun, 4109 sayılı Asker Ailelerinden Sosyal Yardımlaşma Hakkında Kanun, 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu ile kamu kurumları, belediyeler, vakıf ve dernekler vasıtasıyla sosyal yardım uygulamaları yürütülmektedir.

Yoksullukla mücadelede kullanılan günlük çözümlerin çözüm olduğunu savunanlardan daha fazlası, yoksullukla mücadelede günlük çözümlerin nitelik, şekil ve felsefe olarak yeniden sorgulanması gerektiği kanaatindedir. Bu yöntemle belki yoksulların acil ihtiyaçları kısa bir süreliğine karşılanabilmekte, ancak uzun vadede bu

insanların hayatla mücadelede pasif duruma düşmeleri engellenememektedir. Hatta zaman içinde sürekli yardım almaya, yoksulluğu bir meslek olarak algılamaya başlayan bir grup ortaya çıkabiliyor. Bu durum onlar için bir hayat felsefesi haline gelmeye başlıyor. Orhan Türkdoğan, bu durumu ‘yoksulluk kültürü’ olarak tanımlamaktadır. Buna göre, yoksulluğu bir yaşama tarzı, değişmez bir kader olarak algılamaya başlayan bu grup, zaman içinde, içinde bulunduğu toplum açısından tehlike arz etmekte, toplumun sırtında kambur olmaya başlayabilmektedir.

Bu durum gerçekte insanın psikolojisine de aykırıdır. İnsan bir şeyler ürettiği, üretime katkıda bulunduğu oranda kendisini daha iyi, toplumla bütünleşmiş hissediyor. Aksi halde toplumun bir kısmının çok kazanıp, kendisinin az kazandığı, hatta hiç kazanmadığı hissine kapılabiliyor. Ve toplumun onun ihtiyaçlarını da fazlasıyla karşılaması gerektiğine inanmaya başlıyor. Bunu kendisinde bir hak olarak görmeye başladıktan sonra da yapılan tüm yardımlar, yetersiz olarak algılanma sürecine giriyor. Bu noktada yoksulluk artık bir yaşama şekli ve meslek olarak algılanmaya başlanılmış oluyor.

Aslında bu noktaya bireylerin gelmesi çok da kolay olmuyor. Vasıfsız olarak köyünden şehrin varoşlarına göç eden insanların iş bulabilmeleri son derece zor oluyor. Eğer yerleştikleri yörelerin yerel yönetimleri, yoksullukla yardım noktasında duyarlı ise ve o bölgede sivil toplum kuruluşlarının yardımı fazla ise, aynı zamanda uzun soluklu çalışmalar yapılmıyorsa, zaman içinde o bölge haklına yoksulluk kültürü benimsetilebiliyor.

Bu noktada “ihtiyaç sahiplerine yardım götürülmemeli mi” sorusu akıllara gelebilir. Tabii ki yardımlar olacak ama yardımların belirli bir plan dâhilinde yapılması ve kısa zamanda fayda getirmiş olsa da uzun vadedeki sonuçları düşünülmeden, planlanmadan, pilot uygulamaları yapılmadan yaygınlaştırılmaması gerekmektedir.

Sosyal Yardım Gerekli midir?

İkizoğlu’na (2002:93-94) göre; sosyal yardımların olumlu olduğu kadar olumsuz tarafları da söz konusudur. Sosyal yardımların olumlu sonuçlarına bakacak olursak:

1. Sosyal yardımlar, mevcut kaynakların en iyi şekilde kullanılıp değerlendirilmesini sağlamaktadır.
2. Sosyal yardımlar, kaynakların daha tasarruflu kullanılmasında son derece etkilidir.
3. Yoksul ve muhtaç durumdakilerin o gün içinde buldukları sıkıntıyı geçirmesinde yardımcı olmaktadır.

4. Problemlerin kısa süreliğine de olsa çözülmesi, aynı zamanda yardım alanların uzun vadede nasıl çıkış yolları bulabilecekleri konusunda daha rahat düşünebilmelerine imkân sağlayacaktır.
5. Yeni girişimlerde bulunabilme fırsatı sağlayacaktır.
6. Yoksulların zor dönemlerinde kendilerine yapılan yardımlar sayesinde boş zamanlarında yeni beceriler kazanma yönüne yönelmelerine imkân sağlayacaktır.
7. Özellikle doğal afetler sonrasında, bölge halkına yalnız olmadıkları hissini vereceklerinden, yardımlar psikolojik destek niteliği de gösterecektir.
8. Yardımlar, doğal afetler sonrasında krize dönüşmesini engelleyecektir.
9. Sosyal yardımlar ailenin ve aile bireylerinin yoksulluk psikolojisine düşmesini engelleyebilir. Ruh sağlığı kaybının ne kadar önemli ve sonuçlarının ne derece büyük olduğu düşünüldüğünde sosyal yardımların önemi fark edilecektir.
10. Sosyal yardımların en önemli fonksiyonlarından bir diğeri de bireylerin istemeden de olsa suçlu pozisyonuna düşmesini engellemektir. Özellikle ekonomik yetersizlik sebebiyle erken yaşta okulu bırakmak, sokaklarda çalışmak zorunda kalacak çocuklara götürülecek yardımlar, hem onların ruh sağlığını korumakta, hem de suçlu psikolojisine düşmelerini engellemekte etkili olmaktadır.

Her sosyal olayda olduğu gibi sosyal yardımların da olumsuz tarafları söz konusudur. Bunlardan birkaçı şunlardır:

1. Sosyal yardımların psikolojik sonuçları vardır. Sosyal yardıma başvuran kişiler muhtaç durumda olduklarını kanıtlamaya çalışırken, yardımı yapacak olan görevliler de objektif olmak zorundadır. Bazı bilim adamları bu sürecin, onur kırıcı ve küçültücü olduğu düşüncesindedirler.
2. Muhtaçlara yapılan yardımın, tembelliğe ve israfa sebebiyet verdiği görüşü yaygın bir kabul görmektedir.
3. Sosyal yardımın, tasarruf ve servet oluşturma düşüncesini olumsuz etkilediği düşünülmektedir.
4. Sosyal yardım alma sürecinde karşılaşılan problemler, yardım alanların psikolojisini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Muhtaçlık standardının olmaması, sosyal yardım kuruluşlarının muhtaçlığı belirlemede farklı kriterler kullanma-

ları, yardımların yetersiz oluşundan kaynaklanan, farklı yardım kuruluşlarından yardım alma gayretini söz konusu etmektedir. Bu da yardım talep edenleri olumsuz yönde etkilemektedir.

5. Bürokratik işlerin çokluğu ve yıldırcılığı da muhtaçları olumsuz yönde etkilemektedir. Kaynakların boş yere kullanılmasına sebebiyet vermektedir.
6. Gerçek anlamda ihtiyacı olanların, bürokratik engelleri aşabilecek fiziksel gücü ve bilgisi olmaması sebebiyle gerçek ihtiyaç sahiplerinden daha fazla, yardımları nasıl alacağı bilgisine sahip ve fiziksel gücü olanlar alabilmekte. Bu da yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını engelleyebilmektedir. Böyle bir durumda yoksullara yardım yapıldığı düşünülürken, yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılamaması söz konusu olabilir.

Şu anda Türkiye’de devletin yoksul veya muhtaç durumdaki insanlarına yönelik sosyal yardım programlarının olduğunu söyleyebiliriz. Ancak sosyal yardım sisteminin varlığından bahsedebilmemiz mümkün değil. Sosyal yardım programlarının ortak bir idari yapısı olmadığı gibi, bu dağınık yapı altında ortak bazı standartların da olmadığı bir gerçektir. Bu da yapılan yardımların kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ailenin Korunmasında Sosyal Yardımların Önemi

Aile, sosyal olayların içinde yer alan en temel kurumlardandır. Sosyal olaylardan etkilenir ve onları etkiler. Dolayısıyla sosyal yardımlar aile kurumu üzerinde son derece büyük etkilere sahiptir.

Ailenin üyesi olduğu topluma karşı yerine getirmek zorunda olduğu ekonomik, sosyal ve psikolojik olmak üzere temel görevleri vardır. Aile ne kadar sağlıklı ise toplumdaki fonksiyonlarını yerine getirme oranı da o nispette artmaktadır. Ailenin sağlamlılığını da ailenin sosyo-ekonomik özellikleri ve aile içi ilişkilerin dinamik yapısı belirlemektedir (Demiröz, 2003:86). Ailelerin fonksiyonlarını yerine getirmelerinde ailelerin karşılaştıkları olağanüstü haller ve kriz durumları etkili olmaktadır. Kriz durumu, ailelerin karşılaşmış oldukları yetersizlikler ve beklenmedik durumlardır. Böyle bir durum aile yaşantısını olumsuz yönde etkiler. Sağlıklı aileler, genellikle kriz dönemlerinde kendi çözümlerini üretebildikleri için kriz hali onlar için çok önemli bir durum oluşturmayabilir.

Genellikle aileler beklenmedik bir durumlarla karşılaştıklarında çözüm arayışına girerler. Ancak ailenin yeni karşılaştığı probleme karşı üretebileceği bir çözüm yoksa veya aile çözümü bulamıyorsa dışarıdan yardıma ihtiyaç duyar hale gelir.

Böyle bir durumda” aile sosyal hizmeti “olarak ifade edilen bir birim devreye girer. Bu birimin asıl görevi, aile üyeleri arasındaki uyumlu ilişkileri geliştirip bağları

kuvvetlendirmek ve ailenin temel fonksiyonlarını yerine getirmek şeklinde özetlenebilir. Aile sosyal hizmeti çalışmaları kapsamında öncelikle kriz durumu tanımlanır. Daha sonra krize yol açan olaylar ve sebepleri araştırılır. Son olarak da sosyal hizmet anlamında sorunun nasıl çözüleceğinin bilgilerine ulaşılır ve yardım alan aile ile bu bilgiler paylaşılarak çözüme gidilir.

Demiröz’e (2003:88-89) göre; aile krizine yol açan olaylar, aile dışından etki eden ve aile içinden kaynaklananlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır: Aile dışından kaynaklanan olaylara özellikle doğal afetleri verebiliriz. Sel, yangın, deprem vb. olaylar, ailenin dengesini, bireylerini, ekonomik ve sosyal imkânlarını kaybetmesine yol açabilmektedir. Böyle bir durumda hem ekonomik sıkıntılar yaşanmakta hem de aile bireylerinin kaybının yol açtığı ekonomik ve psikolojik sıkıntılar yaşanabilmektedir.

Aile içinden kaynaklanan krizlerin kaynağına baktığımızda ya yeni doğumlarla ve evliliklerle aile bireylerinin sayısının artması ya da aile fertlerinin ölüm, ayrılık, terk, boşanma vb. sebeplerle ayrılması ile birey sayısının azalmasıdır. Ailedeki birey sayısının azalmasında özellikle de eve ekonomik kazanç sağlayan kişinin kaybı, aileyi daha büyük sosyo-ekonomik problemlerin içine çekiyor. Bu durumu, aile fertlerinden birisinin veya birkaçının özellikle de baba ve annenin hastalığı da arttırmaktadır.

Beklenmedik anda evin reisinin işsiz kalması, mahkûmiyet alması da ailenin zor günlerinin başlamasında önemli bir etkidir. İflaslar da aile içinden kaynaklanan ve aile fertlerinin hepsinin sosyo-ekonomik yetersizlik yaşamasında etkili olan önemli faktörlerdendir.

Bu ve buna benzer problemler yaşayan aileler en kısa süre içinde çıkış yolları aramaya başlar. Aradan geçen zamanın aleyhinde işletmekte olduğunu bilen sağlıklı aileler, en kısa süre içinde çözüm yolları arama çalışmalarını başlatır.

Ailenin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmek için başlatmış olduğu bu süreçte ona yardım edebilecek, ulaşabildiği tüm kişi ve yardım kuruluşlarının desteğine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu desteği vermek üzere devlet eliyle yapılan bu hizmet, “aile sosyal hizmeti” olarak ifade edilmektedir.

Aile sosyal hizmeti ile amaçlanan, uyumlu aile ilişkilerine katkıda bulunmak ve sürmesine yardımcı olmak, aileyi bir arada tutan bağları kuvvetlendirmek, aile bireylerinin kişiliklerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak ve ailenin sosyal hayata uyum sağlamasına yardımcı olmak (Bulut, 1993:20-22) şeklinde özetlenebilir.

Gelir dağılımında yaşanan olumsuz durum, 80’li yıllarda başlayan ekonomik ve sosyal politikalarla daha olumsuz bir noktaya gelmiştir. 1987 yılından sonra tarım kesimi aleyhinde gelir dağılımında yaşanan problemlerle birlikte, toplumun büyük bir

kesimini oluşturan işçi ve memur kesiminin gelir dağılımında da önemli problemlerin yaşandığı bir döneme girilmiştir (Yolcuoğlu, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ailearastirma5.htm>). Ülkenin tarım, işçi ve memur kesiminin böyle bir olumsuz durumdan etkilenmesi, bize onların ailelerinin de bu durumdan etkilendiği düşüncesini getiriyor ki bu da etkilenmenin boyutlarının ne derece büyük olduğunu gösteriyor.

Ülkemizde yoksulluğun boyutları her geçen gün büyümekte ve üstesinden gelinmesi son derece güç bir hal almaktadır. Ülke nüfusunun büyük bir kesimi yoksullukla mücadele etmekte ve yoksullukla oluşan yoksunluklarla mücadele edilemez duruma gelmeye başlamaktadır. İstatistikler, kırsal alanlarda yaşayanların kentlerde yaşayanlara göre daha yoksul olduklarını ortaya koyuyor. (Ceylan, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyalyardim1.htm>). Yine çalışmayan yoksullar içinde ev hanımı, öğrenci ve işsizlerin, çalışanlar içinde ise kırdan ücretsiz aile işçisi, kentte de yevmiye esasıyla çalışanların, diğer çalışanlara göre daha fazla oranlarda yoksul bireylere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Bu noktadan ailelerin desteklenmesi problemi karşımıza çıkmaktadır. Aile ile ilgili yapılan çalışmalarda bir gayretin olduğu kesin, ancak aksaklık ve koordinasyonsuzluk bu çalışmaların verimliliğini minimuma indirilmektedir. Anayasa çerçevesindeki aileye yönelik temel ilke ve esasların, kapsamlı bir aile politikasına dönüşmesi gerekmektedir. Ancak bu noktada politikayı uygulayacak araçların yetersizliği, iyi tanımlanmamış olması ve uygulamanın karmaşıklığı, problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada aileye dönük politikaların zayıf, dağınık ve bütünlükten yoksunluğu dikkati çekmekte. Bunun da sebebi ailenin canlı, etki eden ve etkileyen, sosyal- kültürel ve ekonomik bir ünite olarak devlet politikası kapsamına girmemesi ve bu yönde gerçekçi politikalar geliştirecek birimlerin bulunamamış olmasıdır (Yolcuoğlu, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ailearastirma5.htm>).

Günümüz bilimsel verileri, modern toplumlarda uygulanmakta olan aile politikaları ile çok sayıdaki sosyal sorunun çözümünde ailenin önemli rolü olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Gelir dağılımının iyileştirilmesi, yoksulluğun giderilmesi, sosyal ve demokratik, değerlerin benimsetilmesi, ortak yaşama kültürünün oluşması, eğitim güçlüklerinin aşılması, sağlık hizmetlerinin planlanması, çocuk ve gençlerin hayata hazırlanması, cinsiyet ayrımcılığının giderilmesi, yaşlı nüfusun hayat standardının yükseltilmesi, özürü ve bağımlı nüfusun bakım ve rehabilitasyonu, toplum içinde dayanışma ve yardımlaşma mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde işlemesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, suç ve kötü alışkanlıklarla mücadele vb. noktalarda aile kilit olarak rol oynamaktadır.

Bu derece önemli fonksiyonlara sahip olan aile kurumunun desteklenmesi son derece önem arz etmektedir. Bu sebeple de ailelerin kendi içlerinde çözemedikleri ruhsal

sosyal ekonomik ve yasal problemlere çözüm noktasında etkili olabilecek danışma hizmetlerinin geliştirilmesinin önemi büyüktür. Aile danışma hizmetleri, gelişmiş ülkelerde iyi organize edilmiş ve geliştirilmiştir.

Avrupa Birliği ülkelerinin aile politikalarının niteliğini sosyal güvenlik uygulamaları belirlemektedir. Bugün yaygın olarak kullanılan sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal koruma olmak üzere üç sosyal güvenlik aracı bulunmaktadır. Ülkemizde sosyal güvenlik denildiğinde sosyal sigorta ve sosyal yardım akla gelmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde en az bu ikisi kadar önemli olan sosyal koruma sistemi de geliştirilmiştir. Bu sistem, vatandaşların devlet tarafından korunma ve himayesini içerir, memur ve malul gibi toplumun belirli kesimlerinin hizmet alması sağlanır. Bu kapsamda evlilik eş, çocuk, kira vb. yardımı ile eğitime katkı ve şiddet mağdurlarına tazminat gibi ek ekonomik katkılarla kısa vadede ailenin uzun vadede de toplumun gelecek güvencesi korunur ve geliştirilir.

Aileleri açıktan destekleyen bir diğer sosyal güvenlik sistemi de sosyal yardımdır. Bakım, hastalık, gebelik ve anne adaylarına yardım yanında, ev idaresine yönelik yardımlar bu grup içinde yer almaktadır. Avrupa ülkelerinin sosyal güvenlik ve sosyal politikaları gereği aile kurumu Türkiye’dekine oranla pek çok kaynaktan desteklenmektedir. Gerçi Türkiye’de de memurlara kira, eş, çocuk, doğum ve ölüm yardımları gibi yardımlar yapılmaktadır. Ancak bu yardımlar sembolik olmanın ötesine geçememektedir. Bu katkıların oldukça düşük tutulması da aile politikalarının ne kadar ciddiye alındığını ortaya koyan bir göstergedir.

Ailelere yapılan yatırımların geleceğe yapılan yatırım olduğunu söylemeye gerek bulunmamaktadır. Ailelerin ekonomik güçsüzlüğü, fiziki, sosyal, psikolojik ve kültürel yönlerden gelişmemişliğin birer göstergesidir. Gelecek neslin sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda gelişmiş bir ülke oluşumunda en önemli role sahip olduğu düşünüldüğünde, her türlü imkândan herkesin eşit faydalandırılmasının, güçlendirilmiş ve refah seviyesi arttırılmış ailelerin rolünün büyük olacağı ortadadır.

Sosyal Yardımlarda Silvan Örneği

Yardıma muhtaç ailelere yapılan yardımlar onların biraz olsun nefes almasına yardımcı olmaktadır. Bu çalışmamızda 67.100 nüfuslu Diyarbakır ili Silvan ilçesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın, yoksullara yapmış olduğu yardım miktarının ve yardım taleplerinin yıllara göre nasıl bir grafik ortaya koyduğuna bakmak istedik. Vakıf kayıtlarına, kaymakamlık vasıtasıyla ulaştığımızda 2004 yılından başlamak üzere kayıtların sağlıklı bir şekilde tutulduğunu gördük. Yaptığımız görüşmeler neticesinde, halen görev yapmakta olan kaymakam Veysel BEYRU atandıktan sonra ancak sağlıklı kayıtlar tutulduğunu gördük. Bu da bize kayıtların tutulması ve yardımların sağlıklı yapılmasında yöneticinin ne derece önemli olduğunu gösteriyor.

Bu çalışmamızda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın verilerini kullanıyor olmamız, Silvan'da sadece bu kanalla sosyal yardım yapıldığı anlamına gelmiyor. Özellikle eğitimi desteklemek, eğitim seviyesini arttırmak amacıyla ailelere ciddi yardımlar da yapılmakta olduğunu hem yetkililerle hem de ailelerle olan görüşmelerimizden öğrendik. Ancak çalışmamızda, Vakfın yardım verileri daha net olduğu için bu istatistikleri kullanmayı tercih ettik.

Tabloya baktığımızda, 2004 yılında yiyecek için nakdi yardım alanların sayısı 1.387 olup 4 yılın istatistiklerinin içinde en az kişi sayısının 2004 iken, en fazla yardım alan kişi sayısına 2.121 kişiyle 2005 yılında ulaşıldığı görülmektedir. Ödenilen miktar olarak da baktığımızda yoksul Silvanlılara en fazla toplam 254.155.00 YTL'nin 2005 yılında ödenmiş olduğu dikkati çekiyor.

Eğitim yardımlarına bakıldığında en az eğitime nakdi yardımın 2005 yılında 962 kişiye yapıldığı, ancak aynı yıl ilçeye çok büyük bir oranda aynı eğitim yardımı yapıldığı, aynı yardımdan toplam 2.515 kişinin faydalandığı istatistiklere yansımış durumdadır.

Dört yıllık süre zarfında en fazla eğitim için nakdi yardım alan kişi sayısının 2006 yılında olduğu görülüyor. 2006 yılında toplam 2.243 kişiye 309.045.00 YTL değerinde eğitim amaçlı nakdi yardım ödenmiş. Aynı eğitim yardımı alanların sayısının yıllar ilerledikçe önemli miktarda düştüğü dikkati çekiyor. Aynı eğitim yardımı alan kişi sayısı 2004 yılında 396 hatta 2007'de de 164 kişiye kadar inmiştir. Tabloya baktığımızda yıl bazında nakdi yardım talebinin artarken aynı yardım talebinin azaldığı dikkati çekiyor. Görüşmelerden elde ettiğimiz verilere göre, insanların nakdi yardımı alıp, ihtiyaçlarını kendilerinin karşılama eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz.

Sağlık yardımlarının dağılımına da baktığımızda aynı ilişkiyi görebiliyoruz, nakdi yardım ve aynı yardım talepleri arasında yıl bazında ters orantı söz konusudur. Yine sağlıkla ilgili olarak aynı ve nakdi yardım alanların toplamında, 2004 yılı 379 kişi ile en fazla kişi sayısına ulaşılrken, 2006 yılında bu sayı toplamda 49'a kadar düşmüştür. Ancak dikkatimizi çeken bir başka şey de, 2009 yılının ilk yarısına dair rakamları almış olmamıza rağmen, ilk yarıda dahi önemli artış olduğu, toplamda 172 kişiye ulaşıldığıdır.

Diyarbakır ili Silvan ilçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın istatistiklerinde yoksullara periyodik olarak bir yardım yapılmadığı görülüyor. Ancak bir defaya mahsus olan yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlar da 2004 yılında 1.771, 2005 yılında 2.813, 2006 yılında 5.546, 2007 yılında da 3.949 kişiye nakdi yardım şeklindedir. Bir defaya mahsus nakdi yardımların en fazla 2006 yılında olduğu dikkati çekiyor. Yine 2008 yılının ilk yarısına dair istatistiklere baktığımızda, belki de 2008'in en fazla yardımı gerektireceği düşünülebilir. Çünkü yılın ilk yarısında 2.855

kişi nakdi yardım almış bu da ülke geneliyle paralel olarak yoksul sayısının Silvan’da da her geçen gün arttığını gösteriyor şeklinde yorumlanabilir.

Aynı veya nakdi yardım alanların sayısının her geçen yıl artmasının tek nedeni yoksulluktaki artış olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Sayının artmasındaki önemli faktörlerden bir diğeri de insanların bu tür yardım dernek ve vakıflarını her geçen gün daha fazla öğreniyor olması. Bunlardan nasıl yardım alabileceklerini, kendilerinin durumunda olup da yardım alanlardan öğrenebildikleri gibi, eğitim alan çocuklarından da bu yardımı nasıl temin edebilecekleri noktasında destek bulabiliyorlar. Bu noktada Silvan’da son yıllarda okullaşma oranlarında görülen artışın payının önemini ve ileride ilçeye ve dolayısıyla ülkeye getireceği artıların değerini de görebilmek mümkündür.

Tabloya genel olarak baktığımızda; devletin de her geçen gün yardım miktarını arttırdığını, sadece şekilsel olarak yardım yapmanın, görev yerine getirmenin ötesinde, ihtiyaçları gerçek anlamda tespit ederek ihtiyaç gidermeye yönelik çalışma ve ödemeler yapıldığı dikkati çekiyor. 2004’te 12.217 kişiye toplam 691.914.00 YTL tutarında yardım yapılırken, her geçen yıl bu miktarın arttığını ve 2007’de 9.195 kişiye toplam 4.034.391.30 YTL değerinde yardım yapıldığını, aile başına ödenen miktarın arttığını görüyoruz.

Sonuç

Sosyal yardım, maddi manevi yardıma muhtaç insanın bulunduğu tarihin ilk dönemlerinden itibaren var olmuş bir kavramdır. Sosyal yardımların temelinde, her insanın insani şartlar altında yaşama hakkının var olduğunun kabul etmesi yatmaktadır. Bu düşüncenin de altındaki temel felsefe, insanın kâinattaki en değerli varlık olduğu ve onun korunması gerektiğine olan inançtır. Bu hizmetlerle de onun hayatını sürdürmesine yardımcı olma ve destek olma isteği vardır. Yine aile kurumunun toplumun temel dinamiği olduğu, ailelere yapılan yardımın sadece o aileye yapılan bir yardım olarak algılanmadığı gelecek nesillere yapılan bir yardım olduğu temel kabulü bulunmaktadır.

Sosyal yardımların yüklenmiş oldukları bu misyon, büyük hizmetler vermekte ve aynı oranda da önem taşımaktadır. Sosyal yardım yoksullara yapılan aynı ve nakdi yardımın en genel adıdır. Herhangi bir gelir güvencesi olmayan veya yaşamını sürdürebilecek kadar gelire sahip olmayan, aynı zamanda ihtiyacı da olan bireylerin desteklenmesi ve insani şartlarda hayatlarını sürdürebilmelerine katkıda bulunmak amacıyla yapılan hizmetlerdir. Yoksullukla mücadelede sosyal adaleti temele alan ve insanı merkeze yerleştiren kalkınma programları hazırlanmalıdır. Uygulanacak ekonomik programlar sosyal politikalarla uyumlu, ülke genelinde birlik ve bütünleşmeyi, dayanışmayı sağlayıcı, işsizlik ve yoksulluğu ortadan kaldıracak şekilde yapılandırılmalıdır.

Toplum olarak ne derece büyük problemleri yaşamış olursak olalım, hala ayakta kalabilmeyi başarabiliyorsak, bunu aile yapımıza borçlu olduğumuz genel kabul gören bir görüştür (Yolcuoğlu, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ailearastirma5.htm>). Aynı zamanda güçlü bir sosyal güvenlik kurumu olan aile yapımızın gücünü koruyarak sürdürebilmesi, hızlı değişimin yaşandığı dünyamızda her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Aile bu derece önemli bir fonksiyonu yerine getirdiğine göre ekonomik problemlerden kaynaklanan sıkıntıların, onun bu fonksiyonlarını yerine getirmesini engelleyebilecek her türlü olumsuzluğun önüne geçilmelidir. Bu da yoksullukla mücadelede ancak kısa ve uzun vadeli çözümlerin birlikte sunulması ile mümkün olabilecektir.

Makro boyuttaki yoksullukla mücadele yöntemleri geliştirilirken herkes için insani hayat standartlarının sağlanacağı, sürekliliği olan gelir imkânının sağlandığı, tüm ülke insanının ücretsiz eğitim, sağlık, barınma haklarını temin edildiği, aile ve çocuk hizmetlerinin eksiksiz bir şekilde gerçekleştirildiği, bütünlükçü bir sosyal koruma ve sosyal güvenlik sisteminin gerçekleştirildiği oranda yoksullukla mücadele stratejileri önem ve anlam kazanacak ve hizmet verebilecektir (Altuntaş, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/akp.htm>).

Yoksullukla mücadelede çok sayıda yöntem kullanılmaktadır. Bunların içinde birisinin daha etkili olduğunu söyleyebilmek çok da kolay değildir. Çünkü hangi yöntemin daha etkili olduğunu belirleyen, mücadele edilen alanın sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleridir.

Ancak yoksullukla mücadele ederken en temel hareket noktası, yardım edilen bölge, grup ve kişilerin itibarının zedelenmemesi ve yapılan yardımın kısa süreli değil, kalıcı nitelikte olması şeklinde belirlenmelidir. Bu sebeple de Çin atasözündeki gibi balık vermek yerine balık tutmayı öğretmenin daha etkili olacağı kabul edilmektedir.

Karşılaşılan sosyal sorunların uzun vadeli olması ve kökten çözümler üretilmesi aileleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple devlet, kapsamlı ve doğrudan aileyi hedef alan çözümler üreten politikalar geliştirerek en kısa süre içinde uygulamaya koymak durumundadır. Kabul edilmesi gereken bir şey de; devletin, toplumda yaşanan çeşitli problemlere en etkin, en hızlı ve sağlıklı tepkisini, ailesini tanıyan bilim adamlarının çalışmaları sonrasında ortaya çıkan aile politikaları üreterek bunları etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak şeklinde bir görev ve sorumluluğunun olduğudur.

KAYNAKLAR

ALTUNTAŞ, Betül. <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/akp.htm>.

BULUT, Işıl (1993) **Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

CEYLAN, Cesur ”Sosyal Yardım Alanı ve Yoksulluk”, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyalyardim1.htm>.

ÇENGELCİ, Ethem (1999) **Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu**, Ankara: Aydınlar Matbaacılık.

DEMİRÖZ, Filiz (2003) ”Ailedeki Krizler ve Sosyal Hizmet”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Ankara: Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayınları, Cilt:14, Sayı:1, s.85-98.

DUYAN, Veli (2003) ”Sosyal Hizmetin, İşlev ve Roller”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Ankara: Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayınları, Cilt:14, Sayı:2, s.1-22.

IŞIKHAN, Vedat (2004) ”Yaşlı Evsizler ve Sosyal Hizmet Müdahaleleri”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Ankara: Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayınları, Cilt:15, Sayı:2, s.39-50.

İKİZOĞLU, Musa (2002) ”Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Ankara: Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayınları, Cilt:13, Sayı:1, s.86-119.

SHÇEK Kanunu: 1983.

TOMANBAY, İlhan (1991) “Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Tarihi”, içinde: Ruşen KELEŞ/ Jürgen NOVAK/ İlhan TOMANBAY, **Türkiye’de ve Almanya’da Sosyal Hizmetler –Ansiklopedik Sözlük** - Ankara: Selvi Yayınları, s.209-213.

YOLCUOĞLU, İ. Galip, ”Aile”, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ailearastirma5.htm>.

BAKIM HİZMETLERİNDE FİZYOTERAPİSTLERİN VE ERGOTERAPİNİN ROLÜ

Prof. Dr. Mine UYANIK*

YAŞLI BAKIM VE REHABİLİTASYONU

Problemler:

- Sağlık bakımı için harcama önceliklerinde pahalı, uzun süreli ve tedavi edilemez görülmesi,
- Çalışma sahası olarak popüler olmaması,
- Yaşlı kişilerin sesinin genelde işitilemez olması nedeniyle sömürüye açık olmaları,
- Başkaları tarafından bakım veya yardıma ihtiyaçlarının olması,
- Ödeme veya karar verme yeteneklerinin azalması diğer problemler olarak görülmektedir.

Sunulan Hizmetler

- Fizyoterapi
- Ergoterapi (İş-Uğraşı Tedavisi-Occupational Therapy)
- Hemşirelik
- Konuşma tedavisi
- Sosyal Çalışma
- Eve ait işler
- Beslenme Konusunda Danışmanlık
- Alet Kiralama
- Tıbbi Donanım, İlaç Tedariki

Sağlık Hizmet Kalitesinin Üç Boyutu

- Hizmet Alanın kalitesi: Kişi ve ona bakanın hizmetten ne bekledikleri
- Profesyonel Kalite: Profesyoneller ve refere edenler tarafından belirlenmiş ihtiyaçların hizmet tarafından karşılanması, ve kişinin ihtiyaçlarını karşılamada gerekli olduğuna inanılan teknik ve prosedürlerin doğru şekilde uygulanması
- İdarede Kalite: Üst yetkililer ve hizmet alıcıların sınırlamaları ve direktiflerine göre kaynakların en etkili ve verimli kullanılması

* Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü- Ergoterapi Birimi

Yaşlı Kişilerin Kalite Beklentileri

- Bakım verenlerin koordinasyonu, hizmet veren kişinin devamlılığı, mesajın tutarlılığı, sempati yerine empati, tedavide güven, kişiselleşmiş yaklaşımdır.
- Primer Sağlık Bakımı; toplum üyelerinin sağlığını geliştirme ve sağlık problemlerini önleme yoluyla bir popülasyon içinde optimal sağlığın devamını amaçlayan bir felsefedir. Bu hedeflere ulaşma toplum katılımı ve toplum güvenini gerektirmektedir.
- Yaşlılar için spesifik sağlık programları, Primer Sağlık Bakım hizmeti yapısında geliştirilip entegre edilmelidir.

Yaşlı Rehabilitasyonunda Temel Prensipler

- Yaşlı hastalar tedavi edilebilirler.
- Yaşlı bakımı multidisiplinerdir.
- Detaylı değerlendirme gerekmektedir (fonksiyonel değerlendirmeyi içeren).
- Hizmetlerin koordinasyonu gerekmektedir.
- Aile üyelerinin rolü önemlidir.
- Personel için özel eğitim gerekmektedir.
- Yaşlı hastalar öğrenebilirler.
- Yaşlı hastalar, bize yaşlanma hakkında pek çok şey öğretebilirler.

Geriatric Merkezlerinde Fizyoterapistin Rolü

Hasta, hasta yakını ve ekip elemanları ile birlikte uzun ve kısa süreli hedeflerin belirlenmesi, verilecek olan etkin hizmetin türü, sıklığı, süresi ve devamlılığının belirlenmesi ve bunlar için gerekli yeteneklerin birleştirilmesi, yaşlının durumuna göre hizmette öncelik derecesinin belirlenmesi, tam bakım hizmetinin gerektiği durumlarda yaşlı takibinin yoğun olarak ele alınması, tedavi programının yeniden değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesinin devamlılığı, hedeflere optimal düzeyde ulaşıldığında yaşlının taburcu olmasına karar verilmesi şeklinde açıklanabilir.

Geriatric Merkezlerinde Ergoterapinin Yararları

Özür veya sosyal etki nedeniyle azalmış yeteneklerin kazandırılması veya restore edilmesi, ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi veya devam ettirilmesi, kişileri mümkün olduğunca kendi evlerinde uzun süre kalmalarını sağlamak, böylece sonradan kendilerine ve topluma faydalı olacak şekilde hastane/bakım merkezlerine geç başvuru oluşturmak, hastaneden daha erken ve güvenli taburculuğu kolaylaştırmak, böylece bağımlılığı ve bir kurumda kalmayı azaltmak, toplumda bu kişilere destek vermek, bakım verenlere destek sağlamak şeklinde açıklanabilir.

Yaşlı Kişilerin Bakımında Ergoterapinin Rolü

- Kişinin fiziksel ve psikolojik olarak yeteneğini geliştirme
- Kişinin yaşam şekli ve rollerini inceleme
- Pratik olarak günlük yaşam aktiviteleri , fonksiyonunu değerlendirme
- Var olan problemlere değişik pratik seçenekler ve adaptasyonlar bulma

Tedavide Öncelikler

Her kurum **hizmetlerin sürekliliği** için kendi bölümüne uygun bir işletme politikası veya prosedür sıralamasına sahip olmalıdır. Tedavide önceliklere karar verilmedir. Bunun için: eğer bir girişim yapılmıyacaksa, uzun süreli prognoza etkisi, yine aynı durumda kişilerin güvende ve riskte olup olmadığı, terapatik etki ile hastalık, özür, ağrı veya deformitenin önlenme olasılığı varsa, kişilerin durumları aynı zamanda buldukları bölge için (İşletme politikasına göre) bir önceliğe sahipse, örneğin; tek başına yaşama, şiddetli özür-bir veya daha fazla ekstremitenin kaybı, dejenerasyon oluşturan bir hastalık (uzun süreli özür durumu gibi), özürlü veya yaşlı partnerle yaşayan bir hasta, özel ilgi gerektiren durumu olanlar-aşırı endişeli-üzüntülü veya kendini ihmali olanlar öncelikli olarak alınmalıdır.

Personel Eğitimi

Klinik servislerde, çalışma günleri ve konferanslara katılımı, idare ile ilgili eğitim vererek, staj için destek vererek, sağlanmalıdır. Ayrıca bakıcı kursları, evde eğitim seansları, bağış toplama işlerine destek, ileri eğitim yaptırma ve destekleme şeklinde olmalıdır.

Fiziksel Kaynak

Belirlenmiş ihtiyaçları olan kişiler için araç gereçler, ya sosyal servislerin aracılığıyla tedarik edilmeli, geçici süreyle ödünç verilmeli, parçaların satın alınması ile ya da satın alacak kişinin fikri alınarak/ veya olası maddi kaynaklarla sağlanmalıdır.

Aktivite ve hizmet hacmi ile ilgili bilgi sağlanmalıdır. Bunlar; hastaya ve personele ait olarak belirlenmelidir.

Performans Göstergeleri ve Sonuç Değerlendirmeleri

- Yaşlı ve yakınlarının aldığı hizmetlerle ilgili araştırma sonuçları,
- Uzman ve merkez tarafından yeniden kabul edilen hasta sayısı,
- Alınan şikayet sayısı,
- Alınan takdir sayısı ile tespit edilmelidir.

Ev ziyareti

Yaşlı hastalarda rehabilitasyon içinde özellikle kalça çıkığı, amputasyon veya strok-inme rehabilitasyonunda taburculuk planlaması yapılırken ev ziyareti ile değerlendirmelerin yapılması, güvenlik tavsiyeleri ile yardımcı araç ihtiyacının belirlenmesi, başarılı ev taburculuğuna yardımcı pratik bir yöntem olarak belirlenmektedir.

Akut hastane bakımı

Geriatrik Değerlendirme ve Tedavi Ünitelerinde(GDTÜ) akut hastalığı olan güçsüz yaşlıların tedavisi sonucunda mortalite oranlarının genel hastane kliniklerine oranla oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. GDTÜ’lerinde interdisipliner ve tüm ilgili hastalıklara ait detaylı değerlendirme, erken mobilizasyon / rehabilitasyon ve taburculuk planlaması yapılmaktadır.

Yardımcı araçlar

Pek çok yaşlının fonksiyonel aktivitelerde zorluğu vardır ve yaşlılar onlara yardım edilebileceğinin farkında değildirler. Pek çok yardımcı araç ve ev modifikasyonları; mobilite, kendine bakım ve ev idaresi alanlarında yaşlılar için daha fazla bağımsızlık ve güvenliği geliştirmek üzere yapılmaktadır. Kişi için bir yardımcı araç seçerken o kişinin bireysel ihtiyaçlarına uyması ve pek çok faktör göz önüne alınmalıdır.

Kronik artritli hastalarda fazla oranda yardımcı araç kullanımı örneğin, ulaşmaya yardımcı araçlar, büyüteçler, tutunma barları, kavanoz kapağı açıcılar ve işitmeye yardımcı araçlar kullanılmaktadır. Genelde yardımcı araç kullanımından yüksek oranda memnuniyet duyulmaktadır. Araçların çoğu kişilerin boş zaman aktivitelerine katılmaları ve daha aktif olmaları için seçilmektedir. Yaşlıların belirlenen yardımcı araçlarla ilgili ergoterapi yaklaşımlarının önemi ile ilgili daha fazla bilgilendirilmeye ihtiyaçları bulunmaktadır.

Ev ve çevresel tasarımlar

Bağımsız yaşamın teşvik edilmesi için ev ve çevresel tasarımların geliştirilmesi önemlidir.

Yaşlı kişinin rehabilitasyon yaklaşımları ile kazandıklarını doğal çevresine döndüğünde kullanabilmesi çoğu kez birçok engel nedeniyle kısıtlanır. Bu sorunlardan birisi de mimari engellerdir.

Hastane koridorunda koltuk değnekleri ile bağımsız yürüeyebilen kişinin hareketleri evin girişindeki merdivenler, dar kapılar, eşikler nedeniyle kısıtlanır. Tekerlekli sandalyeden hastanedeki yatağına nasıl transfer olacağını öğrenen özürü, aynı yöntemi evdeki eşyaların boyut ve yerleşimleri nedeniyle kullanamaz duruma gelir.

Yaşlı hasta taburcu olup evine döndüğünde rehabilitasyon, kişinin doğal yaşantıdaki sorunlarla başa çıkabilmesi ve bağımsız hareketi kısıtlayan engellerin minimuma indirilmesi için ev ve çevresel düzenlemeleri hedefleyen ev rehabilitasyon programları ile devam etmelidir.

Çevresel düzenlemelerin yapıldığı, hareket için bilgi ve becerilerin kazanılmasını içeren Bağımsız Yaşam Programları: mali düzenlemeler, mobilite, mesleki değerlendirme, tıbbi ihtiyaçlar, sosyal beceriler, zaman ve hareket ekonomisi gibi konuları kapsar.

Bağımsızlık seviyesi değiştikçe yaşlı kişilerin emniyet ve hareket için gereksinimleri değişir. Yaş, cinsiyet, yaşam biçimi gibi faktörler de bireyde farklılık yaratır. Bu nedenle kişinin alışkanlıkları, sosyoekonomik ve kültürel durumu, ev içinde kullanılan transfer ve hareket yöntemleri, hastalığın prognozu ve yorgunluk, düzenlemelerin seçiminde dikkate alınır.

Mimari engeller

Şehircilik çalışmalarında konutlarda yaşlıya uygun ön düzenlemelerin yapılması (kapı ve koridor genişlikleri, merdivenler, asansör kapıları vs.) daha sonra multidisipliner yaklaşımla gerçekleştirilecek adaptasyonlar kişinin toplumla bütünleşerek daha yeterli ve mutlu bir yaşam sürdürmelerinde önemli adımlardır.

Ulaşım sistemleri

Yaşlılar için ucuz ve erişilebilir ulaşım sistemlerinin sağlanması ulaşım çeşitli hizmetlerden ve kolaylıklardan yararlanabilme ile doğrudan ilintilidir. Yeterli ulaşım sağlanmadığı durumda, yaşlı insanların çevresi sınırlanmakta, kendi evlerinde ve çevrelerinde izolasyona terk edilmektedirler. Yaşlılarda ulaşımdan yoksunluk, kentsel hizmetlerden yararlanmayı engelleyen en önemli faktördür.

Ulaşım, birey ve toplumsal çevre arasında uzlaştırıcı fonksiyon üstlenir ve çevrenin daha iyi ve fonksiyonel kullanılabilmesine olanak sağlar. Sağlık, rekreasyon ve diğer hizmetleri daha kullanışlı hale getirerek, gereksinim duyulan ve arzu edilen hizmetlere daha kolay ulaşabilmeyi sağlar. Aile, arkadaş ve komşularla samimi sosyal bağlantıların kurulmasını kolaylaştırır.

Fiziksel Aktivitelere Katılım

Düzenli fiziksel aktivitenin tüm yaş gruplarında pek çok sağlık yararları gösterilmiştir: fitness ve yaşam kalitesinin gelişmesi, osteoporozun önlenmesi ve düşme riskinde bir azalma olur. Fiziksel aktivite aynı zamanda kardiyovasküler hastalıktan ölümleri azaltır ve kardiyovasküler risk profilini geliştirebilir. İlerlemiş yaşta sağlık

ve fitnessin sürdürülmesi bir halk sağlığı önceliğidir. Fakat fiziksel aktivitenin faydalarına rağmen çoğu yaşlı istenenden daha az aktiftir.

Boş Zaman- Fiziksel Aktivite

Egzersiz eğitimine yoğunlaşma sıklıkla direnç eğitimi veya aerobik egzersizin teşvik edilmesi şeklindedir. Bu sınıflara katılan sayısı genelde az ve sağlıklı, fiziksel aktivite ile ilgilenen kişilerden oluşmaktadır, ayrıca katılım oranı genellikle tedavi süresi boyunca fazla olup, sonrasında ise fiziksel aktivitenin devam ettirilmesi az olmaktadır. Çoğu yaşlı ev işi veya alışveriş ve postane gibi yerlere yürüme şeklinde önemli fiziksel aktiviteleri üzerine alır. Emeklilikte düzenli boş zaman fiziksel aktivite ile uğraşmak fiziksel aktivite seviyesini artırmanın veya devam ettirmenin ideal bir şeklidir.

Fiziksel aktivite, daha güçsüz yaşlı kişiler için özellikle fiziksel yeteneklerde kısıtlama olsa bile teşvik edilmelidir. Güvenlik şehirde yaşayan yaşlılar için önemli bir konu olabilir. Gün içinde istenen saatlerde boş zaman aktivitelerinin provizyonu, iyi bir halk ulaşım sistemi ile sağlandığında dışarı çıkmak için güven duygusu artabilir.

Fiziksel aktivite inanışları

Fiziksel aktivitenin artmasını teşvik etmede, yaşlı kişilerin istek uyandıran aktivite seviyeleri hakkındaki inanışların değişmesi gerekmektedir. Fiziksel semptomların azalması; algılanan fiziksel aktivite yapma yeteneği hakkındaki korkuların hedeflendiği primer bakım desteği ile birlikte, hareketi gerektirmektedir. Sonuç olarak, kolayca ulaşılabilen merkezler fiziksel aktiviteye katılımın teşvik edilmesini sağlayacaktır.

Fiziksel aktiviteden vazgeçme nedenleri; ilgi azlığı, fiziksel semptomlar, ulaşım zorlukları, bir gruba katılma isteksizliği ve fiziksel aktivitenin yararları hakkındaki kişinin inanışlarıdır.

ÇOCUKLARDA BAKIM VE REHABİLİTASYON

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre fonksiyon; çocuğun içinde bulunduğu çevre içerisinde günlük yaşam aktivitelerini güvenli olarak, zamanında ve bağımsız bir şekilde uygulama yeteneğidir.

Çocukluk çağıında; infant dönem, okul öncesi dönem ve okul çağı, adölesan dönem olarak çocuğa kazandırılmak istenen fonksiyonlar farklıdır. İnfant dönemde amaç, çocuk için en uygun postürü sağlamak, yeme-içme fonksiyonlarını kazandırmaktır. Okul çağıında, iletişim ve sosyal beceriler öne çıkar. Her dönemde amaca uygun rehabilitasyon programının belirlenmesi ve tedavi etkinliğinin ortaya koyulması için uygulanacak ölçüm yöntemleri de farklıdır.

Çocukların kendine bakım becerileri, motor fonksiyonları, iletişim ve sosyal iletişimleri; yaşa, cinsiyete, ailenin sosyo ekonomik kültürel durumuna bağlı olarak farklılıklar gösterir.

Normal çocuk gelişiminde pek çok varyasyonlar görülür. Örneğin bazı çocuklar hiç emeklemezler, ayakları ve elleri üzerinde yürümeyi tercih ederler sonra da dik pozisyonda mobilyalar etrafında gezinirler. Normal gelişiminde bir çocuğun kendine oluşturduğu üst üste binişmeyi her yeni aşama için hazırlık devresini ve öğrenene kadar yeni hareketlerin tekrarını yapmak gerekir. Gelişim sadece fiziksel gelişim olarak düşünülmemelidir. Fakat fiziksel gelişimdeki ilerleme, konuşma, zeka, algı ve emosyonel ve sosyal davranışla aynı anda görülmektedir. Bu nedenle çocuğun motor gelişiminin bir sonucu olarak bu yönlerden de bir dereceye kadar gelişme oluşmaktadır; örneğin erken motor deneyimler kognitif davranış gelişimi için önemli olmaktadır.

Serebral Paralizi (SP), fonksiyonun pek çok alanını etkileyen yaşam boyu süren bir hastalıktır. Ergoterapi gelişimi fasilite etmede önemli bir rol oynamaktadır. Aile desteği, genel sağlık, düzenli eğitim, mesleki rehabilitasyon, kişinin motivasyonu, prognozu etkileyerek bağımsızlık derecesini değiştirmektedir. SP'nin tipi, şiddeti ve birlikte görülen diğer özürler de etkileyecektir.

SP'de Ergoterapi Hizmetleri

(SP'li birey, aile ve diğer ilgili meslek grupları ile)

- Tavsiye
- Destek
- Eğitim ve tedavi(fonksiyonun tüm alanlarında)
- Bu terapi yaklaşımında verilen holistik yaklaşım, SP'li birey, aile(anne, baba, kardeşler, büyükanne-büyükbaba), eş(partner), öğretmenler ve işverenleri içeren bütüncül yaklaşımdır.
- SP'li kişinin “kendi kişiliği”nin oluşmasına ve tam potansiyele ulaşmasına yardımcı olunur.
- Bebeklikten yetişkinliğe kadar gelişimin herhangi bir zamanında ergoterapiye başvurulabilir.

Değerlendirme

- Gözlem
- Muayene
- Aktivite analizi (Occupational Performans)
- Görüşme(kişi, aile, ve ekip elemanları)
- Oyun

- Standardize kontrol listeleri
- Değerlendirme bataryaları

Belirlenen hedefe ulaşmak için gerekli rehabilitasyon programı planlanırken; çocuğun kaba ve ince motor fonksiyonlarının, kognitif durumunun, kişisel ve sosyal fonksiyonlarının mevcut fonksiyonel durumunun bilinmesi gerekir.

Motor fonksiyonun değerlendirilmesi; oturma, yürüme, el kavramaları vs. in incelenmesi ile yapılır. Çocuğun motor fonksiyonları ne kadar iyiye günlük yaşamdaki bağımsızlık düzeyi de o kadar iyidir. Gelişimsel değerlendirme olarak; kaba motor beceriler: yürüme öncesi beceriler, yürüme ve ileri fiziksel aktiviteler olarak, ince motor beceriler: adaptif davranışlar, el becerileri, duyu-motor yeteneklerin uygulanması ile, dil: vokalizasyon, anlama ve ifade etme becerisi ile, kişisel-sosyal davranış: davranışların sosyal ve kültürel standartlara uygun olarak kazanılmasının olup olmadığının incelenmesi ile yapılmaktadır.

Erken Yaklaşım(Girişim-Müdahale)

- Neonatal Devre(Hafif/Orta/Şiddetli)
- Özel bebek bakım üniteleri; ekip elemanları ile aile destek programları
- Ailenin aktif katılımının teşvik edilmesi
- Öneriler:
  - İdare Etme(bakım, Tutma vb. gibi)
  - Stimüle Etme
  - İletişim Kurma

Tedavi Şekilleri

- Tedavi rijit şekilde erken, orta ve geç aşamalara ayrılmamalı
- SP'nin şiddeti, kişilik ve alınan destek tedavi aşamasını belirler
- İlk yaşlarda tedavi sıklıkla ve şiddetli; okul çağı, adolosan ve yetişkinliğe doğru azalma
- Yetişkin SP'lilerde yaşamlarında değişimler olduğunda; yeni ev, evlilik, çocuk, iş vs. ergoterapi almalıdırlar.
- Hafif-orta şiddette etkilenmiş büyük SP'li kişilerde daha az tedavi(başlangıçta tedavide problem olabilirse de Kompanzatuvar ve Adaptif Yaklaşım)
- Çoğu SP'li kişide yaşam boyu terapisten tavsiye ve destek alınması(oluşabilecek yeni problemler, özüre ve yaşam şekline adapte olmada)
- Yaşlanma sürecinde ya da kullanmamaya bağlı yeteneklerin kaybı durumunda Rehabilitatif Yaklaşım
- Şiddetli tip SP'si olanlarda yaşam boyu erken yaklaşımın multisensoriyal inputlarına ihtiyacın olması

- **Adaptif Yaklaşım**(Erken Dönem)-Normal gelişim sırasına göre: teknik adaptasyonu, alet adaptasyonu veya çevre adaptasyonu şeklinde uygulanır.

Tedavi yöntemleri gelişimi anlamının önemli olduğu stresi ile bazen yanlış anlaşılmalıdır. Çocuk gelişiminde bir aşamayı kazanana kadar diğerine geçmemek, beklemek şart değildir. Yine belli bir sırada çocuğu tedavi etmek gerekli değildir. Örneğin ayağa kalkmayı denemeden önce çocuk çok düzgün şekilde dönemeyebilir. Normal gelişimde bu durum bu şekilde oluşmaz. Tedavide çocuğun gelişimdeki her açığı kapatmak çocuğun ilerlemesini sağlamaktan ziyade onu geri tutabileceği için şart değildir.

Tedavi yaklaşımı yararlı bir fonksiyon oluşturmak amacı ile gelişimin realistik olarak anlaşılmasını gerektirmektedir. Terapist bir yeni fonksiyonu değişik aktiviteler ile fasilite ettiği için emin olarak her yeni yetenek veya fonksiyon için çocuğun kendi kendisini hazırlamasına yardım etmede bu anlayışı kullanacaktır. Örneğin çocuk oturma dengesini kazanmadan önce doğru uzanma ve kavrama yeteneği geliştirmeden ve kalça ve dizlerini ayrı ayrı tam fleksiyona getirmeden çoraplarını nasıl giyeceğini ve çıkaracağını öğrenemeyeceğini bilmesi gerekmektedir.

Günlük Yaşam Aktiviteleri

Kişisel Yetenekler

Tuvalet

Banyo

Beslenme

Uyku

Giyinme

Kişisel Bakımda Bağımsızlık

- Başarılı duyu entegrasyonu
- Başarılı duyu stimulusu yorumu
- Koordineli istemli hareketler gerektirmektedir.

Duyu Entegrasyonu

Teorinin Prensipleri:

1. Duysal-motor gelişim öğrenme için önemlidir,
2. Bireyin çevre ile etkileşimi beyin gelişimini şekillendirir,
3. Sınır sisteminin değişme kapasitesi vardır (plastisite),
4. Anlamlı duysal-motor aktivite, plastisitenin önemli bir yol göstericisidir.

Serebral paralizi çocuk etrafındakilere olan fazla bağımlılığı nedeniyle emosyonel maturitenin gelişiminde daha yavaş olabilir. Eğer hareket edemez ve çevresi hakkında öğrenemezse ve kendini etkili şekilde ifade edemezse (kendi kendine veya diğerlerine) zekası yetersiz şekilde gelişebilir.

Çocuğun engelliliğini en aza indirmek için, motor, fonksiyonel, entellektüel ve sosyal açıdan ulaşabileceği maksimum seviyeye ulaştırmak ve bağımsızlığını sağlamak gerekmektedir. Özürlü bir çocuğun ev ve okul çevresi ile başarılı bir şekilde bütünleşmesi; çocuğun temel fonksiyonel aktivitelerini güvenli bir şekilde, zamanında ve bağımsız olarak yerine getirme yeteneğine bağlıdır. Çocuklarda günlük yaşamın temel aktivitelerinin çoğunluğunu iletişim, kişisel bakım, ambulasyon, transferler ve manipülasyonlar oluşturmaktadır.

SP’li çocuğun yaşamında anahtar noktalar olarak; problemlerin ayrıntılı olarak anlaşılması, uygun rehabilitasyon yaklaşımlarının uygulanması, evin ve çevrenin özürlü azaltacak şekilde düzenlenmiş olması, aile bireyleri, hekim, fizyoterapist, eğitimciler ve öğretmenlerin birbirleriyle iletişim içinde olmaları yer almaktadır.

SP’li çocuğun yaşamının büyük bölümünün ailesi ile birlikte geçirildiği düşünülürse en önemli rol ailede olduğundan; bu çocuklar yaşatları ile bir arada bulundurulmalı, evde becerileri ölçüsünde, kendine bakımı konusunda sorumluluk verilmeli ve etkinliklere katılması sağlanmalıdır. Oyun ve sosyal etkileşim gibi fonksiyonel aktiviteler çocuğun arzuladığı ve desteğe ihtiyaç duyabildiği daha bireysel aktivitelerdir. Bu amaçla SP’li çocukların normal çocuklarla iletişim kurabileceği ortamlar kurulmalıdır. Aynı zamanda çocukların boş zamanlarını yüzme, yoga, hipoterapi, kampaçılık vs. ile yapılandırmak gerekir. Çocuğun sosyal ve emosyonel açıdan gereksinimleri diğer çocuklar gibidir; fiziksel temaslara, yumuşak-sözel uyarılara ve fiziksel bakıma ihtiyaçları vardır.

SP’li çocukların topluma kazandırılması, koruyucu ve tedavi edici rehabilitasyon yaklaşımlarının, eğitim olanaklarının yaygınlaşması ve mümkün olan en erken dönemde başlatılması, ev ve çevredeki mimari engellerin kaldırılması ve istihdam sorunlarının çözülmesi ile mümkün olabilmektedir. Terapistlerin görevi burada duyu-algı-motor becerilerini artırmak, günlük yaşam aktivitelerinde bağımsızlığı sağlamak için gerekli tedavi yaklaşımlarını uygulamak ve aileye bu tedavi programını çocuğun günlük aktivitelerine adapte etmesi konusunda rehberlik etmektir.

Gelişimsel Olarak Gecikmiş Veya Riskli Bebek

Gelişimsel olarak gecikmiş bebek beyin lezyonlu veya mental retardasyonlu bir bebek olabilir. Fakat konjenital kalp defektli veya sipina bifidali bir bebek, veya pre-matüre doğmuş bebek, respiratuar distress sendromu veya neonatal enfeksiyon geçirmiş bir bebek de gelişimsel olarak gecikebilir. Bu çocuk yaşatlarını okul çağında yakalayabilir ve okul çağında minimal beyin bozukluğu bulguları gösterebilir.

Gelişimsel olarak gecikme nedeniyle veya riskde bir bebek fizyoterapist(fzt) tarafından izlenecektir ve bunun çocuğa yardım etmek için en iyi zaman olduğundan

yaşamın mümkünse neonatal devresinde olması önemlidir. Aynı zamanda bu devre ailenin bebeğin yetiştirilmesinde rehberliğe ihtiyacı olduğu bir zamandır. 3 aya kadar olan süre bebekler ve aileleri arasında zaten önemli bir iletişimin olduğu ve ileride görülebilecek paternlerin yeni yeni görülebileceği bir zamandır.

Gelişimsel olarak gecikmiş bebek ailesi için, özellikle ilk doğumsa ve aile çocuk yetiştirme konusunda deneyimsiz ise problemler oluşturabilir. Eğer bebek sessiz ve cevapsızsa aile onun hakkında endişe duyabilir. Eğer çok fazla ağlıyorsa kendilerini suçlu hissederler ve nasıl davranacaklarını bilemezler. Bebeğin ilk haftalarındaki fzt.’in amaçları ailelerin bebeklerini anlamalarını sağlamak ve ona bakarken stimüle ederek veya susturma yolları ile kendi yeteneklerini bilmelerini sağlamak ve bebeğin mental yönden olduğu gibi davranışsal ve sosyal olarak da en iyi şekilde anlaşılması için rehberlik etmektir. Bu yolla fzt. bebeğin çevresini olabildiğince zenginleştirerek ailenin bebekle ilişki kurmasına yardım etmiş olur.

Çok erken devrede teşvik edilecek en önemli fonksiyon alanları şunlardır: çeşitli pozisyonlarda baş kontrolü, eli ağza götürme, görsel ve işitsel oryantasyon (hareketli ve hareketsiz) emme, yutma ve beslenme. Bebek geliştikçe yüzükoyun pozisyonda kolları üzerinde ağırlık taşınması, tüm pozisyonlarda objelere ulaşması, yuvarlanması, dönmesi, bütün hareketlerde denge ve ses çıkarması teşvik edilir. Yavaş yavaş bebeğin aktivitelerinde ilerlenir. Fonksiyonun bütün alanlarında gelişimin maturasyonunu teşvik için terapist normal bebek gelişimini iyi anlamaya ihtiyaç duyar. Prematür bebeklerde bebek stimülasyon programının erken kognitif ve motor yeteneklerin fasilitasyonu için önemli olduğu bilinmektedir.

Mental retarde(zihinsel özürlü) bir bebeğin doğumu bebeğin ailesinde duygusal kayıp ve kader oluşturur. Ailelerin bu durumu bebeğin gelecekteki yeteneklerini çok negatif bir görüntüye itecek ve maalesef bu durum bebekle ilişki geliştirmeleri ve bebeğin etrafında terapatik çevre oluşturmalarında olumsuz bir etkisi olacaktır. Ailenin ve bebeğin terapistten alabileceği yardımın farkında olmaları ve beslenme ve motor fonksiyonun, oyun ve öğrenmenin stimülasyonuna ihtiyaç olduğunu anlamaları önemlidir.

Bebekken hipotonik olma eğilimi görülen mental retarde çocukta, duyu-motor gelişimi gecikmiştir, denge bozukluğu ile harekette değişikliğin olmaması ve gelişimine engel olan alışılmış cevaplar geliştirmeye eğilim görülür. Duyu-motor gelişim, sosyal-emosyonel ve kognitif fonksiyonların gelişiminden ayrı düşünülmez ve bu alanların da geliştirilmeye gereksinimi vardır.

Tedavi çocuğun potansiyelini geliştirmeye yardım için erken bebeklikte başlamalıdır ve ailenin bebekle bir ilişki kurmasına ve onun yetiştirilmesinde rehberlik için sabır, sevgi -sevecenlik gerekir. Aynı zamanda uygulanan eğitim ve tedavile-

rin onlara yardım etmek için yapıldığına inanmaları gerekir. Mental retarde bebeğin; duyu-motor fonksiyonlarını geliştirmek için düzenlenen ergoterapi programından ve bebeğin ihtiyaçlarını anlamaları için eğitilmiş ailelerden oldukça fayda göreceği kesin görülmektedir.

Birbiri peşi sıra uygulanan programlar ideal olarak neonatal devrede başlatılmalı ve bebeğin tutulması, onunla konuşma, gözleriyle ailesinin yüzünü takip etmesini teşvik, bir zil veya çingirak gibi sesli objeleri takip etmesi gibi programları içermelidir. Burada amaç sadece bebeğin çevresinin farkına varmasını stimüle etmek değil aynı zamanda aileler ve bebek arasında yakın bir ilişki geliştirmektir. Diğer kısa süreli programlar ailelerin motor gelişimi özellikle baş kontrolü, yüzükoyun pozisyonda ekstansiyon, denge, manipulasyon, oral kontrol, oyun ve kognitif fonksiyon olanlarında stimüle etmelerine yardım edecektir. Ailelere bebeğin hareketlerinin, onunla oyun oynama ve özellikle onunla konuşmanın önemi, baş kontrolünün gelişimi, el göz kontrolü, denge ve zeka ihtiyaçları açıklanmalıdır. Aileler çocuğun çevresini keşfetmek için normal bir çocuğun çok az bir yardımla başarabileceği gelişimdeki denge ve diğer aşamalar için stimülasyona ihtiyacı olduğu onlara belirtilmedikçe, gerekliliği anlatılmadıkça bunu anlayamayacaklardır. Bu nedenlerle hafif özürlü çocuğun kurum bakımındansa, mümkünse evde aile içinde kalması en iyi çözümdür. Yine de aileler problemleriyle tek başına bırakılmamalı, destek ve tavsiyeler özellikle çocuğun erken yaşantısında verilmelidir.

TEDAVIDE AİLENİN KATKISI

Eğer tedavinin etkisi devam ettirilmek isteniyorsa çocuğun ailesinin de bu programın içinde yer alması önemlidir. Aileye evde tedaviyi nasıl vereceğini öğretmek ve daha normal bir cevap alabilmek için çocuklarını doğru şekilde idare ederek nasıl tedavi etkisi oluşturacaklarını göstermek konusu üzerine büyük önem verilmelidir.

Sevgi dolu bir ailenin bakımında olan bir bebeğin tedavideki gelişimi bir kurumda olandan daha fazla olacaktır. Ailesine çocuğun nasıl tutulacağı, en iyi ve olabilecek en normal cevabı oluşturmak (uyandırmak) için nasıl tedavi edileceği öğretilmiş bir bebek, ailesine yeterli şekilde öğretilmemiş bir çocuktan daha çabuk şekilde gelişme gösterecektir.

Aileye öneriler terapiste yapılan ilk bir kaç ziyaret sırasında başlatılmalı ve banyo, giyinme, beslenme ve çocukla oyun oynarken kullanılacak yöntemlerin basit tanımlarını içermelidir.

Öneriler en iyi gün boyunca çocuğa bakılırken yapılır. Çocuk plastik şişirilmiş bir sandalyede veya masada bir silindire ata biner gibi oturma ihtiyacında olabilir. Desteklense bile otururken baş kontrolü yetersiz ise çocuk bir kama üzerinde yüzükoyun

uzanabilir veya yan yatabilir. Bebeğe eğer tonik ekstansör spazmları varsa bir hamakta bakılabilir. Bebeğin çocuk arabasına bağlanmış bir kumaş parçasıyla simetrik baş pozisyonu teşvik edilebilir.

Yavaş yavaş anormalliklerin basit açıklamaları yapılır ve aileye stimülasyona anormal bir cevabı nasıl tanıyacağı öğretilir. Aileler fzt. çocuğu tedavi ederken izlerler ve bazı tedavi tekniklerini fzt’ in gözetimi altında kendi kendine uygularlar. Ailelere sadece yapabilmeyi umdukları şeyler sorulmamalıdır. Bunun zekalarına ve yaşamlarındaki pratik şartlara bağlı olacağını belirtmek gereklidir. Zeki, hevesli ve heyecanlı ailelere fazla yük yüklemek için bakım üstlenilmelidir. Terapist çocuğun bakımı konusunda mümkün olduğunca pratik öneriler düşünmeli ve ailenin özürülü çocuklarına olduğu gibi diğer çocuklarına ve birbirlerine karşı sorumlulukları olduğunu unutmamalıdır.

MULTİDİSİPLİNER YAKLAŞIM

Çocuğun tedavisinden sorumlu doktor, hemşire, konuşma terapisti, iş-uğraşı terapisti ve fizyoterapist(fzt), sosyal çalışmacı vs. gibi ilgili meslekler arasında tam bir bağlantı kurulmalıdır ve bu bağlantı okul öğretmeni ve psikoloğunu da kapsamalıdır. En iyi yaklaşımlardan biri bütün meslek elemanlarının sadece tedavi için benzer bir yaklaşım kullanmaları konusunda değil aynı zamanda birbirlerinin işini anlama konusunda da eğitilmeleridir. Böylece pratik uygulamada duyarlılıkta bir etki oluşabilir.

Bakım konusunda kaliteli ve etkin bir yaklaşım yaparak toplumda katılımın artırılması günümüz ve gelecek için artık bir gereksinim olduğundan, bebektikten başlayarak çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık dönemine kadar olan tüm yaşlarda ilgili uzmanlık alanlarından destek alınarak multidisipliner tedavi ve eğitim yaklaşımları uygulanmalı ve özür oluşmadan önlenmesi, oluşuktan sonra da rehabilitasyonu stratejik olarak hedeflenmelidir.

KAYNAKLAR

- Cassel, C.K. Successful aging: How increased life expectancy and medical advances are changing geriatric care. *Geriatrics*, 2001,56(1), 35-39.
- Clark, P.G. Quality of life, values, and teamwork in geriatric care: Do we communicate what we mean?. *Gerontologist*, 1995, 35(3), 402-411.
- Haris S. Self-care in health and disease: Guides for the elderly, No.9. “Who? Me?! Exercise?” Safe exercise for people over sixty. World Health Organisation Regional Office for Europe Copenhagen, 1995.
- Hastings, M., Lucinda, S. Physiotherapy with older people: Standards of clinical practice. Agility, 1999, s. 20.

Kalache, A. Population ageing: A worldwide challenge for public health. International Forum on Health Proceedings, 1995, 191-200.

Kare, R.A. Long-term care and a good quality of life: Bringing them closer together. Gerontologist, 2001, 41(3), 293-304.

Yamashita, K., Lijima, K., Kobayashi, S. Relationship among activities of daily living, a pathy, and subjective well-being in elderly people living alone in a rural town. Gerontology, 1999, 45, 279-282.

Young, J. Caring for older people, rehabilitation and older people. BMJ, 1996, 313, 677-681.

Dunal LS, Colantonio A, Rappolt S. Factors related to intensity of occupational therapy utilization in a geriatric chronic care setting. The Canadian Journal of Occupational Therapy, Oct 2006, 73,4, 236-244.

Robichaud L, Durand PJ, Bedard R, Ouellet JP. Quality of life indicators in long term care: Opinions of elderly residents and their families. The Canadian Journal of Occupational Therapy, Oct 2006, 73,4, 245-251.

Meral Huri, Özden Erkan, Mine Uyanık: Yaşlanma ve Ekstrinsik Güvenlik Faktörlerinin Bireyin Günlük Yaşam Aktivitelerindeki Rol Performansına Olan Etkisi, 7. Ulusal Geriatri Kongresi Kitabı, Haziran 2008, ISBN: 975-98918-4-0, S.230-231.

Uyanık, Mine:” İş ve Uğraşı Terapisti ve Yaşlı”, 7. Ulusal Geriatri Kongresi, 18-22 Haziran 2008, İzmir. 7. Ulusal Geriatri Kongresi Kitabı, Haziran 2008, ISBN: 975-98918-4-0, S.141-143.

Kırdı, N., Erbahçeci F, **Uyanık, M.**, Erden Z, Yücel H, Ayhan Ç. “Sağlıklı Yaşlanma ve Egzersiz”, Hacettepe Üniversitesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu, Ankara 2005.

Kayıhan H, **Uyanık M**, Yücel H, Düğer T. Geriatrik Rehabilitasyon ve İş-Uğraşı Tedavisi. In: Arioğul S, Cankurtaran M, Halil M, Yavuz BB, eds. Geriatri ve Gerontoloji. MN Medikal & Nobel Basım Yayın Ticaret ve Sanayi Ltd.Sti; 2006: 205-221.

Uyanık M, Karaduman A, Can F. Yaşlılarda Düşmeler, Kırıklar ve Önlenmesi, Osteoporoz Rehabilitasyonu. In: Arioğul S, Cankurtaran M, Halil M, Yavuz BB, eds. Geriatri ve Gerontoloji. MN Medikal & Nobel Basım Yayın Ticaret ve Sanayi Ltd.Sti; 2006: 339-353.

Kırdı N, Erbahçeci F, **Uyanık M**, Ayhan Ç. Yaşlılık ve Egzersiz. In: Arioğul S, Cankurtaran M, Halil M, Yavuz BB, eds. Geriatri ve Gerontoloji. MN Medikal & Nobel Basım Yayın Ticaret ve Sanayi Ltd.Sti; 2006: 763-783.

Uyanık M: ” Serebral Paralizi’de Multidisipliner Yaklaşım”, 8 Nisan 2006, H.Ü. Kültür Merkezi, Yeşil Salon, Ankara, “Serebral Paralizi’de İş ve Uğraşı Tedavisi”, Konferans.

Uyanık M: “ Olanaklar Sunan, Destekleyici Ortamların Sağlanması Komisyonu”, Yaşlanma

Ulusal Komitesi Çalışma Grubu Üyesi, DPT Raporu 2006.

Uyanık, M. “II. Özürlüler Şurası –Yerel Yönetimler ve Özürlüler”, 26-28 Eylül 2005, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri.

Uyanık, M. “Aile Eğitim Rehberi-Zihinsel Özürlüler”, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü”, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2006, 109s.

Uyanık, M. “Zihinsel Engellilerin Rehabilitasyonu Eğitici Eğitimi Programı Ders Notları”, Ankara, ROTA Organizasyon, T.C. Başbakanlık Proje Uygulama Birimi Marmara Depremi Rehabilitasyon Programı (MERP) ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 2005, 242s.

Jan Stephen Tecklin: Pediatric Physical Therapy, J.B. Lippincott Company; Philadelphia, US, 1989.

Uyanık M, Akçay T, Kayıhan H, Kırdı N.: “SP-MMR’lu Hastada Rehabilitasyon”, 1. Ulusal Çocuk Nörolojisi ve IV. Akdeniz Ülkeleri Çocuk Nörolojisi Kongreleri, 28-30 Mayıs 1992.

Uyanık M, Akçay T, Kayıhan H, Topçu M.: “ Rett Sendromunda İş-Uğraşı Tedavisi”, Özürlü Çocuklar Rehabilitasyonu ve Eğitimi Sempozyumu, 8-9-10 Nisan 1993.

Akçay T, Uyanık M, Kayıhan H.: “Down Sendromlu Çocuklarda İş ve Uğraşı Tedavisi”, Özürlü Çocuklar Rehabilitasyonu ve Eğitimi Sempozyumu, 8-9-10 Nisan 1993.

Uyanık, M.: Down Sendromlu Çocuklarda Duyu Bütünlüğü, Vestibüler Stimülasyon ve Nörogelişimsel Tedavi Yöntemlerinin Karşılaştırılması, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Programı Doktora Tezi, Ankara 1994.

Uyanık, M.: “ Zihinsel Engellilerde Rehabilitasyon Yaklaşımları”, Mayıs 2006, Çağdaş Zihinsel Engelliler Okulu Eğitim Semineri, Eğitimci, Toplum Temelli Rehabilitasyon Pilot Projesi, Ulusal Eğitime Destek Kampanyası.

AİLEDEKİ YAŞLI BİREYLER

Dr. Ali ÇİFTÇİ*

İnsanlar yeryüzünde belli bir süre yaşarlar ve sonra yaşamları sona erer. İnsanın yaşam döngüsü genelde dört döneme ayrılır: Çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık. Yaşlılık, insan ömrünün, ölümden önceki son aşamasıdır. İnsan hayatının bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik gibi her aşamasının kendine özgü özellikleri bulunduğu gibi yetişkinlikten sonra gelmek üzere yaşlılık döneminin de belli başlı özellikleri vardır.

Yaşlı kimdir? Dünya Sağlık Teşkilatı'nın 1963 yılında yaşlıların sağlık sorunları konusunda düzenlediği seminerde yaşlanma kronolojik olarak üçe ayrılmıştır:

- Orta yaşlılar (45-59 yaş arası)
- Yaşlılar (60-74 yaş arası)
- Kocamışlar (75 + yaş)

Görüldüğü gibi Dünya Sağlık Teşkilatı'na göre 60 yaşın üzerindeki insanlar yaşlı kabul edilmektedir. Bazı gelişmiş ülkelerde ise emeklilik yaşı olan 65 yaş yaşlılığın başlangıcı olarak benimsenmektedir.

Dünyada ve Türkiye'de yaşanan sosyal/kültürel ve ekonomik değişimler, tıptaki gelişmelerin sonucunda ortalama ömür beklentisinde yükselme ve ölüm hızında düşme yaşlı nüfusta artışa sebep olmaktadır. Veriler Dünya nüfusunun yaşlandığını göstermektedir. 2020 yılına kadar yapılmış olan nüfus projeksiyonları ve global tahminler genel olarak cinsiyete göre 65+ yaştaki nüfusun dünyada giderek daha hızlı artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yaşlı nüfusun artışı beraberinde yaşlı sorunlarını her yönüyle inceleyen **gerontolojinin** bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasını getirmiştir. Modern toplumlar, şimdi yaşlılık süresinin uzaması ile ortaya çıkan yaşlı sorunlarının çözümü ile uğraşmaktadırlar.

Yaşlılık dönemini yaşayan insanlarda bu döneme özgü olarak görülen özellikleri başlıca iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar;

- A- Fiziksel-bedensel olanlar.
- B- Zihinsel olanlar.

* Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Araştırma Uzmanı.

YAŞLILIK DÖNEMİNİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

Yaşlı bireyler her şeyden önce fiziksel olarak bir gerileme dönemi yaşamaktadırlar. Fiziksel gerileme, vücutta hücre çoğalmasındaki değişime bağlı olarak organlarda yenilenmenin yavaşlaması, durması ve yıpranma olayı ile ortaya çıkmaktadır. Yaşlı insan eski **güç ve kuvvetini** kaybetmektedir. Bedeninde görülen güçsüzlüğün yanında yüzünde, derisinde **kıvrımlar, saçında ağarma ve kemik yapısında zayıflama** ortaya çıkmaktadır. Yaşlılarda **belin kamburlaşması** da sık görülen durumlardandır. Yaşlılık döneminde **görme ve işitme** yetilerinde büyük ölçüde kayıplar ortaya çıkaracaktır. Bütün bu özelliklerinden dolayı yaşlı bireyin hareketlerinde yavaşlama görülür. Yaşlı insan daha önce tek başına yaptığı birçok hareketi artık bir başkasından yardım almadan yapamayacaktır. Bu ise onun hayatının zorlaşması anlamına gelmektedir. Demek ki yaşlı birey fiziksel özelliklerinden dolayı **başka bir bireyin yardımına muhtaç** hale gelmiş bir insandır.

Yaşlılığa bağlı olarak bazı hastalıklarda artma görülmektedir. Örneğin **kalp ve damar hastalıkları** artmakta, **reflekslerde yavaşlamalar, kemiklerde erime ve kırılmeler** görülmektedir. **Prostat, diabet, hipertansiyon** gibi hastalıklar da ileri yaşlarda kendini sık göstermektedir.

YAŞLILIK DÖNEMİNİN ZİHİNSEL ÖZELLİKLERİ

Yaşlı bireylerin hayatını zorlaştırması bakımından fiziksel yeteneklerdeki kayıplar kadar zihinsel yeteneklerdeki kayıplar da çok önemlidir. Yaşlanmış kişinin olayları algılaması değişmektedir. Yaşlıda **unutkanlık, dalgınlık, bunama** gibi zaafiyetler ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında **alnganlık, şüphencilik, öfke, üzüntü, sevinç** gibi tepkiler daha daha güçlü olarak görülebilir. Zihinsel zaafiyetler, yaşlı bireyin çevresiyle ve toplumla uyum içinde yaşamasını engelleyici faktörlerdir.

Yaşlılık dönemindeki değişimler karşısında sosyal ve kişisel uyumsuzluğun psikolojik sonucu olarak yaşlı kişide **anlamsızlık ve olumsuzluk duyguları** ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle bunlar rol değişimi ve rol kaybının sebep olduğu duygulardır: Bu açıdan bakıldığında yaşlının ruh sağlığında bazı yaşlılık karakteristiklerini gözlemek mümkün olmaktadır.

Yaşlının olumsuz tutumları benimsemesinde **fiziksel gücün azalması, ölüm korkusu, statü kaybı, emeklilik, rol değişimi ve sağlık durumu** etkili olmaktadır. Yaşlı kişinin sağlık durumunun bozulması bir ya da daha fazla ruhsal sağlık sorunu yaratabilmektedir. Yaşlıda, yaşlanma belirtisi olarak görülen **eskiye özlem duyma, yeniliğe karşı isteksizlik** gibi ruh halleri kuşaklar arası ayırımı artırmakta ve kuşaklar çatışmasını teşvik etmektedir.

Kuşkusuz yaşlının sağlığının bozulması beklenen bir durumdur. Yaşlı fiziksel gücünün azalmasının yanında yaşamının bu döneminde ilk dönemlerinde karşılaşmadığı sorunlarla yüz yüze gelmektedir. Yaşlıların ruh sağlıklarını bozucu etkisi olan sorunlardan bazıları, **yakınların kaybı, ölüm beklentisi, sakat kalma, uzun süre yataklı bakımda kalma** vs.dir. Yaşlıların fiziksel sağlıkları ile ruhsal sağlıkları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma, sağlık durumu bozuk olan yaşlıların, sağlık durumu iyi olan yaşlılardan bir çok bakımdan farklı davranış ve tutumlara sahip olduklarını göstermiştir. Genel olarak kendini sağlıksız algılayan yaşlıların, sağlıklı algılayanlara göre daha az aktif ve daha çok depresyona eğilimli oldukları bulunmuştur. Sonuç olarak şu söylenebilir ki, yaşlının fiziksel sağlığını algılaması ruhsal yaşamının birçok görüntüsünü yansıtmaktadır.

Yaşlı kişilerde **depresif** bozukluklar oldukça sık görülebilmektedir. Depresyon olgularının çoğunda zamanla düzelmeye görülmekte, fakat bu düzelmeye altı yıl ya da daha uzun süre gerektirmektedir. Yaşlılarda depresyonların çoğu uzun zamanda düzelebilmektedir. Bu sebeple bu depresyonlara tam teşhis (tanı) konması ve hastalara etkili tedavi sağlanarak iyileşme şansı tanınması görüşü güçlenmektedir.

YAŞLILIKLA BİRLİKTE GELEN YENİ YAŞAM BİÇİMLERİ

Yaşlılık dönemindeki bireyleri nasıl bir ortam beklemektedir? Her şeyden önce yakını da olsa bir **başkasına bağımlı yaşama** zorunluluğu kendini gösterebilir. Ancak yaşlılar çoğu zaman kendilerini günlük etkinliklerini yürütemeyecek durumda görmek istemezler.

Yaşlılık devresi yukarıda da değinildiği gibi bazı **kronik hastalıkların** ortaya çıktığı bir dönemdir. Yaşlılarda yıllar geçtikçe hastalıklar ve **güçsüzlük** artar ve ciddi sorunlar yaratır. Yaşlının sağlık durumu yaşamının her yönünü sürekli olarak etkiler. Yaşlı insan bu yönüyle **hassas** bir bireydir.

Yaşlılığa ve Emekliliğe Hazırlık

Yaşlılık birden bire ortaya çıkan bir durum değildir. Kendi belirtilerini göstererek ve adeta “**ben geliyorum**” diyerek gelmektedir. Yaş ilerledikçe insan vücudunda **biyolojik ve fiziksel göstergeler** (yüz hatlarında kıvrımların oluşması, saçta ağarma... vs. gibi) ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle insanlar kendilerini yaşlılığa sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutlarıyla hazırlamalıdır. Yaşlılık döneminin yaşamın kaçınılmaz bir dönemi olduğu anlayışı kabul edilmelidir.

Yaşlıların büyük çoğunluğu **emeklilik** dönemini yaşayan insanlardır. Emekliliğe geçmeden önce bazı hazırlıkların yapılması, emeklilik döneminin daha rahat ve huzurlu geçirilmesi için yararlı olacaktır. Örneğin, emeklilik sonrasında **oturulacak yerleşim yerinin** ve hatta mekânın belirlenmesi gerekebilir. Aynı şehirde mi, aynı

evde mi oturulacağı mümkün olduğu kadar önceden kararlaştırılmalıdır. Emeklilik döneminde **ek bir gelir** elde etmenin gerekip gerekmeyeceği de düşünülmelidir.

Yaşlılıkta **gelirde azalma, işsizlikte artma** görülmektedir. Özellikle yoksul kesimde yaşayan yaşlılarda **kronik işsizlik** bulunmaktadır. Bir işte çalışma güvencesini elde eden yaşlılar çoğunlukla **düşük ücretle** çalıştırılmaktadır. Sanayileşmiş toplumlarda yaşlıya iş verme ve ücret belirlemede yaş ayırt edici bir etmen olarak rol oynamaktadır. Yaşam düzeylerini yükseltecek, gelirlerini artıracak ek iş bulmakta güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. **Gelir-gider dışında** yaşlı bireylerde toplum yaşamına **katılım**, diğerleri ile **işbirliği, hareketlilik derecesi, oturma yeri tipinde** vs. değişimler görülür.

Yaşlı insan bu dönemini **barınma** bakımından genel olarak üç şekilde geçirmek durumundadır:

A) Tek Başına Yaşama: Bazısı yaşlı bireyin tercihlerinden bazıları ise zorunluluklardan kaynaklanan sebeplerle birçok yaşlı birey yaşamını tek başına bir evde sürdürmektedir. Zorunlu günlük eylemlerini kendi başına yapamayan yaşlıların tek başlarına bir evde yaşamaları çok güç olacaktır. Bu durumdaki yaşlıların büyük olasılıkla evde bakım hizmetine ihtiyaçları olacaktır.

B) Kurumsal Bakım Altında Yaşamını Sürdürme: Kurumsal bakım, yaşlılıkla birlikte gündeme gelen önemli konulardan biridir. Gelişmiş Batı ülkelerinde ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın **Yaşlı İlkeleri** arasında yaşlılara kendi buldukları ortamda hizmet götürme eğilimi artmakla birlikte kurumsal bakım geçerliliğini korumaktadır. Yaşamını kendi başına sürdüremeyen, evinde bakacak kimsesi bulunmayan ya da bulunmakla birlikte bakımını üstlenmeyen yaşlılar için kurum bakımı gündeme gelmektedir. Kamu otoritelerinin sosyal hizmetleri içinde yaşlı bakımı amacıyla açılan **huzurevleri** önemli bir yer tutmaktadır.

C) Aile Yanında Kalma: Fiziksel ve zihinsel olarak gerileme yaşamak durumunda bulunan yaşlılar için en rahat barınma ortamı kuşkusuz yakınlarının yanındır. Yaşlı birey, gençliğinde yetiştirdiği oğlu veya kızının ya da belki torunlarından birinin yanında barınabilir. Bu dönemde kendisi çalışan, üreten, sosyal hayata aktif olarak katılan bir aile üyesi değildir. Hatta bakıma ve yardıma muhtaç olduğu oranda aile üyeleri için taşınması gereken bir yük teşkil edebilir. Aile üyelerinden, gençliğinde kendilerini yetiştiren, büyük özveri gösteren yaşlı ebeveynlerini memnun edebilmek için bu yükü yüksünmeden severek taşımaları beklenir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın yayımladığı **Yaşlı İlkeleri** arasında yaşlıların mümkün olduğu kadar uzun süre kendi evlerinde ya da bir aile ortamında yaşamasının sağlanması da bulunmaktadır.

YAŞLI BİREYLERİN AİLE İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Yaşlı açısından ailenin başlıca **sosyo-psikolojik** nitelikli bir **destek sistemi** olduğu kolaylıkla kabul edilebilir. Yaşlı birey kendisine ailede gösterilecek **saygı, şefkat** gibi tutumlarla **özgüvenini, özsaygısını** güçlendirecektir. Peki ailenin diğer bireyleri açısından durum nasıl görünmektedir ve görünmelidir?

Saygınlık, Manevî Otorite

Geleneksel toplumlarda yaşlılar inançlara, geleneklere dayalı olarak ve toplumdan kaynaklanan destek ve yardımlarla korunmaktaydı. Türk kültüründe de hem İslâm öncesi hem de İslâmî dönemde yaşlıya büyük değer verildiği, yaşlıların korunmaya alındıkları bilinmektedir.

Geleneksel toplum yapısında yaşlı bireyin hem toplumda hem de aile içinde bir **ağrılığı, saygınlığı** bulunmaktadır. Aile üyeleri, yaşlıya karşı saygılıdırlar. Ona hizmette ve bakımda kusur etmemeye özen gösterirler. Yaşlıya aile içinde verilen değer onun büyüklüğüne, **hayat tecrübesine, birikimine** dayandırıldığı gibi **inançlarda ve kültürel kodlarda yer alan ilkelere** de bağlanmaktadır. Yaşlının bu dönemde **şefkate, merhamete** büyük ihtiyacı vardır. Birleşmiş Milletlerin Yaşlı İlkeleri arasında da yaşlının **itibar** görmesi ve **güven içinde** yaşaması öngörüsü yer almaktadır.

Yaşlı bireyin aile içindeki konumu **kültür aktarımı** ve **manevî doyum** yönünden de büyük önem taşımaktadır. Geniş ailede yaşlı birey-torun ilişkisi kültür aktarımını sağlayan bir kanal olagelmıştır. Torunu ile iletişimde bulunan yaşlı ebeveyn doğal olarak üçüncü kuşağa kendi kültürünü aktarmaktadır. Ayrıca yaşlılık döneminde torunlarla ilişki kurmak büyük ebeveyne yüksek bir **manevî doyum** sağlamaktadır.

Modern Toplumda Yaşlı

Modern sanayi toplumlarında durum oldukça değişmiştir. Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte aile yapısı farklılaşmış ve **çekirdek** yapıya dönüşen ailede yaşlı bireyin yeri önemsizleşmiş, rolü azalmıştır. Toplumsal değişim büyükbabanın otorite ve sorumluluğu ile ilgili rollerini de değiştirmiştir. Örneğin modern ailede çocuğun mali yönden desteklenmesi ve çocuk üzerinde otorite kurulması kural olarak **babanın hakkı** olarak görülmektedir. Ancak büyük ebeveynlere başka bir açıdan ihtiyaç duyulduğu da görülmektedir. Türk toplumunda modernleşme ve kentleşmenin etkisi **aile bağlarında**, Batı ülkelerindeki kadar gevşemeye yol açmamıştır. Türk toplumsal yapısında kentsel ortamlarda da **aile ilişkilerinin, akrabalık bağlarının korunduğu**, sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Yapılan bilimsel çalışmalar bunu ortaya koymaktadır. Türk toplumunda geleneksel kültürle modern yaşamın sentezlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Annesi ve babası çalışma hayatının içinde olan çocuğa büyük ebeveynlerinin baktığı çok durumla karşılaşmaktadır. Bu durum yaşlı sorunları

açısından olumlu bir tercihtir ki torunlarının bakımında etkili olan büyük anneler ve dedeler yetişkin evlatlarının çocuklarına baktıklarından dolayı kendilerini daha anlamlı ve önemli hissetmektedirler. Yaptıkları bu iş için yetişkin evlatlarından kabul gördükleri, kendilerine ihtiyaç duyulduğu algısı onları mutlu etmektedir. Yaşlı kişiler torunları ile ilişki kurmaktan çok şey kazanırlar; yeni düşünceleri öğrenme, duygu alışverişi, kişiliğin zenginleşmesi gibi. Büyük ebeveynin torunları ile etkileşimlerine ilişkin tutumları **gurur duyma, görev duygusu, hoşlanma ve zevk almayı** yansıtır. Genç anne-babalar için de çocuklarını rahatça teslim edecekleri güvenilir ellerin olması büyük bir destektir. Yaşlılığın henüz ülkemizde ciddi bir sosyal sorun düzeyine çıkmayışı toplumsal yapımızın buna benzer özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Modern toplumlarda yaşlıları bağımlı oldukları kişilere sadece **yük olarak** gören anlayış eleştirilmelidir. Kuşkusuz onların çevrelerine ve topluma yapabilecekleri **katkıların** da vazgeçilmez değerinde olduğu unutulmamalıdır. Günümüz dünyasında sorunlar öylesine karmaşık ve ağırdır ki bunların çözümünde yaşlının katkısından vazgeçilmemeli ve bu mümkün kılınmalıdır. Yaşlıların genç kuşaklara öğretecekleri şeyler vardır ve geleneksel toplumlarda onlara gösterilen saygının izdüşümü modern çağlarda da yaşıatılabilir.

Yaşlıların bakımında da **akrabalık ilişkilerinin** ve aile yapısının önemli yeri vardır. Aile bağlarının ve akrabalık ilişkilerinin korunduğu sosyolojik yapılarda yaşlı bireylerle ilgili **sorumluluk duygusu** daha güçlü olmak durumundadır ve söz konusu sorumluluğun çocuklar ve torunlar arasında **paylaşıldığı** görülmektedir.

BM Yaşlı İlkeleri arasında yaşlıların **toplumla ilişkilerinin sürdürülmesi** yer almaktadır. Yaşlıların toplumun çeşitli eğitim ve kültür etkinliklerine katılması, kendilerini gerçekleştirmeleri olgusu açısından büyük önem taşımaktadır. Yaşlı kuşakla genç nesiller arasındaki ilişkilerin sürekliliği de bazı toplumsal yararlar sağlamaktadır. Bunların başında **katılım** gelmektedir. Yaşlıların torunlarıyla etkileşimi toplumsal hayata katılımı içermektedir. Toplumsal katılımda şu yollara başvurulabilir:

- uzun ve kısa süreli ziyaretler,
- armağan alış-verişi,
- mektup, telefon ve diğer iletişim alış-verişi,
- gençlerin gelişmesini ve başlarından geçen olayları izleme,
- büyüklerin bilgeliğini paylaşma bulunmaktadır.

Yaşlı Bireylerin Araboluculuğu

Büyük ebeveynler torunları ile onların ana-babaları arasında **arabolucu** olabilirler. Bilindiği gibi anne-babalar ile çocukları arasında yaşanan günlük hayattaki sürtüşmeler, otorite-üstünlük mücadeleleri yaşlı ebeveynle torunları arasında yaşanmamak-

tadır. Yaşlıların torunları ile daha iyi ilişkiler kurdukları görülmektedir. Hatta yaşlı ebeveynler çocuklarla anne-babalar arasındaki ilişkilerde görülen **gerilim ve çatışmaları yatıştırıcı, azaltıcı**, arabulucu rolü oynayabilirler.

Aile üyeleri, arkadaşlar, akraba ve dostlarla ilişki ve iletişimin sürdürülmesi yaşlı için önemli bir kazanımdır. Akraba, **arkadaş ve tanıdıklarla ilişkilerin sürdürülmesi** yaşlıya duygusal destek sağlar ve entellektüel uyarım kazandırır. Diğerleri ile işbirliği yapma, ilişkileri devam ettirme, yeni ilişkiler kurma, yalnızlığı ve sosyal soyutlanmayı önler. Yaşlının görüşünü açıklaması, beklentisini belirtmesi, karşı tarafı dinlemesi ve anlamaya çalışması kuşaklar arası iletişim kurmanın özünü oluşturur.

Yaşlının da yakınlarıyla ve çevresiyle ilişkilerinde **olumlu bir tutum** takınmaya çabalaması gerekir. Örneğin kendileriyle görüşmemekten dolayı çocuklarına ve yakınlarına küsmeye yerine, onları daha sık görmek istediğini söylemesi kuşaklar arası gerilimi azaltıcı bir etki gösterecektir.

YAŞLI BİREYLERİN SORUNLARINA ÇÖZÜM YOLLARI, YARDIM ALINABİLECEK İLGİLİ BİRİMLER

Yaşlılıktan kaynaklanan başlıca sorunları, **yardım ve bakım ihtiyacı, barınma, psikolojik destek, sağlık sorunları** olarak özetleyebiliriz. Yaşlı bireyin bütün bu sorunlarla tek başına başa çıkması imkânsızdır. Hatta, sorunlar bazen öyle karmaşık ve yoğun düzeye gelebilir ki yaşlı bakımları yapan aile içinde bile yaşlının ihtiyaçları karşılanamayabilir.

Bu durumda kurumsal yardıma başvurulması gerekecektir. Türkiye’de yaşlılara verilen kamusal hizmetler iki alanda yürütülmektedir. Bunlar **sosyal güvenlik sistemi** ve **sosyal hizmet** programlarıdır. Sosyal hizmet ve sosyal sigorta konuları bir sosyal güvenlik sistemi içinde düşünülmelidir.

Yardım ihtiyacı daha çok **ekonomik** boyutludur. Ekonomik gücü yetersiz olan yaşlı bireylere,

- yerel yönetimler,
- vakıf ve dernekler,
- devlet kurumları (Türkiye’de SHÇEK, Maliye Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, SYDGM) aynî ve nakdî sosyal yardımlarda bulunmaktadır.

Bakım ihtiyacı ise maddî yardıma gereksinimi olsun veya olmasın bir yaşlı bireyin bir başkasının yardımı olmadan zorunlu hareketlerini, günlük işlerini yapamaz durumda oluşudur. Bu durumda olan bireylere kamu kurumlarına, belediyelere ve gönüllü kuruluşlara bağlı huzurevleri ile huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde uzman personel eliyle bakım hizmeti götürülmektedir. Huzurevleri sosyal

ve ekonomik bakımdan yoksulluk içinde bulunan, devamlı yatarak tıbbî tedavi ve bakıma ihtiyacı olmayan, beden fonksiyonlarında kendi ihtiyacını karşılamasına engel olacak arızası, sakatlığı ve bir hastalığı bulunmayan, koruma ve bakıma muhtaç yaşlıların bir ev ortamı içinde bakılı korunması ve her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla açılmaktadır.

Yalnızca **ikamet** amacıyla kurulmuş olan kurumlarda yaşlıların sadece korunması ve bakımı yapılmakta, uzmanlaşmış hizmetler ve personel bulunmamaktadır. **Hastane** ya da **şifa yurdu** hizmeti gerektiği hallerde yaşlılar **Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerine** sevk edilmektedirler. Ülkemizde **Huzurevi** adını alan kurumlar büyük ve geniş mekânlarda önemli sayıda yaşlıyı barındırmaktadırlar. Türkiye'nin en büyük kamusal sosyal hizmet kurumu olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)'na bağlı huzurevlerinde yaşlılar barınma, korunma, bakım ve rehabilitasyon ihtiyacını gidermektedirler. Günümüzde yaşlıyı koruma altına alma ve barındırma amacıyla kurulmuş bu tür kurumlardan giderek vazgeçme eğilimi görülmektedir. Önemli sayıda yaşlının bir arada yaşamasının yaşlılar üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu görüşü tartışılmaktadır. Bazı araştırma bulguları olumsuz etkilerin var olduğunu doğrulamıştır. Bununla birlikte halen huzurevi uygulaması yaygınlığını korumaktadır.

Bunun dışında SHÇEK, **Yaşlı Dayanışma Merkezleri** aracılığı ile yaşlılara evinde çeşitli sosyal hizmetleri götürmek için çalışmalarını sürdürmektedir. SHÇEK'in yaşlılara dönük bir başka hizmeti **Alzheimer Hastası Yaşlılar Gündüzlü Bakım Merkezi** aracılığı ile yürütülmektedir.

SHÇEK dışında diğer kamu kurumlarına (İçişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, belediyeler...vs. gibi), dernek ve vakıflara bağlı olarak hizmet veren huzurevleri de bulunmaktadır.

Ülkemizde bazı belediyeler, **Yaşlılara Hizmet Merkezi** aracılığıyla yaşlıları ev ortamından koparmadan onlara evinde çeşitli hizmetler götürmektedir. Bu hizmetler başlıca;

- Sağlık Hizmetleri,
- Rehberlik, Refakat ve Danışmanlık Hizmetleri,
- Sosyal ve Kültürel Etkinlikler,
- Temizlik ve Bakım Hizmetleri,
- Her Türlü Ev İçi Tamirataı,
- Ekonomik Destek Hizmetleri,
- Öncelikli Hizmet Kartı,
- Acil Yardım Hizmetleri,
- Yaşlı Serbest Kartı alanlarında verilmektedir.

1895 yılında kurulmuş olan **Darülaceze** (Acizler Yurdu) müessesesi de yaşlı, kimsesiz ve korunmaya muhtaç kimselere hizmet vermektedir. Darülaceze’de barınma, iâşe, giyim, sağlık, rehabilitasyon ve benzeri hizmetler ücretsiz olarak verilmektedir. 1924 yılından başlayarak İstanbul Belediyesi’ne bağlı olarak hizmet veren Darülaceze 1998 yılında İçişleri Bakanlığı’na bağlanmıştır. Darülaceze müessesesi 2007 yılından itibaren Aile, Kadın ve Sosyal Hizmetlerden sorumlu Devlet Bakanlığına bağlı kurumlar arasındadır.

Günümüzün çağdaş toplumlarında yetişkin çocuklar ana-babalarından ayrı yaşamaktadırlar. Buna bağlı olarak **yeni aile kalıpları** oluşmuştur. Bu sebeple gelişmiş ülkelerde yaşlının barınma ihtiyacının karşılanmasında, yaşadığı çevrede hizmet verme yaklaşımı benimsenmekle birlikte **kurumsal bakım** da önemini korumaktadır. Yukarıda, bakımında **sağlık hizmeti** de verilmesi gereken yaşlıların kaldıkları ve **tedavi** edildikleri kurumlardan söz edilmişti. Sözü edilen kurumlar, yaşlılardan kendi evlerinde ve korumalı ev ve dairelerinde kalamayanların ve tedaviye ihtiyacı olanların kaldıkları yerlerdi.

ABD ve İngiltere’de **yaşlıların tek ya da çift olarak kaldıkları** bağımsız kat ya da küçük evlerden oluşan **bakım kurumları** bulunmaktadır. Bu mekânlar yerel otoriteler ya da konut birlikleri tarafından inşa ettirilmekte ve yaşlılara kiralanmaktadır. Korumalı ev ve daireler olarak tanımlanabilen bu tip kurumlarda **sosyal servis** bulunmakta, bir müdürün idaresinde bulunan sosyal servis yaşlılara istediklerinde hizmet götürmektedir. ABD’de **Şifa Yurtları** yalnızca yaşlı hastalara hizmet götürmekte olan uzmanlık kuruluşlarıdır. Buralarda kronik hastalığı olan, uzun süreli tedavi görmesi gereken hastalar barındırılmaktadır.

Ayrıca İngiltere’de yaşlı kendi evinde ya da korumalı ev ve dairelerde bakılamayacak duruma geldiğinde kalabileceği **huzurevleri** vardır. Burada kalanlar şifa yurtlarında bakılanlardan farklı olarak devamlı bakıma gerek duymayan kişilerdir.

ABD, İngiltere, Federal Almanya ve İskandinav ülkelerinde **kurumsal bakım** oldukça gelişmiş ve toplum tarafından büyük kabul görmüştür. Ayrıca, evinde gündüz yalnız kalması sakıncalı olan yaşlıların bakımlarının yapıldığı çeşitli nitelikte **gündüz bakımevleri** de bulunmakta. Buralarda bakım hizmeti çerçevesinde yemek ve ilaçları zamanında verilmekte, yaşlının istirahatî sağlanmaktadır.

Psikolojik destek ihtiyacı her yaştaki insana olduğundan daha fazla yaşlı birey için bir gerekliliktir. Yukarıda yaşlının sosyal hayata katılımının onun mutluluğunu artırıcı etki göstereceği ve bunun teşvik edilmesi gerektiği mesajı verilmişti. Yaşlı bireyin hayattaki arkadaşları ile ilişkilerini sürdürmesi ona manevî/psikolojik açıdan anlatılmaz derecede iyi gelecektir. Yaşlıya doğal çevresi içinde bu psikolojik destek

verilebilir. Yaşlılara kurumsal ortamlarda da psikolojik destek hizmetleri verilmektedir.

Bilindiği gibi Almanya’da sosyal güvenlik sistemi ve sağlık hizmetleri oldukça gelişmiştir. Haziran 2005 tarihinde Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından Almanya’daki Türk vatandaşlarının sorunları hakkında yapılan bir araştırmada emekli ve yaşlı Türk vatandaşları Almanya’daki sağlık hizmetlerinden memnuniyetlerini belirtmişler ve Türkiye’ye dönmek istemeyişlerinde bunun önemli bir etken olduğunu ifade etmişlerdir.

Bir çok gelişmiş ülkede uygulanan yaşlıları **evinde ziyaret etme** uygulaması, birlikte vakit geçirme, alış-veriş etme, gezme, onarım yapma vb konuları içermektedir. Bu hizmeti daha çok gönüllüler ve genç öğrenciler yapmaktadırlar. Bunların dışında tatil yapma, günlük gezintilere, eğlencelere katılma, kütüphanelerden yararlanma hizmetleri ve serbest zaman kullanma etkinliklerinde yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlar yardımcı olmaktadır. Aile bağlarının sağlamlığını koruduğu ülkelerde yaşlıların topluma yapabilecekleri değerli katkılar toplumsal kabul görmektedir.

Eve götürülen hizmetlerin bir diğeri **yemek servisi**dir. Yaşlıların beslenme özelliklerini dikkate alarak hazırlanan yemekleri sıcak olarak yaşlıya ulaştırma ve kapları geri alma hizmeti gönüllü kuruluşlar tarafından yapılmaktadır.

Batı dünyasında yaşamın son dönemiyle ilgili düzenlemelerin yanı sıra emekli ve yaşlı kişilerin **seçebilecekleri işlerle** uğraşması için önlemler alınmaktadır. ABD’de düşük gelirli yaşlılara yönelik “**yardımcı görevler**” için yaşlıları eğitmeyi ve saat başı üzerinden ödeme yapılan yarım günlük işlere yerleştirmeyi amaç edinen bir dizi yenileştirme programları bulun maktadır. Türk kültüründe tarih boyunca yaşlılara hizmet götüren kurumlar sayılacak olursa Darülreha(Huzurevi), İmarethane, Aşevi, Tekke, Vakıf, Darülaceze, Kızılay, Huzurevleri ve Belediyeleri anmak gerekir.

Sosyal-Kültürel Etkinlikler

Bazı ülkelerde yaşlı bireylerin gündüz vakit geçireceği çeşitli uğraşları içeren **yaşlı kulüpleri** bulunmaktadır. Önemli sağlık sorunu olmayan yaşlıların değişik el becerilerini geliştireceği uğraşların yanında oyunun da yer aldığı bu kulüpler, farklı konumdaki yaşlıların bir arada yapabilecekleri serbest zaman kullanma etkinliklerinin de yer aldığı mekânlardır.

ÖZEL HUZUREVLERİ VE YAŞLI BAKIM MERKEZLERİ İŞLETİMİNDE YAŞANAN SIKINTILAR & KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Melahat DEMİRBAŞ*

Denetleyici Kurum/Kuruluş ile ilişkiler

Özel Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezleri, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü-Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerine bağlı olarak hizmet vermektedirler.

Yaşlı bakım merkezleri yılda en az iki kere olmak üzere denetleyici kurum tarafından denetlenmektedir.

Bu denetlemeler sürecinde denetleyici kurum personelinin bilgi eksikliğinden ve gereksiz bürokratik işlemler yüzünden sıkıntılar yaşanmaktadır. Yönetmelikler yaşlı bakım merkezlerinden hiçbir yardım, öneri veya danışmanlık alınmaksızın yeterli bilgi ve deneyime sahip olmayan kişiler tarafından düzenlenmektedir ve hiçbir esneklik payı taşımamaktadır.

Denetleyici kurumun hizmet içi eğitimleri yeterli derecede yapılmadığından dolayı da kurumlar arasında iletişim bozuklukları meydana gelmekte ve buna bağlı olarak hizmetin iletilmesinde aksaklıklar yaşanmaktadır.

Yapılması gereken; konusunda uzman, hizmetin iletilmesinde yaşanan sıkıntılara ve sorunlara inisiyatif kullanarak çözüm üretebilen, yaşlı bakım hizmetleri konusunda yeterli derecede bilgi ve deneyime sahip kalifiye kişilerin görev yapmalarına olanak sağlamaktır.

Fiyat Politikası

Özel yaşlı bakım merkezleri yıllık ücret tarifesi her yıl belirli tarihler arasında aralarında Özel Yaşlı Bakım Merkezleri'nden bir tanesinin sorumlusunun da içinde bulunduğu bir konsey tarafından belirlenmektedir. Belirlenen ücretler o ildeki bütün Özel Bakım Merkezlerine iletilmekte ve o yıl için belirlenen taban ve tavan fiyatlar arasında ücretlendirme yapmaları şart koşulmaktadır.

Ülkemizde özel sektörün hiçbir dalında devlet taban ve tavan fiyatlarını belirlemek zorunluluğu hissetmemesine rağmen sosyal hizmetlerin en hassas ve zorlu olan

* Melahat DEMİRBAŞ Huzurevi Sahibi ve Yöneticisi

yaşlı bakım hizmetlerinde ücret belirlemek gibi bir politika uygulamaktadır. Ancak bu ücret belirleme politikası uygulanırken hizmet veren merkezler arasında hiçbir ayırım yapılmamakta, merkezlerin sağladıkları hizmetler incelenmemekte ve koşullar detaylı bir şekilde araştırılmamaktadır. Aynı il içerisindeki hizmet veren yaşlı bakım merkezlerinin her birinin fiziki koşulları, idari giderleri, bünyesinde bulundurduğu teknik personeli ve verdiği hizmet aynı olmamasına rağmen ücret belirlenirken bunlar göz ardı edilmektedir. Bunun sonucunda da haksız rekabet ortamı yaratılmakta ve verilen hizmet kalitesinin düşmesine yol açılmaktadır.

Yapılması gereken şey diğer özel sektörlerde olduğu gibi ücretlendirme politikasını tamamen merkezlerin inisiyatifine bırakmak ve hizmetin kalitesinin yükseltilmesine yardımcı olmaktır. Böylelikle hizmet alan kişiler kendi şahsi değerlendirmelerini kendi imkânları dâhilinde haksız rekabete maruz kalmadan yapabileceklerdir.

Katma Değer Vergisi

Yaşlı Bakım Merkezleri her geçen gün artan bir sosyal ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak hizmet vermeyi sürdürmektedirler.

Özel bakım merkezleri verdikleri hizmet karşılığında yüzde sekiz katma değer vergisi ödemektedirler.

Ancak çok tezat bir şekilde ülkemizde lüks sınıfına giren mücevherat sektöründe katma değer vergisi yüzde sıfırdır. Bunun sonucunda ülkemizde sosyal hizmet alanına yapılan yatırımlar doğru orantılı olarak azalmış ve hizmet kalitesinin giderek düşmesine sebep olmuştur.

Yapılması gereken şey giderek artan ihtiyacı en kaliteli şekilde karşılayabilmek adına vergilerin düşürülmesidir. Böylelikle artan ihtiyaca en kaliteli şekilde cevap verilmesi mümkün kılınacak ve sektörler arası denge sağlanmış olacaktır.

KURUM BAKIMININ ÖNEMİ:

Neden Kurum Bakımı:

Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişin aile kurumlarında yarattığı değişiklikler hepimizce malum. Eskiden yaşlı bakımı sorun olmamakta ve 8-10 kişilik geniş ailelerde bakımları sağlanabilmekteydi. Ancak günümüzde çekirdek ailelerde ve genellikle kadınların da çalışma yaşamına katılımı nedeniyle çok önemseyemediğimiz ve kıymet verdiğimiz büyüklerimizin güvenli bakımını kurumlarda sağlamak tercih edilmektedir.

MD Yaşlı Bakımevi ve Huzurevinin kaliteli bir bakımı ilke edindiği ve çok önemseydiği bazı başlıklara değinmek istiyorum.

-Güvenli Bakım:

Kurumumuza gelen yaşlılarımızın birçoğu evde kaldıkları süre içerisinde genellikle bir bakıcı ile gündüzleri birlikte olmaktadır. Geceleri de çoğunlukla yalnız kalmaktadır. Ya da tersi söz konusudur. Gündüz çalışmakta olan aile bireyleri akşam eve geldiklerinde yaşlıları ile birlikte olabilmektedirler. Her ikisi de yaşlının günün bir bölümünü yalnız geçirmesi ve olası risklerle baş başa kalması anlamına gelmektedir. Burada söz etmek istediğim sadece fiziksel riskler değil; en az bunun kadar önemli olan sağlıklı iletişim ve sosyal ilişki kuramama konusudur. Yaşlılarımızın önceden var olan iletişim ağlarının kaybolmasının, ilişkide bulunduğu arkadaş ortamlarının yok olmasının onların psikolojilerini olumsuz etkilediğini gözlemlediğimizi de belirtmem gerekir.

Yaşlılarda genellikle evde yalnız bulduklarında yaşadıkları psikolojik sorunların yanında;

- Banyo ve tuvalette, merdivende düşme riskleri
- İlaçlarını kullanmama ya da yanlış kullanma, tedavi ve bakım için tıbbi cihaz gerektiğinde uygulayamama sorunu
- Elektrikli aletleri kullanmada yaşanan kazalar
- Beslenme bozuklukları
- Hijyen koşullarını oluşturamama ve benzeri sorunları sıklıkla yaşadıklarına tanık olmaktadır.

-Sağlık Hizmetlerine Ulaşımında Sıklık ve Kolaylık:

Yaşlılarda doğal olarak gelişen sağlık sorunları belli bir dönemden sonra sıklık kazandığı hepimizce bilinmektedir.

a) Rutin Doktor Kontrolü ve Periyodik Sağlık Taraması:

Şunu kabul etmek gerekir ki hiçbirimiz evde bakmakta olduğumuz yaşlımızı haftanın belli günlerinde doktor kontrolüne götürebilme zaman ve olanağına sahip değiliz. Kan idrar kontrolü gibi benzer incelemeleri de yaşlımız çok ciddi sağlık yakınması olmadığı sürece yaptırıyoruz. Kurumumuzda ise sağlık ekipleri ile bu kontroller belli aralıklarla yapılmaktadır.

Basit kontroller yaşam kurtarır (tansiyon /ateş ölçümü - yara bakımı - ilaç takibi)

b) Beslenme(yaşa bağlı diyet uygulama)

c) Beden Bakımı ve Giysilerde Hijyen (ağız bakımı, el/ayak bakımı, idrar gaita tutamayanlara uygulanan bakım vb.)

d) Yatağa Bağımlı Durumda Olan Yaşlılara Uygulanan Bakım:

Bazı yaşlılarımız kurumumuza uzun süreli hastane bakımı yapıldıktan ve artık hastanelerde bakımı sürdürülemezse getirilmektedir. Bu durumdaki yaşlılarımızın hem damardan ya da gavaj yolu ile beslenmesi sağlanabilmekte hem de yatak yarısı vb..tedavileri sağlık elemanı çalışanlarımızca yerine getirilmektedir.

-Sosyal ve Psikolojik Destek

Yaşlıların sosyal yaşamdan tecrit olmamaları , iletişim içerisinde olmaları, günlük yaşamla bağlarını kesmemeleri hem zihinsel hem de bedensel sağlıklarını daha uzun sürdürmelerine yardımcı olacaktır. Bu nedenle; Kurumumuzda bu çalışmalarını uzmanlar yolu ile sürdürmektedir.

a) Uzman Desteği : Her yaşlının ayrı bir kişiliği olduğundan hareketle bireysel çalışmalar öncelikli olmaktadır. Ancak buna paralel olarak oluşturulan gruplarla grup çalışmaları ve çeşitli aktiviteler uygulanmaktadır.

b) Sosyal Eğitsel Kültürel Aktiviteler : Kurumumuzda bir grup yaşlının oluşturduğu koro çalışmaları sürdürülmektedir. Ayrıca haftanın belli günlerinde yaşlıların da katılımına olanak veren müzik günleri, eğlenceler düzenlenmektedir. Bu çalışmalar hem yaşlının iyi vakit geçirmesini sağlamasına hem de kendini “**hala varım, işe ya- rıyorum**” demesine yardımcı olmaktadır

c) Kendi Yaşıtları ile Arkadaş Ortamları : Yaşlılar genellikle kendileri gibi insanlarla birlikte iken daha mutlu olmaktadırlar. Çünkü yaşları gereği aynı sağlık sorunlarını yaşamaktadırlar, aynı şeyleri düşünmektedirler ve zevkleri de hemen hemen aynıdır. Bu ortamları da kendi başlarına dış mekanlara çıkamadıklarından ancak kurumlarda bulmaları mümkün olmaktadır.

ÖNERİLER - BEKLENTİLER:

-Kamu tarafından kurum bakımı konusunda oluşturulacak politika hazırlıklarına özel sektör ve bağıh Sivil Toplum Kuruluşlarının katılımı sağlanmalıdır.

-Yine kurumlarda bakım hizmeti verenlerin gelişimini sağlamak için sürekli eğitim programları, konferans, sempozyumlar düzenlenmeli ve bu programlara katılım zorunluluğu getirilmelidir.

-Bu çalışmalar sırasında Türkiye’den ve dünyadan olumlu örneklerin sunulması sağlanmalıdır.

-Geriatrici alanında bilimsel çalışma yapan kurumlar ile iletişim geliştirilmelidir (alandaki çalışanların ve akademisyenlerin teori ve pratiği harmanlayarak birbirini besleyeceği/geliştireceği /paylaşacağı konuların olduğunu düşünüyorum)

-Kurum Bakımı konusunda toplumda var olan önyargıyı kırmak için Medya-yı kullanmada destek sağlanmalıdır.

-Yerel Yönetimlerin yaşlıların kullanabileceği sosyal yaşam alanları, parklar kurmaları var olanları da geliştirmeleri gerekmektedir.

-Yaşlılar genellikle belli tarihler dışında anımsanmamaktadır. Yılın belli günlerinde tüm kurumların katılabileceği kamplar, tiyatro günleri vb. organize edilmelidir.

-Yaşlıların sağlık hizmetlerinden daha kolay yararlanmaları için hastanelerde ve sağlık merkezlerinde özel birimler açılmalı ve onların gereksiz beklemeleri önlenmelidir.

EKRAN İLE MONİTÖR ARASINDA ÇOCUKLAR

Seyhan BÜYÜKCOŞKUN*

İnsanın yeryüzünde varlık sürdüğü çağların sonuncusu “Bilgi çağı” olarak adlandırılmaktadır. Endüstri çağının ardından gelen bilgi çağı 21. yüzyıl insanları için “bilgi”nin belirleyici ve yönetici olduğunun ilanıdır aslında. Bilginin iletilmesinde media araçlarının rolünü teknolojinin gündelik hayata hakimiyetinin en belirgin görüntüsü olarak kabul etmek mümkündür. Özellikle, son 20 yılda bilişim-iletişim teknolojilerindeki gelişme hayatın akışını da değiştirme etkisi yaratmıştır.

Kırk yıl içinde ülkenin tamamına yakın bir oranda evlere girme yaygınlığına erişmiş(%97. 5, Türkiye’de Televizyon ve Çocuk araştırması 1995) olan televizyonun ardından bilgisayarlar da benzer bir yaygınlığa ulaşma yolunda mesafe katetmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2006 verilerine göre Türk ailelerinin % 11. 62 si kişisel bilgisayara sahip. Türk Telekom 2007 sonu rakamlarına göre Türkiye’de ADSL abonesi sayısı 5 milyonu aşmıştır. Okullardaki bilgisayar mevcudu ise 2008 yılı içinde 438 bine ulaşmıştır Dünyada 50 milyon kişinin televizyon kullanıyor olması için 38 yıl gerekmişken aynı sayıda internet kullanıcısı olması için sadece 4 yıl yeterli olmuştur. İnsanın teknolojik araçlara atfettiği büyümlü güç dünyanın her ülkesindeki bu hızlı yayılmanın katalizörlerinden sayılmalıdır.

Öncelikle üretim ve hizmet sektöründe kullanılan ileri teknoloji ürünleri araçların günlük hayata girmesi insan ilişkilerini ve idrakini köklü değişimlere uğratmıştır ve bu süreç devam etmektedir. Sesli-görüntülü bir araç olarak televizyon en küçük toplumsal birim olan ailen tanımının değişmesini gerektirecek kuşatıcılığa sahip olmuştur. Televizyonun gündelik hayatın ritmini değiştirmesi, aile bireyleri arasındaki ilişki yoğunluğunu azaltması ve tek tek fertlerin değer yargılarını değiştirici etkileri pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Bunun yanı sıra, en erken gelişim yıllarından itibaren insan yavrusunun zihinsel, duygusal ve sosyal gelişmesini farklı derecelerde etkilemesi son birkaç yıldır kayda değer çalışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bilgisayarların bilgiyi işleme ve depolama fonksiyonları en önemli özellikleri iken “worldwideweb” (küresel ölçekteki iletişim ağı) internet bu özelliklerini adeta geri plana atmış görünmektedir. İnternet bağlantılı bilgisayar ekranı her yaştan ve cinsten insan için en güçlü cazibe merkezi niteliği göstermektedir artık.

* İnsan Gelişimi ve Toplumsal Eğitim Vakfı

Anne-babalar bir yandan çocuklarının bilgisayarda Powerpoint sunum yapabilmesini iftihar konusu yapabilirken, diğer yandan internet erişimli bilgisayar başında geçirilen uzun saatler nedeniyle kaygılanmakta ve yakınmaktadırlar. Öte yandan Milli Eğitim Bakanlığı bilgisayarlı laboratuvarları yurt sathındaki okullara kurmayı öncelikli eğitim hedeflerinin arasına almış görünmektedir. Okullardaki öğrencilerin müfredat gereği internetten faydalanarak ödev hazırlamaya yönlendirilmesi anne-babaları ne olursa olsun taksitle bir bilgisayar alıp internet erişim paketiyle birlikte çocuklarının hizmetine sunmaya teşvik etmektedir. Böylelikle çocuklarının evinde bilgisayarı olan akranlarından geri kalmamasını sağladıklarına inanmaktadırlar.

Genel hatlarıyla çizdiğimiz bu resim ileri-gelişmiş diye adlandırılan veya gelişmekte olan şekilde nitelendirilen bütün ülkeleri içine alacak genişliktedir. Farklılık gündelik hayatı kuşatmış olan bilgi teknolojisine dair araçların, özellikle çocuklar ve gençler üzerindeki etkileriyle ilgili (kantitatif değil kalitatif) araştırmaların ülkemizde yapılanlardan fazlalığındadır.

Tebliğimde iletişim teknolojileri içinde hayatımızı en yoğun şekilde etkileme gücüne sahip olan televizyon ve özellikle internet erişimli bilgisayarların çocuk ve gençlerin algı, analiz gücü ve bilgiyi işleme tarzı şeklinde tezahür eden zihinsel becerilerine yaptığı etkileri ele almaya çalışacağım

Televizyon ve Gelişmekte Olan İnsan Yavrusuna Etkileri

Geçmiş yıllarda uzman ağızlarından duyulan televizyonun çocuk için bir öğrenme ortamı sunduğu şeklindeki romantik kabul artık telaffuz edilmiyor, fakat direkt olarak da hedef alınmıyor. Zaman zaman psikologlar ve pediatristler “çocukların gün boyu televizyon izledikleri her saatin, gelecek yaşamlarında yüzde 10’luk bir dikkat dağılımına neden olduğunu” (Psikolojik Danışman Serpil Güzelyurt), veya “Televizyona baktıkları sürece kendilerini iyi hissedip, kapatıldığı an sıkıntıya girdiklerini, bu durumun çocukların yanı sıra yetişkinler için de geçerli olduğunu. madde bağımlılığı gibi etki yaptığı için yalancı mutluluk hali verdiğini, (Adana Numune Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı Psikiyatrist Dr. Sümer Öztanrıöver, **14 Ağustos 2008**) belirtmektedirler. Çocukların içinde büyüdüğü yapılar olan aileler ise değişen derecelerde bazı zararların farkında da olsalar anlık disiplin problemlerini gidermek için televizyonu bir “dijital dadi” olarak kullanmaktadırlar. Çocuğun en iyi ihtimalle bir hayvan belgeseli seyretmesini önemli bir eğitsel faaliyet olarak düşünmektedirler. Halbuki çocuklar doğumlarından itibaren beş duyuları vasıtasıyla dış dünyayı algılamaya başlarlar. Bizlerin de bebek ve çocuk olarak yaşadığı gibi, onlar için dokunmak, koklamak, görmek, ısırmak ve duymak gelişimin çok temel fonksiyonlarıdır. Televizyon karşısındaki çocuğun ise sadece görme(sadece 2 boyutlu olarak) duyusu işlemektedir. Oysa, çocukların beyinlerindeki sinir ağlarının (şablon-

larının) kurulması-gelişmesi için çevrelerini gerçek ve 3 boyutlu olarak yaşantılamaya ihtiyaçları vardır. Televizyon ve bilgisayar onlara sadece çevrelerinin 2 boyutlu, reel olmayan görüntüsünü sunar. (M. Spitzer, “Keep Your Kids Away From the Televizyon And Computer”, 03-07-2006)

Ülkemizin geleceğini kuracaklarını düşündüğümüz çocuklarımızın parlak bir zeka ile üst eğitim kademelerine yükselerek ilerlemelerini umarken, ileri teknoloji ürünü olan Televizyon ve bilgisayarlar ile bu süreci yavaşlattığımızı, hatta kısırlaştırdığımızı hayal bile etmiyoruz elbette. Eğitim ile Televizyon izleme arasındaki ilişkiyi gösteren pek çok araştırma mevcuttur . Bunlardan en iyisi Yeni Zelanda’da yapıldı: 1000’den fazla bebeğin 30 yaşına kadarki televizyon tüketiminin filme alındığı uzun soluklu bir araştırma bu. . . 5 yaşındayken günde bir saat Televizyon seyreden deney grubunun bugün %40’nın üniversite diploması var. Yaklaşık %10’u liseden terk. Günde 3 saat televizyon seyreden grubun %10’u üniversite mezunu ama %25’i liseden terk.

Televizyonun çocukların beynini zehirleyerek onları aptal yaptığını nörolojik araştırmalarıyla gösteren Almanya’daki Ulm üniversitesi profesörlerinden Manfred Spitzer süreci şöyle izah etmektedir:”Bir kaşıkla bir fincana vurulursa fincan sallanır ve tınlar. Ancak böylesi tecrübelerle çocuklar kaşık nedir, fincan nedir, porselen nedir, anlar. Televizyonda, ekranda bir fincan sallanır ama titreşim başka bir yerden gelir. Çocukların beyni bu bilgileri bir araya getiremez. Bir milisaniyede gelen akustik ve vizüel bilgi birbirine denk gitmediğinden tesiri üzerinde de beyin tam çalışmaz. Beynimizin tam kapasite çalışması için öncelikle optimal gelişimini sağlaması gerekir. Bunun için de doğru input verilmelidir. Çok genç yaşlarda duyular karşılıklı olarak gelişir. Bebek tüm duyuları ile öğrenir. Eğer bütün duyular etkinleştirilmezse, etkinleşmeyen beyin bölgeleri gelişmez, keskinleşmez. Bu yüzden de kompleks beyin bölgelerinin gelişimi yavaşlar, tamamlanamaz. Eğer ilk bölgeler gelişimini tamamlamazsa, sonrakiler de üzerine yeterince yerleşemez. Temel tam kurulmaz. Programlar ne kadar kaliteli olursa olsun televizyon genç yaşlarda bizi aptallaştırır...”

Televizyon seyrederken uyaransız kalan beyinlerinin biçimlenebilme yeteneğini azaltır ve gerektiği şekilde gelişmesi gerçekleşmez.

“Bebeklerde günde 1 saat televizyon izleme dil gelişimini geciktirmede yeterlidir. Daha sonraki yıllarda da olumsuz etkilemeye devam eder. Okulöncesi yaşlarda, anaokullarında Televizyon seyretme özellikle entelektüel gelişime zarar verir. Hatta, çocuğun üniversiteye gidip gidemeyeceğini bile belirler... Çünkü televizyon seyreden çocuklar dar ufka sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra ilk çocukluk yıllarında seyredilen televizyon, sonraki yıllarda sıklıkla çocukların okuldaki performanslarını etkileyen dikkat bozukluğuna, şiddet ve depresyona götürür. Çocuk bunun yerine top oynamalı, dışarı çıkmalı, arkadaşları ile oynamalı, bir müzik aleti çalmalıdır.” (*Wir Eltern in*

Europa, Manfred Spitzer Fernseher und Computer schaden dem Gehirn 28th Januar, 2008), (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/germany/1483912/Telegraph>)

Önde gelen üniversitelerin araştırma birimlerinin televizyon ve bilgisayarların etkileri üzerine buldukları sarsıcı sonuçlar bazı ülkelerde ciddi politikacılar tarafından dikkate alınarak hükümet kararlarına yön verebilmektedir. Fransa Kültür ve İletişim Bakanı Christine Albanel’in sadece bebekleri hedefleyerek 24 saat yayın yapan Baby TV hakkında yaptığı “ciddi tehlike” nitelemesi ve ebeveynlere yaptığı güçlü uyarının ardından bu kanallar ülke çapında yasaklandı. Tıpkı sigara kutularının üzerindeki “... öldürür” ibaresinin yer alması gibi, Baby TV daha önce “Televizyon seyretmek bebekler hedeflenerek yapılmış programlar olsa dahi 3 yaşın altındaki çocukları pasifliğe iter, dil edinimini yavaşlatır, aşırı heyecanlılık, uyku ve konsantrasyon güçlükleri kadar ekran bağımlılığına da neden olur” uyarısıyla yayındaydı. (<http://www.breakingnews.ie/world/mhqleymhmcw/rss2/>)

İlk olarak 2006’da ABD’de medya devi Robert Murdoch’un yayına başlattığı Baby TV Amerikan Pediatristleri Akademisi’nin tepkileriyle karşılaşmıştı. Ağustos 2007’de AAP (Amerikan Academy of Pediatrist) 2 ile 5 yaş arasındaki çocukların televizyon izleme durumlarını araştıran bir yayın bastı. Bu araştırmada günde 2 saat televizyon seyreden 5 yaşındaki çocuklarda uyku problemleri, dikkat bozukluğu ve saldırgan davranışlar tespit edilmişti.

Fransa’nın Baby TV ve Baby First TV yayınlarını Medya Yüksek Konseyinin kararıyla yasaklamasından önce 31 Mart 2008 tarihi itibariyle Baby First TV’nin Türkiye’deki yayınına DIGITURK üzerinden başladığını hatırlatmam gerekir. Baby First TV’nin İstanbul’daki tanıtım davetinde kanalın CEO’su Guy Oranim Bayb First’ün “6 aylıktan 3 yaşa kadar olan bebekleri eğlenceli ve ilgi çekici yollarla öğrenmeye teşvik eden bir kanal olduğunu” söylemiştir. (www.medya.com.tr/haberdetay.asp?haberID=694)

Çocukların büyütülmesinde fiziksel hijyene azami ölçüde dikkat edilmesinin odak meselelerden birini oluşturduğunu gözönüne aldığımızda, onların eğitiminde psiko hijyenlerini ve Televizyon tarafından gaspedilmemiş zihinsel gelişim haklarını da diğer odak olarak önemsememiz gerektiği ortadadır. Prof.Spitzer’in deyişiyle “çocuklarımızın televizyon tarafından harcanmasını engellemek“ gelecek ve bugün adına büyük bir sorumluluktur.

Bilgisayar Çocuk ve Gençler için Dijital Zehir midir?

İngiltere’deki Brighton Üniversitesi profesörlerinden Tara Brabazon yakın zamanlarda internet erişimli bilgisayarların etkilerine dair yayınladığı kitabına “Dijital

Zehir”(Digital Hemlock) adını vermiştir. İlk anda sarsıcı gelen böylesi bir başlık esasen uzun dönemde ortaya çıkacak sonuçlara dair bir öngörü olarak değerlendirilebilir..

Her seviyedeki kişilerarası diyalogda işittiğimiz “Bilgisayar çocukları bunlar!” veya “Bilgisayar çağı çocuğu” ifadeleri şimdiki çocukların önceki kuşakların sahip olduğundan daha üstün algı ve kavrayış gücüne sahip olduklarını nitelemek için kullanılır. Anne-babalar kendilerine işleyişini kavramanın zor görüldüğü bilgisayarların çocukları tarafından kullanılabilmesini adeta hayranlıkla izlerler ve böyle kompleks bir cihazın yaşça küçük bir çocuk tarafından işletilebilmesi onları ileri teknoloji ürünü araçlar ile üstün zihinsel performans bağlantısını kurmaya yöneltir.

RTÜK’ün 2006 yılında 17 ilde 1719 çocuk üzerinde yaptığı “İlköğretim Çağında ki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanları” araştırmasında ulaşılan sonuçlara göre:

Çocukların yarısından fazlasının evinde bilgisayar bulunmazken, yüzde 47’si bilgisayar sahibi. Bilgisayar sahibi çocukların yüzde 51.5’i de internete bağlıyor.

Öğrenciler bilgisayarı en fazla oyun ve eğlence için kullanıyor. (%69.8) Bilgisayarın kullanım amacını, öğrencilerin yüzde 70’e yakını “oyun ve eğlence” olarak açıklıyor. (<http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/dosyaindir.aspx?ice>)

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün yaptırdığı *İnternet Kullanımı ve Aile* isimli kapsamlı çalışmada yer alan farklı araştırma sonuçları da benzerlik göstermektedir: Bilgisayarın daha çok çocukların okul ödevlerini yapması (ders çalışmak) amacı ile alındığı fakat çocukların sadece %19.7’sinin bilgisayarı okul ödevleri için bilgi toplamak ve ödev yapmak için kullandıkları saptanmıştır (Arnas, 2005).

Aksüt ve Batur (2007) lise ve yüksek okula giden 2000 öğrencinin oluşturduğu evrende, 150 erkek, 150 kız öğrenciden oluşan örneklem grubuyla bir araştırma yapmışlardır.

Erkekler daha çok hareket içerikli oyunlar oynarken kızların “chat” yaptıkları tespit edilmiştir. Diğer ülkelerde yapılan çalışmalarda da tablo değişmemektedir.

Giacquinta ve diğerleri (1993) tarafından çocukların evde bilgisayar kullanımına yönelik 70 aile ile üç yıllık bir süreçte gerçekleştirilen bir araştırmanın bulgularına göre; çocukların evde bilgisayarı akademik amaç için çok az kullandıkları, çocukların büyük bir kısmının bilgisayarı oyun amaçlı kullandıkları belirlenmiştir.

Pakistan’da ise 2004 yılında, internetin toplum üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada toplumun her kesiminden ve her yaş grubundan internet kullanan kişilerle anket yapılmıştır. Araştırma sonucunda, Pakistan’da inter-

netin toplumun geneli üzerinde etkide bulunarak, artan internet kullanımının, artan yalnızlık ve depresyon, azalan sosyal bağlar ve zayıf aile iletişimini getirmekte olduğu sonuçları bulunmuştur (Rajani ve Chandio, 2004).

Kore’de 4, 5 ve 6. sınıftaki 222 çocuk ile gerçekleştirilen çalışmada çocukların internet kullanımının, aile ile geçirilen zamanla ve aile içi iletişim ile ilişkisi araştırılmıştır. Ailelerin çocukların internet kullanımına ilişkin belirlediği kuralların ve zaman sınırlamasının, çocukların internet kullanım alışkanlıklarını değiştirmedeği de belirlenmiştir (Sook-Jung ve Young-Gil, 2007).

İnternet erişimli bilgisayarların çocuklar ve gençler tarafından çok yüksek oranda eğlence ve oyun amaçlı kullanımının ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlara ek olarak maruz kaldıkları travma etkisi yaratan durumlar da dikkati çeken bir başka konudur. İnternette Çocuk İstismarı ile Mücadele Merkezi (Action Innocence) Belçika örgütlenmesinin, 27 bin çocuk ve 7 bin yetişkin üzerinde yaptığı araştırmada, çocuklar için kontrolsüz internetin büyük bir şehirde gece tek başlarına bırakılmaları kadar tehlikeli olduğu sonucuna varılmıştır. Karşılığını tam bilemedikleri kelimeleri yazıp arayan çocuklar asla öngörülemez siteler ve görüntülerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bütün bunları göz önünde bulunduran ailelerin bilgisayarlarını çöpe atmak isteyebileceklerini ifade eden yetkililer, sorunun küçümsenmeyecek bir sorun olduğunu belirtiyorlar.

Hollanda’daki bir İnternet bağımlılığı tedavi merkezinin uzmanı Dr. Keith Bakker, “Bilgisayar oyunları başta masum eğlenceler gibi görülebilir ama en az uyuşturucu ya da kumar kadar zararlı” diyerek aileleri uyarıyor. (AP) 11/06/2006

Araştırma sonuçları sorumlu kesimlerde sarsıcı etkiler yapan Almanya Ulm üniversitesi Psikiyatri bölümü direktörü Manfred Spitzer “3 yaşındaki çocuktan daha fazla şeker yememesini, 14 yaşındakinin de sex videolarını kendiliğinden izlemeyi kesmesini bekleyemeyiz,” diyerek anne-babanın mutlaka kontrolü elinde tutması gerektiğini vurguluyor. “Bana bilgisayarda shooter oyunları dışında bir şey yapan 12 yaşında bir çocuk gösterebilir misiniz? 16 yaşındakilerin ise tek istediği çoklu bağlantıyla -arkadaşlarının bilgisayarlarına bağlanıp- geceler boyu oyun partisi yapmak Almanya’da bizim için çok büyük bir sorun ki, çok az anne baba 8 yaşındaki çocuklarının bilgisayarda ne yaptığının farkında: oğlanlar atış talimi yapıyor ve internette yasak şeyler indiriyor, kızlar Allah bilir kimlerle konuşuyor”.

Bilgisayarların ve internet erişiminin her yaşta çocukları ve gençleri online oyun bağımlılığına ve pornografik görüntülere sürüklemesi bütün anne-babalar ve sorumlular için bu teknolojik aygıtın kaygı veren cephesini oluşturmaktadır. Araştırmaların gösterdiği gibi, çocuklara “derslerine yardımcı olur,” yaklaşımıyla alınan bilgisayarların kontrolsüz, sınırsız ve ülke bütçelerine denk karların elde edildiği oyun ve cin-

sellik içerikli sitelere erişim aracı olarak kullanımı asla istenmeyen bir durumdur. Bu türden sitelerle ilgilenmeyerek ödevini yapmaya çalışacak bir çocuğun da karşısına amaçlamadığı sayfalar açılacaktır. Çocuklarının “bilgisayarda yapın” direktifiyle yapmaya çalıştığı ödevlerine yardımcı olamaya çalışan anneler ve babalar birçok ödev sitelerinde sayfa başlarında yer alan davetkar, yarı çıplak kadın görüntüleri karşısında mutlaka şaşırılmışlardır.

Bilgisayarlar eğitim amaçlı kullanım özellikleri ile anne-babalar ve eğitimciler için istenir hatta çocuklarını geleceğe hazırlayıcı adeta sihirli araçlar olarak telakki edilmektedir. Her çocuğun, okullardaki her öğrencinin bir bilgisayara ve internet erişimine sahip kılınması kalkınma hedeflerimizin arasında yer almaktadır.

İlerlemişlik ve gelişmişliğin insan odaklı değil modern teknoloji odaklı olarak düşünüldüğü günümüzün hakim yaklaşımı hem ebeveynlerin hem de eğitimci ve idarecilerin bu kanaatini pekiştiren etkinliğe sahiptir. Fırat üniversitesi’nden iki öğretim görevlisinin III. Eğitim Teknolojisi Sempozyumundaki tebliğlerinde yer alan ifadeler bir örnek olarak anılabilir:

“... Bugün ilköğretimde öğrenim gören çocukların, 21. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuracak olan bireyler olmasına göre, gelecekte bilgi toplumu olabilmek için, bugünden ilköğretim okullarının bilgi teknolojileri ile donatılması büyük önem arz eder... Yaşamın bir parçası haline gelen bilgisayar teknolojisi, sadece geleceğin dünyasına birey yetiştirmede temel belirleyici olmakla kalmayıp, günümüzde de eğitim alanındaki sorunlara çözüm olarak, üzerinde önemle durulan bir seçenek haline gelmiştir. (Burhan Akpınar-Mehmet Turan, “İlköğretim Okullarının Bilgisayar ve Donanımları Konusunda Mevcut Durumları ve Sorunları,”*III: Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu*, Mayıs 2003)

Anılan bu cümleleri göz önünde tutarak, “bilgi toplumu” olabilmek için bilgisayarları okullara kurmanın neden temel belirleyici olduğunu?,

bilgi toplumuna geçmiş sayılmak için Gsmh’nın kaçta kaçının bilgi sektörü tarafından yaratılmış olması gerektiğini?,

bilgi ağları aracılığıyla taşınan bilgi miktarının artışının bilgi toplumu olmanın tek göstergesi olarak ele alınıp alınamayacağını?,

okullara bilgisayar teknolojisi kurmanın eğitim alanında birikmiş sorunlar için nasıl önemli bir seçenek olarak görülebildiğini?

sormamız gereklidir öncelikle.

Bu soruların cevapları, üzerlerine bina edilecek önerme ve hükümlere mesnet teşkil edecektir çünkü.

“Bilgi çağının eğitimi, yaratıcı ve yenilikçi insanları yetiştirmeyi temel amaç edinmektedir” şeklindeki kabul cümlesi, *yaratıcılık* ve *yenilikçilik* olarak adlandırılan özelliklerin zihnin donanım ve nitelikleriyle ilgili insani vecheyi işaret etmektedir. Oysa 2002’de toplanan Türkiye Bilim Şurası alt komisyon raporları incelendiğinde görülenler, sadece sayılar ve oranlardır: Dünyadaki bilgisayar ve internet aboneleri sayısı, sıralamada önde giden ülkeler, bu ülkelerdeki her dereceden okulda mevcut olan bilgisayar sayısı, bilgisayar başına düşen öğrenci sayısı, okulların bilgisayara yaptığı yıllık harcama miktarları yer almaktadır. Rapor eğitimin bilgisayarla entegrasyonunu insanın ve çocuğun gelişimi, bağlantılı olarak da ulusal gelişmişlik anlamında gerçekleştirilen çok büyük ve izlenmesi gereken başarı olarak takdim etmektedir. Niteliksel mesele niceliksel verilerle ele alınmaya çalışılmaktadır.

Bilişim teknolojilerine konu olan “bilgi” nin üretimi ve üretilmiş ve sirkülasyonda olan bilginin nasıl ele alınıp-değerlendirileceği bilgisayar sayılarından çok daha kritik bir meseledir. Brighton üniversitesi Medya profesörü T. Brabazon “Eğitim dünyası dindarane bir çabayla yeni teknolojileri takip etti ve artık bir adım geri çekilip, bunu nasıl kullanmak gerektiğini mülhaza etmelidir” derken bu hususa dikkat çekmektedir. Çünkü, eğitim kurumlarındaki genç öğrencilerin araştırma yapmaları istendiğinde kolay yolu seçtiklerini ve internet aramalarında ilk buldukları şeyi tekrar ettiklerini görmektedir. İngiltere’nin önde gelen üniversitelerindeki binlerce öğrencinin Google, Wikipedia gibi arama motorlarının sağladığı vasat ve sıradan bilgilerle yetinip kendi beyinlerini kullanmamalarını *araştırma* ve *analiz* maharetinin kaybedilmesi olarak nitelemektedir. Bilgi teknolojileri yoluyla bilgiye kolay ulaşımın öğrencilerin *merak duygusunu donuklaştırdığını* ve *münazarayı öldürdüğünü* ifade eden profesör Brabazon, Google’ın genç dimağlar için beyaz ekmek gibi olduğunu söylüyor. Mideyi doldurup gerekli besleyici muhtevaya sahip olmayan fast food yiyeceklere benzettiği Google ve wikipedia benzeri internet kaynaklarının sağlıksız bilgiyle beslenen bir öğrenci kuşağı yarattığını belirtmektedir. Üniversitedeki öğrencilerine makale ve ödevlerini hazırlarken Wikipedia ve Google kullanmayı yasaklayan Prof.Brabazon öğrencilerin teknolojik becerileri öğrenmeden önce analiz ve yorumlama gibi becerileri öğrenmeye muhtaç olduğunu vurguluyor.

Çok parlak ifadelerle cümlelere yerleştiği gibi bilişim teknolojilerini kullanabilen “bilgi çağının” çocukları ne yazık ki doğru bilgiden yoksunlar. Bilgi için kendilerini kayıtsız şartsız Wikipedia’ya teslim etmiş durumdalar. (The Times, 14 January 2008)

Az önce andığımız Bilim Şurası Alt Komisyon raporunda ise, bilişim teknolojilerindeki yenilikler sonucunda “gelişmiş ülkeler, giderek eğitimde daha fazla bilgisayar kullanmaya başlamış ve hatta bilgisayar, eğitimde odak noktası haline gelmiştir.” (Özden, 1999) Eğitimde bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşması sonucu eğitim, giderek yazılı kağıttan, on-line bir görünüm almaktadır. İnsanlar, eğitimde giderek bilgisayar

ekranına daha fazla bağımlı hale gelmekte ve öğrenciler, güncelleşmeyen ölü ve eski kağıtlardan, canlı ve taze ekranlara kavuşmaktadırlar” ifadeleri okunmaktadır

Doğrusu, bilgisayar teknolojisini yüceltmek adına kitaplardan “güncelleşmeyen ölü ve eski kağıtlar” olarak söz etmek en hafifiyle kendini tekzip olur. (Kitapların canlı olsa çok kırılırlardı kuşkusuz:)

Halbuki eğitim, insana özgü olan dinamik bir olgudur. Bu nedenle, nörobiyoloji sahasındaki çalışmalarını eğitim meseleleri için kullanarak daha iyi eğitim ortamları sağlanması tutkusuna sahip olduğunu da belirten Prof. Spitzer “İşler haldeki beyin, scannerden baktığınızda ve en çok diğer insanlarla birlikteyken aktif oluyor”, diyor ve bir araştırmayı buna kanıt olarak sunuyor:

“Mesela: bir araştırmada aritmetik öğrenen bir sınıf öğrenci filme alındı. Amerika’da öğretmen bunun nasıl yapılacağını gösterir ve herkesin tek başına yapacağı testler verir. Öte yanda Japon okulundaki öğretmenler sınıfı ikiye ayırır biri diğerinin testi anlamasını sağlar. Ne olduğu açık: onlar orada şevke gayrete geliyorlar diğerlerinin eline ise çetin cevizler verilmiş. (Manfred Spitzer/ “Kinder lernen besser ohne Computer”, 22. 6. 2007)

Bilgi teknolojisi araçları olarak bilgisayarları eğitim ortamına dahil eden ve bu yolla yaratıcı, yenilikçi ve üretken yepyeni bir nesil yaratma hedefine koşan pek çok ülke, 31 ülkedeki 15 yaşında olan 100. 000 öğrencinin test verilerini esas alan çalışmanın sonuçlarıyla şaşkınlığa düştü. Çünkü, büyük çaplı bu araştırma sınıflardaki ve evlerdeki bilgisayarların umulduğu gibi öğrencilerin performanslarını yükseltmediğini bulmuştu:

Münih üniversitesi IFO enstitüsü profesörleri Thomas Fuchs ve Ludger Woessmann Türkiye’nin de dahil olduğu OECD ülkelerini kapsayan PISA (Programme for International Student Assessment) testlerini esas alarak yaptıkları çalışmanın sonuçlarını İngiltere Kraliyet Ekonomi Topluluğu’nun Nottingham üniversitesi’ndeki yıllık konferansında açıkladılar:

“Sınıflardaki bilgisayarlar öğrencilerin eğitimsel performanslarına göze görünür olumlu etkide bulunmamış, evdeki bilgisayarlar ise zarar verici tesir icra etmiş. Buna mukabil evinde 500 kitap bulunan çocuklar daha yüksek performans göstermişlerdir. www.nottingham.ac.uk/economics/res/media/fuchs-woessmann.pdf)

Profesör Fusch ve Woessmann “Siyasetçilerin ve bilgisayar satıcılarının aksi yöndeki sayısız iddiasına rağmen, şimdiki kadarki veriler okullardaki bilgisayar kullanımının çocukların matematik veya okuma gibi temel maharetlerini geliştirmesine önemli bir katkıda bulunmuyor”, ifadesiyle konuyu ciddiyetle ele alanlar için önemli kanıtlar sunmuş oldular.

Bu sonucu değerlendiren farklı ülkelerdeki uzmanlardan A. Orlowski, “Tembel hükümetler ve teknoloji pazarlamacıları için sınıfları bilgisayarlarla doldurmak “modern” görünmenin yoludur” tenkidine ek olarak okul çocuklarında “problem çözme eksikliği-bozukluğu”(problem-solving deficit disorder) geliştiğini ve analiz yapma yeteneklerini kaybetmekte olduklarını belirterek, “en iyi tedavi bilgisayarların düşmesini kapatıp onların muhayyilesini uyarıcı tesirler icra etmektir” önerisinde bulunuyor. (Andrew Orlowski, “How Computers Make Kids Dumb”, 21 March 2005, TheRegister)

İngiltere’den D. Mc Leod ise “bilgisayarlara harcanan zaman daha etkin derslerin yerini alırken makinelere harcanan para ise daha faydalı materyallere harcanabilecek bütçeleri yutup bitiriyor. Oyalayıcı olması biryana, bilgisayar programları çocukların yaratıcılığını keskin bir şekilde sınırlıyor, çünkü önceden belirlenmiş şablonları izlemek durumundadır çocuklar”, değerlendirmesini yapmıştır.(Donald Mc. Leod “Lose the laptops” The Guardian, 21 March 2005)

Televizyon konusundaki çalışma ve tespitlerini yukarıda belirttiğimiz Prof. M. Spitzer ise bilgisayarların çocukların öğrenme motivasyonunu artırdığına dair iddialara cevaben “Hayir. Pek çok çalışma çocukların bu yolla daha zeki değil, zehirlenmiş olduğunu gösteriyor. Bunu öğretmenler de söylüyor. Amerika’daki okullar yedi yıllık tecrübe sonunda ekranları okullardan tekrar çıkartma derdindeler” diyerek 16 yaşından sonra bilgisayara izin verilmesi gerektiğini, bunun 18 yaşından sonra araba kullanma ehliyeti almaya benzetilebileceğini, bu nedenle kimsenin de dezavantajlı konuma düşmeyeceğini vurguluyor. (“Fernseher und Computer schaden dem Gehirn“, Manfred Spitzer *Wir Eltern in Europa*, 28th Januar, 2008)

2005 yılında İstanbul’da toplanan ve katılımcısı olduğum Uluslararası Alternatif Eğitim Kongresi’nde Montessori eğitim metodu ile ilgili olarak İtalya’dan katılan Cherrly Ferreria M. Ü. Eğitim Fakültesi araştırma görevlilerinden birinin televizyon ve bilgisayarların eğitim planlarında yer almamasına şaşırarak soru sorması üzerine şöyle cevap verdi:” Biz Montessori eğitim metodunda televizyon ve bilgisayara ihtiyaç duymuyoruz. Çocukların televizyonda gördüğü imgelerin gerçek boyutları tam algılanamaz. Bir fili ancak hayvanat bahçesinde tam olarak algılayabilir, çocuklar. 6 yaşa kadar olan dönemde doğumla gelen beyin gücünün bağlantılarla oluşması gerekiyor, yani tellerin bağlanması... Bunun için gerçek deneyimlere ihtiyaç var, bilgisayara değil. ! Microsoft’un ABD’deki merkezine giderseniz, pekçok uzmanın programlar, yazılımlar hazırladığını görürsünüz; çoğu Hint’lidir. Bunlar özellikle Hint alt kıtasının yoksul kesimlerinden gelmişlerdir ve ilk bilgisayarlarını ancak üniversite yıllarında edinmişlerdir. Şimdi de geleceğin bilgisayarlarını yaratıyorlar”

Sokrates kompleks teoremlere cevaplar verebildiği için veya güçlü kanıtlar getirebildiği için değil zor sorular sorabilme cesaretine sahip olduğundan her daim eğitimcilerin işaret feneri olageldi. Halbuki yüzyıllar sonra bugün bilgi çağında yaşayan çocuk ve gençlerin zor sorularına Google kolay cevaplar verip onları değersizleştiriyor.

Bilgi toplumunu milyonlarca benzerleri gibi monitör başında herkesin ulaştığı bilgiyi alıp kullanarak eğitim sürecini tamamlayan çocuklar değil, gerçek olanı yaşıntılayıp, farklılıklarını daha da belirginleştiren çevre etkilerine muhatap olanlar olacaktır.

KAYNAKÇA

<http://bilisimsurasi.org.tr/listeler/tbs-egitim/Mar/att-0015/01-TÜRKİYE BİLİM ŞURASI 1232.doc>.

Digital Hemlock: Internet Education and the Poisoning of Teaching, Tara Brabazon, Yayınlayan UNSW Press, 2002

İnternet Kullanımı ve Aile Araştırması, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008

“BİLİŞİM/BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE TÜRKİYE” “Bir Çerçeve Denemesi”

Ahmet Rasim KALAYCI*

I. BİLGİ TOPLUMU VE BU TOPLUMA EVRİMLEŞEN SANAYİ TOPLUMU

İnsanlığın geçirdiği en önemli değişim ve dönüşüm süreci olarak adlandırılan Sanayi Devrimi, ortaya çıkardığı yeni teknolojiler ile yeni bir üretim ortamı, yaşam biçimi ve toplumu yaratmıştır:

- Evlerde aile içi üretim yerini fabrikalarda kitlesel üretime, işbölümü ve uzmanlaşmaya bırakmıştır.

- Sanayileşme ve kentleşme olguları değişik boyutlarda ve süreçlerde yaşanırken, aile ve iş yaşamının birbirinden ayrıldığı ve geniş aile yapısının küçüldüğü görülmüştür.

- Geleneksel tarım toplumu, yapısı ve işgücü değişime uğramış, ağırlıklı tarımsal üretimin yerini sanayi ürünleri almaya başlamıştır. Tarım toplumunun serf olan köylüleri, Sanayi toplumunda kendi emeğini pazarlayan ve örgütleyen endüstri işçileri haline gelmişlerdir.

- Sermaye sahibi burjuva artık toplumun üst ve saygın sınıfı olmuştur.

- Yeni teknolojilerin üretimde kullanılmasıyla yaşanan verimlilik ve buna bağlı gelen üretim artışıyla ortaya çıkan artı-değer bölüşümü ile gelişmiş ülkelerin sömürgecilik politikaları uluslararası boyutlara erişmiştir.

Sanayileşme sürecinin son aşaması olan “refah toplumu” veya “tüketim toplumu” 1960’lı yıllarda doruk noktasına ulaşırken, 1970’li yıllarda ise Petrol krizi ile başlayan global bir kriz yaşanmıştır. Zaten hızlı büyümenin, kaynakların erimesine, varolan eşitsizliklerin artmasına ve özellikle çevre kirliliğine yol açtığı tartışmaları yaşanırken, yeni teknolojilerin uygulanır olmasıyla sanayi tabanlı gelişme modelleri yerine bilgi devrimini temel alan ve bunu gelişmenin neredeyse tek reçetesi sayan model(ler) yürürlüğe girmeye başlamıştır.

---

* Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanı

Dünyamız, 21 yüzyıla yaklaşırken genel hatlarıyla dile getirilen bu dönüşüme benzer bir süreci farklı bir biçimde derinden yaşamakta ve buna “Bilgi Toplumu’na Geçiş Süreci” denilmektedir. Günümüzde, bir bilginin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını, gerektiğinde herhangi bir yere iletilmesi ya da herhangi bir yerden bu bilgiye erişilmesini bazı tekniklerle otomatik olarak sağlayan teknolojiler bütününe Bilgi Teknolojileri(BT), bunları araştırıp, geliştiren, üreten ve kullanan toplumlara Bilgi Toplumu(BT) denilmektedir. Gelişmişliğin endeksinin sanayileşmenin ötesine taşınarak bilgi zenginliğine bağlandığı günümüzde, üretim ve tüketim sürecinin en önemli girdisi olarak sunulan bilginin ise endüstri sonrası toplumun vazgeçilmez temeli olarak tanımlanmaktadır.

Yaklaşık yüzyıl içinde kurumsallaşan Sanayi toplumu ile karşılaştırıldığında, BT’nun yeni teknolojilerin gelişme hızı ve bunlara uyum esnekliğinin yüksekliği karşısında neredeyse son 20 yıl içinde henüz oluşum ve şekillenme aşamasında olmasına karşın bir devrim niteliğinde olduğu söylenmektedir. Bu durum, birey, toplum, ülke ve dünya ölçeğinde yaşanan değişim ve dönüşümün çok daha köklü ve derin olacağını göstermektedir.

Sanayi toplumunun mekanik teknolojileri ile gerçekleştirilen maddi üretimi yerine, bilgi toplumunda bilgisayarlar ve bilgi teknolojilerine dayalı bilgi üretimine geçmiştir. Sanayi toplumunun maddi mallarının fiziksel emek, mekanik teknolojiyle fabrikalarda üretilirken, bilgi toplumunda ise bilgi üretimi ve kullanımı bilgisayarlar ve bilgi/bilişim teknolojilerine dayalı olarak gerçekleştirilmektedir.

Sanayi toplumundaki Taylorizm ve Fordizm’in kitlesel üretimdeki değişmez-katı ilişkileri, bilgi ve deneyim eksikliğiyle götürülebilen standart üretiminden, bilimsel ve sistematize bilginin kullanıldığı ileri teknoloji ile işgücüyle yaratıcı olmaya ve üretime katılmaya fırsat tanıyan bir “esnek üretim” sistemine geçilmektedir. Bu üretim düzenindeki değişim (ilerde) kendini mesleki yapılarda da gösterecektir. Sanayi toplumunun personel altyapısında profesyonel-kariyere dayalı mesleki uzmanlaşma, yerini bilgi-uzmanlık-danışmanlık temeline dayalı bir meslekleşmeye götürecektir. Bunun yanı sıra, kişinin evinden işyerine gitmeden işini gerçekleştirebileceği “tele işçilik/tele çalışma sistemi” planlanmaktadır. Sanayi toplumundaki klasik tarım-sanayi-hizmetler ayrılığının, bilgi toplumunda farklılaşıp üst yapı olarak bilgi-işlem, iletişim donanım ve hizmetlerine bağlı olarak gelişen ve diğer sektörleri de(tarım,sanayi, hizmetler) etkileyerek, üretim, tüketim, kaynak dağılımı ve bölüşümünü de belirleyen bilgi sektörünün öncülüğünde yeniden tanımlanacağı ileri sürülmektedir.

Sanayi toplumunun maddi üretiminin getirdiği işbölümüyle, üretim ve tüketim alanlarının ayrılmasına karşılık, bilgi toplumunda bilginin bilgi teknolojileri yoluyla özel/bireysel ve kamusal alanda ortak kullanımı(üretimi) ve tüketimi sözkonusu

olabilecektir. Telgraf/telefon altyapısı ve daha sonra bunlara eklenen teleks, radyo, televizyon ve bilgisayar iletişim alt yapıları, bilginin çok daha hızlı, yoğun ve ucuz paylaşımını getirmiştir. Bu hızlı ve zahmetsiz “katılım fırsatı”, bireyin kendini “gerçekleştirme ve kanıtlama” şansını arttırdığını ifade edenler de bulunmaktadır.

Sanayi toplumunda üretim ve sermaye yoğunlaşmasının bölge, ulusal ve uluslararası düzeyde dengesizliğe ve sömürüye yol açarken, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yarattığı ortam içinde ekonomik etkinliklerin, gerek girdi gerekse ürünlerin pazarlanması açısından neredeyse sınırların ortadan kalktığı küresel -ki söz konusu eşitsizliklerin uluslararası şirketler aracılığıyla daha yoğun ve kapsamlı- bir boyutta yürütüldüğü görülmektedir. Hatta bu sisteme ev/işyeri ortamından katılım yollarının çeşitlendirilmeye ve genişletilmeye başlandığını görmekteyiz. Onun için küresel kapitalist sistemi ve onu besleyen liberalizmin geri ittiği ve küçültmeye çalıştığı (ulusal) devletin yerine, bu sistemle entegrasyonu sağlayacak yönde yetki ve kaynakların satışı yöntemleriyle yerel kamu yönetimi ve hizmet anlayışının dışında ve onlardan farklı ticarileşen yapılanmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Ticarileşen kamusal hizmetlerin gittikçe artan yerine getirilme ve yararlanma maliyetlerinin toplumun ücretli/yoksul olan kesimlerine çıkarılması, varolan eşitsizlikleri arttırdığı da görülmektedir.

Bu çerçevede, tüketim alt yapısında da değişim başlamıştır. Tüketicinin ev ve/veya ofis ortamından bilgisayar ağ ortamıyla “sanal ekonomi” dediğimiz tüketim alanından gereksinimlerini karşılanması yöntemleri ”(hypermarket, borsa, elektronik bankacılık işlemleri vb) uygulamaya sokulmakta hatta bu sektördeki cirolar önemli rakamlara ulaşmaktadır.

Sanayi toplumunda sanayilerinin kuruluş yerlerinin yoğunlaştığı bölgeler, arkasından nüfus ve işgücünü çekerek büyük sanayi kentlerinin doğmasına yol açmaktadır. Bu durum, ulusal devlette bölgeler arası gelişmişlik farklarına ve eşitsizliklere yol açarken, uluslararası boyutta ileri sanayileşmiş ülkelerin sömürü politikaları ile edindikleri gelişme düzeyleri ise kuzey/güney gelişme farklılığının göstergesi olmaktadır. Bu alandaki bazı görüşlere göre, sanayileşme ve bilgi toplumu olmayı birlikte gerçekleştirmek durumunda kalan (bizim gibi) ülkelerin, bu ikili(“ilerici”, “gerici”, “batıcı”, “geleneksel”, “sağcı”, “solcu”) yapıdan kurtulmasının yolunun, bilişim teknolojilerinin olanaklarını iyi kullanan ve kuruluş yerine bağlı ve destek endüstrilerle bütünleşmiş nitelikli mal ve hizmet üreterek, uluslararası rekabetin koşullarını yerine getirebilmiş ve böylece dünya pazarına girebilmiş işletmelerin varlığına bağlı bulunduğu belirtilmektedir. Burada gözden kaçırılan önemli bir olgu ise, ülkenin sanayi toplumu olmanın gerektirdiği gelişkin bir altyapıyı(eğitim, sağlık, ekonomi vb) henüz yeterince oluşturamadığı gerçeğinin yanı sıra bundan daha ileri ve gelişmiş bir toplum olabilme yönündeki bu tür tasarımların gerçekleşebilme “yol ve yöntemleri”nin iyice

irdelenmesi ve ortaya konması gerekmektedir. Entegrasyona zorlanan ve neredeyse olmazsa olmaz olarak gösterilen “gelişme model”inin aslında ne olduğunu bilinmesi yanında kendi gelişmişlik tarihi ile kendine özgü yanları dikkate alan daha farklı modellerin olabileceğinin de unutulmaması gerekmektedir.

Sanayi toplumunda refah ve maddi kaynakların dengesiz dağılımına karşı eşitlik, adalet ve güvenlik gereksiniminin gündeme geldiğini ve bunun giderilmesine dönük ortak çıkar birlikteliklerinin kurulduğunu görüyoruz. Bilgi toplumunda ise bu yöndeki örgütlenmeler artarken, bunların küreselleşmeyle yerel düzeyde ve politik süreçte gittikçe etkin olacağı belirtilmektedir. Bir yandan ”sivil toplum” örgütleri ve birlikteliklerin, toplumu biçimlendiren gücün kullanımına “katılımının” artması diğer yandan merkezi yapının küçülerek, kamusal hizmetlerin devriyle kendisinin teknik-uzmanlığa dayalı bir kontrol merkezine doğru dönüştürülmeye başlanması uygulamaları görülmektedir. Bunun yanı sıra, yerel düzeydeki örgütlenmenin, iletişim teknolojisinin yarattığı olanaklar içinde ve merkezi otorite/ulusal devletin dışında her düzeyde ve alanda uluslararası örgütler/şirketlerle entegrasyonu yoluyla sağlanan bütünleşme çabaları, küreselleşmenin vardığı boyutları gözler önüne sermektedir. Onun için küresel kapitalist sistemin ve onu besleyen liberalizmin geri ittiği ve küçültmeye çalıştığı devletin yerine, bu sistemle entegrasyonu sağlayacak yönde yetki ve kaynakların yerel yönetimlere devri ile özelleştirme, yap-işlet-devret, varlıkların satışı yöntemleriyle yerel kamu yönetimi ve hizmet anlayışının dışında ve onlardan farklı ticarileşen yapılanmaların (belediye iktisadi teşekkülleri (BIT) vb.) ortaya çıktığı görülmektedir. Ticarileşen kamusal hizmetlerin gittikçe artan yerine getirilme ve yararlanma maliyetlerinin toplumun ücretli/yoksul olan geniş kesimlerine çıkarılması, varolan eşitsizlikleri daha da arttırdığı görülmüştür.

2. BİLGİ TOPLUMU GERÇEKTE NEYİ DEĞİŞTİRİYOR? DÖNÜŞTÜRÜYOR?

1970’li yıllarda bilgi toplumu ve bilgi devrimi, toplumsal gelişmenin neredeyse “**tek**” reçetesi ve insanlığa “**yeni bir çığır**” açan bir **tarihsel dönemeç** olarak sunulmuştur. Bilgi toplumuna geçişle insanların daha “özgürleşeceği”, “katılımın” artacağı, kaynakların “çoğalacağı”, kısaca daha “demokratik” ve “insanca” bir yaşam biçiminin daha da yaygınlaşacağı söylemi her yerde ifade ediliyordu .Ancak, 1990’lı yıllarda yaşanan dönem, 21 yüzyıla yaklaşırken insanlığın “toplum”, “vatandaşlık”, “devlet”, “kamu/özel alan”, “demokrasi” gibi kavramlara farklı anlamlar yüklediği ve bunların yürürlükten kalkmaya başladığının da ipuçlarını verdiği yıllar olmuştur.

A.Aksoy’un belirttiği gibi; gerçekte bilgi toplumu ve bilgi devriminin ana motoru sayılan bilgisayar teknolojisi, kitlesel üretim biçiminin bilgi işlem alanında karşılaştığı **krizi** çözmeye yaramış, bir başka deyişle, kapitalist üretim biçiminde sağlanan

verimliliğe, hıza ve karmaşıklığa ayak uyduracak, üretim sürecinin ve işgücünün hızlı ve firesiz bir biçimde planlanarak ürünün en kısa sürede tüketiciye ulaşımını sağlayacak bir kontrol, koordinasyon, planlama, gözetleme ve verileri kaydetme işlemleri bilgisayarla çözüme kavuşturulmuştur. Böylece, bilginin üretim ve tüketim aşamalarındaki dolaşımı hızlanırken, diğer yandan kontrol amaçlı bilgi toplama ve kayıt işleri de görülmemiş boyutlarda gerçekleşmektedir. Artık günümüzde, insanların evlerine yerleştirilen teknolojilerle (people-meter) izledikleri programların kaydı tutularak izleme eğilimleri çıkartılıp ev/ofisten yapılan talepleri izlenirken, alışveriş merkezlerindeki bilgisayar sistemleri ve kredi kartlarının takibi yoluyla tüketim mekanları, miktarları ve çeşitleri kaydedilerek, buna göre gelecekteki tüketim eğilimleri ve tüketim talepleri planlanırken reklamlar bu veriler bağlamında hazırlanarak sunulmaktadır. Sonuçta, bilişim teknolojileri sayesinde, dünyamızdaki gelişmeler ve kişinin birçok etkinliğinin izlenmesi ve kaydedilmesi olanaklı hale gelmekte, elde edilen bulgular her türlü amaç ve hedef için kullanılabilir hale gelmektedir.

Bu alana diğer bir eleştiri, bilgi toplumunda özellikle ekonomik etkinliklerin sınır ötesi boyutunda gerçekleşiyor olması ve bu sanal sektöre yeni yol ve yöntemlerin (Internet/evdeki PC yoluyla sisteme giriş vb) entegre edilmesi boyutunda gelmektedir. 1990'lı yıllar telefon, faks, tv, uydu telefonları, mobil PC'ler, kablosuz PC ağları gibi bilişim ve iletişim teknolojileri yoluyla mekana ilişkin sınırların ortadan kalkarak, iletişim, kitlesel üretim ve tüketim biçimlerinin de küresel bir nitelik kazandığı yıllar olmuştur. Bilgi teknolojilerindeki bu değişim, **küreselleşen üretim ve tüketim kalıplarının yeniden üretiminde gerekli altyapıyı** oluşturmaktadır. Artık, dünya çapında bir üretim, pazarlama ve reklamcılık etkinliği, tüketicilerin her türlü eğilimlerinin saptanması ve buna yönelik bilginin toplanmasına bağlı bulunmaktadır.

Yeni bilgi teknolojileri yoluyla, ürünlerin küresel ve küreye yayılmış hedef tüketici grupları düzeyinde pazarlanması yanında tüketici tercihlerinin izlenmesi, anında kaydedilmesi ve buna göre üretimin yönlendirmesi olanaklı hale gelmiştir. Diğer yandan, iletişim teknolojilerin bilgisayarlarla bütünleşmesiyle küreselleşen bilgi işlem alanında fethedilecek olan artık, küreye yayılmış bankalar, şirketler değil, bunun dışında kalan milyonlarca evdir. Ev şimdiye kadar, televizyon, radyo ve telefon dışında enformasyon devriminin dışında kalan bir yerdi. Şimdiyse, bu teknolojilerin olanaklarıyla ev sadece yeniden üretim alanı olmakla kalmayıp, aynı zamanda işyeri, tüketim alanı, öğrenim alanı, eğlence odağı haline gelebilmektedir. Günümüzde artık teknolojik yatırımlar, sadece iş-çalışma odaklı bilim ve iletişim sorunlarından öte bu fonksiyonlarından dolayı özel alanı (ev) hedef almaktadır. (A.Aksoy,a.g.m)

Bu çerçevede İnternet ve "tele işçilik tele çalışma" kavramları önem kazanmaktadır. Bireye dünyaya açan İnternet, önce dünyaya ücretsiz açıldı, sonra ücretlendirildi. Çünkü, İnternet yarının bilgi tanıtım ve kullanımı için en iyi araçtı ve şimdi kullanıcı,

yarının bilgi ağının neler yapabileceğini görmekte ve bu ağ üzerinden para kazanabileceğini de anlamaya başlamaktadır. Diğer yandan, bilgi teknolojileri yoluyla yaşanan otomasyonla birlikte insan emeğine duyulan ihtiyacın azalması, esnek çalışma ve işin ev ortamında görülmesi şeklindeki “tele işçilik” uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Bu tür uygulamalar kaçınılmaz olarak işsizlik sorunu yanında önemli sosyal güvenlik sorunlarına yol açabilmektedir. Bu durumda, esnek üretim/çalışma teknikleri, farklılaşmış ve bölünmüş bir işgücü piyasası ve bu yöndeki tüketim kalıpları şeklindeki yeni üretim teknikleri ve teknolojileri yoluyla kapitalizmin, bir yandan karın maksimize edilmesi yönünde işgücünün sınırlarını daraltmayı hedeflerken, diğer yandan oluşturduğu aşırı birikimin tüketilmesi ve giderek genişleyen yedek işgücünün (işsizler, mevsimlik, geçici ve kısa süreli ve enformel sektörde çalışanlar) beslenmesi sorunuyla oluşan çelişkiyi üreten bir **kriz** ortamına yol açtığı söylenebilir.

Bilgi toplumunda, sanayi toplumunda olduğu gibi profesyonel-uzmanlaşmış bir personele ve bununla örülü bir bürokratik yapıya gereksinim görülmemektedir. Bilgi teknolojilerini kullanım için gerekli eğitim düzeyi uzmanlığı gerektirmediğinden ve bu teknolojilerle iş yerine bağlı çalışma ortamı yerine, evindeki bilgisayar yoluyla işini görebilme olanağı mevcut olması nedeniyle, böylece merkezi ve bürokratik yapının küçülmesi olgusu meşruluk kazanmaktadır. Hatta; eğitim, bilgilenilme (Elektronik gazete, dergi), iletişim kurma (kablolu TV ve görüntülü telefon), ulaşım (trafik), sosyal güvenlik (özel sağlık sigortası) gibi kimi kamusal işlevlerin özel alana çekilmesi, yurttaşlık ve sosyal devlet kavramlarının neredeyse tedavülden kaldırılmasına yol açabilmektedir.

Küresel iletişim ağlarıyla insanlar bağlı buldukları ulusal toplumun, kültürün dışına çıkarak “kendi” tercihleri doğrultusunda hem bir dünya vatandaşı hem de bir anlamda “arındırılmış” sanal cemaatlerin üyesi olabilme olanağına kavuşmaktadır. Ancak, ortada ne bir ortak anlam paylaşımı, ne bir kamusal alan ne de yurttaşlık hak ve görevleri gibi kavramlarla örülü bir ortak payda kalmaktadır. Kişisel PC’nin karşısında kendini sanal dünyanın egemeni hisseden tüketici, edindiği sanal cemaat kimliği içinde aslında bu dünyayı kurgulayan teknolojileri eline geçirmeye başlamış **küresel bilişim-eğlence şirketlerinin** pazarlama hedefine ve hakkında bilgi toplanan bir “byte”a dönüşmektedir. (A.Aksoy, a.g.m)

3. TÜRKİYE VE BİLGİ/BİLİŞİM TOPLUMU

Türkiye’nin sanayileşme sürecine katılımı, Cumhuriyet ile başlamış, neredeyse 150 yılı aşan bir gecikme olmuştur. İmparatorluğun kendi yapısı ve doğal dengesi gereği teknolojik gelişmeleri yakalayabilmekten uzak ve bunlara kapalı tavrı onu daha hızlı bir çözülme sürecine girmesine yol açmıştır. Sanayileşme ve kalkınma çabalarıyla batı modeli sanayileşmenin maddi temellerinin gecikmeli olsa da üst yapı-

sal olarak kurulmaya çalışıldığı görülmüştür. Sonuçta, kurum ve yapılarını **kendine özgü** boyutlarıyla oluşturabildiği bir gelişme modelinden çok, dışarıda kurgulanmış ve oluşturulmuş bir yapının gerekli düşünsel ve maddi temelleri oluşturulmadan uyarlanması çabaları, sürüp giden ikili çatışmaları (“ilerici/gerici”, “batıcı/geleneksel”) sürekli doğurarak **temeldeki ilerleme ve gelişme dinamiklerinin** ön plana çıkmasına önemli ölçüde engel olmuştur.

Sanayileşmenin maddi temellerini yaratma yönündeki ekonomik kalkınma çabaları, kalkınma planlarında kendini göstermiş, uygulamalar farklı modeller içinde yaşama geçirilmeye çalışılmıştır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra ihracata yönelik sanayileşmenin, küresel dünya düzeniyle **örtüşen** yeni liberal politikalarla devreye sokulduğu görülmüştür. Söz konusu yapısal uyarılama reformları, ulusal yapıların(devlet/piyasa) liberal ağırlıklı dünya ekonomisine uyarlanmasına dönük olmuş, hem merkezi hem de yerel kamu yönetiminin, bir başka deyişle, ulus devletlerin işlevlerinin devrine dönük, özelleştirme, yap-işlet-devret, imtiyaz devri anlaşmaları, şirketleşme türü yöntemlerle açılan yeni yatırım alanlarıyla (uluslararası) sermayenin çıkarlarını gerçekleştirme yönünde işlev görmüştür.

Böylece, yerel kamunun verdiği hizmetin dağılımını belirleme yetkisinin(kar hadi ve fiyat belirleme gibi) alınmasının yanı sıra ticarileşen hizmetlerin artan maliyetlerinin faturası yerel halka çıkarılmaktadır.

Gerçekleştirilen yapısal reformlar (kendine ifade etme ve örgütlenme alandaki kısıtlamalar, düşük ücretler yoluyla ucuz işgücünün sağlanması yanında bu kesimin satın alma gücünün düşmesi vb. maliyetler) yardımıyla 1988 kadar hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir.

Ancak, bundan sonra; yürütülen popülist politikalar, kamunun borçlanma düzeyinin artışı, üretimden çok rant/avanta getiren ve devlet olanaklarının soygun ve yağmalanmasına dönük uygun “liberal” söylemlerin yarattığı alanların artışı ve bu yöndeki zenginleşmeye dönük söylemin yaygınlaştırılması vb yoluyla makro-ekonomik denge-sizliklerin belirginleşmiştir.

Özellikle yaşanan uzun süreli kronik yüksek enflasyon, bozulan dış dengeler ile döviz bunalımı sonuçta, “İstikrar Paketler”ini getirmiştir. Israrla sürdürülen bu politika ve uygulamalar, ulusal bağımsızlık, egemenlik ve kendi geleceğini üzerinde söz sahibi olabilme şeklindeki ulus devletin temellerini sarsarken, varolan eşitsizlikleri daha da arttırarak küresel hale getirmiştir.

Özelleştirmede belirgin gecikmeler, temel eğitim ve sağlık standartlarındaki düşüklük gibi temel göstergelere karşın Türk ekonomisi, orta vadede zengin fiziki ve insan kaynakları sayesinde nispeten “iyimser” bir tablo çizmektedir. Öyle ki, özel sektör, ekonomik şokları atlatma ve koşullara uyum sağlama konusunda oldukça iyi

bir dinanizm ve esneklik sergilemiştir. Türkiye'nin bu olumlu yanlarına karşın ekonomik ve toplumsal gelişmeyi gerçekleştirme yönünde önemli bir araç olan teknolojiyi üretme ve kullanma göstergesi bakımından pek iyi bir performans sergilemediği söylenebilir.

Bu alanda temel sorun, Türkiye'nin sanayileşmeyi bilgi/bilişim toplumu ile birlikte gerçekleştir(ebil)mesi sorunudur. Bu yöndeki eğilimin yönü ve tarihi ortadadır. İleri sanayi ülkelerinin uzun dönem elde ettiği kazanımların ve ürünlerin değişik yollarla(taklitçilik, adaptasyon,montaj vb) üretilmesi, sanki söz konusu teknolojiyi üreten ülkelerle varolan gelişme farklılıklarının çok daha kısa sürede kapatılabileceği hissini uyandırmaktadır.

Onun içindir ki, ileri sanayi ülkelerinin bilgi/bilişim toplumuna geçerken, katma değerinin düşüklüğünün yanı sıra bir çevre kirliliği yaratan sanayi üretimini (bizim gibi) ülkelere kaydırarak, ileri teknoloji tekeli elinde bulundurmamak istemeleri boşuna değildir.

Diğer yandan, tarım-sanayi ürünleri üreterek kazandıklarıyla, daha çok bu teknolojik ürünleri satın alanlar ise, bu şekilde işleyen bir **düzenin** kendi aleyhlerine olduğunu görmekteyiz.

Bu dünya düzeninde, bilgi toplumuna ulaşmada bilişim teknolojisi ve alt yapısı **en temel rolü** oynamaktadır. Bunun içindir ki, özellikle liberal rüzgarların estiği 1980'den hemen sonra ve 1985'den beri Türkiye, ileri düzeydeki bir telekomünikasyon ağının geliştirilmesi için yıllık gayri safi milli hasılanın yaklaşık %1'i değerinde yatırım yapmıştır.1988 yılında üretimi ve dağıtımı liberalize edilen telekomünikasyon birimleri, günümüzde neredeyse özel sektör tarafından işletilmektedir.

Çoğu sayısal sisteme geçmiş olan bu ağ, günümüzde Türkiye'nin tamamını kapsamaktadır. 1980'li yıllarda bu ağ hızla genişlemiş ve telefon bağlantısı olmayan köy kalmamıştır.Önemli kent merkezlerinde ise, kablolu Tv ağları oluşturulmuştur. Uydu iletimini için TÜRKSAT devreye sokulmuştur.

Motor güç ve gösterge sayılan bilgisayar sektörü, dışa bağımlı olma konumunu korurken, yerel PC üreticileri pazarlarını genişletmeye başlamışlardır. Bilgi teknolojileri ürünlerini üretme yeteneğini gösteren yazılım ve donanım alanında dışa bağımlı konumumuz hala sürmektedir. Öyle ki, yazılımın %70'i dışalımla gelmekte, genelde çoğu çok küçük ölçekli firmalar olan yazılım evlerimiz, A.B.D'de olduğu gibi büyük devlet ihaleleri ile desteklenmediklerinden dolayı büyümeleri çok zor görünmektedir. Devlet bürokrasisi, yazılımı başlı başına bir ürün olarak görmekte zorlanmaktadır. Tüm yazılım çalışmaları araştırma-geliştirme(Ar-Ge) kapsamı içinde düşünülüp, desteklenmektedir.

Türkiye’de Ar-Ge çalışmaları harcamaları, binde 1-5 arasında değişmektedir. Oysa ki, bu oran gelişmiş ülkelerde % 5-6 dolayındadır. Araştırmaların büyük bir bölümü üniversiteler, pek azı da sanayi tarafından yürütülmektedir. Ancak, üniversitedeki araştırmacılar bireysel olarak çok az Ar-Ge çalışması yapmaktadırlar. Nedeni, öğretim programlarının yüklü olmasıdır. Diğer nedeni ise, devlet üniversitelerindeki araştırma fonlarının dağıtımındaki ağır bürokrasidir. Akademisyenlerin ve teknisyenlerin aylıkları düşüktür. Bunun yanı sıra, yapılan araştırmalarla üniversitemizin bilgi teknolojileri/ elektronik/bilgisayar bölümlerinden mezun olanlardan(yılda 2.500-3000 öğrenci) yeterli düzeyde olanlarının 1000 civarında olduğu belirtilmektedir.

Diğer yandan, Türkiye’deki yatırımcılar ve sanayiciler, bu yeni teknolojilerin yeni üretim alanları açabileceğini görmezden gelip, bunları yalnızca bugün sürdürdükleri etkinliklerini daha verimli kılabilecek bir araç olarak algılamakta ve varolan üretimlerini ilerde yine sürdürebileceklerini düşünmektedirler.

Bunun dışındaki üretimin çoğu tüketim elektroniğine ayrılmıştır. Bu telekomünikasyon üretiminin ancak %4.3’ü (20 milyar Dolar) Ar-Ge giderleri olarak ayrılmıştır. Bugün birçok şirket yeni teknolojik bilgi üretmekten çok uyarlanması fikrine yatkın görünmektedir. Türkiye’nin önde gelen şirketlerinde bile uzun vadeli Ar-Ge çalışması yapılmadığı görülmektedir. Üniversitenin sanayi ile işbirliğine girmelerinin en büyük engeli devlet bürokrasisi olmaktadır. Oysa ki bu alanda KOBİ(küçük-orta-büyük işletmeler) ile üniversite işbirliği sağlanmalıdır.

Kamusal alandaki bilişim politikalarının kendini gösterdiği yer olan kalkınma planlarına baktığımızda; enformasyon teknolojileri (mikro-elektronik, telekomünikasyon, uyu teknolojileri), nükleer teknolojiler, ileri malzemeler alanının öncelikle geliştirilmesi gereken alanlar olarak sayıldığı görülmektedir. Kamusal Ar-Ge kuruluşları ve sanayi arasındaki ilişkileri teşvik etmek ve teknoparkların (teknoloji alanında bilimsel araştırma evleri olup, bu alanda üniversitelerin desteğinde birkaç tane bulunmaktadır) kuruluşunu desteklemek, bir Ar-Ge fonu oluşturmak türü hedefler bulunmaktadır.

Bilim ve teknolojinin ilerlemesi yönünde çalışma yaparak, bu tür projeleri destekleyen ve özgün bir kuruluş olan Türkiye Bilimsel Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) bu alanda önemli bir işlev görmekle birlikte, yine bu alandaki yapılanmanın yetersizliği nedeniyle istenilenleri gerçekleştirme zor görünmektedir.

Hükümetin Ar-Ge için ayırdığı ve en az bir yıl öncesinden DPT’e başvurularak yararlandırılan Ar-Ge fonu yetersiz durumdadır. Hükümetler ve sanayideki kuruluşlar uzağı göremeyen mali politikaların etkisiyle iki veya üç yılın ötesine yönelik projelere pek yanaşmamaktadırlar. Kalkınma Planlarına baktığımızda ise, günümüzde tanık olunan bilgi çağı ve sanayi ötesi toplumun oluşturucu ögesi olan mikro-elektronik bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojilerini üretme altyapısı ve bunları rekabet

üstünlüğü sağlayacak yönünde geliştirme politikası ve çabasının yeterli düzeye erişemediği belirtilmektedir.

Tüm bu çalışmalar, dar bir teknik çevrenin dışına çıkamamakta, devletin, bilgi teknolojilerinin günlük yaşamda kullanılması yönünde aldığı önlemler çok sınırlı boyutta kalmaktadır. Bu alanda önemli bir gösterge sayılan ortalama eğitim düzeyi, bilgi teknolojilerinden haberdarlığı çok düşük oranlarda kalmaktadır.

Sorunun temelinde, Türkiye'nin geçirdiği gelişim ve değişim süreci yatmaktadır. Batının değişik dönemlerde farklı toplumsal sınıfların katılımıyla yarattığı ve çoğunlukla bunların üzerinde mutabık (consensus) kaldığı sistemdeki bütünleşme; bizde neredeyse tersine bir süreçle yaşanmıştır. Sanayileşme politikalarının, toplumsal içerikli boyutlarının düşünülmeden uzun süreli yüksek enflasyon ortamında sürdürülmesi, sistemin bazen “yenilikçi” bazen durgun(stabil) kesimi olan orta tabakayı eriterek, bozuk ve hakça olmayan bir gelir dağılımını yaratmış, sınıfsal farklılığı belirginleştirerek sistemden pay alabilme yol ve yöntemlerini belirli kesimler için daha da tıkamış, çözülme ve kutuplaşmayı artırmıştır.

Diğer yandan, sanayileşme ve kalkınmanın getirdiği yapı, kurum ve değerler, toplumun kendine özgü yapısı içinde onların katılımıyla içselleştirilmesi/benimsenmesi süreci oluş(turul)madığından, bunlar toplum içinde eritilememiş ve gelişkin bir yapıya ulaşmamıştır. Bunların sonucunda, ülke gelişkin bir toplum hedefine doğru yürüyen ama neredeyse hep geçiş döneminin yeniden üretilip sürekli hale geldiği bir konumda bulunmaktadır.

Böylece, teknoloji üretiminin gerekli ön koşulları ve alt yapısı yaratılmadığından, ithal teknoloji ile varolan toplumsal ve kültürel yapı arasında bir kopukluk, uyumsuzluk ve gecikme olmuştur. Kendisinin yaratmadığı, deneyim, değer ve yaşam biçimine uyumlu ve denk düşen bir teknoloji tasarımı, kullanımı ve kültürünün oluşmadığı (bizim gibi) ülkelerde, bu süreç farklı boyut ve görünümüne karşın hep yinelenir olmuştur.

Teknolojik devrimi yaratacak, akla, bilime ve demokratik düşünceye dayalı bir eğitim, kültür ve teknoloji politikası yanında yenilikçi, girişimci, örgütlü ve katılımcı öğeleriyle gerçek bir bilgi toplumunun bu temel dinamiklerinin yeterince yaratılmadığını söyleyebiliriz. Ancak, Türkiye'nin genç ve dinamik nüfusu, girişimcilik ruhunun varlığı, yenilikçi ve ilerlemeci uygulamalara takınılan tavır biçimindeki olumlu öğelere karşın, bilişim altyapı donanımı, yazılımı, kültürü, bilgi üretimi, eğitim düzeyi gibi bu alana ilişkin temel göstergelerin düşüklüğü bağlamında Türkiye, bilgi toplumu aşamasına geçmesinden çok, bu toplumun teknolojilerini kullanan ve buna hazırlanan bir toplum görüntüsü çizmektedir. AR-Ge'ye dayalı, rekabetçi, tüm dünya pazarlarına yayılmayı ve ileri teknoloji üretip kullanmayı hedefleyen ekonomik politiki-

kalar karşısında, üretebilme ve uygulayabilme örneklerinin pek yaşanmadığı ülkemizin, sanayi ve tarım ürünleri üretip satarak ve bilişim teknolojilerinin iyi bir kullanıcısı olarak gelişmiş ülkeler düzeyine çıkması pek mümkün görünmemektedir.

Herşeyden önce, birey, toplum, devlet ve ülke ölçeğinde **kendine özgü bir kalkınma ve gelişme modeli** üzerinde bir anlaşma sağlanmalı, bu yöndeki atılımın gereğine inanılmalıdır. Artık, kalabalık bir nüfusa sahip olmasının ya da jeopolitik konunun öneminin, ülkelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için yeterli bir neden olmaktan çıktığını görerek ve güçlü bir Türkiye'nin ancak **gelişkin bir alt yapı** ve ona bağlı teknolojiadaki yetkinlikle olabileceği düşüncesiyle, bu alandaki en önemli eksikliğin, Ar-Ge çalışmaları ile kendi yapımıza uygulanabilir büyük projelerin geliştirilmesi olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

1. AKSOY Asu, “Bilgi Devrimi: Toplumun Çözülüşü mü? “, Birikim dergisi, Nisan 1994, S:60
2. AKSOY Asu, “İnternet ve Demokrasi”, Diyalog, Türk Demokrasi Vakfı Yay., Ankara, 1996, Sayı 1, Sayfa 159-170.
3. Aydın UĞUR - Mücahit BİLİCİ, “Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi, Dijital Alemin Genleşen Kamusal Alanı, Yeni Türkiye 21. Yüzyıl Özel Sayısı, Ocak - Şubat 1998, Yıl 4, Sayı 19, 1. Cilt, Sayfa 448-496
4. CEYHUN Y.-M.U.ÇAĞLAYAN, Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta, T.IŞ yayını, 1997
5. ERKAN Hüsni, Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, T.IŞ Yayını, 1994
6. GERAY Haluk, “Yeni İletişim Teknolojilerinde Eğilimler, İnternet, GII ve Türkiye”, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, No:11, Eylül-Ekim 1996.
5. GÜLER Birgül Ayman, Yapısal Uyarlanma Reformları ve Devlet, Türk İş/97
7. MEŞELİ Mehmet, “İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketinde “Yeni” Eğilimler”, Türk İş /97 Yıllığı,
8. ÖZKAPLAN Nurcan, “Sendikal Hareket ve İşgücü Piyasalarında Yeni Eğilimler”, Türk İş /97 Yıllığı
9. TÜRKSEL Kaya B., Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim, TODAIE yayını, 1996
10. OECD, Türkiye Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası Raporu, Tübitak yayını, 1996

YENİ BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE AİLEYE ETKİLERİ

Dr. İsmail BENEK*

İnsanoğlu geçmişten günümüze kadar çevresinde olup bitenleri hep öğrenmek istemiştir. Öğrendiklerinin ya da kendi ürettikleri bilgilerin yayılmasında çeşitli haberleşme yolları bulmuştur. Yazılı kültürün gelişmesi ya da bilgilerin taşınmasında tek bir canlının kullanılması ilk haberleşme şekillerinden bazılarıydı. Ama gelişen bilim ve teknoloji sayesinde ortaya çıkan yeni buluşlar birçok alanda olduğu gibi iletişim konusunda da kendini göstermiş ve teknolojik yönden faydalı olabilecek her türlü araç iletişimde de kullanılmaya başlanmıştır. Böylece görsel ve işitsel pek çok kitle iletişim araçları ile haber alış verişi hızlı bir şekilde işler hale gelmiştir (1).

İletişim, iletilen bilginin hem gönderici hem de alıcı tarafından anlaşıldığı ortamda bilginin bir göndericiden bir alıcıya aktarılma sürecidir. Organizmaların çeşitli yöntemlerle bilgi alışverişi yapmalarına imkân tanıyan bir süreçtir. İletişim tüm tarafların üzerinden bilgi alışverişi yapılacak ortak bir dili anlamalarına ihtiyaç duyar (2). İletişim sözcüğünün, yalın bir ileti alışverişinden çok, toplumsal nitelikli bir etkileşim, değiş tokuş ve paylaşımı içerdiğini söyleyebiliriz (3).

İletişim teknolojileri açısından atılan ilk büyük adım matbaanın bulunması olmuştur. Basım teknolojisinin gelişimi yazılı basının yani gazetelerin ulusal ve uluslararası alanda önem kazanmasına yol açmıştır. Daha sonra telgrafın ve mors alfabesinin bulunmasıyla birlikte mesafeler daha da kısalmıştır. Böylelikle bir yerden bir yere haber göndermek daha hızlı ve kolay olmuştur.

1876 yılında Graham Bell’in telefonu bulunmasıyla sözlü iletişim önem kazanmıştır. Daha sonra 1920 yılında gerçek anlamda ilk radyo yayınlarının başlamasıyla sözlü iletişim kitleler arasında yaygınlık kazanmıştır. Uzun yıllar boyunca kitle iletişim tekelini elinde bulunduran radyo, 1936 yılında İngiltere’de BBC tarafından gerçekleştirilen ilk televizyon yayınıyla birlikte belli oranda önemini yitirmiştir. Hem görsel hem işitsel olması dolayısıyla televizyon, daha çok izleyici kitlesini kendisine çekmeyi başarmıştır. Televizyona gösterilen ilgi doğrultusunda gerçekleşen teknolojik gelişmeler çerçevesinde dünyanın bir ucundaki olay uydular aracılığıyla canlı olarak ekranlardan evlere konuk olmaya başlamıştır.

* Sivil Toplum Akademisi Başkanı

20. yüzyıla gelindiğinde ise bilgisayar teknolojisi yaşamımızın bir parçası olmaya başlamıştır. Gelişen bilgisayar teknolojisiyle birlikte internetin yaşamımıza girmesi yepyeni bir iletişim çağını açmıştır. Bu teknoloji sayesinde dünyanın bir ucunda yaşanan olaylara anında ulaşmanın yanı sıra o olaylara interaktif biçimde katılmak da imkânlı hale gelmiştir.

İnternetin kökeni, Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı tarafından 1969 yılında olası bir savaşa karşı bütün bilgisayarları güvenilir bir ağ ile birbirine bağlamak için başlatılan çalışmaya dayanmaktadır. Bu dönemde Panet adlı bir ağ sistemi oluşturulmuştur. Bu bilgi ağı daha sonraları bilimsel ve akademik kullanıma açılmıştır. Daha sonraları bu çalışma yaygınlaştırılarak, tüm bilgisayar kullanıcılarının hizmetinde olan bir bilgisayar ağı olarak düzenlenmiştir. Bu ağ bilgiye ve hizmete ulaşmayı kolaylaştırdığından zaman içerisinde tüm dünyada kullanılan ticari hizmet biçimini kazanmıştır. Daha sonra da medya sisteminden bireysel iletişime kadar tüm alanları etkisi altına almıştır. Özellikle teknolojinin giderek ucuzlaması ve daha geniş kitlelere yayılması sonucu dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan milyonlarca insan, internette sürekli etkileşim halinde bulunarak bilginin bir yerden başka bir yere anında taşınmasını sağlamaktadırlar (4).

Bilgisayar teknolojisi, insanoğlunun düşünsel gücünü artıran ve belki de bazı alanlarda onun yerini almaya aday bir teknolojidir. Ünlü iletişimci Marshall McLuhan’a göre, tarih boyunca ortaya çıkan çeşitli teknolojiler, şu veya bu biçimde bir organımızın uzantısı olarak yorumlanabilirler; buna karşılık elektronik teknolojisindeki gelişmeler sayesinde, tarihte ilk kez insanın en önemli organı olan beyni bir uzantıya kavuşmuş olmaktadır (McLuhan,1965). Ronald Rice, yeni iletişim teknolojilerini, “genellikle mikro işlemleri kullanılması sonucu bilgisayar yetenekleri olan, kullanıcılara veya kullanıcıyla enformasyon arasında karşılıklı etkileşime izin veren ya da karşılıklı etkileşimi artıran iletişim teknolojileri” olarak tanımlanmaktadır (Geray, 1994:6). Rogers’ a göre ise yeni iletişim teknolojilerinin başlıca üç özelliği vardır (Geray, 1994:7r8).

İletişim sürecinde, zekânın katıldığı karşılıklı etkileşimin varlığı gereklidir. Bu durum, geleneksel basılı ve elektronik kitle iletişim araçlarındaki tek yönlü işleyişi değiştirmektedir. Büyük bir kullanıcı grubu içinde her bireyde özel mesaj değişimi yapılabilmesini sağlayacak kadar kitesizleştirici olabilir. Kitesizleştirme genel olarak, kitle iletişim sisteminin kontrolünün mesaj yapıcından iletişim aracı tüketicisine doğru kayması demektir. Yeni iletişim teknolojileri, birey için uygun bir zamanda mesaj gönderme veya alma yeteneklerine sahiptirler. Bunun somut bir örneği olarak elektronik posta kutusu gösterilebilir. Kişi, mesajı kendisi için en uygun zamanda almayı belirleyebilir. Bu özellik, bir ölçüde iletişim ortamı olarak gazetenin, radyo ve televizyona karşı üstünlüğüne benzemektedir. Bununla birlikte, bilgisayar ve teleko-

münikasyonun birleşmesiyle ortaya çıkan yeni iletişim biçimleri için değişik kavramlarda kullanılmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri, hem kullanıcılar arasındaki hem de kullanıcılar ile enformasyon arasındaki karşılıklı etkileşimi, içlerinde bulunan mikroişlemcilerle sağlayan ve geliştiren iletişim araçlarıdır. İnsanların veya elektronik işlemcilerin doğrudan ya da teknolojik araçlar yardımıyla algılayabildiği her türlü işlem enformasyonudur (Geray,1994:9) (5).

Bilgi ve iletişim teknolojileri, bilgiye ulaşılmasını ve bilginin oluşturulmasını sağlayan her türlü görsel, işitsel basılı ve yazılı araçlardır. Ayrıca, insanlık tarihinde az sayıda teknoloji, bilgi ve iletişim teknolojileri kadar insan yaşamını etkilemiştir. Bilginin toplanmasını, işlemlerini, depolanmasını, ağlar aracılığı ile bir yerden bir yere iletilmesini sağlayan iletişim ve bilgisayar teknolojilerini de kapsayan bütün teknolojiler “bilgi teknolojisi” olarak adlandırılmaktadır. İletişim teknolojisi, mesajların bir yerden bir yere hızlı iletilmesine imkân sağlamakta, bilgisayar teknolojisi ise hesaplama ve bilgi işleme yeteneklerimizi milyonlarca kere artırmaktadır (6).

Günümüz bilgi teknolojileri, iletişim hızını ve etkileme gücünü elinde bulunduran birinci kuvvet konumuna gelmiştir. Aile, okul, çevre ve kamu yönetiminin etki alanlarını ve yaşama yaklaşımlarını yönlendiren, değiştiren ve yeni sonuçlara taşıyan “egemen bir güç” olmuştur.

Olumlu katkıları, küçücük bir pencereden dünyaya bakarak küresel bir köy oluşturma çabaları, kitle iletişim araçları ile bilgilenme ve gelişme yöntemlerimizin değişmesi ve pozitifleşmemiz yanında, olumsuzlaştırma fonksiyonu da göz ardı edilmemesi gereken bir etken.

Bütün alanlarda kullandığımız, hayatımızda önemli yer işgal eden internet, her geçen gün daha fazla kişiyi kendine çekmektedir. İnternetin bu denli hızlı yükselişi ve etkileri ile ilgili çok sayıda kapsamlı araştırmalar yapılmış, gençlerin eğilimleri hakkında ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Dünyada internet kullanımı, gençlerin internete yaklaşımı, sanal âlemin fayda ve zararları konusunun dikkatle incelenmesi gerekmektedir. İnternet pazarlama alanında faaliyet gösteren bir firmanın hazırladığı “Dünya ve Türkiye İnternet Raporu 2007” raporuna göre, Türkiye, etkin internet kullanıcı sayısı açısından dünya sıralamasında 16. sırada yer alıyor. ‘İnternet Kullanıcı Adedine Göre Tüm Dünya Performansı’nın sıralandığı rapora göre, dünyada nüfusun yüzde 16,9’u, yani 1 milyar 114 milyon 275 bin kişi internet kullanıyor. “Türkiye İnternet Raporu 2005”e göre, ‘Türkiye’de internet ne ifade ediyor?’ sorusuna çoklu cevap verenlerin yüzde 43’ü interneti ‘Tüm dünyadan haberdar olabilme’, yüzde 40’ı ‘Haberleşme aracı’, yine yüzde 40’ı ‘Öğrenme ve öğretme ihtiyacı’, yüzde 37’si ‘İleri teknoloji’, yüzde 11’i ‘reklam yapılan yer’, yüzde 9’u ‘Alışverişin kolay yolu’ olarak

görüyor. Vatandaşların yüzde 9’unun ‘‘zaman kaybı’’, yüzde 8’inin de ‘‘Çocuklar için sakıncalı yer’’ olarak değerlendirdiği internetin kullanım amaçları arasında müzik dinlemek, ödev hazırlamak, bankacılık ve para transferi, seyahat işlemleri, iş ilanları da bulunuyor (7).

Bilgisayar, okulöncesi çocukların gelişimlerini olumlu etkiler. Yaş gruplarına uygun boyama, çizme becerileri, büyük-küçük, uzun-kısa, kalın-ince, şişman-zayıf gibi kavramları ayırt etmeyi sağlar. Farklı olanı bulma, eksiği tamamlama gibi beceriler kazandırarak çocuğu okula hazırlar.

Aile mefhumunu sarsacak noktalara gelinmemesi kaydıyla, internetin tüm faydalarından istifade etmek gerekiyor. Özellikle çocuklarımızın eğitim ve öğretimine yönelik olarak, onlarla birlikte araştırma yapmalı, ders çalışmalarına internet üzerinden de destek vermeliyiz. Tabi bunu yaparken de çocukların pornografik yayınlara bağlantılarını kısıtlayan programları araştırarak bulmak ve kullanmak gerekiyor. Bu anlamda çocuklarımızı özgür bir ortamda yetiştirmek, ancak bununla beraber de mutlaka kontrollü hareket etmek ve denetlemek şart. Diğer bir ifadeyle neyi nasıl yaptığını bilmemiz gerekiyor. Aile bir bütündür. Her bir bireyin kendine has hak, öncelik ve sorumlulukları vardır. Ailenin gelişiminde anne ve baba birlikte görev almalı, sadece çocukların değil, büyüklerin ve akrabaların da gelişim, eğitimlerine destek verilmelidir. İnternetin sağladığı tüm imkânlardan da bu yönüyle istifade edilebilir. Bilginin ve öğrenmenin değeri asla unutulmamalıdır. Bundan dolayı internet sisteminin getirdiği tüm avantajlardan istifade etmek elzemdir. Ancak unutulmaması gereken en önemli mesele, aile içi hayatımızda internetin kullanımının kontrol altına alınmasıdır.

Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde güçlü aile bağlarının şehirleşme ile birlikte azaldığı, bireyin ve ailenin koruma duvarlarını kaybettiği, istihdam probleminin yaşandığı, ekonomik yetersizliğe sürükleildiği ve yakın çevresinin genelde kırsalda kaldığı bir durumda, medyanın olumsuzlaştırma katkısı çok artmaktadır.

Zararlı bilgiye ve iletişime açık internet ortamları, televizyonların ekonomik kaygılarla ilkesiz ve pornografik, bazen de reyting uğruna şiddet ve tartışma ortamlarının çekiciliğe iten rolleri, medyadan beklenen olumlu yayın, toplumsal değerlere duyarlılık ve aile ortamlarını destekleyici yayın politikalarından uzaklaştırmaktadır.

İletişimin, gerçek zeminde monologlaştığı, buna karşılık sanal ortamda yalnızlaştırıcı ve bunaltıcı özelliği; gençlerin, özellikle çocukların duygu ve düşünce dünyasını sanılanın üzerinde tahrir etmekte, aile içi iletişim ve uyumunu zorlaştırmaktadır.

Her faydalı şeyde olabileceği gibi internetin de tehlikeli yönleri olduğundan bahsettik. Bu tehlike karşısında bilinçli ve tedbirli olunması gerektiğini de vurguladık. Ancak bu bilinçlenme görevi, başta aile reisi olan babaya düşmekte, sonra sırasıyla

anne, büyük evlat ve nihayet ailedeki her internet kullanıcıasına sirayet etmektedir. Eve bir bilgisayar alıp internete bağladıktan sonra, kullanımını çocukların tercihine terk etmek, maalesef sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durumda, çocuklar ve gençler, internetin zararlı ve tehlikeli yönleriyle baş başa kalmakta, üzücü sonuçlar ortaya çıkmaktadır (8).

Gerçekte yaşayamadığını sanal ortamda bulma heyecanı ve sürükleyiciliği, hem demoralize etmekte, hem de “mış, gibi” hayatın labirentlerine götürmektedir.

İnsanlara mekândan bağımsız olarak iletişim imkânı veren teknolojiler gençleri, çocukları çok fazla yalnızlaştırmaya başladı. Bilgisayar üzerine yapılan çalışmalar internette ve bilgisayarda çok fazla vakit geçiren çocukların ve gençlerin sosyal ilişkilerinin giderek azaldığını gösteriyor. Sosyal ilişkilerin azalması da dayanışma ve merhamet duygusunu ortadan kaldırıyor. Bu ölçüsüz bir şekilde şiddete maruz kalma da onları şiddete karşı duyarsızlaştırıyor ve gerektiğinde şiddete başvurulabileceği konusunda bir yanlış inanca yöneltebiliyorlar. Ülkemizde yaşayan insanlar kitle iletişim aygıtlarından günde üç bine yakın eşik altı mesaj alıyorlar. Oysaki bunların birçoğu gereksiz. Bu mesaj bombardımanı çocukları baygınlaştırıyor ve dikkatlerini sahici olandan alıkoyuyor. Ötekini, başkasını da düşünebilmenin ne kadar soylu bir şey olduğunu öğretmiyoruz. Yarışmayı öğretiyoruz, bir başkasının sırtına basıp biraz daha yukarıya çıkmayı öğretiyoruz. Bununla birleştiği zaman televizyon ortamının çocukları fazlasıyla duyarsızlaştırdığını hatta yer yer bu bilgisayar oyunları ve televizyonların çocukları acımasızlaştırdığını söyleyebiliriz. Çağımızın hastalığı simülasyon yani, taklidin gerçeğin yerini aldığı modeller (9).

İnternet bağımlılığının ortaya çıkardığı semptomları şöyle özetleyebiliriz: Aile ilişkilerinde zayıflama, yakın arkadaş ve akraba ilişkilerinde azalma gibi olumsuz etkilere neden olmaktadır. Aile fertlerine yeterli zamanı ayıramama nedeni ile aile bağlarının zayıflaması. Bilgisayar kullanımı nedeniyle eşler arasında anlaşmazlık ve sorun çıkmaktadır. İnsanlarla İnternet üzerinden konuşmayı yüz yüze konuşmaktan daha kolay bulmaktadırlar. Toplumdaki en büyük hastalıkların başında yalan söylemek hastalığı gelmektedir. İnternet ortamında cetleşme ile gençler çok kolay yalan söyleyebiliyorlar. Bu, zamanla alışkanlık yapıyor ve normal davranış haline geliyor. Millet olarak en önemli vasfımız olan dürüstlük ve yalan söylememek bu sayede eriyip gidiyor. Çocuklarımız, olumsuz cinsel bilgiler, şiddet davranışları, alkol ve sigara alışkanlıkları, kumar, sağlıksız beslenme gibi istenilmeyen alışkanlıklar edinebiliyorlar. Bilgisayar önünde uzun süreler harcanması gelişim çağında olan çocuklarda duruş ve oturuş pozisyonlarına bağlı olarak iskelet kas sisteminde hasarlara görme problemlerine, dil becerilerinde gerilemeye, beyin gelişiminde problemlere sosyal gelişimde olumsuzluklara da neden olabilmektedir (10).

Beynin hopla, zıpla koş komutuna uyamayan çocukların bedensel (büyük ve küçük kas) gelişimleri tamamlanamamaktadır. Çocuk, okulöncesi dönemde kendisine gerekli olacak bilgileri öğrenebilmek için yeterli zihinsel egzersizleri yapamayacaktır. İhtiyaç durumunda bilgilerin hatırlama ve ifade edebilme becerileri gelişmeyeceği için dil becerilerinde gerilemeye, beyin gelişiminde problemlere sebep olacaktır. İnternette sürekli şiddet içerikli oyunları oynayan özellikle erkek çocukları okul ortamında ve arkadaşları arasında, kavgacı, saldırgan ve geçimsiz bir insan profili çizecektir. Bu da çocuğun sosyal hayatta sevilmemen, istenmeyen, kabul görmeyen bir birey haline gelmesi demektir. Yalnız ve arkadaşız kalarak sosyal gelişimi olumsuz etkilenecek, sanal âlemde gördüklerini gerçek âlemde göremeyince, hayal kırıklığına uğrayıp üzüntü, kızgınlık, öfke duyguları ortaya çıkacaktır. Uzun süre bilgisayarın başında oturan bireylerde görme kusurları oluşabilmektedir.

Türkiye genelinde ergenlerin internet kullanımı iki faktör göz önüne alınarak incelenmelidir; eğitimine devam eden ergenler ve eğitimine devam etmeyen ergenler. 2002 Türkiye Bilişim Şurası Raporunda 7-15 yaş grubundaki gençlerin %90'ının interneti eğlence ve yararlı olmayan siteleri gezmek için kullandığı, bilgisayar başında zamanlarını gereksizce harcadıkları belirtilmektedir. On-line oyun kültürü ile iç içe yaşayan bu gençlerin “doğru internet kullanımı” kültürüne gereksinmesi olduğuna raporda ayrıca değinilmiştir. Amacı gençlerin ‘internetin doğru kullanımı’ adına neler yapılması gerektiğini, gençlerin internet kullanımı sırasında yaşadıkları sorunları ve çözüm önerilerini (şimdilik küçük çapta) saptamak olan çalıştayın bulgularını eklemek yararlı olacaktır. Bu bağlamda, gençlerin ifadelerinde belirttiği sorunlar şu başlıklar altında toplanmıştır:

Pornografik ya da olumsuz zararlı sitelerin kolayca ulaşılabilir olması, kendileri için ‘yararlı’ olabilecek sitelere ulaşabilecek kaynakların bulunmaması, internetin aile içi çatışmalara neden olması, ekonomik yönden zararlı olması (faturalar), günlük işleri aksatacak şekilde zaman kaybına neden olması, internette kişinin kendisini olduğu gibi yansıtmaması nedeniyle kimlik kargaşasına sebep olması, internetin yararlı amaçlarla kullanılmaması, internetin bağımlılık oluşturması.

Çalıştayda elde edilen bulgulara göre çıkarılan çözüm önerilerine değinecek olursak: İnternet kullanıma ilişkin yalnız ergenlerin değil, ailelerin ve tüm toplumun bilinçlendirilmesi, toplumun bilinçlendirilmesi için çeşitli iletişim araçlarında (medyada) halkı bilgilendirecek fakat endişelere yol açmayacak nitelikte yayınlar hazırlanması, okullara bilgisayar kullanımını geliştirecek dersler konulması, ilgili sektörlerin ve servis sağlayıcılarının Türkçe içerikli referans sağlayacak ve eğitim konusunda yardımcı olacak siteler hazırlamaları, “zararlı” olarak nitelendirilen sitelerin denetlenmesi ve bu siteleri hazırlayanların eğitilmesi, sosyo- ekonomik düzeyi düşük olan

yerlerde okuyan öğrenciler için devlet eliyle okullara bilgisayar laboratuvarları kurulması ve internet bağlantısının sağlanması şeklinde sıralanabilir (11).

Medya araçlarının içeriğine bakıldığında görsel olsun, işitsel olsun tüm medya araçları kanalıyla bir iletişim, etkileşim ortamı oluşturulmaya çalışılır. Oluşturulan bu platform aracılığıyla topluma, toplumu oluşturan bireylere bir takım mesajlar, iletiler sunulur. Görsel ve işitsel araçlarla insanlara eğlenme, vakit geçirme, bilgilenme, haberdar etme, bakış açısı kazandırma, zaman zaman düşündürme, tartışma gibi birkaç ana başlıkta toplanabilecek işlevler, faaliyetler sunulur. Bu faaliyetler aracılığıyla insanların dünyaya, olaylara, kişilere, çevresinde gördüğü her türlü sanal veya gerçek olguya karşı bakış açısı oluşturmaya çalışır. Bu araçların hazırladığı çalışmalar, faaliyetler aracılığıyla kişilere, topluma bir takım hazır şablonlar sunulur. Bu hazır şablonlar kişileri birçok zor, zahmetli, uzun süreli çabalardan kurtarmış gibi görünebilir. Ancak insanlar farkına varmadan kendi özgün potansiyellerini kullanamaz hale gelirler. Bir süre sonra görsel ve işitsel medya araçları kişiler adına düşünmeye, kararlar üretmeye, değerlendirmeler yapmaya bir bakıma hazır hayat şekilleri hazırlamaya başlar. Bu aşamadan sonra insanlar kendilerini önü alınmaz, engellenemez bir dalganın içinde bulurlar (12).

Alt gelir gruplarında, tartışmasız güç dengesi televizyon lehinedir. Sanat içermeyen, bilgi üretmeyen ve eğitim amacı taşımayan, eğlenme kalitesinin düşüren yayın bolluğu, tüketici bir toplumun hırslarını tahrik etmektedir.

Tatmini zorlaşan birey, hedeflerini gerçekleştirebileceğine olan inancını da kaybetmektedir. Kültürel çatışma, kimlik bunalımı, özne olamama, üretmemeye ve başaramama duygusu, egemen güç olarak yeni medyanın çekim alanına itmektedir.

İnsanlar gündelik öfkelerini TV'nin karşısında, şiddet sahnelerinde kendileri aktörmüşçesine, özdeşleştikleri kahramanlarla eşduyum halinde geçiştirmektedirler. Şiddet sahnelerini izleyen birey, öfkeli olduğu kişinin cezalandırılmasından haz alır. Gündelik öfkelerin somutlaştığı kötü adamlar, hainler, yalancılar, ikiyüzlüler ve kanunsuzlar tek tek öldürülmekte, işkence görmektedir (13).

Türkiye’de kentli ailelerin televizyon ve metinleri ile kurduğu ilişki, bireysel ve karmaşıktır. Bu yüzden de geçmişten farklı olarak, izleyici üzerine odaklanan araştırmaların artması gerekmektedir. Televizyon, ekonomik sıkıntılar çeken, kentin yoğun, yorucu ve gerilimli yaşamı içinde bunalan izleyicisine bir yandan bu sorunlarından kaçışı için farklı imkânlar sunarken bir yandan da oluşturduğu temsili dünya içine hapseder. Televizyon anlatısı, izleyicisine bir taraftan özgürlükler tanıırken diğer taraftan belli kodlarla onu bilinçli olarak sınırlayan bir yapılaşmaya sahiptir. Çünkü televizyonu ve televizyonun izleyicisi ile kurduğu ilişkiyi eksiksiz değerlendirebilme çabalarında, televizyon aracının kendisi, televizyon mesajlarının yorumlanması,

aracın kendisinin kullanımı ve tüketimi gibi farklı evreler ve bu evreler içinde farklı değişkenler, bu değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerini kapsayan bir süreçle karşı karşıyayız. Bu karışık süreçte izleyicinin gerçek konumunu bilmek ve kendisinden bire bir aldığımız verilerle çözümlenmeler yapmak sanırız televizyonu ve izleyicisiyle olan ilişkisini anlama çabamızda önemli ipuçları sağlayacaktır (14).

Paylaşımın azaldığı, ortak dilin kullanılmadığı ve beraberce düşünülmediği zamanları çoğaltan yeni medya, daha doğrusu ağırlıklı olarak internet ve televizyon karşısında, “olumlulaştırma sorumluluğumuz ne olmalıdır?” sorusu, cevap bekleyen en önemli yükümlülüğümüzdür.

Medyanın çocuk ve/veya ergen üzerindeki olumsuz etkilerini anlatmak için aşağıdaki öneriler yapılmalıdır. Bunlar; iki yaşından önce özellikle bebekler için hazırlanmış, zararlı etkileri, reklamları içermeyen ve olumlu uyarılar veren programlar dışında televizyon izletilmemeli, bebekler ve çocuklar için ekran başında (TV, video, bilgisayar ve video oyunları) kalınan süre günde 1-2 saat ile sınırlanmalı ve televizyonun çocuk bakıcısı olarak kullanılmasında kaçınılmalıdır. İzlenecek programlar; dikkatle önceden seçilmeli, program bittiğinde televizyon kapatılmalı. Program çocuk ve ergen ile birlikte izlenmeli ve içerik tartışılmalı, gerekiyorsa çocuğa izlediğinin bir film olduğu ve gerçek yaşamda bunların olamayacağı anlatılmalı. Ana-babalar, kendi izleyecekleri programları da seçerek, çocuklara iyi bir “örnek” olmalıdırlar. Anne ve babalar; ev işleri ile uğraşırken, çocuğa televizyon izleterek oyalama yerine, gerektiğinde kendilerine ufak yardımlar yapmasını desteklemeli ve istemelidirler. Çocuğa bakan kişiler de televizyon izleme “süresi” ve seçilecek programlar konusunda görüş birliğine varmalı, kararlı ve tutarlı olmalıdırlar. Çocukların; reklamlarda görerek istediği ama ona uygun olmayan şeylerin neden uygun olmadığı ve alınamayacağı, çocuğa, açıklanmalı ve almama konusunda kararlı ve tutarlı olunmalıdır. Çocukların yatak odalarında kitle iletişim araçları bulundurulmamalıdır. Televizyon çok yakından izlenmemelidir (15).

Programlarla ilgili bilgi veren, televizyonun sağ üst köşesindeki yaş sınırı logosu çocuklara öğretilmeli, kendi yaş sınırlarının üstünde programları izlenmesinin sakıncaları anlatılmalıdır. Program seçme sorumluluğu çocuğa verilmeli ama anne-baba fark ettirmeden çocuğun takipçisi olmalıdır.

Çocuklar üzerinde belli olumsuz etkileri olduğundan dolayı toplumun geleceği ve selameti açısından radyo ve televizyon programlarının düzenlenmesi ciddi bir sorundur. Bu konuda uluslararası uygulamalarda belirginleşen ölçüler dâhilinde hareket edilmesi bir zorunluluktur. Çocukların ruhi, fiziki ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyebilecek türdeki programların onların izleyebilecekleri saatlerde yayınlanması yasaklanmakta ve daha ilerideki saatlerde yayınlanması bir çözüm olarak kabul

edilmektedir. Ancak ilk etapta çocukların ruhi, fiziki ve psikolojik gelişimine zararlı olduğu açık olmayan türdeki yayınların bile uzun vadede onların gelişimi üzerinde çeşitli bakımlardan olumsuz etkiler meydana getirdiği kabul edilmektedir. Özellikle televizyon yayınlarının doğasını, onların birer kurgu olduğunu, asla gerçek hayatı yansıtmadığını ayırt edemeyen çocuk zihninde ciddi tahribatlara yol açtığı araştırmaların ortaya koyduğu bir husustur.

Bu durumda çocuklar üzerinde olumsuz etkileri var diye radyo ve televizyon yayınlarını onlara yasaklamak mümkün mü? Elbette böyle bir şey düşünülemez. Peki, ne yapılacak? Modern dünyanın bu sorun için bulduğu önemli çözümlerinden biri ve belki de en önemlisi Medya Okuryazarlığı dersidir. Çocuklara radyo ve televizyonun doğasını, buradaki programların yapısını, kurgusallığını, gerçek hayatla olan ilgisini, eleştirel bakışı vermeyi amaçlayan bu ders otuz yıldır pek çok ülkede uygulanıyor. Türkiye’de üç yıldır ilköğretim okullarının 6, 7 ve 8. sınıflarında seçimlik olarak konun Medya Okuryazarlığı dersi, çocukları bilinçlendirerek radyo ve televizyon yayınlarının olumsuzluklarını en aza indirmeyi amaçlamaktadır (16).

Medya okuryazarlığı daha son otuz yıl içinde yaygın bir ilgi görmüştür ama bu fikrin geçmişi yaklaşık yarım yüzyıl geriye gitmektedir. Bu fikir kitle iletişim araçlarının etkisi ve bu etkilerin nasıl olumlu eğitim deneyimlerine dönüştürülebileceği konusundaki tartışmalardan çıkmıştır. Uzun bir süredir devam eden medya ve medya okuryazarlığı tartışması eğitimin çehresini değiştiren bir kavram oluşturmuştur. Medya okuryazarlığından sık sık aynı anlamı taşıyan bir kavram olan medya eğitimi olarak da söz edilmektedir. Medya eğitimi daha çok Britanya’da ve Fransızca ile İspanyolca dillerinin konuşulduğu diğer ülkelerde kullanıla gelen bir terimdir. Bu farkın sebebi İngilizce “okuryazarlık” (literacy) teriminin bu dillere çevrilememesidir. Bu nedenle medya okuryazarlığı ve medya eğitimi aynı anlama sahiptir (17).

ABD’de birçok iletişim bilimci, eleştirmen, halk sağlığı uzmanları ve akademisyen, medyaya maruz kalmayı bir risk faktörü olarak belirlemekte ve medya okuryazarlığını da koruyucu faktör olarak önermektedirler. Son kanıtlar, medya okuryazarlığı eğitiminin küçük çocukların alkol hakkındaki karar verme davranışlarını etkileyebildiğini göstermektedir (Autsun ve Johnson, 1997).

Medya okuryazarlığının çocukları ve gençleri medyanın olumsuz etkilerinden koruyabileceğine ilişkin tartışmalar ülkemizde de akademik düzeyde başlatılmıştır. Medya okur-yazarlığı; sadece izleyicinin medyayı bilinçli okumasına katkı yapmakla kalmamakta, etki alanını, insanın özgürce kendini ifade etmesi, toplumsal hayata daha aktif ve yapıcı katılım, yerel, ulusal ve kamusal medyanın iyileştirilmesi ile ilgili hareketleri desteklemek için bilinç oluşturma gibi konulara kadar genişletmektedir (18).

Medya okuryazarlığı eğitiminin genel amaçları: Öğrenciler; medyayı ve medya ürünlerini akıl süzgecinden geçirmenin ve bilinçli bir izleyici olmanın önemini kavramalıdır. Öğrenciler medya mesajlarının kim tarafından ve hangi amaçla kurgulanarak kendilerine ulaştığını değerlendirebilecek konuma gelmelidirler. Öğrenciler medya ürünlerinin büyük bir dikkatle oluşturulmuş yapımlar olduğunu bilmelidir. Bu nedenle mesajların çözümlenmesi ve öğrencilerin daha dikkatli ve bilinçli medya tüketicileri olabilmeleri sağlanmalıdır.

Öğrenciler medya içerikleri hakkında sorgulama bilinci kazanmalı, mesajları olumlu ve olumsuz olarak ayırt edebilmeli ve yargıları/önyargıları gerektiğinde eleştirel bir bakışla değerlendirebilmelidirler. Medya kuruluşlarının ticari bir faaliyet yürüttüğü ve bu işin öncelikle ekonomik kaygılarla yapıldığının öğrenciler tarafından anlaşılması sağlanmalıdır. Medyadan gelen mesajları, öğrencilerin, kendi aralarında ve mümkün olduğu kadar da aileleri ile tartışabilmeleri ve kendileri için ne anlam ifade ettiğini konuşabilmeleri ve paylaşabilmeleri sağlanmalıdır. Ses ve görüntü efektlerinin, çok boyutlu görüntülerin, müziğin ve kamera hareketlerinin medyanın insanlar üzerinde oluşturduğu etkiyi artırmak için kullanıldığını, gerçeğin dışındaki birçok görüntüye de yer verildiği konusunda, öğrenciler bilinçlendirilmelidir. Çocuklar, basit anlatımıyla; bir televizyon programının, radyo programının, gazete sayfasının hazırlanma aşamaları hakkında bilgi sahibi olabilmelidirler (19).

ÖNERİLER

Kaçınılması imkânsız, ret edilmesi ve kullanılmaması çözüm olmayan bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili konuları, ülkemiz şartlarında, duyarlılık alanlarımızı belirleyerek çözmek zorundayız.

Bu konudaki önerilerimiz;

1. Aile ortamında İnternet filtreleme programları kontrollü bir şekilde kullanılmalıdır.
2. Aile içinde, ortak değerler belirlenmeli ve bu değerler doğrultusunda internet ve televizyon programları izlenmelidir.
3. Medyanın etkisinin bilinçli bir sorgulamaya alınabilmesi için, ilk başta anne ve babanın, ikinci aşamada bütün aile fertleri eğitilmelidir.
4. Medya okuryazarlığının; Okurluğu özendirilmenin yanı sıra, medyanın zararlarını önleyici bir içerik ve bilinçlendirme amacına yönelik olması sağlanmalıdır. Medya okuryazarlığı, zararlı yayınlar karşısında toplumsal örgütlenme ve sivil toplum tepkisine yönlendirilmesine aracılık etmelidir.

5. İnternet kullanımını evin ortak alanında ve izlenebilir bir ortamda olmalıdır.
6. Olumlu site içerikleri karşılıklı paylaşılmalı, eğitici özelliği ile bilgilendirici ve eğlendirici özellikleri ortak bir kültüre dönüştürülmelidir.
7. Çocukların, gerçek kimliğin yansımadığı sanal ve yalan iletişim ortamlarına kaymaması için, çocuklara aileden beklenen ilgi ve şefkat gösterilmelidir.
8. Cep telefonlarının kullanım avantajı amaca uygun tutulmalı ve çevre iletişimi-ndeki ihtiyacı karşılama özelliğine dikkat edilmelidir.
9. Kamu denetim sistemi arttırılmalı, içerikleri uygun görülmeyen ve aileyi tehdit eden zararlı yayınların daha etkin denetimi ile birlikte caydırıcı yaptırımlar uygulanmalıdır.
10. Aileyi tehdit eden hiçbir yayın, özgürlük kapsamında görülmemeli, buna karşılık ulusal bilinçlenme kampanyası yürütülmelidir.
11. “Aile toplumun çekirdeğidir” gerçeği, “ilk öğretmen annedir” doğrusuyla birlikte, aile içi bilinçlenmenin merkezine anneyi koymamızı gerektirmektedir.
12. Özellikle anne adaylarından başlayarak “medya etkileri karşısında, bilinçli tercih eğitimleri” verilmelidir.

KAYNAKÇA

KARA Nilüfer, İnsan, Kültür ve İletişim, [http:// www. sosyalhizmetuzmani.org/ insankulturi-letisim.htm](http://www.sosyalhizmetuzmani.org/insankulturi-letisim.htm)

İletişim, Vikipedi, <http://tr.wikipedia.org/>

ZILLIOĞLU Merih, İletişim Nedir? İstanbul, 1993.

Bilişim Şurası 2004, Bilişim Sektörünün Gelişimi Raporu

Yeni İletişim Teknolojilerinin Eğitim Sürecindeki Önemi [http://www. bilgisite.com/ etic_egi-
tim3.htm](http://www.bilgisite.com/etic_egitim3.htm)

Bilgi ve İletişim Teknolojileri, [http://www.msxlabs.org/forum/iletisim-bilimleri/79046-bilgi-
ve-iletisim-teknolojileri.html](http://www.msxlabs.org/forum/iletisim-bilimleri/79046-bilgi-ve-iletisim-teknolojileri.html)

OĞUZ Mustafa, Gençler İnterneti Nasıl Kullanıyor?, Genç Yaklaşım, Ekim 2008, [gencyakla-
sim.com](http://gencyaklasim.com)

TUNCAY Yalkın /Selman Sadık, *Gülistan Dergisi İnternet Ve Aile İçi Eğitim* 85. Sayı, http://www.barajda.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=289&Itemid=2

TEKİN Ercan, ‘Çocuk ve teknoloji’ ilişkisi, <http://www.pdrciyiz.biz/cocuk-teknoloji-iliskisi-t2535.html>

YALÇINKAYA İsmet, *İnternet ve Biz*, *Final Dergisi Dershanesi*, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=136966>

SIRMALI R. Meltem Kavcar, *İnternetin Sosyalliğe Etkisi*, <http://www.genbilim.com/content/view/3155/38/>

DEMİR Ali Hikmet, *Medyanın Etkisi ve Eğitim*, http://egitimci35.blogcu.com/medyanin-etkisi-ve-egitim_17091211.html

FROMM Erich, *Kendini Savunan İnsan*, çev. Necla Arat, *Say Yayınları*, İstanbul 1991, s.77.

ÖZSOY Aydan, *İzliyorum Öyleyse Varım: Türkiye’de Kentli Ailenin Televizyon İzleme Süreci Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Kasım 2004, Yıl: 5, Sayı: 57

ŞAHİN Mustafa, *Medya’nın Çocuk Ve Ergen Üzerine Etkileri Ve Bazı Öneriler*, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (Sted)*, Şubat 2007, Sayı 2.

DURSUN Davut, *İfade Hürriyeti Ve Medya Okuryazarlığı*, *Yeni Şafak*, 14 Ekim 2008, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/default.aspx?i=13283&y=DavutDursun>

KUBEY, Robert (2001). *Media Literacy in the information age*, *Current Perspectives*. New Jersey: Transaction Publishers.

COŞKUNSERÇE Sevgi, *Medya Okur-Yazarlığı Projesinin Önemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/dkm/article.php?sid=7960>

RTÜK, *Medya Okuryazarlığı Projesi*, rtuk.org.tr

4320 SAYILI AİLENİN KORUNMASINA DAİR KANUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet TUNÇ*

Bu kanun Türkiye Büyük Millet Meclis’inde 10.01.1998 yılında kabul edilmiş, Resmi Gazetenin 23233 sayılı nüshasında 17.01.1998 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Anayasamızın 41. maddesi “Ailenin Korunması” başlığını taşımaktadır. Anayasanın bu hükmüne göre, aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. İkinci fıkrasında ise; devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar, şeklindedir.

1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Yeni Medeni Kanunumuz ailede kadın ve erkeğe yani karı ve kocaya eşit statü tanımıştır. Medeni Kanunun 185. maddesi: “Evlenmeyle eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur.

Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdür.

Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadır”.

Gerçek hayatta Medeni Kanunun belirttiği şekilde; eşler her zaman birbirine sadık kalmazlar, birbirlerine yardımcı olmazlar, hatta birbirlerini döver ve birbirlerine şiddet uygularlar. Bu şiddeti diğer aile bireylerine de uygularlar.

Yasalarımız bu şiddeti önlemek amacıyla çeşitli düzenlemeler getirmiştir. Gerek Medeni Kanun, gerek Ceza Kanunu ve gerekse Ailenin Korunmasına Dair Kanunda bu düzenlemeleri görmekteyiz. Örneğin Ceza Kanunu’nda aile bireylerine karşı yapılan müessir fiil şikayetin geri alınmasıyla düşmemektedir.¹

Bu çalışmamız 4320 sayılı Kanunla ilgili olduğu için bu Kanundaki düzenlemeler anlatılacaktır.

Bu kanunun düzenlediği koruma tedbirlerinin uygulanmasını en çok kadınlar istemektedir. Özellikle okuma yazma oranının kadınlar için düşük olduğu Van’da koruma

* Van Aile Mahkemesi Hakimi - Eylül-2008- Van

1 TCK (-) madde 5237 sayılı TCK 86/3. madde

tedbirlerinin uygulanması ülke geneline oranla daha yaygındır. Aynı zamanda ataerkil aile yapısı da bunu artırmaktadır. Bu da insanlık için utanç verici bir durumdur. Bu durum binlerce yıldır süregelmektedir.

Son yıllarda devletimizin eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yanı sıra, sivil toplum örgütlerinin de gözle görülür çalışmalarına şahit olmuştuk. Örneğin kadın derneklerinin çalışmaları, Milli Eğitim Bakanlığımızın okuma yazma kursları, Haydi Kızlar Okula kampanyası, Ana-Kız Okula gibi kampanyaları ilk akla gelen örneklerdir.

Bunun yanı sıra 4787 sayılı yasa ile Aile Mahkemeleri kurulmuş, aile içi şiddeti önleme amacıyla bu mahkemeler görevlendirilmiştir. Bir aile hakimi gözüyle aile içi şiddeti önlemeye yönelik çıkarılan 4320 sayılı yasanın uygulanması ile ilgili olarak şu hususların belirtilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir:

1. Kanunun Amacı:

Aile içi şiddete maruz kalan bireyi korumaktır. Aile içi şiddete maruz kalan aile bireyi kim olabilir:

- Eş
- Çocuklar
- Kardeşler
- Anne- baba
- Büyükanne-büyükbaba
- Amca, hala, dayı, teyze, yeğenler, kuzenler

Şiddeti uygulayan bireyi 4320 sayılı yasa kusurlu eşle sınırlandırmıştır. Yasamızın bu şekilde düzenleme getirmesi ülkemizin sosyal ve kültürel durumu ile pratik hayat gerçeklerine uygun değildir. Büyük şehirlerde kısmen çekirdek aile yapısı (eş ve çocuklar) mevcut ise de ülkemizin bazı yörelerinde geniş aile yapısı varlığını sürdürmektedir. Eş ve çocuklar büyükbaba, büyükanne, halalar, amcalar ile birlikte yaşamlarını sürdürmektedirler. Yasamıza göre bu aile bireylerinden biri, diğer aile bireylerine şiddet uyguladığında bu yasa hükümleri uygulanmayacaktır.

Bu husus Anayasanın başlangıç bölümü ile 10. ve 138. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle, iptali amacıyla Anayasa Mahkemesine götürülmüş, ancak Anayasa Mahkemesi itirazı reddetmiştir.² Her ne kadar TCK bu şekildeki davranışlara cezai müeyyide getirmiş ise de; bizce yasadaki kusurlu eş tabiri yerine kusurlu aile bireyi yazılması daha uygun olacaktır. Eş dışındaki diğer aile bireyleri de birbirlerine şiddet

uygulayabilmektedir. Günlük yaşamda kusurlu eş dışında diğer aile bireylerinin şiddet uygulaması örnekleriyle sıkça karşılaşılmakta, aile mahkemelerine bu nedenle başvurular olmaktadır.³ Şiddetin failleri ile mağdurları arasında ayırım yapılmamalıdır.

2. Kanunun Kapsamı:

Aynı çatı altında yaşayan ve şiddete maruz kalan aile bireyleridir. Aile bireyi kimlerdir.

- Eşler
- Çocuklar
- Büyükkanneler-büyükbabalar
- Amca, hala, yeğen kuzen gibi diğer aile bireyleridir.

Eşler için; mahkemece ayrılık kararı verilen veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı olan ya da evli olmalarına rağmen fiilen ayrı yaşayan tabiri kullanılmıştır. Kanun eşler için mutlak olarak nikah şartı aramıştır. Bizce bu husus toplumun ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Evlilik dışı birliktelik yaşayan ya da kırsal kesimlerde imam nikahı ile uzun yıllar yaşayan kadınlar kapsam dışı bırakılmamalıdır. Kanımca en çok şiddeti gören kadınlar bunlardır. Nikahlı eşlerin, boşanmanın olumsuz sonuçları ile karşılaşmamak için şiddete fazla başvurmadıkları düşünülmektedir. Örneğin, nafaka, maddi ve manevi tazminat ödememek, çocuklarla görüşmemek gibi. Bu husus en son olarak 4320 sayılı yasa ile ilgili yapılan 24.04.2007 tarih ve 5636 sayılı yasal değişiklik nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisinin gündemine gelmiş, evlilik dışı birliktelikleri ve imam nikahlı yaşamı teşvik edeceği gerekçesiyle vazgeçilmiştir. Ancak düşüncemize göre toplumda yaşanan fiili gerçekliklerin ve pratik hayatın göz ardı edilmemesi gerekir.

3. 4320 Sayılı Ailenin Korunması Dair Kanunda ve Uygulamada Yer Alan Bazı Kavramlar:

a- Aile:

Aynı veya ayrı çatı altında yaşayan eş ve çocuklar ile aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireyleri olarak tanımlanmaktadır.

Bizce diğer aile bireyleri ayrı çatı altında yaşıyor olsalar dahi kanun kapsamına alınmalıdırlar.

3 Van Aile Mahkemesine bu şekilde başvuru olmuş, kararlaştırılmıştır.

b- Genel Kolluk Kuvvetleri:

Polis ve jandarma birimlerini ifade etmektedir.

Bizce her ne kadar kolluk kuvvetleri olmasalar da, toplumun şartları göz önüne alınarak, apartman yöneticileri, köy ve mahalle muhtarlarına da ihbar yükümlülüğü getirilmelidir. Kolluğun her olaydan haberdar olması, ya da her olayın kolluğa ihbar edilmesi mümkün olmadığından böyle bir düzenleme yapılmalıdır.

c- Hakim:

Aile Mahkemesi Hakimi, Aile Mahkemesinin olmadığı yerlerde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun belirlediği Asliye Hukuk Mahkemesi Hakimini ifade etmektedir.

d- İzleme:

Aile mahkemesinin, ailenin korunmasına dair verdiği kararları C. Başsavcılıkları aracılığıyla; kolluk marifetiyle ilgili kişiye bildirilmesi, karara uyulup uyulmadığının denetlenmesi, kararın ihlal edilmesi durumunda kendiliğinden soruşturma yürütülmesi anlamına gelmektedir.

e- Kanun:

4320 Sayılı Kanunu ifade etmektedir.

f- Şiddet:

Aile bireylerine yönelik fiziksel, cinsel, ekonomik ve psikolojik şiddeti ve bunlara yönelik eylem ve hareketleri ifade etmektedir.

Bu hareket ve eylemlerin şiddet olarak tanımlanabilmesi için aile bireyinin zarar görmesi ve acı çekmesiyle sonuçlanmalıdır.⁴

Şiddet hareketi, aynı zamanda kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakabilir, yıldırabilir manevi olarak işkence ve eziyet çekmesine neden olabilir.

Gençcan'ın belirttiği gibi şiddete uğrayanın hakimden koruma tedbiri isteyebilmesi için korku, güvensizlik, endişe, gerginlik, baskı, karamsarlık, yılgınlık, kızgınlık yaratan her olgu aile içi şiddet sayılmalıdır. Şiddetin mutlaka fiziksel olması şart değildir. Ama uygulamada önümüze gelen olaylarda; koruma talep edenlerin büyük çoğunluğu fiziksel şiddet görenlerdir. Diğer şiddet türlerine maruz kalanların koruma kararı talep ettiklerine pek rastlanılmamaktadır.

4 Ö. Uğur, GENÇCAN: Boşanma Tazminat ve Nafaka Hukuku sh. 771. v.d.

g- Şikayet ve İhbar:

Şikayet ve ihbar, Aile Mahkemesi Hakiminin önüne dört şekilde gelebilir.

- Genel kolluk kuvvetlerine (polis – jandarma),
- Cumhuriyet başsavcılığına,
- Aile mahkemesi hakimine,
- Şiddete maruz kalanın doktora müracaatı ile gelmektedir.

i. Tedbir

4320 Sayılı Yasaya göre alınan tedbirleri ifade etmektedir.

AİLE İÇİ ŞİDDET, ŞİKÂYET VE TEDBİRLER**1. AİLE İÇİ ŞİDDET NE DEMEKTİR? KİMLER MARUZ KALABİLİR?**

Aile içi şiddet aynı ya da ayrı çatı altında yaşayan eşlerin birbirlerine ve çocuklarına ya da aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerine uyguladıkları fiziksel, cinsel, ekonomik ya da psikolojik baskı ile, cebir ve şiddet içeren hareketlerdir. Eşlerin birbirlerini dövmeleri, darp etmeleri, tehdit etmeleri, aç ve susuz bırakmaları, ailenin diğer fertleri ile görüştürmemeleri; temel ihtiyaçlarını karşılamamaları, din ve inanç hürriyetini engellemeleri gibi davranışlar şiddet sayılmakta, bu nedenle mahkemeye başvurular yapılmaktadır.

Yukarıda sayılan şiddet eylemleri çoğunlukla koca tarafından karıya, zaman zaman kız çocuklarına bazen de anne-baba ve kardeşlere yönelik yapılmaktadır. Kadının kocaya karşı şiddet eylemleri yok denecek kadar azdır. Toplumumuzun genel yapısı, yanlış töreler ve tasvip edilmeyen örf ve adetler nedeniyle çoğunlukla kadın hor ve hakir görülümekte, bazı davranışları doğrudan ona şiddet eylemi olarak dönmemektedir.

Kadının eşine karşı mahkemeye başvurup koruma tedbiri talep edebilmesi için; Medeni Kanunumuzun aradığı biçimde hukuken geçerli bir evlilik kurmuş olması zorunludur. Gerçekten Medeni Kanunun aradığı anlamda evlilik kuran çiftlerde aile içi şiddet çok azdır. Bu tür evliliklerde kadın zaten Medeni Kanun tarafından korunmuştur. Ayrı yaşama hakkı, nafaka talep etme hakkı, velayet hakkı gibi hakları kanunen vardır. Ancak toplumun bazı gerçekleri insanları farklı biçimde bir arada yaşamaya zorlamaktadır. Örneğin dini nikahla yaşama, nikahsız yaşama ve bu birlikteliklerden doğan çocuklar baba tarafından tanınmamış ya da babalığa hükmedilmemiş ise diğer çocuklardan farklı hukuki statüye sahiptirler. Bu çocuklar ve kadınlar kanunun öngördüğü tedbirlerden yararlanmazlar. Kanunlar toplumların ihtiyaçlarına göre çıkarılmaktadır. Bizce 4320 sayılı yasanın en zayıf noktası budur. Bu şekilde yaşamını sürdüren kadınlar ve onlardan doğan çocuklar da kanun kapsamına alınmalıdır.

Hakim kararıyla son buluncaya kadar, yok olan, mutlak ve nispi butlan ile malul olan evliliklerde de eşler bu kanun himayesinden yararlanabilir ve 4320 sayılı yasaya göre koruma tedbiri talep edebilirler.

Aynı çatı altında yaşayan çocuklar ve diğer aile bireyleri de kusurlu eşin şiddetine maruz kalabilirler. Bu çocukların ortak çocuk olmaları zorunlu değildir. 5636 sayılı yasa ile yapılan değişiklik ile eş tabiri yerine, eş veya diğer aile bireyleri ifadesi kanunla eklenmiştir. Bu da ancak aynı çatı altında yaşıyor olmaları şartına bağlıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi ayrı çatı altında yaşayan aile bireyelerine de şiddet zaman zaman uygulanmakta ve gündeme gelmektedir. Yasanın bu şekilde düzenlenmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Eşler yasal olarak ayrı yaşama hakkına sahip olsalar bile, diğer eşten gelecek şiddete karşı bu yasa kapsamında tedbir talebinde bulunabilecektir. Eşin şiddetinden dolayı baba evine, akrabasına, arkadaşına ya da kadın sığınma evine çocuğuyla birlikte gitmiş ya da yalnız gitmiş eş, diğer eşten gelecek şiddete karşı koruma talebinde bulunabilecektir.

2.KİMLER ŞİKÂYETÇİ OLABİLİR?

a. Eşler

Eşlerin şikayetçi olabilmesi için Türk Medeni Kanunun aradığı anlamda bir evlilik birliğinin kurulmuş olması gerekir. Bu evlilik batıl olsa dahi hakim kararı ile son buluncaya kadar geçerli olduğundan bu eşler de şikayetçi olabilir. İmam nikahlı, evlilik dışı birliktelik yaşayan ya da evliliği boşanmayla son bulanlar şikayetçi olamazlar. Bu tür durumlarda 4320 sayılı Ailenin Korunması Kanunun göre tedbir istemeleri olanaksızdır. Boşanma dışındaki iki durum yukarıda irdelenmişti.

b. Çocuklar:

Evlilik birliğinden doğan çocuklar ile eşlerin diğer evliliklerden doğan ve kendileri ile birlikte yaşayan çocukları.

Eşler mahkeme kararı ile ayrı yaşıyor ya da yasal olarak ayrı yaşama hakları var ise, evli olmalarına rağmen fiilen ayrı yaşıyorlar ise, kendileri ile birlikte yaşayan çocuklar da bu hakka sahiptirler.

c. Aynı Çatı Altında Yaşayan Diğer Aile Bireyleri:

Anne, baba, kardeşler, yeğenler.

3. KİMLER İHBAR EDEBİLİR?

Yukarıda sayılan aile bireyleri dışında; başka bir şahıs ya da sağlık kurumları ile diğer kamu kuruluşları aile içi şiddete maruz kalan birey için ihbar ve şikayete bulunabilir.

4. İHBAR VE ŞİKAYET ÜZERİNE NELER YAPILIR?

İhbar ya da şikayet Aile Mahkemesine yapılabileceği gibi genel kolluk kuvvetlerine ya da savcılığa da yapılabilir.

- a. Aile Mahkemesine yapılmış ise; aile hakimi ihbar veya şikayet dilekçesini alır, havale eder, mahkemenin değişik iş defterine kaydı yapılarak, duruşma yapmaksızın derhal kararı verir. Kararın geciktirilmesi beklenmeyen sonuçlara yol açabileceğinden derhal kararı verme zorunluluğu vardır.
- b. C. Savcılığına yapılmış ise, cumhuriyet savcısı mağdurun adli raporu, nüfus kayıt örneği ve şikayet ya da ihbar yazısı ile derhal mahkemeye bildirmekle yükümlüdür.
- c. Genel Kolluğa bildirilmiş ise; kolluk kuvvetleri olayı hemen savcılığa bildirmek zorundadırlar.

C. Savcılığı ile kolluğun, şikayet ya da ihbar ile ilgili hususu geciktirmeleri ya da yapmamaları görevi kötüye kullanma suçunu oluşturmaktadır.

5. UYGULANACAK TEDBİRLER NELERDİR?

Şikayet ya da ihbar üzerine aile bireylerinden birinin aile içi şiddete uğradığını öğrenen kolluk ya da savcılık makamı durumu derhal aile mahkemesi hakimliğine bildirmek zorundadırlar. Böyle bir durumda aile mahkemesi hakimi şiddetin belgesini aramaksızın evrak üzerinde ya da duruşma açıp mağdurun beyanını aldıktan sonra aşağıda sayılacak tedbirlerin tümünü ya da bir kısmını veya buna benzer tedbirlere hükmedebilir.

- a. Aile bireylerine karşı şiddete veya korkuya yönelik söz ve davranışlarda bulunmamasını:

Bu durumda aile bireylerine bu tür davranışlarda bulunmaması için kusurlu eş uyarılır.

- b. Müşterek evden uzaklaştırılarak, bu evin diğer aile bireylerine tahsisi ile bu bireylerin birlikte ya da ayrı oturmakta oldukları ev ve işyerlerine yaklaşmamasını:

Bu durumda kusurlu eşin, aile bireylerinin oturdukları eve ya da çalıştıkları işyerine yaklaşmaması için uyarılmasına karar verilir. Ancak bu tedbir bazı sıkıntılara yol açabilmektedir. Şiddete uğrayan eş çalışmıyorsa, evden uzaklaştırılan eş evin giderlerini karşılamamakta, adeta mağdur olan eş cezalandırılmaktadır. Bazen evden ayrılmak isteyen kişi ayrılmayı sağlayabilmek için eşine ya da çocuklarına şiddet uygulayabilmektedir. Bizce bu tedbirlerin yanında evden uzaklaştırılan eşe başka ek yükümlülükler de yüklenilmelidir. Örneğin nafaka, çalışma, evin giderlerine katıldığını belgeyle kanıtlama, çocuklar varsa eğitimlerini takip etme, alkol bağımlılığı varsa alkol kullanılan yerlere gitmeme, alkol almama gibi tedbirlere hükmedilebilir. 4320 sayılı yasa hakime “uygun göreceği benzeri başka tedbirler” demek suretiyle geniş takdir yetkisi tanımıştır.

- c. Aile bireylerinin eşyalarına zarar vermemesi:

Şiddet uygulayan kusurlu eşin, aile bireylerinin kullandığı eşyalara zarar vermemesi için uyarılmasıdır. Aile bireylerinin kullandığı kişisel ihtiyaç, ya da ortak kullanılan eşyalar için bu tedbir uygulanır.

- d. Aile bireylerini iletişim araçlarıyla rahatsız etmemesi:

Bu tedbir aile bireylerinin kullandığı ya da kusurlu eşin kullandığı her türlü iletişim araçlarıdır. Telefon, mektup, internet, ulaşım araçları gibi akla gelebilecek her türlü iletişim araçları olabilir.

- e. Varsa silah veya benzeri araçlarını genel kolluk kuvvetlerine teslim etmesini;

Aile bireylerini, korkutmaya, sindirmeye, ürkütmeye ya da doğrudan darp ve yaralamaya yönelik eylemlerden koruma amaçlı olarak bu tedbire hükmedilir.

- f. Alkollü veya uyuşturucu herhangi bir madde kullanmış olarak şiddet mağdurunun yaşamakta olduğu konuta veya işyerine gelmemesi veya bu maddeleri kullanmaması.

- g. Bir sağlık kuruluna muayene ve tedavi için başvurması.

Şiddete başvuran kusurlu eşin psikolojik durumu, ruh sağlığı, madde bağımlılığı gibi sorunları varsa bunların tespiti ve tedavisi için önlemler.

- h. Aile mahkemesi hakiminin uygun göreceği başka tedbirlere de hükmedilebilir.

Bu tedbirler şiddet mağdurunu korumak, şiddete başvurana bundan vazgeçirmek ya da tedavisini sağlamak amaçlı olmalıdır.

6. YARGILAMA USULÜ HANGİ ŞEKİLDE YAPILIR?

a. Görevli Mahkeme

Görevli mahkeme aile mahkemesidir. Aile mahkemesinin olmadığı yerlerde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun belirlediği asliye hukuk mahkemeleridir. Asliye hukuk mahkemeleri, Aile Mahkemesi sıfatıyla bu tedbir kararlarını verirler.

b. Yetkili Mahkeme

Şiddete uğrayan aile bireyinin bulunduğu yer aile mahkemesidir.

c. Bu Davalar Harca Tabi Değildir.

Niteliği itibarıyla koruma kararı aldırarak için başvuran şiddet mağduru kişiden mahkeme harçları olan başvuru harcı, nispi ya da maktu harç alınmamaktadır.

d. Bu Tedbirler Azami Altı Ay Süreyle Verilmelidir.

Hakim tedbir kararını verirken, kararında mutlaka ne kadar süreyle verdiğini belirtmelidir. Olayın özelliğine, mağdur ve kusurlu eşin ekonomik, sosyal ve kültürel durumları ile çocuklarının yaşı, eğitim durumu gibi özellikler dikkate alınarak süre belirlemelidir. Süre dolduktan sonra mağdur sürenin uzatılmasını isteyemez. Şiddet durumunun devam etmesi halinde tekrar tedbir talebinde bulunabilir. Ayrıca verilen süre içinde başka bir tedbir talebinde de bulunabilir.

e. İhtarda Bulunulmalıdır

Şiddet uygulayan eş ile, mağdura mutlaka ihtarda bulunulmalıdır. Uygulamada C. Savcılığı vasıtası ve kolluk görevlilerince bu ihtar yapılmaktadır. Aile mahkemesi hakimi verdiği tedbir kararını üst bir yazıyla C. Savcılığına bildirir. Savcılık bunu taraflara tebliğ etmek için kolluk görevlilerini görevlendirir. Kolluk görevlileri kararı, şiddet uygulayan kusurlu eşle, mağdura tebliğ eder, kararda yazılan hususları ihtar eder buna ilişkin tutanak tutup savcılık aracılığıyla aile mahkemesine bildirir.

Verilen kararda tedbirlere uymaması, aykırı davranması halinde kusurlu eşin tutuklanacağı ve hakkında hapis cezası uygulanacağı bildirilir. Kusurlu eşin bu tedbirlere aykırı davranması halinde yargılama ile görevli mahkeme sulh ceza mahkemesidir. Tutuklamanın verilecek cezanın üst sınırı nedeniyle Ceza Muhakemesi Kanunu karşısında uygulama olanağı yoktur.

– Taraflara her türlü bildirimlerle de tedbirler bildirilebilir, uyarılabilirler.

f. Tedbirlere En Kısa Sürede Karar Verilmelidir.

İşin niteliği gereği, gecikmeye mahal verilmeden derhal tedbirlere karar verilmemelidir. Ülkemizde özellikle kırsal kesimlerde işlenen töre ve namus cinayetlerinin bir kısmının da bu tedbirlerin gecikmesi nedeniyle işlendiği göz ardı edilmemelidir.

g. Bu Tedbirlerin Verilmesi İçin Duruşma Açılması Zorunlu Değildir.

En kısa sürede karar verileceği için taraflar hazırsa ya da savcılık tarafından mevcutlu gönderilmiş ise duruşma açılır. Aksi takdirde koruma kararı evrak üzerinde verilir.

h. Kusur Araştırması Yapılmaz

Tedbir talep eden aile bireyi kusurlu olsa bile, tedbir talep etme yasal hakkın kullanılması niteliğinde olduğundan kendisine kusur izafesi söz konusu olmaz. Yüce Yargıtay bu yönde kararlar vermiştir.⁵

ı. Delillerin Toplanması Zorunlu Değildir.

Savcılık ya da doğrudan başvuru yapan kişi aracılığıyla Aile mahkemelerine intikal eden koruma tedbirleri talebi nedeniyle mahkeme delil araştırmasına gitmez. Derhal kararını verir. Ancak başvuru ile birlikte doktor raporu, diğer belgeler varsa değerlendirilir. Ayrıca şiddet uygulayan kusurlu eş ve mağdur olan aile bireyi hazırsa beyanları alınır, varsa tanık dinlenir.

i. Tedbir Talepleri Adli Tatilde Görülür.

4320 Sayılı Yasa ve Yargıtay içtihatlarına göre bu tür davalara adli tatilde bakılabilir.

j. Tedbir Nafakasına Hükmedilmelidir.

Hakkında tedbir kararı verilen kusurlu eş, ortak konuttan uzaklaştırıldığı takdirde; aile bütçesine katkı sağlayan biri ise, diğer aile bireylerinin ekonomik olarak sıkıntıya düşmemesi için bu tedbire hükmedilir.

k. Kasten Yaralama Suçu Varsa C. Savcılığına Suç Duyurusunda Bulunmalıdır.

5237 sayılı Türk Ceza Kanununun “kasten yaralama” karar başlıklı 86. maddesinin 3. fıkrasının (a) bendinde “kasten yaralama suçunun;

5 YZHD 22.06.2004.tarih ve 2004/4989 Es, 2004/8235K

a. Üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe karşı,

İşlenmesi halinde şikayet aranmaksızın verilecek ceza yarı oranında arttırılır”. Diğer kişilere karşı işlenen kasten yaralama suçundan ayrı olarak ceza yarı oranında artırılmış, ayrıca “şikayet şartı aranmaksızın” demiştir. Yani mağdur şikayetçi olmazsa dahi, işlenen suç şikayet sınırında kalsa bile soruşturma ve ceza düşmez. Bu hükmün Anayasaya aykırılığı ileri sürülmüş olmasına rağmen Anayasa Mahkemesi başvuruyu reddetmiştir.

1. Verilen Bu Tedbirlere Karşı Temyiz Yolu Kapalıdır.

4320 sayılı yasa gereğince verilen bu tedbirler kesin olarak verildiği için bu kararlara karşı Yargıtay’a temyiz yoluna gidilmez.

Ancak uygulamada tedbirin türünün değiştirilmesi ya da süresi nedeniyle aleyhine tedbir karar verilen kişi ya da mağdurun istemi üzerine duruşma açılarak ya da duruşmasız olarak verilen tedbir kararı değerlendirilir. Değerlendirme sonucunda değişen koşullar nedeniyle tedbir türü değiştirilebileceği gibi, yeni tedbirlere de hükmedilebilir. Bizce bu konuda yasal bir engel yoktur.

7. TEDBİR KARARI NASIL YERİNE GETİRİLİR?

Aile mahkemeleri tarafından 4320 sayılı yasa gereğince verilen tedbir kararları üst yazıyla hemen Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir. Cumhuriyet Başsavcılığınca tutulan Koruma Kararı Defterine kaydı yapılır. Buna ilişkin kartona karar konulur.

Başsavcılık kararı genel kolluk aracılığıyla tebliğ ve ihtar ettirerek kararı bu şekilde izler. Kolluk kuvvetleri kararı ilgililere tebliğ ve ihtar ettiğine dair tutanak tutarak savcılık kanalıyla aile mahkemesine gönderir. Aile mahkemesi bu tutanağı dosyasında saklar. Tedbire uyulmaması ya da ihlal edilmesi halinde, savcılık ya da sulh ceza mahkemesinin dosyayı istemesi halinde ilgili mercie dosya gönderilir.

Kolluk güçleri izlemeyi, mağdurun bulunduğu konutu ya da işyerini ziyaret ederek komşularından ya da mahalle muhtarı ile apartman yöneticisinden sorarak, ya da başka tedbirler alarak sağlar. Tedbirlere uyulmaması durumunda tedbire uymayan kusurlu eş hakkında mağdur aile bireyi ile kolluk kuvvetleri C. Savcılığına durumu intikal ettirerek bildirirler.

Cumhuriyet savcısı koruma kararına uymayan eş hakkında Sulh Ceza Mahkemesine Kamu Davası açar.

8. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Toplumların temeli ve en küçük birimi olan aile kurumunda, günümüz koşullarında bağlar zayıflamış ve bu kurum neredeyse dağılma ile karşı karşıya gelmiştir. Ailede

meydana gelen huzursuzluk ve olumsuzluklar doğrudan ya da dolaylı olarak topluma da sirayet etmektedir.

Ailenin birliğinin, bütünlüğünün korunmasında kamu yararının olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Aile içi şiddete muhatap olan mağdurların çoğu kadın ve çocuklardır.

Devletimiz ailenin birliğini, bütünlüğünü korumak, kadın ve çocukların haklarını sağlık ve selametlerini korumak amacıyla anayasal güvence getirmiş, bunu Anayasamızın 41. maddesi ile hüküm altına almıştır.

Bu amaçla 09/01/2003 tarihinde kabul edilen ve 18/01/2003 tarihinde resmi gazete de yayınlanarak yürürlüğe giren 4787 sayılı yasa ile aile mahkemelerini kurmuştur.

Buna yönelik faaliyetler yürüten sivil toplum örgütleri, kadın dernekleri desteklenmeli, hakim ve savcılarla kolluk güçleri eğitilmelidir.

Verilen tedbirler kolluk güçleri aracılığıyla titizlikle izlenmeli, yeni mağduriyetlere yol açmamalıdır. Yukarıda izah edilen nedenlerle kanunun kapsamı genişletilmeli ve resmi nikahı olmayan kadınlar da kapsama alınmalıdır. Kadınlar ekonomik ve sosyal imkanlarla desteklenmeli, ekonomik olarak güçlendirilmelidirler. Nüfus planlaması eğitimi düzenlenmeli, her kadına istediği kadar, istediği zaman çocuk sahibi olma imkanı sağlanmalıdır. Aileye yönelik eğitici programlar ve faaliyetler yürütülmelidir.

KAYNAKÇA

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu.

4722 sayılı Türk Medeni Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun.

4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun.

Ailenin Korunmasına Dair Kanunun Uygulanması Hakkında Yönetmelik.

4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

AKINTÜRK, Turgut, Aile Hukuku, Ankara, 2002.

GENÇCAN, Ömer Uğur, Boşanma, Tazminat ve Nafaka Hukuku, Yetkin Yayınevi Ankara, 2008.

ÖZTAN, Bilge, Aile Hukuku, Ankara, 2005.

AİLENİN KORUNMASINA DAİR KANUNUN UYGULANMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Aysel GÜNİNDİ-ERSÖZ*

GİRİŞ

İlk insanla birlikte ortaya çıkan şiddet değişik türleri ve uygulanış biçimleriyle tüm toplumlarda görüle gelen bir olgu olmasına karşın bunun bir sorun alanı olarak görülmesi, dolayısıyla, şiddetin önlenmesi, mağdurun korunması ve şiddet uygulayanın cezalandırılması için yapılan çalışmalar ancak yirminci yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelebilmiştir. Aile içi şiddet terimi ilk kez 70’li yılların başında resmi, dini nikâhlı veya beraber yaşanan erkeklerin eş/birlikte yaşadıkları kadınlara uyguladıkları şiddet ve tacizi tanımlamak için kullanılmıştır.

Yine bu dönemde; aile içi şiddetin zararlarının sadece toplum açısından değil birey açısından da tehlikeli sonuçlar yarattığı ve aile içi şiddetin, sevgi, şefkat ve merhamet göstermesi gereken bir kişi tarafından uygulandığında, şiddete maruz kalan aile bireyinin ruhi yapısında hayatı boyunca silinmesi zor izler bıraktığının farkına varılmıştır.

Geleneksel toplum yapımızda erkeğe birincil, kadına ikincil roller atfedilmesi, erkeklerin, aile içinde kendilerine ait olduğuna inandıkları yönetici konumunu oluşturmalarına, sürdürmelerine ve pekiştirmelerine neden olmaktadır. Aile içinde kadına yönelik şiddetin sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik nedenleri vardır. Türk toplumunda; “kol kırılır yen içinde kalır”, Bir hâkimin bir aile içi şiddet davası sırasında söylediği “kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmeyeceksin” ve “kocamdır/kocandır severde döverde” tarzı aile içi şiddeti olağan gören değer yargı ve tutumları kadına yönelik aile içi şiddet davranışlarının desteklenmesine, pekiştirilmesine ve devamına neden olmaktadır. Diğer taraftan medyada kadının alımır-satılır bir cinsel nesne olarak sunulması, aile içi şiddetin mahrem bir konu kabul edilerek gizlenmesi, görmezden gelinmesi ve erkeğin işsiz olması, alkol kullanması, şiddet ortamında büyümesi, iş yaşamında başarısız olması v.b. faktörlerle şiddetin açıklanmaya çalışılması aile içi şiddetin yaygınlığını etkilemiştir.

* Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanı

2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasında; kadınların, aile içi şiddet biçimlerinden özellikle fiziksel şiddete ilişkin tutumlarını ne kadar içselleştirdiklerinin belirlenmesi amacıyla kadınların ekonomik ve cinsel nedenlere dayalı olarak kocanın karısını dövmesini haklı bulup bulmadıklarına dair sorular sorulmuştur. Araştırma kapsamında bulunan 15–49 yaş grubunda kadınların %39’u belirtilen nedenlerden en az birini kocasının kendisini dövmesi için haklı bir neden olarak belirtmiştir. Şiddeti kabullenme durumu kadının yaşı, eğitim durumu, yaşadığı bölge ve çalışma durumuna göre oldukça büyük farklılıklar göstermektedir.

Aile içinde yaşanan şiddetin önlenmesi amacıyla 1998 yılında 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun çıkarılarak, şiddete uğrama ihtimali bulunan kadınların mahkemelere başvurarak koruma emri alabilmelerine olanak sağlanmıştır. Aradan geçen on yıllık süreçte, uygulamada karşılaşılan sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik değişikliğe gidilmiş ve konuyla ilgili Yönetmelik uygulamaya konulmuştur.

Son yıllarda aile içi şiddet olayları toplumumuzu sarsar boyutlara ulaşmış, aile sorun çözme birimi fonksiyonları yerine getiremediği için sorun üreten bir yapıya dönüşmüştür. Ailede yaşanan dayak, işkence ve cinayet gibi şiddet olaylarının görsel ve yazılı basında sıklıkla yer almaya başlaması bunun en çarpıcı ve en açık örneğidir.

Bu çalışma, 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanmasında birincil derece sorumluluğu olan aile mahkemesi hâkimi, cumhuriyet savcılarını ve genel kolluk kuvvetlerinin Kanunun uygulanmasını olumsuz etkileyen tutum ve davranışlarını tespit edilerek bu sorunların üstesinden gelmek üzere çözüm önerileri üretmek amacıyla yapılmıştır.

I. AİLE İÇİ ŞİDDET

Çalışmalar; aile içi şiddetin sınıf, ırk, yaş ve toplumsal konum ayrımı gözetmediğini ortaya koymuştur. Aile içi şiddetin süreklilik kazanmış bir taciz olduğu ve zamanla sıklaşarak tehlikeli bir yapıya büründüğü görülmüştür. Araştırmalar her dört kadından birinin yaşamları sırasında, her on kadından birinin de herhangi bir yıl içinde aile içi şiddetin bazı türlerini yaşadıklarını göstermektedir. Özellikle kadının eşinin/birlikte yaşadığı kişinin şiddetine maruz kaldığı hatta bu erkek şiddetinin kadının erkeği/evini terk etmesinden sonra da devam ettiğini göstermektedir (Kelly 1999:56–57).

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun 1994 tarihinde yapmış olduğu “Aile İç Şiddetin Sebep ve Sonuçları” adlı araştırmaya katılan kadınların % 52,5’i eşlerinin kendilerine ağır sözler söylediğini, kadınların %29,6’sı, yaşanan gerginlik sonucu kocalarının kendilerine vurduğunu söylemiş, Kocalarında % 30,6’sı eşine şiddet uyguladığını belirtmiştir. Kadınların %61’i çok uzun bir süredir şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın beklide en çarpıcı sonucu; şiddete maruz kalanların

%80'nin gördükleri şiddet karşısında yapılacak bir şey olmadığına inanmalarındır. Diğer taraftan kadınların ve çocukların maruz kaldıkları şiddetin sorumluluklarını çoğu kez yükledikleri gözlenmiştir.

Eşlerine/birlikte yaşadığı kadınlara şiddet uygulayan erkekler şiddet davranışlarının nedenlerini şu cümlelerde dile getirmişlerdir; “ona sahip olmak ve denetim altına almak”, “sınırlar koymalıyım ki, sınırın nerede bittiğini öğrensin, ona yaramaz bir öğrenci muamelesi yapıyorum”, “onu eve kapattım mı aklı başına geliyor”, “benim malımmış gibi bir duygum vardı. Malımdı ve onun sahibiydim” (Kelly 1999:56–57) şeklinde tanımlamıştır. Erkekler kadınlar üzerinde egemenlik sağlamak amacıyla hakaret, tehdit, dayak, aşağılama, cinsel taciz, tecavüz, yaralama hatta öldürme biçimindeki eylemlerle güç gösterisi uygularlar. Hayatın başında öğretilmeye başlanan toplumsal cinsiyet rolleri erkeğe birincil konuma yerleştirirken kadının ikincil konumu pekiştirilmiştir. Bu hem şiddet uygulayan olarak erkeğin hem de şiddetin mağduru olan kadınların bunları içselleştirmelerine yol açmaktadır.

Toplumsal yaşamın her anında şiddetle karşı karşıya gelen kadın ne yazık ki, en ko- runduğu yer diye düşünülen “aile içinde” de, hatta daha yaygın bir şekilde şiddete uğramaktadırlar. Aile içi şiddet olaylarına daha çok anne ve çocukların maruz kaldığı- nın yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkması kadına yönelik şiddet kavramını ve bununla ilgili uluslar arası karar ve sözleşmeleri gündeme getirmiş kadına yönelik şiddet kavramı tartışılmış, 1980’li yıllardan itibaren kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda yapılan çalışmalarda artış olmuştur.

1.1. Kadına Yönelik Şiddet

Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesinde kadınlara yönelik şiddet; “ister kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma” olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma daha sonra “kurbanı ekonomik ihtiyaçlardan yoksun bırakmak” da dâhil edilmiştir.

Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’ne göre, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, “bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen ya da oransız bir şekilde kadınları etkileyen” şiddettir.

Bildirge, önsözünde kadınlara yönelik şiddeti, “erkekler ve kadınlar arasındaki eşitlikçi olmayan güç ilişkilerinin tarihsel bir göstergesi” ve “erkeklerle karşılaştırıldığında kadınları zorla bağımlı bir konuma sokmanın çok önemli toplumsal mekanizmalarından biri” olarak tanımlamaktadır.

Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğüne(2008:9–10), hazırlanan “Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabında” şiddetin türlerine ve ayrıntılı tanımlarına yer verilmiştir.

Buna göre:

Fiziksel şiddet; tokat atmak, tekmelemek, yumruklamak, hırpalamak, kolunu bükme, boğazını sıkmak, bağlamak, saçını çekmek, kesici veya vurucu aletlerle yaralamak, kezzap veya kaynar suyla yakmak, vücudunda sigara söndürmek, ellerini ayaklarını ezmek, sakat bırakmak, işkence yapmak, sağlıksız koşullarda yaşamaya mecbur bırakmak, sağlık hizmetlerinden yararlanmasına engel olmak, bedensel zarar görmesine neden olmaktır.

Psikolojik şiddet; Bağırmak, korkutmak, küfür etmek, tehdit etmek, hakaret etmek, ailesiyle, akrabalarıyla, arkadaşlarıyla ya da başkalarıyla görüştürmemek, eve kapatmak, küçük düşürmek, çocuklarından uzaklaştırmak, kıskançlık bahanesiyle sürekli kontrol altında tutmak, başka kadınlarla kıyaslamak, kadının nasıl giyineceği, nereye gideceği, kimlerle görüşeceği konusunda baskı yapmak, kadının kendini geliştirmesine engel olmaktır.

Dünya sağlık örgütü bu tanımı genişleterek; kadının bilgi ya da yardıma ulaşmasını kısıtlama gibi çeşitli kontrol edici davranışları da psikolojik şiddet olarak değerlendirmiştir.

Cinsel şiddet; evli olduğu kişi bile olsa kadını istemediği zamanda ve istemediği biçimlerde cinsel ilişkiye zorlamak (tecavüz), başkalarıyla cinsel ilişkiye zorlamak, cinsel organlara zarar vermek, çocuk doğurmaya ya da doğurmamaya, kürtaja, enseste (akrabalar arası taciz ve tecavüz), fuhşa zorlamak, zorla evlendirmek, telefonla-mektupla ya da sözlü olarak cinsel içerikli rahatsızlık verici davranışlarda bulunmaktır.

Ekonomik şiddet; para vermemek veya kısıtlı para vermek, ailenin tasarrufları, gelir ve giderleri konusunda bilgi vermemek, kadının mallarını ve diğer gelirlerini elinden almak, çalışmasına izin vermemek, istemediği işte zorla çalıştırmak, çalışıyorsa iş hayatını olumsuz etkileyecek kısıtlamalar getirmek, aileyi ilgilendiren ekonomik konularda kadının fikrini almadan tek başına karar vermek.

II. 4320 SAYILI AİLENİN KORUNMASINA DAİR KANUN

Başta Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi olmak üzere kadına yönelik şiddetin görünür hale gelmesi, tanımlanması ve şiddetin önlenmesi konusunda hükümetlere sorumluluklar yükleyen uluslararası sözleşmeler aile içi şiddet konusunda özel yasaların çıkarılmasını gerekli kılmıştır. Türkiye’de özellikle 1980’li

yıllarda ivme kazanan kadın hareketlerinin şiddeti görünür kılmak amacıyla yaptığı çalışmalar, aile içi şiddet konusunda yapılan bilimsel çalışmalarda sayıca artış olması ve bu araştırmaların bulguları ile aile içi şiddetin yaygınlığının ortaya konulması (AAK 1994, Kadın Dayanışma Vakfı 1995, İçli 1995, AAK 1997). Devlet sivil toplum işbirliğini zorunlu kılmıştır. Hükümet ve hükümet dışı kuruluşların ortak çabalarının sonucu olarak; aile içi şiddetin önlenmesi, mağdurun korunması amacıyla 1998 yılında 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlüğe konulmuştur.

4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun yürürlüğe girmesiyle ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere, İrlanda ve Norveç gibi ülkelerde uygulanan, şiddete uğrama ihtimali bulunan kadınların mahkemelere başvurarak koruma emri alabilmelerini sağlayan hükümler Türk hukuk sistemine dâhil edilmiş, böylece şiddete uğrayan kadınların, hiç zaman kaybetmeden şiddet ortamından uzaklaştırılarak, güvenceye alınması hedeflenmiştir.

Uygulamada karşılaşılan sorunların çözümlenmesine yönelik olarak ise; yasada bazı değişiklikler yapılmış, bu değişiklikler 04.05.2007 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yine 01.03.2008 tarihinde de kanunun uygulanması hakkında yönetmelik yayınlanmıştır.

Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi ile birlikte; şiddetin tanımı, tedbir talep edebilecek mağdurların kimler olduğu, alınabilecek tedbirler, mağdurların nerelere ve nasıl başvurabilecekleri, nafaka, velayet ve kolluğun izleme görevine ayrıntılı olarak yer verilmiş, böylece uygulamada karşılaşılan sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmıştır.

Kanunda hâkimin hükmedeceği tedbirler sayılırken, bu tedbirler “kusurlu eş” açısından düzenlenmiştir. **Kanunun Birinci Maddesinde(Değişik: 26/4/2007–5636/)** “Türk Medenî Kanununda öngörülen tedbirlerden ayrı olarak, eşlerden birinin veya çocukların veya aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerinden birinin veya mahkemece ayrılık kararı verilen veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı olan veya evli olmalarına rağmen fiilen ayrı yaşayan aile bireylerinden birinin aile içi şiddete maruz kaldığını kendilerinin veya Cumhuriyet Başsavcılığının bildirmesi üzerine Aile Mahkemesi Hâkimi meselenin mahiyetini göz önünde bulundurarak re’sen aşağıda sayılan tedbirlerden bir ya da birkaçına birlikte veya uygun göreceği benzeri başka tedbirlere de” hükmedilebileceğine yer verilmiştir.

Kanunda şiddet gören kişinin korunması için Kusurlu eş veya diğer aile bireyi hakkında aşağıdaki tedbirler öngörülmektedir;

- a) Aile bireyelerine karşı şiddete veya korkuya yönelik söz ve davranışlarda bulunmaması,

- b) Müşterek evden uzaklaştırılarak bu evin diğer aile bireyelerine tahsisi ile bu bireyelerin birlikte ya da ayrı oturmakta olduğu eve veya işyerlerine yaklaşmaması,
- c) Aile bireyelerinin eşyalarına zarar vermemesi,ç) Aile bireyelerini iletişim araçları ile rahatsız etmemesi,
- d) Varsa silah veya benzeri araçlarını genel kolluk kuvvetlerine teslim etmesi,
- e) Alkollü veya uyuşturucu herhangi bir madde kullanılmış olarak şiddet mağdurunun yaşamakta olduğu konuta veya işyerine gelmemesi veya bu yerlerde bu maddeleri kullanmaması,
- f) Bir sağlık kuruluşuna muayene veya tedavi için başvurması.

Yine kanunun Birinci maddesinde; yukarıdaki hükümlerin uygulanması amacıyla öngörülen sürenin altı ayı geçemeyeceği, kararda hükmolunan tedbirlere aykırı davranılması halinde tutuklanacağı ve hakkında hapis cezasına hükmedileceği hususu şiddet uygulayan eş veya diğer aile bireyine ihtar olunacağı konusu da düzenlenmiştir.

Eğer şiddeti uygulayan eş veya diğer aile bireyi aynı zamanda ailenin geçimini sağlayan yahut katkıda bulunan kişi ise hâkim bu konuda mağdurların yaşam düzeylerini göz önünde bulundurarak daha önce Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre nafakaya hükmedilmemiş olması kaydıyla talep edilmese dahi tedbir nafakasına hükmedebilir denilmektedir. Yine, bu Kanun kapsamındaki başvurular ve verilen kararın infazı için yapılan icraî işlemlerin harca tâbi olmadığı hüküm altına alınmıştır.

Kanunun ikinci maddesinde de; (Değişik: 26/4/2007–5636/2 tedbir kararının nasıl uygulanacağı ve tedbir kararına uyulmaması halinde neler yapılabileceği hususları yer almaktadır.

III. AİLENİN KORUNMASINA DAİR KANUNUN UYGULANMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanması sırasında karşılaşılan sorunları üç başlık altında toplamakta yarar bulunmaktadır.

1. Kanunun İçeriğinden Kaynaklanan Sorunlar
2. Genel Kolluk Kuvvetlerinin Tutum ve Davranışlarından Kaynaklanan Sorunlar
3. Aile Mahkemesi Hâkimlerinin ve Cumhuriyet Savcılarının Tutum ve Davranışlarından Kaynaklanan Sorunlar.

3.1. Kanunun İçeriğinden Kaynaklanan Sorunlar

Ailenin Korunmasına Dair Kanun; imam nikâhlı evlilikleri ve evlilik dışı birlik-telikleri korumaması nedeniyle eleştirilmektedir. Yaygın biçimde görülen evlilik dışı beraberlikler sırasında ve boşanma sonrasında şiddet mağdurlarının korunması mümkün olmamaktadır. Oysa sadece boşanma davasının varlığı bile çoğu kez şiddet sebebi olmaktadır. Boşanmayla birlikte, özellikle kadın üzerindeki hâkimiyeti devam ettirmek niyetli şiddete sıkça rastlanmaktadır. Kanun, kadınları boşanma davası açmaktan caydırıcı olabilmektedir. Bunun medeni hallerine göre bireyler arasında yasadan yararlanmada eşitsizlik yaratmaktadır ve doğal olarak en çok kadınlar ve çocukları olumsuz etkilemektedir.

Yasasın 1. maddesinde sayılan tedbirler dışında hâkimin “uygun görülecek benzeri başkaca tedbirlere de” ibaresinin, ceza ve hukukun en önemli ilkelerinden biri olan “Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi”nin ve bunun sonucu olan “ Kıyas Yasağı’nın ihlali niteliğinde bir düzenleme olarak, Anayasanın 38.maddesinin bir ve üçüncü fıkralarına aykırı olduğunu savunan görüşler bulunmaktadır (Balo 2003:27).

Tedbir kararlarının etkin denetimine ve izlenmesine ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Uygulamada Aile Mahkemesi koruma kararı vermiş olsa bile karar önce Cumhuriyet Savcılığına gönderilmekte, buradan da ilgili karakola karar iletilmektedir. Bu oldukça yavaş bir süreçtir. Karar, genellikle duruşmasız verildiğinden kararın aleyhine tedbir kararı verilen aile üyesine tebliğine kadar geçen sürede cezai sorumluluk oluşmamaktadır. Tebligat ise genellikle zorlukla yapılmaktadır. Tedbir kararı istenen kişinin toplumca tanınan, gelir düzeyi yüksek kişilerse tebligatın yapılması daha zor olmaktadır.

Kadına yönelik aile odaklı şiddeti önlemek amacıyla çıkarılan 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanması sırasında karşılaşılan bir diğer sorunda; tedbir kararı isteyen kadına eşinin ailesinin sözlü tacizde bulunması yani psikolojik şiddet uygulamalarıdır. Kocasının şiddetin kaçmak için tedbir kararı aldırın kadın bu defa da eşinin yakınlarından şiddet görmekte, ancak bu defa aynı çatı altında yaşamadıkları için 4320 Sayılı Kanun kapsamında işlem yapılamamaktadır.

3.2. Genel Kolluk Güçlerinin Tutum ve Davranışlarından Kaynaklanan Sorunlar

Genel kolluk kuvvetlerinin 4320 Sayılı Kanunun uygulanmasında üç temel görevi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; şiddete uğrayan kişilerin şahsen polis ve jandarma birimlerine başvurabilmeleridir. Yani şiddete uğramış bir kadının ilk sığınma, destek ya da yardım alma yeri kolluk güçleridir. Bu nedenle, polis ya da jandarmanın şiddete uğramış kişiye gösterecekleri tavır çok önemlidir. Kolluk kuvvetlerinin böyle

bir yasadan haberdar olması ve ‘böyle bir yasa var’ diyerek şiddete uğrayana yol göstermesi ve gerekli işlemleri derhal başlatmaları çok önemlidir.

İkincisi; aile mahkemesinin kararı Cumhuriyet savcılığı aracılığı ile karakola gönderilir. Karakol bu kararı ilgili kişiye tebliğ eder. Tebliğ edilmeden süre başlamaz ve ihlal durumunda ceza yaptırımına gidilemez. Bu nedenle, polis veya jandarmanın kararı ilgiliye derhal tebliğ etmesi gerekmektedir.

Genel kolluk güçlerinin üçüncü görevi; Yönetmeliğin 15. maddesinin 3.fıkrasında yer alan izleme görevidir. Buna göre; Kolluğun izleme görevi, koruma kararının verildiği tarihte başlar. Kolluk kuvveti, koruma kararının içeriğine göre ilgililere bildirimde bulunur. Bu bildirim tutanak altına alınır ve karar süresince tedbirlerin yerine getirilip getirilmediği kontrol edilir. Bu kontrol lehine koruma kararı verilen kişinin:

- a) Bulunduğu konutun haftada bir kez ziyaret edilmesini,
- b) Birinci derece yakınları ile iletişim kurulmasını,
- c) Komşularının bilgisine başvurulmasını,
- ç) Oturulan yerin muhtarından bilgi alınmasını,
- d) Bulunduğu konutun çevresinde araştırma yapılmasını,

İçerdiği, yukarıda belirtilen veya başka şekilde gerçekleştirilen kontrol işlemleri sonucunda kişinin, aleyhine verilen koruma kararına uymadığının tespit edilmesi halinde bu husus tutanağa bağlanır. Bu tutanağa istinaden genel kolluk kuvvetleri tarafından resen soruşturma yapılarak evrak en kısa zamanda Cumhuriyet Başsavcılığına intikal ettirilir.

4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanmasında karşılaşılan en önemli sorun şiddete uğrayan kadınların başvuru sırasında karşılaştıkları zorluklardır. İlk başvurusunu genellikle karakola yapan kadın, polisin göstereceği olumsuz ve ters davranış karşısında, adeta ikinci kez şiddete uğramaktadır. Uygulamada polisin veya jandarmanın müdahalesine gerek yoktur, eşler sorunu kendi aralarında çözmelidir görüşü yaygın olarak kabul görmektedir. Kolluk kuvvetlerinin şiddete uğramış bir kadına ilk yaklaşımı “geçer sabret, kim bilir sen ne yaptın” tarzında olmaktadır. Bazı olaylarda komşuların tanıklıklarına rağmen, polislerin olaylara karışmaktan kaçındıkları gözlenmiştir. Aile içi şiddet olayında eve çağrılan polisler vakitlerinin boşu boşuna alındığını düşünmektedirler. Karakola gelen kadını kocandır diyerek ikna edip şiddet ortamına geri gönderilmesi, daha önce şiddete uğradığı için başvurusu varsa “Gene mi sen geldin? diye aşağılaması, polislerin gülmeleri, işlem yapmak istememeleri karşılaşılan polis davranışlarından. Kolluk kuvvetlerinin mağdur beyanlarına tek başına itibar etmedikleri, başka delillerinde eklenip eklenmediğini gözettikleri, sağlık raporu istendiği, sağlık raporu olmadan sürecin devam etmesine izin verilmemesi konularında aksaklıklar bulunmaktadır.

Diğer önemli bir hususta erkek kolluk kuvvetlerinin durumudur. Özellikle erkek polislerin aile içi şiddet olaylarına mesafeli yaklaştığı görülmüştür. Yaklaşsa bile mağdurların duygularını anlamaktan yoksun kaldıkları gözlenmiştir. Aile içi şiddet olaylarına harcadıkları zamanı boşa harcanmış olarak algılayabilyorlar.

3.3. Aile Mahkemesi Hâkimleri ve Savcılarının Tutum ve Davranışlarından Kaynaklanan Sorunlar

Aile Mahkemesi, mağdurun tekrar şiddete uğrama ihtimalini göz önüne alarak, başvurunun hemen ardından tanık ya da karşı tarafın dinlenmesine gerek olmadan tedbir kararını derhal vermelidir. Kanunun gerekçesinde hâkimin tedbir kararını derhal vermesi gerektiği hususu önemle vurgulanmasına karşın uygulamada tedbir başvurusu üzerine mahkemenin acilen karar vermemesi, duruşma günü vererek tedbir kararını bir süre sonra vermesi gibi aksaklıklar söz konusu olmaktadır. Ancak, bu durum Kanunun gerekçesine ve amacına aykırıdır. Zira şiddete uğrayanın mahkemeye başvurusu da yeni bir şiddet sebebi olabilmektedir. Özellikle, doktor raporu bulunan olaylarda hâkim derhal tedbiri vermelidir.

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 6 ilde Aile mahkemesi hâkimi ve Cumhuriyet savcılarının katılımı ile yapılan niteliksel bir araştırmada; Ailenin Korunmasına Dair Kanunun bilinirliği çok düşük bulunmuştur. Yine aynı çalışmada; Kanunda “hâkimin re’sen tedbir kararı verebileceği” öngörüldüğü halde aile içi şiddet gören kişiden bunu bir raporla ispat etmesinin istendiği, aile mahkemesi hâkimlerinin “benzer” tedbirleri uygulamaktan kaçındıkları görülmüştür (ASAGEM 2008: 158–169).

Aile mahkemesi hâkimleri ve cumhuriyet savcılarının aile içi şiddet konusundaki değer yargı ve tutumları, şiddette ilişkin algıları ve hayatları boyunca maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kavramlaştırmaların etkisiyle tedbir kararlarını alınmasını ve uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Hem genel kolluk kuvvetleri arasında hem de cumhuriyet savcıları ve aile mahkemesi hâkimleri arasında şiddeti; tokat atmak, tekmelemek, yumruklamak, hırpalamak gibi fiziksel şiddet olarak algılanması yaygın bir şekilde görülmektedir. Örneğin; niteliksel bir araştırmaya katılan bir cumhuriyet savcısı bir anlık öfke sonucu atılan bir tokatın şiddet olarak değerlendirilemeyeceğini söylemiştir (ASAGEM 2008:80). Şiddetin sadece fiziksel şiddet olarak tanımlanması; cinsel, ekonomik ve psikolojik şiddet türlerinin dışarıda bırakılmasına dolayısıyla tedbir kararlarının etkin bir şekilde verilmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal cinsiyet rollerinin kazanıldığı en önemli yer olan ailede; kadın eve bağlılık ve annelik, erkek ev reisliği ve erkek olarak evin diğer üyelerinden “sorumlu” olma anlayışı, kazanır. Okul, geniş sosyal çevre ve kitle haberleşme araçları tarafından bu rollerin tekrar tekrar üretilmesi kadın ve erkeğin bu rolleri içselleştirmelerine neden olur.

Kadınların eğitim, sağlık, istihdam, karar mekanizmalarında temsil edilme haklarını yeterince kullanamamaları, ekonomik özgürlükten yoksun olmaları, toplumsal yaşamın tüm aşamalarında toplumsal cinsiyet rollerine ait kavramlaştırmalara maruz kalması ve medyada cinsel bir obje olarak sunulmaları v.b faktörler kadınlara yönelik şiddetin hem nedeni hem de sonucu olabilmektedir. Şiddete maruz kalan kadının neden başvuruda bulunmadığına bakıldığında, ekonomik bakımdan güçsüz olması, bir işte çalışmaması dolayısıyla cesareti olmaması veya iddiasının ciddiye alınmayacağı korkusunu taşıması ya da saldırganın cezalandırılmayacağı ve şiddetin tekrarlanacağı endişesi içinde olduğu görülmektedir.

1998 yılında aile içinde kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla çıkarılan 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, ilk başvuru yeri olan polis karakolunda ve daha sonra mahkemede Yasanın çıkarılış amacına uygun şekilde uygulanması kadına yönelik şiddet eylemlerini önleyici ve caydırıcı rol oynamaktadır.

9 Ocak 2003 tarihinde Aile Mahkemelerinin kurulması ile birlikte, 4320 kapsamındaki olayların Aile Mahkemesinde görülmesi “şiddetin önlenmesi açısından” olumlu bir katkı sağlamıştır. Ancak, aile mahkemelerinde görev yapan uzmanların etkili bir şekilde sisteme dâhil edilmediği gözlenmektedir. Yasanın adı her ne kadar “Ailenin Korunması” ise de içeriğinde esas itibarıyla aile içinde en fazla şiddet gören kadınlar olduğu için kadının şiddetten korunması amaçlanmış, nihai hedef sağlıklı bir aile yapısıdır. Bu nedenle, aile mahkemeleri uzmanlarının daha çok bilgisine başvurulması daha yararlı olacaktır.

- Yasa, sadece evli bireylerin aile içi şiddetten korunması yasası olarak değerlendirilmemelidir. Yasa her ne biçimde olursa olsun kendilerini aile olarak adlandıran yapılar içindeki aile içi şiddeti önlemek amacıyla çıkarılmıştır ve gerek boşanma, gerekse evlilik dışı beraberlik gerekçesi ile şiddetten korunma; evli kişilerin ayrıcalıklı olarak korunmasını sonuçlanmamalıdır.
- Yasanın amacına uygun bir koruma kararı izlemesi için kurumlar arası koordinasyon, işbirliği etkin bir önleme/izleme sağlanmalıdır. Yönetmelikte izlemeye ilişkin oldukça ayrıntılı düzenleme yapılmış olup, bu konunun da Yasa metninde doğrudan yer alması daha uygun olacaktır.

- Şiddete uğramış kadınların ilk başvuru yerlerinden olan genel kolluk kuvvetleri içinde şiddet mağdurlarına yardımcı olmak, yol göstermek amacıyla “Aile destek birimleri” oluşturulmalıdır. Bu “aile Destek Birimleri” aynı zamanda 4320 sayılı yasa kapsamında verilen tedbir kararlarının izlenmesinden de sorumlu olmalıdır. Bu birimler, sağlık kuruluşları ve Kadın Danışma Merkezleri ve kadın Sığınma Evleri ile koordineli çalışmalıdır. Bu birimlerde çalıştırılacak kolluk kuvvetleri özel olarak yetiştirilmeli, aile içi şiddet konusunda uzmanlaşmalı ve başka alanlarda çalıştırılmamalıdır. Almanya’da şiddetin önlenmesi konusunda çıkarılmış olan benzer bir yasanın etkili bir şekilde uygulanabilmesi için; ilkin pilot bölgeler oluşturulmuş ve şiddet türleri ve fiziksel şiddetin kişileri ruhsal açıdan ağır biçimde zedelediği ve giderek bu durumun toplumsal açıdan da olumsuz etkisi olacağı konularında polis merkezlerinde çalışanlar bilgilendirilmiştir.
- Şiddet mağdurlarının tıbbi muayenelerinin kadın doktorlar ve/veya hemşireler tarafından yapılmalı, muayene yerleri için uygun fiziki koşullar yaratılmalı,
- Kolluk kuvvetleri, aile mahkemesi hâkimleri ve uzmanları, cumhuriyet savcıları ve sağlık çalışanlarının eğitim programlarında süreklilik sağlanmalı, özellikle semt karakollarındaki polislerin yasa konusunda bilgilendirilmesi ve bu konuda hizmet içi eğitim verilmeli, aile içi şiddet konusunda çalışan tüm taraflar toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programlarından geçirilmelidir.
- Diğer ülkelerdeki uygulamaların yerinde görülmesi için çalışma gezileri yapılmalı,
- Kanun konusunda bilgilendirme toplantıları yapılarak, barolar, görsel ve yazılı medya, sağlık çalışanları, sosyal hizmetler; kolluk kuvvetleri, yargı mensuplarına çok önemli görev düştüğü vurgulanmalı, farkındalık yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ASAGEM (1994). Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- ASAGEM (2008). 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını.
- Balo, Y.S (2003). Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Uygulanması. Ankara: Aile ve Toplum. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayını
- İÇLİ, T. (1995). Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadın Suçluluğu. Ankara: Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını.
- Kadın Dayanışma Vakfı, (1995). Şiddete Karşı Somut Bir Adım: Ankara Gecekondularında Kadınlarla Ortak bir Çalışma. Ankara
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (2008). Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayını.
- KAYAR, H.(2007). Kadına Yönelik Şiddet, 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun Yönetmelik, Yargıtay Kararları ve uygulanmaları Sorunları http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_595.htm
- KELLY, L. (1999). Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddete Karşı Polislikte Görüş, Yenilik ve Uzmanlık Fransa: Avrupa Konseyi Yayını.
- RİCHES, D. (1989).Antropolojik Açından ŞİDDET. Çeviren Dilek Hattatoğlu İstanbul: Ayrıntı yayınları

ÇOCUK KORUMA KANUNU VE EĞİTİM TEDBİRİNİN UYGULANMASI VAN ÖRNEĞİ

Yard. Doç Dr. Aynur İLHAN TUNÇ*

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin başlangıç bölümünde ‘Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin, toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğu’ belirtilmekte, ayrıca “Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliği” kabul edilmektedir.

Anayasanın ailenin korunması başlıklı 41. maddesine göre aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. Maddeyle ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak görevi Devlete verilmiştir.

Anayasanın bu hükümleri doğrultusunda ailenin korunması bakımından gerek uluslararası belgelerde ve gerekse ulusal mevzuatımızda birçok yasal düzenlemeler mevcuttur. Ülkemizde yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler, sanayi ve yatırım dengesinin kurulamaması nedeniyle ortaya çıkan istihdam sorunları, gelir dağılımı dengesinin giderek bozulması 1980 sonrası Türk toplumunu ve aile yapısını etkileyen önemli etkenlerdir. Bu gelişmelerin doğurduğu aile içi şiddet olayları nedeniyle aile içinde özellikle kadın ve çocukların korunması amacıyla **4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun** kabul edilmiştir.

Çocuk Koruma Kanunu¹ (ÇKK) ile getirilen düzenlemeler 4721 sayılı yeni Medeni Kanunumuzun (TMK) 346, 347 ve 349. maddelerinde de ele alınmış, ancak eski Medeni Kanunun 272. maddesinde yer alan ana ve babanın “vazifelerini ifa etmemeleri” koşulu dar görülerek yeni Medeni Kanun’da çocuğun menfaati ve gelişmesinin

* Yüzüncüyıl Üniversitesi - Eğitim Fakültesi
1 (Çocuk Koruma Kanunu, 5395, Kabul tarihi:3.7.2005)

tehlikeye düşmesi, ana ve babanın bu duruma çare bulmamaları veya buna güçlerinin yetmemesi halini de kapsayacak şekilde daha geniş bir ifade şekli tercih edilmiştir. Çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulmazlarsa, çocuğun korunmasını sağlamak amacıyla hakim, ÇKK'nın 5'inci maddesinde belirtilen tedbirlerin tespiti ile görevlidir.

Gerek TMK'nın ve gerek ÇKK'nın, çocuklar hakkında tedbir uygulamasında temel yaklaşımı, çocuğun mümkün olduğunca aile yanında kalmasını sağlamaktır. Bu nedenle, çocuğun aileden alınarak başka bir aile yanına veya kurumlara yerleştirilmesi en son başvurulacak yol olacaktır.

Bu bildiriye yeni adalet sistemindeki ÇKK tanıtılacak ve Van ili uygulaması incelenecektir. Koruma kararlarının sebepleri, koruyucu ve destekleyici tedbirleri uygulayan kurumların uygulamada karşılaştıkları sorunlar ve eksiklikler ele alınacaktır. Kanunun uygulamasında ortaya çıkan olumlu ve olumsuz noktalar tespit edilerek değerlendirme yapılacaktır.

ÇOCUK KORUMA KANUNU

Çocuk evli veya ergin olsa da on sekiz yaşını doldurmamış kişiye denir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu(ÇKK), çocuğun yüksek yararını gözeterek;

- Çocukların cezalandırılması yerine denetim altına alınmasını,
- Çocukların ailelerinden koparılmadan aile ortamlarında korunmasını,
- Cezalandırmaya en son çare olarak başvurulmasını benimsemiştir.

Kanunda çocuklar iki kategoride ele alınmaktadır:

Korunma ihtiyacı olan çocuk;

- Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi tehlikede olan,
- Kişisel güvenliği tehlikede olan,
- İhmal veya istismar edilen,
- Suç mağduru olan çocuk.

Suçta sürüklenen çocuklar;

- Bir suçun faili olan çocuk.
- Bir suçu işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı güvenlik tedbirine karar verilen çocuktur. Mahkumiyet kararı verilen çocuk hakkında ÇKK hükümleri uygulanmaz.

Mahkemelerce korunmaya ihtiyacı olan çocuklarla ilgili verilen kararlar “koruyucu ve destekleyici tedbirler” olup, bu tedbirler Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme

Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü, ilgili bakanlıklar ve kurumlar tarafından yürütülür.

Bir suçun faili olan ve denetim altında tutulması gereken çocuklarla ilgili mahkeme kararları “denetimli serbestlik tedbirleri” olup, denetimli serbestlik ve yardım merkezi tarafından yürütülür. Denetimli serbestlik ve yardım merkezi, mahkemece belirtilen koşullar ve süre içinde, denetim veya denetleme planı doğrultusunda, şüpheli, sanık veya hükümlünün topluma bütünleşmesi açısından ihtiyaç duyduğu her türlü hizmeti program ve kaynakların sağlandığı toplum temelli bir uygulamayı ifade etmektedir. Bu kapsamda çocuğun eğitim kurumuna devam etme, belli yerlere gitmekten yasaklama ve belli yerlere devam etme zorunluluğu veya takdir edilecek başka yükümlülükleri yerine getirmesine karar verilebilir.

KORUYUCU VE DESTEKLEYİCİ TEDBİRLER

ÇKK’ da düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirler; çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir (ÇKK Madde 5).

ÇKK’ ya göre koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarını talep edebilecek kişiler: çocuğun anası, babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve cumhuriyet savcısıdır. Ayrıca çocuk hakimi tarafından da tedbir kararı verilebilir.

Danışmanlık Tedbiri; çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda, çocuklara da eğitim ve gelişmeleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye yönelik tedbirdir.

Eğitim tedbiri; çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesine yönelik tedbirdir.

Bakım tedbiri; çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi halinde, çocuğun resmi veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine yönelik tedbirdir.

Sağlık tedbiri; çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına yönelik tedbirdir.

Barınma tedbiri; barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya yönelik tedbirdir.

Tedbirlerin Yerine Getirilmesi ve Kurumlar Arası İşbirliği

5395 sayılı kanununun 45’inci maddesine göre; danışmanlık ve barınma tedbirlerini yerine getiren kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, yerel yönetimler; eğitim tedbirini yerine getiren kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal güvenlik Bakanlığı; bakım tedbirini yerine getiren kurum Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu; sağlık tedbirini yerine getiren kurum ise Sağlık Bakanlığıdır.

Tedbirlerin izlenmesi

Tedbir kararının uygulanması kararı veren hakim veya mahkemece en geç üç aylık sürelerle inceletirilir (ÇKK. m. 8/f.2). Hakim veya mahkeme denetim memurları çocuğun velisi, vasisi, bakım ve gözetimini üstlenen kimselerin, tedbir kararını yerine getiren kişi ve kuruluşun temsilcisi ile cumhuriyet savcısının talebi üzerine veya re’sen çocuğa uygulanan tedbirin sonuçlarını inceleyerek kaldırabilir, süresini uzatabilir veya değiştirebilir.

VAN’DA ÇKK İLE KORUYUCU VE DESTEKLEYİCİ TEDBİRLERİN UYGULANMASI

Elimizdeki çalışmanın hazırlanması amacıyla Van’da ÇKK’daki koruyucu ve destekleyici tedbirlerin nasıl alındığını ve uygulama aşamalarını ortaya çıkarmak amacıyla danışmanlık, barınma ve eğitim tedbirlerini yerine getiren belli kurumlardaki görevlilerle görüşmeler yapılmıştır. Aile Mahkemesi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme İl müdürlüğü, Aile Danışma Merkezi, Kız Yetiştirme Yurdu, Milli Eğitim Müdürlüğü, Halk Eğitim Merkezi ve Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezi Şube Müdürlüğünde “nitel görüşme” şeklinde gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Aile Mahkemesi

Van’da çocuk mahkemesi bulunmaması nedeniyle 18 yaş altında bulunanlara yönelik koruma kararları aile mahkemesi tarafından alınmaktadır. Aile mahkemesi hakimi ve sosyal hizmet uzmanı görevlisinden aldığımız bilgiler aşağıdaki gibidir:

2006 yılında 6 koruma kararı alınmıştır. Koruma kararlarının sebepleri aile içi şiddet, zorla evlendirme, cinsel istismardır. Kararların tümü için eğitim tedbiri istenmiştir.

2007 yılında 21 koruma kararı alınmıştır. Koruma kararı sebepleri, evden kaçma, aile içi şiddet, cinsel istismar (ensest ilişki) zorla nişanlama, zorla evlendirme olarak ortaya çıkmaktadır. 11 dosyada çocuklar için mahkeme tarafından eğitim tedbiri istenmiştir.

2008 yılı 9. aya kadar olan sürede alınan koruma kararları 12’dir. Koruma kararı sebepleri aile içi cinsel istismar, aile içi şiddet, evden kaçma, gayri resmi evliliklerde şiddet görme şeklinde sıralanabilir. 2008 yılında 7 kararda eğitim tedbiri istendiği görülmektedir. Üç yıllık koruma kararları incelendiğinde “cinsel istismar” suçlarının gittikçe arttığı ve koruma kararlarını gerektirdiği anlaşılmaktadır.

Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü

Aile Danışma Merkezi yetkilisi ile yapılan görüşmede Van ili için mahkeme tarafından alınan koruma kararlarından en önemlisinin “barınma kararı” olduğu belirtilmiştir. “Aile içi şiddet ve cinsel istismar” acil ve kalıcı koruma kararlarının en önemli sebepleri olarak ifade edilmiştir. Aile kurumunun çocuklarla ilgili ilde en önemli sorunu cinsel istismar olarak belirtilmiştir.

Kız Yetiştirme Yurdu Yetkilisi ile yapılan karşılıklı görüşmelerde koruma kararlarının hangi kaynaktan geldiği, koruma kararlarının nedenleri ve sosyal görüşme raporları üzerinde görüşmeler yapılmıştır.

5395 sayılı ÇKK, 2828 sayılı SHÇEK koruma kanunundan daha kapsamlıdır. Ceza politikaları, CMUK, gözetli süresi, suç şeklinin değişimi ve yeni koruma kanunu “çocuğun her yönden gelişim ve güvenliği” ile ilgilidir. Eski kanun, ana veya babası veya her ikisi ölen, veya ana-babası belli olmayan, zorla dilencilik, fuhuş yaptırılan, sokakta çalıştırılan, ana-babası kötü yolda olan çocukları tanımlamakta ve koruma altına almakta idi. Kanunun yürürlüğe girmesiyle vaka sayılarında büyük bir artış gözlenmiştir. Güvenlik güçlerine gelen olay savcılık kanalıyla, Acil Koruma Kararı istemiyle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna yönlendirilmektedir. Bu olayların tamamına yakını savcılık kanalıyla gelmektedir. Fakat sivil toplum kuruluşlarından, sağlık ve eğitim kuruluşlarından veya vatandaşlardan ihbar ile de ulaşılabilmektedir. Çocuk Mahkemesi mevcut değilse Aile Mahkemesi, Aile Mahkemesi de mevcut değilse Asliye Mahkemesi Çocuk Mahkemesi sıfatıyla gizli duruşma (usulen) yapmaktadır. Mahkemede mağdurun tarafları bulunmaz. Acil koruma kararı 30 gün süreyle kısıtlıdır. Acil koruma kararı bir tür geçici tedbir sayılabilir. İlk, kuruma gelen tüm çocukların durumu detaylı olarak incelenmekte ve bu süreçte aileyle görüştürülmemektedirler. Bunun için şahsın isteği ve mahkeme izni gereklidir. Zarar verme ihtimaline kanaat getirilirse ÇKK’nın 5. maddesi (b) bendine göre “bakım tedbirine” karar verilir. Bu karar eski SHÇEK kanunundaki koruma kararına eşdeğer bir karardır.

Çocuk bakım tedbirine karar verildikten sonra kuruma alınmakta, sağlık ve eğitim durumuna bakılmaktadır. 15 yaşından gün almamış olanlar Milli Eğitim Müdürlüğüne; 15 yaşından gün almış olanlar ise Halk Eğitim Müdürlüğüne eğitim tedbiri için gönderilir. Vakanın özelliğine göre Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu da kendi kanaatleri doğrultusunda 15 yaş üstünde olan çocukları Milli Eğitim Müdürlüğüne göndermektedir. 15 yaş altında olan çocukları kendi imkânları ile eğitmektedirler.

Yine SHÇEK 4320 sayılı yasa gereği çocuk anne adaylarının(18 yaş altı hamile olanları) ve barınma imkanı bulunmayan anne ve çocuklarının barınma yeri olan bir konuk evine sahiptir.

2006–2008 yılları arasında 5395 sayılı ÇKK kapsamında Van’da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme kurumuna gelen çocuk sayısı 90’dır. Koruma altına alınma sebepleri sırasıyla; cinsel istismar (38), evden kaçma (26), fiziksel şiddet (16), evlilik dışı ilişki (9) ve zorla dilencilik yaptırma (1)’dir. Koruma kararlarının sonuçlarına bakıldığında çocukların 45’ nin aileye teslim edildiği, 15’ nin başka kuruluşa nakledildiği, 20 kişinin kurumda kaldığı, 10 kişinin ise korunma kararlarının kaldırıldığı (yaş haddinden veya evlenerek ayrılma) anlaşılmaktadır.

2006–2008 yılları arasında verilmiş tedbir kararları ise aşağıdaki şekildedir: Eğitim tedbiri; 20, sağlık tedbiri; 12, bakım tedbiri; 38, danışmanlık tedbiri; 20’dir.

2008 yılı Mayıs başına kadar Van’da meydana gelen 68 vakanın 41’i cinsel istismar sebeplidir. Ayrıca çocuklara evlilik konusunda baskı yapılmakta, okula gönderilmemektedirler. Yine başlık parası için veya kan davalarında akrabalık tesis edilerek barış sağlanması için çocuklar kullanılmaktadır. Başlık parası vermemek için kızı alan aile, karşılığında bir başka kızı, karşı tarafa vermektedir. Berdel uygulaması da başlık parasından kaçınmak için yapılmaktadır. Yine kız kaçırılmalarda barış aracı olarak bir başka bir kız kullanılmakta ve sevmediği, istemediği bir adamla evlendirilmektedir. Suç işleyen kişiye değil, mağdura diyet ödetilmektedir. Kızların yüzde 99’u suç mağduru durumundadır. Söz konusu vakalar dışında sadece iki erkek çocuğun durumu kız yetiştirme kurumuna yansımıştır. Bir çocuk baba şiddeti nedeniyle diğeri ise terör örgütüne katılmak üzere evden kaçarken yakalanarak kuruma sığınmışlardır. Erkek çocukların kızların tersine suça sürüklenenler olduğu anlaşılmaktadır. Bu davalar ise asliye Ceza mahkemelerinde görülmektedir.

Milli Eğitim Müdürlüğü

Milli Eğitim Müdürlüğünde Eğitim tedbirleri bölüm sorumlusu Şube Müdürü ile yapılan görüşmede edinilen bilgilere göre, 2008 yılında 21 kişi için mahkemeler tarafından eğitim tedbiri kararı alınmış ve Milli Eğitim Müdürlüğüne gereğinin yapılması

için gönderilmiştir. Ayrıca 17 kişi için eğitim tedbirinin takibi istenmiştir. 1 kişinin ise meslek eğitimi takibi istenmiştir.

ÇKK'nın ülkemizin demokratik ve gelişmiş ülkelerle aynı koşullara sahip olabilmesi açısından tümüyle olumlu karşılandığı fakat uygulamada bazı eksik yönleri bulunduğu dikkat çekilmektedir. Bunlardan ilki eğitim kurumuna gelmeden önce çocuklar genellikle ağır psikolojik veya fiziksel tedaviye muhtaç olduklarından rehabilite edilmeleri gereğidir. Mahkeme kararlarının Mili Eğitim Müdürlüğünden önce Valiliğe bağlı ÇAREM'e (Çocuk Araştırma ve Rehabilitasyon Merkezi) gönderilmesi ve burada rehber öğretmenler eşliğinde çocuğun rehabilite edilmesi önemlidir. Bunun nedeni çocukların eğitimlerini engelleyecek derecede yetersizliklere ve sorunlara sahip olmalarıdır. Rehabilite edilen çocuk okula uygun hale getirilmelidir. Bir diğeri ise eğitim tedbirlerinin belirli periyotlarda örneğin haftada bir kez, toplu biçimde Milli Eğitime ulaştırılmasıdır. Bu tedbirlerin Milli Eğitim yetkilileri yanında diğer kurum yetkilileri ile birlikte değerlendirileceği bir komisyonun kurulması elzemdir. ÇAREM'de birkaç kuruldanda oluşturulacak komisyonun görevi çocukların geliş sebepleri, sorunları ve nereye sevkedileceği konusunu işbirliğiyle açığa kavuşturmak olmalıdır. Komisyonunda Milli Eğitim ve Halk Eğitim merkezinden birer yetkili dışında, SHÇEK'ten bir kişi, Rehberlik Araştırma Merkezi'nden bir kişi, Denetimli Serbestlik Merkezi'nden bir kişi, Sağlık Müdürlüğü'nden bir kişi yer almalıdır.

ÇAREM'deki rehabilite sürecine sağlık tedbiri de eşlik etmelidir. Acil vakalarda Valiliğin, yeri gizli tutulan bir konuk evi bulunmaktadır. İstismara uğrayan ve yeri belli olmaması gereken kişiler burada tutulmaktadır. Eğitim tedbiri uygulanırken bu çocukların bir barınağa ihtiyaçları vardır.

Milli Eğitim Müdürlüğünün mahkeme kararı kendilerine ulaştıktan sonra Milli Eğitim Müdürlüğü tedbir istenen kişiyi ikamet ettiği yere yakın, uygun bir okula yerleştirmektedir. Zorunlu eğitim çağını geçenler Halk Eğitim Merkezine yönlendirilirken, okuma yazma veya meslek edindirme kurslarına katılmaktadırlar.

Halk Eğitim Merkezi

Halk Eğitim Merkezi yetkilisi ile yapılan karşılıklı görüşmede eğitim tedbiri uygulanması ve bu alandaki olumlu ve olumsuz konular konuşulmuştur. Eğitim tedbiri kararı alınan kişinin eğitimi, eğer 15 yaşından gün almış ise Yetişkin eğitimi olarak kabul edilerek Halk Eğitim Merkezine havale edilmektedir. Önce adrese ulaşılır ve kişinin öğrenim durumu hakkında bilgi edinilir. Halk eğitim merkezine ilk tedbir kararları 2007'de gelmiştir. 2007–2008 yıllarında 12 kişi için tedbir istenmiştir. Kişinin okuma yazması yoksa 1. kademe okuma yazma kurslarına, bir kısım varsa 2. kademe kurslar veya açık ilköğretime yönlendirilir. Yüksek öğrenim seviyesine kadar bu kurslar devam edebilir. Ayrıca çocuklar bir meslek edinmek amacıyla ya halk eğitimde

kısa süreli kurslara, örneğin, bilgisayar, kalorifer işçiliği gibi veya Mesleki Eğitim Merkezine yönlendirilmektedirler. Burada torna, motor, elektrik, kuaförlük, halıcılık kurslarına katılmaktadırlar.

Halk eğitim merkezi yetkilisi uygulamada karşılaştıkları belli başlı sorunları şu şekilde ifade etmişlerdir: Adres takibi için mahallelere gidildiği vakit ailelerin olumsuz tepkileri ile karşılaşmaktadır. Çocuğun evde olmadığı söylenmekte, çocuk aile tarafından görevlilere gösterilmemektedir. Bu durumda başka aile yakınlarına örneğin babanın işyerine veya kardeşine ulaşmaya çalışılmakta çocuğun kendilerine getirileceği konusunda söz verilmekte fakat yerine getirilmemektedir. Çocuğun okula gitmeyeceğinin ifade edilmesiyle yetinilmektedir. Asıl şahıs ile görüşme mümkün olmayınca bu konudaki gerçek kararı da bilinmemektedir. Yapılacak başka bir şey kalmamaktadır.

Ayrıca kız çocuklarının okuması konusunda hala ayrımcılık devam etmekte, belki ailenin zorlaması ile kız çocuğu okumak istemediğini ifade etmektedir.

Eğitim tedbiri uygulaması sırasında karşılaşılan güçlüklerden biri de görevlilerin adres ve öğrenim durumu tespitine gittiklerinde ailelerin gösterdiği sert, düşmanca tavırlarıdır. Tedbirleri uygulayan kurumların işbirliği yoluyla sorunlara çözüm yolları aranmalıdır. Şimdiye kadar tedbirlerle ilgili dönüşüm raporları hazırlanmadığı da ifade edilmiştir.

Denetimli serbestlik

ÇKK dışında pek çok kanun gereği eğitim tedbiri alınmaktadır. Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezi görevlilerinin vermiş olduğu bilgilere göre eğitim tedbiri uygulamasında temel eksiklik barınma yerlerinin olmayışıdır. Çocukların ailelerinin imkansızlığı nedeniyle ya da çevreden korumak amacıyla barınma imkanı da sunan meslek ve sanat merkezleri olmalıdır. Ayrıca bu kurum ya mağdura veya suçta itilenlere hizmet sunar. Avrupa ülkeleri uygulamalarına bakıldığında onlarda rehabilite yönünün cezadan baskın olduğu görülmektedir.

İşkur

Kendisiyle görüşme yapılan İşkur yetkilisi, ÇKK kapsamında kendilerine 1 kararın geldiğini, bunu meslek edindirme kurumuna gönderdiklerini belirtmiştir. Uygulamayı olumlu ve yeterli bulmaktadırlar.

ÇOCUK KORUMA KANUNUNUN UYGULAMADAKİ OLUMLU ETKİLERİ

- Aile içinde görülen bazı sorunların danışmanlık tedbiri ile çözümlenerek aile ve çocuk ilişkilerinin düzeltilmesi yönünde olumlu katkı sağlaması
- Çocukların bakımı ve korunmasına yönelik kurumlararası kanun olması
- Aile ve çocuk açısından koruyucu ve destekleyici danışmanlık tedbirlerine yer vermesi
- Çocukların hemen cezaevine gönderilmemesini sağlaması, özgürlükleri kısıtlamadan farklı bakım tedbirleri ile sorunu çözme uygulamasının yapılabildiği olması
- Suça sürüklenen çocukların durumunda ileriye yönelik iyileşme umudu yaratması
- Karar sürecinin hızlanmış olması
- Tutuklama yasağının getirilmiş olması
- Suçlu çocuklara cezadan ziyade rehabilitasyon amaçlı yaklaşım
- Çocuk psikolojisinin verilerini göz önünde tutarak ifade alımında sosyal çalışmacının yer alması, suça itilen çocuklarda adli yaklaşım yanında psiko-sosyal yaklaşım geliştirilmesi
- Adli sistem ile koruma sisteminin bir araya gelmiş olması (çocuk hakiminin sosyal çalışmacılarla birlikte çalışması)
- SHÇEK’in görev sorumluluklarının diğer kuruluşlarla paylaşılmış olması
- Ailenin sorumluluğunun artmış olması
- Töre ve namus cinayetlerine maruz kalma durumunda zaman kaybını engellemesi
- İhmal ve istismara uğrayan çocuk için ilgili mercilere başvurarak devlet korumasına sığınma imkanı vermiş olması
- Olayın hemen ertesinde çocuğun aileden uzaklaştırılmasına imkan vermesi
- Acil koruma tedbirlerinin getirilmiş olması
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin uygulanması

ÇOCUK KORUMA KANUNU UYGULAMASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

- Alt yapı ve personel yetersizliği, iş yükünün fazla oluşunun çalışanları umutsuzluğa sevketmesi
- Tüm tedbir kararlarının SHÇEK il müdürlüğüne gönderilmesi
- Özellikle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yetiştirme yurtları bünyesinde bulunan ve sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı koruma altına alınmış çocuklarla, 5395 sayılı yasa kapsamında gelen “suç mağduru” çocukların bir arada tutulmasının diğer çocuklar üzerinde olumsuz etki meydana getirmesi.

- Özellikle suç mağduru olan ve 5395 sayılı yasa kapsamında gelen çocuklara özel “sosyal rehabilitasyon” merkezlerinin kurulmamış olması.
- Alınan tedbir kararlarının uygulanması ve kurumların işbirliği ve eşgüdüm halinde çalışma imkânlarının yeterli olmaması
- Tedbir kararlarının takibini eleman ve ekipman eksikliği nedeniyle istenildiği ölçüde gerçekleşmemesi.
- Kanunun uygulanmasında adli sistemden kaynaklanan aksamaların (Personelin yeterli bilgiye sahip olmaması) yaşanması.
- Özellikle suça yönelen ve suç mağduru çocuklar ve aileleri hakkında sosyal inceleme raporlarının hazırlanması sırasında sosyal hizmet uzmanlarının can güvenliği tehlikesi, ailelerin tehditlerine ve kötü davranışlarına maruz kalması.
- Çocukların aileden alınması sırasında kolluk kuvvetlerinden yeterli destek alınmaması.
- Çocuk Koruma Kanunu’nun bazı aileler ya da çocuklar tarafından gerçekleri yansıtmayan beyan ve ifadelerle sadece devletin, yurt imkanlarından faydalanabilmek için suistimale açık bir durumda olması
- Bazı basit ve savcılık ya da karakolda çözümlenebilecek vakaların mahkeme sürecine taşınması ve bu durumun gerek iş gücü ve gerek zaman açısından oyalayıcı olması.
- Tedbir uygulamakta görevli olan kurumların görevlerini yerine getirmemesi,
- İllerde ve ilçelerde koordinasyon kurullarının oluşmaması,
- Yeterli inceleme yapılmadan tedbir kararı alınması
- Gerekli inceleme yapılmadan alınan acil koruma kararlarının değiştirilmesinin güç olması ve çocuğun mağdur olması

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocuk Koruma Kanunu; Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin uygulanması, aile ve çocuk açısından koruyucu ve destekleyici danışmanlık tedbirlerine yer vermesi, suça sürüklenen çocukların hemen cezaevine gönderilmemesini sağlaması, özgürlükleri kısıtlamadan farklı bakım tedbirleri ile sorunu çözme uygulamasının yapılabildiği olması, suçlu çocuklara cezadan ziyade rehabilitasyon amaçlı yaklaşım ve adli sistemle koruma sisteminin işbirliği yönleriyle çocuğun menfaatini ve yararını gözeten olumlu bir yeniliktir. ÇKK’na göre hem gelişimi, güvenliği tehlikede olan, ihmal, istismar edilen, suç mağduru çocuklar, hem de suça itilen soruşturması ve kovuşturması devam eden veya suç faili çocuklar koruma kapsamı altındadırlar. Bununla birlikte Van uygulamaları çerçevesinde ÇKK’ın yeterli olduğu söylenemez. Bu nedenle çocukların korunması ve kazanılması için bazı düzenlemeler gereklidir.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda suç ve suçluluğun soyut bir hukuki sorun olmadığı, suçluların toplumsal niteliklerinden ayrılamayacağı, suçun soyut bir eylem değil

sosyal bir fenomen olduğu tartışmasız kabul edilen gerçeklerdendir. Bu nedenle artık kanunda bile suçlu veya suç işlemiş çocuk terimleri kullanılmamakta, suça itilmiş veya suça sürüklenen çocuk terimi tercih edilmektedir. Suça yönelten bir çevrenin, bir ortamın var olması ise suçun sadece çocuğa ait olmadığını göstermektedir. Bu takdirde bölgenin suç analizinin yapılması ve suç sebeplerinin ortaya çıkarılması zaruridir. Özellikle Van ilinde bazı bölgelerde suç yoğunluğu ve diğer yerlerde hemen hiç suça rastlanmaması araştırılması gereken önemli konudur. Van alt düzeyde gelişmişliğe ve ekonomik, sosyal ve eğitim sorunlarına sahip bir ilimizdir.

Aile ve çevre, çocuklarını zararlı görüşlerin ve güçlerin el atmasına ve kullanımına izin verir veya bunu engellemezse, suç kaynağı ailedir. Bu nedenle devletin öncelikle aileyi eğitmesi ve ıslahı gerekir. Fakat Van ili için köylerden veya yakın illerden, şehir merkezine zorunlu göçler ve sonuçları göz önüne alındığında bütünüyle ailelerin suçlanması mümkün değildir. İl merkezinde yaşayan, zoraki göçler yüzünden şehre taşınan köy kökenli veya küçük illerden gelen aileler herhangi bir geçim kaynağına sahip değildirler. Bir mesleği ve işi bulunmayan bu kimseler yaşamak için uygun konutlara sahip değildirler. Şehre geldikleri ilk yıllarda çocukların çöpleri karıştırarak yiyecek toplamaları Van ilinde sıkça rastlanan bir manzaradır. Köy gibi küçük ve kapalı yerleşim yerlerinde geçim sıkıntısı çeken kişiler burada yakınlarının ve çevrenin yardımı ile bu dönemleri atatabilmektedirler. Köylerde sosyal kontrol mekanizması güçlü biçimde işlemektedir. Ancak kentlerde bu mekanizma bilindiği gibi köylerdeki kadar güçlü değildir.

Van ili Halk Eğitim Müdürlüğüne bağlı AÇEV (Aile ve Çocuk Eğitimi Merkezi) ‘de ailelere kent yaşamına uyum problemlerine çözüm olması açısından aile eğitimi verilmesi oldukça yararlıdır. Aile içindeki kimi çatışmalar çözümlenerek aile üyeleri arasında işbirliği sağlanabilmektedir. Fakat programın değişim ihtiyacı ve görevli sayısının azlığı merkezin verimini düşürmektedir.

Şehirdeki göç ve işsizlik sebebiyle başka yerlere, özellikle inşaat mevsiminin devam ettiği yörelere çalışmaya giden mevsimlik işçiler de çocuklarının eğitimi ile ilgilenmemektedirler. Ayrıca ailelerin çocuklarının eğitimine yönelik genel bakış açıları sorunludur. Örneğin öğrenim durumu, başarısı veya psikolojik sorunlarını göz ardı eden aile, çocuğuna eğitim kurumundaki yönetici veya öğretmenin bir uyarısı veya cezası ile karşılaşınca “benim çocuğuma karışamazsınız veya kızamazsınız” tarzında tepkilerle hemen okula koşmakta, ilgi göstermektedir.

Kalabalık veya geniş aile yapısı bölgede sıkça görülen aile modelidir. Geniş ailenin dayanışma ve yardımlaşma açısından olumlu yönlerinin korunması önemlidir. Ama kalabalık ailelerin dar konutlarda ikamet etmesi özel yaşamın mahremiyetini ih-

lal eden ve yaşam kalitesini düşüren önemli bir problemdir. 10 kişilik ailenin iki odalı evde, 20 kişilik ailenin üç odalı evde yaşadığı oldukça sık görülmektedir.

Van’ın sınır illerine yakın olması nedeniyle ayrıca Van’da mülteci konumunda yaşamını devam ettiren İran ve Afgan vatandaşların çocuklarına da eğitim hakkı sunulmaktadır. Her yıl yaklaşık 100 çocuğun denkliği sağlandığı takdirde okullara kaydı yapılmaktadır. Denklik durumu yoksa belge beyanına göre geçici olarak okula alınmaktadır.

Van ilinde ÇKK uygulamasını incelemek ve değerlendirmek amacıyla yaptığımız çalışmada adalet sistemi ve diğer kurumların birlikte, çocukları korumak ve gözetmek, topluma kazandırmak adına yaptıkları uygulamalar konusunda getirdikleri eleştirilerden bazıları kısaca şunlardır: Çocuğun eğitimi ve meslek edindirilmesi sürecinde ailenin imkânsızlığı veya çevrenin kötü etkilerinden korumak amacıyla, eğitimle birlikte barınma imkânının sağlanması gereklidir. Eğitim tedbirinin takibinde karşılaşılan genellikle aileden kaynaklanan zorluklar açısından da barınma önemli bir konudur. Van Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına bağlı olup yeri gizli tutulan bir konukevi güvenlik sorunu olan suç işleyenler veya suç mağdurları için tesis edilmiştir.

Alt yapı, bilgi eksikliği ve personel yetersizliği her kurumda uygulamayı güçleştiren bir etkidir. Tedbir kararlarının hemen tümünün SHÇEK il müdürlüğüne yönlendirilmesi ve yuva çocuklarıyla suç faili veya suç mağdurlarının bir arada tutulması olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.

AİLE MAHKEMESİNDE GÖREVLİ AİLE MAHKEMESİ HAKİMİ VE UZMANLAR İÇİN ÇALIŞMA MODELİ

Doç. Dr. İbrahim CILGA*

GİRİŞ

AİLE MAHKEMELERİNİN GELİŞİM SORUNLARI VE DÜŞÜNCELER

Türk Medeni Kanununun ve Aile Mahkemeleri Kanununun kabulü, Türkiye’de aile adalet sisteminin gelişmesi bakımından önemli bir ilerlemedir. Çalışmalara başlayan aile mahkemelerinin işleyişinin güçlendirilmesi, aile uyuşmazlığının barışçıl yollardan çözümü için etkililiğinin ve verimliliğinin artırılması gereklidir. Belirtilen alanlarda sağlanacak gelişmeler, mahkemelerde çalışanların çabalarına ve bilim çevresinin çalışmalarına bağlıdır. Uygulamalardan elde edilen sonuçlar ile bilimsel çalışmalarla üretilen bilgiler Aile mahkemelerinin yasal ve idari yönlerden geliştirilmesi için gerekli birikimi sağlayacaktır.

Türkiye’de adalet sisteminde çağdaşlaşma konusunda karşılaşılan çok önemli bir sorunu göstermektedir. Özellikle, genel mahkemeler yanında, sosyal alandaki uzmanlık özgün bir modelin yaratılmasında hukuk camiası ve adalet çevresi yasama organına yeteri kadar bilimsel ve teknik hazırlıkları yaparak etkili, işlevsel bir model sunamamıştır. Temel problem budur. Mahkeme ortamında disiplinler arası bir çalışmanın maddi koşulları, statüsü, rol ve işlevleri nasıl etkililik kazanacak, bu konularda, bir paradoks, açık olmayan bir yapı vardır. Aile mahkemeleri sosyal politika alanı ile yakından ilişkili bir alandır. Bu yasal düzenlemenin politika ve stratejisine bakıldığı zaman, uzmanlık paylaşımının eksik olduğu görülmektedir. Uzmanlık mahkemesi konusunda, bilim, adalet, yargı, baro ve diğer tarafların işlevsel bir model üretmeleri gereklidir. Hakimler ile sosyal çalışmacılar, psikologlar ve pedagoglar aile mahkemesinde eşit ve paylaşım dayalı bir model içinde çalışmalıdır. Gerekçede çağdaş bir Türkiye projesi vardır. Gerekçede sosyal politika alanında sosyal devleti güçlendiren bir yaklaşım ve içerik geliştirilmiştir. Anayasada ve Türk Medeni Kanununda yapılan son düzenlemelerden sonra, aile mahkemeleri kanunu; hakları olan aile, aile adalet sistemi ve ailenin korunması anlayışını güçlendirmiştir. Aile mahkemeleri, sorunları olan aileye ve aile uyuşmazlıklarına nasıl yardımcı olurum düşüncesiyle, gelişimsel odaklı, yapısal gelişme sorunlarına duyarlı ve tüm aile bireylerini kapsayan bir yaklaşımı geliştirmiştir (AAK, 2003,29–30).

---

* Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Aile mahkemesi sulh mahkemesidir. Aile mahkemeleri kanunu; uyuşmazlık içindeki taraflar mahkemeye başvurduğu zaman, yargılama aşamasına girilmeden önce, tarafların durumu mahkemede görevli uzmanlar tarafından incelenir ve sorunlarının çözümüne yardımcı olsunlar hükmünü getirmiştir. Toplumumuzda, yargı aşamasına gelmeden aileler sorunlarını ve uyuşmazlıklarını çözebilecek olanaklara sahipler mi? Sosyal ve ekonomik düzey açısından yoksulluk içindeki aileler ve orta sınıftan olan aileler kurulan evlilik birliğini sürdürmede ne kadar başarılılar? Bu güne kadar geleneksel ilişki, yardım ve dayanışma mekanizmaları ile varlığını sürdürmüş aileler değişen toplum yapısı içinde yalnız ve olanaksızlıklar içindedir. Geçiş toplumu dinamikleri içinde, göç olgusu ve ekonomik/sosyal krizler sürecinde aileler yalnızlaşmakta ve desteksiz kalmaktadırlar. Aileler, varlıklarını korumada, ekonomik ve sosyal sorunlarını çözmede, yaşam stratejilerini geliştirmede, kendi içinde yaşadığı iletişim sorunlarını çözmede gerekli bilgiye, bilince ve güce sahip değildir. Devletin niteliğinin tanımlandığı Anayasanın 2. maddesinde kabul edilen sosyal devlet niteliği doğrultusunda, topluma ve aileye koruyucu ve geliştirici hizmetleri etkili ve verimli olarak sunan kurumlar geliştirilememiştir. Aile mahkemeleri kanununun kabul edildiği dönemde, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, daha önce açılmış olan ve yaygınlaştırılmadan kapatılan aile danışma merkezlerini yeniden kurma çabasına yönelmiştir.

Aile mahkemeleri kanunu tasarısının hazırlanmasında örnek alınan ülke Almanya'dır. Alman sisteminin incelendiğinde, aile politikalarının ve hizmetlerinin birinci aşama olarak düşünüldüğü, aile danışma ve rehberlik hizmetleri ile aileyi destekleyici ve geliştirici sosyal kurumların oluşturulduğu ve aile mahkemelerinin bu sistemle birlikte çalıştığı görülür. Ali mahkemeleri, aile içi uyuşmazlıkları, ekonomik ve sosyal konulardaki sorunları karara bağlayan, diğer alanlardaki iş ve işlemleri üstlenen bir uzmanlık mahkemesi olarak sistemi tamamlar. Almanya'daki aile mahkemelerinde hakim yanında, sosyal çalışmacı, psikolog ve sosyal pedagog görevlidir. Sosyal çalışmacı ve sosyal pedagog yakın mesleklerdir, farkı eğitim programları ile yetişirler. Sosyal pedagog öğretmen değildir. Türkiye'de tasarı hazırlanırken, sosyal pedagogun sosyali atılmış, pedagog olarak bir kadro unvanı yaratılmış ve daha sonra öğretmenlerin bu kadroya istihdamına karar verilmiştir. Türkiye'de pedagog ve sosyal pedagog yetişmiyor. İlgili bölümleri yoktur. Bu tür eksik düzenlemelere karşın, yasanın çağdaş devletin önemli bir yanı olan sosyal devlet boyutunu güçlendiren bir düzenleme yapması en güçlü yanındır. Uzmanlık mahkemesi olarak aile mahkemeleri, temel çelişkilerle karşı karşıyadır. Aile mahkemeleriyle ilgili disiplinlerin gücü ortaya konulursa bu zorluklar çözülebilir. Aile mahkemelerinde görev alan uzmanların birlikçilik statüsüne indirgenmeleri yanlıştır. Mahkemede görevli tüm elemanlara, aile mahkemesi hakimi ve uzmanlarına bir ekip olarak bakılırsa, mahkemeler gelişir ve güçlenir. Yargılama aşamasına gitmeden önce aile içi sorunların çözümü için çaba

gösterilmesi önemli bir görev tanımlamasıdır. Bu çaba tüm ekibin görevidir. Mahkemelerin yapısı içinde uzmanların yer alacağı bir birimin oluşturulması önemli bir gereksinimdir. Sorunlu ailelerin yaşadığı sosyal çevrede, kırsal ve kentsel yerleşim yerlerinde yaşadığı sorunlarla baş edecek her türlü destek sisteminden yararlanması aile mahkemeleri için önemli bir hedeftir. Sorunlu ailelerin mutluluğu ve barış içinde yaşamaları için yargılama sürecinde sosyal destek mekanizmalarının işletilmesi gereklidir. Sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak, sosyal hizmet kuruluşlarının yargı süreci içinde olmayan, sorunlu tüm ailelere ulaşması zorunludur. Çeşitli sorunlar yaşayan ve uyuşmazlık içindeki her aile haklarını aramak için mahkemelere yönelmemektedir. Sosyal ve ekonomik düzey açısından daha çok orta sınıftaki aileler uyuşmazlıklarının çözümü için ilgili mahkemelere başvurmaya yönelmektedir. Yoksulluk düzeyinde yaşayan aileler, uyuşmazlıklarını aile mahkemesinin gündemine getirecek bilgi, bilinç ve olanaklardan yoksundur. Aileye yönelik sosyal koruma sisteminin geliştirilmesi ve aile adalet sistemi ile işbirliği içinde çalışması gereklidir. Aile mahkemelerinin yargılama öncesi, yargılama süreci ve sonrasında tanımlanan görevlerinin etkili bir biçimde gerçekleşmesi için aileye yönelik sosyal kurumlar ağıнын güçlendirilmesi zorunludur (AAK,2003,29–34).

Ülker Gürkan’a göre; yeni Medeni Kanunumuzda aile hukukunda yapılan değişiklikler, 21. yüzyıl aile yapısını oturtacak bir sistem getirmiş bulunuyor. Yeni bir aile yapısına doğru gidiyoruz, kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirecek bir aile yapısına... Erkeklerin eskiden olduğu gibi hala benim dediğim olur, ben aile reisiyim gibi bir zihniyet, medeni kanundaki düzenlemelerle değiştirilmektedir. Medeni kanun ve aile mahkemeleri; yeni hukuk kuralları ve getirdiği yeni yapılarla topluma, aileye, kadına ve çocuğa yardımcı olacaktır. Yepyeni bir alanda, karı-koca arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek üzere kurulması gereken bir mahkeme kurulmuştur. Çoğunluğumuz şimdiden bir sürü aksaklıkların mevcut olduğunu görüyoruz. Kanunda uzman olan yargıçlardan söz edilmektedir. İlgili bakanlıklar hukuk fakülteleriyle ilişkiye girerek ve kadın çalışmaları alanında çalışan bölümlere müracaat ederek bu alanda yüksek lisans programı açılması sağlanmalıdır. Aksi takdirde nerede yetişecek. Hakim adaylarının gelip bizde master yapmalarını istiyorum. Ama izin almak o kadar zor ki, istedikleri halde gelemiyorlar maalesef. Günümüzde yalnız lisans diplomasıyla iyi bir hakim olunamadığı meydanda. Bu önemli bir ihtiyaç olarak beliriyor. Bilim insanlarının görüşleri, alınan aile mahkemelerinin iyi işleyebilmesi ve iyi sonuçlar alınabilmesi için mutlaka dikkate alınması gereken konular. Kanunun uygulaması nasıl olacak, bir sürü şüpheler var. Soru işaretleriyle dolu. Mahkemelerin sosyal boyutu son derece önemli ve bu arada uzmanlara duyulan ihtiyaç, onların yetiştirilmesi, hakimlerin yetiştirilmesi kadar hakikaten önem arz ediyor. Onun için devlet- üniversite işbirliği bu alanda muhakkak surette sağlanmalıdır (AAK,2003: 16 -34).

Adalet Bakanlığında görevli olan ve aile mahkemeleri kanun tasarısı taslağının hazırlanmasına katkıda bulunan hakim Sami Sezai Ural’a göre; aile mahkemesinin kuruluş esasları kendine özgü yargılama usulleri ile dikkate alındığında oldukça çağdaş bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Mahkemelerde uzmanlığa önem verilmekte ve bunun sonucu olarak, aile hukuku alanında lisansüstü eğitim yapmış olmak, hakimler ve uzmanlar bakımından, bu mahkemelere atanmada tercih nedeni sayılmaktadır. Önceden, asliye mahkemeleri, aileye ilişkin davaların yanı sıra diğer hukuk davalarına da bakmak durumunda olduğundan ve aile ile ilgili uyuşmazlıkların çözümünde ihtiyaç duyulan, psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı gibi uzmanlar da mahkeme bünyesinde bulunmadığından, bu tür davaların çözümlenmesinde kendilerinden beklenen görevi yerine getirememekteydiler. (AAK,2003,17 -18).

Ankara Barosu Kadın Hakları Kurulu avukatlarından Munise Dayı’ya göre; doğaldır ki aile hukukunda uzman olan hakimlerin bu konuda karar vermesi daha sağlıklı aile ilişkileri sağlayacaktır. Aile mahkemeleri kanununda eksik veya yanlış bulduğumuz hükümler var. Ancak öncelikle söyleyeceğim alt yapı hazırlanmamıştır. Alt yapı hazırlanmadığı gibi, kanun çıkarılırken kamu kurum ve kuruluşlarından ve uzmanlardan görüş alınmış, ancak hazırlanan tasarıya bunların hiç biri yansıtılmadan kanunlaştırılmıştır. Bu kanunda belirtilen niteliklere haiz hakim ve uzman (8 psikolog, pedagog) kadrolar henüz yoktur. Hatta bildiğim kadarıyla aile hukuku diye doktora veya master programları yok. İçerisi doldurulmamış bir yapının kanunla kurulmuş olması kanımca yeterli değildir. Buna çocuk mahkemelerini örnek verebiliriz. Kanun incelenince de görülmektedir ki aile mahkemelerinin görevleri sadece dava değil, 4. maddede de belirtildiği gibi bir takım işlerdir. Bu işlerin gereği gibi yapılabilmesi için uzman kadrolar tam olarak oluşturulmalıdır. Aile mahkemelerinde çalışacak hakimlerle ilgili hükümlere; tercihan lisansüstü eğitilmiş, evli, çocuk sahibi olma gibi kıstaslar getirilmiştir. Bunlar uygunluk kıstaslarıdır. Çalışmak isteyen hakimlere de atanma olanağı verilebilirdi. Önemli olan bakış açısıdır. Bireylerin eşit olduğuna inanan, aile birliğinin yürütülmesi ve korunmasına ilişkin objektif yaklaşımları olan hakimler gereklidir. Atanacak uzmanların da evli olması hükmü getirilmiştir. Uzmanlar için pedagog denilmiştir, ben böyle bir uzmanlık olmadığını zannediyorum. Bu uzman kadroda psikiyatrist ve hukukçu da olmalıdır. Çünkü dosya hakiminin önüne gitmeden önce taraflar arasında uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yapmak yetkisi verilmiştir. Bu kadroların olması gereklidir. Bu kadrolar olmalı ve uzlaşmayı sağlamak için bu uzmanların inceleme yapıp rapor hazırlayarak hakimini işini hafifletmelerini sağlayıcı hükümler konulabilirdi. Uzmanların gerekli görüldüğü takdirde duruşmada bulundurulması ibaresi ile hakime geniş bir takdir hakkı vererek uzmanın görevini tam ve eksiksiz yapmasını engelleyeceği görüşündeyiz. Uzmanın görevli olduğu dosya ile ilgili her celsede hazır bulunacağı hatta kendisine ayrılan bir bölümde izlemesi, olayları objektif değerlendirmesi için gereklidir kanısındayım. Ayrıca, uz-

manlar için mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak denilmiştir ki bu hakimin kişisel görüşleri çerçevesinde kalem katipliği işlemleri dahil yaptırabileceği sonucunu getirmektedir. Bu doğru değildir. Bu hüküm mahkemede verilecek uzmanlık alanı ile ilgili diğer görevleri yapmak şeklinde sınırlandırılabilirdi. Yine 5. maddenin 2. fıkrasında serbest meslek icra edenlerden yararlanılır denilmektedir ki, bir bilirkişilik alanı oluşturulmasından korkulur. Bunun yerine kamu kurum ve kuruluşlarından geçici görevlendirme yapılır denilebilirdi (AAK,2003,20–22).

Usul hukuku boyutu açısından aile mahkemelerinin kuruluş, görev ve yargılama usulleri hakkındaki kanununu değerlendiren Süha Tanrıver, görüşlerini; genel bakış, kuruluş, görev ve yargılama usulü açılarından ele almıştır. Tanrıver’e göre; aile hukuku uyuşmazlıkları gündün güne çoğalmakta ve karmaşık bir nitelik kazanmaktadır. Bu hukuki problemlerin çözümü doğal olarak bur uzmanlık yargı yerinin oluşturulması ihtiyacının doğurur. Öte yandan aile Türk toplumun temelidir, Anayasamızda zaten bu kuralı açıkça işaret etmektedir. Aile hukuku uyuşmazlıkları doğrudan doğruya kamu düzeni uyuşmazlıklarıyla ilgilidir. Ailedeki uyuşmazlıklar için öngörülen ilke ve kullardan ayrı bir biçimde çözüme kavuşturulmalı, kurulmak istenen yargı yeri de bir uzmanlık yargı yeri konumunda bulunmalıdır. Aile hukuku kapsamına giren uyuşmazlıkların çözümü, ayrı bir uzmanlığı gerektiren bir boyut kazanmış durumdadır. Ayrıca, ailenin Türk toplumunun temeli olduğu gözetilecek olursa, bu kapsamda mütalaa edilecek olan uyuşmazlıkların çözümünün, diğer uyuşmazlıklardan farklı olarak, toplumu ve kamu düzenini ilgilendirdiği ve hayati önem taşıdığı da aşikar bir biçimde ortadadır. Özel hukukun diğer alanlarından farklı olarak, aile hukuku alanında devlet müdahalesi daha yoğundur (AAK,2003,22–24).

Tanrıver’e göre; aile mahkemelerine atanacak hakimlerin, adli yargıda görevli, atanacakları bölgeye veya bir alt bölgeye hak kazanmış, evli ve çocuk sahibi olmaları ile otuz yaşını doldurmuş bulunmaları şarttır. Bu niteliklerin tamamı aile mahkemesi hakimliğine atanabilmek için varlığı zorunlu kılınmış olan temel niteliklerdir. Sözü edilen niteliklerin tamamını taşımak kaydıyla, aile hukuku alanında lisansüstü eğitim yapmış bulunmak da, atanma evresinde öncelik vermede gözetilecek bir ilave nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanrıver’e göre; her aile mahkemesine, Adalet Bakanlığınca, davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında mahkemece istenen konular hakkında taraflar arasında uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve incelemelerde bulunup sonucunu bildirmek; ihtiyaç duyulan hallerde duruşmada hazır olup; istenilen konularla ilgili çalışmalar yapıp görüş açıklamak üzere, tercihan evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından, birer psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı atanır. Aile mahkemelerinin işle-yişinde son derece önemli bir işlev üstlenecek bu görevlilerin, hukuki kimliklerinin

ne olacağı konusunda kesin bir tavır takınılmamış bulunması, ciddi sorunların doğumuna gebe. Mevcut pozitif düzenleme çerçevesinde, sözü edilen görevliler, yargı sürecinin işleyişine uzman kimlikleri ile katkı sağlayan, bu bağlamda esas itibarıyla, sürekli ve kadrolu bir biçimde görev yapan, daha ziyade Anglo-Sakson sistemde rastlanılan “teknik müşavirler konumundadırlar. Kompleks bir nitelik taşıyan sosyopsikolojik olguların analiz edilip sağlıklı bir biçimde kavranıp değerlendirilmesinde hakime yardımcı olurlar. İşlevsel açıdan bilirkişilerle benzerlik arz etseler bile, hakimle olan ilişkileri ve tabi olacakları usul rejim itibarıyla onlardan farklılıklar gösterirler. Aile mahkemesi nezdinde görev yapan psikolog, pedagog veya sosyal çalışmacının görevlerini objektif ve tarafsız bir biçimde icra etmelerini temin amacıyla, hakimler hakkındaki ret sebeplerine, HUMK. Madde 28’e binaen, retlerinin istenmesi mümkün kılınmıştır. Aile mahkemelerinin kuruluşunda, kanun koyucunun esas aldığı model, çocuk mahkemelerinin kuruluşunda esas alınan modelle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Aralarındaki tek farklılık aile mahkemelerinin tek hakimli, çocuk mahkemelerinin ise toplu mahkeme biçiminde örgütlenmesinin öngörülmüş bulunmasıdır. Esasında, aile mahkemelerinin örgütlenmesi bağlamında ideal olan model de toplu mahkeme sistemidir. Aile mahkemeleri ilgili kanunda belirtilen görevleri kapsamında eğitici ve sosyal amaçlı koruma önlemlerini de alabilme yetkisine sahiptir. Kanun yetişkinler ile küçükler hakkında alınacak olan koruma önlemlerini gruplandırmak suretiyle ayrı ayrı belirlemek yoluna gitmiştir. Bu koruma önlemleri, hukuki niteliği itibarıyla geçici hukuki himaye tedbirlerinin bir kategorisini oluşturur ve düzenleme amaçlı geçici hukuki koruma önlemleri arasında yer alırlar. Bu önlemlerin, eğitici ve sosyal niteliği de düzenleme amaçlı olduklarını açıkça işaret etmektedir. Kanun, aile mahkemesine, koruma önlemlerinin icrası ve denetimi için, nezdinde bulunan uzmanlardan bir veya bir kaçını görevlendirme yetkisi de tanımıştır. Koruyucu önlemlerin ereklarının yerine getirilmemesi veya ihlali halinde, ihtiyati tedbirlerle ilgili olarak, bu bağlamda düzenleme öngören HMUK mad. 113/A hükmü işlerlik kazanır (AAK,2003,25–26).

Tanrıver’in yargılama usulüne ilişkin görüşleri önemlidir. Aile mahkemelerinde, ilke olarak, yazılı yargılama usulü uygulanır. Çünkü 4787 sayılı kanun, sözü edilen mahkemelerde uygulanacak olan yargılama usulüne ilişkin herhangi bir düzenleme getirmemiş, ancak 7. maddesinin son fıkrasında özel düzenleme öngörmediği hususlarda, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun ilgili hükümlerinin uygulanacağına açıkça işaret etmiştir. Bu durumda, aile mahkemelerinde, sözü edilen mahkemelerin, asliye (hukuk) mahkemesi düzeyinde bulunması, asliye hukuk mahkemelerinde de açıkça belirtilen haller ayrık olmak üzere, yazılı yargılama usulünün uygulanması ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda, esas itibarıyla asliye hukuk mahkemelerinde işlerlik kazanmış olan usulü, yani yazılı yargılama usulünü temel alması hasebiyle, ilke olarak, yazılı yargılama usulü uygulanacaktır. Ancak, 4787 sayılı Kanun’un

7. maddesinin 3. fıkrasının yapmış olduğu genel yollama sebebiyle, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun 507. maddesinde, açıkça nafaka davaları ile velayete ve vesayete ilişkin dava ve işler basit yargılama usulüne tabi kılındığından, belirtilen konularla sınırlı olmak kaydıyla, aile mahkemelerinde görülecek olan dava ve işlerde de basit yargılama usulü uygulanacaktır. Olması gereken hukuk bakımından, soybağı ile ilgili davalar bakımından da, aynı kural geçerli kılınmalıdır. Burada altının çizilmesi gereken diğer bir nokta, Medeni Kanun’un dava malzemesinin toplanması ve bu malzemenin bir bölümünü oluşturan ispat araçları ve değerlendirilmesi konusunda getirmiş olduğu özel hükümleri (örneğin, MK. Mad. 184,284, 285 gibi), 4787 sayılı Kanun’un yapmış olduğu yollama uyarınca, aile mahkemelerinde de uygulama alanı bulacaktır (AAK,2003,27).

Aile Mahkemeleri Kanunu ile medeni usul hukuku bağlamında getirilmiş olan önemli bir yenilik, aile mahkemelerinin önlerine gelen dava ve işlerde, esasa girilmeden önce, uyuşmazlıkları, tarafları sulhe teşvik ve sulhü gerçekleştirmek suretiyle çözüme kavuşturmakla ödevli kılınmış olmasıdır (mad. 7,I). Burada, aile mahkemesi hakimine, “aile arabulucusu” gibi bir sıfatla hareket etme yükümü yüklenmiştir. Ancak, aile hukuku kapsamına giren uyuşmazlıkların büyük ölçüde kamu düzenine ilişkin bulunduğu, dolayısıyla tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edilebileceği işler arasında yer almadığı gözetilecek olursa, sulh teşebbüsünü ve sulhü sağlamakla aile mahkemesi hakimini ödevli kılan kuralın işlevselliğinin sınırlı kalacağı, özellikle boşanma davaları ile evlilik mallarının tasfiyesi ile ilgili davalarda uygulama alanı bulacağı söylenebilir. Aile mahkemeleri, asliye hukuk mahkemesi düzeyinde bulunup, açıkça da 4787 sayılı kanunda herhangi bir düzenleme getirilmediğine ve sadece Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’na genel bir yollamada bulunulması (mad. 7,III) ile yetinildiğine göre, bu mahkemelerce verilen kararlara karşı gidilecek olan kanun yolları, başvuru koşulları ve süreleri, inceleme usulü, duruşmalı inceleme yapılıp yapılmayacağı ve alınacak olan kararlar bakımından, esas itibarıyla asliye hukuk mahkemeleri baz alınması suretiyle, bu bağlamda, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda öngörülmüş olan ilke ve kurallar uygulama alanı bulacaktır. Aile mahkemeleri, hukuk yargısı alanında, özel görevli ilk derece yargı yerleri konumunda bulduklarına göre, sözü edilen mahkemelerin kararlarının temyiz mercii de genel adli yargıda üst derece mahkemesi sıfatıyla görev yapan Yargıtay olacaktır. Aile mahkemelerinde, nafaka, velayet ve vesayete ilişkin dava ve işlerde, bunların em kanunda açıkça sayılmış hem de basit yargılama usulüne tabi kılınmış olması nedeniyle, adli tatil hükümleri uygulanmaz. Ancak, ilgili kanunda bu mahkemelerin görev alanına giren dava ve işlerde adli tatil hükümlerinin, hiç uygulanmayacağı, genel bir norm şeklinde ifade edilseydi, daha doğru olurdu. Yine aynı şekilde, sözü edilen yasal düzenlemede, özellikle küçükleri ilgilendirmesi sebebiyle, soybağı ile velayete ilişkin davalarda, yargılamanın gizli yapılacağı ile yargılama harç ve giderlerinden muafiyet öngören bir kurala yer

verilmesi, bunların dışında kalan dava işlerde de adli yardım kurumunun etkinliğinin sağlanması daha isabetli bir tutum oluştururdu (AAK,2003: 27–28).

Kanunla getirilen düzenlemeler, uzmanlık mahkemesi niteliği, aile mahkemesi hakimi ve uzmanlarının nitelikleri, mahkemelerin işleyişi, yargılama usulü, yargılama ve yardım süreçleri, mahkemelerin sosyal yönü ve çalışma yöntemi gibi konular öne çıkan sorun alanlarıdır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı: aile mahkemesinde görevli hakimlerin ve uzmanların etkinliğini ve verimliliğini arttırmak için bütüncül, sistemci ve disiplinler arası bir çalışma modeli geliştirmek, yargı ve yardım sürecinin bütünlüğünde, aile mahkemesinin işleyişi, yönetimi, ekip çalışması, çalışma yaklaşımı ve çalışma yöntemi oluşturmaktır.

Uzmanlık mahkemesi olarak aile mahkemelerinin görevlerinin, örgütsel yapısının, uzmanların görevlerinin, aile uyuşmazlıklarına barışçıl çözümlerin geliştirilmesi anlayışının güçlendirilmesine yardımcı olmak bu çalışmanın temel hedefidir.

ÇALIŞMA YÖNTEMİNİN KAVRAMSAL DAYANAKLARI

Aile mahkemesinde görevli elemanların çalışmalarının bir yöntem çerçevesinde ele alınması, mahkemenin genel amaç ve işlevleri doğrultusunda etkililiğini arttırıcı olmaya yardımcı olur.

Çalışma yönteminin işleyiş, yönetim, ekip çalışması ve yaklaşım bütünlüğünde ele alınması önemlidir. Çalışma yöntemi, elemanların izleyecekleri aşamaları, gerçekleştirecekleri iş ve işlemleri bir bütün olarak tanımlamaya olanak sağlar. Çalışma yönteminin dayanağını oluşturan kavramların şemada bir bütün olarak sergilenmesi yararlı olacaktır.

İŞLEYİŞ

Uzmanlık mahkemesi olarak aile mahkemeleri, disiplinler arası yaklaşımla, sosyal bilimler alanında yetişmiş ve aile davalarında ve aile sorunları alanında uzmanlaşmış ekibiyle çalışır.

Ailelerle çalışma; mahkemeye bir dava konusu olarak gelen aile uyuşmazlığını, hukuk temelinde çok disiplinli olarak değerlendirmeyi kapsar.

Uyuşmazlıkları bir dava konusu olarak gündeme gelen aile; aile mahkemelerinde çalışan hakim ve uzmanlarca, aile adalet sistemine özgü hukuki ilke ve normlar temelinde, yapısal değişim sürecinde, yaşadığı ortam ve koşulları içinde, yaşam kalitesi ve yaşam dinamikleri dikkate alınarak değerlendirilir.

Aile uyuşmazlıklarında karar verme ve sorun çözme süreci, aile mahkemesinin yasal sorumlulukları çerçevesinde ele alınır. Uzmanlık mahkemesi olan aile mahkemelerinin işleyişi; bilimsel ve hukuki ilkelere, normlara ve usullere göre gerçekleşir.

Uzmanlık mahkemesi olan aile mahkemelerinin işleyişi; bilimsel ve hukuki ilkelere, normlara ve usullere göre gerçekleşir. Uzmanlık mahkemesinin işleyişi; hakim ve uzmanların ekip çalışmasını temel aldıkları, bilimsel yöntem ve tekniklerden yararlanarak, genel ve özel hukuk ilkelerine, normlarına ve usul hükümlerine göre aile uyuşmazlıklarını sistemci, bütüncü ve disiplinler arası ele alışla inceleyip karara bağladıkları, aile adalet sisteminin barışçıl hedefleri gözeterek işlemesine ve gerçekleşmesine yardımcı oldukları bir süreci işletmeye yöneliktir.

YÖNETİM

Aile mahkemelerinde dava dosyalarına bakış, dava konusu olan aile uyuşmazlıklarına bakış, uyuşmazlığın tarafları olan aile çevresine bakış, uyuşmazlık içindeki tarafların savunuculuğunu yapan avukat çevresine bakış ve mahkemenin görev ve sorumlulukları çerçevesinde yargılama süreçlerine bakış insan ilişkilerine dayalı, katılımcı, sistem kuramına dayalı bilgiler ışığında içerik kazanır.

Genel usullere ve kendi kanununa ilişkin hukuki ilke ve normlara göre işleyen mahkeme yapısı, aile mahkemesi hakiminin liderliğinde, çalışma ekibinde bulunan uzmanların etkin katılımı ile yönetilir.

Aile mahkemesi hakiminin yönetici olarak vizyonunu belirleyen etmenler; güçlü iletişim ve karar verme becerisi, aile uyuşmazlıklarına yaklaşımı, adalet anlayışı, ekip çalışmasına yatkınlığı ve yönetici lider nitelikleridir.

Aile mahkemesi hakiminin günlük iş akışı içinde önceliği, ekibiyle birlikte, mahkemeye gelen dava dosyalarına ve uyuşmazlık içindeki aile çevresine önem vermektedir. Günlük çalışmalar mantıklı bir biçimde planlanıp bir program oluşturulur. Ekip çalışmasına ve ekipte bulunan uzmanlara önem verilir.

Aile mahkemesi hakiminin yönetici liderlik rolünü sürekli geliştirmesi önemlidir. Yeteneklerini yönetim ve yargı süreçlerinde sergilemesi, ekipteki uzmanların güvenini kazanması ve onların desteğini alması, hukuki konularda ekip üyelerini bilgilendirmesi, ekipteki uzmanların gelişmelerine yardımcı olması, araştırmacı, yaratıcı ve üretken bir liderlik rolünü gerçekleştirmesi gerekir. Aile uyuşmazlıklarında barışçıl ve adil çözümler üretmek için dava konularına bilimsel yaklaşımı temel alan, bilgiyi paylaşan, ekibini açık hedeflere yönlendiren, tarafsız davranan, işbirliğini geliştiren, uygun görevlendirmeler yapan, doğru talimatlar veren, başarıyı gören ve ödüllendiren ve aile sorunlarına odaklanan aile mahkemesi hakimi başarılı bir yöneticidir.

EKİP ÇALIŞMASI

Aile mahkemesi hakiminin liderliğinde; hakim ve uzmanlar arasında, uzmanların kendi aralarında açık iletişime dayalı etkileşimlerin ve katılımların sağlanması gereklidir.

Farklı bilim alanlarında yetişenlerin mahkeme yapısı içindeki konumlarını ve rollerini belirginleştirmek, kişisel ve mesleki güvenlerini arttırmak, karşılıklı saygıyı ve kabulü güçlendirmek, çalışanlar arasında yapıcı tartışmaları geliştirmek ve aile mahkemesinin karar verme gücünü arttırmak için ekip çalışması gereklidir.

Ekip çalışması; iletişim, paylaşma, dayanışma, katılma ve birlikte yapma olanaklarını genişletir.

Ekip çalışması, mahkemenin kurum kültürünü ve iklimini geliştirir.

Aile mahkemelerinde çalışanların bir ekip olması, mahkemenin gücünü artırır.

Ekip olarak çalışmanın koşulları gerçekleşirse; aile mahkemesinde liderlik, sorumluluk, amaç ve görevlere göre işleyiş, dava dosyaları odağında barışçıl sorun çözme ve adil karar verme olanakları artar.

ÇALIŞMA YAKLAŞIMI

Hukuk, sosyal hizmet, psikoloji ve pedagoji bilim dallarında yetişmiş nitelikli elemanların eğitim süreçlerinde kazandıkları kuram-uygulama birikimleri çalışmalarında temel dayanaktır. Bilimsel ve kişisel yeterlilikler, bir bütün olarak insanın yetkinliği ile bağlantılıdır. Yetkinlik; bilgi, beceri, kişilik ve uygulama ile ilgilidir. Aile mahkemesinde çalışan bilim ve meslek insanlarının yetkinlikleri; bilişsel yetkinlik, işlevsel yetkinlik, kişisel yetkinlik ve etik yetkinlik açılarından anlam ve önem kazanır.

Hakim ve uzmanların yetkinlikleri, felsefi, bilimsel ve mesleki yetkinliklere dayalı olarak, bu bütünü oluşturma, bütünleştirme, tümü kurgulama ve tümü oluşturma becerilerine bağlıdır. Kişisel becerilere bağlı olarak yetkinlik düzeyleri farklılaşır.

Aile mahkemesinde çalışan elemanların kişisel yetkinlik düzeyleri, her elemanın kişisel bilgilerine, becerilerine, tüm alanlardaki yetkinliklerini aile mahkemesi uygulamaları alanında belirli bir bağlamda bütünleştirme becerisine göre somutlaşır.

Aile uyumsuzluklarına ilişkin dava konularına yaklaşımı, mahkemenin işleyişini gerçekleştirme ve işleyişe katılma becerisi, bilgi ve etik değerler açısından görev ve sorumluluklarına ilişkin somut uygulamaları, uygulamalarını eleştirel olarak değerlendirmesi ve çıkarımlarda bulunması yetkinlik düzeyini tanımlayan göstergelerdir.

Elemanların yeterlilikleri, yetkinlik alanlarının ilgili birimlerce bir standart olarak tanımlanması ile açıklık kazanır. Yeterlilik standartlarına göre hakim ve uzmanlar aile mahkemesinde işe alınarak yetkilendirilirler. Yetkinlik boyutları ve yeterlilik standartları, aile mahkemesi çalışanlarının kalitelerini ve uzmanlık düzeylerini açıkça gösterir.

ÇALIŞMA MODELİ

Aile mahkemelerinde gerçekleştirilecek uygulamaların bilimsel ve mesleki aşamaları bilimsel yönetime göre gelişir.

Kuram-uygulama ilişkilerinin bütünlüğünde, bilimsel yöntemin; gözlem, hipotez, test etme ve genelleme aşamaları, uygulamalı bilim ve meslekler açısından geliştirilecek olursa; inceleme, sorunun belirlenmesi, uygulamanın planlanması, uygulama, değerlendirme, sonlandırma ve izleme aşamaları olarak genişletilebilir.

Belirlenen yöntem aşamalarının, aile mahkemesinin yapısı ve çalışma ortamına göre ele alınması, uzmanlık mahkemesinin işleyişine ve ekipte yer alan hakim ve uzmanlara göre açılımının yapılması gerekir.

Ailenin oluşumu, gelişimi ve uyuşmazlığın ortaya çıkma sürecinin bütünlüğünde, aile birliğinin korunması, ailede yaşanan sorunların aşılması, hak ve çıkar uyuşmazlıklarının adil bir biçimde çözümü, aile bireylerinin ailede ve toplumda etkililiğinin arttırılması temel amaçtır.

Demokratik yollarla ailenin gelişmesine, ailenin yaşam kalitesinin yükseltilmesine olanak sağlamak için, eşlerin çocukların ve yetişkinlerin temel hak ve özgürlükleri ile sosyal ve ekonomik haklarının korunmasına karar vermek ve sosyal hizmet kurumlarını harekete geçirerek yardımcı olmak temel hedeftir.

Çizelge:1 Çalışma Yönteminin Kavramsal Dayanakları

Uzmanlık mahkemesi olarak aile mahkemeleri, disiplinler arası yaklaşımla, sosyal bilimler alanında yetişmiş ve aile davalarında ve aile sorunları alanında uzmanlaşmış ekibiyle çalışır.

Ailelerle çalışma; mahkemeye bir dava konusu olarak gelen aile uyumsuzluğunu, hukuk temelinde çok disiplinli olarak değerlendirmeyi kapsar.

Uyumsuzlukları bir dava konusu olarak gündeme gelen aile; aile mahkemelerinde çalışan hakim ve uzmanlarca, aile adalet sistemine özgü hukuki ilke ve normlar temelinde, yapısal değişim sürecinde, yaşadığı ortam ve koşulları içinde, yaşam kalitesi ve yaşam dinamikleri dikkate alınarak değerlendirilir.

İŞLEYİŞ

Aile uyumsuzluklarında karar verme ve sorun çözme süreci, aile mahkemesinin yasal sorumlulukları çerçevesinde ele alınır. Uzmanlık mahkemesi olan aile mahkemelerinin işleyişi; bilimsel ve hukuki ilkelere, normlara ve usullere göre gerçekleşir.

Uzmanlık mahkemesi olan aile mahkemelerinin işleyişi; bilimsel ve hukuki ilkelere, normlara ve usullere göre gerçekleşir. Uzmanlık mahkemesinin işleyişi; hakim ve uzmanların ekip çalışmasını temel aldıkları, bilimsel yöntem ve tekniklerden yararlanarak, genel ve özel hukuk ilkelerine, normlarına ve usul hükümlerine göre aile uyumsuzluklarını sistemci, bütüncü ve disiplinler arası ele alışla inceleyip karara bağladıkları, aile adalet sisteminin barışçıl hedefleri gözeterek işlemesine ve gerçekleşmesine yardımcı oldukları bir süreci işletmeye yöneliktir.

Aile mahkemelerinde dava dosyalarına bakış, dava konusu olan aile uyumsuzluklarına bakış, uyumsuzluğun tarafları olan aile çevresine bakış, uyumsuzluk içindeki tarafların savunuculuğunu yapan avukat çevresine bakış ve mahkemenin görev ve sorumlulukları çerçevesinde yargılama süreçlerine bakış insan ilişkilerine dayalı, katılımcı, sistem kuramına dayalı bilgiler ışığında içerik kazanır.

Genel usullere ve kendi kanununa ilişkin hukuki ilke ve normlara göre işleyen mahkeme yapısı, aile mahkemesi hakiminin liderliğinde, çalışma ekibinde bulunan uzmanların etkin katılımı ile yönetilir.

Aile mahkemesi hakiminin yönetici olarak vizyonunu belirleyen etmenler; güçlü iletişim ve karar verme becerisi, aile uyumsuzluklarına yaklaşımı, adalet anlayışı, ekip çalışmasına yatkınlığı ve yönetici lider nitelikleridir.

YÖNETİM

Aile mahkemesi hakiminin günlük iş akışı içinde önceliği, ekibiyle birlikte, mahkemeye gelen dava dosyalarına ve uyumsuzluk içindeki aile çevresine önem vermektir. Günlük çalışmalar mantıklı bir biçimde planlanıp bir program oluşturulur. Ekip çalışmasına ve ekipte bulunan uzmanlara önem verilir.

Aile mahkemesi hakiminin yönetici liderlik rolünü sürekli geliştirmesi önemlidir. Yeteneklerini yönetim ve yargı süreçlerinde sergilemesi, ekipteki uzmanların güvenini kazanması ve onların desteğini alması, hukuki konularda ekip üyelerini bilgilendirmesi, ekipteki uzmanların gelişmelerine yardımcı olması, araştırmacı, yaratıcı ve üretken bir liderlik rolünü gerçekleştirmesi gerekir. Aile uyumsuzluklarında barışçıl ve adil çözümler üretmek için dava konularına bilimsel yaklaşımı temel alan, bilgiyi paylaşan, ekibini açık hedeflere yönlendiren, tarafsız davranan, işbirliğini geliştiren, uygun görevlendirmeler yapan, doğru talimatlar veren, başarıyı gören ve ödüllendiren ve aile sorunlarına odaklanan aile mahkemesi hakimi başarılı bir yöneticidir.

Aile mahkemesi hakiminin liderliğinde; hakim ve uzmanlar arasında, uzmanların kendi aralarında açık iletişime dayalı etkileşimlerin ve katılımların sağlanması gereklidir.

Farklı bilim alanlarında yetişenlerin mahkeme yapısı içindeki konumlarını ve rollerini belirginleştirmek, kişisel ve mesleki güvenlerini arttırmak, karşılıklı saygıyı ve kabulü güçlendirmek, çalışanlar arasında yapıcı tartışmaları geliştirmek ve aile mahkemesinin karar verme gücünü arttırmak için ekip çalışması gereklidir.

EKİP

ÇALIŞMASI

Ekip çalışması; iletişim, paylaşma, dayanışma, katılma ve birlikte yapma olanaklarını genişletir.

Ekip çalışması, mahkemenin kurum kültürünü ve iklimini geliştirir.

Aile mahkemelerinde çalışanların bir ekip olması, mahkemenin gücünü artırır.

Ekip olarak çalışmanın koşulları gerçekleşirse; aile mahkemesinde liderlik, sorumluluk, amaç ve görevlere göre işleyiş, dava dosyaları odağında barışçıl sorun çözme ve adil karar verme olanakları artar.

Hukuk, sosyal hizmet, psikoloji ve pedagoji bilim dallarında yetişmiş nitelikli elemanların eğitim süreçlerinde kazandıkları kuram-uygulama birikimleri çalışmalarında temel dayanaktır. Bilimsel ve kişisel yeterlilikler, bir bütün olarak insanın yetkinliği ile bağlantılıdır. Yetkinlik; bilgi, beceri, kişilik ve uygulama ile ilgilidir. Aile mahkemesinde çalışan bilim ve meslek insanlarının yetkinlikleri; bilişsel yetkinlik, işlevsel yetkinlik, kişisel yetkinlik ve etik yetkinlik açılarından anlam ve önem kazanır.

Hakim ve uzmanların yetkinlikleri, felsefi, bilimsel ve mesleki yetkinliklere dayalı olarak, bu bütünü oluşturma, bütünleştirme, tümü kurgulama ve tümü oluşturma becerilerine bağlıdır. Kişisel becerilere bağlı olarak yetkinlik düzeyleri farklılaşır.

ÇALIŞMA

YAKLAŞIMI

Aile mahkemesinde çalışan elemanların kişisel yetkinlik düzeyleri, her elemanın kişisel bilgilerine, becerilerine, tüm alanlardaki yetkinliklerini aile mahkemesi uygulamaları alanında belirli bir bağlamda bütünleştirme becerisine göre somutlaşır.

Aile uyumsuzluklarına ilişkin dava konularına yaklaşımı, mahkemenin işleyişini gerçekleştirme ve işleyişe katılma becerisi, bilgi ve etik değerler açısından görev ve sorumluluklarına ilişkin somut uygulamaları, uygulamalarını eleştirel olarak değerlendirmesi ve çıkarımlarda bulunması yetkinlik düzeyini tanımlayan göstergelerdir.

Elemanların yeterlilikleri, yetkinlik alanlarının ilgili birimlerde bir standart olarak tanımlanması ile açıklık kazanır. Yeterlilik standartlarına göre hakim ve uzmanlar aile mahkemesinde işe alınarak yetkilendirilirler. Yetkinlik boyutları ve yeterlilik standartları, aile mahkemesi çalışanlarının kalitelerini ve uzmanlık düzeylerini açıkça gösterir.

Aile mahkemelerinde gerçekleştirilecek uygulamaların bilimsel ve mesleki aşamaları bilimsel yönetime göre gelişir.

Kuram-uygulama ilişkilerinin bütünlüğünde, bilimsel yöntemin; gözlem, hipotez, test etme ve genelleme aşamaları, uygulamalı bilim ve meslekler açısından geliştirilecek olursa; inceleme, sorunun belirlenmesi, uygulamanın planlanması, uygulama, değerlendirme, sonlandırma ve izleme aşamaları olarak genişletilebilir.

ÇALIŞMA

MODELİ

Belirlenen yöntem aşamalarının, aile mahkemesinin yapısı ve çalışma ortamına göre ele alınması, uzmanlık mahkemesinin işleyişine ve ekipte yer alan hakim ve uzmanlara göre açılımının yapılması gerekir.

Ailenin oluşumu, gelişimi ve uyumsuzluğun ortaya çıkma sürecinin bütünlüğünde, aile birliğinin korunması, ailede yaşanan sorunların aşılması, hak ve çıkar uyumsuzluklarının adil bir biçimde çözümü, aile bireylerinin ailede ve toplumda etkililiğinin artırılması temel amaçtır.

Demokratik yollarla ailenin gelişmesine, ailenin yaşam kalitesinin yükseltilmesine olanak sağlamak için, eşlerin çocukların ve yetişkinlerin temel hak ve özgürlükleri ile sosyal ve ekonomik haklarının korunmasına karar vermek ve sosyal hizmet kurumlarını harekete geçirecek yardımcı olmak temel hedefdir.

AİLE MAHKEMESİNİN İŞLEYİŞİ

Aile mahkemesinin görev ve sorumlulukları kapsamında hakim ve uzmanlarca dava dosyaları özelinde gerçekleştirilecek çalışmalar; aileye odaklı ve ailede yaşanan uyuşmazlıkları temel alan, sorun çözüme yönelik çalışmaları gerektirir. Bilimsel ve mesleki uygulamaların barışçıl hedeflere yönelik olması uzmanlık mahkemesinin etkililiğini ve verimliliğini artırır.

Aile mahkemesinde görev alan hakim, psikolog, sosyal çalışmacı ve pedagoğların bilimsel ve mesleki yetiştirme süreçleri, mesleki yeterlilikleri ve deneyimleri sorun odaklı çalışmalara yöneliktir. Sosyal hizmette sorun çözüme odaklı çalışma yöntemi, diğer elemanlara sorun çözüme süreci ve aşamaları çerçevesinde çalışabilmeleri için sistematik bir temel kazandırır. Aile mahkemesinin görev alanına giren dava konularında, yargılama sürecin çok boyutlu ele alınması, yargılama öncesinde, yargılama sürecinde ve yargılama sonrasında yapılacak iş ve işlemleri kapsayan bütünlükte dava konuları özelinde çalışma programının oluşturulması önem kazanır.

Uzmanlık mahkemesi olarak aile mahkemeleri, disiplinler arası yaklaşımla, sosyal bilim alanında yetişmiş ve aile davalarında ve aile sorunları alanında uzmanlaşmış ekibiyle çalışır. Ailelerle çalışma; mahkemeye bir dava konusu olarak gelen aile uyuşmazlığını, hukuk temelinde çok disiplinli olarak değerlendirmeyi kapsar. Toplumsal yapı ve değişim açısından aileye bakış ve yapısal öğelerin ailenin oluşumuna, eşler arası ilişkilere, ailenin yaşam kalitesine, eşlerin ve çocuğun durumuna, yetişmesine, gelişmesine ve topluma katılımına etkileri üzerinde durmak önemlidir. Yapısal değişim sorunlarının yol açtığı aile ve çocuk sorunları ve ailenin uyuşmazlığa yönelişi, neden – sonuç ilişkisi içinde ele alınarak incelenir.

Ailenin oluşumunda ve sorunlarının oluşumunda toplumsal yapı belirleyicidir. Yapısal olarak ailelerde farklılaşmalara neden olan değişken, ailenin yaşadığı yerleşim yeridir. Coğrafik koşulları, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerine göre; insan ilişkilerini, üretime katılma biçimlerini, yaşam stratejilerini ve yaşanan sorunları etkiler. Yapısal olarak, yerleşim yerleri; kırsal yerleşim yerleri, kentsel yerleşim yerleri ve gecekondu olarak farklılaşır. Kırsal ve kentsel yerleşim yerleri; ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikleriyle, ailenin oluşumunda, eşlerin aile birliğini kurmasında, çocuğu yetiştirmede, farklı ortam ve koşulları içeren yapılarıdır. Ailenin oluşumunda, eşler arası ilişkilerde, ailenin yaşam kalitesinin ve yaşam stratejilerinin belirginleşmesinde ve çocuğun yetişmesinde yerleşim yerlerine göre farklılıklar söz konusudur. Yerleşim yerlerine özgü yapısal koşullar, ailenin ve çocuğun değerlerinde, tutum ve davranışlarında farklılıklar yaratır. Yapısal koşullar; ailede yaşanan çatışmalarda, ailede ortaya çıkan krizlerin nedenlerinde ve sonuçlarında, ailede bölüntülerin oluşmasında, ailenin uyuşmazlıklara yönelişinde ve uyuşmazlıkları çözüme becerilerinde etkilidir.

Uyuşmazlıkları bir dava konusu olarak gündeme gelen aile; aile mahkemelerinde çalışan hakim ve uzmanlarca, aile adalet sistemine özgü hukuki ilke ve normlar temelinde, yapısal değişim sürecinde, yaşadığı ortam ve koşulları içinde, yaşam kalitesi ve yaşam dinamikleri dikkate alınarak değerlendirilir. Aile uyuşmazlıklarında karar verme ve sorun çözme süreci, aile mahkemesinin yasal sorumlulukları çerçevesinde ele alınır. Uzmanlık mahkemesi olan aile mahkemelerinin işleyişi; bilimsel ve hukuki ilkelere, normlara ve usullere göre gerçekleşir. Uzmanlık mahkemesinin işleyişi; hakim ve uzmanların ekip çalışmasını temel aldıkları, bilimsel yöntem ve tekniklerden yararlanarak, genel ve özel hukuk ilkelerine, normlarına ve usul hükümlerine göre aile uyuşmazlıklarını sistemci, bütüncü ve disiplinler arası ele alışla inceleyip karara bağladıkları, aile adalet sisteminin barışçıl hedefleri gözeterek işlemesine ve gerçekleşmesine yardımcı oldukları bir süreci işletmeye yöneliktir. Uzmanlık mahkemesinin çalışma politikası ve stratejisi; toplumda ve ailede çağdaş yaşamı geliştirme, hak ve çıkarları koruma, barışçıl yollarla sorun çözme, ailede ve toplumda gelişme ve değişme yaratma ve aile adalet sistemine etkililik ve verimlilik kazandırmadır. Uzmanlık mahkemesinde; ekip çalışmasını temel alan, ilkeli, temel amaç ve hedefleri açık bir işleyiş önemlidir. Uzmanlık mahkemesinin görev alanına giren dava konularında, ilgili iş ve işlemler alanında; yapılacak çalışmaların belirlenmesi, işlem ve süreçlerin tanımlanması, çalışma usullerinin genel usullere göre tanımlanması, görev ve sorumlulukların tanımlanması, iş bölümünün yapılması ve ekip çalışması sürecine işlerlik kazandırır.

AİLE MAHKEMESİNİN YÖNETİMİ

Çağdaş toplum hedefi, çağdaş adalet sistemi, Türk Medeni Kanununun çağdaş toplum düzeyine ulaşma doğrultusundaki ilke ve normları, uzmanlık mahkemesi olarak kurulan aile mahkemelerinin yönetiminin çağdaş yönetim kuramlarına göre yönetilmesini gündeme getirmektedir. Aile mahkemelerinin alt yapı, bütçe, teknolojik donanım, ulaşım açılarından desteklenmesi ve güçlendirilmesi etkililik ve verimlilik açısından yaşanan bir gereksinimdir. Uzmanların, aile mahkemesi içinde bir birim olarak organize olmaları çalışma ortamlarının gelişmesi açısından gereklidir.

Aile mahkemelerinin yönetiminde, insan ilişkilerine dayalı, katılımcı, sistem yaklaşımı ve bu alanlara ilişkin kuramlar yol göstericidir. Aile mahkemelerinde dava dosyalarına bakış, dava konusu olan aile uyuşmazlıklarına bakış, uyuşmazlığın tarafları olan aile çevresine bakış, uyuşmazlık içindeki tarafların savunuculuğunu yapan avukat çevresine bakış ve mahkemenin görev ve sorumlulukları çerçevesinde yargılama süreçlerine bakış insan ilişkilerine dayalı, katılımcı, sistem kuramına dayalı bilgiler ışığında içerik kazanır. Genel usullere ve kendi kanununa ilişkin hukuki ilke ve normlara göre işleyen mahkeme yapısı, aile mahkemesi hakiminin liderliğinde, çalışma ekibinde bulunan uzmanların etkin katılımı ile yönetilir.

Aile mahkemesi hakiminin yönetici olarak vizyonunu belirleyen etmenler; güçlü iletişim ve karar verme becerisi, aile uyumsuzluklarına yaklaşımı, adalet anlayışı, ekip çalışmasına yatkınlığı ve yönetici lider nitelikleridir. Aile mahkemesi hakiminin günlük iş akışı içinde önceliği, ekibiyle birlikte, mahkemeye gelen dava dosyalarına ve uyumsuzluk içindeki aile çevresine önem vermektir. Günlük çalışmalar mantıklı bir biçimde planlanıp bir program oluşturulur. Ekip çalışmasına ve ekipte bulunan uzmanlara önem verilir. Ekipte; bizlik duygusu ve bilinci, dışlama yerine katılım, karşılıklı sevgi ve saygı, iş bölümü, dava konusu olan dosyalara ilişkin yargılama sürecine katılım ve görüşlerin alınması önemlidir. Aile mahkemesi hakiminin yönetici liderlik rolünü sürekli geliştirmesi önemlidir. Yeteneklerini yönetim ve yargı süreçlerinde sergilemesi, ekipteki uzmanların güvenini kazanması ve onların desteğini alması, hukuki konularda ekip üyelerini bilgilendirmesi, ekipteki uzmanların gelişmelerine yardımcı olması, araştırmacı, yaratıcı ve üretken bir liderlik rolünü gerçekleştirmesi gerekir. Aile uyumsuzluklarında barışçıl ve adil çözümler üretmek için dava konularına bilimsel yaklaşımı temel alan, bilgiyi paylaşan, ekibini açık hedeflere yönlendiren, tarafsız davranan, işbirliğini geliştiren, uygun görevlendirmeler yapan, doğru talimatlar veren, başarıyı gören ve ödüllendiren ve aile sorunlarına odaklanan aile mahkemesi hakimi başarılı bir yöneticidir.

Aile mahkemesi hakiminin kişisel başarısı; kişilik özelliklerinin, yönetici lider davranışlarının ve mahkemenin işleyişi konusundaki çabalarına bağlı olarak gerçekleşir. Çalışma ekibinin motivasyonunu artırıcı yönetsel ve yargı sürecine katılımı sağlayıcı davranışları kişisel başarısını arttıran ve ekibin başarısına dönüştüren yanlardır. Hakimin kişilik özellikleri, bilgiyi temel alan yaklaşımı, yenilikçi yönleri, kişisel yetenekleri, yaratılığa dönük, gelişmeye açık değer tutum ve davranışları kişisel başarısını etkileyen boyutlardır. Liderlik ve iletişim tarzı, yapıcı ve bütünleştirici tutumları, paylaşma, dayanışma, katılım ve birlikte çalışma konularına açıklığı, demokratik yönetim ve liderlik yaklaşımını gerçekleştirmeye yatkınlığı başarı düzeyini artırıcı öğelerdir.

Bir uzmanlık mahkemesi olan aile mahkemesinde çalışan hakim ve uzmanlar nitelikli elemanlardır. Nitelikli lider olarak aile mahkemesi hakimi; uzmanların yeteneklerine güvenir, süreçlere katılımlarını sağlar, bilgilendirir, öğrenmelerine ve gelişmelerine yardımcı olur. Uzmanlar; sorumluluk sahibi bilinçli elemanlar olarak, sorumluluk almaya, süreçlere katılmaya, fikir oluşturmaya, kararlara katılmaya ve gelişmeye açıktırlar. Uzmanlık mahkemesi elemanları; hukuk sistemi ve yargı düzeni içinde toplum, aile ve insan odaklı yaklaşıma önem vererek, etkin bir biçimde aile adalet sisteminin işlemesine yardımcı olurlar.

Çağdaş adalet sisteminin aile uyumsuzlukları alanında gerçekleşmesi için, kişisel, bilimsel ve mesleki olarak yüksek düzeyde bir adalet bilincine sahiptirler. Yargı süre-

cinin her aşamasında adil bir yargı sürecinin işlenmesine, kendi aralarında ve uyuşmazlık konusunun tüm taraflarıyla adil ve tarafsız bir etkileşimin yaşanılmasına ve dava konularında adil kararların alınmasına ilke edinmişlerdir. Adaletin gerçekleşmesi için, tüm süreçlerdeki davranışlarda; bilimsellik, tutarlılık, tarafsızlık, rasyonellik ve etik kurallara uygunluk temel alınır. Aile uyuşmazlıklarının barışçıl çözümünde, adil bir etkileşim ortamında, ilgili hukuk ilke ve normlarını temel alarak, taraflar arasında hak ve çıkarların gözetilmesinde tarafsızlık, eşitlik ve adalet düşüncesi çerçevesinde, ailenin ve ailede yaşayan tüm bireylerin gereksinimlerini karşılayacak gerekli önlemlerin alınmasına çaba gösterilir. Hukuka ve tüm taraflara saygı, açıklık, nedensellik analizi yapma, gerçekçilik ve geçerlilik, tüm tarafların düşünce ve duygularını dikkate alma ve adil kararlar alma, çaresizlik ve çözümsüzlük duygusuna yol açmadan alınacak kararlarla adalete güveni sağlama stratejik hedefler olmalıdır.

AİLE MAHKEMESİNDE EKİP ÇALIŞMASI

Aile mahkemelerinde çekirdek ekip hakim ve uzmanlardan oluşur. Uzmanlık mahkemesinin etkililiği, verimliliği ve başarısı; temel amaç, görev ve sorumlulukları doğrultusunda, ekip çalışmasını gerçekleştirme düzeyine bağlıdır. Mahkemenin temel hedefine ulaşmak için hakim ve uzmanlar arasındaki etkileşimin kurulması, iş bölümünün yapılması ve işbirliğinin sağlanması koşulları ekip çalışmasının gerekleri ve somut göstergeleridir. Hakim ve uzmanların; ortak sorumluluk duygusuyla, birbirini tamamlayan ve ortak amacın gerçekleşmesine yönelik çabaları ekip çalışması örnekleridir. Aile mahkemelerinde ekip çalışmasının gerçekleşmesi; görevli hakim ve uzmanların niteliklerine ve istekliliklerine, ekip çalışmasına uygun nitelikleri taşıyan elemanların bir arada olmasına, uzmanlık mahkemesinin amacı için işbirliği yapmaya, hakim ve uzmanlar arasında açık iletişim tutumlarının gelişmesine ve dava konusu olan uyuşmazlık alanlarında birlikte çözüm üretme istekliliğine bağlıdır.

Bir uzmanlık mahkemesi olan aile mahkemelerinde ekip çalışması bir gereksinimdir. Farklı bilim alanlarında yetişen, aile mahkemesi alanına özgü bilimsel ve mesleki yeterliliği taşıyan elemanların ortak hedefe yönelebilmeleri ve bilimsel birikimlerini uygulamaya dönüştürebilmeleri önemlidir.

Aile mahkemesi hakiminin liderliğinde; hakim ve uzmanlar arasında, uzmanların kendi aralarında açık iletişime dayalı etkileşimlerin ve katılımların sağlanması gereklidir. Farklı bilim alanlarında yetişenlerin mahkeme yapısı içindeki konumlarını ve rollerini belirginleştirmek, kişisel ve mesleki güvenlerini arttırmak, karşılıklı saygıyı ve kabulü güçlendirmek, çalışanlar arasında yapıcı tartışmaları geliştirmek ve aile mahkemesinin karar verme gücünü arttırmak için ekip çalışması gereklidir.

Ekip çalışması; iletişim, paylaşma, dayanışma, katılma ve birlikte yapma olanaklarını genişletir. Ekip çalışması, mahkemenin kurum kültürünü ve iklimini geliştirir.

Aile mahkemelerinde çalışanların bir ekip olması, mahkemenin gücünü artırır. Ekip olarak çalışmanın koşulları gerçekleşirse; aile mahkemesinde liderlik, sorumluluk, amaç ve görevlere göre işleyiş, dava dosyaları odağında barışçıl sorun çözme ve adil karar verme olanakları artar.

Aile mahkemelerin bağımsız mahkemeler olarak işlerlik kazanmasında, aile mahkemesi hakimlerinin bağımsız ve özgürce karar vermelerinde ekip çalışması yaklaşımı önemli bir destek unsurudur. Uzmanların, aile mahkemesi hakiminin liderliğinde etkililik kazanması, görevlerini yerine getirmeleri ve karar sürecinin oluşmasına katılarak yardımcı olmaları önemli bir güç unsurudur. Uzmanlık mahkemesi olma niteliği bu oluşumlarla içerik ve nitelik kazanır. Uzmanlık mahkemesi niteliğinin gerçekleşmesi; ortak kurumsal amaçlar doğrultusunda, yargılamanın her aşamasında karar sürecine etkin katılım, ortak sorumluluk, aile sorunlarını çözmeye başarı ölçütlerine bağlıdır.

Aile mahkemesi ekibinde açık iletişim aktif ve etkin olmalıdır. Tüm ekip üyelerinin girişkenliğine olanak sağlayan, dava dosyasına konu olan aile uyumsuzluğuna odaklanan, bizlik duygusu ve düşüncesinin belirleyici olduğu, güvenli bir etkileşim gerçekleşmelidir. Liderin baskı, kontrol, dışlama ve denetimi yerine, birlikte planlama ve uygulamaya dönük, sorun üzerine odaklanan, diyaloga dayalı, karşılıklı kabul, sevgi ve saygıyı benimseyen, uzmanlık alanına göre tüm ekip elemanlarının katkı ve katılıma olanak sağlayan bir çalışma ilişkisi işlerlik kazanmalıdır.

Aile mahkemesi ekibindeki çalışanlar arasındaki bağlılığı arttırmak için; sürekli iletişimin gerçekleştiği, üyeler arasında uyumun sağlandığı, değişen dava dosyası ve uyumsuzluk konularına göre dinamik bir etkileşimin işletildiği, bilimsel, mesleki birikim ve deneyimlerin paylaşıldığı, tüm üyelerin farklı yaklaşım, düşünce ve öngörülerinin paylaşıldığı, uzmanlık alanına göre katılım olanağının sağlandığı, her elemanın katkılarının açıkça görüldüğü ve ödüllendirildiği bir uzmanlık mahkemesi kültürü yaşanmalıdır.

Aile mahkemesi ekibinin başarısı; güçlü ve etkili bir iletişime, tüm elemanların niteliklerine, bilimsel ve mesleki yaklaşımların gerçekçi ve geçerli bir karar sürecine dönüşmesine, tüm üyelerin mahkemenin amacı doğrultusunda ortak bir amaçta bütünleşmesine, işbirliği ve güven duygusunun varlığına ve adaletin sağlanmasına bağlıdır. Ekibin yanlış yönetimi, mahkemenin genel usul ve kurallara uygun davranmaması, ekip üyelerinin dava dosyaları üzerinde sistemli ve planlı hazırlık yapmaması, ekip üyeleri arasındaki kırıcı tartışma ve çatışmalar başarısızlığa yol açar.

Aile mahkemesi hakiminin liderliğinde etkili yönetim için gerekli düzenlemeler ekip üyeleri ile birlikte planlanırsa başarı düzeyi yükselir. Planlı çalışma anlayışı, çalışma ilke ve normlarının saptanması, rol ve sorumlulukların açıkça belirlenmesi, dava dosyalarının ele alınmasında ve karara bağlanmasında başarı ölçütlerinin belir-

lenmesi, ekip başarısının ölçülmesi başarıyı arttıracak olan boyutlardır. Aile mahkemesi hakiminin liderlik yeteneği ve becerisi, dava dosyaları ve karar süreçlerinde geri bildirimlerde bulunması ve ekiple paylaşması, uzmanları teşvik etmesi ve ödüllendirmesi, mahkeme ekibinin aile uyumsuzluklarını hukuk zemininde, psikolojik ve sosyal açılardan çok yönlü olarak çözüme bağlaması, karar gereğince aile ve aile bireyleri için ilgili kurum ve kuruluşları harekete geçirme becerisi başarı düzeyini etkileyen temel etmenlerdir.

AİLE MAHKEMESİNDE ÇALIŞMA YAKLAŞIMI

Aile mahkemelerinde görevli elemanların tümü sosyal bilimler alanında, üniversite eğitim ortamında yetişmiştir. Sosyal bilimlerde ve kendi bilim alanında kazanılan bilimsel yeterlilik önemli bir dayanaktır. Hukuk, sosyal hizmet, psikoloji ve pedagoji bilim dallarında yetişmiş nitelikli elemanların eğitim süreçlerinde kazandıkları kuram-uygulama birikimleri çalışmalarında temel dayanaktır. Eğitim ortamında yetişen elemanların kişisel yeterlilikleri bilimsel yeterliliklerini tamamlar.

Bilimsel ve kişisel yeterlilikler, bir bütün olarak insanın yetkinliği ile bağlantılıdır. Yetkinlik; bilgi, beceri, kişilik ve uygulama ile ilgilidir. Aile mahkemesinde çalışan bilim ve meslek insanlarının yetkinlikleri; bilişsel yetkinlik, işlevsel yetkinlik, kişisel yetkinlik ve etik yetkinlik açılarından anlam ve önem kazanır.

Bilişsel yetkinlik, hakim ve uzmanların bilimsel alanlarına ilişkin kuramları, kuramlara ilişkin kavramları aile mahkemesi alanında kullanma düzeyleri ile iş yaşamındaki mesleki deneyimlerinden kazandıkları bilgileri kullanma düzeylerinin bütünüdür.

İşlevsel yetkinlik, hakim ve uzmanların becerileri veya yapabilme bilgisidir. Aile mahkemesi ortamında çalışırken, işin gereği olarak elemanların yapabilmesi gereken şeylerin toplamı işlevsel yetkinliği tanımlar.

Kişisel yetkinlik, aile mahkemesi ortamında hakim ve uzmanların görev ve sorumlulukları gereğince kendilerini nasıl idare edeceklerini içeren boyutların bütünüdür.

Etik yetkinlik, bilimsel, mesleki ilke ve değerler ile adalet ve yargı sistemine özgü etik ilke ve değerlerin tümüdür.

Hakim ve uzmanların yetkinlikleri, felsefi, bilimsel ve mesleki yetkinliklere dayalı olarak, bu bütünü oluşturma, bütünleştirme, tümü kurgulama ve tümü oluşturma becerilerine bağlıdır. Kişisel becerilere bağlı olarak yetkinlik düzeyleri farklılaşır. Aile mahkemesinde çalışan elemanların kişisel yetkinlik düzeyleri, her elemanın kişisel bilgilerine, becerilerine, tüm alanlardaki yetkinliklerini aile mahkemesi uygulamaları alanında belirli bir bağlamda bütünleştirme becerisine göre somutlaşır.

Aile uyuşmazlıklarına ilişkin dava konularına yaklaşımı, mahkemenin işleyişini gerçekleştirme ve işleyişe katılma becerisi, bilgi ve etik değerler açısından görev ve sorumluluklarına ilişkin somut uygulamaları, uygulamalarını eleştirel olarak değerlendirmesi ve çıkarımlarda bulunması yetkinlik düzeyini tanımlayan göstergelerdir. Elemanların yeterlilikleri, yetkinlik alanlarının ilgili birimlerce bir standart olarak tanımlanması ile açıklık kazanır. Yeterlilik standartlarına göre hakim ve uzmanlar aile mahkemesinde işe alınarak yetkilendirilirler. Yetkinlik boyutları ve yeterlilik standartları, aile mahkemesi çalışanlarının kalitelerini ve uzmanlık düzeylerini açıkça gösterir. Uzmanlık mahkemesi niteliği, mahkemenin uzmanlık mahkemesi olarak yapılandırılması kadar, çalışanlarının da uzmanlıklarıyla yakından ilişkilidir.

Aile mahkemeleri ortamında, aile uyuşmazlıkları ve görev alanına giren diğer konularda kazanılan bilgiler, deneyimler ve sağlanan birikimler bir uzmanlaşmayı gündeme getirir. Hakim ve uzmanların bilimsel ve mesleki yaklaşımları ve çalışma politika ve stratejileri açıklanan kazanımlara göre somutlaşır. Tüm elemanların kazanımlarına dayalı yaklaşımların, aile mahkemesi yapısı içinde, ekip çalışması ilkelerine göre ortak bir güce dönüşmesi gerekir. Ortak bir bakışa dönüşmeyen farklı yaklaşımlar, bölüntülere, çatışmalara, işlevsizliklere ve ekibin güçsüzleşmesine yol açar. Farklı, uyumsuz, birbirini tamamlamayan çalışma politikaları ve stratejileri, aile mahkemelelerini etkisizleştirir, verimsizleştirir ve çalışanların doyum düzeylerini düşürür.

AİLE MAHKEMESİNDE ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Aile mahkemelerinde gerçekleştirilecek uygulamaların bilimsel ve mesleki aşamaları bilimsel yönetime göre gelişir. Kuram-uygulama ilişkilerinin bütünlüğünde, bilimsel yöntemin; gözlem, hipotez, test etme ve genelleme aşamaları, uygulamalı bilim ve meslekler açısından geliştirilecek olursa; inceleme, sorunun belirlenmesi, uygulamanın planlanması, uygulama, değerlendirme, sonlandırma ve izleme aşamaları olarak genişletilebilir.

Belirlenen yöntem aşamalarının, aile mahkemesinin yapısı ve çalışma ortamına göre ele alınması, uzmanlık mahkemesinin işleyişine ve ekipte yer alan hakim ve uzmanlara göre açılımının yapılması gerekir. Ailenin oluşumu, gelişimi ve uyuşmazlığın ortaya çıkma sürecinin bütünlüğünde, aile birliğinin korunması, ailede yaşanan sorunların aşılması, hak ve çıkar uyuşmazlıklarının adil bir biçimde çözümü, aile bireylerinin ailede ve toplumda etkililiğinin artırılması temel amaçtır.

Demokratik yollarla ailenin gelişmesine, ailenin yaşam kalitesinin yükseltilmesine olanak sağlamak için, eşlerin çocukların ve yetişkinlerin temel hak ve özgürlükleri ile sosyal ve ekonomik haklarının korunmasına karar vermek ve sosyal hizmet kurumlarını harekete geçirerek yardımcı olmak temel hedeftir.

Belirlenen temel amaç ve hedefe ulaşmak için çalışma modelinin ayrıntılı olarak sistemleştirilmesi ve tanımlanması yararlı olacaktır. Çalışma yönteminin aşamaları ve içeriği aşağıda gösterilmiştir.

Çizelge:2 Çalışma Yönteminin Aşamaları

1.Aile Uyuşmazlığını İnceleme	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bilgi ve veri toplama 2.Sorunu ve gereksinmeyi saptama 3. Çoklu hedef kitle analizi: ailenin yaşam kalitesini değerlendirme
2.Aile Uyuşmazlığının Tanımlanması (Dava Konusu Olan Sorunun Belirlenmesi)	<ol style="list-style-type: none"> 4. Ailede uyumsuzlığa yol açan sorunun nedensellik analizi: nedenlerin işlevsel tanımı ve açılımı 5. Uyuşmazlık konusunda güçler perspektifi, güç analizi ve ailenin sorunu barışçıl yollarla çözme olanakları 6. Mahkemece alınacak kararın sonuçlarının değerlendirilmesi ve alınacak önlemlerin öngörülmesi 7.Ailede uyumsuzlığa neden olan sorunun çözümüne yardımcı olabilecek kaynaklar
3.Yargılama Sürecinin ve Yapılacak Yardımların Planlanması	<ol style="list-style-type: none"> 8.Planlama: <ol style="list-style-type: none"> 8.1.Aile mahkemesi görev ve sorumlulukları açısından aileye, dava konusuna bakış ve ilişki kurulması 8.2. Ailenin geleceği ve sorunların barışçıl yollarla çözüm getirme olanakları 8.3. Yargı süreci açısından ailede güç analizi sonuçları 8.4. Uyuşmazlık açısından ailenin sorun çözme becerisinin güçlendirilmesi 8.5.Hakim, uzmanlar, avukatlar, davacı ve davalı tarafların dava konusuna yaklaşımları ve ilişkiler 8.6. Yargılama süreçlerinde aileye hizmet yönünden yardımcı olacak kurumlarla ilişkiler 8.7.Aile mahkemesi ekibinin sorumluluğu ve yargılama süreci; yargılama önce, yargılama aşaması ve yargılama sonrası yapılacak iş ve işlemler 8.8.Hakimin kararı 8.9.Karara göre yargılama sonrasındaki süreçlerin yönetimi ve uygulamalar 8.10.Aile mahkemesi hakim ve uzmanlarınca dava süreçlerini ve sonuçlarını değerlendirme 8.11.Aile mahkemesi hakimi ve uzmanlarınca dava sonuçlarını izleme çalışmaları

9.Uygulama:

9.1.Yargı ve yardım sürecini yönlendirecek olan İlişki ve iletişim stratejisinin etik ilkelere göre ekipçe saptanması ve uygulanması

9.2.Yargı ve yardım sürecinin başlatılması

9.3.Dava konusu olan uyuşmazlıklar kapsamında yer alan hukuki, sosyal, pedagojik ve psikolojik konularda, işlem ve süreçlerin uygulama planına göre gerçekleştirilmesi

9.4.Bilimsel yaklaşım, yöntem ve tekniklerin süreç içinde ve ilgili aşamalarda uygulamaya dönüştürülmesi

9.5.Yargulama ve yardım politikalarının ve stratejilerinin genel usul, ilke ve normlara göre yaşama geçirilmesi

9.6.Aile uyuşmazlığının barışçıl ve adil biçimde çözümünün sağlanması

9.7.Yargı kararının verilmesi ve yardım sürecinin tamamlanması

9.8. Yargı ve yardım çalışmalarına son verme etkinlikleri

10.Değerlendirme:

10.1.Aile uyuşmazlığını inceleme çalışmalarının değerlendirilmesi

10.2.Dava konusu olan sorunun belirlenmesi çalışmalarının değerlendirilmesi

10.3.Aile uyuşmazlığının tanımlanması çalışmasının değerlendirilmesi

10.4.Dava dosyası konusunda yapılacak çalışmalarda benimsenen politika ve stratejinin değerlendirilmesi

10.5.Yargı ve yardım sürecinin değerlendirilmesi

10.6.Çalışmaların güçlü yanları ve bu doğrultuda mahkemenin görev ve sorumluluklarını yerine getirmedeki başarısının saptanması

10.7.Çalışmaların eksik yanlarının belirlenmesi, bu eksikliklerin yarattığı risklerin saptanması ve gelişme planlarının yapılması

11.İzleme:

11.1.Sistemli ve etkili bir İzleme mekanizmasının oluşturulması

11.2.Karar ve yardım sürecinin gözden geçirilmesi

11.3.Ailede karara ve yardımlara bağlı olarak gerçekleşen değişikliklerin ve ilerlemelerin saptanması

11.4.Aileden mahkeme kararına ve yapılan uygulamalara yönelik geri bildirimlerinin alınması

11.5.Aileye yardımcı olan ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerinin alınması

11.6.Aile mahkemesi ekibinin değerlendirmesi

11.7.Aile, eşler, çocuklar ve yetişkinler odağında yaşamlarını sürdürülebilirlik gücünün ve olanaklarının gözlenmesi

11.8.Sorun çözmeye yeterlilik düzeylerinin çok yönlü değerlendirilmesi

11.9.Barışçıl çözüm için atılan adımların sonuçlarının gözlenmesi

11.10.İzleme çalışmalarına bağlı olarak yeniden geliştirme çalışmalarının planlanması ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde yeni destek, yardım ve geliştirme çalışmalarının uygulanması

4. Uygulama süreci

5.Değerlendirme

6.İzleme

Aile Uyuşmazlıklarının İncelenmesi

Aile mahkemesine gelen uyuşmazlık dosyalarının ele alınışı, inceleme ile başlar. İnceleme; dava dosyası ile davaya taraf olan ailedeki ilgili taraflara yöneliktir. Uzmanlık mahkemesi ekibini oluşturan hakim ve uzmanların yaklaşımı ve yargılama usulleri gereğince, başlayacak olan yargılama süreci öncesinde bilgi toplama, sorunu saptama incelenme çalışmasının özünü oluşturur. Aile adalet sisteminin işletilmesini hedefleyen, aile uyuşmazlıklarının barışçıl yollarla çözümü süreci gerçekçi verilere ulaşmakla başlar.

Aile uyuşmazlıklarının incelenmesi; bilgi ve veri toplamaya, ailenin sorununu saptamaya ve gereksinimlerini görmeye yönelik, çevresi içinde değerlendirilecek ailenin yapısına, yaşam kalitesine, eşleri, çocukları ve diğer yetişkinleri kapsayan bir çalışmadır. Aile incelemesi; aile mahkemesinin işlevi ve rolü açısından dava konusuna yaklaşımı ve yargı sürecinin planlanmasını geliştirilir. Aile Uyuşmazlığını İnceleme planı aşağıdadır.

Çizelge:3 Aile Uyuşmazlıklarının İncelenmesi

1. Bilgi ve veri toplama

- 1.1.Ön teşhis
- 1.2.Birinci elden bilgi toplama (yüz yüze görüşme)
- 1.3.İkinci elden bilgi toplama (dava dosyası inceleme, kayıtlar, yazılar)
- 1.4.Uyuşmazlık açısından aileyi bütüncül ve sistemci değerlendirme
- 1.5.Bilgilerin sistemleştirilmesi ve yorumlanması, kayıt tutma ve rapor yazma

2. Sorunu ve gereksinmeyi saptama

- 2.1.Dava konusu olan sorunun tanımı
- 2.2.Sorunun ortaya çıkışı ve nedensellik analizi
- 2.3.Sorunun taraflarca ele alınışı
- 2.4.Soruna bağlı uyuşmazlık alanının açık tanımı, ilgili kanun ilke ve hükümleri

3. Çoklu hedef kitle analizi: ailenin yaşam kalitesini değerlendirme

- 3.1.Aile yapısını inceleme ve yaşam kalitesini değerlendirme (ailenin nesnel yaşam koşulları, ailenin öznel yaşam koşulları, ailede yaşanan olumlu ve olumsuz olaylar, eşlerin yaşam stratejisi, motivasyonlar, doyum ve doyumsuzluklar, beklentiler ve eğilimler)
- 3.2. Eşlerin, diğer yetişkinlerin ve çocukların uyuşmazlık konusu olan soruna bakışı
- 3.3. Aile yaşam stratejisi, değerler, tutumlar ve davranışlar
- 3.4. Tarafların uyuşmazlık konusuna çözüm yaklaşımları, eğilimleri ve beklentileri

Aile Uyuşmazlığının Tanımlanması ve Nedensellik Analizi

Durum analizi ile elde edilen veriler, dava konusu ve süreçleri açısından değerlendirilmeli ve aile sorunlarının barışçıl yollardan çözümüne yönelik olarak yorumlanmalıdır.

Aile mahkemesinin alacağı karara temel olacak verilerin kritiğinin yapılması teşhis aşamasının başlangıç çalışmasıdır. Derlenen verilerin işlevsel tanımı ve açılımı, uyuşmazlığa neden olan sorunun nedensellik analizi öncelikle yapılmalıdır. Değerlendirme açısından yapısal bütüncü yaklaşım; aileye ve uyuşmazlık konusuna çok boyutlu bakmayı içerir. Nedenlerin bütüncül ve sistemci yorumu değerlendirme çalışmasına çok boyutluluk kazandırır. Sorunun çözümünü engelleyen ve uyuşmazlığa dönüştüren nedenlerin ortaya konulması gerekir.

Değerlendirme açısından teşhis aşaması çok yönlü güç analizi ile tamamlanmalıdır. Güçler perspektifi açısından güç analizi; uyuşmazlık konusuna aile içi güçler, çevresel güçler ve bu güçlerin karşılıklı etkileşimlerine bakmayı içerir. Güç analizi; uyuşmazlık konusunda değişme güçlerin, direnme güçlerinin, güçler ittifakının, müdahaleci ve engelleyici güçlerin karşılıklı etkileşim içinde derinlemesine irdelenmesidir.

Ailede uyuşmazlığa yol açan sorunun nedensellik analizi tanımlayıcı bilgilerin üretilmesine olanak sağlar. Nedenlerin işlevsel tanımı ve açılımı; ekonomik nedenler, sosyal ve kültürel nedenler, ilişki ve iletişim mekanizmaları, yaşam kalitesi sorunları ve yaşam stratejisi üzerinde durulmasını gerektirir. Aile uyuşmazlığına ilişkin nedenlerin bütüncül ve sistemci analiz ve yorumu yapılmalıdır. Sorunun çözümünü engelleyen nedenlerin saptanması, uyuşmazlık konusunda güçler perspektifinin analizi ve ailenin sorunu barışçıl yollarla çözüme olanakları bu kapsamda ele alınır. Mahkemece alınacak kararın sonuçlarının değerlendirilmesi ve alınacak önlemlerin öngörülmesi ile aile uyuşmazlığının tanımlanması gerçekleştirilir. Gerçekleştirilecek çalışmanın planı ayrıntılı olarak aşağıda sergilenmiştir.

Çizelge:4 Aile Uyuşmazlığının Tanımlanması ve Nedensellik Analizi

4. Ailede uyuşmazlığa yol açan sorunun nedensellik analizi: nedenlerin işlevsel tanımı ve açılımı

4.1. Ekonomik nedenler (ekonomik analiz, iş, istihdam, gelirler, sosyal güvenlik, mallar, harcamalar, borçlar vb.)

4.2. Sosyal ve kültürel nedenler

4.3. İlişki ve iletişim mekanizmaları, uyum, uyumsuzluklar, çatışmalar ve sorunlar

4.4. Yaşam kalitesi sorunları (dengesizlikler, çatışmalar, kente göç, kentleşme, gecekondu, gelir farklılıkları, yoksulluk, uyuşmazlığa yönelme, aile yapısı, ilişkiler, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, adet, görenek, yabancılaşma, bunalımlar)

4.5. Yaşam stratejisine ilişkin nedenler

4.6. Diğer nedenler

4.7. Nedenlerin bütüncül ve sistemci analiz ve yorumu

4.8. Sorunun çözümünü engelleyen nedenler

4.8.1. İç ve dış nedenler (Sosyal, ekonomik, psikolojik boyutlar, güç ilişkileri)

4.8.2. Toplumsal güç ve organizasyona bağlı nedenler

4.8.3. Yapısal birimler ve etkileşimleri

4.8.4. İletişim sorunları

4.8.5. Yardım edilen ailenin uyuşmazlık konusunda bilgi, bilinç düzeyi, sorunun çözümü konusunda ilgi, istek, çabaları

4.8.6. Dış nedenler (Dış çevrenin gerçeklerinin yanlış anlaşılması, çevreden soyutlanmışlık, çevrenin baskı ve istekleri, dış dünya ile ilgili başka nedenlerin engel oluşturması)

5. Uyuşmazlık konusunda güçler perspektifi, güç analizi ve ailenin sorunu barışçıl yollarla çözüme olanakları

5.1. Uyuşmazlığı doğuran güçler

5.1.1. Uyuşmazlığa yönelik çıkarlar ve temsilcileri

5.1.2. Uyuşmazlığı yaratan itici güçler

5.1.3. Destek unsurları

5.1.4. Uyuşmazlığa neden olan güçlerinin toplumsal konumu ve ilişkileri

5.2. Direnme güçleri

5.2.1. Barışçıl çözüme karşı çıkan güçler ve çevre

5.2.2. Barışçıl çözüme karşı direnç doğuran psikolojik ve sosyal etmenler

5.2.3. Aile çevresinin bakışı, tutumları ve davranışları, direnme güçleri arasındaki ilişkiler

5.3. Güçler ittifakı: uyuşmazlık ve barışçıl çözüm açılarından güçler arası ilişki ve bağlantıların durumu

5.3.1. Uzlaşma noktaları, destekler ve barışçıl çözüm arayışları

5.3.2. Ortak davranışların geliştirilmesindeki güç analizi

5.3.3. Uzlaşmayı sağlayan güçler dinamiği

5.3.4. Direnmeye neden olan güçler dinamiği

5.3.5. Uzlaşmanın sağlanmasında etkili olacak güçler ve rolleri

5.4. Müdahaleci / engelleyici güçler ve mekanizmaların analizi

5.4.1. Yardım edilen ailenin, eşlerin ve kişilerin değişme ve gelişmesini engelleyen, önleyen fakat doğrudan barışçıl çözüme karşı olmayan güçler nelerdir?

5.4.2. Ortaya çıkan uzlaşma olasılığının ve güç dengelerinin analizi

5.4.3. Ele alınan uyuşmazlık yanında önemsenen ve öncelik verilen diğer sorunların varlığı

5.4.4. Ailede kaynak, zaman ve olanakların durumu

5.4.5. Aile birliğinin sürdürülebilirliği

5.4.6. Ailenin güçlü yanları, sahip olduğu olanaklar, fırsatlar, ailenin eksik yanları, gelişmeye açık boyutları ve riskleri

5.4.7. Uyuşmazlığın barışçıl yollarla çözülememesi durumunda ortaya çıkacak riskler

5.4.8. Risklerin etkilerinin eşler, çocuklar ve diğer yetişkinler açısından değerlendirilmesi, koruma önerileri

5.4.9. Risklerin etkilerinin çözümünde yardımcı olacak destek mekanizmaları: yapısal, kurumsal bağlantılarının ve hizmet ve yardımların planlanması

6. Mahkemece alınacak kararın sonuçlarının değerlendirilmesi ve alınacak önlemlerin öngörülmesi

6.1. Bağlantılar, ilişkiler, sorumluluklar ve görevler

6.2. Çatışmalar, çelişkiler, çıkarlar

6.3. Eşlerin, çocukların ve yetişkinlerin durumu, geleceği, hak ve çıkarları

6.4. Etkileri, sonuçları ve ilişkiler

6.5. Değişen roller, yönelişler ve koruma önlemleri

6.6. Gelirler ve yönetimi, aile gelirleri, varlıklar, harcamalar, borçlar vb.

Aile Uyuşmazlıklarının Barışçıl Çözümüne Yardımcı Olabilecek Kaynaklar

Aile uyuşmazlıklarının barışçıl çözümüne yönelik çalışmalar, ailenin sahip olduğu kaynaklar üzerinde odaklaşmayı gerektirir. Uyuşmazlığa neden olan sorunlar, ailenin yaşam koşulları içindeki koşullarına ve olanaklarına bağlı olarak ortaya çıkar. Ailenin yaşam koşullarının belirlediği aile ortamı, ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları, ailenin yaşam stratejileri, ailenin iç ve dış dinamikleri, ilişki ve etkileşim tarzları, ailenin yaşam kalitesini ve sahip olduğu kaynakları tanımlar. Aile uyuşmazlıklarının çözümünde ve bir karara varılmasında kaynakları harekete geçirmek barışçıl yaklaşımların geliştirilmesi çalışmalarının temel hedefi olmalıdır.

Ailenin kaynakları; iç kaynaklar, dış kaynaklar ve kaynakların harekete geçirilmesi açısından ele alınır. Uyuşmazlıkların barışçıl çözümüne destek olacak kaynaklar, dava konusuna göre, aile mahkemesinde görevli uzmanlarca, yargılama öncesinde, yargılama sırasında ve yargılama sonrasında harekete geçirilir. Ailelerin sorunlarını barışçıl yollarla çözmesi i tüm süreçlerde hakim ve uzmanlarca desteklenir. Aile birliğinin korunması, ailedeki uyuşmazlıkların aşılması, hak ve çıkar çatışmalarının çözümünde bir karara varılması ailenin yaşam kalitesi göstergelerine ve aile kaynakların niteliğine bağlıdır. Sorunların çözümüne yardımcı olabilecek kaynakların analizi için sistematik bir plan aşağıda sergilenmiştir.

Çizelge:5 Aile Uyuşmazlıklarının Barışçıl Çözümüne Yardımcı Olabilecek Kaynaklar

7.Ailede uyuşmazlığa neden olan sorunun çözümüne yardımcı olabilecek kaynaklar

7.1. İç Kaynaklar:

7.1.1. Eşler, çocuklar ve yetişkinler, ilişki ve etkileşimleri, yönelişleri

7.1.2. Aile bireylerin eğitim düzeyleri, bilgi, bilinç düzeyleri, değer tutum ve davranışları, kişisel ve sosyal özellikleri, aile içindeki konumları, sorumlulukları ve rolleri

7.1.3. Ailede eşlerin bir işte çalışma durumu, geliri, sosyal güvence durumu, ailenin varlıkları (mal, mülk, para, borç vb.),aile harcamaları, ,tüketim eğilimleri

7.1.4. Teknik bilgi/ organizasyon bilgisi

7.1.5. Bilimsel bilgi

7.1.6. Kurumsal, örgütsel davranış ve yaklaşımların kaynak kullanımına katılımı ve etkisi

7.1.7. Toplumsal liderlik ve katılımlar

7.1.8. Toplumun sorun çözümüne ilgi, eğilim ve katılımı

7.2. Dış kaynaklar:

7.2.1. Sorunun çözümü ve çalışmalar için gerekli kaynaklara gereksinme:

7.2.2. Kaynak sağlama yolları ve etiği

7.2.3. Kaynakları kontrol edenler ve topluma yönlendirilmesi.

7.3. Kaynakları Harekete Geçirme

7.3.1. Eldeki kaynakların kullanıma hazırlanması

7.3.2. Dış kaynakları harekete geçirme, sorun çözümünde devreye sokma,

7.3.3. Etkili ve verimli kaynak kullanımı

7.3.4. Bütçeleme, program ve proje maliyeti

7.3.5. Kaynakları harekete geçirmede Toplumsal/Örgütsel deneyimler,

7.3.6. Kaynak yaratma ve harekete geçirme yaklaşımları ne olmalıdır?

Yargılama Sürecinin ve Yapılacak Yardımların Planlanması

Aile uyuşmazlığının incelenmesi ve tanımlanması aşamalarında elde edilen bilgiler ve bulgular çerçevesinde, uzmanlık mahkemesinin çalışmalarının planlanması gündeme gelir. Aile mahkemesinin görev ve sorumlulukları açısından, dava dosyası konusunda yapılacak çalışmaların politika ve stratejisinin planlanması çalışmaların sistemli olarak gerçekleştirilmesi açısından gereklidir.

Planlama aşamasında; yargılama sürecinin ve yapılacak yardımların saptanması söz konusudur. Politika ve stratejisi belirlenecek olan konular sistematik, verimli ve etkili çalışmanın bir gereğidir.

Ailenin dava konusuna bakışının tanımlanması ve davanın tarafı olan aile bireyleri ile ilişki kurulması, ailenin geleceğinin ve sorunlarına barışçıl yollarla çözüm getirme olanaklarının saptanması, yargı süreci açısından ailedeki güç analizinin sonuçlarının değerlendirilmesi, uyuşmazlık açısından ailenin sorun çözme becerisinin güçlendirilmesi, hakim, uzmanlar, avukatlar, davacı ve davalı tarafların dava konusuna yaklaşımlarının ve kurulacak ilişkilerin genel usul ve etik ilkelere göre kurulması, yargılama süreçlerinde aileye hizmet yönünden yardımcı olacak kurumlarla ilişkilerin

planlanması, aile mahkemesi ekibinin sorumluluğunun ve yargılama sürecinin zaman, iş ve işlemler yönünden planlanması, yargılama öncesi, yargılama aşaması ve yargılama sonrası yapılacak iş ve işlemlerin değerlendirilip planlanması, Yargılama sonunda hakimin karar vermesi, karara göre yargılama sonrasındaki süreçlerin yönetimi ve uygulamaların planlanması, aile mahkemesi hakim ve uzmanlarınca dava süreçlerini ve sonuçlarının değerlendirilmesi, dava sonuçlarını izleme çalışmalarının planlanması bu aşamada yapılacak çalışmalardır. Dava Dosyası Konusunda Yapılacak Çalışmaların Politika ve Stratejisinin Planlanması için sistemli bir plan aşağıdadır.

Çizelge: 6 Yargılama Sürecinin ve Yapılacak Yardımların Planlanması

8.Aile mahkemesinin görev ve sorumlulukları açısından dava dosyası konusunda yapılacak çalışmaların politika ve stratejisinin planlanması

- 8.1.Aile mahkemesi görev ve sorumlulukları açısından aileye, dava konusuna bakış ve ilişki kurulması
- 8.2. Ailenin geleceği ve sorunların barışçıl yollarla çözüm getirme olanakları
- 8.3. Yargı süreci açısından ailede güç analizi sonuçları
- 8.4. Uyuşmazlık açısından ailenin sorun çözme becerisinin güçlendirilmesi
- 8.5.Hakim, uzmanlar, avukatlar, davacı ve davalı tarafların dava konusuna yaklaşımları ve ilişkiler
- 8.6.Yargılama süreçlerinde aileye hizmet yönünden yardımcı olacak kurumlarla ilişkiler
- 8.7.Aile mahkemesi ekibinin sorumluluğu ve yargılama süreci; yargılama öncesi, yargılama aşaması ve yargılama sonrası yapılacak iş ve işlemler
- 8.8.Hakimin kararı
- 8.9.Karara göre yargılama sonrasındaki süreçlerin yönetimi ve uygulamalar
- 8.10.Aile mahkemesi hakim ve uzmanlarınca dava süreçlerini ve sonuçlarını değerlendirme
- 8.11.Aile mahkemesi hakimi ve uzmanlarınca dava sonuçlarını izleme çalışmaları

Uygulama: Yargı ve Yardım Süreci

Uygulama süreci; esnek, dinamik, etkin, sürdürülebilir ve verimli bir süreç olarak gerçekleştirilir. Bilimsel yaklaşım, yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilecek uygulamalar, aile mahkemesinin çalışmalarına uzmanlık gerektiren bir alan olma niteliğini kazandırır. Uygulama, hakim ve uzmanlarca; bilimsel ve mesleki bilgi, beceri ve yeterliliklere dayalı olarak gerçekleştirilir. Ekip çalışmasına dayalı yargı ve yardım süreci bir bütündür. Yargılama öncesini, yargılama sürecini ve yargılama sonrasını

kapsayan bütüncül süreç, ekip çalışmasına göre gerçekleşir. Aile mahkemesi hakimi ve uzmanlarının görev, yetki ve sorumlulukları, ekip çalışması içinde iş bölümünü gerektiren, fakat birbirini tamamlayan bir olgudur. Ekip elemanları arasında, hakimin liderliğinde; rehberlik, yöneltme, danışma, paylaşma, birlikte karar verme, yardımlaşma, dayanışma, birlikte yapma tutum ve davranışları güçlü bir biçimde çalışmalarını geliştirmelidir.

Uygulama, yargı sürecinde aile odaklı çalışmadır. Uygulama planına göre çalışmaların gerçekleştirilmesi önemlidir. Dava dosyası konusunda yapılacak çalışmaların planlanan politika ve stratejiye göre yargı süreci başlatılır. Uygulama politikası ve stratejisinin yaşama geçirilmesi, aile sorunlarına barışçıl ve adil çözümler üretmeyi hedefler. Uygulama sürecinin boyutları konusundaki plan aşağıdaki kapsamda geliştirilebilir.

Çizelge:7 Uygulama: Yargı ve Yardım Süreci

9. Uygulama süreci

9.1.Yargı ve yardım sürecini yönlendirecek olan İlişki ve iletişim stratejisinin etik ilkelere göre ekipçe saptanması ve uygulanması

9.2.Yargı ve yardım sürecinin başlatılması

9.3.Dava konusu olan uyuşmazlıklar kapsamında yer alan hukuki, sosyal, pedagojik ve psikolojik konularda, işlem ve süreçlerin uygulama planına göre gerçekleştirilmesi

9.4.Bilimsel yaklaşım, yöntem ve tekniklerin süreç içinde ve ilgili aşamalarda uygulamaya dönüştürülmesi

9.5.Yargılama ve yardım politikalarının ve stratejilerinin genel usul, ilke ve normlara göre yaşama geçirilmesi

9.6.Aile uyuşmazlığının barışçıl ve adil biçimde çözümünün sağlanması

9.7.Yargı kararının verilmesi ve yardım sürecinin tamamlanması

9.8. Yargı ve yardım çalışmalarına son verme etkinlikleri

Uygulama sürecinde aile mahkemesi hakimi ve uzmanlarından oluşan ekibin mesleki değer tutum ve davranışlarının niteliği, açıklık kazanarak eylemlere yansımalıdır. Uzmanlık mahkemesindeki yargı ve yardım etkinliği iş ve işlemlerin odağını oluşturur. Etkinliklerin etkili ve verimli olması önemlidir. Yargı ve yardım sürecinin aile mahkemelerinin olanakları ile gerçekleştirilir. Bu nedenle, aile mahkemelerinin mevzuat, alt yapı, nitelikli işgücü, bütçe, teknolojik donanım ve ulaşım olanakları yönünden güçlendirilmesi zorunludur.

Uyuşmazlıklarıyla mahkemeye gelen ailenin mutluluğuna katkıda bulunabilmek, hak ve çıkar uyuşmazlıklarında adil kararlar verebilmek için, bütüncül yaklaşım ve çok yönlü ele alış gereklidir. Yargı ve yardım sürecinde bağımsız, tarafsız ve ön yargısız olmaya dikkat edilmelidir. Uyuşmazlık konusu kadar, uyuşmazlığın tarafı olanlara da odaklanmak esastır. Yargı ve yardım sürecinde, uyuşmazlık içindeki tarafların sorunun çözümünde etkin olmaları sağlanmalıdır. Uyuşmazlık içindeki tarafların içinde buldukları ekonomik, sosyal ve psikolojik koşullardan başlayarak yargı ve yardım sürecinin geliştirilmesi gerekir. Ailede yaşanan sorunun ve haksızlıkların eşlerin, çocukların ve yetişkinlerin yaşam ve gelişme koşulları üzerindeki etkileri çok yönlü değerlendirilmelidir. Karar ve yardım süreci geçerli ve gerçekçi bilgi ve verilerle desteklenmeli, bilgi ve veri eksikliklerini giderici çalışmalar yapılmalıdır.

Aile mahkemesi yargı ve yardım hizmetleri uygulaması bir süreçtir. Zaman içinde, sürecin yönetimi ve tamamlanması zorunludur. Aile mahkemesi uygulamaları, bir açıdan zaman yönetimidir. Adaletin; belirli bir zaman içinde, hak ve çıkar kayıplarına yol açmadan, uyuşmazlık konusunda ailenin ve ilgili tarafların yeni mağduriyetler yaşamamasına yol açmadan, etkinli ve verimli olarak gerçekleşmesine yardımcı olmak gerekir.

Yargı ve yardım çalışmalarına son verme etkinlikleri, hakimin dava dosyasına ilişkin nihai kararı alması ile başlar. Alınan karara bağlı olarak, yargılama sonrasında aileye, eşlere, çocuklara ve yetişkinlere dönük yapılacak yardımların, işlerin ve işlemlerin tamamlanmasıyla süreç tamamlanır. Temelde, mahkemenin iletişim stratejisinin bir aşamasıdır. Son verme etkinlikleri; aile, eşler ve yetişkinler ve çocuk odaklı karar ve yardım uygulamasının sonuçlarını ölçmeyi ve değerlendirmeyi, elde edilen yararları ve ilerlemeleri sürdürmeyi, sorun çözümünde yeterlilik düzeyinin gözlenmesini gerektirir.

Değerlendirme

Aile mahkemesinde yargı ve yardım süreci, bu sürece katılan hakim ve uzmanların değerlendirme, çalışmayı sonlandırma ve izleme çalışmalarıyla tamamlanır.

Değerlendirme aşaması; ekip elamanlarınca yargı ve yardım sürecinin gözden geçirilir, alınan mahkeme kararının ve yapılan yardımların etkililiği ve verimliliği değerlendirilir. Dava konusu olan sorunun belirlenmesi için aile uyuşmazlığının incelenmesi, aile uyuşmazlığının tanımlanması, dava dosyası konusunda aile mahkemesince yapılacak çalışmaların politika ve stratejisinin planlanması ve uygulama süreci aşamalarında gerçekleştirilen yaklaşım ve çalışmaların gözden geçirilmesi söz konusudur. Yargı ve hizmet mekanizmalarının irdelenmesi, çalışma yaklaşımının geçerliliğinin gözden geçirilmesi, sorumluluk alan elemanların mesleki yeterliliğinin ve etkililiğinin değerlendirilmesi, aile odaklı çevreye yönelik çalışmanın dinamiğinin

irdelenmesi, yargı ve yardım sürecine destek olan, katılan, katkı veren ilgili kurum, kuruluş ve organizasyonlar ile işbirliğinin ve bağlantılı çalışma kültürünün güçlendirilmesi ve aileye ilişkin yargılama ve yardım hizmetinin standartlarının analizi çok yönlü ele alınır.

Değerlendirme çalışması, eleştirel açıdan mahkemenin etkililiğini ve verimliliğini sergileyen bir öz değerlendirmedir. Yargı ve yardım sürecinde gerçekleşenlerin irdelemesi; çalışmaların güçlü yanlarını ve bu doğrultuda mahkemenin görev ve sorumluluklarını yerine getirmedeki başarısı ile çalışmaların eksik yanlarını, bu eksikliklerin yarattığı riskleri ve gelişmeye açık yanları belirleme olanağı sağlar. Uygulamalara ilişkin özgün bilgilerin üretilmesine ve mahkeme çalışmalarının bu bilgiler ışığında geliştirilmesine olanak yaratan değerlendirme çalışması, uzmanlık mahkemelerinin kendi gelişme sorunlarını kendisinin çözmesinde bir güç unsurudur. Değerlendirme çalışması, aşağıdaki plana göre gerçekleştirilebilir.

Çizelge:8 Değerlendirme

10.Değerlendirme

- 10.1.Aile uyumsuzluğunu inceleme çalışmalarının değerlendirilmesi
- 10.2.Dava konusu olan sorunun belirlenmesi çalışmalarının değerlendirilmesi
- 10.3.Aile uyumsuzluğunun tanımlanması çalışmasının değerlendirilmesi
- 10.4.Dava dosyası konusunda yapılacak çalışmalarda benimsenen politika ve stratejinin değerlendirilmesi
- 10.5.Yargı ve yardım sürecinin değerlendirilmesi
- 10.6.Çalışmaların güçlü yanları ve bu doğrultuda mahkemenin görev ve sorumluluklarını yerine getirmedeki başarısının saptanması
- 10.7.Çalışmaların eksik yanlarının belirlenmesi, bu eksikliklerin yarattığı risklerin saptanması ve gelişme planlarının yapılması

İzleme Çalışmaları

Dava dosyasının kapatılması ya da uygulamaların sonlandırılması, belirli bir zaman dilimi içinde aile odaklı izlemeyi ve yeniden desteklemeyi de içerir. İletişim stratejinin bir açılımı olarak izleme çalışması, aileye ve aile bireyelerine yönelik koruma hizmetlerinin etkililiğinin, verimliliğinin takibini, sürekliliğinin sağlanmasını ve ailenin desteklenmesini gerektirebilir. Aile mahkemesi çalışmalarının başarısı, izleme çalışmalarıyla gözlemlenebilir. Mahkeme kararlarının ve yardımların uzun vadeli sonuçlarının gözlenmesi ve başarısının ölçülmesi için, çok yönlü ve çok taraflı değeren-

dirme mekanizması oluşturulabilir. İzleme çalışmasının boyutları aşağıda sistematik bir biçimde ele alınmıştır.

Çizelge:9 İzleme Çalışmaları

11.İzleme

- 11.1.Sistemli ve etkili bir İzleme mekanizmasının oluşturulması
- 11.2.Karar ve yardım sürecinin gözden geçirilmesi
- 11.3.Ailede karara ve yardımlara bağlı olarak gerçekleşen değişikliklerin ve ilerlemelerin saptanması
- 11.4.Aileden mahkeme kararına ve yapılan uygulamalara yönelik geri bildirimlerinin alınması
- 11.5.Aileye yardımcı olan ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerinin alınması
- 11.6.Aile mahkemesi ekibinin değerlendirmesi
- 11.7.Aile, eşler, çocuklar ve yetişkinler odağında yaşamlarını sürdürülebilme gücünün ve olanaklarının gözlenmesi
- 11.8.Sorun çözmede yeterlilik düzeylerinin çok yönlü değerlendirilmesi
- 11.9.Barişçıl çözüm için atılan adımların sonuçlarının gözlenmesi
- 11.10.İzleme çalışmalarına bağlı olarak yeniden geliştirme çalışmalarının planlanması ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde yeni destek, yardım ve geliştirme çalışmalarının uygulanması

TARTIŞMA

Aile mahkemesinde görevli elemanların sayılarına bakıldığında, tek hakimli mahkeme esasına göre kuruluş yapıldığı için, mahkeme sayısı kadar hakim sayısı bulunmaktadır. Uzman grubunda ise kuruluş yönünden böyle bir kriter benimsenmediğinden mahkemelerdeki uzmanların toplam sayılarının toplam mahkeme ve hakim sayısından çok gibi görülmesine karşın, mahkemelerdeki uzmanların mesleklere ve mahkemelere göre dağılımlarında bir eşitlik söz konusu değildir. Uzmanların mahkemelerde görevlendirilmesinde istihdam ve işe yerleştirme aşamasında bir kritere bağlı atamanın yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Uzmanlık mahkemesi düşüncesinin geliştirilmesi, bir yönüyle görevli uzmanların sayılarıyla da ilgilidir. Her mahkemeye; tek hakim atamasında olduğu gibi, üç ayrı meslekten birer uzmanın atanması düşüncesi öne çıkarılabilir. Farklı bir yol olarak, mahkemelerin iş yükü temel kriter olarak kabul edilerek, aile mahkemelerine iş yükü hesabına göre, gerektiği kadar hakim ve uzman ataması yapılması benimsenebilir.

Elemanlarda nitelik kriterlerinde farklılaşma yaratılması, uzmanlık mahkemesinde görev yapan elemanlarda iki ayrı düzeyde kategorileşmeyi yaratmaktadır. Uzman hakimler ile deneyimsiz ve genç uzmanlar arasında kuşak ve deneyim farkı yaratılması önemli bir çelişki olarak ortaya çıkmaktadır.

Aile mahkemelerinde var olan çalışma ortamında, elemanların uygulamalar içinde gelişme, yetişme ve uzmanlık kazanma olanakları ve koşulları konusunda temel bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Uzman statüsünde sosyal çalışmacı, psikolog ve pedagoğ olan elemanlardan bilimsel ve mesleki yeterliliklerine göre yararlanma olanakları geliştirilmelidir.

Medeni kanunla düzenlenen haklardan yararlanma konusunda, aile bireylerinin mahkemelere başvuruları uygulama gündemine gelmemektedir. Bu eğilimler; aile yapısına, ailede egemen olan sosyal ve kültürel değerlere ve eşler arasındaki iletişim kültürüne bağlı olarak oluşmaktadır.

Aile mahkemesinde görevli elemanların uzmanlıkları, öne çıkan dava konuları açısından; boşanma hukuku, nafaka hukuku, velayet hukuku ve evlat edinme hukuku alanlarını kapsamaktadır. Kişisel ilişki kurulması ise bilimsel ve mesleki yeterlilik alanı ile ilgili temel bir uzmanlık alanıdır. Hakimlerin ve görevli uzmanların öne çıkan dava konularında öncelikle uzmanlık kazanmaları gerekmektedir.

Ailenin Korunmasına Dair Kanun kapsamında; mahkemeye gelen aile içi şiddet, şiddete uğrayan kadının ve çocuğun korunması konularında dava sayısının yok denecek düzeyde belirtilmesi önemli bir bulgudur. Toplumda ve aile içinde şiddetin yoğun olarak yaşanmasına karşın, bu sorunların mahkeme gündemine yansımaması düşündürücüdür. Ayrıca, eşler arasında yaşanan cinsel sorunlar, çocuk odaklı çalışmalar yargılama sürecinde en az ortaya çıkan gerçeklikler olarak nitelik kazanmaktadır.

Yasada, aile mahkemelerinin; ailenin bütünlüğünün korunması ve aile sorunlarının barışçıl yollarla çözümlenmesi temel alınmış olmasına karşın, evlilik birliğinin devam etmesi amacıyla görülen davaların oranı çok düşüktür. Sevgi, saygı ve hoşgörü ilkele-ri temelinde aile sorunlarına barışçıl çözümler üretmek ortak çalışma stratejisi olarak benimsenmiştir. Fakat ailede yaşanan anlaşmazlıkların aile adalet sistemi içinde çözüm arayışının yetersiz olması gerçeği (Arkan,1992);ailelerin hakları ve ilgili adalet sistemi konularında bilgilendirilmesini ve bilinçlendirilmesini gündeme getirmektedir. Ortaya çıkan bu durum, aile mahkemelerinin temel amaç ve hedefleri doğrultusunda etkililik ve verimlilik göstermesini engelleyici olabilir. Dava konularının sınırlı alanlara odaklanması eğilimi; aile mahkemesinde görevli hakim ve uzmanların uzmanlık alanlarını daraltmakta olup, meslek elemanlarının yargılama ortamında aileye, eşlere ve çocuklara bilimsel ve mesleki açılardan yardımcı olabilmeleri için gerekli maddi koşulların oluşmasını engellemektedir. Uzmanlık mahkemesinin en temel işlevleri

başarıyla gerçekleşmemektedir. Çalışan hakim ve uzmanların bilimsel ve mesleki sorumlulukları olan uyarı ve uzlaştırma işlevlerinin gerçekleştirilememesi başarısızlıktır. Uzmanlık mahkemesi niteliklerinin henüz uygulamaya dönüştürülemediği anlamına gelir. Bu uzmanlık mahkemesinin gelişmesini, aile ve toplum yararına kararlar üretmesini engelleyici temel bir risk alanıdır (Hartman,Laird,1983:155–353).

Çalışma ortamında, ekip çalışmasının gelişmesini engelleyici sorunların yaşandığı anlaşılmaktadır. Hakim ve uzmanların ortak çalışma yaklaşımında buluşamaması, uzmanlık mahkemesinin gelişmesini engelleyici sonuçlar doğurabilir. Hakimler arasında etkili, verimli, uyumlu bir işbirliği ve ekip çalışması anlayışı var diyenler çoğunluktadır. Uzmanlar arasında ise; etkisiz, verimsiz, uyumsuz bir ilişki var ve ekip çalışması anlayışı yok diyenler çoğunluktadır. Çalışma yaklaşımı konusunda; aynı ortamda çalışan elemanlar arasında iki farklı algılamının gözlenmesi düşündürücüdür. Aile mahkemesi ortamında; çalışma yaklaşımında bir sorun olmadığını belirtenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Buna karşılık, bir grup mahkemede, henüz etkili bir işbirliği ve ekip çalışması geliştirilememiştir. Daha çok, uzmanlarca ifade edilen sorunlarda ve çalışma tarzına ilişkin yaşanan sorunlarda, hakim bakışının etkili olduğu belirtilmelidir.

Çalışma anlayışında ve tarzında sorun var diyen elemanlarca dile getirilen meslek ve disiplinler arasında farklı yaklaşım ve farklı bakış açılarının bulunması sorunu; bütüncül yaklaşımla, ortak anlayış ve karşılıklı diyalog ile çalışma ilişkilerinin geliştirilmesini gündeme getirmektedir.

Bilim, eğitim ve meslek çevrelerinin sorumluluğunda geliştirilebilecek etkileşimlerin aile mahkemesindeki uygulama ortamını güçlendirmesi için; bilim, eğitim, meslek çevreleri ile karar vericilerin ortak bir zeminde buluşmaları sağlanmalıdır. Sosyal bilimlere dayalı, tüm bilim ve meslek çevrelerinin katıldığı bilimsel çalışma koşulları yaratılamamıştır. Çalışma kollarını ve işleyiş mekanizmalarını ekip çalışmasına göre yapılandırıcı kararların alınması zorunludur. Farklı disiplinlerin gücünü eyleme dönüştürmede işbirliği ve ekip çalışması temel strateji olmalıdır (Payne,2002; 252–260). Yasayı ve uygulamaları geliştirici bilimsel çalışmalarla mahkemelerin etkililiği ve verimliliği artırılabilir.

Çok genç ve deneyimsiz olarak işe başlayan uzmanların eğitilmeleri önemli bir gereksinimdir. Fakat hakimlerin de, kendilerini ekibin lideri olarak kabul edip, ekip çalışmasını benimsemeleri, uzmanları ekibin bir parçası olarak görmeleri, katılımcı, paylaşımcı ve birlikte çalışma anlayışını davranışa dönüştürmeleri uygulamada önemli bir gereksinimdir.

Türkiye’de yeni oluşan aile mahkemelerinin aile bireyleri ile kurdukları ilişkilerde belirleyici olan etmenler; yetişkin hakimlerin alanda kazandıkları mesleki iletişim

deneyimleri ile genç yetişkinlik çağında bulunan uzmanların lisans eğitimlerinde aldıkları bilgiler ve yaptıkları mesleki uygulamalarda kazandıkları deneyimlerdir. Aile mahkemesi çalışanlarının farklı kaynaklara dayanan deneyimlerinin geliştirilerek, “yeni bir iletişim stratejisi”ne dönüştürülmesi gerekir.

Aile mahkemesindeki görevliler ile aile bireyleri arasında; etkili yönetim temel bilgisine dayalı, açık iletişim tutumlarını, demokrasi ve insan hakları kültürünü temel alan, elemanların rol ve işlevlerine ekip çalışması içinde etkililik kazandıran, aile odağını temel alarak danışma ve yardımcı olma işlevlerini öne çıkaran bir ilişki ve etkileşim anlayışı geliştirilmelidir. Hakim ve uzmanların avukatların mesleki yaklaşımları ile ilgili önerileri, kendi yaklaşımlarını ve iletişim stratejilerini geliştirmede de örnek alabilecekleri nitelikler içermektedir. Bunun yanında, farklı bakış açılarına ulaşmak ve gerçeği çok yönlü tanımlamak açısından, avukatların aile mahkemesi kuruluşuna ilişkin değerlendirmeleri, yargı sürecinde etkileşim içinde oldukları hakim ve uzmanlara ilişkin görüşleri ayrı bir araştırma konusudur.

Türkiye’de aile mahkemelerin yeni kurulması ve elemanların farklı deneyim düzeylerinde olmaları nedeniyle ortak bir çalışma yaklaşımını geliştirmede ve ortak bir mesleki ilişki ve etkileşim anlayışını benimsemeye sıkıntılar olduğu söylenebilir. İlgili yasada ve uygulamalarda eksikliklerin bulunmasına karşın, aile mahkemesinde görevli tüm elemanların mahkemelerin gelişmesine önderlik edebilecekleri belirtilmelidir. Uzmanlık mahkemesinde görev alacak elemanların konumunu güçsüzleştiren bu açılımlar, uygulamada; şu eğilimleri gündeme getirmiştir. Önceden Asliye Hukuk Mahkemelerinde benzer davalara bakan bazı hakimler, yeni mahkeme yapısı içinde uzmanları benimsemeye, görev vermede ve ekip çalışması anlayışı içinde birlikte çalışma tarzını gerçekleştirmede isteksiz davranmışlardır. Yeni oluşan aile mahkemesinde görev alan bazı hakimler; uzmanların eş zamanlı atanamaması nedeniyle, kamu ve özel kurumlarda çalışan ilgili elemanları görevlendirmiş, bu eğilim; tampon bir mekanizma olarak işletilmiş, mahkemede sürekli çalışması gereken uzmanlar yerine, bilirkişi mekanizmasının işletilmesine yol açmıştır. Bu eğilimler, aile mahkemelerinin kurumsallaşmasını ve uzmanlık mahkemesi niteliğini kazanmasını engellemiştir. Bu eğilimlerin yaşandığı mahkemelerde; oluşan yönelişler ve ara mekanizmalar; uzmanların mahkemelere atanmalarının tamamlanmasından sonra, ön yargılara dönüşmüş hakim ve uzmanlar arasındaki ilişkiler sağlıklı bir düzeyde gelişmemiştir. Uzmanların görev ve sorumluluklarına ilişkin tanımlarda ortaya çıkan farklılıklar, yaşanan sorunları tanımlayıcı olduğu kadar, yeni çıkış yollarını da sergilemektedir (Bloom, Fischer,Orme, 2003).

Aile mahkemelerinin kuruluş felsefesi, ilke ve normları, görev ve sorumlulukları geniş çerçevede düşünülmüştür. Aile adalet sisteminin boyutları içinde; boşanma odağı sadece bir dava konusudur. Boşanma davalarının günümüzde yoğunlaşmasından

yola çıkarak (Arıkan,1992), aile mahkemesini ve uzmanların görevlerini, yoğunlaşan bir davaya türüne göre sınırlamak ve tanımlamak; geliştirici bir öngöründen çok, güncel yoğunluk içinde, dar açıdan bakışın bir göstergesidir. Uzmanlık mahkemesi olgusunu dikkate almayan, ilgili yasayı ve pratiğini göz ardı eden görüşlerin yapıcı ve gelişmeye yardımcı olması beklenemez.

Aile mahkemelerinde uzmanların yaşadığı sorunlar ve görevlerinin geliştirilmesi talepleri; aile mahkemesinde, klasik mahkeme yapısını yerleştirmeye ve korumaya çalışan tanımın uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Uzmanları; uzmanlık mahkemesi biçimi dışında düşünen, sonuçları sadece hakimlerin ürettiği, iş yoğunluğu içindeki hakimleri rahatlatıcı, dosyadaki sınırlı bilgileri genişleten ve hakime bilgi desteği sağlayan, eşlerin sorunlarını, uzlaşmaya yakınlıklarını gözlemleyerek hakime rapor halinde sunan, mesleki açıdan hiç bir müdahaleyi yapmayan elemanlar olarak gören bu yaklaşım, yaşanan sorunların dinamiğini açıkça sergilemektedir (Depoy,Gilson, 2003).

Aile mahkemesi hakim ve uzmanlarının çoğunluğunun üzerinde anlaştığı tanım, yasada gerekli düzenlemeler yapılarak bir an önce benimsenmeli, uzmanlık mahkemesine ve uzmanlara bu yolla etkililik kazandırılmalıdır. Sosyal Çalışmacı, psikolog ve pedagoğdan oluşan uzmanlar; ekip çalışması içinde, etkili iletişim bilgisine dayalı, çevresi içinde aileyi temel alan çalışmalarıyla (Morris, (2002:126–136); hakimle kendi aralarında, aile bireyleriyle ve avukatlarla sağlıklı bağlantılar kurarak, davaya konu olan ailelerin sosyal ekonomik, kültürel yapılarını tanımlamalı, tarafsızlık içinde; uzlaştırmacı, bilgilendirici, yönlendirici ve eğitici görevler yaparak tarafların bilinç düzeylerini arttırmalı, ailede yaşanan ve yaşanabilecek sorunların onlarla birlikte görülmesine, sorunlara barışçıl ve etkili biçimde, katılımcı düzeyde çözüm bulmaya çalışmalı, müdahaleye gerek yok ise tüm bunları raporlaştırmalı, çocukların ve gençlerin süreçten olumsuz etkilenmelerini engelleyici çalışmalar yapmalı (Hunt,Head, Drucker, (2003), yargılama öncesinden başlayarak sorunların anlaşılmasında hakime yardımcı olmalı, uyuşmazlığın çözümünde hakime yardımcı olmak için; eşler arasındaki sorunların neler olduğunu, nelerden kaynaklandığını ve çözülebilir sorunlar olup olmadığını saptayarak, tarafsızlık sınırları içinde gerektiğinde yol gösterici olmalı ve tarafları sulhe teşvik ederek evlilik birliğinin devamını sağlamalıdır.

Uzmanlar, yargılama öncesinde, yargılama sırasında ve yargılama sonrasında; aileye ve aile bireyelerine bilimsel, mesleki, kurumsal yardım ve desteği sağlayacak bütüncül, sistemci, çok sektörlü, çoklu iletişime dayanan, bağlantılı çalışma için işbirliğine açık bir çabanın içinde olmalıdır (Cılga,2004); (Osgood,1989:117–132).

Uzmanlar; aile mahkemesinde ekip çalışması ilkelerine göre gelişecek çalışma ortamı içinde, yargılama sürecinin her aşamasında, hakimle birlikte eşitlikçi düzey-

de ve bir arada çalışarak, hakimin dava konusunda karar vermesine yardımcı olacak elemanlardır.

Aile adalet sisteminin geliştirilmesi doğrultusunda; aile mahkemeleri yapısının ve uzmanlık mahkemesi niteliğinin güçlendirilebilmesi için, bu anlayışa uygun değişikliklerin yapılması gereklidir. Hakim ve uzmanların öne çıkardıkları sorunlar bu anlayış içinde kapsamlı olarak çözülebilir.

Türkiye’de aileye yönelik sosyal sistemin ile aile adalet sisteminin bir arada güçlendirilmesi öncelik kazanmaktadır (Hartman,1995:182 -192). Sosyal sistemin güçlü bir örgütlenme ve işleyiş düzeyine ulaştığı ülkelerde, ilgili yasalardaki ilke ve normların gerçekleşmesi olanakları artmakta ve aile mahkemelerinin çalışmaları da etkililik kazanmaktadır.

Türkiye’de, Medeni Kanununun ilke ve normlarının uygulamaya dönüştürülmesinin de sağlanacak ilerlemeler yanında, sosyal devlet uygulamalarının güçlendirilmesi anayasal bir gerekliliktir. Devletin sorumluluğunun temel olduğu sosyal alanda, topluma ve aileye yönelik ekonomik ve sosyal hakların sağlanması, yararlandırılması, korunması ve geliştirilmesi ana politika ve strateji olmalıdır. Ailede eşlerin ve çocukların eğitim olanaklarını yükseltme, nitelikli işgücü olarak üretime katılma, iş bulma, gelir dağılımından çalışarak, insanca yaşayabilecekleri payı alma, ailenin yaşam kalitesini yükseltme, ilişki ve iletişim stratejilerini geliştirme, sorun çözme becerilerini güçlendirme, çocuk yetiştirme tarzlarını geliştirme, ailenin yaşam felsefesini ve yaşam biçimlerini geliştirme olanakları arttırılmalıdır (Hunt, Head, Drucker, (2003).

Aileye, eşlere, erkeğe, kadına, çocuğa, gençlere, yetişkinlere ve yaşlılara yönelik toplumsal koruma sistemi açısından; sağlık, sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemlerinin yasal, idari ve yapısal olarak geliştirilmesi gereklidir(Lopata, 1999:161–172).Toplumsal koruma sistemi içinde ailenin toplumsal gelişmesine ve korunmasına yönelik programlar güçlendirilmelidir. Aile mahkemeleri ile aile koruma sistemi arasında bağlantılı çalışma kültürü oluşturulmalıdır.

Aileyi, kadını, erkeği ve çocuğu koruma, aile sorunlarını önleme, aileyi, kadını, erkeği ve çocuğu geliştirme ve barış içinde yaşamını sürdürme programları yoluyla aile sorunlarının çözüm olanakları arttırılmalıdır (Joung,2000).

Bu gelişmeler, aile uyumsuzluklarının çözümü için yaygın bir kurumsal ağ, toplum ve aile yararını gözetken bilimsel destek ve işlevsel bir mesleki yardım mekanizmasını düzenlemelidir.

Aile mahkemelerine yansıyan aile uyumsuzluklarının çözümünde alınacak kararların uygulanması, aileye yönelik programların yardımı ile daha etkili ve verimli olarak uygulanabilir. Aile adalet sisteminin güçlendirilmesi, aile mahkemelerin geliştirilmesi ve ailelere yönelik hizmet ağının oluşturulması ile olanaklıdır.

KAYNAKÇA

- Aile Araştırma Kurumu,(1995) **Aile Kurultayı**, 1. Kitap, Ankara
- Aile Araştırma Kurumu,(1995) **Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları**, Ankara.
- Aile Araştırma Kurumu, (1998) **III. Aile Şurası**, Ankara.
- Aile Araştırma Kurumu, (1998) **Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile**, Ankara.
- Aktaş Mavili, A. (1997, **Aile İçi Şiddet ve Önleme Yolları**, Songür Eğitim Hizm. Yayıncılık, Ankara.
- Arıkan, Ç. (1992) **Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Şafak Matbaası, Ankara.
- Arıkan Ç. (1996) **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Bilim Serisi: 96, Ankara
- Baktır, S. (2003) **Aile Mahkemeleri**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Beyazova, U. Şahin, F. (2001) Çocuğun Şiddetten Korunma Hakkı, **Milli Eğitim Dergisi**, s. 151, s. 90–94
- Bloom, M., Fischer, J., Orme, J.G. (2003) **Evaluating Practice**, Allyn and Bacon, Boston.
- Cılga, İ. (1999) Türkiye’de Çocuk Hakları Çalışmaları, **Cumhuriyet ve Çocuk**, 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Editör: Bekir Onur, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 506–516.
- Cılga, İ. (1991) Toplumun Koruması Altındaki Çocukların İhmali ve İstismarı, **Çocuk İstismarı ve İhmali, Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi**, Ankara.
- Cılga, İ. (1994) **Gençlik ve Yaşam Niteliği**,Gençlik ve Spor GnI. Md. Yay. Ankara.
- Cılga, İ. (2001) Demokrasi, İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları, **Milli Eğitim Dergisi**, Ankara, s. 151, s. 69–73.
- Cılga, İ. (2001) Ekonomik Kriz ve Aile, **1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu**, Ankara Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu ve Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, 135–145.
- Cılga, İ. (2002) Aile Mahkemesi Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme, Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu, **Aile ve Toplum Dergisi**, (2)5, 51–59.
- Cılga, İ. (2004) **Bilim ve Meslek Olarak Türkiye’de Sosyal Hizmet**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları No: 16, Ankara.
- Cılga, İ. (2008) **Aile Mahkemelerinde Çalışma Yöntemi**, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları,Ankara
- Depoy, E. Gilson, S. F. (2003) **Evaluation Practice**, Nelson Thomson Learning. Toronto.

- Devlet Bakanlığı, (1998) **4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Uygulaması**, Ankara.
- DPT, (1989) **Türk Aile Yapısı Araştırması, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K. Raporu**, Ankara.
- DPT, (2001) **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Aile Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara.
- DPT, (2000) **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001–2005**, Ankara.
- Erkan, Hüsnü, 1994, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara.
- Fişek, H. (1984) Sunuş, **Türkiye’ de Ailenin Değişimi, Yasal Açından İncelemeler**, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- Froggatt, A. (1990) **Family Work With Elderly People**, British Association of Social Worker, Macmillan.
- Hartman, A. Laird, J. (1983) **Family-Centered Social Work Practice**, The Free press, New York.
- Hartman, A. (1995) Ideological Themes in Family Policy, **Family in Society**, (76)3, 182-192.
- Hunt, J. Head, A., Drucker, N. (2003) **Capturing Guardian Practice Piorto CAFCASS**, Oxford Centre for Family Law eand Practice Working Paper, Repartmant of Social Policy and Social Work, University of Oxford.
- İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi, (‘2001) **Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun**, İstanbul.
- Joung, P. (2000) **Mastering Social Welfare**, Palgrave Master Series, New York.
- Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, (1993) **Kadına Yönelik Uluslararası Sözleşme ve Kararlar**, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1995) Aileye Yaklaşımda Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli, **Aile Kurultayı**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- Kandiyoti, D. (1984) Toplumsal Yapı Değişimleri ve Aile, **Türkiye’de Ailenin Değişimi, Toplum Bilimsel İncelemeler**, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- Karagülmez, A. Ural, S.S. (2003) **Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri Kanunu**, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Kömürçyan, N. (2005) Sosyal Hizmet Uzmanlarının Aile Mahkemesine İlişkin Bilgi, Görüş ve Değerlendirmeleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Ankara.
- Köseoğlu, B. (2005) **Aile Mahkemelerinin İşleyişi Bilimsel Görüşler- Yargı İçtihatları**, Seçkin Yayınevi, Ankara.

- Lopata, H. Z. (1999) **In-Laws the Concept of Family, Concept and Definitions of Family for the 21 st Century**, Editörs: Settles, B. Steinmetz SbK. Peterson, G.W., Susman M. B.,) The Hawort Press, New York, 161-172.
- Mantle, G., Maules, T., Johnson, K., Leslie, J., Parsons, S., Shaffer, R. (2006) Whose Wishes and Feeling ? Children’s Autonomy and Parental Influence in Family Court Enquiries, The British Journal of Social Work,
- Miller, B. C. (1996) **Aile Araştırma Yöntemleri**, Çev. Dinçay Köksal, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi: 97, Ankara.
- Morris, K. (2002) Family- based Social Work, , **Critical Practice in Social Work**, Editörs: Payne, M. Adams, R. Dominelli, L. ,Palgrave-now Palgrave Macmillan,New York,126-136.
- Osgood, N. J. (1989) A systems Approach to Suicide Prevention, **Aging and Family Therapy**, Editors: G.A. Hughston, V. A. Cristopherson, M.J.Bonjean, The Haward Press, London, 117-132.
- Özgen, E. (1984) Erken Evlenme, Başlık, Kadın Kaçırma, **Türkiye’ de Ailenin Değişimi Yasal Açıdan İncelemeler**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay. Ankara.
- Payne, M. (2002) Coordination and Team Work, **Critical Practice in Social Work**, Editörs: Payne, M. Adams, R. Dominelli, L., Palgrave-now Palgrave Macmillan, New York, 252-260.
- Payne, M., Adams, R., Dominelli, L. (2002) On Being Critical in Social Work, **Critical Practice in Social Work**, Editörs: Payne, M. Adams, R. Dominelli, L. ,Palgrave-now Palgrave Macmillan,New York,1-12.
- Sirmen, L. Koçhisaroğlu, C. Tanrıver, S. Süral, N. Tercan, E. (2000) Karşılaştırmalı Hukukta Aile Mahkemeleri ve Türkiye’de Aile Mahkemelerinin Kurulmasında Yararlanılabilecek Bir Model, **KAMU-İŞ İŞ Hukuku ve İktisat Dergisi**, Ankara, (5) 3, s1–32.
- Turhan, M. (1997) **Anayasal Devlet**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- T.B.M.M. (2001) **Adalet Bakanlığı’ nca Hazırlanan Türk Medeni Kanunu Tasarı ve Gerekçesi**, Ankara.T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü (1999) **Türk Medeni Kanununun Genel Gerekçesi ve Değişiklikler**, (Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101 -514/6664),**Türk Medeni Kanunu Tasarısı ile Türk Kanunu Medenisinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Ankara Milletvekili Yücel Seçkiner’in; Ankara Milletvekili Esvet Özdoğu ve Dört Arkadaşının; Aynı Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifleri ve Adalet Komisyonu Raporu**, T.B.M.M. (S. Sayısı:723)

Türk Medeni Kanunu

Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun

Ailenin Korunmasına Dair Kanun

4787 SAYILI AİLE MAHKEMELERİ’NİN KURULUŞ, GÖREV VE YARGILAMA USULLERİNE DAİR KANUN VE UYGULAMADA AKSAYAN YÖNLER

Cesur CEYLAN*

4787 Sayılı Aile Mahkemeleri’nin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, 09.01.2003 tarihinde kabul edilmiş ve 18.01.2003 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun’un 5., 6. ve 7. maddeleri gereğince Mahkeme bünyesinde Psikolog, Pedagog ve Sosyal Çalışmacı yer almaktadır.

4787 Sayılı Kanun’un 5., 6. ve 7. maddeleri doğrultusunda alanda yaşanan sıkıntılar şu şekilde özetlenebilir.

Madde 5

Her Aile Mahkemesine,

1- Davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında, mahkemece istenen konular hakkında taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yapmak,

2- Mahkemenin gerekli gördüğü hallerde duruşmada hazır bulunmak, istenilen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek,

*3- Mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak, üzere A. Bakanlığınca, tercihen: evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından, birer **psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı** atanır.*

Bu uzmanlar; 18.06.1927 tarihli ve 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda düzenlenen hakimin reddi sebeplerine göre reddolunabilir.

Madde 5/1’e göre davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında diye bir ibare bulunmakta. Buradaki “veya”dan dolayı davanın esasına girilmeden önce değil de daha çok davanın görülmesi sırasında aileler, uzmanlara yönlendirilmektedir. Maddenin devamında uyuşmazlık nedenlerine ilişkin inceleme ve araştırma yapmak deniyor. Taraflar ille de boşanacaksa neden ailenin bu süreci sağlıklı bir şekilde atlatmasına yönelik çalışma yapılmasını. İnceleme ve araştırma yapılmalı fakat amaç önleyici ve koruyucu hizmet ise aile boşanacaksa bile böylesine yorucu bir süreçte aile bireylerinin özellikle çocukların desteğe ihtiyacı olmaktadır. Aslında hiç

* Sosyal Hizmet Uzmanı - Samsun 1.Aile Mahkemesi

dava açılmadan, yani taraflar mahkeme ile yüzleşmeden, yıpranmış ilişkilerini daha da sarsmadan, öncelikle uzmanlara başvurabilse ve aileyle ilgili ön olacağı düşüncesi yaygındır. Ön çalışma (danışmanlık, uzlaştırmacılık, arabuluculuk vb. ne çalışma yapılabilse on aileden biri bile boşanmaktan vazgeçse; bunun toplum adına olumlu dersiniz deyin) diğer dokuz aile boşansa dahi en azından hem tarafların hem de varsa çocukların bu süreci sağlıklı bir şekilde atlatalarına adına faydalı olacağını kimse inkar edemez. Uzmanlar şu anda mahkemede gerek görülürse görüşüne başvuru bilirkşi konumunda gibi algılanmakta ve sürece pek de katılamamaktadırlar. Şöyle ki dava neredeyse bitmek üzereyken sırf velayet hususunda görüş sorulmak üzere aile uzmana yönlendirilmektedir. Yönlendirilirken de ara kararda X uzmanın bilirkşi olarak seçilmesine diye geçmektedir. Yaygın kanaat bu durumun çok sakıncalı olduğu yönündedir. Örneğin: çiftler davanın ortalarına kadar tüm kılıçlarını çekmişlerdir, kin ve nefret artık had safhadadır ve tek koz her iki taraf için de sadece çocuktur. Taraflardan biri nafaka ödemek istemiyordu, diğeri nafaka almak istiyordu ve çocuk baş aktördür. Bu süreçte çekilen kılıçlar çocukta inanılmaz sarsıntılara yol açmakta, çocuk tercih yapmak zorunda bırakılmakta, taraflar çocuğa gereksiz bilgiler yüklemekte, zaten boşanmadan dolayı olası yaşayacağı sorunlar (kırgınlık, suçluluk, pişmanlık, reddetme, içe kapanma vs.) yanında bir de tarafların sarsıntılarına maruz kalmaktadır. Bu aşamada haliyle koruyucu önleyici bir müdahale planı yapılamamaktadır. Çünkü olan olmuştur, aile üyeleri duygusal anlamda artık sarsılmıştır ve velayet hususunda rapor yazması beklenen uzmanın işi oldukça zordur. Aileye yeniden çocuğun bu durumdan ne ölçüde etkileneceği anlatılacaktır. Karşılıklı kin ve nefret duygularını çocuğun yararına olması bakımından gizlemeleri gerektiği hususunda ve sürecin sakıncaları hakkında bilinçlendirilmeleri gerekecektir. Doğru olan, taraflar mahkemede yüz yüze gelerek iyice birbirlerini yıpratmadan, çocuklar da bu olumsuz süreçten payını almadan, çiftler boşanacaksa dahi bu süreci sağlıklı bir biçimde atlatalarına hususunda uzmanların tüm aile bireyelerine mesleki anlamda destek olmasıdır. Avrupa Birliği üye ülkelerinde ve diğeri gelişmiş ülkelerde ki mevcut uygulamaların bu yönde olduğu, uzlaştırmacı ve ya danışmanlık sistemi gibi ama ülkeden ülkeye farklılık gösteren ve kesinlikle koruyucu-önleyici hizmetler sunan uygulamaların varlığı bilinmektedir. Ülkemizde sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı, rehber öğretmen ve psikolojik danışman ile psikologun yan yana çalışabildiği tek kurumdur aile mahkemeleri. Böyle bir potansiyel varken değerlendirilmeli ve mahkemeler uzmanlardan yeterince faydalanmalıdır.

Madde 5/2'ye göre ise yine mahkemenin gerekli gördüğü hallerde duruşmada hazır bulunmak da Aile Mahkemesi uzmanlarının görevleri arasındadır. Edinilen bilgiler duruşma sırasında uzman bulundurma yöntemini kullanan bir mahkeme olmadığı yönündedir. Duruşma sırasında uzman bulundurulacaksa bile uzmana duruşma günü öncesinde bilgi verilmesi uzmanın aile ve dosya hakkında gerekli öngörüü kazan-

ması açısından faydalı olacaktır. Bu tür bir düzenleme alanda uygulama dönük bir yönetmelikle sağlanabilir.

Madde 5/3'e göre; mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak aile mahkemesi uzmanlarının görevleri arasındadır. Diğer görevlerle kastedilenin açık olmaması ve uzmanlarla mahkeme hakimleri arasında amir-memur ilişkisinin varlığı mesleki uygulama açısından ayrıca bir çelişki ve sakıncadır. Diyelim ki bu diğer görevler mesleki uygulamalara ilişkin görevler olsun; “ne, nasıl, nerede, ne zaman, ne kadar, kiminle yapılacak bu görevler” gibi sorular çıkıyor karşımıza. Bu maddenin içeriğinin ve anlamının açıklığa kavuşturulması için yönetmelik çalışmalarının biran önce başlaması gerekmektedir.

Madde 6

1) Yetişkinler hakkında;

a) *Ailenin evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyararak, gerektiğinde uzlaştırmaya,*

b) *Ailenin ekonomik varlığının korunması veya evlilik birliğinden doğan mali yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin gerekli önlemleri almaya,*

c) *Resmi veya özel sağlık veya sosyal hizmet kurumlarına, huzur evlerine veya benzeri yerlere yerleştirmeye,*

d) *Bir meslek edinme kursuna veya uygun görülecek bir eğitim kurumuna vermeye,*

2) Küçükler hakkında;

a) *Bakım ve gözetime yönelik nafaka yükümlülüğü konusunda gerekli önlemleri almaya,*

b) *Bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunan veya manen terk edilmiş halde kalan küçüğü, ana ve babadan alarak bir aile yanına veya resmi ya da özel sağlık kurumuna veya eğitimi güç çocuklara mahsus kuruma yerleştirmeye,*

c) *Çocuk mallarının yönetimi ve korunmasına ilişkin önlemleri almaya,*

d) *Genel ve katma bütçeli daireler, mahalli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bankalar tarafından kurulmuş teşekkül, müessese veya işletmelere veya benzeri iş yerlerine yahut meslek sahibi birinin yanına yerleştirmeye karar verebilir. Aile Mahkemesince verilen bu kararların takip ve yerine getirmesinde 5. maddeye göre atanan uzmanlardan biri veya bir kaç görevlendirilebilir.*

Genel olarak 6. maddeden anlaşılanın tamamen koruyucu-önleyici tedbirlerin alınması doğrultusundadır. Fakat şu ana kadar madde 6'da sıralanan görevlere ilişkin her-

hangi bir görev verilmediği söylene abartı olmayacaktır. Zaten günümüz şartlarında Aile Mahkemelerinde çalışan uzmanların çalışma koşulları o kadar sınırlı ve kısıtlı ki bu kararların takibinin yapılabilmesi mümkün değildir. Şöyle ki: Mevcut uzmanların çalışabilecekleri bağımsız mekanları yok, bilgisayarları, görüşme odaları, ev ziyaretleri yapabilmeleri için araçları yok, makamından ayrıldığında kendisine ödenen bir ödeneği yok, tek başına nasıl insanlarla karşılaşacağını bilmeden ev ziyareti yaparken can güvenliği yok. Buna rağmen şu an mevcut 252 uzman büyük bir özveriyle yine de görevlerini yapmaya çalışıyor ve kendilerine de danışılarak hazırlanacak olan yönetmeliğin çıkmasını büyük bir ümitle bekliyorlar. Neden bu üç uzmana şartları uygun olan mekânlar oluşturulmasın ve neden bu uzmanlar aynı zamanda Aile Danışma Merkezi gibi çalışıp taraflara, yani ailelere, kısaca topluma faydalı olmasın. Amaç topluma faydalı olmaksızın şayet; özellikle Aile ve Çocuk Mahkemeleri klasik mahkeme görünümünden uzaklaştırılmalıdır. Bu mahkemeler uzmanlık mahkemesi ise uzman odaklı olmalıdır. Aile Mahkemeleri Uzmanları çalıştıkları adliyelerde klasik bilirkişi olarak algılanmakta, alanın yeni olması, dayanabilecekleri bir yönetmeliğin olmayışı gibi etkenlerden dolayı kendilerini anlatmakta güçlük çekmektedirler. Bu bakış açısı ile zaten çalışma koşulları çok zayıf olan uzmanların moral-motivasyon ve çalışma istekleri de zarar görmektedir. Uygulamadaki aksaklıklar üzerine aslında söylenecek o kadar çok olumsuzluk var ki bu olumsuzlukların mevcut durum içerisinde çözülmesi, aşılması mümkün görünmemektedir. Tekrar tekrar vurgulanmalıdır ki; alanda çalışan uzmanların da katkıları sağlanarak bir yönetmelik çalışmasının yapılması ve günümüz şartlarına uygun toplum odaklı bir model oluşturulması gerekmektedir. Aksine bu şekilde devam edilirse Aile Mahkemelerindeki uygulamalar bilirkişilik sisteminden öteye gitmeyecek, mevcut uzmanların ise ne mahkemeye ne ailelere ne de topluma faydası olmayacaktır.

Madde 7

*Aile Mahkemeleri, önlerine gelen dava ve işlerin özelliklerine göre, esasa girmeden önce, aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek sulh yolu ile çözümünü, gerektiğinde **uzmanlardan da** yararlanarak teşvik eder. Sulh sağlanmadığı takdirde yargılamaya devam olunarak esas hakkında karar verilir.*

Madde 7’den anlaşıldığı kadarıyla; Aile Mahkemelerinin koruyucu önleyici işlevinden bahsediliyor ve bu işlevlerin gerektiğinde yerine getirilmesi sırasında uzmanlardan da faydalanılması vurgulanıyor. Genel olarak çekişmeli olan herhangi bir davada esasa girmeden önce söz konusu maddede geçen “aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunların tespit edilmesi ve sulh yoluyla çözülmesi” gibi vakalara nedense rastlanmamaktadır. Fakat anlaşmalı boşanma davaları bazen esasa girmeden

önce “psikologa sevkine” ibaresiyle gelmektedir. Kararda psikologdan tam olarak ne istenildiğinin belirtilmemesi, nasıl bir yol izleneceği hususunda soru işaretleri yaratmaktadır. Burada belirtmek istenen diğer bir husus işe şudur; anlaşmalı boşanma davaları; çoğunlukla eşlerden birinin icralık olması nedeniyle ya da eşlerden kadın olanın maaş alabilmesi ile ilgili bir durum söz konusu olunca açılmaktadır. Yine anlaşmalı boşanmalardan uzmanlara yansımayanlar arasında özellikle kadın tarafının, koca tarafından kandırılması çok kolay olabilmektedir. Bu kandırma olayı velayete ilişkin hususta olmakta, erkek, kadına türlü vaatlerde (velayet benim olsun, çocuk sende kalsın gibi) bulunarak çocuğun velayetini almakta ve daha sonra vaatlerini yerine getirmeyerek bu durumu koz olarak kullanabilmektedir. Bu durum ise hem taraflar hem de özellikle çocuklar açısından çok sakıncalı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Tekrar velayetin değişikliği davası açılması gerekmekte, taraflar ve çocuklar benzer sıkıntıları yeniden çekmektedirler. Bu ve benzer sayısız örnek vardır. Bu örneklerin azalması için aile üyelerine rehberlik edilebilmesi, süreci sağlıklı bir şekilde tamamlamalarının sağlanması, mahkemelerin uzmanlardan yeterince faydalanması ve her şeyden önce uzmanların mesleklerini icra ederken engellemelerle karşılaşmaması için ayrıntılı bir yönetmelik çalışmasının acil bir şekilde başlaması gerekmektedir.

Sonuç olarak Aile Mahkemelerinin kuruluş amacı bellidir ve nihayetinde Aile Mahkemeleri de yargı kurumlarıdır. Yargı bağımsızlığı ilkesi gereği bu uzmanların yargılamaya dahil olması zaten söz konusu değildir. Bu tebliğde özetle anlatılmaya çalışılan şudur; toplum aileden yola çıkılarak korunacaksa şayet aşağıdaki soruların cevapları düşünülmelidir:

- ✓ Evlilik birliği sarsılmış ve mahkemeye başvuran ailelerin bu süreçten minimum düzeyde etkilenmesi için ne gibi hizmet politikaları geliştirilebilir,
- ✓ Aile ve çocuklara nasıl daha iyi hizmet verilebilir,
- ✓ Aile mahkemelerine atanan ve devlet tarafından maaşı ödenen bu uzmanlardan ne şekilde daha çok verim alınabilir?

Bu soruların cevaplarına ulaşmak için öncelikle uzmanların da görüşleri alınarak bir yönetmelik çalışmasının yapılması gerekmektedir. Aile Mahkemesi uzmanlarının Bakanlık düzeyinde temsil edilmesini sağlamak amacıyla bir daire başkanlığının oluşturulması ise yönetmeliğin çıkması kadar önemli ve gereklidir. Ayrıca Aile Mahkemelerinde çalışan tüm personelin (hâkim, uzman, müdür, kâtip, mübaşir) alanın özelliğine göre eğitim programlarına tabi tutulmasının da çok faydalı olacağı düşünülmektedir.

TÜRKİYE’DE SUÇ MAĞDURLARININ HAKLARININ KORUNMASI ALANINDA YENİ DÜZENLEME VE YAPILANMA İHTİYAÇLARI

Dr. Bayram ERZURUMLUOĞLU *

Dr. Orhan FİLİZ**

Anahtar kelimeler: Suç mağdurlarına destek örgütlenmesi, Suç mağdurları hakları, Suç mağdurlarının korunması, suç mağdurları destek hizmetleri.

ÖZET

Türkiye’de sanık haklarının korunması konusunda ciddi bir takım hukuki düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, suç mağdurlarının haklarının korunması konusunda aynı şekilde ciddi düzenlemeleri içeren hukuki ve yapısal altyapı oluşturulmamıştır. Yazı, Batı ülkelerinin suç mağdurlarının haklarını koruma konusundaki birikimlerinden yararlanmak sureti ile Türkiye’de yapılması gereken sosyal, hukuki ve yapısal düzenlemeler ile sivil toplum örgütlenme çalışmaları konusunda genel bir değerlendirme yapmakta ve öneriler sunmaktadır.

Keywords: Victim Support, Victim assistance, Victim rights, Victim protection, Victims Services.

ABSTRACT

There are serious legal protections against violations of the rights of suspects in Turkey; however, there are not much legal protections to protect the rights of victims. By using the experiences of Western countries, in victim support and protection, the article suggests that it is high time for Turkey to bring in new legal and structural arrangements and set up a Victim Support structure in protecting and supporting rights of victims of crime.

GİRİŞ

Birçok insan, hayatlarının çeşitli dönemlerinde bir veya birden fazla suça maruz kalabilmektedirler. Bu gibi durumlarda kişiler, suçun cinsi, şiddeti, kişisel ve sosyal

---

* İLESAM Araştırma Grupları Koordinatörü

** Polis Akademisi Öğretim Görevlisi

konumları, daha önceden yaşadıkları tecrübeler, işlenen suçun failini önceden tanıyıp tanımadıkları ve de kendi psikolojik yapılarına bağlı olarak yaşadıkları mağduriyete farklı tepkiler verebilmektedirler. Bunlar gibi farklı sebeplerle suç mağdurlarından bazıları durumdan çok az etkilenebilirken, bazıları da; şok, korku, endişe, şaşkınlık, içine kapanıklık ve kararsızlık gibi durumları yaşamak yanında; bu kötü olayın gerçekleşmesinde kendi adlarına suçluluk veya faillere yönelik kızgınlık, intikam alma isteği gibi farklı duygusal reaksiyonlar da gösterebilmektedirler. Aynı şekilde birçok mağdur yaşadıkları kötü tecrübenin psikolojik ve sosyal etkilerinden kısa bir süre içerisinde kurtulup normal hayatlarına dönebilmelerine rağmen; yaşadıkları olaylardan aşırı şekilde etkilenebilen bazı mağdurlarda ise; baş ağrısı, karın ağrısı, bulantı, acı veya sızı gibi problemler yanında yemek zorlukları, uykusuzluk, karanlık korkusu, yalnızlık korkusu, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu (post traumatic stress disorder), tanımadıkları insanlardan korkmak ve kaygıya dayalı hastalıklar bile ortaya çıkabilmektedir (Neiderbach, 1986, Hamilton, 1989; Davis, Lurigio and Skogan, 1997; Victim Support, 2008a). Suç mağdurları arasında özellikle cinsel suçlar, terör ve şiddet suçları, aile içi şiddet mağdurları ile maktullerin geride kalan aile üyelerinden bazıları post-travmatik stres bozuklukları nedeni ile rehberlik ve danışmanlık hizmetlerine daha çok ihtiyaç duyabilmektedir (Kinchin, 2005).

Suç kurbanlarının mağduriyetlerinden etkilenme derecelerine genel olarak bakıldığında, özellikle çocuklar ve de kadınlar arasında yaşadıkları olayın negatif etkileri daha şiddetli olarak hissedilebilmekte ve de etkilerin daha uzun döneme yayılabildiği görülmektedir. Bu arada, suçlardan sadece suça maruz kalan mağdur kişilerin değil; bunların yakınlarının, arkadaşlarının, çocuklarının ve de suça şahit olan kişilerin de etkilendiğini hatırlatmakta fayda vardır (Pearlman & Saakvitne 1995; Resick, 1993; Viano, 1990; Office for Victims of Crime, 1998).

Yukarıda da ifade edildiği şekilde suç mağdurlarının yaşadıkları durumlara gösterdikleri reaksiyonların dereceleri ve süreleri genel olarak aşağıdaki şartlara bağlı olarak gelişmektedir:

- İşlenen suçun cinsi;
- Mağdurun suç failini tanıyıp tanımadığı;
- Yaşanan olaylardan sonra, mağdurun, ailesinden, arkadaşlarından, yakın çevresinden veya polisten aldığı destek veya tepkinin derecesi;
- Geçmişte yaşadığı diğer acı tecrübeler (Victim Support, 2008b)

Bu genel şartlar altında mağdurlarda ortaya çıkan etkiler mağdurun yakın çevresinde de yaşanabilmektedir veya mağduru çok ciddi olarak etkileyen bir olay yakın çevrede pek ciddi bulmayabilmektedir. Örneğin, bir meskenden hırsızlık olayı bile kişinin vücut bütünlüğüne dokunulmamış olmasına rağmen mağdurunun psikolojik

ve sosyal hayatını fiziki olarak ciddi bir saldırıya uğramış gibi etkileyebilmektedir. Bu suçlar esnasında mağdur ile fail hiç karşılaşmamış olsalar bile, suçun failinin mağdurun bir gaflet anında veya uykuları esnasında mesken mahremiyetini ihlal etmesi dolayısı ile mağdur, sanki fiziki bir saldırıya uğramış birisi gibi psikolojik olarak etkilenmektedirler (Budd, 1999; Maguire, 1980; Mawby and Walklate, 1997).

Bazı suç mağdurlarının olayın şokunu atlatmakta güçlük çekmelerinin genel bir sebebi de; suçların bir kaza gibi istemeden gerçekleşen olaylar sınıfından olmayıp, birileri tarafından bilerek ve isteyerek gerçekleştirilmiş olmasına dayanmaktadır. Genel olarak kazalar ile suçlar arasındaki farka bakıldığında görülebilir ki, kazalar, her ne kadar faillerince tedbirsiz ve dikkatsiz sonucu ortaya çıkmış olsalar bile, failleri tarafından bilerek ve isteyerek gerçekleştirilmezler, ancak, suçlar failleri tarafından bilerek ve istenerek işlenen eylemler cinsindedir. Bu durum mağdurların kendilerini işlenen suçlar ve bunların failleri karşısında güçsüz ve çaresiz hissetmelerine ve de uzun süreli etkilenmelerine neden olabilmektedir (Victim Support, 2008b). Mağdurlara bu tür duyguları yaşatan suçlara örnek olarak; sürekli ev içi şiddet, küçük yaştaki çocuklarla sürekli taciz veya zorla tecavüz, enest, zorbalık (bullying) gibi suçlar gösterilebilir (Wilson, 1989; Resick, 1993; American Psychological Association, 1993; Copeland and Wolfe, 1991).

Suç mağdurların yaşadıkları sosyal, fiziki ve psikolojik sıkıntılar göz önüne alındığında ne kadar büyük desteğe ihtiyaç duyabilecekleri ortadadır. Ancak, ülkemizde suç mağdurları için ne gibi psikolojik ve sosyal destek veren kuruluşlar var diye bakıldığında maalesef pek fazla bir şey olmadığı görülebilmektedir. Suç faillerinin hakları anayasamızda ve kanunlarımızda açıkça korunmasına ve de zanlılarına adli yargı sistemi içerisinde ihtiyaçları durumunda ‘ücretsiz avukat desteği’ bile veriliyor olmasına rağmen suç mağdurlarının gerektiğinde gizlik ve mahremiyet şartlarını sağlayabilen ve de ücretsiz olarak yararlanabileceği bir kurum ne yazık ki çoğu durumlarda bulunmamaktadır. Bu nedenle ülkemizde de suç mağdurlarının haklarının korunması, bir daha mağduriyet yaşamamaları için kendilerine pratik çözümler sunulması, ihtiyaç duydukları sosyal, psikolojik, sağlık, güvenlik, hukuki ve ekonomik konularda yönlendirici bilgi edinebilmeleri ve de gerektiğinde bu alanlarda destekler alabilmeleri konusunda bir şeyler yapmak gerektiği de ortadadır.

Türkiye’de de suç mağdurlarının haklarının korunması ve kendilerine ihtiyaç duydukları alanlarda gerektiğinde mahrem ve de ücretsiz olarak destek verilebilmesi konusunda ne gibi faaliyetler yapılabileceği hususunda Batılı ülkelerinin bu alanda elde ettiği mevcut deneyimlerden faydalanmakta büyük yarar görülebilir. Çünkü aşağıda, Victim Support gruplarının Batıdaki tarihi gelişimi ve mevcut durumu hakkında verilecek bilgiler değerlendirmeye alındığında da anlaşılacağı üzere Batı ülkelerinde ‘Victim Support’ veya ‘Victim Assisance’ grupları adı altında 35-40 yıldan beri ör-

gütlü faaliyet gösteren kurumlar bulunmaktadır. Bu ülkelerdeki yapılar, ülkemizde de, mesela, ‘Suç Mağdurlarına ve Şahitlerine Destek Derneği/Kurumu/Birliği’ veya ‘Sosyal Destek Derneği/Kurumu/Birliği’ adı altında yapılacak örgütlenmelere ve çalışmalarına çok güzel örnekler oluşturabilecek durumdadır.

VICTIM SUPPORT HAREKETLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

İnsanlık tarihine bakıldığında, ‘mağdur hakları’ ile ilgili ilk yasal hak düzenlemeleri Hammurabi dönemine, milattan önce 1728-1686 kadar gitmekle birlikte (Tosun ve Yalvaç, 2002), modern mağdur hakları hareketi Batıda 1970’li yıllarda başlamıştır. Bu dönemde başlayan hareket suç mağdurlarının ve şahitlerinin poliste, adliyede ve mahkemede gördüğü duyarsız muamelelerin zararlı etkilerine dikkat çekmek sureti ile başlamıştır. Özellikle feminist hareket cinsel suçlar ve aile içi şiddet konusunda kadınların genelde mağdur olmasına rağmen onlara poliste, savcılıklarda, sağlık kurumlarında veya mahkemelerde suçların asıl failleriymişler gibi muameleler gösterilmesine karşı (blame the victim) eylemler başlatarak suç mağdurlarına çifte acı yaşatılması konusuna tepki göstererek dikkatleri bu konulara çekmeye başlatılmıştır. Feminist hareket dışındaki diğer sivil toplum örgütlerinin de bu tür eylemlere destek vermesi üzerine polisin ve adalet sisteminin suç kurbanlarına bakış açıları yavaş yavaş değiştirilmeye başlamıştır.

Bu tür hareketlerin hız kazandığı dönemlerde Kilpatrick, Saunders ve diğerleri (1987) tarafından yapılan bir suç mağdurları araştırmasında, bir ülkede (ABD) gerçekte işlenen bazı suçların sayısı ile ‘polise rapor edilen’ suçların sayıları arasında çok ciddi farklar olduğunun bulunması, polisin ve diğer adli kurumların suç mağdurlara karşı tutumlarının suçların rapor edilme oranında ne ölçüde etkili olduğunu göstermekteydi. Araştırmada çıkan sonuçlara göre, suç mağdurları evden hırsızlık suçlarında, suçu %82.4 oranında polise rapor ederken; cinsel saldırı suçlarında bu oran %7.1’e kadar düşmekteydi. Birçok mağdurun yaşadıkları kötü olay neticesinde travma sonrası stres bozukluğu gibi ciddi psikolojik etkiler yaşamalarına rağmen olayı polise rapor etmek istememelerinin önemli sebeplerinden olarak da bu kurumda ve yargı sistemi içerisinde karşılaştıkları duyarsızlıklar bulunmaktaydı (Kilpatrick, Saunders et al.,1987).

Bu araştırma ile polis ve adli sistem suç ve suçlularla daha iyi bir şekilde mücadele edebilmek ve kendilerine gelen şikâyetleri daha sağlıklı sonuçlandırabilmek için suç mağdurlarına ve onların problemlerine karşı daha duyarlı olmaları gerektiği eğilimini başlatmıştır. Neticede, bu tarihlerden itibaren ABD ve İngiltere başta olmak üzere suç mağdurlarına yardım programları geliştirilmeye başlandı. Suç mağdurlarına karşı duyarlı olarak yapılan ilk çalışmalar genelde, sadece mağdurların suçun travması ile daha iyi baş edebilmeleri ve de işlenen suçu polis ve yargı kurumlarına daha sağlıklı olarak

rapor edebilmelerini amaçlamaktaydı. Bu sebeple ilk girişimler, mağdurların, ceza adalet sistemine daha fazla yardımcı olabilmeleri için adli sistem içerisinde görev alan bütün personelin suç mağdurlarına karşı nasıl daha duyarlı ve sağlıklı yaklaşmaları gerektiğine dair eğitim programlarını içermekteydi. Ancak, Victim Support hareketleri, polis ve adli yargı sistemindeki eğitim programlarının mağdurların problemlerini çözmekte hiçbir zaman yeterli olamayacağını beyanla, mağdurlar lehine daha fazla hak ve destek sağlanması alanındaki mücadelesine devam etti (Danis, 2006a).

Victim Support hareketi verdikleri başarılı mücadeleler neticesinde; 1980’li yıldan itibaren Amerika Birleşik Devletlerinden başlamak üzere suç mağdurlarının haklarını korumaya ve onlara yardıma yönelik kanunların çıkartılmasına ve yeni hizmet örgütlerinin de kurulmasına sebep oldular. Mesela Amerikan Kongresi 1984 yılında çıkardığı suç mağdurları kanunu (Victims of Crime Act) ile merkezi yönetim suç mağdurlarına yapılacak yardımlar konusunda liderlik yapması, bu amaçla kurulacak organizasyonlara maddi destek ve eğitim desteği sağlanması ve de bazı suç mağdurlarına tazminat ödenmesi konusunda düzenlemeler yaptı. Amerikan Kongresi, ayrıca, 1988 yılında suç mağdurlarına yapılacak yardımları organize edebilmesi için Suç Mağdurları Bürosunun (Office for Victims of Crime) kurulması konusunda bir kanun daha çıkardı. 1994 yılında Kadınlara Karşı Şiddet Kanununu ile (Violence Against Women Act) fiziki veya cinsel şiddete uğrayan kadınların korunması için evler açılması ve de kadınların şiddete maruz kalmalarının önlenmesi için alınacak diğer tedbirleri düzenledi ve bu kanunlar Amerika’daki eyaletlerin tamamında yürürlüğe konuldu (Danis, 2006b).

ABD dışındaki Victim Support hareketine genel olarak bakıldığında, özellikle feminist hareketten destek alan bu hareketin diğer dünya ülkelerine de benzer şekilde yayıldığını söylemek mümkündür. Çünkü ana desteğini feminizm gibi dünya çapında yaygın ve etkili bir ideolojiden alan mağdur hakları hareketine hiçbir medeni ülke kayıtsız kalamamıştır.

TÜRKİYE’DE SUÇ MAĞDURLARININ HAKLARININ KORUNMASI İLE İLGİLİ DURUM

Türkiye’de suç mağdurlarının korunmasına yönelik bir takım hukuki ve yapısal düzenlemeler mevcut olmakla birlikte bunlar sanıklara verilen haklar ve korumalar ile karşılaştırıldığında maalesef Anayasamızdaki “eşitlik” kuramına uymayacak düzenlemeler bulunmaktadır. Bu durumun mağdurlar açısından büyük bir haksızlık ve dengesizliği içermekte olduğunu belirtmek de mümkündür. Çünkü en basit örneklerden birisi olarak Anayasamızda ‘sanık’ haklarına’ dair düzenlemeler olmasına rağmen ‘mağdur haklarına’ dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Diğer kanunlarımızdaki mağdur haklarına dair düzenlemelere de bakıldığında ülkedeki de-facto ceza adaleti

sürecinin birçok suç “mağdur”unu daha da mağdurlaştırmakta, nerede ise mağdura da suçlu kadar ceza çektirmekte olduğunu bile söylemek mümkündür. Buna ilave olarak, mevcut kanunlarımızda mağdurlara verilen haklar konusunda mağdurları bilgilendirebilecek organize, bağımsız ve ücretsiz bir yapı bulunmadığından, mevcut haklarının ne olduğunu bilmeyen birçok mağdur, mevcut haklarının kullanılmaktan mahrum kalabilmektedir. Mesela 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 5233 sayılı Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılama Hakkındaki Kanun ve ilgili mevzuat terörden zarar gören vatandaşlara Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonundan öncelikle yardım yapılması öngörülmüştür. 2230 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ve 4230 Ailenin Korunmasına Dair Kanunlar suç mağdurlarına bir takım maddi yardımlar getirmektedir ve de özellikle, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 234. Maddesi Mağdur ile şikâyetçinin hakları ile ilgili bir takım düzenlemeler yapmıştır. Ancak, sıradan bir vatandaşın bütün bu haklardan yararlanabilmek için öncelikle; ya birazcık bilgi sahibi olması veya bilgilendirilmesi, daha sonra da bir hukuki danışman tutması gerekeceğinden suç mağdurlarının birçoğunun bu haklardan yararlandığı şüphelidir ve bu konularda ciddi araştırmalara ihtiyaç vardır. Bütün bunlara ilave olarak, fiziki saldırı, şiddet, kapkaç, hırsızlık, soyguncuk vb. gibi suçlardan dolayı ölen, tıbbi zarar gören, iş kaybına uğrayan veya psikolojik ve sosyal olarak diğer maddi zararlara uğrayan suç mağdurlarına destek sağlanması ve mağduriyetlerinin giderilmesi konusunda her hangi bir düzenleme yapılmadığını da belirtmek gerekir. Benzer durumları yaşayan birçok suç mağduruna ABD, Avustralya, Avrupa Birliği üyeleri gibi birçok ülkede ‘Mağdur Tazminat Kurulları’ ve ‘Mağdur Tazminat Fonları’ (Victim Compensation Boards/Funds) vasıtası ile ambulans, cenaze, tıbbi ve psikolojik tedavi giderleri, ilaç, iş kaybı gibi maddi zararların telafisi yönünde desteklerde bulunulmakta ve bir kısım zararları tazmin edilmektedir (Young, 1993; Office for Victims of Crime 1998; Victim Support, 2002; Office for Criminal Justice Reform, 2006; Victims Services, 2008a).

Ülkemiz hukukunda suç mağdurlarına karşı bir takım duyarsızlıkların devam etmesinin en önemli sebeplerinden birisinin Türkiye’ye ait bir Victim Support yapılmasının olmaması olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, bu durumun, en azından Avrupa Birliğine üyelik sürecinden dolayı devam edemeyeceğini belirtmekte de fayda görüyoruz. Çünkü Avrupa Birliği mevzuatı ve prensip kararları gereği üye olan ve olmak isteyen her ülkede mağdur hakları ile ilgili bir takım minimum standartların getirilmesi şart koşulmaktadır. Mesela, Avrupa Konseyinin 15 Mart 2001 tarihinde aldığı çerçeve kararı (Council Framework Decision of 15 March 2001 on the Standing of Victims in Criminal Proceedings -2001/220/JHA) ve de Avrupa Konseyi Bakanlar komitesinin 14 Haziran 2006 tarihli 967’nci birleşiminde aldığı “Rec(2006)8” sayılı kararları (Council of Europe, Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims at the 967th meeting of the

Ministers’ Deputies) gereği üye ülkelerde suç mağdurlarına destek verilmesi için özel servislerin kurulması yanında bağımsız Victim Support kurumlarının da kurularak; ceza kanunlarına göre suç sayılan bütün suçlarda, suç mağdurlarına, ceza davaları öncesinde, ceza davaları sırasında ve dava sonrasında gerekli olan sosyal, duygusal ve maddi yardımlarda bulunulmasını öngörmektedir. Ayrıca, poliste, sağlık kurumlarında, adli sistemde ve diğer sosyal yardım kurumlarında suç mağdurları ile muhatap olan tüm personelin uygun ve yeterli eğitimden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Türkiye’de her ne kadar Batı ülkelerindeki kadar organize bir Victim Support yapılanması veya mağdur hakları mevzuatı henüz bulunmasa da Victim Support kurumlarınca verilen bir takım hizmetleri sınırlı olarak yürüten kurumların da mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Mesela, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde kurulan “Alo 183” danışma hattı, hem devlet eliyle hem de sivil toplum eliyle kurulan kadın sığınma evleri ve baroların kurmuş oldukları bir kısım bürolar, Türkiye’de faaliyet gösteren ve sınırlı hizmetler veren Victim Support kurumlarına örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu tür çalışmalar yapan kuruluşların genellikle çocuklara ve kadınlara yönelik suçlar dışında kalan suçların mağdurları ve mağduriyetleri ile pek ilgilenemediklerini veya bu gruplara mevcut hizmetlerini bile sunarken çoğu zaman yetersiz veya desteksiz kaldıklarını belirtmekte fayda vardır (ASAGEM, 2008a; ASAGEM, 2008b).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde kurulan Alo 183 çağrı merkezine yapılan başvurularla ilgili 20 Haziran 2008 tarihinde Devlet Bakanı Nimet Çubukçu tarafından yapılan bir basın açıklamasında; “Alo 183 Aile, Çocuk, Kadın, Sosyal Hizmet ve Özürlü Çağrı Merkezi’ne 25 Ocak 2007 tarihinden 5 Haziran 2008 tarihine kadarki, yaklaşık 1,5 yıl, içerisinde 198 bin 433 çağrı geldiğini ifade etmiştir. Bu açıklamada 2007 yılı sonu itibariyle ihmal ve istismar alanında yapılan toplam başvuru sayısının ise 346 olduğu, ihmal ve istismar alanında yapılan başvuruların 136’sının çocuk ve genç, 199’unun kadın, 5’inin özürlü, 4’ünün yaşlı, 1’inin erkek 1’inin de aile konularında olduğu belirtilmiştir. Bu olaylarda ihmal ve istismar vakalarında, barınma talebi, gerektiğinde il sosyal hizmetler müdürlüklerinde oluşturulan acil müdahale ekiplerine bildirilmekte, ihmal ve istismar devam etmekteyse kolluk kuvvetlerine ve adli mercilere yönlendirilmektedir. Vaka acil ise kolluk kuvvetleri ile tarafımızdan iletişime geçilerek vakaya müdahale edilmesi ve yasal sürecin başlatılması sağlanmaktadır (Ankara Haber Ajansı, 20.06.2008).

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Alo 183 danışma hattı sadece kadın, çocuk ve özürlülere yönelik bazı suçlar veya sosyal hizmetleri içiren durumlardaki dar bir alanda yardım sağlamaktadır. Ancak bu yazıda üzerinde durulan “suç mağdurlarına yardım –Victim Support” kavramı çok daha geniş bir alanı kapsamakta ve mağdur desteğine

ihtiyaç duyabileceklerin sadece kadın, çocuk ve özürllülerden ibaret olmaması gerektiği veya yardım edilmesi gereken ‘mağdur’ kapsamının sadece çocuklara, özürllülere veya kadına yönelik suçlar kapsamının bu kadar dar tutulmaması gerektiğidir. Mesela, bir işi için kendi yolunda giderken bir kapkaççı, bir tinerci, bir holigan veya her hangi bir saldırganın saldırısı ile karşılaşp, fiziki zarar görüp yaralanan ve işine bir süre gidemeyen bir mağdurun da cinsiyetine bakılmaksızın destek görebilmesi insan hak ve onuruna saygılı sosyal bir devletin gereğidir.

Victim Support hizmetlerinin bulunduğu birçok ülkede; fiziki saldırılar sonucu yaralanma veya ölümler, dikkatsiz bir şoför tarafından çarpma sonucu yaralanma veya ölümler, cinsel saldırılar, soygun, adam kaçırma, kundakçılık vb. gibi suçların mağdurlarına da belirli bir miktarı aşmamak kaydı ile tıbbi yardım, psikolojik danışmanlık yardımı, iş ve gelir kaybı desteği, cenaze masraflarının karşılanması gibi maddi yardımlarda bulunmaktadır. Suçlar veya faili meçhul bazı kazalar sonucu ortaya çıkan zararların, eğer suç faillerinden geriye alınma veya trafik sigortası gibi sigorta kurumlarından tazmini imkânı var ise bu tür giderler devlet veya mağdur tarafından geriye tahsil edilebilmektedir. Ancak, failler bulunamıyor veya böyle bir imkân yok ise bile, devletin sosyal devlet olma yükümlülüklerinin bir parçası olarak vatandaşını mağdur etmemesi gerekmektedir. Çünkü böyle bir hizmetin verilmemesi suçlardan mağdur olan kişilerin; maddi, fiziki veya zihinsel olarak gördükleri zararları kısa vadede karşılamaları mümkün olmadığında, çifte mağduriyet yaşayabilmektedirler. Neticede, İlk mağduriyetlerini kanunun suç saydığı fiillerden yaşayan mağdurlar; genellikle, ikinci mağduriyetlerini de düştükleri zor durumdan kendilerine kurtaracak bir elin olmamasından dolayı yaşayabilmektedirler. Suçlardan zarar gören hemen herkesin, bir ailesi, bir hayat düzeni, kendisi dâhil bakmakla yükümlü olduğu birileri dikkate alındığında, o kişilere yapılacak yardımın, o kişiler yanında, aslında zor durumda bırakılan ailelerine de bir yardım olduğunu hatırlamakta fayda vardır.

Genel olarak bakıldığında, her mağdurun bir ailesi vardır ve bireysel olarak mağduriyet gibi görülebilecek suçlar bile çoğu zaman aileyi birincil veya ikincil olarak etkileyebilmektedir. Bu sebeple, ceza kanunlarına göre suç sayılan fiillerden zarar gözen herkesin ve her kesimin ihtiyaç duyduğu desteklerin verilmesi aslında toplum ve aile düzeninin korunması için çok önemli bir destek olacaktır. Zor zamanlarında kendilerine uzanacak bir şefkat elinin olması, aile fertlerinin yaşadıkları zorlukları kısa sürüde yenmesine ve hayatlarını bir an önce yeni bir düzene koymalarına vesile olacaktır.

ÜLKEMİZDEKİ VE BATI ÜLKELERİNDEKİ MAĞDUR DESTEK HİZMETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Ülkemizdeki mevcut durum Batı ülkelerindeki durumla karşılaştırıldığında görülebilir ki; Batıdaki, mevcut, Victim Support kurumları bütün suç mağdurlarına, ailele-

rine ve yakın arkadaşlarına veya komşularına bile ihtiyaç duyabilecekleri bilgi, pratik yardım ve diğer destekleri sunmak üzere kurulmuş gönülle veya bağımsız hizmet kuruluşlardır. Bunlar polisten, jandarmadan ve diğer adli yargı birimlerinden bağımsız, ancak o kurumlara birlikte hizmet üretmektedirler.

Bu alanda yapılan hizmetlere İngiltere örneğinde bakıldığında, İngiltere’de 1974 yılından beri hizmet veren Victim Support örgütünün 2007 yılında 1.7 milyon kişiye yardım ettiği ve de yardım alanların yarısının 11-16 yaş grubundaki çocuk veya gençler olduğu görülmektedir (Victim Support, 2008c). Bu durum göz önüne alınarak ülkemizdeki suç mağdurlarını bakıldığında doğrudan veya dolaylı olarak suç mağdurları arasında bulunan, belki de Victim Support kurumları olmaması nedeni ile ulaşılamayan ne kadar çok çocuğa yardım verilebileceği konusunda bir fikir sahibi olmak mümkündür. Ayrıca, İngiltere’deki gençlerin hangi alanda yardım gördüğüne bakıldığında:

- %26’sının tehdit
- %23’ sürekli taciz ve sataşma (bullying)
- %13 fiziki saldırıya uğrama
- %20 bir eşyalarının çalınması
- %14 birilerince eşyalarına bilerek zarar verilmesi olduğu görülmektedir.

Gençlerin maruz kaldığı suçlar genel olarak değerlendirildiğinde, onların hem mala hem de şahsa karşı işlenen suçlara maruz kalma oranlarının yetişkinlere göre oldukça yüksek olduğu da görülmektedir (MORI, 2005, Budd, Sharp and Mayhew, 2005).

Ülkemizdeki çocuklara yönelik aile içi şiddet, okulda şiddet, taciz, sataşma ve benzerleri gibi konulardaki çalışmalara bakıldığında ailede veya okulda fiziksel ve psikolojik şiddet gören çocukların sayılarının azımsanmayacak kadar çok olduğu görülebilmektedir (Özönder, Sağlam, Aksoy, 2005; Deveci, Karadağ ve Yılmaz, 2008; Kepenekçi ve Çinkır, 2003). Ancak, bu alanda yaşanabilecek her türden vaka için adli cezalandırma çözümünün çoğu zaman yanlış veya gereksiz olacağı da bir aşîkârdır. İdeal olan ya suçlar oluşmadan önleyici (proaktif) tedbirler alabilmektir ya da suçtan doğabilecek zararları minimize edebilecek tedbirleri almaktır. Bu sebeple, ülkemizdeki suç mağdurlarının haklarının korunması ve de potansiyel suç mağdurlarının zararlarını minimize edebilmek için bilinçlendirilmeleri çalışmalarını yürütmek üzere kurulacak bir ‘Suç Mağdurlarına ve Şahitlerine Destek Kurumu’ çok önemli hizmetler sunulmasını sağlayacaktır.

Bu kurum vasıtası ile televizyon kanallarında, yazılı basında ve radyolarda tanıtım ve bilinçlendirme kampanyaları yapılması yanında ilk ve orta dereceli okullardaki rehberlik derslerinde öğrencilere yapılacak bilgi dağıtımı ile gençlerimizin birçok

mağduriyetlerden kurtarılmasının sağlanması yanında, birçok mağduriyetleri yaşamamaları için de tedbir alınmış olabilecektir. Özellikle okul öğrencilerine taciz, cinsel, taciz, şiddet, zorbalık (bullying) ve diğer suçlardan korunma konusunda neler yapılabileceği, nasıl önenebileceği ve nerelerden destek alınabileceği konularında eğitim verilerek; öğretmenler ve ailelerle birlikte çözümler üretilebilecektir. Ayrıca bütün adliyelerde, emniyet müdürlüklerinde ve bir takım kolaylıkla ulaşılabilir alanlarda tüm suç mağdurlarına yardım hizmetleri başlatılabilecektir.

Çalışmanın bu noktasından itibaren Batı ülkelerinde ve de özellikle ABD ve İngiltere’de ‘suç mağdurlarına ve şahitlerine destek’ alanlarında yapılan çalışmalar ve bu çalışmalardan yararlanarak ülkemiz şartlarına uygun yapılabilecek faaliyetler konusu işlenecektir.

VICTIM SUPPORT GRUPLARI NEDİR VE KİMLERDEN OLUŞUR:

Victim Support grupları bir kâr amacı gütmeyen, suçlardan zarar gören veya doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen herkese sosyal yardımda bulunmak üzere kurulmuş gönüllü veya devlet destekli kuruluşlardır. Bu kuruluş personeli ve gönüllüleri polisten, jandarmadan ya da devlet kurumlarından bağımsız olarak faaliyet gösterirler ve de hayati tehlike gibi çok özel durumlar olmadığı müddetçe mağdurların izni olmadan hiçbir devlet kuruluşuna suçlar veya mağdurlar hakkında bilgi aktarmazlar. Bu kuruma konu ile ilgili çalıştırılacak profesyonel elemanlar yanında gönüllü olarak; eğitim, öğretim ve sosyal durumu uygun olan ve bu tür faaliyetler için biraz vakit ayırabilecek herkes katılabilir. Kuruluş amaçları doğrultusunda yapılacak faaliyetler için vakitlerini ayırabilecek gönüllüler öğrencilerden olabilecekleri gibi, öğretmen, hukukçu, serbest meslek sahibi, sosyal hizmet görevlisi veya ev hanımı bile olabilirler. Ancak, hizmete başlamadan önce herkes ciddi bir hazırlık eğitiminden geçirilir. Bu eğitim içerisinde dinleme becerisi, çocuklar ve gençlerle birlikte çalışma becerisi, kanunlar, suçlar, adli sistem ve işbirliği yapılabilecek diğer kurumlar hakkında bilgiler yer alır (Victim Support, 2008d; Office for Victims of Crime, 1998).

VICTIM SUPPORT GRUPLARININ HEDEF KİTLESİ

Öncelikle ‘Victim Support’ gruplarının; suçlar polise rapor edilmiş olsun veya olmasın, suçtan mağdur, şahit ya da mağdur yakını veya arkadaşı olarak etkilenen herkese açık kuruluşlar olduğunu belirtmekte fayda vardır. Victim Support grupları bağlamında mağdur tanımı şöyle yapılmaktadır: Mağdur; bir başka kişi tarafından işlenen ve suç unsuru içeren bir eylemden doğrudan veya dolaylı zarar gören kişidir. Bu zarar, fiziksel, duygusal ve psikolojik zararı, yakın akrabalarından birinin kaybını ve mala verilen zararı da içerir. Bu durumda mağdur tanımı suçtan birinci derecede doğrudan zarar gören kişiler yanında, doğrudan bir zarar görmemekle birlikte bir başkasına yapılan saldırıdan şahit veya mağdur yakını olarak etkilenen veya zarar gören kişileri de kapsamaktadır (Victims Service, 2008b).

Victim Support’tan yardım alabilmek için işlenen suçu mutlaka polise rapor etmiş olmak gibi bir zorunluluk yoktur. Bir suç polise rapor edilmemiş olsa bile Victim Support örgütleri arzu edenlere psikolojik destek, pratik çözümler veya aydınlatıcı bilgi alanlarında yardımda bulunmaktadır. Ayrıca Victim Support kurumlarına suç mağdurları tarafından aktarılan bilgiler mağdurlar istemediği müddetçe polise de bildirilmemektedir. Ancak, mağdur suçu rapor etmek istiyor olmasına rağmen, korku veya tehdit gibi bir takım çekinceleri nedeni ile bunu yapamamışsa ve bu gibi durumlarda gerektiğinde isim mahremiyeti korunarak, olayın polise nasıl rapor edilebileceği konusunda kendilerine yardımda bulunmaktadır (Andrews, 1992; Victim Support, 2008d; Office for Victims of Crime, 1998).

Bu noktada, suçtan mağdur olduğunu iddia edenlerin devletten belirli miktarlarda tıbbi, maddi ve psikolojik tazminat desteği alabilmeleri için işlendiği iddia edilen suçun mutlaka polis veya jandarmaya rapor edilme zorunluluğu olduğunu belirtmekte fayda vardır. Yani, Victim Support kurumları, bir olayın gerçek olup olmadığını araştırmaksızın ve de ön yargısız olarak herkese genel mahiyette bilgi, sosyal ve psikolojik destek sunmaktadır. Ancak, bir suçtan zarar gördüğü iddiası ile ilave maddi yardım almak talebinde bulunanların olayın mahiyeti hakkında güvenlik kuvvetlerine bilgi vermeleri ve durumun güvenlik kuvvetlerince incelenip, araştırılması bir zorunluluktur. Aksi takdirde, bu türden birçok mesnetsiz iddialar ile suiistimallerin yapılabileceği de ortadadır. Bu duruma ilave olarak, mağdurun mağduriyetini tazmin edecek özel veya genel bir sigorta güvencelerinin de bulunmaması gerekmektedir. Mağdurların, belirli bir sosyal güvenceleri bulunmakta ise, kendilerine Victim Support kurumları genel hizmetler dışında ayrıca bir maddi yardımda bulunmamaktadır. Özet olarak, Victim Support yardımları bir suçtan görülen zararı başka bir sosyal güvencesi olmadığından dolayı karşılayamayan kişileri kapsamaktadır. Bu kurumların verdiği hizmetlerin belirli sınırları vardır ve de bunlar genel hayat sigortası, kaza sigortası, ev ve eşya sigortası gibi algılanmamalıdır. Amerika’da ve Avrupa’nın birçok ülkesindeki uygulamalar bu yöndedir.

VICTIM SUPPORT GRUPLARI KAYNAKLARINI NEREDEN SAĞLAR?

Victim Support grupların insan kaynaklarını sosyal hizmet görevlerini yapabilecek farklı mesleklerden birçok personel ve gönüllüler oluşturur. Sosyal yardım faaliyetlerini yürütmek için gerekli maddi kaynaklar devlet fonlarından yardımlar, diğer kişi ve kurumlardan sağlanan bağış ve yardımlar ile kurumu desteklemek üzere oluşturulan ticari müesseselerden sağlanır. Bu tür hizmetler İngiltere’de tamamen gönüllüler üzerine kurulmuşken, ABD’de ana personel grubu devlet destekli sosyal hizmet görevlilerinden oluşur. Ancak, her iki ülkede de bu kuruluşlar polisten ve adliyeden bağımsız çalışmaktadır (Young, 1993; Office for Victims of Crime, 1998; Victim Support, 2008d).

VICTIM SUPPORT HİZMETLERİNDEN YARARLANMA YOLLARI

Victim Support'un verdiği hizmetlerden yararlanmak için Victim Support merkezlerine, telefonla, faksla, internet, email ile bağlantı kurmak yanında, bizzat ziyaret ederek de yardım almak mümkün olmaktadır. Ayrıca arzu eden mağdurlara, Victim Support görevlileri ve gönüllülerince evlerini bizzat ziyaret etmek sureti ile gerekli destek verilebilmektedir (Danis, 2006b; Young, 1993; Office for Victims of Crime, 1998; Victim Support, 2008e). Bu bağlamda, Victim Support servislerinden yararlanan suç mağdurlarının büyük bir çoğunluğunun, doğrudan Victim Support servislerine yardım için başvurmak yerine, polisin kendilerini Victim Support servislerine yönlendirmesi veya polisin Victim Support kurumunu yaşanan durumdan haberdar etmesi neticesinde bu kurumun mağdurla doğrudan iletişim kurması neticesinde faydalandırıldıklarını da belirtilmekte fayda vardır. Örnek olarak, İngiltere'de hükümetin uygulamaya koyduğu 'suç mağdurları uygulama kuralları' genelgesi gereğince polis kendilerine rapor edilen bütün ciddi suçlar hakkında Victim Support servislerini haberdar etmek zorunda bırakılmıştır. Bu sebeple Victim Support hizmetinden yararlanan kişilerin %91%'inin polis tarafından yönlendirilen kişilerde oluştuğu görülmüştür (Victim Support, 2006a). İngiltere'de polise hiç gitmeden doğrudan Victim support servislerine müracaat edenlerin oranı yalnızca %2%'dir. Geriye kalan %7'lik grup diğer resmi ve özel kuruluşlar tarafından yönlendirilmiş mağdurlardır (Victim Support, 2006b). İngiltere'deki polis yönlendirmesi ile Victim Support hizmetlerinden yararlanması oranının bu kadar yüksek olmasının sebebinin İngiliz halkının kendi polislerini ve polis kurumunu ülkenin en güvenilir kurumlarından birisi olarak görmesi olduğunu söylemekte fayda vardır (Barnett, 2008; Jackson ve Sunshine, 2007). Türkiye'de bu oran farklılık arz edebilir. Ancak, yine de İngiltere verileri değerlendirildiğinde, victim support gruplarının hizmetlerini yerine getirebilmeleri için polis kurumu ile aktif işbirliği içerisinde çalışmasının ne kadar önemli olduğu ortada çıkmaktadır.

SUÇTAN ETKİLENENLERE VICTIM SUPPORT KURUMUNCA DESTEK SUNULAN YERLER:

ABD'deki Victim Support servisleri bazı yerlerde emniyet müdürlükleri binalarında bazı yerlerde ise adliyelerde veya ulaşılmaya kolay daha farklı yerlerde hizmet verebilmektedirler. İngiltere'deki Victim Support servisleri ülkedeki bütün adliye binalarında kendilerine ayrılmış bir büroda 'Witness Service' yani 'Şahit Hizmetleri' adı altında hizmet sunmaktadırlar. Bu servisler suçtan etkilenen mağdurlara, ailelerine ve arkadaşlarına mahkeme öncesinde, mahkeme sırasında ve sonrasında gerektiğinde mahrem ve ücretsiz destek verilmektedir. Yani bu servis gönüllüleri, eğer arzu edilirse şahit veya mağdura mahkeme öncesinde bilgi ve destek vermeleri yanında, mağdur veya şahitle birlikte mahkemedeki duruşmalara kendileri ile birlikte girerek ilgililere yardımcı olabilmektedirler.

Mahkemelerdeki duruşmalara mağdur veya şahit olarak ilk defa girecek olanların tecrübesizliklerinden dolayı çekingenleştiği, korktuğu, heyecanlandığı, şaşkınlaşabileceği görülebilmektedir. Bu sebeple, Şahit Hizmetleri görevlileri mahkemede şahitlerden ne beklediğini ve hangi şartlarda nasıl davranmaları gerektiği konusunda pratik bilendirmede bulunmaktadır. Bu alanda kendilerine mahkemelerin genel yapısı, yerleşim durumu, çalışma usulleri, mahkeme görevlilerden hâkimin, savcının, kâtabin, yerleri ve rolleri, avukatların, şahit, sanık ve tanıkların yerleri ve pozisyonları vb. hakkında bilgiler sunulmakta ve kendilerini rahatlatıcı sosyal destek sağlanmaktadır.

Özellikle, aşırı şiddet ve tecavüz gibi konularda yürütülecek davalarda topluluk içerisinde konuşulmasının zor veya tiksiniç gelebileceği konularda mağdur veya şahit olarak mahkemede konuşma, sanıklarla yüzleşme gibi sıkıntıya düşülebilecek durumlarda Şahit Hizmetleri gönüllüleri mahkeme öncesinde, mahkeme sırasında ve sonrasında hem mağdurlara, hem şahitlere hem de yakın arkadaşlarına psikolojik destek ve pratik yardımlar sunulmaktadır. Ayrıca, kişisel ve toplumsal açıdan ciddi görülen davalarda mağdurlar Victim Support’tan destek istememiş olsalar bile Şahit Hizmetleri bölümü mağdurla mahkeme öncesinde bir mektup yollamakta veya telefonla bağlantı kurarak yardım almayı arzu ettikleri takdirde buna hazır olduklarını belirtmektedirler.

Şahit desteğinden suç mağdurları, aileleri ve yakın arkadaşlarının ve şahitlerinin yararlanmasının yanında sanık lehine şahitlik yapmak isteyen kişiler de yararlanabilmektedirler (Victim Support, 2008f).

SUÇ MAĞDURLARI VE ŞAHİTLER İÇİN VICTIM SUPPORT HİZMET VE BİLGİLERİNE ULAŞMA KANALARI

VICTIM SUPPORT TELEFON HATLARI:

Ülke genelinde tek bir numara ile ulaşılabilen hatlar, suç mağdurlarına pratik bilgiler sunmak ve gerektiğinde Victim Support yerel hizmet birimleri ile bağlantı kurabilmeleri için bilgi sunmaktadır (Victim Support, 2008e).

YAZILI VE ELEKTRONİK BİLGİ KAYNAKLARI

Victim Support web sitesi, yazılı broşürler ve kitapçıklar aracılığı ile gerek suç mağdurlarına ve de gerekse potansiyel suç mağduru olabilecek herkese suçları önleme veya suç sıkıntılarını ile nasıl başa çıkılabileceği konularında çok geniş bir alanda bilgi sunulmaktadır. Bu bilgiler genel olarak aşağıdaki gruplara ayrılmaktadır (Victim Support, 2006a; 2008a; 2008b; 2008c; 2008d; Victims Services, 2008a; Office for Criminal Justice Reform, 2006)

- Suç mağdurların ne gibi duygusal sorunlar yaşanabileceği ve suçun psikolojik ve sosyal sıkıntıları ile nasıl başa çıkılabileceği hakkında bilgiler.
- Mal, Can ve Irz karşı işlen suçlar ve bunlara karşı şahsi güvenlik hakkında pratik bilgiler.
  - Kundakçılık
  - Meskenden, işyerinden ve şahıslar üzerinden hırsızlık
  - Kapkaç ve Soygunlar
  - Araba hırsızlıkları ve arabadan hırsızlıklar
  - Çocuklara ve gençlere karşı işlenen suçlar
  - Aile içi şiddet
  - Nefret Suçları (ırkçılık, ayırımcılık vs.)
  - Şiddet Suçları
  - Adam öldürme ve yaralamalar
  - Irkçılık suçları
  - Cinsel suçlar, ırza tasaddi ve tecavüz
  - Okullarda taciz, zorbalık ve şiddetin önlenmesi hakkında bilgiler
  - Şahsi güvenlik
  - Travma sonrası stres bozukluğu (Post-traumatic stress disorder)
  - Sokak suçları
- Suçtan mağduriyet durumunda kimlerden ve nasıl yardım alınabileceği hakkında bilgiler.
- Suç mağduriyetin bir daha yaşanmaması için alınacak tedbirler hakkında bilgiler.
- Mağdur hakları, sigorta, tazminat, sosyal güvenlik vb. konularda pratik yardım bilgileri
- Ceza adalet sistemi hakkında tanıtıcı bilgiler.
- Mahkemeler, duruşma, taraflar, karşılaşılabilecek durumlar ve mahkeme usulleri hakkında bilgiler.
- Mahkemeye gitmeden önce psikolojik destek ve pratik bilgi alınabilecek yerler.
- Suç şahitlerinin adli yargı sistemi içerisinde neler yapabileceği hakkında bilgiler.
- Suç şahitlerinin kimlerden ve nasıl yardım alınabileceği hakkında bilgiler.
- Suç şahitlerinin de ne gibi duygusal sorunlar yaşanabileceği ve bunlarla nasıl başa çıkılabileceği hakkında bilgiler.
- İlgili konular hakkında bilgi veren diğer kurumlar ve web siteleri hakkında bilgiler.

E-ÖĞRETİM WEB SİTESİ

Mağdurlar ve şahitler için adli yargı sistemin tanıtım ve sanıklar dâhil sistemin bütün aktörleri hakkında bilgi veren bir E-öğrenme web sitesi de bulunabilmektedir (www.cjsonline.org/).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olursa ülkemizde de suç mağdurlarının yaşadıkları kötü olayların olumsuz etkilerinden daha kısa sürede kurtulmaları, kendilerine ve ailelerine suçlar ve suçlular vasıtası ile gelen sıkıntıları daha rahat atlatabilmeleri ve de aynı mağduriyetleri bir daha yaşamamaları hususunda yardımcı olabilmek için yeni kurumlar oluşturulmasına ihtiyaç olduğu ortadadır. Suç mağdurları ve şahitlerine verilecek yeni hizmetler genelde bütün mağdurların; özelde ise genç kızlarımızın, genç çocuklarımızın, kadınlarımızın, yaşlılarımızın, özürlülerimizin, ekonomik durumu zayıf ve de eğitim düzeyi düşük olan vatandaşlarımızın büyük ihtiyacı bulunmaktadır. Böylesine bir hizmet, bu tür gruplara iki yönden fayda sağlayacaktır. Birincisi, bu grupların karşılaşabileceği suçlar ve yardım alınabilecek kurumlar yönünden ‘farkındalık’ yaratmak sureti ile mağduriyetlerin azaltılması yönünde olacaktır. İkincisi ise, suçtan mağdur olma halinde, onlar kendilerini, devlet ve toplum tarafından terk edilmişlik bulmayacaklardır. Sosyal devletin şefkat eli onlara uzandığında, geri kalan hayatlarını yeniden inşa ederek topluma faydalı birer fert ve aile üyesi olarak yaşamlarına devam edebileceklerdir.

Victim Support kurumlarının suçlarla mücadele açısından özel bir fonksiyonları da bulunmaktadır. İstatistikî veriler göstermektedir ki polise veya savcılığa her rapor edilen suç mahkûmiyetle sonuçlanmamaktadır. Mesela Adalet istatistiklerine göre (2006) savcılıklara intikal eden suç duyurularının %55’inin takipsizlikle sonuçlandığı ve de açılan davaların da yaklaşık %20’sinde beraatla neticelendiği görülmektedir. Bu durumda, suçtan mağdur olduğuna inanan ve bu hususta şikâyetle bulunan kişilerin haklarının adli yargı sistemi içerisinde tam olarak korunamadığı ortaya çıkmaktadır. Suç problemine bu açıdan bakıldığında da Victim Support benzeri bir yapının ülkemizde de kurulmasının suçtan mağdur olduğuna inanan ancak ceza adalet sistemince davaları; inandırıcılık zayıflığı, delil yetersizliği vb. gibi gerekçelerle farklı şekilde sonuçlandırılan kişi ve sosyal gruplar için önemli bir destek yapısı oluşturacaktır. Bu sebeple, ülkemizde de, gerek suç işlenmesini önleyici hizmetler sunulması açısından gerekse bir suç işlendikten sonra ortaya çıkan yaraların sarılması açısından ‘suç mağdurları ve şahitlerine yardım’ kanunlarının çıkarılması ve ilgili kurul ve kurumların oluşturulması gereklidir.

Bu amaca yönelik olarak Batı ülkelerinde de olduğu gibi ülkemizde de suç mağdurlarını haklarını açıkça koruyacak bir takım kanuni düzenlemeler yapılması ve de

bu düzenlemeler içerisinde verilecek hizmet politikaları geliştirmek ve de suç mağdurlarına verilebilecek hizmetleri geliştirmek üzere bağımsız kuruluşların kurulması özellikle toplumumuzun zayıf ve istismara açık kesimlerine verilmesi gereken bir insan hakları desteği anlamına gelir.

AVRUPA STANDARTLARINA GÖRE SUÇ MAĞDURLARININ HAKLARI NELER OLMALIDIR:

Avrupa Birliği'ndeki suç mağdurlarına yönelik en önemli hak düzenlemeleri Avrupa Konseyinin 15 Mart 2001 tarihinde aldığı çerçeve kararı (Council Framework Decision of 15 March 2001 on the Standing of Victims in Criminal Proceedings -2001/220/JHA) ve de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 14 Haziran 2006 tarihli 967'nci birleşiminde aldığı “Rec(2006)8” sayılı kararları (Council of Europe, Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims at the 967th meeting of the Ministers' Deputies) ile düzenlenmiştir. Bu kararlar gereği üye ülkelerde suç mağdurlarına destek verilmesi için özel servislerin kurulması yanında bağımsız Victim Support kurumlarının da kurularak; ceza kanunlarına göre suç sayılan bütün suçlarda, suç mağdurlarına, ceza davaları öncesinde, ceza davaları sırasında ve dava sonrasında gerekli olan sosyal, duygusal ve maddi yardımlarda bulunulmasını öngörülmüştür.

Kararlarda, ayrıca, poliste, jandarmada, sağlık kurumlarında, adli sistemde ve diğer sosyal yardım kurumlarında suç mağdurları ile muhatap olan tüm personelin uygun ve yeterli eğitimden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kararlara genel olarak bakıldığında aşağıdaki talepleri içermektedir:

- Suç mağdurlarının ve şahitlerinin adli yargıya serbestçe yardımcı olabilmeleri için onları tehdit ve şiddetten koruyacak kanuni düzenlemeler yanında, pratikte korunmaları konusunda düzenlemeler yapılması;
- Mağdurların şahsi bilgilerinin, telefon numarasının ve ev adresinin saniğe verilmemesi gibi gizlilik önlemlerinin sağlanması;
- Mağdur hakları, tazminatlar, psikolojik ve sosyal destek imkânları, pratik yardım ve diğer haklar hususunda bütün suç mağdurlarına ücretsiz destek ve danışmanlık hizmeti verebilecek; hukukçu, tabip, sosyal ve psikoloji uzmanı profesyoneller ve gönüllülerden oluşan ve de ülke geneline hizmet verebilecek bir Victim Support servisinin kurulması;
- Maddi durumu müsait olmayan mağdurlar için avukatlık desteği verilmesi;
- Suç mağdurlarına duyarlı hizmetlerin verilebilmesi için Polis ve Jandarma görevlilerine gerekli eğitimlerin verilmesi;

- Suç mağdurları ile yüz yüze ilişki kurabilecek diğer sosyal ve sağlık hizmet kurumları görevlilerinin, mağdurlara duyarlı hizmetler verilebilmeleri için gerekli eğitimlerden geçirilmeleri;
- Kolluk görevlilerinin mağdurları ‘mağdur hakları’ ve yardım alabilecekleri kuruluşlar hakkında bilgilendirmesinin sağlanması;
- Cumhuriyet savcılıklarının kendilerine gelen suç duyurularında kamu davası açmak veya takipsizlik kararı vermeden önce, mağdurun zararının tazmin edilmesi konusunu da dikkate alması;
- Devlet kurumları tarafından suç mağdurlarına, mağduriyet koşullarına uygun olarak ücretsiz tıbbi hizmet, danışmanlık, refah, sağlık ve hukuksal destekler sağlanması;
- Suç failinden ve/veya devlet kurumları aracılığı ile mağdurların; maddi, tıbbi ve fiziki bazı zararların tazmini hakkı tanınması;
- Mağdurların, polis araştırması, sanığın uğradığı kovuşturma ve mahkeme süreci hakkında Polis’ten veya Savcılıklardan bilgi isteme hakkının sağlanması.
- Cumhuriyet Savcılıklarınca kovuşturma yapılması ya da takipsizlik hususunda verilen kararın yetkili bir otorite tarafından yeniden gözden geçirilmesini talep etme hakkının sağlanması.
- Sanıkla veya avukatı ile gereksiz ilişkilerden korunma hakkının sağlanması.
- Davalara bizzat katılma ve mağduriyetin yarattığı etki ve sıkıntıları mahkemede anlatma ve delil sunma hakkının sağlanması;
- Suçlu hüküm giydiğinde mağdur zararının da karşılanması konusunun kararda dikkate alınması;
- Bir suçlu gözaltından salıverilmeden önce veya bir suçlunun gözaltından kaçması durumunda mağdura bilgilendirilme hakkının verilmesi.
- Kovuşturma ve davanın sonucundan mağdurun haberdar edilmesi;
- Suçlu cezasını çekip tahliye olunca onun mağdur ettiği kişilere da haber verilmesi (Victim Support 2002; European Forum for Victim Services 2008);

Yukarıdaki hakların Avrupa Birliği düzeyinde; ‘özgürlük’, ‘güvenlik’ ve ‘adalet’ alanlarında daha da genişletilmesi ve geliştirilmesi için ‘Victim Support Europe’ adıyla faaliyet gösteren ve Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İsviçre, Macaris-

tan, Malta, Portekiz, Sırbistan ve Slovakya gibi ülkelerin üye olduğu bir sivil toplum kuruluşu çok ciddi faaliyetler göstermektedir (Victim Support Europe, 2008).

Suç mağdurlarına yönelik Avrupa standartlarında sağlanacak hak ve hizmetlerin ülkemizde de yürürlüğe konulması ile mağdur haklarının ihmal edilmesi suretiyle sanıklar lehine ortaya çıkan dengesizliği ortadan kalkacaktır. Mağdur haklarına yönelik yapılacak iyileştirmeler, ayrıca, adaletin sadece maddi gücü olanlar için gerçekleşebildiği yönündeki duygu ve düşünceleri yok edecektir.

Ülkemizde kurulacak bir suç mağdurları destek kurumunun aşağıdaki hizmetleri acilen sunmaya başlamasında ülkemizde işlenen suçların önlenmesi veya zararlarının azaltılması yönünde çok önemli katılar sağlayacaktır.

1. Suç mağdurlarına bilgi vermeye yönelik Telefon destek hatları kurulması veya Alo 183 Danışma Hattı gibi mevcut olanların kapsamlarının genişletilmesi,
2. Yazılı, sözlü ve görsel basında suçların önlenmesi veya mağdur hakları ile ilgili tanıtım programları yapılması,
3. Basın ve yayın organlarında yer alan program ve dizilere mağdur hakları konusunda bilinçlendirmeye yönelik konu desteği verilmesi ve de bu konuların senaryolarda işlenmesi konusunda teşviklerde bulunulması
4. Yerel yönetimlerce suç mağdurlarına yönelik destek bürolarının kurulmasının teşvik edilmesi
5. Barolar ve diğer meslek örgütleri işbirliği içerisinde mağdurlara destek büroları oluşturulması
6. Güvenlik birimleri ile suç mağdurlarına yaklaşım tarzları ve destek sağlanması konusunda işbirliği ve eğitim çalışmaları yürütülmesi
7. Güvenlik birimlerinde mağdur haklarına ve suçtan korunmaya yönelik bilgi ve broşür dağıtımı,
8. İnternet vasıtası ile mağdur haklarına ve suçtan korunmaya yönelik bilgi sunumu
9. Okul ziyaretleri ile gençlerin suç ve suçlulara karşı bilinçlendirilmesi
10. Suç mağdurlarına ya da suçtan mağdur olmaları muhtemel ihtiyaç sahiplerinin evlerine ücretsiz güvenlik malzemesi yardımları sağlanması
11. SHÇEK ve diğer özel, resmi ve gönüllü kuruluşlara arasında mağdurların korunmasına yönelik mevcut işbirliğinin daha da geliştirilmesi ve genişletilmesi.

Sonuç ve özeti olarak, ülkemizde mağdur haklarının geliştirilmesi konusunda yapılabilecek iyileştirmeleri değerlendirmek üzere, devlet kurumları yanında, üniversite ve sivil toplum örgütlerinin de geniş katılım ve desteğinin sağlandığı bir komisyon oluşturulması ve de özellikle Avrupa ülkelerindeki suç mağdurları lehine çıkarılan mevzuat ve örgütlenmeleri örnek olmak sureti ile gerekli çalışmaların bir an önce başlatılması ülkemizdeki adaletin sadece sanıklar yönünden değil, mağdurlar açısından da tecellisine yönelik en önemli ve değerli adımlardan birisi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı (2008), *Adalet İstatistikleri 2006*, Ankara: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü.
- American Psychological Association (1993), *Violence and Youth: Psychology's response: Vol 1: Summary Report of the American Psychological Association Commission on Violence and Youth*. Washington, DC: Author.
- Andrews, A. B. (1992), *Victimization and Survivor Services: A Guide to Victim Assistance*. New York, NY: Springer Publishing Company.
- ASAGEM, (2008a), *Aile Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi ve kalite Standartları Geliştirilmesi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- ASAGEM, (2008b), *4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Barnett, Steven, (2008), *On the Road to Self-Destruction*, The British Journalism.
- Budd, T (1999), *Burglary of Domestic Dwellings: Findings from The British Crime Survey*, London: Home Office.
- Budd, T., Sharp C. and Mayhew, P. (2005), *Offending in England and Wales: First Results from the 2003 Crime and Justice Survey*, London: Home Office.
- Danis, F. (2006a), *New Directions from the Field: Victims' Rights and Services for the 21st Century*, Washington DC: U.S. Department of Justice.
- Danis, F. (2006b), *Introductory Workshop on Crime Victims' Rights and Services Trainer's Manual*, Austin: University of Texas
- Davis, R. C., A. J. Lurigio and W. G. Skogan, eds. (1997), *Victims of Crime*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Deveci, H., Karadag, R. ve Yılmaz, F. (2008), *İlköğretim Öğrencilerinin Şiddet Alguları*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2008, C.7 S.24 (351-368)
- European Forum for Victim Services, (2008), The Social Rights of Victims of Crime, www.euvictimservices.org/EFVSDocs/social_rights.pdf
- Hamilton, J. A. (1989), *Emotional Consequences of Victimization and Discrimination in 'Special Populations' of Women*, Women's Disorders 12 (1): 35-51.
- Jackson, J. ve Sunshine, J. (2007) *Public Confidence in Policing*, The British Journal of Criminology, Vol 47, Issue 2, Pages 214-233, 2007.
- Keçenekçi, K. Y. ve Çınkır, S. (2003), *Öğrenciler Arası Zorbalık: Kuram ve Uygulamada Eğitim, Yönetimi Dergisi*, 34, 236-253.
- Kilpatrick, D. G., B. E. Saunders, L. J. Veronen, C. L. Best, and J. M. Von. (1987), *Criminal Victimization: Lifetime Prevalence, Reporting to Police, and Psychological Impact*, Crime and Delinquency, Vol. 33, No. 4, 479-489.
- Kinchin, D. (2005), *Post Traumatic Stress Disorder: The Invisible Injury*, Oxford: Success Unlimited
- Maguire, M., (1980), *The Impact of Burglary upon Victims*, British Journal of Criminology, Vol: 20, no 3, pp 261-275.
- Mawby, R I and Walklate, S (1997), *The Impact of Burglary: A Tale of two Cities*, International Review of Victimology, Vol 4, pp 267-295.
- MORI, (2005), *Youth Survey 2004*, London: Youth Justice Board for England and Wales
- Neiderbach, S., (1986), *Invisible Wounds: Crime Victims Speak*, London: Haworth Press.
- Office for Criminal Justice Reform, (2006), *A Guide for Victims The Code of Practice for Victims of Crime*, London: Home Office.
- Office for Victims of Crime (1998), *New Directions from the Field: Victims' Rights and Services for the 21st Century*. Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Özönder, C. Sağlam, S. Aksoy E. (2005) *İlköğretim Okullarında Şiddet ve Taciz*, Ankara: Türk Eğitim Sen.
- Pearlman, L.A., & Saakvitne, K. W. (1995), *Trauma and the therapist: Countertransference and vicarious traumatization in psychotherapy with incest survivors*, New York: W.W. Norton.
- Resick, P. A., (1993), *The Psychological Impact of Rape*, Journal of Interpersonal Violence, June 1993.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (2002), *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Victim Support (2002), *New rights for victims of crime in Europe: Council Framework Decision on the standing of victims in criminal proceedings, European Union Council of Ministers 2001/220/JHA*, London: Victim Support National Office.
- Victim Support, (2006a), *One crime, five voices – annual review 2005*, London: Victim Support National Office.
- Victim Support, (2006b), *Victim Support annual report and accounts 2005*, London: Victim Support National Office.
- Victim Support, (2008a), *Coping with Crime: Are You OK*, victimsupport.org.uk/vs_england_wales/coping_with_crime/effects_of_crime/areyouok_leaflet.pdf
- Victim Support, (2008b), *Effects of crime: How Crime Can Affect You*, www.victimsupport.org.uk/vs_england_wales/coping_with_crime/effects_of_crime/index.php
- Victim Support, (2008c), http://www.are-you-ok.org.uk/did_you_know.html
- Victim Support, (2008d), *Are You OK!*, http://www.are-you-ok.org.uk/about_us.html
- Victim Support, (2008e) www.victimsupport.org.uk/vs_england_wales/contact_us/index.php
- Victim Support, (2008f), www.victimsupport.org.uk/vs_england_wales/services/witness_services.php
- Victim Support Europe, (2008), *EU for Victims of Crime 2009: Manifesto for Europe*, Utrecht, The Netherlands: Victim Support Europe.
- Victims Services, (2008a), *The Victims Assistance Scheme (VAS)*, www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/victimsservices/ll_vs.nsf/pages/VS_victimssassistancescheme
- Victims Services, (2008b), www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/victimsservices/ll_vs.nsf/pages/VS_formscompouncsellforms
- Wilson, J. P. (1989), *Trauma, Transformation and Healing*, New York: Brunner/Mazel.
- Young, M. A., (1993), *Victim Assistance: Frontiers and Fundamentals*, Washington, DC: National Organization of Victim Assistance.

AİLE DESTEK HİZMETİNDE AİLE MAHKEMESİ UZMANLARININ ROLÜ VE KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

Neşe DOĞAN YÜKSEL*

1. GİRİŞ

Toplumun temelini oluşturan ailenin korunup geliştirilmesi, Anayasa'nın 41. maddesi uyarınca devlet açısından anayasal bir görevdir. Ülkemizde ailenin korunması denildiğinde, sadece hukuki koruma anlaşılmakta olup hukuktaki gelişme ve ilerlemeler, mevzuatlara yansıtılarak gerekli yasal düzenlemelerle sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle genel olarak hukuki açıdan bir problem bulunmamakla birlikte uygulamalarda sorunlar yaşandığı, istatistiklerde de görüldüğü üzere aile içi şiddet ve boşanma sayılarının sürekli artma eğilimi göstermektedir. Ailenin, hukuki yönden korunup himaye edilirken, bu desteğin aynı zamanda sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda da gerçekleşmesi koruma fonksiyonunu daha anlamlı hale getirecektir. Koruma, aile kurumu aşınıp, yıpranıp boşanma aşamasına gelmeden önce önleyici tedbirler alınmak suretiyle sağlanmalıdır.

“Aile Mahkemeleri'nin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun Tasarısı”nın gerekçesine göre :

“Anayasanın “Ailenin korunması” kenar başlıklı 41. maddesinde ailenin Türk toplumunun temeli olduğu ve Devletin, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması için gerekli tedbirleri alacağı ve gereken teşkilatı kuracağı belirtilmektedir. Toplumun temelini oluşturan ailenin korunması için gerekli önlemlerin alınması ihtiyacı artmaktadır. Hiç şüphesiz, bir toplumda sosyal barış ve adaletin sağlanmasında demokratik haklara saygılı, sağlıklı, topluma yararlı bireylerin yetiştirilmesinde ailenin önemi inkar edilemez bir gerçektir. Ailenin korunması görevi ise Devlete aittir. Günümüzde birçok sahada olduğu gibi, sosyal yapıdaki baş döndürücü gelişmeler ve karmaşıklık, eşlerin ve çocukların da sorunlarının artmasına ve olumsuzluklar yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu sorunların çözümünde yargı alanına giren konular bakımından da bir takım yenilikler getirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

---

* Psikolog, Adalet Sistemi Uzmanları Derneği Başkanı

Ülkemizde yürürlükte olan mevzuat hükümlerine göre aileye ilişkin dava ve işler halen genel mahkemelerde görülmektedir. Bu mahkemeler, aileye ilişkin davaların yanı sıra diğer hukuk davalarına da bakmak durumunda olup, ayrıca aile ile ilgili uyuşmazlıkların çözümünde ihtiyaç duyulan, psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı mahkeme bünyesinde bulunmamaktadır. Bu ise, mevcut mahkemelerin aile hukukundan doğan dava ve işlerin çözümlenmesinde kendilerinden beklenen işlevi yeterince yerine getirmesine engel olmaktadır. Ayrıca, 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun özellikle aile hukukuna ilişkin hükümlerinden beklenen amacın gerçekleşmesi bakımından da aile mahkemelerinin kurulması bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Tasarıyla kurulması öngörülen ve bünyesinde psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı bulunan aile mahkemeleri, aile hukukundan doğan dava ve işleri, taraflar arasındaki karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörünün korunması ilkesini gözeterek, gerektiğinde uzmanlardan da yararlanarak, eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunların sulh yoluyla çözümünü sağlamaya çalışacaktır. Böylece, yargılama görevinin yanında koruyucu, eğitici ve sosyal önlemler alma gibi önemli işlevleri de yerine getirecek olan aile mahkemelerinin kurulması amaçlanmıştır.”

a. Aile Mahkemeleri’ndeki Uzmanların görevleri, 4787 Sayılı Aile Mahkemeleri’nin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun’un 5., 6. ve 7. maddelerinde tanımlanmıştır.

Aile Mahkemesi Uzmanları;

- Taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerini tespit eder.
- Yetişkinler hakkında; evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyarak, gerektiğinde uzlaştırma, resmi veya özel sağlık veya sosyal hizmet kurumlarına, huzur evlerine veya benzeri yerlere yerleştirme, bir meslek edinme kursuna veya uygun görülecek bir eğitim kurumuna verme kararlarının takip edilmesi ve yerine getirilmesinde görevlendirilebilir.
- Küçükler hakkında; koruyucu, eğitici ve sosyal önlemler alma kararlarının takip edilmesi ve yerine getirilmesinde görevlendirilebilir.
- Eş ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunların tespitinde ve sulh ile çözümünün sağlanmasında görevlendirilebilir.
- Velayet, kişisel ilişki tesisi ve evlat edinme davalarında da görüşlerine başvurulabilmektedir.

b. Aile Mahkemelerinde dosyalar Uzmanlara şu konularda yönlendirilmektedir;

- Velayet, velayet’in nez’i, tedbiren velayet talebi,
- Kişisel tesisi, şahsi münasebetin kaldırılması,
- Evlilik birliğinin değerlendirilmesi,
- Evlat edinme,
- Daha önce verilen karara yönelik olarak çocuğun bulunduğu koşullardaki durumunun periyodik aralıklarla değerlendirilmesi,
- Tarafların müşterek çocuklarının bulunduğu koşullarda değerlendirilmesi ve ebeveynleri ile ilişkisinin tespit edilmesi.

c. Uzmanların görüşme/inceleme, rapor ve değerlendirmeleri;

Uzmanlar, kendilerine yönlendirilen dosyalarda gerekli incelemeleri yaparak hazırladığı raporu Mahkemeye sunar. Raporunu hazırlamak için elde ettiği bilgileri şu aşamalarda bir araya getirir:

- Taraflarla ve/veya çocuklarla, ve/veya gerek duyulan diğer kişiler (üvey anne üvey baba, bakıcı, anneanne, babaanne, dede, öğretmen vs.) ile yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler,
- Tarafların ve müşterek çocuklarının yaşadıkları koşullarda yapılan incelemeler,
- Okul incelemesi,
- Tarafların iş ortamında yapılan inceleme ve değerlendirmeler.

Mevcut durumda Uzmanlar genellikle görüşme yaparak rapor hazırlamakta, ‘Sosyal Çalışmacılar’ sosyal inceleme kapsamında yaşam koşullarını da incelemektedir.

- Uzman, evlilik birlikteliğinde özellikle;

Taraflar arasındaki ilişkiyi, birlikteliğin sona ermesine neden olan durum, olay ve diğer tüm hususları, tarafların eş, anne, baba olarak görev ve sorumluluklarının farkındalığını, aile fertlerinin birbirleri ile olan ilişkilerini, ilişkide psikolojik sorunu olan kişiyi (evlilik birliği, velayeti istenen çocuk, evlat edinecek kişi, diğer ilgili kişiler açısından) tek başına, özellikle çocuğun yüksek yararı ve güvenliğini göz önünde bulundurarak ve çevresi ile birlikte, psikolojik araştırma yöntemlerini kullanarak inceleyerek sorunları ve bunların kaynağını, tarafların ekonomik, kültürel durumları ve eğitim seviyelerini tespit ederek değerlendirmektedir.

- Uzman, velayet ve evlat edinme konularında;

Çocuğun, varolan koşullarda; çocuğun yüksek yararı ve güvenliğini göz önünde bulundurarak; tarafların eğitim, ekonomik, kültürel durumlarını ve yaşam koşullarını, anne-baba olma davranışlarının farkındalığını, birbirleriyle ve çocuklarıyla olan ilişkilerini, ilişkilerinin çocuğa yansımalarını, aile kavramı ile ilgili algılarını ve duygularını, anne-babası ve çevresindeki kişilerle ilişkilerini, onlara yakınlık durumunu, gelişimsel olarak yaşının özelliklerine sahip olma durumunu, yaşadığı çevre koşullarını, ev koşullarının uygun olup olmama halini, okulundan memnuniyetini, eğitim-öğretimdeki başarı durumunu, arkadaşları ile olan ilişkilerini, ihtiyaç ve olanaklarının sağlanma durumunu, evlilik süresince ve sonrasında yaşananlardan etkilenme durumunu, ebeveynleri arasındaki ilişkiler hakkında hissettiklerini, boşanma/boşanmama halinde ve gelecek ile ilgili duygu ve düşüncelerini değerlendirmektedir.

Özetle; Uzmanlar, Hakimin ihtiyaç duyduğunda başvurduğu bir “yardımcı” ve bir “yargılama ögesi”dir. Hakimın hukuki bilgi ve tecrübesini aşan, ancak özel ve teknik bilgi ile çözümlenebilecek nitelikte bulunan hukuki uyuşmazlıklarda ve kişiye ilişkin uygun tedbirin uygulanmasında, Hakimler Uzmanların görüşlerine ihtiyaç duymaktadırlar.

d. Sosyal İnceleme/Araştırma

İhtiyaç duyulması halinde Aile Mahkemesi Uzmanları tarafından; dava konusu kişi/kişilerin eğitim, ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarını ve yaşam koşullarını, iş ortamlarını, okullarını incelemek suretiyle sosyal inceleme/araştırma yapılmakta; bu gözlem ve değerlendirmeler etrafında Mahkemeye sunulmak üzere rapor hazırlanmaktadır. Sosyal inceleme/araştırma yapılması için gerekli koşullar sağlandığında ve amacına uygun olarak yapıldığında; elde edilen değerlendirmeler yargılama sürecinde önemli bir işlev görmektedir ve uygun kararın verilmesine katkı sağlamaktadır.

Uzmanların görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmelerinin ve mesleki, fiziki, ekonomik vb. gibi sorunlarının çözümünde işbirliği sağlanmasının gerekliliğinden hareketle bir dernek kurulması fikri oluşmuştur.

2. ADALET SİSTEMİ UZMANLARI DERNEĞİ (ASUD)

Adalet Sistemi Uzmanları Derneği (ASUD) 26 Nisan 2007 tarihinde kurulmuş olup, Adalet Bakanlığı bünyesinde çalışan Psikolog, Pedagog, Sosyal Hizmet Uzmanı, Psikolojik Danışman, Sosyolog ve Öğretmenlerin; özlük haklarının, hak ve menfaatlerinin korunması, hizmetlerin kalitesi ve bilimselliğin yükseltilmesi, sorunlarının çözülmesi, mevzuatların geliştirilmesi ve etkili-verimli bir şekilde uygulanması konusunda gereken mercilerin dikkatinin çekilmesi, toplumun yararına kullanılması için çalışmalarında bulunulması hedeflenmektedir.

Bu amaca yönelik olarak ASUD tarafından; Uzmanları tanımak/tanıtılmak, çalışma koşulları hakkında bilgi edinmek, yaşadıkları sorunları ve beklentilerini ortaya koymak, çözümünü dile getirmek, ilgili mercilerin dikkatini çekerek ortak hareket etmek, sorunların çözümüne katkıda bulunmak amacı ile bir araştırma yapılmıştır.

Bu araştırmanın verilerine göre;

Ülkemizde bulunan 157 Aile Mahkemesi’nde:

- 88 Psikolog
- 82 Pedagog
- 81 Sosyal Çalışmacı görev yapmaktadır.

Mevcut şartlarda 157 Aile Mahkemesi’nde bulunması gereken 471 Uzmanın görevini 251 Uzman yapmaktadır.

3. ARAŞTIRMA SONUCUNDA TESPİT EDİLEN SORUNLAR

a. Yapılan Araştırmada; Aile Mahkemesi Yönetmeliği’nin olmamasından kaynaklanan sorunlar

Her Mahkemede Psikolog, Pedagog ve Sosyal Çalışmacının bulunmaması nedeniyle bir Uzman diğer Uzmanın görevini de üstlenmektedir. Aile Mahkemesi, Çocuk Mahkemesi, Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi, C. Başsavcılığı Çocuk Suçları Bürosu dava ve soruşturma içerikleri, konuları birbirinden farklı nitelikte olduğundan ek bir çalışma ve hazırlık gerektirmektedir. Ceza Kanunu ve Çocuk Suçluluğu ile Medeni Hukuk gibi farklı alanlarda görevlendirmeler uzmanlaşmadan uzaklaştırmaktadır. Uzmanların görev yaptığı Mahkemelerde bilgi ve tecrübe kazanarak görevlerini yerine getirmeleri, hizmetin kalitesini artıracaktır. Bu sebeple Uzmanların sadece bağlı oldukları Mahkemede çalışmaları uygun olacaktır. Kendi görevlerinin yanısıra başka birimlerde görevlendirilmeleri halinde ücretlendirme olmalıdır.

Meslek gruplarının görevleri ve sınırlılıkları her ne kadar Kanun ve Yönetmeliklerde belirlenmemiş olsa da; görevlendirildikleri konularda, konunun içeriğine yönelik kendi mesleklerinin gereğini yaparak, değerlendirmelere yer vermektedirler. Yönetmelik eksikliği bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

b. Yapılan Araştırmada; Uzmanların ve raporlarının değerlendirilmesi aşamasında aşağıda belirtilen uygulama sorunları ile karşılaştıkları tespit edilmiştir.

- Uzmanlardan, verilecek olan kararı desteklemeye yönelik rapor düzenlenmesinin istendiği,

- Raporların içeriği ve ayrıntılarının gereksiz olarak değerlendirilip, sonuca odaklanıldığı,
- Uzmanlardan, raporların sonucunun değiştirilmesinin istendiği, hatta durumu kabul etmeyen Uzman hakkında dava açıldığı,
- Uzmanlardan rapor düzenlemeksizin, sadece görüşme yaparak görüşlerini duruşmada açıklamasının istendiği ve görüşlerine duruşma tutanaklarında yer verildiği,
- Uzmanların meslekleri, değerlendirmeleri ve düşüncelerinin göz ardı edildiği, önemslenmediği,
- Duruşmalarda Uzmanların raporları hakkında açıklama yapılmadığı ve kararlarda raporlardan yararlanılmadığı,
- İlgili Kanun ve Yönetmeliklerde belirtildiği üzere Uzmanlar ‘duruşmada bulundurulabilme’ ve ‘gerekli haller’ ayırt edilmeden, her halde duruşmada bulundurulduğu,
- Uzmanlara iş, görev, meslekleri vb. herhangi konuda geribildirimde bulunmadığı, sadece raporun zamanında verilmesinin önemsendiği,
- İlgili kanunlarda ‘verilecek diğer görevleri yapmak’ maddesinin, Uzmanların mesleki değerlendirmeleri kapsamında düşünülmezsizin mağduriyetlerine neden olacak şekillerde değerlendirildiği ve görevleri kapsamı dışında görevlendirildikleri görülmüştür.

Sonuç olarak; Uzmanların Adalet Sistemi içindeki konumlarının kabullenilememiş olduğu, Uzman Destekli Adalet Sisteminin gelişemediği ve Uzmanların sisteme dahil edilemediği düşünülmektedir.

c. Yapılan Araştırmada; Uzmanların ‘Fiziksel ve Ekonomik Koşulları’ konusunda aşağıda belirtilen sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

- Birkaç uzmanın aynı odada çalıştıkları birimler bulunmaktadır. Görüşme odasına sahip olan birkaç yer bulunduğu,
- Koridorlar, yemekhaneler, Mahkeme Yazı İşleri Odası, duruşma salonları, Hakim odaları görüşme odası olarak gösterildiği,
- Uzmanların ihtiyaç duyduğu konularda hizmet içi eğitim düzenlenmediği, kaynak sorunu yaşandığı, çeşitli değerlendirme araçlarına ve materyale ihtiyaç duyulduğu, değerlendirmelerin eksik olabildiği,

- Uzmanların; aldıkları maaşın, edindikleri akademik formasyonun ve çalışmalarının karşılığı olmadığını düşündükleri,
- Uzmanların sosyal inceleme/araştırma yapabilmeleri için gerekli olan araç tahsisi ve maddi olanaklar sunulmadan inceleme yaptıkları, araç tahsisi yapılmadığı için Uzmanın zaman zaman incelemeye gidemedikleri, araç tahsisinin ve maddi olanakların kendisi tarafından karşılanmasının beklendiği,
- Yapılacak inceleme/araştırma sırasında Uzman için güvenlik önlemi bulunmadığı görülmüştür.

d. Yapılan Araştırmada; Uzmanların İcra ve İflas Yasası’nın 25/b maddesi gereğince, velayet hakkı kendisinde bulunmayan ebeveynin çocuğunu teslim alıp çocuğuyla kişisel ilişki kurulması sırasında aşağıda belirtilen sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir:

- Uzmanların zaman zaman; ‘çocuk teslimi sırasında bulunmalarının gerekli olması’ nedeniyle bulundurulduğu, görevlerini yerine getirmelerine izin verilmediği,
- Uzmanların, taraflar veya vekilleri tarafından sözlü olarak, ansızın çağırılarak, dosya içeriği ve özellikle çocuk hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan çocuk teslimini gerçekleştirmesinin beklendiği,
- Çocuğun içinde bulunduğu duygu, düşünce ve koşullar Uzmanın gözlem ve değerlendirmeleri göz ardı edilerek, her durumda çocuk tesliminin gerçekleştirilmesinin beklendiği,
- Varolan yasal düzenleme nedeniyle bu görevde diğer görevlere göre daha az sorun yaşandığı görülmüştür.

4. ARAŞTIRMADA TESPİT EDİLEN SORUNLARA İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Aile Mahkemeleri’nin kuruluş amacına uygun olarak işlev görebilmeleri için, öncelikle Aile Mahkemesi ile ilgili Yönetmelik çıkarılmalıdır. Yönetmelik, Kanunun amacına uygun olarak Uzmanlardan yararlanma konusuna da bir açıklık getirecektir. Uygulamalardaki sorunların giderilebilmesi için Uzman kadrolarının bulunduğu tüm birimlerde, raporda yer verilen önerilerin, taleplerin ilgili Kanun ve Yönetmeliklerde yer alması, Kanun ve Yönetmeliklerin hazırlanması veya değiştirilmesi aşamasında da Uzmanların görüşlerine yer verilmesi gerekmektedir.

- Ara kararda Uzmandan istenen açık ve net olarak belirtilmelidir.

- Uzmanın görüşeceği kişiler (taraf, ebeveyn, çocuk, mağdur, hükümlü ve sanık), bu kişiler ile görüşme sıklığı, süresi, görüşme ve raporun içeriği uzmana bırakılmalıdır.
- Sosyal inceleme ve araştırmanın yapılmasının gerektiği yerler (ikamet yerleri, çocukların okulu, işyeri, yaşadıkları çevre koşulları vb.) hakkında öneride bulunulabilir. Ancak genel olarak bu konular Uzmana bırakılmalıdır.
- Uzmanların düzenleyecekleri raporların, verilen/verilecek olan kararı desteklemeye yönelik olması beklenmemelidir.
- Uzmanların mesleki değerlendirme ve düşünceleri dikkate alınmalıdır.
- Amaç sadece, uzmanın görüşüne başvurmuş olmak, Kanun ve Yüksek Mahkeme içtihatları gerektirdiği için raporun dosyada bulunmasını sağlamak olmamalıdır.
- Uzmanların meslekleri, değerlendirmeleri ve düşünceleri önemsenerek dikkate alınmalı, raporları gerekçeli kararlarda göz önünde bulundurulmalıdır.
- Uzmanların Adalet Sistemi içerisinde buldukları konumları, mesleki değer ve önemleri kabullenilmeli, hukuk ile ‘Uzmanların meslek bilimleri’ ve ilgili meslek grupları arasında iş birliği amaçlanmalı, bu çerçevede Hakim ve Savcılarının Staj Eğitimi, Meslek İçi Eğitim, Konferans, Seminer, Panel vb. etkinliklerde Uzmanların Adalet Sistemi’ndeki konumlarını, görev ve sorumluluklarını belirten içeriklere yer verilmelidir.
- Uzmanların ihtiyaç duyduğu konularda hizmet içi eğitim düzenlenmelidir.
- Adli sistemde, sosyal inceleme/araştırmanın; araç tahsisinin ve maddi olanakların, güvenlik önleminin sağlanması konusunda gerekli yasal ve standardize edilmiş düzenlemeler içinde yapılmalıdır.
- Uzmanın bireysel odası; dosyasını incelediği, görüşmelerini yaptığı, raporunu yazdığı, gerekli araştırmalarını yaptığı, tüm görevini yerine getirdiği kendisine ait odasıdır.
- Uzmanın raporunu yazması için kullanacağı bilgisayarı bulunmadığında uzmandan rapor yazması beklenmemelidir.
- Koridorlar, yemekhaneler, mahkeme kalemleri, duruşma salonları isimleriyle anılan işler için ayrılmış özelliklerde mekanlar olup, görüşme odası olarak kullanılması olanaksızdır. Böyle bir ortamda gerçekleştirilecek görüşme ile elde edilecek verilere dayanarak düzenlenmiş raporlar sağlıklı ve yeterli olmamaktadır.

- Uzman odaları ve görüşme odaları joker oda olarak görülmemelidir. İlgili birimlerde oda ihtiyacı duyulduğunda odalarından ilk çıkarılanlar Uzmanlar olmamalıdır.
- Uzmanlar sorunlarını kendi girişimleri, çabaları ve kişisel ilişkileri ile çözmek durumunda kalmamalıdır, yalnız bırakılmamalıdır. Bu durum Kanun ve Yönetmeliklerde ayrıntısı ile belirlenmeli ve bu sayede Uzmanların keyfi uygulamalara maruz kalmaları engellenmelidir.
- Uzman bağlı olduğu birimin ve Adalet Sisteminin önemli, gerekli bir parçası olduğu kabul edilmelidir.
- Velayet hakkı kendisinde bulunmayan ebeveynin çocuğunu teslim alması ve çocuğuyla kişisel ilişki kurulması sırasında, diğer adliye dışı uygulamalarda olduğu gibi ücret, yer ve zaman, araç temini planlanarak aynı biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Uzman bulundurulmasının amacı; Uzmanın teslim sırasında yaşanabilecek olumsuzluklardan çocuğun etkilenmemesini sağlamak, olası etkilenme durumuna göre teslimin gerçekleşmesi konusunda görüş, gözlem ve değerlendirmelerini açıklayarak sürecin bundan sonraki aşamalarına ışık tutmasını sağlamak olarak düşünülmelidir.

5. UZMANLARIN SORUNLARA YÖNELİK GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİ

Yapılan Araştırmada; Uzmanların Sorunlara Yönelik Görüş ve Düşünceleri aşağıda sunulmuştur:

Uzmanlar;

- Çalıştıkları birimin parçası olarak görülmediklerini ve dışlandıklarını,
- Özlük hakları ile ilgili konularda ve yaptıkları yazışmalarda muhatap bulamadıklarını,
- Aldıkları maaşın, aldığı eğitim ve çalışmalarının karşılığı olmadığını,
- Bakanlıkta temsil edilemediklerini, Bakanlık tarafından tanınmadıklarını,
- Bazen buldukları adliyenin personeli olarak, bazen de Adalet Bakanlığı personeli olarak değerlendirildiklerini ve iki durumda da uzmanın mağdur olacağı şekilde tutum sergilendiğini,
- Göreve başlarken “Adalet Sistemi”ni tanımalarına yönelik hiçbir oryantasyon eğitiminin olmaması nedeni ile mağdur olduklarını,
- Eğitimini aldığı alandan olmayan kişiler tarafından denetlenmelerinin ve mesleki değerlendirmelerinin yapılmasının uygun olmadığını,

- Tüm bu nedenlerle kendilerini Adalet Sistemi’ne ait hissedemediklerini ve sistemde söz sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir.

6. BEKLENTİLERİMİZ

Adalet Sistemde görev yapan Uzmanın bakış açısı yansıtılmaya çalışılmıştır.

- ✓ Adalet Bakanlığı’nda Uzmanların özlük hakları, yazışmaları vb. konularda soru ve sorunlara yanıt alma, çözüm bulma konularında muhatap bulmakta güçlük çekilmektedir. Bu nedenle Personel Genel Müdürlüğü’ne bağlı olacak Uzmanlarla ilgili Şube Müdürlüğü, Şube Müdürlüğü bulunmayan yerlerde Şube Müdürlüğü’ne bağlı büro/birim kurulması ve kurulmasıyla birlikte, Uzmanların rollerinin, yetki ve sorumluluklarının, haklarının belirlenmesi ve Uzmanın yeterliliğinin değerlendirilmesi, haklarının korunması sağlanmış olacaktır. Böylece verilen hizmetler gelişecek, uygulamada standartlar oluşturulacak, Mahkemeler ve Uzmanlar arasında işbirliği sağlanacak ve korunacak, alanda uzmanlaşma sağlanacak ve hizmetin niteliği artacaktır.
- ✓ Uzmanların Özlük Hakları düzenlenmelidir. Özlük haklarının düzenlenmesi ile Uzmanlar kendilerini Adalet Sistemi’ne ait hissederek mesleklerini icra ederken özlük hakları korunmuş, sorunlardan uzaklaşmış olarak, daha arzulu, özverili, ideale ulaşma gayreti içerisinde olacaklardır.
- ✓ Kendisini Adalet Sistemi’ne ait hissetmeyen Uzmanın sorunları çözümlenmeli, sistemde söz sahibi olması imkanı sağlanmalıdır.
- ✓ Uzmanlar; aldıkları maaşın, aldığı eğitim ve çalışmalarının karşılığı olmadığını düşünmektedirler. Uzmanların maaşlarında artış yapılmalıdır. Ayrıca aldıkları maaşlar; Adalet Bakanlığı’nda farklı birimlerde çalışan Uzmanlar arasında ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında aynı mesleği icra edenlerle denkleştirilmelidir. Yapılacak artış ve düzenlemelerle her birimin kendi içinde ve tüm sistem içinde farklı birimlerde standart sağlanıp meslek elemanlarının çalıştıkları birimi benimsemeleri sağlanmalıdır. Böylece Uzmanlar kendilerini Adalet Sistemi’ne ait hissederek, mesleklerini icra ederken daha arzulu, özverili, ideale ulaşma gayreti içerisinde olacaklardır.
- ✓ Aile Mahkemeleri’nin teşkilat, görev, çalışma, usul ve esaslarını, disiplin, denetim, özlük işlemleri, yetki hak ve yükümlülüklerini düzenleyen “Aile Mahkemeleri’nin Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” çıkarılmalıdır.
- ✓ Uzmanların denetlenme ve değerlendirilmesinin, eğitiminin aldığı alandan olmayan kişiler tarafından yapılması, kadrosunun bulunduğu birime göre sicil amirlerinin Hakim, Savcı veya Müdür olması, diğer mesleklerdeki uygulama-

lara bakıldığında uygun ve adaletli olmamakta, bu yöntem söz konusu sistemin gelişmesine katkı sağlamamakta, tersine tıkanmasına yol açmaktadır. Uzmanların mesleki değerlendirmelerinin kendi meslek gruplarından olan kişiler tarafından yapılması ile Uzmanın kendini geliştirmesi ve sunacağı hizmetin kalitesinin artırılmasını sağlayacaktır.

- ✓ Bakanlık tarafından haklarında yapılacak tüm düzenlemelerde Uzmanların bizzat katılımı ile temsil hakkının sağlanması gerekmektedir.
- ✓ Uzmanın Adliye Personeli ya da Adalet Bakanlığı Personeli olarak değerlendirilmesi yerine ADALET SİSTEMİ’NİN UZMAN PERSONELLERİ oldukları kabullenilmelidir. Kendisini Adalet Sistemi’ne ait hissetmeyen uzmanın, Adalet Sisteminde sorunlarının çözülmesi ve sistemde söz sahibi olma imkanı sağlanmalıdır.

Yasa değişikliğinin daha kapsamlı hale getirilmesi, akabinde uygulama birliğini sağlamak üzere Hakimlerin bilgilendirilmesi, toplumun bilinçlendirilmesi, bireylerin hukuki yardım alabilecekleri kuruluşlara yönlendirilmeleri, ücretsiz avukat tahsis ettiğinin daha geniş kitlelere duyurulması, Uzman kişiler tarafından 24 saat kesintisiz ücretsiz danışmanlık veren bir telefon hattının, daha işler hale gelmesi de yasa değişikliğinin hayata geçirilmesine yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak; çıkarılması gereken Yönetmelikler ile; Uzmanların görev alanlarının, yetki ve sorumluluklarının belirleneceği, uygulamada standartların oluşacağı, kendilerini Adalet sistemine ait hissederek aile birliğinin devamı, velayet, kişisel ilişki tesisi, evlat edinme konularında aktif olarak görevlerini yerine getirebilecekleri, böylece hizmet kalitesinin artacağı düşünülmektedir.

“Aile Türk Toplumunun Temelidir”